

PHILIP G. ZIMBARDO este profesor emerit de psihologie la Universitatea Stanford. A predat de asemenea la Yale, New York University și Columbia. Este co-autor al textelor clasice *Psihologie și viață* și *Timiditatea*, care, împreună, însumează mai mult de 2 500 000 de exemplare vândute. Zimbardo a fost președinte al Asociației Psihologilor Americani și în prezent este director al Centrului Stanford pentru Politici Interdisciplinare, Educație și Cercetare asupra Terorismului. A participat ca narator și realizator la producerea serialului PB5 *Discovering Psychology*. În 2004 a depus mărturie în calitate de expert la audierile Curții Marțiale în procesul unuia dintre rezerviștii din armata americană acuzat de comportament criminal în închisoarea Abu Ghraib din Irak.

philip zimbardo

EFECTUL LUCIFER

de la experimentul concentraționar
Stanford la Abu Ghraib

Traducere din limba engleză
ROXANA MELNICU ȘI DANA VERESCU

N E M I R A

Coperta colecției: Dana MOROIU, Corneliu ALEXANDRESCU

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

ZIMBARDO. PHILIP

Efectul Lucifer / Philip Zimbardo ; trad.: Roxana Melnicu,
Dana Verescu. - București: Nemira, 2008
ISBN 978-973-143-278-6

I. Melnicu, Roxana (trad.)

II. Verescu, Dana (trad.)

821.111-34=135.1

Philip Zimbardo

THE LUCIFER EFFECT

© 2007, Philip G. Zimbardo, Inc. All rights reserved.

© Editura Nemira, 2009

Redactor: Adriana BĂDESCU

Tehnoredactor: Alexandru CSUKOR

Tiparul executat la Graficprint Industries

Orice reproducere, totală sau parțială, a acestei lucrări,
fără acordul scris al editorului, este strict interzisă și se
pedepsește conform Legii dreptului de autor.

ISBN 978-973-143-278-6

CUVÂNT ÎNAINTE

De la publicarea *Efectului Lucifer*, în martie 2007, am susținut mai mult de o sută de interviuri și prelegeri la facultăți și în cadrul unor conferințe, am citit numeroasele recenzii ale cărții și am răspuns la multe scrisori ale cititorilor. În acest timp am aflat că există anumite păreri greșite referitoare la opiniile mele, pe care voi încerca să le corectez aici. În plus, am câteva idei noi pe care doresc să le prezint pe scurt înainte să începeți lectura cărții.

Mai întâi, ce este *Efectul Lucifer*? Este vorba despre mai multe lucruri diferite, dar legate între ele. Inițial, este povestea transformării cosmice a îngerului preferat al lui Dumnezeu, Lucifer, adică „Steaua dimineții”, în Satana, diavolul, pentru că a comis păcatele gemene: al nesupunerii față de Dumnezeu și al mândriei. Dumnezeu, conform vechilor scripturi, a fost cel care a creat iadul ca pe un spațiu care să-i cuprindă pe toți îngerii căzuți și pe acei oameni care vor ceda tentațiilor lor.

Aceasta este cea mai puternică transformare imaginabilă și creează astfel contextul investigațiilor mele referitoare la transformările mai reduse ca amploare, ale oamenilor buni, obișnuiți, în făptași ai răului, ca răspuns la influența corozivă a forțelor situaționale puternice. Aceste forțe, care există în multe contexte comportamentale banale, distorsionează natura noastră de obicei bună, împingându-ne spre comportamente deviate, distructive sau rele, atunci când cadrul situațional devine nou și nefamiliar. Când suntem prinși într-o astfel de situație, modurile noastre obișnuite de gândire, simțire și comportament nu mai funcționează pentru a susține busola morală care ne-a ghidat atât de bine în trecut.

Eu pun la îndoială concentrarea tradițională asupra naturii interioare a individului, asupra dispozițiilor, trăsăturilor de personalitate și de caracter, ca țintă primară și deseori unică în înțelegerea eșecurilor umane. În schimb, susțin că, deși cei mai mulți oameni sunt buni în cea mai mare parte a timpului, ei pot fi tentați ușor să se dedea la fapte care în mod normal sunt calificate ca antisociale sau distructive. Această tentație sau inițiere în rău poate fi înțeleasă recunoscând faptul că cei mai mulți actori nu sunt figuri solitare care improvizează solilocvii pe scena goală a vieții. Ei se află într-un ansamblu de jucători diferiți, pe o scenă cu diferite recuzite și costume, scenarii și indicații ale regizorilor și producătorilor, care se schimbă constant. Împreună, toate acestea creează trăsături situaționale pe care ajungem să le apreciem ca având o mare influență asupra modului în care poate fi schimbat comportamentul. Recunoscând impactul celor din afara scenei, din culise, care fac ca drama umană să funcționeze în orice piesă, implicăm în analiza noastră trăsături sistemice. Astfel, *Efectul Lucifer* este o chemare la o analiză tripartită a comportamentului uman, încercând să înțelegem ce aduc actorii individuali într-o situație, ce forțe situaționale scot ei la iveală și modul în care forțele sistemului creează și mențin situațiile.

Cele mai multe instituții din societățile cu orientare *individualistă* susțin că persoana în cauză este păcătoasă, vinovată, ne bună sau irațională. Programele de schimbare urmează un model medical care funcționează doar la un nivel individual de reabilitare, terapie, reeducare și tratament medical, sau pedeapsă și execuție. Toate aceste programe sunt condamnate la eșec dacă agentul causal principal este situația sau sistemul, nu doar persoana. *Efectul Lucifer* cere o schimbare a paradigmei de două tipuri. Trebuie să adoptăm un model de sănătate publică pentru prevenirea răului, a violenței, a abuzului marital, a tiraniei și a prejudecăților, care identifică vectorii bolilor sociale împotriva cărora trebuie să fim inoculați în general, nu tratați doar la nivel individual. A doua schimbare de paradigmă este orientată spre lege, care trebuie să reconsidere măsura în care factorii situaționali și sistemici trebuie luați în calcul atunci când se pronunță sentințe.

Deși în cea mai mare parte această carte arată cât este de ușor pentru oamenii obișnuiți să înceapă să comită fapte rele sau să fie indiferenți la suferința altora, mesajul mai profund este unul pozitiv. Dacă înțelegem

cum și de ce se produc aceste rele, suntem într-o poziție mai bună de a descoperi, de a contracara, de a le sfida și de a triumfa asupra lor. Devenind mai „isteți” în privința răului, vom construi o rezistență fermă față de resetarea în mod negativ a busolei noastre morale. În acest sens, *Efectul Lucifer* este celebrarea capacității umane de a alege bunătatea în locul cruzimii, grija în locul indiferenței, creativitatea în locul tendinței de distrugere și eroismul în locul ticăloșiei. Pentru mine, cea mai importantă parte a călătoriei pe care o veți face va fi cea de la final. Capitolul 16 vă invită mai întâi să luați în considerare strategiile fundamentale de a rezista la influențele sociale nedorite, de a respinge activ tentațiile sociale cu care sunteți confrunțați în mod regulat. Apoi introduce noțiunea de eroi obișnuiți sau cotidiani, o invitație pentru dumneavoastră de a vă alătura acestui grup din ce în ce mai mare de cetățeni care acționează în interesul altora, când alții fac rău sau nu fac nimic pentru a opri răul. Propun aceeași perspectivă situațională pentru eroism, ca și pentru rău: aceeași situație care poate activa imaginația ostilă și răul la unii dintre noi poate inspira imaginația eroică la alții. Noua mea misiune este să promovez această idee de a învăța oamenii, în special pe copii, să se privească pe sine ca pe niște „eroi în așteptare”, gata să facă fapte eroice într-o situație care poate apărea doar o dată în viața lor.

Acum a venit vremea să ne începem călătoria în inima întunericului.
Așa cum spun italienii, *andiamo!*

9 noiembrie 2007

PREFAȚĂ

Aș vrea să pot spune că scrierea acestei cărți a fost o muncă din drăgoste; dar nu a fost astfel nici măcar un moment din cei doi ani cât am lucrat la ea. Mai întâi, a fost dureros din punct de vedere emoțional să revăd toate casetele video înregistrate în timpul experimentului Stanford și să citesc din nou transcrierile lor. Timpul a încetșosat amintirile în privința râului creativ manifestat de mulți gardieni, a măsurii în care au suferit mulți prizonieri și a dimensiunii pasivității mele, atunci când am permis continuarea abuzurilor atât de mult timp - un rău prin inacțiune.

De asemenea, uitasem că prima parte a acestei cărți a început de fapt acum treizeci de ani, cu un contract cu o altă editură. Totuși, am renunțat foarte repede să o scriu, pentru că nu eram pregătit să retrăiesc experiența la un interval de timp atât de scurt. Mă bucur că am renunțat și nu m-am străduit să scriu atunci, fiindcă acum este momentul potrivit. Acum sunt mai înțelept și mai capabil să ofer o perspectivă matură asupra acestei misiuni complexe. Mai mult, paralelele dintre abuzurile de la Abu Ghraib și evenimentele din experimentul Stanford au conferit acestuia din urmă mai multă validitate, ceea ce a pus în lumină dinamica psihologică a abuzurilor oribile din acea închisoare adevărată.

Un al doilea obstacol emoțional dificil în calea scrierii cărții a fost faptul că m-am implicat personal și intens în studierea abuzurilor și a torturilor de la Abu Ghraib. Ca martor expert în cazul unuia dintre gardienii din poliția militară, am devenit mai degrabă un reporter de investigații decât un specialist în psihologie socială. Am încercat să descopăr tot ce am putut

despre acest tânăr, prin numeroase interviuri cu el, conversații și corespondență cu familia, pentru a afla cum a fost educat în copilărie și în armată; am vorbit, de asemenea, cu alți membri ai personalului militar din închisoare. Am ajuns să simt ce însemna să calc pe urmele lui în tura de noapte, de la ora 16.00 la 4.00 dimineața, timp de patruzeci de nopți consecutive.

Ca martor expert care a depus mărturie la proces privind forțele situaționale care au contribuit la abuzurile specifice comise de el, am avut acces la toate sutele de imagini digitale ale depravării. Aceasta a fost o sarcină urâtă. În plus, am avut la dispoziție toate rapoartele existente ale diferitelor comisii militare și civile de investigație. Pentru că mi s-a spus că nu voi avea voie să aduc note detaliate la proces, a trebuit să memorez cât mai multe concluzii. Această provocare cognitivă a contribuit și ea la încordarea emoțională apărută după ce sergentul Ivan „Chip” Frederick a primit o sentință dură, iar eu am devenit un fel de consilier psihologic neoficial pentru el și pentru soția sa, Martha. În timp, am ajuns să fiu, pentru ei, „unchiul Phil”.

Am fost frustrat și supărat, mai întâi pentru că armata nu era dispusă să accepte nici una dintre circumstanțele atenuante pe care le-am prezentat, care au contribuit direct la comportamentul său abuziv și care ar fi trebuit să-i reducă pedeapsa. Procurorul și judecătorul au refuzat să ia în considerare ideea că forțele situaționale pot influența comportamentul individului. Ei aveau o concepție individualistă standard, împărtășită de majoritatea oamenilor din cultura noastră. Este ideea conform căreia vina este în întregime „dispozițională”, consecința deciziei raționale liber alese a sergentului Chip Frederick de a face rău. La supărarea mea se adăuga faptul că multe dintre rapoartele de investigație „independente” considerau că vina pentru abuzuri aparține ofițerilor superiori și conducerii lor disfuncționale sau „absente”. Aceste rapoarte, comandate de generali și foști oficiali de rang înalt din guvern, au arătat că lanțul de comandă militar și civil a dat naștere unui „coș stricat” în care câțiva soldați buni au fost transformați în „mere putrede”.

Dacă aș fi scris cartea la puțin timp după experimentul Stanford, m-aș fi mulțumit cu detalierea modurilor în care forțele situaționale sunt mai puternice decât credem sau decât ne dăm seama în modelarea comportamentului uman în anumite contexte. Totuși, aș fi ratat imaginea de ansamblu.

forța mai mare de a crea răul din bine - aceea a Sistemului, a complexului de forțe care creează Situația. Un corp mare de dovezi din psihologia socială sprijină conceptul conform căruia puterea situațională triumfă asupra puterii individuale în contexte date. Mă voi referi în continuare la aceste dovezi pe parcursul mai multor capitole. Totuși, majoritatea psihologilor au fost insensibili la sursele profunde ale puterii existente în matricea politică, economică, religioasă, istorică și culturală care definește situațiile și le oferă o existență legitimă sau ilegitimă. O înțelegere deplină a dinamicii comportamentului uman impune să recunoaștem extinderea și limitele puterii personale, ale puterii situaționale și ale puterii sistemice.

Schimbarea sau prevenirea comportamentului nedorit al indivizilor ori al grupurilor necesită o înțelegere a forțelor, virtuților și vulnerabilităților pe care ei le aduc într-o situație dată. Apoi trebuie să recunoaștem mai bine complexul de forțe situaționale care operează în anumite contexte comportamentale. Modificându-le sau învățând să le evităm, putem avea un impact mai mare în reducerea reacțiilor individuale indezirabile decât avem prin adoptarea unor acțiuni de remediere orientate doar spre înlocuirea oamenilor implicați. Asta înseamnă să adoptăm o abordare de tipul celei din sănătatea publică în locul modelului medical standard de a trata bolile și defectele la nivel individual. Totuși, dacă nu devenim sensibili la puterea adevărată a Sistemului, care este în mod invariabil ascunsă în spațiile unui vâl, și nu înțelegem propriul ei set de reguli și reglementări, schimbarea comportamentală va fi temporară, iar cea situațională, iluzorie. Pe parcursul întregii cărți voi repeta „mantra” conform căreia încercarea de a înțelege contribuțiile situaționale și sistemice la comportamentul individual nu scuză persoana și nici nu o absolvă de responsabilitatea de a se fi implicat în fapte imorale, ilegale sau rele.

Reflectând la motivele pentru care am petrecut o bună parte din cariera mea profesională studiind psihologia răului - a violenței, agresivității, vandalismului, torturii și terorismului -, trebuie să iau în considerare și forța situațională formativă care a acționat asupra mea. Fiindcă am crescut în sărăcia din sudul Bronxului, în New York, ghetoul mi-a format perspectiva asupra vieții și mi-a ordonat prioritățile. Viața în ghetoul urban înseamnă supraviețuire prin elaborarea unor strategii utile „de cartier”. Asta presupune să-ți dai seama cine are puterea care poate fi folosită împotriva ta sau

în folosul tău, pe cine să ești și cu cine trebuie să te împrietenești. Înseamnă să descifrezi aluzii situaționale subtile pentru a ști când să pleci și când să rămâi, să creezi obligații reciproce și să înțelegi ce îți trebuie pentru a face tranziția de la supus la lider.

În acele zile, înainte ca heroina și cocaina să ajungă în Bronx, viața în ghetou însemna oameni fără bunuri proprii și copii a căror principală avere, în absența jucăriilor, era relația cu ceilalți copii cu care se jucau. Unii dintre acești copii au devenit victime sau făptași ai violenței; unii copii despre care credeam că sunt buni au sfârșit făcând lucruri cu adevărat rele. Uneori era evident care este catalizatorul. De exemplu, să-l luăm pe tatăl lui Donny, care îl pedepsea pentru orice faptă pe care o considera rea dezbrăcându-l la piele și punându-l să îngenuncheze pe boabe de orez, în cada de baie. Acest „tată torționar” era în alte circumstanțe fermecător, mai ales în preajma doamnelor din clădire. În adolescență, Donny, zdrobit de această experiență, a sfârșit în închisoare. Alt puști și-a manifestat frustrările jupuind de vii pisici. Ca parte a inițierii în bandă, toți trebuia să furăm, să ne batem cu alți copii, să facem ceva îndrăzneț și să intimidăm fetele și copiii evrei care mergeau la sinagogă. Nimic din toate acestea nu era considerat rău; însemna doar să ne supunem liderului și să ne conformăm normelor bandei.

Pentru noi, copiii, puterea sistemică rezida în portarii mari și răi care ne fugăreau și în proprietarii lipsiți de inimă care puteau evacua familia întregi, chemând autoritățile să le scoată lucrurile în stradă, pentru că nu au plătit chiria. Încă le mai simt rușinea. Dar cel mai mare dușman al nostru era poliția, care ne hăitua când ne jucam cu mingea în stradă. Fără nici un motiv, oamenii legii ne confiscau mingea și ne obligau să nu ne mai jucăm acolo. Cum nu exista nici un loc de joacă în apropiere, străzile erau tot ce aveam și mingea noastră de cauciuc nu prezenta nici un pericol pentru cetățeni, îmi amintesc când ne-am ascuns bețele la apropierea poliției, dar polițiștii m-au ales pe mine să le spun unde erau. Când am refuzat, unul dintre ei a declarat că mă va aresta și, în timp ce m-a împins în mașină, m-am lovit cu capul de portieră. După aceea, nu am mai avut niciodată încredere într-un adult cu uniformă până când aceasta nu se dovedea demn de ea.

Cu o astfel de copilărie, în absența supravegherii părintești - pentru că în acele zile copiii și părinții nu se „amestecau” pe *stradă* - este evident de unde vine curiozitatea mea pentru natura umană, în special pentru latura

ei întunecată. Astfel, *Efectul Lucifer* incubat în mine timp de mulți ani, din zilele ghetoului, trecând prin pregătirea mea în știința psihologică, m-a determinat să-mi pun întrebări dificile și să răspund cu dovezi empirice.

Structura acestei cărți este cumva neobișnuită. Începe cu un capitol care subliniază tema transformării caracterului uman, a oamenilor buni și a îngerilor care încep să facă lucruri rele, chiar diabolice. Apoi adresează întrebarea fundamentală despre cât de bine ne cunoaștem pe noi înșine, cât de încrezători putem fi cu privire la ceea ce am face sau nu am face în situații pe care nu le-am mai întâlnit înainte. Am putea, ca îngerul preferat al lui Dumnezeu, Lucifer, să fim duși în isпита de a le face altora lucruri inimaginabile?

Capitolele despre experimentul Stanford prezintă în detaliu studiul de caz extins privind transformarea studenților, pe măsură ce jucau rolurile atribuite la întâmplare, de prizonieri sau de gardieni în închisoarea noastră simulată - roiuri care au devenit în cele din urmă prea reale. Cronologia detaliată capitol cu capitol este prezentată într-un format cinematografic, ca o poveste personală spusă la timpul prezent, cu interpretare psihologică minimă. Abia după finalizarea studiului - care a trebuit încheiat prematur - am analizat ce am învățat din el, am descris și am explicat dovezile adunate și am preluat procesele psihologice implicate.

Una dintre concluziile dominante ale experimentului Stanford este că puterea pătrunzătoare, dar subtilă, a unui grup de variabile situaționale poate domina voința de a rezista a unui individ. Această concluzie este aprofundată într-o serie de capitole care detaliază fenomenul prin analiza unui set de cercetări din științele sociale. Vedem cum o parte dintre participanții la cercetare - alți studenți și cetățeni obișnuiți care s-au oferit voluntari - au ajuns să se conformeze, să se supună și să fie determinați să facă lucruri pe care nu și-ar fi putut imagina că le vor face, atunci când se aflau în afara acelor câmpuri de forță situaționale. Vom pune în lumină un set de procese psihologice care au puterea de a-i determina pe oamenii buni să facă rău; printre ele se numără dezindividualizarea, obedița față de autoritate, pasivitatea în fața amenințărilor, autojustificarea și raționalizarea. Dezumanizarea este unul dintre procesele centrale din transformarea oamenilor obișnuiți, normali, în persoane indiferente sau chiar în făptași ai răului. Dezumanizarea este asemenea unei cataracte corticale

care umbrește gândirea și susține percepția că alți oameni sunt mai puțin umani. Ea îi face pe unii dintre noi să-i vadă pe ceilalți ca dușmani care merită tortura, chinul și anihilarea.

Cu acest set de unelte analitice la dispoziție, vom reflecta la cauzele abuzurilor și torturilor oribile din închisoarea irakiană Abu Ghraib, înfăptuite de *poliția militară americană asupra prizonierilor*. *Afirmația că aceste fapte imorale sunt opera sadică a câtorva soldați scăpați de sub control, așa-numitele mere putrede*, este pusă la îndoială prin examinarea paralelelor între forțele situaționale și procesele psihologice care au operat în acea închisoare și cele din experimentul Stanford. Vom examina în profunzime Locul, Persoana și Situația, pentru a trage concluzii despre forțele cauzale implicate în crearea comportamentelor abuzive prezentate în setul revoltător de „fotografii cu trofee” făcute de soldați în timpul torturării prizonierilor.

În continuare va trebui să înaintăm în lanțul explicativ, de la persoană la situație și apoi la sistem. Bazându-mă pe șase rapoarte de investigație privind aceste abuzuri și alte dovezi obținute dintr-o varietate de surse legale și legate de drepturile omului, voi adopta o postură de procuror și voi chema la judecată Sistemul. Folosind limitele sistemului nostru juridic, care cere ca indivizii și nu situațiile sau sistemele să fie judecate pentru fapte rele, voi aduce acuzații contra unui cvartet de ofițeri militari superiori și apoi voi extinde argumentația privind complicitatea spre structura de comandă civilă din cadrul administrației Bush. Cititorul, ca jurat, va decide dacă dovezile susțin acuzația de vinovăție pentru fiecare acuzat.

Această călătorie mai degrabă sumbră în inima și mintea întinericului intră într-o altă lumină în ultimul capitol. Voi oferi atunci cititorului și câteva vești bune despre natura umană, despre ce putem face noi ca indivizi pentru a chestiona puterea situațională și sistemică. În toate cercetările citate și în exemplele din lumea reală, au existat mereu câțiva indivizi care au rezistat, care nu au cedat tentației. Ceea ce i-a ferit de rău nu a fost o bunătate inerentă magică, ci mai degrabă o înțelegere, oricât de intuitivă, a tacticilor mentale și sociale de rezistență. Subliniez un set de astfel de strategii și tactici prin utilizarea cărora oricine poate deveni mai capabil să reziste la influențele sociale nedorite. Aceste recomandări se bazează pe o combinație: propria mea experiență și înțelepciunea colegilor mei psihologi, experți în domeniile influenței și convingerii. (Recomandările sunt

extinse și dezvoltate într-un modul disponibil pe site-ul web al acestei cărți, www.lucifereffect.com.)

În final, când majoritatea cedează și doar câțiva se revoltă, rebelii pot fi considerați eroi pentru că rezistă forțelor puternice de a se conforma și a se supune. Am ajuns să-i considerăm pe eroi speciali, diferiți de noi, muritorii de rând, datorită faptelor îndrăznețe și sacrificiilor făcute. Aici ne dăm seama că astfel de indivizi speciali există cu adevărat, dar ei sunt excepția printre eroi, sunt puțini cei care fac astfel de sacrificii. Ei reprezintă o rasă aparte care-și organizează viața în jurul unei cauze umanitare, de exemplu. Spre deosebire de ei, ceilalți pe care-i recunoaștem ca eroi sunt eroi ai momentului, ai situației, care acționează decisiv când este nevoie de ei. Astfel, călătoria din *Efectul Lucifer* se încheie într-o notă pozitivă, sărbătorindu-l pe eroul obișnuit care trăiește în fiecare dintre noi. Spre deosebire de „banalitatea răului”, care susține că oamenii obișnuiți se pot deda la cele mai dezgustătoare acte de cruzime și degradare comise contra semenilor, eu susțin „banalitatea eroismului”, care ridică stindardul oricărui erou, fie el bărbat sau femeie, care răspunde la chemarea umanității când vine timpul să acționeze. Când sună acel clopot, acești eroi vor ști că bate pentru ei. El sună și cheamă la susținerea a ceea ce este mai bun în natura umană, acel ceva care se ridică deasupra presiunilor puternice ale Situației și ale Sistemului, ca afirmare profundă a demnității umane, opunându-se răului.

MULȚUMIRI

Această carte nu ar fi fost posibilă fără un ajutor susținut în fiecare etapă de-a lungul întregii călătorii, de la concepere până la forma ei finală.

CERCETARE EMPIRICĂ

Totul a început cu planificarea, efectuarea și analiza experimentului realizat la Universitatea Stanford în august 1971. Impulsul imediat pentru această cercetare a venit dintr-un proiect al studenților privind psihologia detenției, condus de David Jaffe, care mai târziu a devenit directorul închisorii în experimentul Stanford. Pentru a mă pregăti pentru coordonarea acestui experiment, pentru a înțelege mai bine mentalitatea prizonierilor și a personalului de corecție, și pentru a explora trăsăturile critice din natura psihologică a oricărei experiențe de închisoare, am predat un curs de vară la Universitatea Stanford, privind aceste chestiuni. Asistentul meu a fost Andrew Carlo Prescott, care fusese eliberat condiționat de curând dintr-un șir de detenții în închisorile din California. Carlo a ajuns să fie un consilier neprețuit și șeful „Comisiei de eliberare condiționată”. Doi absolvenți, William Curtis Banks și Craig Haney, au fost angajați în fiecare etapă a acestui proiect neobișnuit. Craig a folosit această experiență ca trambulină pentru o carieră de succes în psihologie și drept, devenind un avocat

de frunte al drepturilor prizonierilor și semnând numeroase articole și capitole împreună cu mine, pe diferite teme legate de instituția închisorii. Le mulțumesc pentru contribuția lor la acest studiu și la urmările sale intelectuale și practice. În plus, aprecierea mea se îndreaptă spre fiecare dintre acei studenți care s-au oferit voluntar pentru o experiență pe care, după mai multe decenii, unii dintre ei încă nu o pot uita. Așa cum afirm și în carte, îmi cer scuze pentru, suferința pe care ei au îndurat-o în timpul și după această cercetare.

CERCETARE SECUNDARĂ

Sarcina de a monta înregistrările video arhivate din timpul experimentului în format DVD, care să poată fi transcrise, a căzut în seama lui Sean Bruich și Scott Thompson, doi studenți excepționali de la Stanford. Pe lângă sublinierea episoadelor semnificative din aceste materiale, Sean și Scott au ajutat și la *montarea* unui lung șir de materiale adiacente pe care le adunam, despre diferite aspecte ale studiului.

Tanya Zimbardo și Marissa Allen au avut sarcina de a căuta și organiza numeroase materiale apărute în mass-media, din notițele mele și din alte articole. O echipă formată din studenți de la Stanford, cum ar fi Kieran O'Connor și Matt Estrada, a supervizat verificarea referințelor. Matt a transcris interviul meu audio cu sergentul Chip Frederick.

Apreciez reacțiile pe care le-am primit privind diferite capitole de la colegi și de la studenți, printre care se numără Adam Breckenridge, Stephen Behnke, Tom Blass, Rose McDermott și Jason Weaver. Anthony Pratkanis și Cindy Wang merită mulțumiri speciale pentru asistența pe care mi-au acordat-o la secțiunea din ultimul capitol referitoare la rezistența în fața influențelor nedorite, ca și Zeno Franco pentru contribuțiile sale la noile perspective asupra psihologiei eroismului.

Viziunea mea privind situația militară de la Abu Ghraib și din alte teatre de război a avut la bază informațiile furnizate de ofițerul Mărci Drewry și de colonelul Larry James, psiholog militar. Doug Bracewell mi-a oferit mereu surse utile de informație despre o mulțime de subiecte legate de problemele abordate în cele două capitole din carte referitoare la Abu

Ghraib. Gary Myers, consilierul legal al sergentului Frederick, nu numai că a lucrat la acest caz mult timp fără a fi plătit, dar mi-a oferit toate materialele și informațiile de care aveam nevoie pentru a înțelege acea situație complexă. Adam Zimbardo a realizat o analiză perceptivă a naturii sexuale a „fotografiilor cu trofee” care au rezultat din „jocurile și distracțiile” din tura de noapte.

Din totalul mulțumirilor mele, o mare parte se îndreaptă spre Bob Johnson (prietenul meu psiholog și coautor al manualului nostru de introducere în psihologie, *Core Concepts*). Bob a citit tot manuscrisul și mi-a oferit sugestii valoroase despre cum să-l îmbunătățesc. La fel a făcut și Sasha Lubomirsky, care m-a ajutat la coordonarea informațiilor lui Bob cu cele ale lui Rose Zimbardo. Rose este profesor emerit de literatură engleză și s-a asigurat că fiecare frază din carte arată așa cum trebuie pentru a transmite eficient mesajul meu cititorilor. Mulțumesc fiecăruia dintre ei pentru că s-a achitat de această sarcină cu eleganță și inteligență.

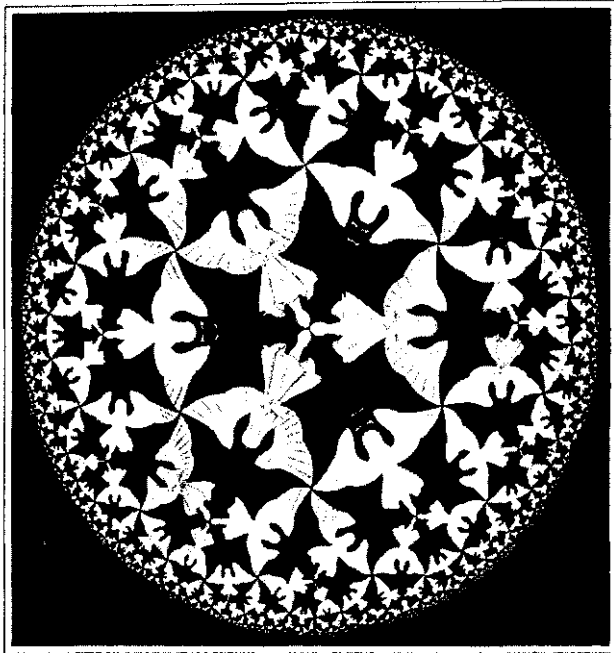
Mulțumesc, de asemenea, redactorului meu de la Random House, Will Murphy, pentru redactarea sa meticuloasă, o artă pierdută în multe cazuri, și pentru încercarea sa curajoasă de a reliefa temele esențiale. Lynn Anderson s-a descurcat admirabil cu textul meu și, împreună cu Vincent La Scala, a conferit consistență și claritate mesajelor mele. John Brockman a fost agentul și îngerul păzitor al acestei cărți și al promovării sale.

În final, după ce am scris câte douăsprezece ore pe zi, aproape fără încetare, multă vreme, cu ajutorul lui Gerry Huber, maseurul meu de la Healing Winds Massage din San Francisco, și al lui Ann Hollingsworth de la Gualala Sea Spa, mi-am recăpătat o bună formă fizică.

Pe voi toți, familie, prieteni, colegi și studenți, care m-ați ajutat să transform gândurile în cuvinte devenite manuscris și apoi o carte adevărată, vă rog să acceptați cele mai sincere mulțumiri.

Ciao,

PHIL ZIMBARDO

M.C. Escher, *C/rc/e Limit IV*, © 2006 The M.C. Escher Company-Holland.
Toate drepturile rezervate, www.mcescher.com

PSIHOLOGIA RĂULUI: TRANSFORMĂRI CARACTERIALE SITUAȚIONALE

„Mintea este propriul său spațiu și în sine poate crea
rai din iad și iad din rai.”

JOHN MILTON, *Paradisul pierdut*

Priviți câteva momente această imagine remarcabilă. Apoi închideți ochii și invocați-o în memorie.

Ochiul minții vede numeroșii îngeri albi care dansează pe un cer întunecat? Sau vede numeroșii demoni negri, diavoli cu coarne care populează spațiul alb și luminos al iadului? În această iluzie a artistului M.C. Escher, ambele perspective sunt la fel de posibile. După ce devenim conștienți de congruența dintre bine și rău, nu mai putem vedea doar unul fără celălalt. În cele ce urmează, nu vă voi permite să alunecați înapoi în separarea confortabilă a Părților dumneavoastră Bune și Fără Greșeli de cele Rele. „Sunt capabil de rău?” este întrebarea la care vreau să vă gândiți tot timpul, pe măsură ce călătorim împreună în medii străine.

Din imaginea lui Escher reies trei adevăruri psihologice. Primul, lumea este plină de bine și de rău - a fost, este și va fi mereu. Al doilea, bariera dintre bine și rău este permeabilă și cețoasă. Și al treilea, este posibil ca îngerii să devină demoni și, chiar mai dificil de conceput, demonii să devină îngeri.

Poate că această imagine vă amintește de transformarea chintesențială a binelui în rău, metamorfoza lui Lucifer în Satana. Lucifer, „purtătorul de lumină”, era îngerul preferat al lui Dumnezeu, până când a pus la îndoială autoritatea Lui și a fost alungat în iad împreună cu ceilalți îngeri căzuți. „Mai bine să domnesc în iad decât să slujesc în rai”, spumegă Satana, „adversarul lui Dumnezeu”, în *Paradisul pierdut* al lui Milton. În iad, Lucifer-Satana devine un mincinos, un impostor găunos care folosește surle, trâmbițe și sloga-nuri, așa cum fac unii lideri naționaliști de astăzi. La conferința demonică din iad a tuturor demonilor majori. Satana este asigurat că nu poate recâștiga raiul într-o confruntare directă.¹ Totuși, aghiotantul lui, Belzebut, vine cu cea mai rea soluție, propunând ca demonii să se răzbune pe Dumnezeu corupând cea mai grozavă creație a Sa, omenirea. Deși Satana reușește să-i ispitească pe Adam și Eva să nu-l asculte pe Dumnezeu și îi îndeamnă să facă rău. Dumnezeu afirmă că ei vor fi salvați cu timpul. Totuși, Satana va avea voie să dea târcoale, recrutând vrăjitori pentru a ispiti oamenii să facă rău. Intermediarii Satanei vor deveni, astfel, țintele inchizitorilor zeloși care vor voi să scape lumea de rău, dar metodele lor oribile au dat naștere unei forme noi de rău sistemic pe care lumea nu a mai văzut-o înainte.

Păcatul lui Lucifer este ceea ce gânditorii din Evul Mediu au numit cupiditas . Pentru Dante, păcatele care apar din această rădăcină cuprind cele mai extreme „păcate ale lupului”, condiția spirituală de a avea o gaură neagră interioară atât de profundă, încât nici banii și nici puterea nu o pot umple. Pentru cel care suferă de cupiditate, ceea ce există dincolo de sine are valoare doar dacă poate fi exploatat sau devorat. Concentrându-se astfel doar pe sine, Satana și cei care l-au urmat își întorc ochii de la armonia iubirii, care unește toate creaturile vii.

Păcatele lupului îl determină pe om să întoarcă spatele grației divine și să facă din sine singurul său bun - și de asemenea închi-soarea sa. În al nouălea cerc al infernului, păcătoșii, posedați de spiritul lupului nesățios, sunt înghețați într-o închisoare autoimpusă în care prizonierii și gardienii sunt contopiți într-o realitate egocentrică.

În cercetarea sa privind originile lui Satana, istoricul Elaine Pagels oferă o teză provocatoare despre semnificația psihologică a lui Satana ca oglindă a umanității.

Ceea ce ne fascinează la Satana este felul în care el exprimă caracteristici care merg dincolo de ceea ce recunoaștem noi în mod obișnuit ca fiind omenesc. Satana evocă mai mult decât lăcomia, invidia, dorința și furia pe care le identificăm cu cele mai rele impulsuri ale noastre, și mai mult decât ceea ce numim brutalitate, care impută ființelor umane o asemănare cu animalele („brute”). [...] Răul, la extrem, pare să implice supranaturalul - ceea ce recunoaștem, cu un frison, ca inversul diabolic al modului în care Martin Buber îl caracteriza pe Dumnezeu: „celălalt deplin”.²

Ne temem de rău, dar suntem fascinați de el. Creăm mituri ale unor conspirații malefice și ajungem să le credem suficient de mult pentru a mobiliza forțe împotriva lor. Îl respingem pe „Celălalt” ca diferit și periculos pentru că este necunoscut, dar suntem încântați să contemplăm excesul sexual și violările codurilor morale comise de cei care nu sunt ca noi. Profesorul de studii religioase David Frankfurter își încheie cercetarea Răului întrupat concentrându-se pe construcția socială a acestui celălalt rău.

Construcția Celuilalt *social* ca sălbatic-canibal, demon, vrăjitor, vampir sau un amalgam al tuturor acestor lucruri atrage după sine un repertoriu consistent de simboluri ale inversiunii. Poveștile pe care le spunem despre oamenii de la periferia socială se referă la sălbăticia lor, la obiceiurile lor libertine și la monstruoza lor. În același timp, combinația de oroare și plăcere pe care o obținem din contemplarea Celorlalți - sentimente care au influențat brutalitatea coloniștilor.

misionarilor și armatelor care intră pe teritoriile Celorlalți - cu siguranță că ne afectează la nivelul imaginației individuale.³

TRANSFORMĂRILE: ÎNGERI, DIAVOLI ȘI NOI CEILALȚI, SIMPLI MURITORI

Efectul Lucifer este încercarea mea de a înțelege procesul transformării care are loc atunci când oamenii obișnuiți fac lucruri rele. Vom căuta răspuns la întrebarea fundamentală „Ce îi face pe oameni să greșească?” Dar în loc să recurgem la dualismul religios tradițional al binelui și răului sau al naturii bune versus educația corupătoare, vom privi oameni reali angajați în sarcini cotidiene, care merg la serviciu, care supraviețuiesc pe fondul naturii umane deseori turbulente. Vom încerca să înțelegem natura transformărilor lor caracteriale când sunt confrunțați cu forțe situaționale puternice.

Să începem cu o definiție a răului. Cea pe care o voi da eu este una simplă, pe baze psihologice: *răul constă într-o acțiune deliberată care duce la rănirea, abuzarea, dezumanizarea sau distrugerea celorlalți, nevinovați - sau în folosirea propriei autorități și puteri pentru a încuraja sau a permite altora să facă astfel în numele tău.* Pe scurt, este „a ști mai bine, dar a face mai rău”.⁴

Ce determină comportamentul uman? Ce determină gândul și acțiunea umană? Ce ne face pe unii dintre noi să avem vieți morale, oneste, în timp ce alții alunecă spre imoralitate și crimă? Ceea ce credem despre natura umană se bazează pe presupunerea că *determinările interioare* ne ghidează pe căile bune și pe cele rele? Acordăm suficientă atenție *determinanților exteriori* ai gândurilor, sentimentelor și acțiunilor noastre? În ce măsură suntem creaturi ale situației, ale momentului, ale mulțimii? Există vreun lucru pe care alții l-au făcut, dar pe care dumneavoastră nu veți putea fi niciodată constrânși să-l faceți?

Mulți dintre noi se ascund în spatele egocentrismului care generează iluzia că suntem deosebiți. Aceste scuturi protectoare care ne servesc pe noi înșine ne permit să credem că fiecare dintre noi este deasupra mediei la orice test de integritate. Mult prea des privim la stele prin lentila groasă a invulnerabilității personale atunci când ar trebui să privim în jos, la panta alunecoasă de sub picioarele noastre. Astfel de părtiniri egocentriste se găsesc mai frecvent în societățile care ocrotesc orientările independente, cum sunt culturile euro-americane, și mai puțin în societățile colectiviste, de pildă în Asia, Africa și Orientul Mijlociu.⁵

În cursul voiajului nostru prin bine și rău, vă voi cere să reflectați la trei probleme: cât de bine vă cunoașteți pe dumneavoastră înșivă, forțele și slăbiciunile proprii. Autocunoașterea provine din observarea comportamentului dumneavoastră în situații familiare sau din expunerea la situații complet noi în care obiceiurile vechi sunt puse la încercare? De asemenea, cât de bine îi cunoașteți pe oamenii cu care interacționați zilnic: familia, prietenii, colegii de serviciu și persoanele iubite? O teză a acestei cărți este că mulți dintre noi ne cunoaștem doar din experiențele limitate ale situațiilor familiare care implică reguli, legi, proceduri și presiuni care ne constrâng. Mergem la școală, la serviciu, în vacanțe, la petreceri, plătim facturile și taxele. Dar ce se întâmplă când suntem expuși la situații complet noi și nefamiliare, în care obișnuințele nu ne mai sunt suficiente? Începem un serviciu nou, mergem la prima întâlnire aranjată de un calculator, ne înscriem într-o asociație, suntem arestați, ne înrolăm în armată, intrăm într-un cult sau ne oferim voluntari într-un experiment. Vechiul dumneavoastră eu s-ar putea să nu funcționeze așa cum vă așteptați, atunci când regulile de bază se schimbă.

De-a lungul călătoriei aș vrea să vă puneti mereu întrebarea „Și eu la fel?”, pe măsură ce întâlnim diferite forme de rău. Vom examina genocidul din Rwanda, suicidul în masă și crimele adeptilor Templului Poporului din junglele Guyanei; masacrul My Lai din Vietnam, ororile lagărelor de concentrare naziste, torturile poliției militare și civile în toată lumea, abuzurile sexuale ale preoților catolici asupra enoriașilor și căutarea liniilor de continuitate între comportamentul

scandalos al directorilor de la corporațiile Enron și World Com. În fine, vom vedea cum firele comune din toate aceste fapte rele se regăsesc și în abuzurile recent descoperite asupra prizonierilor civili din închisoarea Abu Ghraib din Irak. Un anumit fir care leagă aceste atrocități unele de altele va reieși dintr-o cercetare a psihologiei sociale experimentale, un studiu care a ajuns să fie cunoscut drept experimentul Stanford (ES).

Răul: fix și interior sau mutabil și exterior?

Ideea că o prăpastie separă irevocabil oamenii buni de cei răi este o sursă de confort din cel puțin două motive. În primul rând, creează o logică binară în care răul este *esențializat*. Cei mai mulți dintre noi percepem răul ca pe o entitate, o trăsătură inerentă în anumiți oameni și nu în alții. Semințele rele produc în cele din urmă fructe rele, pe măsură ce își realizează destinul. Definim răul indicând tiranii cu adevărat răi din epoca noastră, precum Hitler, Stalin, Pol Pot, Idi Amin, Saddam Hussein și alți lideri politici care au ordonat crime în masă. Recunoaștem și răul mai ordinar, mai mic, al celor care vând droguri, al violatorilor, traficanților de sex, al celor care agresează bătrâni și al celor care maltratează copii.

Păstrarea dihotomiei bine-rău face ca „oamenii buni” să nu se mai simtă responsabili. Ei sunt scutiți până și de a se gândi la posibilul rol pe care l-ar avea în crearea, susținerea și păstrarea sau cedarea față de condițiile care contribuie la delincvență, crimă, vandalism, maltratare, intimidare, viol, tortură, teroare și violență în general. „Așa e lumea și nu prea se poate face nimic pentru a schimba asta - cu siguranță eu nu pot face nimic.”

O concepție alternativă tratează răul în termeni *incrementali*, ca pe ceva de care suntem capabili, în funcție de circumstanțe. În orice moment oamenii pot avea un atribut particular (să spunem inteligență, mândrie, onestitate sau răutate) într-o măsură mai mare sau mai mică. Firea noastră poate fi schimbată, fie spre latura bună, fie spre cea rea a naturii umane. Opinia incrementalistă implică o

dobândire a însușirilor prin experiență, practică concentrată sau prin intermediul unei intervenții externe, cum ar fi o oportunitate criminală. Pe scurt, putem învăța să devenim buni sau răi indiferent de ereditate, de personalitate sau de moștenirea familială.⁶

Înțelegeri alternative: dispoziționale, situaționale sau sistemice

Paralel cu această pereche de concepții incrementaliste și esențialiste este contrastul dintre cauzele dispoziționale și cele situaționale ale comportamentului. Când suntem confrunțați cu un comportament neobișnuit, cu un eveniment neașteptat, cu o anumită anomalie care nu are sens, ce facem pentru a o înțelege? Abordarea tradiționalistă a fost aceea de a identifica trăsăturile personale inerente care conduc spre acțiune: moștenirea genetică, trăsăturile de personalitate, caracterul, liberul-arbitru și alte dispoziții. Pentru comportamentul violent se caută trăsături de personalitate sadice. Pentru faptele eroice, se caută gene care predispun la altruism.

În Statele Unite, o serie de atentate au zguduit comunitățile suburbane în care elevi de liceu au ucis și au rănit alți elevi și profesori.⁷ În Anglia, doi elevi au răpit un copil de doi ani, Jamie Bulger, de la un magazin și l-au ucis cu brutalitate și cu sânge rece. În Palestina și Irak, bărbați și femei au devenit atentatori sinucigași. În majoritatea țărilor europene, mulți oameni au protejat evrei când aceștia erau persecutați de naziști, chiar dacă știau că, dacă erau prinși, ei și familiile lor își riscau viața. În multe țări „sufletorii” riscă pierderi fiindcă dau în vileag acțiunile nedrepte și imorale ale superiorilor. De ce?

Opinia tradițională (printre cei care provin din culturi care pun accentul pe individualism) este de a căuta în interior răspunsurile - pentru patologie și pentru eroism. Psihiatria modernă este orientată spre dispoziție. La fel sunt și psihologia clinică și psihologia personalității. Majoritatea instituțiilor noastre se bazează pe o astfel de perspectivă, inclusiv dreptul, medicina și religia. Culpabilitatea,

boala și păcatul, presupun ele, trebuie căutate în interiorul părții vinovate, a persoanei bolnave și a păcătosului. Pentru a înțelege, ele încep cu întrebarea „cine”: cine este responsabil; cine a cauzat asta; cine primește blamul și cine primește laurii?

Expertii în psihologie socială (ca mine) încearcă să evite graba de a alege judecăți dispoziționale când se străduiesc să înțeleagă cauzele comportamentului uman. Ei preferă să înceapă căutarea sensului punând întrebarea „ce?”. Ce condiții au putut contribui la anumite reacții? Ce circumstanțe pot fi implicate în *generarea* comportamentului? Ce situație se întrevedea din perspectiva actorilor? Expertii în psihologie socială întreabă: în ce măsură acțiunile individului pot fi determinate de factori din afara actorului, de variabile situaționale și de procese ambientale unice pentru o anumită situație?

Abordarea dispozițională este față de cea situațională precum modelul medical al sănătății față de modelul sănătății publice. Un model medical încearcă să găsească sursa bolii sau a dizabilității în interiorul persoanei afectate. În schimb, reprezentanții sănătății publice presupun că vectorii bolii vin din mediu, creând condiții care întrețin boala. Uneori persoana bolnavă este produsul final al agenților patogeni din mediu, care, dacă nu sunt contracarați, îi afectează și pe ceilalți, indiferent de încercările de a îmbunătăți starea de sănătate a individului. De exemplu, un copil care prezintă o dizabilitate de învățare poate primi o varietate de tratamente comportamentale și medicale pentru a depăși handicapul - în abordarea dispozițională. Dar în multe cazuri, în special printre cei săraci, problema este cauzată de ingerarea plumbului din vopseaua cu care sunt zugrăviți pereții apartamentului și este înrăutățită de condițiile sărăciei - abordarea situațională. Aceste perspective alternative nu sunt doar variațiuni abstracte din analizele conceptuale, ci duc la moduri diferite de abordare a problemelor personale și sociale.

Semnificația acestor analize se extinde până la noi toți, cei care, ca psihologi intuitivi, ne trăim viața în fiecare zi încercând să înțelegem de ce oamenii fac ce fac și cum pot fi ei schimbați pentru a se comporta mai bine. Dar foarte puține persoane din culturile individualiste nu sunt afectate de părtinirea dispozițională, care le

determină să caute în primul rând motive, trăsături, gene și patologii personale. Cei mai mulți dintre noi au tendința atât de a supraestima importanța calităților dispoziționale, cât și de a subestima pe cea a trăsăturilor situaționale atunci când încearcă să înțeleagă cauzele comportamentului altor oameni.

În următoarele capitole voi oferi dovezi substanțiale care contrabalansează opinia dispozițională și care vor extinde orizontul privind felul în care caracterul uman poate fi transformat prin imersiunea în situații care declanșează forțe situaționale puternice. Oamenii și situațiile se află de obicei într-o stare de interacțiune dinamică. Deși poate credeți că aveți o personalitate constantă în timp și spațiu, este foarte probabil să nu fie așa. Nu sunteți aceeași persoană atunci când lucrați singur sau în grup; într-o situație romantică și într-una educațională; când sunteți cu prieteni apropiați sau într-o mulțime anonimă; când călătoriți în străinătate sau când sunteți acasă.

Matteus Maleficarum și programul WID al Inchiziției

Una dintre primele surse documentate în ceea ce privește folosirea răspândită a opiniei dispoziționale pentru a înțelege răul și pentru a scăpa lumea de influența lui pernicioasă se află într-un text care a devenit Biblia Inchiziției, *Malleus Maleficarum* *Jocanul vrăjitoarelor*.⁸ Era o lectură obligatorie pentru judecătorii Inchiziției. Începe cu o enigmă care trebuie rezolvată. Cum poate continua să existe răul într-o lume guvernată de un Dumnezeu bun și atotputernic? Un singur răspuns: Dumnezeu permite răul pentru a testa sufletele oamenilor. Dacă cedează ispitelor, ei se duc în iad; dacă rezistă tentațiilor, vor ajunge în rai. Totuși, Dumnezeu a restricționat influența directă a diavolului asupra oamenilor din cauza corupției lui Adam și a Evei. Soluția diavolului a fost să folosească intermediari care să facă lucrurile rele, și anume vrăjitoare ca legătură indirectă cu oamenii pe care urmau să-i corupă.

Pentru a reduce răspândirea răului în țările catolice, soluția propusă a fost să se găsească și să se elimine vrăjitoarele. Era nevoie de un mijloc de a le identifica, de a le face să mărturisească erezia și apoi a le distruge. Mecanismul pentru identificarea și distrugerea vrăjitoarelor (care în timpurile noastre ar putea fi numit „programul WID”, de la *witch identificatori program*) era simplu și direct. Prin spioni, se afla care erau vrăjitoarele, li se testa natura vrăjitoarească prin obținerea unor mărturisiri folosind diferite tehnici de tortură și erau ucise cele care picau testul. Deși am reliefat un sistem realizat cu grijă de teroare în masă, tortură și exterminare a mii de oameni, acest fel de reducere simplistă a problemelor complexe legate de rău a alimentat focurile Inchiziției. Faptul că „vrăjitoarele” au devenit categoria dispozițională disprețuită a oferit o soluție rapidă a problemei răului din societate, prin distrugerea agenților răului care au putut fi identificați, torturați și fierți în ulei sau arși pe rug.

Având în vedere că Biserica și aliații săi, autoritățile publice, erau conduse de bărbați, nu este de mirare că femeile erau mult mai des etichetate drept vrăjitoare decât bărbații. Suspectele erau de obicei persoane marginalizate sau care erau considerate o amenințare într-un fel sau altul: erau văduve, sărace, urâte, diforme sau în unele cazuri văzute prea mândre și puternice. Paradoxul teribil al Inchiziției este că dorința ardentă și deseori sinceră de a combate răul a generat rău pe o scară mai largă decât văzuse lumea până atunci. Ea a inaugurat folosirea, de către Biserică și stat, a dispozitivelor și tehnicilor de tortură care reprezintă perversiunea finală a oricărui ideal de perfecțiune umană. Natura excepțională a minții umane care poate crea opere de artă, știință și filosofie a fost pervertită pentru a se angaja în acte de „cruzime creativă”, care ținteau să anihileze răul. Uneltele Inchiziției sunt expuse încă în închisorile din toată lumea, în centrele de interogare civile și militare, unde tortura este procedura standard de operare (așa cum vom vedea în vizita noastră la închisoarea Abu Ghraib).⁹

Sistemele de putere exercită o importantă dominanță de sus în jos

Evaluarea mea privind puterea care rezidă în sisteme a început cu conștientizarea felului în care instituțiile creează mecanisme care transpun ideologia - cauzele răului - în proceduri operative cum a fost vânătoarea de vrăjitoare a Inchiziției. Cu alte cuvinte, raza nea de acțiune a fost lărgită considerabil printr-o evaluare completă a felurilor în care condițiile situaționale sunt create și modelate de factori de ordin mai înalt - sistemele de putere. Sistemele, nu doar dispozițiile și situațiile, trebuie luate în considerare pentru a înțelege tiparele comportamentale complexe.

Comportamentul aberant, ilegal sau imoral al indivizilor din profesii care implică serviciul public, cum sunt polițiștii, ofițerii din instituțiile de corecție sau soldații, este etichetat în mod obișnuit drept fapte rele ale „câtorva mere putrede”. Implicația este aceea că avem de-a face cu o excepție rară care trebuie așezată de o parte a liniei impermeabile dintre rău și bine; iar majoritatea merelor bune stau în cealaltă parte. Dar cine face distincția? De obicei gardienii sistemului - care vor să izoleze problema pentru a abate atenția și blamul de la cei din vârf, care pot fi responsabili pentru crearea unor condiții de muncă proaste sau pentru lipsa de supraveghere. Din nou, opinia dispozițională a mărilor putred ignoră mediul mărilor și impactul situațional potențial corupător al celor din interior. O analiză de sistem se concentrează pe cei care fac mediul, pe cei care au puterea de a-l forma.

„Elita puternică”, cei care fac mediul, este reprezentată de cei care se află de obicei în spatele scenei, care aranjează multe dintre condițiile vieții pentru noi, cei care trebuie să petrecem timp într-o varietate de situații instituționale pe care ei le-au construit. Sociologul C. Wright Mills a aruncat o rază de lumină în această gaură neagră a puterii:

Elita puternică este alcătuită din oameni ale căror poziții îi fac capabili să transeandă mediile obișnuite ale bărbaților și femeilor

de rând; ei se află în poziția de a lua decizii cu consecințe majore. Faptul că iau sau nu astfel de decizii este mai puțin important decât acela că ocupă asemenea poziții-pivot: eșecul lor de a acționa, eșecul de a lua decizii este el însuși un act deseori cu o semnificație mai amplă decât deciziile pe care le iau. Căci ei comandă ierarhiile și organizațiile majore ale societății moderne. Ei conduc marile corporații. Ei dirijează mașinăria statului și se bucură de prerogativele lui. Ei conduc sistemul militar. Ei ocupă posturile strategice de comandă ale structurii sociale în care sunt concentrate acum mijloacele efective de putere, bogăția și celebritatea de care ei se bucură.¹⁰

Pe măsură ce interesele acestor diferiți „brokerei” de putere converg, ei încep să definească realitatea în modurile profețite de George Orwell în 7984. Complexul militar-corporatist-religios este megasistemul fundamental care controlează majoritatea resurselor și calitatea vieții multor americani de astăzi.

„Când puterea se asociază cu frica cronică, devine formidabilă.”

ERIC HOFFER, *The Passionate State of Mind*

Puterea de a crea „dușmanul”

Cei puternici nu fac de obicei ei înșiși treburile murdare, așa cum conducătorii Mafiei lasă „curățările” în seama subordonaților. Sistemele creează ierarhii de dominanță cu influență și comunicare care merg în jos, rareori în sus. Când o elită de putere vrea să distrugă o națiune dușmană, ea apelează la experți în propagandă pentru a crea un program de ură. De ce este nevoie pentru ca membrii unei societăți să-i urască pe cetățenii altei societăți până la dorința de segregare, torturare și chiar ucidere? Este nevoie de o „imaginație ostilă”, de o construcție psihologică implantată adânc în mințile lor de o propagandă care-i transformă pe ceilalți în „dușmanul”.

Această imagine este cel mai puternic motiv al unui soldat, unul care-și încarcă arma cu muniția urii și fricii. Imaginea unui dușman temut care amenință bunăstarea personală și securitatea națională îi încurajează pe părinți să-și trimită fiii la război și dă guvernelor puterea de a rearanja prioritățile, astfel încât să transforme plugurile în săbii ale distrugerii.

Totul este clădit din cuvinte și imagini. Pentru a schimba un adagiu vechi: bețele și pietrele ne pot rupe oasele, dar epitetele ne pot ucide. Procesul începe cu concepțiile stereotipe asupra celui-lalt, cu percepția dezumanizată asupra celui-lalt, celălalt este lipsit de valoare, celălalt este atotputernic, celălalt este demonic, celălalt este un monstru abstract, celălalt este o amenințare fundamentală la adresa valorilor și credințelor noastre prețioase. Când frica publică este stârnită și amenințarea inamicului pare iminentă, oamenii rezonabili acționează irațional, oamenii independenți acționează într-un conformism lipsit de discernământ, iar oamenii pașnici acționează ca niște războinici. Imaginile vizuale dramatice ale dușmanului din postere, de la televizor, de pe copertile revistelor, din filme și de pe internet se imprimă în canalele sistemului limbic, în creierul primitiv, cu emoțiile puternice de frică și ură.

Filosoful social Sam Keen descrie strălucit cum această imaginație ostilă este creată de propaganda oricărei țări *în* drumul spre război și de puterile transformatoare asupra psihicului uman ale acestor „imagini ale dușmanului”¹¹. Justificările pentru dorința de a distruge aceste amenințări sunt gânduri secundare, propuse pur și simplu ca explicații pentru datele oficiale, dar nu pentru analiza critică a distrugerilor.

Cazul extrem al acestei imaginații ostile la lucru este cel care duce la genocid, planul de a-i elimina din existență pe toți cei care sunt conceptualizați ca dușmani. Suntem conștienți de câteva moduri în care mașina de propagandă a lui Hitler a transformat vecinii, colegii și chiar prietenii evrei în dușmani disprețuiți ai statului, care merită „soluția finală”. Într-un capitol ulterior voi descrie și voi ilustra modul în care acest proces a fost inclus în manualele claselor elementare, cu imagini și texte care-i prezentau pe toți evreii

ca fiind vrednici de dispreț și nedemni de compasiunea umană. Aici aş vrea să mă refer pe scurt la un exemplu recent de încercare de genocid, alături de folosirea violului ca armă împotriva umanității. Apoi voi arăta cum un aspect al acestui proces psihologic complex, componenta dezumanizării, poate fi studiat într-o cercetare experimentală controlată care izolează trăsăturile sale critice, pentru o analiză sistematică.

CRIME ÎMPOTRIVA UMANITĂȚII: GENOCIDUL, VIOLUL ȘI TEROAREA

Literatura ne-a învățat, de cel puțin trei mii de ani, că nici un om sau stat nu este incapabil de rău. În relatarea lui Homer despre războiul troian, Agamemnon, comandantul grecilor, le spune oamenilor săi înainte de lupta cu dușmanii „...nu vom lăsa nici un [troian] viu, până la copiii din pântecele mamelor - nici măcar ei nu trebuie să trăiască. Toți trebuie șterși de pe fața pământului...” Aceste cuvinte au venit de la un cetățean nobil al uneia dintre cele mai civilizate națiuni-stat din epoca aceea, patria filosofiei, a jurisprudenței și a dramei clasice.

Noi trăim în „secolul crimei în masă”. Mai mult de cincizeci de milioane de oameni au fost uciși sistematic prin decrete guvernamentale, transpuse în fapt de soldați și de forțe civile dispuse să îndeplinească ordinele de ucidere. Începând cu anul 1915, când turcii au măcelărit 1,5 milioane de armeni. La mijlocul secolului XX, naziii au lichidat cel puțin șase milioane de evrei, trei milioane de prizonieri de război sovietici, două milioane de polonezi și sute de mii de alți „indezirabili”. Imperiul sovietic al lui Stalin a ucis douăzeci de milioane de ruși, iar guvernul lui Mao Zedong a dus la un număr și mai mare de morți, până la treizeci de milioane de cetățeni. Regimul comunist al khmerilor roșii a ucis 1,7 milioane de oameni din propria națiune, în Cambodgia. Partidul Baath al lui Saddam Hussein este acuzat de uciderea

a o sută de mii de kurzi în Irak. În 2006, în regiunea Darfur din Sudan a început un genocid care lumii i-a fost mai ușor să-l ignore.¹²

Observați că aproape exact aceleași cuvinte folosite de Agamemnon acum trei milenii au fost spuse și în timpul nostru, în Rwanda, când membrii etniei Hutu aflați la putere erau pe cale să-i extermine pe foștii vecini, minoritatea Tutsi. O victimă își amintește ce i-a spus unul dintre cei care au torturat-o: „Îi vom ucide pe toți Tutsi și într-o zi copiii Hutu vor trebui să întrebe cum arăta un copil Tutsi.”

Violul din Rwanda

Populația pașnică Tutsi din Rwanda, în Africa Centrală, a învățat că o armă de distrugere în masă poate fi și o simplă macetă folosită împotriva lor cu o eficiență letală. Măcelărirea sistematică a membrilor Tutsi de către foștii vecini, Hutu, s-a răspândit în țară în câteva luni, în primăvara anului 1994, pe măsură ce escadroanele morții ucideau mii de bărbați, femei și copii inocenți cu macete și bâte prevăzute cu cuie. Rapoartele Națiunilor Unite au estimat că au fost uciși între opt sute de mii și un milion de rwandezi în doar trei luni, astfel că masacrul a devenit cel mai feroce dintre toate cele cunoscute. Trei sferturi din toată populația Tutsi au fost exterminate.

Vecinii Hutu măcelăreau foști prieteni și vecini - la comandă. Un ucigaș Hutu a spus într-un interviu, după un deceniu, că „Cel mai rău lucru legat de masacrul a fost să-lucid pe vecinul meu; obișnuiam să bem împreună, iar vitele lui pășteau pe terenul meu. Îmi era ca o rudă.” O mamă Hutu a descris cum i-a bătut până la moarte pe copiii vecinilor care se uitau la ea cu ochii mari de uimire, pentru că erau prieteni și vecini de când se știau. Ea a declarat că cineva din guvern i-a spus că Tutsi erau dușmanii ei, i-a dat o bâță și soțului ei o macetă, pentru a le folosi contra amenințării. Ea a justificat măcelul ca pe o „favoare” făcută acelor copii care ar fi devenit oricum orfani neajutorați.

Până de curând, s-a recunoscut prea puțin folosirea sistematică a violului asupra acestor femei rwandeze ca o tactică de teroare

și de anihilare spirituală. După unele relatări, totul a început când un lider Hutu, Silvester Cacumbibi, a violat-o pe fiica fostului său prieten, apoi a adus și alți bărbați să o violeze. Ea a relatat mai târziu că el i-a spus: „Nu vom risipi gloanțe pe tine, te vom viola și asta va fi mai rău pentru tine.”

Spre deosebire de violurile soldaților japonezi în Nanking (care vor fi descrise în continuare) asupra femeilor chineze, unde detaliile coșmarului au fost obstrucționate de relatările lacunare și de refuzul chinezilor de a retrăi experiența prin împărtășirea ei cu străinii, despre dinamica psihologică a violurilor din Rwanda se știe foarte multe.¹³

Când cetățenii satului Butare au apărut granițele împotriva înaintării Hutu, guvernul interimar a trimis o persoană specială să se ocupe de ceea ce era considerată o revoltă. Aceasta era ministrul național al familiei și al problemelor femeilor și fiica preferată a lui Butare, care crescuse în acea zonă. Pauline Nyiramasuhuko, fostă asistentă socială, care ținea prelegeri despre puterea femeilor, era singura speranță a acestei comunități. Speranța a fost distrusă însă imediat. Pauline a pus la cale o capcană teribilă, promițându-le oamenilor hrană și adăpost pe stadionul local, oferite de Crucea Roșie; de fapt, asasini Hutu înarmați (Interahamwe) i-au așteptat și i-au ucis pe nevinovații care căutau adăpost. Aceștia au fost mitraliați, s-a aruncat în ei cu grenade, iar supraviețuitorii au fost măcelăriți cu macete.

Pauline a ordonat: „Înainte să ucideți femeile, trebuie să le violați.” Apoi le-a poruncit altor asasini să ardă de vii un grup de șaptezeci de femei și fete pe care le păzeau, acțiune pentru care le-a oferit benzină din mașina ei. Din nou i-a invitat pe bărbați să-și violeze victimele înainte de a le ucide. Unul dintre tineri i-a spus unui interpret că nu au putut să le violeze pentru că „ucisesem toată ziua și eram obosiți. Am pus benzina în sticle și le-am aruncat printre femei, apoi au început să ardă”.

O femeie tânără, Rose, a fost violată de fiul lui Pauline, Shalom, care a afirmat că are „permisiune” de la mama sa de a viola femeile Tutsi. Ea a fost singura Tutsi căreia i s-a cruțat viața pentru a putea exista o relatare de la o martoră a genocidului. Apoi

a fost obligată să-și privească mama în timp ce era violată, iar douăzeci dintre rudele sale măcelărite.

Un raport al Națiunilor Unite estimează că cel puțin două sute de mii de femei au fost violate în timpul acestei perioade de orori, iar multe au fost ucise după aceea. „Unele au fost străpunse cu sulițe, cu țeava puștilor, cu sticle sau cu stamine de bananieri. Organele sexuale erau mutilate cu macete, apă fierbinte și acid; sânii le erau tăiați.” „Pentru a înrăutăți lucrurile, violurile, multe dintre ele fiind comise în mod succesiv de mai mulți bărbați, erau frecvent însoțite de alte forme de tortură fizică și deseori erau prezentate public pentru a spori teroarea și degradarea.” Ele erau folosite și ca un mod public de a promova legăturile sociale între ucigașii Hutu. Această camaraderie împărtășită este deseori produsul secundar al violului în grup comis de bărbați.

Dimensiunea inumanității nu a cunoscut limite. „O femeie rwandeză de patruzeci și cinci de ani a fost violată de fiul ei de doisprezece ani - în timp ce Interahamwe îi ținea băiatului o secură la gât - în fața soțului ei, pe când ceilalți cinci copii mai mici au fost obligați să-i țină coapsele depărtate.” Răspândirea SIDA printre victimele violurilor continuă să facă ravagii în Rwanda. „Folosind o maladie ca teroare apocaliptică sau ca armă biologică, sunt anihilați cei care procrează, perpetuând moartea în generațiile viitoare”, este de părere Charles Stozier, profesor de istorie la John Jay College of Criminal Justice din New York.

Cum putem măcar începe să înțelegem forțele care au determinat-o pe Pauline să devină un tip nou de criminal: o femeie împotriva femeilor dușmane? O combinație de istorie și de psihologie socială poate oferi un cadru de referință bazat pe putere și pe diferențe de statut. În primul rând, era motivată de statutul inferior al femeilor Hutu în comparație cu frumusețea și aroganța femeilor Tutsi. Ele erau mai înalte, mai deschise la culoare și aveau trăsături mai pronunțat caucaziene, care le făceau să fie mai dezirabile pentru bărbați decât erau femeile Hutu.

Coloniștii belgieni și germani au creat o distincție rasială, în mod arbitrar, la începutul secolului XX, pentru a face deosebirea între

oamenii care de secole se căsătoreau între ei, vorbeau aceeași limbă și împărtășeau aceeași religie. Ei i-au forțat pe toți rwandezii să poarte cărți de identitate în care se afirma că fac parte fie din majoritatea Hutu, fie din minoritatea Tutsi, cu beneficiul unei educații mai bune și al unor posturi în administrație pentru Tutsi. Asta a devenit altă sursă a dorinței de răzbunare a lui Pauline. De asemenea, ea era o oportunistă de ordin politic într-o administrație dominată de bărbați, ce avea nevoie să-și demonstreze loialitatea, obediența și zelul patriotic față de superiori orchestrând crime care până atunci nu au mai fost comise de o femeie împotriva dușmanilor. De asemenea, a fost mai ușor să încurajeze crimele și violurile în masă ale populației Hutu dacă erau privite ca abstracțiuni și folosind termeni dezumanizanți, ca „gândacii” care trebuiau exterminați. Acesta este un documentar al imaginației ostile care pictează fețele inamicilor în tonuri oribile și apoi distruge pânza.

Oricât de greu ar fi de crezut că un om poate să provoace în mod intenționat astfel de crime monstruoase, Nicole Bergevin, avocata lui Pauline în procesul intentat acesteia pentru genocid, ne amintește că: „în procese pentru crimă, ne dăm seama că toți suntem susceptibili și nimeni nici măcar nu visează că ar comite asemenea acte. Dar ajungem să înțelegem că oricine este susceptibil. Mi s-ar putea întâmpla mie, i s-ar putea întâmpla fiicei mele. Vi s-ar putea întâmpla dumneavoastră.”

O subliniere și mai clară a uneia dintre principalele teze ale acestei cărți este opinia lui Alison Des Forges de la Comisia privind Drepiturile Omului, care a investigat multe astfel de crime barbare. Ea ne obligă să ne vedem reflexiile ogindite în aceste atrocități:

Acest comportament se află chiar sub suprafața fiecăruia dintre noi. Relatările simplificate ale genocidului ne permit să ne distanțăm de făptașii lui. Ei sunt atât de răi, încât nu ne-am putea închipui că am face același lucru. Dar dacă luăm în considerare presiunea teribilă sub care acționează oamenii, atunci automat le vom reafirma umanitatea - iar asta devine alarmant. Suntem forțați să

privim situația și să ne întrebăm „Ce aș fi făcut eu?” Uneori răspunsul nu este încurajator.

Jurnalistul francez Jean Hatzfeld a intervievat zece dintre membrii miliției Hutu aflați acum la închisoare pentru că au recunoscut că au omorât cu macetele mii de civili Tutsi.¹⁴ Mărturiile acestor oameni obișnuiți - cei mai mulți fermieri, membri activi ai Bisericii și un fost profesor - dau frisoane, fiind descrieri lipsite de remușcare, de o cruzime inimaginabilă. Cuvintele lor ne obligă să ne confruntăm cu ceea ce e de negândit, și anume că ființele umane sunt capabile să-și abandoneze complet umanitatea pentru o ideologie fără minte, să urmeze și apoi să depășească ordinele unor autorități charismatice pentru a-i distruge pe toți cei care poartă eticheta de „dușman”. Să reflectăm la câteva dintre aceste relatări care fac ca romanul *Cu sânge rece* al lui Truman Capote să pălească, prin comparație.

„Cum ucideam des, am început să simt că asta nu mai însemna nimic pentru mine. Vreau să fie clar că de la primul domn ucis până la ultimul, nu mi-a părut rău de nici unul dintre ei.”

„Îndeplineam un ordin. Ne aliniam la entuziasmul tuturor. Ne-am strâns în echipe pe terenul de fotbal și am plecat la vânătoare, ca niște spirite înrudite.”

„Oricine ezita săucidă din cauza sentimentelor de tristețe trebuia să aibă grijă ce spune, să nu pomenească nimic despre reticența sa, de frică să nu fie acuzat de complicitate.”

„I-am ucis pe toți cei pe care i-am prins [ascunzându-se] printre plante. Nu aveam motive să alegem, să așteptăm sau să ne fie frică de cineva anume. Eram tăietori de cunoștințe, tăietori de vecini, pur și simplu tăietori.”

„Vecinii noștri Tutsi - știam că ei nu sunt vinovați pentru nimic, dar credeam că toți Tutsi sunt de vină pentru necazurile noastre. Nu ne mai uitam la ei unul câte unul, nu ne-am mai oprit să-i vedem așa cum erau, nici măcar ca vecini sau colegi. Au devenit o amenințare mai mare decât tot ce trăisem împreună, mai importantă

decât felul în care vedeam lucrurile în comunitate. Așa am gândit și așa am ucis, în același timp."

„Nu mai vedeam o ființă umană când întâlneam un Tutsi în mlaștină. Adică o persoană ca noi, care avea gânduri și sentimente similare. Vânătoarea a fost sălbatică, vânătorii au fost sălbatici, prada a fost sălbatică - sălbăția a luat controlul asupra minții."

O reacție emoționantă la aceste ucideri și violuri brutale, care exprimă o temă pe care o vom relua, vine de la o femeie Tutsi care a supraviețuit, Berthe:

Înainte, știam că un bărbat poate ucide alt bărbat, pentru că se întâmplă tot timpul. Acum știu că până și persoana cu care ai împărțit mâncarea sau cu care te-ai culcat, chiar și aceea te poate ucide fără probleme. Cel mai apropiat vecin te poate sfâșia: asta am învățat de la genocid și de atunci nu mai privesc la fel lumea.

Generalul-locotenent Romeo Dallaire este autorul unei mărturii ilustrative privind experiențele sale în calitate de comandant al Mișionii de Asistență a Națiunilor Unite în Rwanda, în *Shake Hands with the Devil*.¹⁵ Deși a fost capabil să salveze mii de oameni prin ingeniozitatea sa eroică, acest comandant de elită a fost devastat de incapacitatea sa de a aduce mai multe ajutoare de la Națiunile Unite, pentru a preveni numeroase alte atrocități. El a sfârșit cu stres posttraumatic sever, ca victimă psihologică a masacrului.¹⁶

Violul de la Nanking, China

Conceptul de viol este atât de oribil din punctul de vedere al ortografiei - dar atât de ușor de vizualizat - încât folosim termenul în mod metaforic pentru a descrie alte atrocități, aproape inimaginabile, ale războiului. Soldații japonezi au măcelărit între două sute șaizeci de mii și trei sute cincizeci de mii de civili chinezi în doar câteva luni sângeroase, în 1937. Aceste cifre reprezintă un total mai mare

decât cel al morților înregistrați în urma anihilării totale cauzate de bomba atomică în Japonia și decât toate victimele civile din majoritatea țărilor europene în timpul celui de-al Doilea Război Mondial.

Dincolo de numărul chinezilor măcelăriți, este important pentru noi să recunoaștem modurile „creativ de rele” imaginate de călăi pentru a face ca moartea să devină dezirabilă. Investigația autoarei Iris Chang privind această oroare a arătat că bărbații chinezi erau folosiți ca material didactic pentru învățarea tehnicilor de utilizare a baionetei și în concursuri de decapitare. Au fost violate între douăzeci de mii și optzeci de mii de femei. Mulți soldați au mers dincolo de viol și au eviscerat femeile, le-au tăiat sânii și le-au bătut în cuie de vii, pe pereți. Tații au fost forțați să-și violeze fiicele, fiii mamele, în timp ce alți membri ai familiei priveau.¹⁷

Războiul determină un comportament crud și barbar împotriva tuturor celor considerați Dușmani, ca un Celălalt dezumanizat și demonic. Violul de la Nanking este celebru pentru detaliile grafice ale exceselor oribile comise de soldați pentru a degrada și distruge civili nevinovați, „dușmani necombatanți”. Totuși, dacă ar fi un incident singular și nu doar o parte a istoriei lungi de atrocități comise împotriva civililor, am putea crede că este vorba de o anomalie. Trupele britanice au executat și violat civili în timpul Războiului de Independență din Statele Unite. Soldații din Armata Roșie sovietică au violat aproximativ o sută de mii de femei din Berlin spre sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial și între 1945 și 1948. Pe lângă violarea și uciderea a mai mult de cinci sute de civili în timpul masacrului din My Lai din 1968, dovezi secrete recent dezvăluite ale Pentagonului descriu trei sute douăzeci de incidente privind atrocități comise de americani împotriva civililor din Vietnam și Cambodgia.¹⁸

Dezumanizare și decuplare morală în laborator

Putem presupune că majoritatea oamenilor, în cea mai mare parte a timpului, sunt creaturi morale. Dar imaginați-vă că această moralitate este ca un schimbător de viteze așezat uneori în poziție

neutră. Când se întâmplă asta, moralitatea este decuplată. Dacă mașina este pe o pantă, atunci ea și șoferul se mișcă precipitat în jos. Atunci natura circumstanțelor determină rezultatele, nu aptitudinile sau intențiile șoferului. Această analogie simplă surprinde, cred, una dintre temele centrale din teoria dezangajării morale dezvoltată de colegul *meu de la* Stanford, Albert Bandura. Într-un capitol ulterior, vom revedea teoria sa, care ne va ajuta să explicăm de ce oameni altminteri buni pot ajunge să comită lucruri rele. În acest punct, vreau să mă refer la cercetarea experimentală pe care Bandura și asistenții săi au efectuat-o, care ilustrează ușurința cu care moralitatea poate fi decuplată de tactica dezumanizării unei potențiale victime.¹⁹ Într-o demonstrație elegantă care arată puterea dezumanizării, un singur cuvânt sporește agresivitatea față de o țintă. Haideți să vedem cum a funcționat experimentul.

Închipuiți-vă că sunteți un student care s-a oferit voluntar pentru un studiu de rezolvare a problemelor în grup, ca parte a unei echipe de patru persoane din școala dumneavoastră. Sarcina care vă revine este să ajutați studenții de la altă facultate să-și îmbunătățească performanțele de rezolvare a problemelor în grup, pedepșindu-le greșelile. Această pedeapsă ia forma administrării de șocuri electrice care pot fi sporite ca nivel de severitate după încercări succesive. După ce v-a notat numele și identitatea membrilor celeilalte echipe, asistentul pleacă pentru a spune cercetătorului că studiul poate începe. Vor fi zece încercări și, la fiecare, dumneavoastră decideți nivelul de șoc administrat celui alt grup de studenți.

Nu vă dați seama că face parte din scenariul experimentului, dar îl auziți „ca din întâmplare” pe asistent cum se plânge la intercom cercetătorului că ceilalți studenți „par niște animale”. Nu știți nici acest lucru, dar în alte două situații în care studenții ca dumneavoastră au fost desemnați arbitrar, asistentul îi descrie pe ceilalți studenți ca „băieți de treabă” sau nu-i etichetează în nici un fel.

Au efect aceste etichete? La *început pare că nu. La prima* încercare toate grupurile răspund la fel, administrând niveluri scăzute de șoc, în jur de 2. Dar în curând începe să conteze ce a auzit fiecare

grup despre ceilalți. Dacă nu știți nimic despre ei, veți administra o medie constantă situată la nivelul 5 de șoc. Dacă îi considerați „băieți de treabă”, îi veți trata într-un mod mai uman și le veți administra niveluri mai scăzute de șoc, de aproximativ 3. Totuși, dacă vi-i închipuiți ca „animale”, compasiunea pe care o puteți simți pentru acești studenți va dispărea și veți spori mereu nivelul de intensitate al șocurilor, semnificativ mai mult decât în celelalte situații, îndreptându-vă constant spre nivelul 8.

Gândiți-vă atent pentru un moment la procesul psihologic pe care l-a declanșat în mintea dumneavoastră o simplă etichetare. Ați auzit un individ, pe care nu îl cunoașteți personal, spunând unei persoane cu autoritate pe care nu ați cunoscut-o niciodată că alți studenți, ca dumneavoastră, par niște „animale”. Acest singur termen descriptiv vă schimbă construcția mentală privindu-i pe acești ceilalți. Vă distanțează de imaginile de studenți prietenoși care sunt mai degrabă asemănători decât diferiți de dumneavoastră. Acest nou set mental are un impact puternic asupra comportamentului dumneavoastră. Raționalizările *post-hoc* pe care le-au generat studenții din experiment pentru a explica de ce a fost nevoie să administreze șocuri atât de mari acelor studenți etichetați ca „animale” în procesul de a „le da o lecție” au fost la fel de fascinante. Acest exemplu de folosire a cercetării experimentale controlate pentru a investiga procesele psihologice subliminale care apar în cazuri semnificative și reale de violență va fi continuat în capitolele 12 și 13, când vom lua în considerare felul în care oamenii de știință care studiază comportamentul au cercetat diferite aspecte ale psihologiei răului.

„Capacitatea noastră de a cupla și decupla selectiv standardele morale... ne ajută să explicăm felul în care oamenii pot fi barbar de cruzi într-un moment și plini de compasiune în momentul următor.”

ALBERT BANDURA²⁰

Imagini terifiante ale abuzului în închisoarea Abu Ghraib

Forța determinantă din spatele acestei cărți a fost nevoia de a înțelege mai bine cum și de ce au fost posibile abuzurile fizice și psihologice comise asupra prizonierilor de poliția militară americană în închisoarea Abu Ghraib din Irak. Când dovezile fotografice ale acestor abuzuri au circulat în lume, în mai 2004, toți am văzut pentru prima dată în istoria înregistrată imagini ale unor tineri americani angajați în forme inimaginabile de tortură împotriva civililor pe care se presupunea că îi păzesc. Tortionarii și torturații erau surprinși în expuneri ale unei depravări documentate digital chiar de soldați în timpul escapadelor violente.

De ce au creat dovezi fotografice ale acestor acte ilegale care, atunci când au fost descoperite, le-au adus necazuri? În aceste „fotografii de trofee”, precum cele ale vânătorilor mândri alături de fiarele ucise, vedem bărbați și femei care zâmbesc în timp ce abuzează de creaturile inferioare lor. Imaginile prezintă lovituri administrate prizonierilor cu palmele și picioarele; deținuți călcați în picioare; aranjamente realizate cu forța ale unor prizonieri dezbrăcați, cu glugi pe cap, în formă de piramide și movile; prizonieri dezbrăcați, forțați să poarte lenjerie feminină pe cap; bărbați obligați să se masturbeze sau să simuleze felația în timp ce sunt fotografiați ori filmați de femei-soldat care îi încurajează și zâmbesc; prizonieri atârnați de tavan o perioadă îndelungată; un prizonier târât cu o lesă legată de gât; câini de luptă asmuțiți asupra prizonierilor.

Imaginea reprezentativă care a ajuns din închisoare pe străzile Irakului și în toate colțurile globului a fost aceea a „omului triunghi”. Un deținut cu glugă trasă pe față stă pe o cutie, încordat, cu brațele întinse ieșind de sub o pătură, iar de degete îi stau atârinate fire electrice. I s-a spus că va fi electrocutat dacă va cădea de pe cutie, când îl vor lăsa puterile. Nu conta că firele nu duceau nicăieri, conta că el a crezut minciuna și a trăit un stres puternic. Au existat fotografii și mai șocante, pe care guvernul Statelor Unite a ales să nu le facă publice ca urmare a daunelor și mai mari pe care le-ar fi

cauzat credibilității și imaginii morale a armatei americane și a administrației Bush. Am văzut sute de asemenea imagini și ele sunt într-adevăr înspăimântătoare.

Am fost profund tulburat la vederea acestor suferințe, a acestor expuneri ale aroganței, ale indiferenței față de umilirea prizonierilor lipsiți de apărare. De asemenea, am fost uimit să aflu că unul dintre torționari, o femeie-soldat care avea doar douăzeci și unu de ani, a descris abuzul ca „distracție și jocuri”.

Am fost șocat, dar nu am fost surprins. Media și „oamenii de pe stradă” de pretutindeni au întreat cum au putut fi comise asemenea fapte de cei șapte, femei și bărbați, pe care liderii militari i-au etichetat drept „soldați ticăloși” și „câteva mere putrede”. În schimb, m-am întreat ce circumstanțe din acea închisoare au putut dezechilibra balanța și au făcut ca soldați buni să comită astfel de lucruri rele. Trebuie precizat că efectuarea unei analize situaționale a unor astfel de crime nu le scuză și nu le face mai acceptabile din punct de vedere moral. Mai degrabă, m-a interesat să găsesc sensul în această nebulie. Am vrut să înțeleg cum a fost posibil ca personalitatea acestor tineri să fie transformată într-un timp scurt într-atât încât să poată comite aceste fapte inimaginabile.

Universuri paralele la Abu Ghraib și în închisoarea de la Stanford

Motivul pentru care am fost șocat, dar nu surprins de imaginile și relatările abuzurilor din „Micul magazin cu orori” din Abu Ghraib este acela că mai văzusem ceva similar. Cu trei decenii înainte am fost martorul unor scene asemănătoare, care au apărut într-un proiect coordonat și gândit de mine. Prizonieri dezbrăcați, cu pungi trase pe cap, gardieni care călcau pe spatele prizonierilor când aceștia făceau flotări, gardieni care umileau sexual prizonierii și prizonieri care sufereau un stres extrem. Unele dintre imaginile din experimentul meu sunt practic interșanjabile cu cele ale gardienilor și prizonierilor din acea închisoare îndepărtată din Irak, celebra Abu Ghraib.

Studentii care au jucat roluri de gardieni și de deținuți într-un experiment dintr-o închisoare falsă, efectuat la Universitatea Stanford în vara anului 1971, au fost imaginea în oglindă a gardienilor de la închisoarea reală din Irak, în 2003. Nu numai că am văzut astfel de evenimente, dar am fost responsabil pentru crearea condițiilor care au permis înflorirea unor asemenea abuzuri. Ca cercetător principal, am creat experimentul care a desemnat la întâmplare studenți normali, sănătoși și inteligenți să joace roluri de gardieni sau de deținuți într-o închisoare simulată realist, unde trebuia să trăiască și să muncească mai multe săptămâni. Eu și cercetătorii asociați, Craig Haney, Curt Banks, David Jaffe, am vrut să înțelegem măcar în parte dinamica operativă în psihologia deținutului.

Cum se adaptează oamenii obișnuiți la astfel de situații instituționale? Cum se reflectă diferențialele de putere dintre gardieni și prizonieri în interacțiunile lor zilnice? Dacă punem oameni buni într-un loc rău, triumfă oamenii sau locul îi corupe? Violența endemică în majoritatea închisorilor reale americane ar fi absentă într-o închisoare plină de băieți buni din clasa de mijloc? Acestea au fost câteva dintre problemele explorate, care urmau să fie cercetate în ceea ce a început ca un studiu simplu al vieții în închisoare.

EXPLORAREA LATURII ÎNTUNECATE A NATURII UMANE

Călătoria noastră va fi una despre care poetul Milton ar putea spune că face „întunericul vizibil”. Ne va conduce spre locuri unde răul, oricum ar fi definit el, a înflorit. Vom întâlni o mulțime de oameni care au făcut lucruri foarte rele altora, deseori dintr-un simț al urii scop înalt, în numele celei mai bune ideologii și al imperativului moral. Vă rugăm să fiți atenți la demoni de-a lungul drumului, dar veți fi dezamăgiți de banalitatea și de asemănarea lor

cu vecinii dumneavoastră. Cu permisiunea dumneavoastră, eu, ca ghid al acestei aventuri, vă voi invita să călcați pe urmele lor și să priviți prin ochii lor pentru a obține o perspectivă din interior asupra răului, de aproape și personală. Uneori, priveliștea va fi de-a dreptul hidoasă, dar numai prin examinarea și înțelegerea cauzelor ei vom fi capabili să o schimbăm, să o limităm, să o transformăm prin decizii înțelepte și prin acțiuni comune.

Subsolul clădirii Jordan de la Universitatea Stanford este locul pe care-l voi folosi pentru a vă ajuta să înțelegeți ce însemna să fii prizonier, gardian sau un supraveghetor, în acel timp și în acel loc. Deși cercetarea este foarte cunoscută din mass-media, întreaga poveste nu a mai fost relatată până acum. Voi prezenta evenimentele așa cum s-au întâmplat, la persoana întâi, timpul prezent, recreând punctele importante din fiecare zi și din fiecare noapte, în secvență cronologică. După ce vom discuta implicațiile experimentului Stanford - din punct de vedere etic, teoretic și practic - vom extinde bazele studiului psihologic al răului explorând o varietate de cercetări experimentale și de teren ale unor psihologi, care ilustrează puterea forțelor situaționale asupra comportamentului individual. Vom examina în detaliu cercetări privind conformitatea, obediența, dezindividualizarea, dezumanizarea, dezangajarea morală și răul provocat de inacțiune.

„Oamenii nu sunt prizonieri ai sorții, ci prizonieri ai propriei lor mînji”, a spus președintele Franklin Roosevelt. Închisorile sunt metafore pentru lipsa de libertate, atât literală, cât și simbolică. Experimentul Stanford a pornit de la a fi inițial o închisoare simbolică, pentru a deveni una mult prea reală în mințile deținuților și gardienilor. Care sunt alte închisori autoimpuse ce limitează libertățile noastre de bază? Tulburările nevrotice, lipsa stimei de sine, timiditatea, prejudecățile, rușinea și frica excesivă de terorism sunt numai câteva dintre jocurile mentale care ne limitează potențialul de libertate și fericire, orbind și limitând aprecierea deplină a lumii din jurul nostru.²¹

Ținând cont de cunoștințele acumulate, ne vom îndrepta din nou atenția către Abu Ghraib. Dar haideți să mergem dincolo de

titlurile din ziare și de imaginile televizate pentru a aprecia pe deplin cum este să fii gardian sau prizonier în acea închisoare, la momentul abuzurilor despre care aminteam. Tortura își face loc cu forța în investigațiile noastre, în noile forme pe care le-a luat de la Inchiziție încoace. Vă voi duce la procesul unuia dintre acei polițiști militari și vom fi martorii unor consecințe negative ale *acțiunilor lui*. Pe parcurs vom dezvălui tot ce știm despre componentele triadice ale înțelegerii noastre din perspectiva psihologiei sociale, concentrându-ne pe oamenii care acționează în situații particulare, create și menținute de forțe sistemice. Vom aduce în boxa acuzațiilor structura de comandă a armatei Statelor Unite, a oficialilor CIA și a liderilor guvernamentali, pentru complicitatea lor combinată la crearea unui sistem disfuncțional, care a dus la torturile și abuzurile de la Abu Ghraib și dincolo de ele.

Prima parte a capitolului final va oferi câteva indicații despre cum să rezistați în fața influențelor sociale nedorite, cum să construiți rezistența față de atracțiile seducătoare ale profesioniștilor în influență. Vrem să știm cum să combatem tacticile de control mental folosite pentru a ne compromite libertatea de alegere în scopul tiraniei conformității, obedienței și fricii. Deși afirm puterea situației, susțin, de asemenea, puterea oamenilor de a acționa rațional și critic, ca agenți informați care-și orientează comportamentul în scopuri pline de sens. Înțelegând cum operează influența socială și realizând că oricare dintre noi poate fi vulnerabil la puterile ei subtile și pătrunzătoare, putem deveni consumatori înțelepți în loc să fim ușor de manipulat de autorități, de dinamica grupului, de apelurile persuasive și de strategiile de complianță.

Dar mai presus de toate, vreau să închei inversând întrebarea cu care am început. În încheiere, în loc să vă gândiți dacă sunteți capabili de rău, vreau să vă întrebați dacă sunteți capabili de a deveni eroi. Argumentul meu final introduce conceptul de „banalitate a eroismului”. Cred că oricine dintre noi este un erou potențial, așteptând momentul situațional potrivit pentru a lua decizia de a acționa și a-i ajuta pe ceilalți, în ciuda riscului și

a sacrificiului personal. Dar avem mult de mers înainte de a ajunge la această concluzie fericită, așa că, să pornim!

„Puterea a spus lumii,
«Ești a mea.»
Lumea a ținut-o prizonieră pe tron.
Iubirea a spus lumii, «Sunt a ta».
Lumea i-a dat libertatea casei ei.”

RABINDRANATH TAGORE, *Păsări rătăcite*²²

2

ARESTĂRILE-SURPRIZĂ DE DUMINICĂ

Acest grup de tineri străini nu a realizat că în biserica din Palo Alto clopotele sunau pentru ei, că viețile lor vor fi transformate când în moduri total neașteptate.

Este duminică, 14 august 1971, 9.55 dimineața, temperatura este plăcută, umiditatea scăzută, ca de obicei, vizibilitatea perfectă, deasupra un cer azuriu, fără nori. Începe încă o zi frumoasă de vară în Palo Alto, California. Camera de Comerț nu ar fi acceptat altceva. Imperfecțiunea și neregularitatea sunt la *fel de puțin* tolerate în acest paradis vestic ca gunoiul pe stradă sau buruienile în grădina vecinului. Este bine să te simți viu într-o zi ca asta, într-un loc ca acesta. Este Edenul în care se desfășoară visul american. Populația din Palo Alto este de aproape șaiszeci de mii de locuitori, dar caracteristica sa principală este dată de cei unsprezece mii de studenți care trăiesc și studiază la un kilometru și jumătate depărtare pe Palm Drive, acolo unde, la intrarea în Universitatea Stanford, se întind sute de palmieri. Stanford este un orașel care acoperă peste opt mii de acri, cu propria sa poliție, propriul departament de pompieri și poștă proprie. La o oră de mers cu mașina spre sud se află

San Francisco. Palo Alto însă este mai sigur, mai curat, mai liniștit și mai alb. Majoritatea negrilor trăiesc dincolo de autostrada 101, în capătul estic al orașului, în comunitatea East Palo Alto. Pe lângă clădirile obosite cu apartamente închiriate cu care eram obișnuit, casele din estul orașului Palo Alto seamănă mai degrabă cu suburbia în care visa să locuiască profesorul meu din liceu, dacă ar fi putut să strângă destui bani lucrând suplimentar ca șofer de taxi.

Totuși, în această oază au început să apară problemele. În Oakland, California, partidul Panterelor Negre promovează mândria neagră susținută de puterea neagră pentru a se opune practicilor rasiste „prin toate mijloacele necesare”. Închisorile devin centre de recrutare pentru o nouă specie de deținuți politici, inspirați de George Jackson, care este pe cale de a merge la proces cu ai săi „Frați Soledad”, pentru presupusaucidere a unui gardian. Mișcarea de emancipare a femeilor face valuri și se dedică eradicării statutului de cetățeni de rangul doi al acestora și creării de noi oportunități pentru ele. Războiul nepopular din Vietnam continuă pe măsură ce numărul morților crește zilnic. Tragedia sporește când administrația Nixon-Kissinger răspunde activiștilor antirăzboi cu bombardamente și mai ample, ca reacție la numeroasele demonstrații ale studenților împotriva războiului. „Complexul militar-industrial” este dușmanul acestei noi generații de oameni care pun la îndoială în mod deschis valorile sale exploatare, agresive și comerciale. Pentru orice om căruia îi place să trăiască într-o eră cu adevărat dinamică, acest Zeitgeist este ca nici un altul în istoria recentă.

RĂUL COMUNAL, BINELE COMUNAL

Intrigat de contrastele dintre simțul de anonim ambiental în care am trăit în New York și sentimentul comunității și identității personale pe care l-am avut în Palo Alto, am decis să conduc un experiment de teren pentru a testa validitatea acestei diferențe.

Am devenit interesat de efectele antisociale pe care anonimatul le induce în situațiile în care oamenii simt că nimeni nu-i poate identifica atunci când se află într-o situație care încurajează agresivitatea. Bazându-mă pe concepția din *împăratul muștelor* a măștilor care eliberează impulsurile ostile, am efectuat un studiu în care arătam că participanții „dezindividualizați” au produs mai ușor durere altora față de cei care s-au simțit mai individualizați.¹ Acum am vrut să văd ce ar face bunii cetățeni din Palo Alto dacă sunt duși în ispită de o invitație la vandalism. Am creat un studiu de teren de genul „camera ascunsă” care a implicat abandonarea mașinilor în Palo Alto și, ca o comparație, în locul meu de baștină, Bronx, la patru mii opt sute de kilometri distanță. Mașinile, aflate în bună condiție, au fost amplasate pe stradă vizavi de campusul din Bronx al Universității New York și de cel al Universității Stanford, cu capotele ridicate și fără plăcuțele de înmatriculare - semnale sigure de „eliberare” pentru a atrage cetățenii să devină vandali. Din anumite locuri ascunse, echipa mea de cercetare a privit și a fotografiat acțiunea din Bronx și a filmat scenele din Palo Alto.²

Încă nu montasem echipamentul de înregistrare în Bronx când au sosit primii vandali și au început să demoleze mașina - tata lătra ordine mamei să golească portbagajul, iar fiului să verifice torpedoul, în timp ce el scotea bateria. Trecătorii, pietoni sau șoferi, se opreau pentru a goli mașina noastră de orice lucru de valoare. Episodul a fost urmat de o paradă de vandali care a demontat sistematic acea mașină vulnerabilă din New York.

Revista *Time* a prezentat această poveste tristă a anonimatului urban sub titlul „Jurnalul unui automobil abandonat”³. În câteva zile, am înregistrat douăzeci și trei de incidente distructive separate asupra aceluși Oldmobile din Bronx, New York. Vandalii s-au dovedit a fi cetățeni obișnuiți. Toți erau adulți albi, bine îmbrăcați, care în alte condiții ar cere ajutorul poliției și o mai redusă atenție dată criminalilor și care „cu siguranță ar fi de acord” cu opinia publică privind necesitatea respectării legii și ordinii. Contrar așteptărilor, doar unul dintre aceste acte a fost realizat de copii care s-au datat la simpla plăcere a distrugerii. Și mai surprinzător, toată

această vandalizare a avut loc ziua, așa că nu am avut nevoie să fotografiem în infraroșu. Anonimatul internalizat nu are nevoie de întuneric pentru a se exprima.

Dar care a fost soarta mașinii abandonate în Palo Alto, de asemenea, făcută să arate vulnerabilă? După o săptămână întreagă, nu a existat nici un act de vandalism împotriva ei! Oamenii treceau pe lângă ea, pe jos sau cu mașina, o priveau, dar nimeni nu a atins-o. Ei bine, nu chiar. Într-o zi a plouat, iar un domn drăguț a închis capota. (Doamne ferește ca motorul să se ude!) Când am dus mașina înapoi în campusul din Stanford, trei vecini au sunat la poliție pentru a raporta un posibil furt al unei mașini abandonate.⁴ Aceasta este definiția mea operațională de „comunitate”, oameni cărora le pasă destul pentru a trece la fapte în fața unui eveniment neobișnuit sau poate ilegal din localitatea lor. Cred că acest comportament prosocial vine din presupunerea altruismului reciproc, și anume că alții ar face la fel pentru a le proteja proprietatea sau persoana.

Mesajul din această mică demonstrație este următorul: condițiile care ne fac să ne simțim anonimi, să credem că alții nu ne cunosc sau nu le pasă de noi, pot determina comportamente antisociale, egoiste. Studiul meu a subliniat puterea ascunderii identității proprii de a declanșa acte agresive împotriva altor oameni, în situații care au dat permisiunea de a viola tabuurile obișnuite împotriva violenței interpersonale. Demonstrația mașinii abandonate a extins această noțiune pentru a include anonimatul ambiental ca precursor al încălcărilor contractului social.

În mod curios, această demonstrație a devenit bucățița de dovadă empirică folosită pentru a susține „teoria ferestrei sparte” a infracțiunii, care proclamă faptul că dezordinea publică este un stimul situațional al crimei, alături de prezența infractorilor.⁵ Orice situație care ascunde oamenii în anonimat le reduce simțul de răspundere personală și civică pentru propriile lor acțiuni. Vedem acest lucru în multe situații instituționale, cum sunt școlile, locurile de muncă, armata și închisorile. Avocații ferestrelor sparte susțin că diminuarea dezordinii fizice - îndepărtarea mașinilor abandonate de pe străzi, curățarea graffiti-ului de pe ziduri și înlocuirea geamurilor

sparte - poate reduce infracționalitatea și dezordinea publică pe străzile orașului. Există dovezi că astfel de măsuri proactive funcționează în unele orașe, cum este New York, dar în altele nu.

Spiritul comunitar înflorește într-un mod liniștit și ordonat în locuri ca Palo Alto, unde oamenii le pasă de calitatea fizică și socială a vieții lor și au resurse pentru a le îmbunătăți pe ambele. Aici există un simț al corectitudinii și încrederii care contrastează cu șocurile inegalității și cinismului care trag în jos oamenii în alte locuri. Aici, de pildă, oamenii au încredere în departamentul de poliție care controlează infracționalitatea și ține în frâu răul. Este pe drept astfel, pentru că poliția este bine educată, bine antrenată, prietenoasă și onestă. Procedează „ca la carte”, ceea ce îi face să acționeze corect, chiar dacă în rare ocazii uită că poliția înseamnă doar funcționari care poartă întâmplător uniforme albastre și pot fi disponibilizați când bugetul local este strâmtorat. Foarte rar totuși, chiar și cei mai buni dintre ei lasă autoritatea să le domine omenia. Acest lucru nu se întâmplă prea des într-un loc ca Palo Alto, dar de această dată s-a întâmplat, într-un mod curios care explică de ce experimentul Stanford a început cu un „big bang”.

CONFRUNTĂRI ORAȘ-ROBĂ LA STANFORD ȘI MAI DEPARTE

Singura pată de pe dosarul cetățenesc altminteri excelent din Palo Alto a fost lipsa de structurare în cadrul unei confruntări cu studenții radicali de la Stanford în timpul grevei din 1970 împotriva implicării Statelor Unite în Indochina. Când acești studenți au început să „distrugă” clădirile campusului, eu am ajutat la organizarea multor mii de alți studenți în activități constructive antirăzboi, pentru a arăta că violența și vandalismul captau în mod negativ atenția mediei și nu aveau impact asupra războiului, în timp ce tacticile noastre propace ar fi putut da roade.⁶ Din nefericire, noul

președinte al universității, Kenneth Pitzer, s-a panicat, a chemat poliția și, ca în multe astfel de confruntări care se înregistrează în toată America, prea mulți polițiști și-au pierdut prestața profesională și i-au bătut pe copiii pe care în prealabil simțiseră că este de datoria lor să-i protejeze. Au existat confruntări și mai violente între poliție și studenți la Universitatea din Wisconsin (octombrie 1967), la Universitatea Kent State din Ohio (mai 1970) și la Universitatea Jackson State din Mississippi (mai 1970). Studenții au fost împușcați, răniți și uciși de poliția locală și de membrii Gărzii Naționale, care în alte timpuri erau protectorii lor. (Vezi notele pentru detalii.)⁷

lata un citat din *New York Times*, 2 mai 1970:

Renașterea sentimentului antirăzboi în campus - cu evenimentele din Cambodgia ca temă centrală - a luat o varietate de forme ieri și a inclus următoarele incidente: două unități ale Gărzii Naționale au fost alertate de guvernatorul Marvin Mandel după ce studenții din Maryland s-au ciocnit cu poliția de stat după o demonstrație și un atac de tip lovește-și-fugi asupra sediului ROTC din parcul campusului. Aproximativ două mii trei sute de studenți de la Universitatea Princeton și membrii corpului didactic au votat să intre în grevă până cel puțin luni după-amiază, când este programată o întrunire de masă: ea se va încheia cu un boicot al tuturor funcțiilor sociale. [...] O grevă a studenților de la Universitatea Stanford a aruncat în aer campusul californian: poliția a folosit gaze lacrimogene pentru a împrăști demonstrații.

Un raport din Stanford a descris un nivel al violenței care nu mai fusese văzut până atunci în acest campus bucolic. Poliția a fost chemată de cel puțin treisprezece ori și a efectuat peste patruzeci de arestări. Cele mai serioase demonstrații au avut loc pe 29 și pe 30 aprilie 1970, după știrile privind intervenția americană în Cambodgia. A fost chemată poliția din San Francisco, au fost aruncate pietre, iar gazele lacrimogene au fost folosite pentru prima dată în campus în timpul acestor două nopți, pe care președintele

Pitzer le-a descris drept „tragice”. Au fost rănite aproximativ șai-zeci și cinci de persoane, printre care și numeroși ofițeri de poliție.

S-au născut astfel sentimente ostile între comunitatea studentească de la Stanford, pe de o parte, și poliția din Palo Alto și unii orășeni, pe de altă parte. Era ciudat, pentru că niciodată nu mai existase o astfel de relație dragoste-ură, oraș-robă care se manifestase între locuitorii din New Haven și Universitatea Yale când fusesem eu student acolo.

Noul șef al poliției, căpitanul James Zurcher, care a preluat conducerea departamentului în februarie 1971, era dornic să dizolve orice animozitate ce persista din zilele agitate ale predecesorului său și astfel a fost receptiv la cererea mea de a colabora într-un program de „depolarizare” a poliției și studenților de la Stanford.⁸ Ofițeri tineri și educați au condus studenții într-un tur al celor mai noi facilități ale departamentului de poliție, în timp ce studenții au întors favoarea, invitându-i pe polițiști să împartă mesele din campus cu ei și să participe la cursuri. Mai departe, am sugerat ca unii recruți tineri din poliție să participe la cercetarea noastră. Era un alt semn că oameni rezonabili pot găsi soluții rezonabile la ceea ce păreau a fi probleme sociale insolubile. Totuși, în acest context eu am contribuit în mod naiv la exacerbarea răului la Palo Alto.

Șeful Zurcher a fost de acord că ar fi interesant de studiat felul în care oamenii socializează în rolul de ofițeri de poliție și modul în care un recrut se transformă într-un „polițist bun”. Bună idee, am replicat eu, dar asta necesită o substanțială alocare de fonduri, de care nu dispunem acum. Aveam însă o mică sumă la dispoziție, destinată studiului formării unui gardian de închisoare, căci acesta era un rol mai mic privit din perspectiva funcției și a teritoriului. Dar dacă aș crea o „închisoare” în care recruții din poliție și studenții să fie atât gardieni, cât și deținuți? Șefului i s-a părut o idee bună. Pe lângă cele pe care le-aș fi aflat eu, el a considerat că ar fi o foarte bună experiență de pregătire pentru unii dintre oamenii lui. Așa că a fost de acord să desemneze câțiva dintre recruții care să vină în această închisoare simulată. Am fost încântat știind

că, în asemenea condiții, o să pot să-i cer ca ofițerii săi să facă arestări simulate ale studenților, care vor deveni curând deținuții noștri.

Cu puțin timp înainte de a începe, șeful poliției și-a retras promisiunea de a-și folosi propriii oameni ca deținuți sau gardieni, spunând că nu pot fi disponibilizați pentru următoarele două săptămâni. Totuși, spiritul destinderii s-a menținut, iar el s-a oferit voluntar pentru a contribui la studiul meu în orice alt fel posibil.

Am sugerat că modul ideal de a începe studiul cât mai realist și mai dramatic ar fi ca ofițerii lui să însceneze arestări ale viitorilor deținuți. Ar dura doar câteva ore într-o dimineață de duminică și cu siguranță ar conta foarte mult pentru succesul cercetării dacă viitorii deținuți ar fi lipsiți de libertate așa cum se întâmplă în arestările reale, în loc să vină de bunăvoie la Stanford și să accepte privarea de libertate ca subiecți ai cercetării. Șeful poliției a consimțit cu jumătate de gură și a promis că sergentul va trimite o mașină în acest scop duminică dimineața.

DEZASTRU: MISIUNEA ESTE CÂT PE CE SĂ FIE ANULATĂ ÎNAINTE DE A ÎNCEPE

Greșeala mea a fost că nu am cerut confirmarea lui în scris. Realitatea are nevoie de documente scrise (dacă nu filmate sau înregistrate). Când mi-am dat seama de acest adevăr sâmbătă și am sunat la secție pentru o confirmare, comandantul Zurcher plecase deja acasă. Semn rău.

Așa cum m-am așteptat, duminică sergentul de gardă nu avea nici o intenție să implice departamentul de poliție din Palo Alto într-o arestare a unei bande de studenți pentru presupuse încălcări ale Codului Penal; cu siguranță nu fără autorizarea scrisă a comandantului său. Sub nici o formă acest om de modă veche nu s-ar fi implicat în vreun experiment condus de cineva ca mine, pe care vicepreședintele Spiro Agnew l-a descris drept „intelectual snob

steril". Evident că ofițerii săi aveau lucruri mai importante de făcut decât să se joace de-a hoții și vardăștii, ca parte a unui experiment produs de un creier obosit. După părerea sa, experimentele psihologice însemnau amestecul în problemele altor oameni și dezvăluirea unor lucruri care ar trebui să rămână personale. Probabil că s-a gândit că psihologii pot citi gândurile oamenilor dacă se uită în ochii lor, așa că a evitat să se uite la mine când a spus: „îmi pare rău, profesore. Mi-ar plăcea să te ajut, dar regulile sunt reguli. Nu pot trimite oamenii la o sarcină nouă fără autorizație."

Înainte să poată zice „Vino înapoi luni, când e aici comandantul", am avut o viziune scurtă a dezastrului iminent al acestui studiu bine planificat, care se va prăbuși chiar înainte de a începe. Toate sistemele erau în regulă: închisoarea noastră simulată fusese construită cu grijă în subsolul departamentului de psihologie; gardienii își *aleseseră* uniformele și așteptau cu nerăbdare să primească primii deținuți; cumpărasem deja mâncarea pentru prima zi; uniformele deținuților fuseseră cusute de mână de fiica secretarei mele; pregătirile de filmare erau gata și microfoanele fuseseră instalate în celulele deținuților, iar departamentul de sănătate al universității, departamentul juridic, cel de pompieri și poliția campusului fuseseră alertate; fuseseră încheiate aranjamentele pentru închirierea paturilor și a lenjeriei. Se făcuseră foarte multe lucruri pentru acomodarea cu logistica plicticoasă necesară pentru cele două duzini de voluntari timp de două săptămâni, jumătate dintre ei trăind în închisoare zi și noapte, iar ceilalți lucrând în schimburi de câte opt ore. Nu mai condusesem niciodată un experiment care să dureze mai mult de o oră pe sesiune pentru fiecare subiect. Toate acestea ar fi putut să se prăbușească din cauza unui simplu „Nu".

Cum aflasem că precauția este partea cea mai bună a înțelepciunii științifice și că un as în mână este cel mai util atribut al unui tip șmecher din Bronx, am anticipat acest scenariu chiar în momentul în care am aflat că Zurcher a părăsit scena. De aceea, l-am convins pe un director al unui post TV din San Francisco, KRON, să filmeze arestările-surpriză interesante, ca o știre specială a programului de știri de seară. Am contat pe forța presei de a împlânzi rezistența instituțională

și pe farmecul showbiz-ului de a-i atrage de partea mea pe ofițerii care vor face arestările - în fața camerei de luat vederi.

- Este păcat, domnule sergent, că nu putem începe astăzi, așa cum comandantul ar fi vrut. Avem un cameraman chiar aici, de la Canalul 4, pregătit să filmeze arestările pentru știrile din această seară. Ar fi fost bine pentru departament, dar poate comandantul nu va fi foarte supărat că ai hotărât să nu ne lași să procedăm mai departe așa cum am plănuțit.

- Uite, nu am zis că sunt împotriva, doar că nu sunt sigur că vreunul dintre oamenii noștri vrea să facă asta. Nu-i putem sustrage de la îndatoririle lor, nu-i așa?

Vanitate, numele tău este „știrile de seară”

- De ce să nu facă asta cei doi ofițeri de aici? Dacă nu se supără că sunt filmați pentru televiziune în timp ce fac câteva arestări de rutină, atunci poate că vom putea proceda așa cum a fost de acord comandantul.

- Sigur, domnule sergent, a spus ofițerul mai tânăr, Joe Sparaco, pieptănându-și părul ondulat și negru și uitându-se la cameramanul încovoiat de greutatea aparatului de filmat. Este o dimineață leneșă de duminică și lucrul acesta pare să fie interesant.

- Bine, comandantul știe ce face; nu vreau să provoc neazuri dacă totul este deja pus la punct. Dar, ascultă, să fii gata să răspunzi la orice apel și scurtează experimentul dacă este nevoie.

Eu intervin:

- Domnilor ofițeri, vreți să vă spuneți numele pentru omul de la TV, pentru ca el să le poată pronunța corect la știrile de diseară? Voiam să mă asigur de cooperarea lor indiferent de ce se întâmpla la Palo Alto, până când deținuții noștri erau arestați și închiși aici, la sediul central.

- Trebuie să fie un experiment destul de important dacă este Filmat, nu, profesore? a întrebat ofițerul Bob, legându-și cravata și trecând automat cu degetele peste patul pistolului. •

- *Oamenii* de la televiziune așa cred, am spus, conștient pe deplin de precaritatea poziției mele, din cauza arestărilor-surpriză făcute de poliție. Este un experiment mai degrabă neobișnuit, care ar putea avea efecte interesante; probabil acesta este motivul pentru care comandantul ne-a dat permisiunea, lată o listă cu numele și adresa fiecăruia dintre cei nouă suspecți care trebuie arestați. Voi veni în mașină cu Craig Haney, asistentul meu de cercetare, în spatele mașinii de poliție. Mergeți încet, astfel încât cameramanul să poată să vă filmeze mișcările. Arestați-i pe rând, folosind procedura standard de operare, citiți-le drepturile, percheziționați-i și puneți-le cătușe, așa cum ați face cu orice suspect periculos. Acuzația este de furt pentru primii cinci suspecți, o violare a articolului 459 din Codul Penal, iar pentru următoarele patru arestări jaf armat, articolul 211 al Codului. Aduceți-i pe toți la sediu pentru înregistrare, luarea amprentelor, completarea fișelor de identificare și ce mai trebuie în asemenea situații. Apoi băgați-l pe fiecare într-o celulă, în timp ce-i aduceți și pe ceilalți suspecți de pe listă. Vom transfera deținuții de la poliție la închisoarea noastră. Singurul lucru diferit pe care vă rugăm să-l faceți este să legați la ochi deținutul când îl introduceți în celula poliției, cu una dintre aceste legături. Când îl transferăm, nu vrem ca el să ne vadă sau să știe exact unde este dus. Craig și celălalt asistent al meu, Curt Banks, și unul dintre gardienii noștri, Vandy, vor *face* transportul.

- în regulă, profesore. Bob și cu mine ne putem ocupa de asta, nici o problemă.

ACUM VINE POVEȘTEA PROPRIU-ZISĂ⁹

Părăsim biroul sergentului pentru a merge la parter să verificăm camera de înregistrare, Joe și Bob, Craig, eu și cameramanul, Bill. Totul este nou, unitatea abia a fost construită în sediul central din Palo Alto, la mică distanță de închisoarea veche, aflată acum

în paragină. Voiam ca ofițerii și cameramanul să fie implicați în proceduri de la prima până la ultima arestare, pentru ca acestea să se desfășoare conform standardelor. Îl informasem în prealabil pe cameraman despre scopul studiului, dar făcusem asta într-o manieră superficială, deoarece preocuparea mea era să scad rezistența anticipată a sergentului de gardă. Mi-am dat seama că ar trebui să le prezint unele dintre detaliile procedurale ale studiului, ca și unele dintre motivele efectuării acestui tip de experiment, l-ar putea ajuta la crearea unui spirit de echipă și ar arăta că îmi pasă destul de mult pentru a le răspunde la întrebări.

- Copiii ăștia știu că vor fi arestați? Le spunem că participă la un experiment sau ce?

- Joe, ei s-au oferit voluntari pentru un studiu privind viața în închisoare. Au răspuns la un anunț apărut în ziar care cerea studenți ce vor să câștige 15 dolari pe zi pentru a participa la un experiment de două săptămâni despre psihologia deținuților, și...

- Vrei să spui că acești copii *primesc 15 dolari pe zi* pentru a nu face nimic, doar să stea într-o celulă timp de două săptămâni? Poate că Joe și cu mine ne vom oferi voluntari. Sună a bani câștigați ușor.

- Poate. Poate sunt bani obținuți fără efort și dacă apare ceva interesant vom face studiul din nou, folosind ofițeri de poliție ca deținuți și gardieni, așa cum i-am spus comandantului.

- Ei, bine, poți conta pe noi.

- Așa cum spuneam, cei nouă studenți pe care-i veți aresta fac parte dintr-un grup de aproximativ o sută de persoane care au răspuns la anunțul nostru din *Palo Alto Times* și *Stanford Daily*, l-am eliminat pe ciudații evidenți, pe cei cu arestări anterioare de orice fel și pe cei cu probleme medicale sau mentale. După o evaluare psihologică de o oră și interviuri efectuate de asistenții mei, Craig Haney și Curt Banks, am ales douăzeci și patru dintre acești voluntari pentru a fi subiecții noștri de cercetare.

- Dar 24 ori 15 dolari ori 14 zile înseamnă o grămadă de bani pe care va trebui să-i plătești. Nu sunt din buzunarul tău, doctore, nu-i așa?

- Se ajunge la 5 040 de dolari, dar cercetarea este susținută de o subvenție guvernamentală de la Oficiul de Cercetări Navale pentru a studia comportamentul antisocial, așa că nu trebuie să-i plătesc din salariul meu.

- Toți studenții au vrut să fie gardieni?

- Ei, bine, nu, de fapt nici unul nu a vrut să fie gardian, toți au preferat rolul de deținut.

- Cum așa? A fi gardian mi se pare mai distractiv și mai puțin obositor decât a fi deținut, cel puțin eu așa cred. Altceva înseamnă cincisprezece dolari pentru douăzeci și patru de ore de muncă, obținuți ca deținut. E mai bine pentru gardieni, ei lucrează în schimburi.

- Este adevărat, gardienii lucrează în schimburi de opt ore; trei echipe de trei gardieni au grijă de nouă deținuți. Dar motivul pentru care studenții au preferat să joace rolul de deținut este că la un moment dat chiar ar putea deveni deținuți, pentru evaziune fiscală, de exemplu, sau pot fi arestați când protestează la un marș pentru drepturile civile sau împotriva războiului. Cei mai mulți dintre ei au spus că nu-și pot imagina că vor fi vreodată gardieni de închisoare - nu merg la facultate în speranța de a deveni gardieni. Așa că, deși toți participă în primul rând pentru bani, unii dintre ei se așteaptă să învețe ceva despre modul în care se vor purta în această situație nouă, de încarcerare.

- Cum ai ales gardienii? Sunt sigur că i-ai ales pe cei mai mari.

- Nu, Joe, am desemnat la întâmplare voluntarii pentru cele două roluri, am dat cu banul. Cap înseamnă că voluntarul este gardian, iar pajură, deținut. Gardienilor li s-a spus ieri că au tras cap. Au venit la mica noastră închisoare din subsolul departamentului de psihologie de la Stanford pentru a ne ajuta să finalizăm amenajările, astfel încât să se simtă pe teritoriul lor. Fiecare dintre ei a ales o uniformă de la magazinul special al armatei și așteaptă să înceapă acțiunea.

- Au fost instruiți pentru a fi gardieni?

- Aș fi vrut să am timp pentru așa ceva, dar tot ce am făcut a fost o scurtă prezentare ieri; nici o pregătire specială despre felul în care să se poarte. Lucrul principal este ca ei să respecte legea și să

mențină ordinea, fără violență împotriva deținuților, și să nu permită evadări. Am încercat, de asemenea, să le transmit ideea că deținuții sunt lipsiți de putere, asta am vrut să creăm în această închisoare.

- Copiilor pe care îi veți aresta li s-a spus să aștepte acasă, în cămin sau într-o casă anume desemnată dacă locuiesc prea departe, și că vor auzi vești de la noi în această dimineață.

- Așa va fi, nu, Joe? Le vom da ce vor.

- Sunt puțin nelămurit în privința câtorva lucruri.

- Sigur, spune, Joe. Și tu, Bill, dacă este ceva ce vrei să știi pentru a comunica producătorului diseară.

- Întrebarea mea este asta, doctore: care e rostul acestui efort de a simula o închisoare la Stanford, de a aresta studenții, de a plăti toți acești bani, când avem deja închisori și infractori destui? De ce nu observați pur și simplu ce se întâmplă în închisoarea de stat sau la San Quentin? Nu ați afla ce vreți să știți despre gardieni și deținuți în închisorile reale?

Joe a pus punctul pe „i”. Instantaneu am intrat în rolul de profesor de facultate, dornic de a vorbi ascultătorilor curioși:

- Mă interesează să descopăr ce înseamnă, din punct de vedere psihologic, să fii deținut sau gardian. Ce schimbări suferă o persoană în procesul de adaptare la acest rol nou sau dacă este posibil ca în scurta perioadă de câteva săptămâni să-și asume o nouă identitate, diferită de șinele obișnuit.

Există studii privind viața în închisoare realizate de sociologi și de criminologi, dar ele au dezavantaje serioase. Acei cercetători nu pot niciodată să urmărească toate fazele vieții în închisoare. Observațiile lor sunt de obicei limitate, fără prea mult acces direct la deținuți și chiar mai puțin la gardieni. Cum există doar două clase de oameni care populează închisorile, personalul și deținuții, toți cercetătorii sunt „străini” priviți cu suspiciune, dacă nu chiar cu neîncredere, de toți cei aflați în interiorul sistemului. Ei pot vedea doar ce li se permite să vadă sau fac un tur care rareori ajunge în dedesubturile vieții în închisoare. Am vrea să înțelegem mai bine structura profundă a relației deținut-gardiân recreând mediul psihologic al închisorii, pentru a fi apoi în poziția de a observa, înregistra și

documenta întregul proces de îndoctrinare cu setul mental al deținutului și gardianului.

- Da, are sens ce spui, intervine Bill, dar marea diferență dintre închisoarea ta de la Stanford și cele adevărate o constituie genul de deținuți și de gardieni cu care începi. Într-o închisoare reală, avem de-a face cu tipuri criminale, indivizi violenți care nu se dau în lături de la încălcarea legii sau de la atacarea gardienilor. Și trebuie să ai gardieni duri pentru a menține disciplina, pregătiți să rupă spinări dacă este nevoie. Copiii tăi dulci de la Stanford nu sunt răi, violenți sau duri ca deținuții și gardienii adevărați.

- Vreau să întreb ceva, spune Bob. Cum de nu te gândești că acești studenți *care știi că* primesc cincisprezece dolari pe zi pentru a nu face nimic n-o să stea potoliți timp de două săptămâni și n-o să se distreze pe socoteala ta, doctore?

- În primul rând, trebuie să menționez că subiecții noștri nu sunt toți studenți la Stanford, ci doar câțiva. Ceilalți vin din toată țara și chiar din Canada. După cum știi, mulți tineri vin în zona asta vara și am recrutat câțiva care tocmai termină școala de vară la Stanford sau Berkeley. Dar ai dreptate când spui că închisoarea Stanford nu va fi populată cu tipul obișnuit de oameni din închisori. Am selectat tineri care par normali, sănătoși și corespunzători mediei la toate dimensiunile psihologice măsurate. Împreună cu Craig și cu alt absolvent, Curt Banks, am ales cu grijă eșantionul final, dintre cei intervievați.

Craig, așteptând răbdător semnul recunoașterii de la mentorul său pentru a spune ceva, era gata să confirme teza prezentată.

- Într-o închisoare adevărată, când observăm un eveniment - de exemplu deținuți care se înjunghie sau un gardian care bate un deținut - nu putem determina măsura în care persoana sau situația particulară este responsabilă. Există într-adevăr deținuți care sunt sociopați violenți și există gardieni sadici. Dar personalitățile lor sunt responsabile pentru tot sau pentru cea mai mare parte din întâmplările din închisoare? Mă îndoiesc. Trebuie să luăm în considerare situația.

Am fost încântat de argumentarea elocventă a lui Craig. Împărtășeam și eu aceeași *îndoială dispozițională*, dar m-am simțit asigurat că prietenul meu s-a exprimat atât de bine în fața ofițerilor

de poliție. Am continuat, animat de cel mai bun stil de minipredică al meu.

- Raționamentul este acesta: cercetarea noastră va încerca să diferențeze între ceea ce aduc oamenii într-o situație de închisoare și ceea ce situația le conferă oamenilor care sunt acolo. Prin preselecție, subiecții noștri sunt reprezentativi pentru tinerii educați din clasa de mijloc. Ei constituie un grup omogen de studenți asemănători între ei în multe privințe. Desemnându-i arbitrar în două roluri diferite, începem cu „gardienii” și „deținuții” care sunt comparabili, ba chiar intersanjabili. Deținuții nu sunt mai violenți, mai ostili sau mai rebeli decât gardienii, iar gardienii nu sunt niște autoritari care caută puterea. În acest moment „deținuții” și „gardienii” sunt la fel. Nimeni nu a vrut să fie gardian; nimeni nu a comis nici o crimă care ar justifica încarcerarea și pedeapsa. În două săptămâni, acești tineri vor fi la fel de intersanjabili? Rolurile le vor schimba personalitatea? Vom vedea vreo transformare de caracter? Asta plănuim să descoperim.

Craig a adăugat:

- Alți mod de a privi lucrurile: punem oameni buni într-o situație rea pentru a vedea cine sau ce câștigă.

- Mulțumesc, Craig, îmi place asta, a spus cameramanul Bill. Directorul meu va vrea să folosească diseară această expresie. Postul nu avea și un reporter la dispoziție azi-dimineață, așa că va trebui să filmez și să vin cu câteva idei de comentariu al arestărilor. Profesore, timpul trece, sunt gata, putem începe?

- Desigur, Bill. Dar, Joe, nu ți-am răspuns la prima întrebare legată de experiment.

- Care era...?

- Dacă deținuții știu că vor fi arestați, ca parte a experimentului. Răspunsul este nu. Li s-a spus doar să fie disponibili pentru participarea la experiment în această dimineață. Ei pot presupune că arestarea este parte a cercetării, din moment ce știu că nu au comis infracțiunile de care vor fi acuzați. Dacă întreabă de experiment, fiți reținuți în informație, nu spuneți nici da, nici nu. Faceți-vă doar treaba ca și cum ar fi o arestare adevărată, ignorați toate întrebările și protestele lor.

Craig nu a putut să nu adauge:

- într-un fel, arestarea, ca și tot ce vor trăi, ar trebui să combine realitatea și iluzia, jocul de rol și identitatea.

Cam înflorit, mi s-a părut, dar cu siguranță demn de a fi menționat. Chiar înainte ca Joe să pornească sirena de pe mașina albă de poliție, și-a pus ochelarii de soare - genul de ochelari pe care-l poartă gardienii în filmul *Luke mână rece*, în spatele cărora nu se pot vedea ochii. Am rânjit, ca și Craig, știind că toți gardienii noștri vor purta același tip de ochelari care asigură anonimatul, ca parte a încercării de a crea senzația de dezindividualizare. Arta, viața și cercetarea începeau să se contopească.

„UN POLIȚIST BATE LA UȘĂ”¹⁰

- Mamă, mamă, e un polițist la ușă și-l va aresta pe Hubbie, a țipat fetița Whittlow.

Doamna Dexter Whittlow nu a auzit prea bine mesajul, dar după țipătul Ninei și-a dat seama că ar trebui să vină și tatăl.

- Te rog, cheamă-l pe tatăl tău.

Doamna Whittlow era implicată în examinarea propriei conștiințe, pentru că avea multe păreri proaste despre schimbările care aveau loc în slujba religioasă, de la care tocmai se întorsese. De asemenea, în ultima vreme se gândea foarte mult la Hubbie, pregătindu-se pentru o viață în care va primi de două ori pe an vizite de la frumosul ei fiu blond, cu ochi albaștri și fermecător. O binecuvântare a faptului că va pleca la facultate, pentru care se ruga în secret, era efectul „ochii care nu se văd se uită”, care va calma pasiunea prea evidentă dintre Hubbie și prietena sa de la liceul din Palo Alto. Pentru bărbați, o carieră bună trebuie să primeze în fața planurilor de căsătorie, asta îi spunea ea deseori.

Singurul defect pe care-l vedea la acest copil adorabil era că, împreună cu prietenii fiind, se lăsa dus de val, cum s-a întâmplat luna trecută, când au pictat țiglele de pe acoperișul liceului în glumă sau când au inversat semnele de circulație. „Este un lucru prostesc și imatur, Hubbie, și poți avea necazuri din cauza asta!” îi spusese atunci.

- Mamă, tati nu e acasă, este la cursul de golf cu domnul Marsden, iar Hubbie este jos și e arestat de un polițist!

- Hubbie Whittlow, ești arestat pentru încălcarea articolului 459 din Codul Penal, furt din avutul privat. Te vom duce la sediul poliției pentru înregistrare. Înainte de a te percheziționa și de a-ți pune cătușele, îți voi citi drepturile de cetățean. (Atent la camera care îl filma, înregistrând pentru posteritate această arestare clasică, Joe era un superpolițist.) Să-ți fie clare câteva lucruri: ai dreptul să taci și să nu răspunzi la întrebări. Orice spui poate și va fi folosit împotriva ta la proces. Ai dreptul să consulți un avocat înainte de a răspunde la orice întrebare, iar un avocat va fi prezent în timpul interogatoriului. Dacă nu îți permiți un avocat, ți se va atribui unul din oficiu, care te va reprezenta în toate etapele procedurale. Înțelegi aceste drepturi? Bine. Acestea fiind spuse, te duc la sediul central pentru înregistrarea infracțiunii de care ești acuzat. Acum vino în liniște la mașina poliției.

Doamna Whittlow era uluită să-și vadă fiul percheziționat, cu cătușe și întins pe mașina poliției ca un criminal de rând, de la televizor. Adunându-se, a întrebat politicos:

- Despre ce este vorba, domnule ofițer?

- Doamnă, am instrucțiuni să-l arestez pe Hubbie Whittlow sub acuzația de furt, el...

- Știu, domnule ofițer, i-am spus să nu dea jos acele semne de circulație, că nu ar trebui să se lase influențat de băieții Jennings.

- Mamă, nu înțelegi, asta face parte din...

- Domnule ofițer, Hubbie este un băiat bun. Tatăl lui și cu mine vom fi bucuroși să plătim costurile înlocuirii obiectelor distruse. A fost doar o farsă, nimic serios.

Deja se adunaseră câțiva vecini, la o distanță respectabilă, atrași de deliciul amenințării securității sau siguranței cuiva. Doamna Whittlow făcea eforturi să nu-i observe, pentru a nu fi distrasă de la sarcina pe care și-o asumase, de a impresiona polițistul pentru ca acesta să fie mai drăguț cu fiul ei. „Dacă George ar fi aici, am ști cum să procedăm”, se gândea ea. „Iată ce se întâmplă când golful este pus înaintea lui Dumnezeu, duminică.”

- Bun, să mergem, avem un program încărcat; mai avem multe arestări de făcut în dimineața aceasta, spuse Joe în timp ce suspectul urca în mașină.

- Mamă, tati știe tot, întreabă-l, el a semnat contractul, este în regulă, nu te îngrijora, face parte din...

Sirena mașinii și luminile ei au adus și mai mulți vecini curioși, pentru a o consola pe doamna Whittlow, al cărui fiu părea un băiat atât de bun.

Pentru prima oară Hubbie nu era în largul lui, văzându-și mama supărată și simțindu-se vinovat, așa cum stătea pe bancheta din spate a mașinii, cu cătușele la mâini. „Deci așa se simte un criminal”, se gândea, când deodată obrazii i se înroșiră de rușine când vecinul Palmer a arătat spre el, spunându-i fiicei sale: „Ce se alege din lumea asta? Tânărul Whittlow a comis o infracțiune!”

La sediu, procedura de înregistrare a fost executată cu eficiența obișnuită, având în vedere faptul că suspectul coopera. Ofițerul Bob s-a ocupat de Hubbie în timp ce Joe a discutat cu noi despre cum a decurs prima arestare. Mi s-a părut că a durat puțin cam mult, având în vedere că mai trebuiau făcute opt arestări. Totuși, cameramanul voia un ritm mai lent, pentru a se poziționa mai bine,

deoarece trebuia să filmeze doar câteva secvențe din arestare pentru a transmite povestea. De asemenea, am fost de acord ca următoarea arestare să fie filmată deliberat pe secvențe, dar după aceea - cu cadre bune sau nu - să primeze experimentul și arestările să fie mai alerte. La Whittlow arestarea a durat treizeci de minute; în ritmul acesta arestările ar ocupa toată ziua.

Mi-am dat seama că dorința de cooperare a poliției nu era independentă de puterea mass-media, așa că mi-am făcut griji că după ce filmul va fi terminat, nu vor continua experimentul, cu toate arestările de pe listă. Oricât de interesant de observat era această parte a studiului, știam că succesul ei nu se află sub controlul meu. Multe lucruri puteau merge prost, pe multe dintre ele le anticipasem și încercasem să le contracarez, dar exista mereu evenimentul neprevăzut care putea arunca în aer chiar și cele mai bune planuri. Există prea multe variabile incontrolabile în lumea reală sau pe „teren”, cum spun experții în științe sociale. De aceea cercetarea de laborator este confortabilă: experimentatorul deține controlul. Acțiunea se află sub un control precis. Subiectul este pe teritoriul cercetătorului. Este așa cum se spune în manualele de interogare ale poliției: „Nu interogați niciodată suspecti sau martori acasă la ei, aduceți-i la sediu, unde puteți conta pe lipsa de familiaritate, unde nu există susținere socială și, în plus, nu trebuie să vă faceți griji în legătură cu întreruperile neplanificate.”

Am încercat să-l fac pe polițist să se miște un pic mai repede, dar Bill intervenea mereu cerând să mai filmeze o dată, dintr-un alt unghi. Joe îl lega la ochi pe Hubbie. Formularul C11-6 al Biroului de Identificare și Investigare Criminalistică fusese completat cu informațiile necesare și cu setul complet de amprente, mai rămânând doar fotografia. Am fi făcut asta la închisoarea noastră, cu un aparat Polaroid, pentru a economisi timp și pentru a fotografia toți deținuții în uniforme. Hubbie a trecut prin procesul de înregistrare fără nici un comentariu sau vreo emoție, după ce prima „și singura sa tentativă de glumă a fost dejucată de Joe: „Ce, măi, te crezi șmecher?” Acum stătea într-o celulă mică de la sediu legat la ochi, singur și neajutorat, întrebându-se de ce s-o fi băgat în porcăria asta

și dacă merita efortul. Dar se consola cu faptul că știa că dacă lucrurile deveneau prea greu de suportat, tatăl său și vărul care lucra ca avocat public îl vor scoate din acest contract.

GROH, GROH, AU VENIT PORCII"

Următorul scenariu de arestare s-a desfășurat într-un apartament mic din Palo Alto.

- Doug, trezește-te, la naiba, este poliția! Un minut, vă rog, vine acum. Pune-ți pantalonii odată!

- Cum adică poliția? Ce vor de la noi? Ascultă, Suzi, nu te enerva, *relaxează-te, nu am făcut nimic. Lasă-mă pe mine să vorbesc cu porcii. Îmi cunosc drepturile. Fasciștii nu se pot juca cu noi.*

Simțind un scandalagiu, ofițerul Bob își folosește abordarea persuasivă prietenoasă.

- Sunteți domnul Doug Karlson?

- Da, și ce?

-Îmi pare rău, dar sunteți suspect de încălcarea Codului Penal, articolul 459, furt, și vă duc la secție pentru înregistrare. Aveți dreptul să tăceți, aveți...

- Taci odată, îmi știu drepturile, nu am terminat facultatea degeaba. Unde este mandatul de arestare?

În timp ce Bob se gândea cum să procedeze cu tact, Doug a auzit clopotele bisericii din apropiere. „Este duminică!” Uitase că este duminică! Și-a spus mai departe: „Deținut, ha, deci ăsta e jocul? Îl prefer, nu am mers la facultate ca să devin un porc, dar într-o zi aș putea fi prins de poliție, cum aproape că s-a întâmplat în timpul demonstrației antirăzboi de anul trecut. Așa cum i-am spus celui care m-a intervievat - Haney, parcă - nu fac asta pentru bani și nici pentru experiență, fiindcă întreaga idee este ridicolă și nu cred că va merge, dar vreau să văd cum fac față când sunt oprimat ca deținut politic. Îmi vine să râd când mă gândesc la întrebările lor

tâmpite: «Estimați probabilitatea de a rămâne în experimentul de închisoare pe întreaga durată a celor două săptămâni, pe o scală de la 0 la 100%.» Pentru mine, 100%, fără probleme. Nu este o închisoare adevărată, ci doar una simulată. Dacă nu-mi place, plec, pur și simplu. Și mă întreb cum au reacționat ei la răspunsul meu la întrebarea «Ce ați vrea să faceți peste zece ani?» Ocupația ideală la care sper este să joc un rol activ în viitorul lumii - revoluția. Cine sunt? Ce este unic la mine? Iată răspunsul meu direct: din perspectivă religioasă, sunt ateu. Din perspectivă «convențională», sunt fanatic. Din perspectivă politică, sunt socialist. Din perspectiva sănătății mentale, sunt sănătos. Din perspectiva existențial-socială, sunt clivat, dezumanizat și detașat... și nu plâng mult."

Doug reflecta la oprimarea celor săraci și la nevoia de a lua puterea înapoi de la conducătorii capitaliști-militari ai acestei țări, când s-a așezat pe bancheta din spate a mașinii, în drum spre sediul poliției. „Este bine să fii deținut, se gândea el, toate ideile revoluționare interesante au venit din experiența încarcerării." Simțea o înrudire cu fratele Soledad George Jackson, îi plăceau scrisorile lui și știa că în solidaritatea tuturor oamenilor oprimați se află forța de a câștiga revoluția. Poate că acest mic experiment va fi primul pas în antrenarea minții și corpului pentru eventuala luptă împotriva fasciștilor care conduc America.

Ofițerul de poliție a ignorat comentariile ironice ale lui Doug, în timp ce îi scria înălțimea, greutatea și-i lua amprente. Era competent. Joe rula cu ușurință fiecare deget pentru a obține amprente curate, chiar și atunci când Doug și-a încordat mâna. Doug era un pic surprins de cât de puternic era porcul sau poate era el slăbit de foame, pentru că nu apucase să ia micul dejun. În timpul procedurilor serioase a apărut un gând ușor paranoic: „Hei, poate că șobolanii ăștia de la Stanford m-au turnat polițiștilor. Ce prost am fost; le-am dat prea multe date personale pe care le pot folosi împotriva mea."

- Hei, polițaiule, mai spune-mi o dată de ce sunt acuzat! strigă Doug cu vocea sa ascuțită.

- Furt. La o primă condamnare, poți ieși cu supraveghere după doi ani.

SUNT GATA SĂ FIU ARESTAT, DOMNULE"

Următorul scenariu are loc la locul desemnat de întâlnire cu Tom Thompson, pe veranda secretarei mele, Rosanne. Tom este *clădit ca un taur, înalt de un metru optzeci, optzeci și cinci de kilograme de mușchi bine lucrați și o tunsoare de soldat*. Dacă a existat vreodată o persoană care să nu admită vreo aiureală, ea este acest soldat de optsprezece ani. Când l-am întrebat la interviu „Ce vrei să faci peste zece ani?”, răspunsul său a fost surprinzător: „Unde și ce nu este important - genul de activitate ce implică organizarea și eficientizarea în domenii dezorganizate și ineficiente ale guvernului.”

Planuri maritale: „Plănuiesc să mă căsătoresc doar după ce voi avea o bază financiară solidă.”

Vreo experiență cu drogurile, tranchilizantele sau crimă: „Nu am comis niciodată un act criminal. Îmi amintesc că atunci când aveam cinci sau șase ani l-am văzut pe tatăl meu luând o bomboană dintr-un magazin, ca s-o mănânce. Mi-a fost rușine de acest act.”

Pentru a economisi bani de chirie, Tom Thompson a dormit pe bancheta din spate a mașinii, iar locul nu era nici confortabil și nici potrivit pentru studiu. Recent a trebuit „să lupt cu un păianjen care m-a mușcat de două ori, o dată de ochi și o dată de buză.” În plus, a terminat de curând o școală de vară pentru a obține credite. De asemenea, lucra patruzeci și cinci de ore pe săptămână în diferite locuri și mânca resturi de la cantina studenților pentru a economisi bani pentru toamna următoare. Datorită tenacității și frugalității sale, Tom plănuia să absolute cu șase luni mai devreme. De asemenea, își lucra corpul exersând serios în timpul liber, din care se pare că avea din plin, având în vedere absența totală a prietenilor apropiați și a întâlnirilor romantice.

Să fie plătit ca participant la un studiu de închisoare era activitatea ideală pentru Tom, deoarece slujbele și cursurile de vară se terminaseră și avea nevoie de bani. Trei mese bune pe zi, un pat adevărat și poate un duș fierbinte păreau ca un câștig la loterie. Totuși, mai

mult ca orice sau mai mult ca oricine, el privea următoarele două săptămâni ca pe o vacanță plătită.

Abia se apucase să facă flotări pe veranda casei din Kingsley Street 450, unde aștepta să înceapă experimentul nostru, când mașina poliției a oprit în spatele Chevroletului său din 1965. La o anumită distanță se afla Fiatal lui Haney, cu neobositul cameraman filmând ceea ce urma să fie ultima arestare în aer liber. După aceea, el va filma mai mult la sediul poliției, apoi la închisoarea noastră simulată. Bill era dornic să se întoarcă la KRON cu imagini fierbinți pentru ceea ce de obicei sunt știrile liniștite din seara de duminică.

- Sunt Tom Thompson, domnule. Sunt gata să fiu arestat fără a opune rezistență.

Bob a fost răutăcios cu el; putea fi un fel de nebun care vrea să demonstreze ceva cu lecțiile lui de karate. Cătușele au fost puse imediat, chiar înainte de citirea drepturilor. Iar căutarea armelor ascunse a fost mai amănunțită decât fusese la ceilalți, pentru că avea o presimțire ciudată legată de tipii care etalează acest tip de non-rezistență. Era prea înfumurat, prea sigur pe el pentru cineva care urma să fie arestat, de obicei era o capcană de vreun fel, tipul ascundea o armă sau se întâmpla ceva neobișnuit. „Nu sunt psiholog, mi-a spus Joe mai târziu, dar tipul ăsta Thompson are ceva ciudat, este ca un ofițer militar - un sergent al dușmanului.”

Din fericire, în acea duminică nu s-a petrecut nici o crimă la Palo Alto și nici n-au existat pisici imobilizate în copaci care să-i facă pe Bob și Joe să plece înainte de a termina procedurile de arestare din ce în ce mai eficiente. La începutul după-amiezii toți deținuții au fost înregistrați și duși la închisoarea noastră, în brațele dornice ale gardienilor. Tinerii părăseau acest paradis însorit, coborând pe o scară de beton în subsolul transformat al departamentului de psihologie din clădirea Jordan, de pe Serra Street. Pentru unii va însemna mai mult decât o coborâre în infern.

3

SĂ ÎNCBAPĂ RITUALURILE DEGRADANTE DE DUMINICĂ

Pe măsură ce fiecare deținut legat la ochi era escortat pe scări în jos, în clădirea Jordan spre mica noastră închisoare, gardienii le-au ordonat să se dezbrace și să rămână dezbrăcați, cu brațele desfăcute în fața peretelui și cu picioarele depărtate. Au stat mult timp în această poziție neconfortabilă, în timp ce gardienii îi ignorau pentru că erau ocupați cu ultimele detalii, cum ar fi împachetarea lucrurilor ce aparțineau deținuților, pentru a fi puse deoparte, stabilirea turelor de gardă și aranjarea paturilor în cele trei celule. Înainte de a-i fi înmănată uniforma, fiecare deținut era pudrat cu un așa-zis dezinfectant, pentru a scăpa de păduchii pe care ar fi putut să-i aducă înăuntru și care ar fi contaminat închisoarea. Fără încurajarea personalului, unii dintre gardieni au început să râdă de organele genitale ale deținuților, remarcând dimensiunile mici ale penisului sau râzând de testiculele care atârnavă inegal. Cât de bărbătesc!

Încă legați la ochi, deținuții primesc uniforma - nimic deosebit, doar o cămașă cu numere în față și în spate, pentru identificare. Numerele au fost cusute dintr-un set pe care l-am cumpărat de la un magazin pentru cercetași. Un ciorap de nailon servește

drept căciulă pentru părul lung al multor deținuți. Este un substitut pentru raderea părului, care face parte din ritualul de bun venit din armată și din unele închisori. Acoperirea capului este, de asemenea, o metodă de a șterge caracteristicile individualității și de a promova anonimul în casta deținuților. Apoi fiecare deținut primește o pereche de saboți de cauciuc și de o gleznă i se atașează un lanț - o amintire constantă a faptului că sunt încarcerați. Chiar și când doarme, deținutul își amintește de statutul său când lanțul îi atinge picioarele întorcându-se în somn. Deținuții nu au voie să poarte lenjerie, așa că li se văd fesele atunci când se apleacă.

După ce sunt complet echipați, gardienii le îndepărtează legăturile de la ochi, astfel încât deținuții să se poată vedea în oglinda mare de pe perete. O fotografie Polaroid identifică deținutul pe un formular oficial de înregistrare, iar numărul de identificare înlocuiește numele, pe formular. Umilirea de a fi deținut abia a început, așa cum se întâmplă în multe instituții, de la tabere la închisori, spitale și locuri de muncă de nivel scăzut.

- Nu întoarce capul, nu deschide gura, nu mișca mâinile, nu mișca picioarele și nu mișca nimic! Acum taci și stai unde ești, latră gardianul Arnett, în prima sa demonstrație de autoritate¹. El și ceilalți gardieni de tură, J. Landry și Markus, încep deja să-și învârtă bastoanele de poliție în poziții amenințătoare, pe măsură ce dezbracă și echipează deținuții. Primii patru deținuți sunt aliniați și află regulile de bază, pe care gardienii și directorul le-au formulat în timpul zilei precedente, la cursul de pregătire.

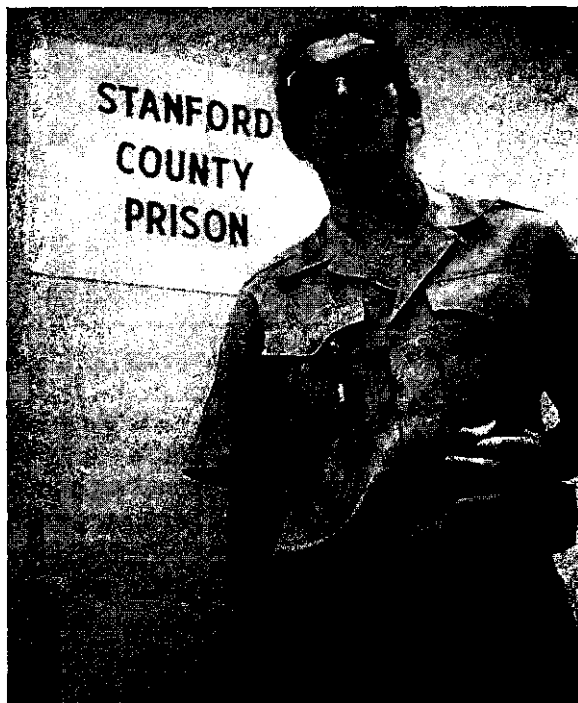
- Nu vreau ca directorul să-mi corecteze lucrul, spune Arnett, așa că voi face astfel încât să doriți să nu fiu corectat. Ascultați cu atenție aceste reguli. Trebuie să vă adresați deținuților cu numerele lor, doar atât. Veți apela gardienii cu „domnule ofițer de corecție”.

Pe măsură ce intră mai mulți deținuți, ei sunt deparazitați, echipați și aduși lângă colegii lor, lângă perete, pentru îndoctrinare. Gardienii încearcă să fie foarte serioși.

- Unii dintre voi cunosc deja regulile, dar alții au dovedit că nu știu să se poarte, așa că trebuie să-i învățați.

Fiecare regulă este citită încet, serios și cu autoritate. Deținuții se gârbovesc, se mișcă de pe un picior pe altul, privesc în jurul lor la această lume nouă ciudată.

- Stai drept, numărul 7258. Măinile în lateral, deținuți.

Arnett începe să-i chestioneze pe deținuți în legătură cu regulile. Este sever și critic, străduindu-se să adopte un ton serios într-o manieră oficială, militară. Stilul său pare să spună că el își face doar datoria. Nu este nimic personal. Dar deținuții nu înțeleg; chicotesc, râd, nu-l iau în serios. Încă nu își joacă rolul de deținuți.

- Nu mai râdeți! ordonă gardianul J. Landry.

Îndesat, cu păr lung și blond, Landry este mai scund cu aproape zece centimetri decât Arnett, un tip suplu și înalt, cu trăsături acviline, păr negru ondulat și buze strânse.

Deodată, directorul David Jaffe intră în închisoare.

- Stați drept lângă perete pentru citirea completă a regulilor, spune Arnett.

Jaffe este un tip scund, cam de un metru șaiszeci și cinci, unul dintre studenții mei de la Stanford, dar acum pare mai înalt decât de obicei, stă foarte drept, cu umerii trași spre spate, cu capul sus. A intrat deja în rolul de director.

Urmăresc procedurile din spatele unei ferestre mici și acoperite, de după o despărțitură care ascunde camera video, sistemul de înregistrare și un mic spațiu de vizionare de la capătul sudic al incintei. În spatele ferestrei, Curt Banks și alții din echipa noastră de cercetare vor înregistra o serie de evenimente speciale în timpul următoarelor două săptămâni, cum sunt mesele, numărarea deținuților, vizitele părinților și ale preotului închisorii, precum și orice turbulențe. Nu avem fonduri să înregistrăm continuu, așa că o facem judicios. Tot aici este locul unde noi, experimenterii, și alți observatori putem privi acțiunea fără să o perturbăm, astfel ca nimeni să nu-și dea seama că filmăm. Putem observa și înregistra acțiunea care are loc chiar în fața noastră, în incinta închisorii.

Deși nu putem privi în celule, putem asculta. Celulele sunt prevăzute cu dispozitive audio, ceea ce ne permite să tragem cu urechea la conversația deținuților. Ei nu știu de microfoanele ascunse în spatele panourilor de iluminat. Informația va fi folosită pentru ca noi să aflăm ce gândesc și cum se simt și ce lucruri împărtășesc unii cu alții. De asemenea este util la identificarea deținuților care au nevoie de atenție specială, în cazul în care devin prea stresați.

Sunt uimit de directorul Jaffe și surprins să-l văd aranjat pentru prima dată, cu jachetă sport și cravată. Hainele lui sunt neobișnuite pentru studenții din acele zile hippie. Nervos, își răsuțește mustața mare a la Sony Bono, pe măsură ce intră în rol. I-am spus lui Jaffe că este momentul să se prezinte noului grup de deținuți ca director al închisorii. Este un pic ezitant, pentru că nu e o persoană demonstrativă; este mai degrabă discret, intens în mod tacit. Pentru că a fost plecat din oraș, nu a luat parte la cursurile noastre de pregătire, dar a ajuns ieri, la timp pentru pregătirea gardienilor. Jaffe s-a simțit un pic exclus, mai

ales pentru că cei doi, Craig și Curt, au absolvit facultatea, în timp ce el este încă student. Poate că s-a simțit nelalocul lui și pentru că era cel mai scund din echipa ce cuprinde doar indivizi de peste un metru optzeci. Dar își îndreaptă spatele și pare puternic și serios.

- Așa după cum probabil știți, sunt directorul vostru. Toți ați demonstrat că sunteți incapabili să funcționați afară, în lumea reală, dintr-un motiv sau altul. Cumva, nu aveți responsabilitatea bunilor cetățeni ai acestei țări mărețe. În această închisoare, noi, echipa de corecție, vă vom ajuta să învățați care sunt responsabilitățile voastre în calitate de cetățeni ai acestei țări. Ați auzit care sunt regulile. Cândva în viitorul foarte apropiat câte o copie a regulamentului va fi amplasată în fiecare celulă. Dacă urmați toate aceste reguli, vă păstrați mâinile curate, vă căiți pentru greșelile voastre și adoptați o atitudine potrivită de penitență, atunci ne vom înțelege foarte bine. Să sperăm că nu va trebui să vă văd prea des.

A fost o improvizație uimitoare, urmată de un ordin al gardianului Markus, care a vorbit pentru prima oară:

- Acum mulțumiți-i domnului director pentru acest discurs frumos pe care vi l-a adresat.

La unison, cei nouă deținuți și-au strigat mulțumirile, dar fără prea multă sinceritate.

ACESTEA SUNT REGULILE PE CARE LE VEȚI RESPECTA

A venit momentul ca situația să devină mai oficială, prin expunerea deținuților la un set nou de reguli care le vor governa comportamentul în următoarele săptămâni. Cu participarea tuturor gardienilor, Jaffe a elaborat regulile într-o ședință intensă, ieri, la sfârșitul pregătirii acestora.²

Gardianul Arnett discută cu directorul Jaffe și amândoi decid că Arnett va citi cu voce tare tot regulamentul - primul său pas în a domina tura de zi. El începe încet și articulând foarte precis. Cele șaptesprezece reguli sunt:

1. Deținuții trebuie să rămână tăcuți în timpul perioadelor de odihnă, în timpul meselor și oricând se află în afara „Curtii” închisorii.
2. Deținuții trebuie să mănânce numai la orele de masă.
3. Deținuții trebuie să participe la toate activitățile din închisoare.
4. Deținuții trebuie să mențină celulele curate tot timpul. Trebuie să facă paturile, iar efectele personale trebuie să fie curate și ordonate. Podeaua trebuie să fie imaculată.
5. Deținuții nu trebuie să miște, să strice, să distrugă pereții, tavanul, ferestrele, ușile sau alte bunuri ale închisorii.
6. Deținuții nu trebuie să umble niciodată la iluminatul celulelor.
7. Deținuții trebuie să se adreseze unii altora doar cu numerele.
8. Deținuții trebuie să se adreseze gardienilor cu „domnule ofițer de corecție” și directorului cu „domnule director”.
9. Deținuții nu trebuie să vorbească despre situația lor ca fiind un „experiment” sau „simulare”. Ei sunt închiși până la eliberare.

- Am ajuns la jumătate. Sper că sunteți atenți pentru că veți memora fiecare regulă și vă vom testa la intervale aleatorii, îi previne gardianul în legătură cu noile sale datorii.

10. Deținuții vor avea voie cinci minute în sala de baie. Nici un deținut nu va avea voie să se întoarcă la baie timp de o oră după o perioadă programată. Vizitele la baie sunt controlate de gardieni.
11. Fumatul este un privilegiu. Fumatul va fi permis după mese sau *la* discreția gardianului. Deținuții nu au voie să fumeze în celule. Abuzul va duce la revocarea permanentă a privilegiului de a fuma.
12. Poșta este un privilegiu. Toate scrisorile care vin și pleacă din închisoare vor fi inspectate și cenzurate.
13. Vizitatorii sunt un privilegiu. Deținuții care au voie să fie vizitați se vor întâlni cu vizitatorul la ușa incintei. Vizita va fi supravegheată de un gardian, iar gardianul poate încheia vizita la dorința sa.
14. Toți deținuții din fiecare celulă se vor ridica în picioare de câte ori directorul, intendentul închisorii sau *oricare* alt vizitator ajunge în incintă. Deținuții vor aștepta ordinul de a se așeza sau de a-și relua activitățile.
15. Deținuții trebuie să se supună tuturor ordinelor date de gardieni, tot timpul. Ordinul unui gardian este mai presus de orice ordin scris. Ordinul directorului este mai presus de ordinul gardianului și de regulile scrise. Ordinele intendentului închisorii sunt supreme.
16. Deținuții trebuie să raporteze gardienilor toate încălcările regulilor.

- Ultima, dar cea mai importantă regulă pe care trebuie să vi-o amintiți în permanență, este numărul 17, adaugă gardianul Arnett amenințător.

17. Nesupunerea la oricare dintre regulile de mai sus duce la pedepsire.

Mai târziu, în timpul turei sale, gardianul J. Landry decide că dorește puțină acțiune și recitește regulile, adăugând propria sa

contribuție: „Deținuții fac parte dintr-o comunitate corecțională. Pentru a menține buna activitate a comunității, voi, deținuții, trebuie să vă supuneți următoarelor reguli.”

Jaffe dă din cap aprobator; deja îi place să creadă că se află într-o comunitate de închisoare, unde oamenii rezonabili care dau și urmează ordinele pot trăi în armonie.

Prima numărătoare în acest loc ciudat

Conform planului elaborat de gardieni în timpul cursului de pregătire din ziua precedentă, gardianul J. Landry continuă procesul de stabilire a autorității gardienilor, dând instrucțiuni pentru numărătoare.

- Bun, pentru a vă familiariza cu numerele voastre, vă vom număra de la stânga la dreapta, repede.

Deținuții își strigă numerele - numere arbitrare de trei sau patru cifre, cusute pe uniforme.

- A fost destul de bine, dar aș vrea să-i văd la apel.

Deținuții, ezitând, stau drepti pentru apel.

- Ați fost prea lenți. Faceți zece flotări. (Flotările au devenit curând parte integrantă din tacticile de control și de pedeapsă.)

- Ai zâmbit? Întreabă Jaffe. Îți pot vedea zâmbetul de la o poștă. Nu este nimic amuzant, ai intrat într-o treabă foarte serioasă aici.

Jaffe părăsește curând incinta pentru a veni în spate și a vorbi cu noi despre cum s-a descurcat în scena de deschidere. Aproape la unison, Craig, Curt și cu mine îl încurajăm:

- Bravo, Dave, foarte bine!

Inițial, scopul numărătorii, ca în toate închisorile, era necesitatea administrativă de a vedea dacă toți deținuții sunt prezenți, că nici unul nu a evadat, că vreunul se află bolnav în celulă și are nevoie de îngrijire medicală. În acest caz, scopul secundar al numărătorii este ca deținuții să se familiarizeze cu noua identitate de număr. Vrem să începă să se gândească la ei înșiși și la alții ca deținuți cu numere, nu oameni cu nume. Ceea ce devine fascinant este felul în care natura numărătorilor este transformată în timp

R

de la o memorizare și recitare de rutină a identităților la un forum deschis în care gardienii își etalează întreaga autoritate asupra deținuților. Pe măsură ce ambele grupuri de studenți participanți, care inițial sunt interșanjabili, își intră în rol, numărătorile oferă demonstrația publică a acestei transformări în gardieni și deținuți.

În final, deținuții sunt trimiși în celule pentru a memora regulile și pentru a se obișnui cu noii colegi. Celulele, amenajate pentru a sublinia anonimatul ambiant al acestor condiții de trai, sunt de fapt mici birouri reconstruite, de trei pe patru metri. Mobila a fost înlocuită cu trei paturi, unul lângă altul. Celulele nu au altă mobilă, cu excepția celei 1, care are o chiuveță și un robinet pe care l-am închis, dar pe care gardienii îl pot deschide când doresc pentru a-i răsplăti pe deținuții buni din acea celulă specială. Ușile birourilor au fost înlocuite cu uși negre făcute la comandă, prevăzute cu un șir de bare de fier și o fereastră centrală, cu fiecare dintre cele trei numere etalate la vedere.

Celulele sunt înșirate de-a lungul peretelui, pe partea dreaptă a „Curții”, așa cum se vede din unghiul nostru de observație din spațiile ecranului. „Curtea” este un coridor lung și îngust, lat de trei și lung de doisprezece metri. Nu există ferestre, iar iluminatul este indirect, cu neon. Singura intrare și ieșire este în partea de nord a coridorului, opusă peretelui nostru de observație. Pentru că există o singură ieșire, avem la îndemână mai multe extincitoare în caz de incendiu, căci așa este ordinul Comitetului de Cercetare a Subiecților Umani de la Universitatea Stanford, care a revizuit și aprobat cerțarea noastră. (Totuși, extinctoarele pot deveni arme.)

Ieri, gardienii au pus semne pe zidurile „Curții”, pe care scrie „închisoarea Stanford”. Alt semn interzice fumatul fără permisiune, iar al treilea indică locația carcerii, „Gaura”. Carcera constă într-o debara mică pe peretele opus celulelor. A fost folosită pentru depozitare, iar cutiile cu dosare ocupau aproape un metru pătrat din spațiul liber. Aici deținuții rebeli vor fi pedepsiți. În acest spațiu mic, deținuții stau în picioare sau așezați pe podea, în întuneric complet, perioada ordonată de gardieni. Ei pot auzi ce se întâmplă afară, în „Curte”, și-i pot auzi pe cei care bat la ușa Găurii.

Deținuții sunt trimiși în celule desemnate arbitrar: celula 1 este pentru 3401, 5704 și 7258; celula 2 este pentru 819,1037 și 8612, în timp ce celula 3 este pentru 2093, 4325 și 5486. Într-un fel, aceasta seamănă mai mult cu o situație de prizonierat de război, în care un număr de inamici sunt capturați și închiși în grup, nu cu o închisoare civilă în care există o comunitate de deținuți preexistentă, în care fiecare nou-venit socializează, iar alți deținuți sunt eliberați sau aduși înăuntru.

În ansamblu, închisoarea noastră era mult mai umană decât majoritatea taberelor de prizonieri de război - și cu siguranță mai comodă, mai curată și mai ordonată decât cea din Abu Ghraib (pe care Saddam Hussein a făcut-o celebră pentru torturi și crime cu mult înainte de soldații americani). Totuși, în ciuda „confortului” relativ, închisoarea Stanford va deveni scena unor abuzuri care le-au precedat în mod straniu pe cele de la Abu Ghraib, comise, mulți ani mai târziu, de poliția militară.

Intrarea în rol

Trece un timp până când gardienii își intră în rol. Din rapoartele gardienilor de tură, efectuate la sfârșitul fiecăreia dintre cele trei ture, aflăm că gardianul Vandy spune că nu se simte bine, nu este sigur ce înseamnă să fie un gardian bun, dorește să fi avut parte de o pregătire, dar crede că este o greșeală să fie prea drăguț cu deținuții. Gardianul Geoff Landry, fratele mai mic al lui J. Landry, raportează că s-a simțit vinovat în timpul ritualurilor degradante și umilitoare în care deținuții au stat dezbrăcați mult timp, în poziții inconfortabile. Îi pare rău că nu a încercat să oprească unele lucruri pe care nu le aproba. În loc să obiecteze, el a părăsit incinta ori de câte ori a fost posibil fără a accepta aceste interacțiuni neplăcute. Gardianul Arnett, un absolvent de sociologie, mai mare cu câțiva ani decât ceilalți, se îndoiește că instruirea deținuților are efectul dorit. El crede că în tura sa securitatea este slabă și că ceilalți gardieni sunt prea politicoși. Chiar și după scurta întâlnire din prima zi, Arnett

este capabil să numească deținuții care fac probleme și pe cei care sunt „acceptabili”. El indică, de asemenea, ceva ce noi nu am remarcat în observațiile noastre, dar care a fost observat de ofițerul Joe în timpul arestării lui Tom Thompson - o îngrijorare legată de deținutul 2093.

Lui Arnett nu-i place că Tom-2093 este „prea bun” în „respectarea sa fără crâcnire a tuturor ordinelor și regulamentelor”.³ (Într-adevăr, 2093 va fi poreclit mai târziu, în mod nepotrivit, „Sergentul” de ceilalți deținuți tocmai datorită faptului că asculta supus ordinele, într-un stil milităresc. A introdus câteva valori puternice în situația noastră, care pot intra în conflict cu cele ale gardienilor, ceva ce trebuie să observăm pe parcurs. Să ne amintim că acest lucru a fost remarcat și de ofițerul de poliție care l-a arestat pe Tom.)

În schimb, deținutul 819 crede că toată situația este destul de „amuzantă”.⁴ Primele numărători i s-au părut plăcute, „doar o glumă”, și a avut impresia că și unii gardieni gândeau la fel. Deținutul 1037 a privit cum ceilalți trec prin aceeași umilire ca el. Totuși, a refuzat să ia în serios acest lucru. Era preocupat mai mult de faptul că i s-a făcut foarte foame, căci micul dejun fusese inconsistent și se aștepta să mănânce de prânz, ceea ce nu se întâmpla. A crezut că lipsa prânzului era altă pedeapsă arbitrară impusă de gardieni, în ciuda faptului că majoritatea deținuților se purtau bine. De fapt, noi pur și simplu am uitat să aducem mâncarea, pentru că arestările au durat mult timp și aveam foarte multe lucruri de făcut, printre care o retragere de ultim moment a unuia dintre studenții care trebuiau să fie gardieni. Din fericire, el a fost înlocuit de cineva din grupul inițial al celor care au aplicat pentru experiment, gardianul Burdan.

Începe tura de noapte

Gardienii din tura de noapte apar înainte de ora stabilită, 18.00, pentru a se îmbrăca în uniforme, a încerca ochelarii de soare argintii și pentru a se echipa cu fluier, cătușe și bastoane. Ei dau

raportul la biroul gardienilor, situat la câțiva pași de intrarea în incintă, într-un coridor în care se află și birourile directorului și alintendentului, fiecare cu numele înscris pe ușă. Gardienii din tura de după-amiază își salută colegii, le spun că totul este sub control și la locul său, dar adaugă că unii dintre deținuți nu au intrat complet în program. Ei trebuie supravegheați și trebuie folosită presiunea pentru a-i alinia în rând cu ceilalți. „Ne vom descurca bine, veți vedea o linie dreaptă, când vă întoarceți mâine”, se laudă unul dintre gardienii nou-veniți.

Mâncare le este servită, în cele din urmă, la ora 19.00. Este simplă, ca la cantină, la o masă amplasată în „Curte”.⁵ Este loc doar pentru șase persoane, așa că atunci când ei termină, ceilalți trei rămași vin să mănânce ce a mai rămas. Imediat, deținutul 8612 încearcă să-i convingă pe ceilalți să facă grevă pentru a protesta împotriva condițiilor „inacceptabile” din închisoare, dar toți sunt prea înfometați și oboșiți pentru a fi de acord. 8612 este șmecherul Doug, anarhistul care le-a făcut greutăți polițiștilor care l-au arestat.

Înapoi în celele, deținuților li se ordonă să păstreze tăcerea, dar 819 și 8612 nu se supun, vorbesc tare și râd, dar scapă nepepsiți - deocamdată. Deținutul 5704, cel mai înalt din grup, a fost tăcut până acum, dar dependența de tutun își spune cuvântul și cere să-i fie înapoiate țigările. I se spune că trebuie să-și câștige dreptul de a fuma, fiind un bun deținut. 5704 se îndoiește de acest principiu, zicând că încalcă regulile, dar fără folos. Conform regulilor experimentului, orice participant poate pleca oricând, dar se pare că deținuții au uitat acest lucru. Ei ar fi putut folosi amenințarea că renunță ca o tactică de a-și îmbunătăți condițiile sau de a reduce hărțuirea, dar nici când au intrat mai profund în rol nu au făcut acest lucru.

Sarcina finală a directorului Jaffe în această primă zi a fost să informeze deținuții în legătură cu serile de vizitare care vor apărea curând. Orice deținut care are prieteni sau rude în apropiere trebuie să le scrie despre dreptul de vizită. El prezintă procedurile de întocmire a scrisorii, dă fiecăruia un creion și un plic timbrat. Ei trebuie să scrie mesajul și să returneze materialele la sfârșitul scurtei „perioade de scris”. Spune clar că gardienii pot decide dacă cineva

nu va avea permisiunea să scrie o scrisoare, pentru că nu s-a supus regulilor, nu a știut propriul număr de înmatriculare sau din orice alt motiv. După ce scrisorile sunt redactate și înmânate gardienilor, deținuții sunt scoși din celule pentru prima numărătoare din tura de noapte. Desigur, personalul citește fiecare scrisoare din rațiuni de securitate, făcând copii pentru dosarele noastre, înainte de a le pune la poștă. Tentația serii de vizită și apoi scrisorile au devenit unelte pe care gardienii le folosesc instintiv și eficient pentru a întări controlul asupra deținuților.

Noua semnificație a numărătorilor

Oficial, din punctul meu de vedere, numărătorile trebuiau să aibă două funcții, să-i familiarizeze pe deținuți cu numerele lor de identificare și să arate că toți sunt prezenți la începutul fiecărei ture. În multe închisori, numărătorile constituie și un mijloc de disciplinare a deținuților. Deși prima a început destul de nevinovat, numărătorile de noapte și cele de dimineață se vor intensifica în cele din urmă și vor deveni experiențe chinuitoare.

- OK, băieți, acum vom face o numărătoare! Va fi distractiv, le spune Hellmann rânjind.

Geoff Landry adaugă repede:

- Cu cât vă descurcați mai bine, cu atât va fi numărătoarea mai scurtă.

Când intră în „Curte”, deținuții oboseți sunt tăcuți și îmbufnați, nu se uită unul la altul. A fost deja o zi lungă și cine știe ce-i așteaptă înainte de a dormi bine, în cele din urmă.

Geoff Landry preia comanda:

- întorceți-vă și puneți mâinile pe perete. Nu vorbiți! Vreți să dureze toată noaptea? Vom face asta până când iese bine. Începeți să numărați.

Hellmann adaugă și el:

- Vreau să fiți rapizi și să vorbiți tare.

Deținuții se supun.

- Nu am auzit bine, vom repeta. Băieți, a fost îngrozitor de încet, așa că repetăm. Așa, adaugă Landry, vom repeta.

După ce sunt strigate câteva numere, Hellmann răcnește:

- Stop. Asta înseamnă tare? Poate nu m-ați auzit bine, am spus tare și am spus clar.

- Hai să vedem dacă pot număra invers. Acum începeți de la celălalt capăt, cere Landry jucăuș.

- Hei! Nu vreau să râdă nimeni! spune Hellmann mânios. Vom sta aici toată noaptea până când iese bine.

Unii dintre deținuți își dau seama că între cei doi gardieni, Hellmann și fratele mai mic Landry, are loc o bătălie pentru dominație. Deținutul 819, care nu a luat lucrurile în serios, începe să râdă tare în timp ce Landry și Hellmann concurează unul cu altul pe socoteala deținuților.

- Hei, am spus eu că poți să râzi, numărul 819? Poate nu m-ai auzit bine.

Hellmann se înfurie pentru prima dată. Se apropie foarte mult de deținut, se apleacă spre el și-l împinge cu bastonul. Apoi Landry îl dă la o parte pe colegul său și îi ordonă lui 819 să facă douăzeci de flotări, pe care acesta le execută fără să comenteze.

Hellmann revine în centrul scenei:

- De data aceasta, *cântați*. Când deținuții încep să numere din nou, îi întrerupe. Nu v-am spus că trebuie să cântați? Poate că dumneavoastră, domnilor, aveți ciorapii prea strânși în jurul capului și nu mă puteți auzi bine.

Devine din ce în ce mai creativ în tehnicile de control și în dialog. Se întoarce spre deținutul 1037 pentru că a cântat numărul în mod fals și-i cere să facă douăzeci de sărituri în sus, cu picioarele depărtate și brațele alăturate deasupra capului. După ce acesta termină, Hellmann adaugă:

- Mai vrei să faci zece pentru mine? Și încearcă fără atâta zgomot de data asta.

Cum aceste sărituri nu se pot face fără ca lanțul de la glezne să zornăie, ordinul este arbitrar, dar gardienii încep să simtă plăcere în a da ordine și în a forța deținuții să le execute.

Deși este amuzant ca deținuții să-și cânte numerele, cei doi gardieni alternează în a spune: „Nu e nimic de râs” și se plâng: „O, este îngrozitor, foarte rău!”

- Acum încă o dată, le cere Hellmann: Aș vrea să cântați, vreau să sune *dulce*.

Deținut după deținut, fiecare primește ordinul să facă flotări pentru că a fost prea lent sau prea trist.

Când gardianul Burdan apare cu directorul, dinamica tandemului Hellmann și Landry se schimbă imediat, punându-i pe deținuți să-și recite numerele de identificare și nu doar numerele lor de aliniere de la 1 la 9, așa cum au făcut - ceea ce, firește, nu avea nici un sens. Acum Hellmann insistă că ei nu se pot uita la numere când le recită, pentru că ar fi trebuit să le fi memorat deja. Dacă vreunul dintre deținuți greșește numărul, pedeapsa este de douăsprezece flotări pentru toată lumea. Concurând încă cu Landry pentru poziția dominantă în tura gardienilor, Hellmann devine și mai arbitrar:

- Nu-mi place cum numărați când *coborâți*, vreau să numărați când *urcați*. 5486, vrei, te rog, să mai faci zece flotări pentru mine?

Deținuții se supun din ce în ce mai repede ordinelor. Dar acest lucru îi încurajează pe gardieni să le ceară și mai mult. Hellmann:

- Ei, bine, este minunat. De ce nu cântați de data asta? Voi, bărbații, nu cântați prea bine, nu sună destul de dulce pentru mine.

Landry:

- Nu cred că se descurcă prea bine. Cântați frumos și dulce, o plăcere pentru urechi.

819 și 5486 continuă să ironizeze procedura, dar, în mod straniu, se supun noilor cereri ale gardienilor de a face multe sărituri, ca pedeapsă.

Noul gardian Burdan intră în rol și mai repede decât au făcut-o ceilalți, dar el s-a antrenat privindu-i pe cei doi, modelele sale, cum își fac treaba.

- O, ce frumos a fost! Așa vreau să faceți. 3401, vino aici și fă un solo, spune-ne care este numărul tău!

Burdan merge dincolo de ce au făcut cei doi colegi ai săi, scoțându-i, fizic, pe deținuți din linie, pentru a cânta solo în fața celorlalți. Deținutul 819 a fost luat la ochi. A fost obligat să cânte un solo, din nou și din nou, dar cântecul său este evaluat ca „nefiind suficient de dulce”. Gardienii se plimbă încolo și înapoi: „Nu sună deloc dulce!” „Nu, nici mie nu mi se pare că sună dulce.” „încă zece.” Hellmann apreciază faptul că Burdan începe să se poarte ca un gardian, dar nu vrea să predea controlul. Le cere deținuților să recite numărul deținuțului următor din linie. Dacă cineva nu-l știe, cum se întâmplă cu majoritatea, trebuie să facă și mai multe flotări.

- 5486, pari foarte obosit. Nu poți mai bine? Mai fă cinci.

Hellmann a inventat un plan nou și creativ pentru ca 5486 să învețe numărul într-un mod de neuitat:

- Mai întâi fă cinci flotări, apoi patru sărituri, apoi opt flotări și apoi șase sărituri, și așa vei ține minte exact ce număr ai, 5486.

Devine din ce în ce mai inventiv în atribuirea pedepselor - primele semne ale răului creativ.

Landry s-a retras în capătul îndepărtat al „Curtii”, cedând aparent în fața lui Hellmann. Burdan se mișcă să ocupe spațiul, dar în loc să concureze cu Hellmann, îl sprijină, fie adăugând ceva la ordinele sale, fie elaborându-le. Dar Landry nu a ieșit încă din joc. Vine înapoi și cere altă numărătoare. Nu prea satisfăcut de ultima, le spune celor nouă deținuți oboșiți să numere din doi în doi, apoi din trei în trei. Evident că nu este la fel de creativ ca Hellmann, dar este competitiv. 5486 este confuz și obligat să facă din ce în ce mai multe flotări. Hellmann întrerupe:

- Ar trebui să te pun să numeri din șapte în șapte, dar știu că nu ești atât de deștept, așa că vino aici și ia-ți și pătura.

Landry încearcă să continue:

-Așteaptă, așteaptă, stai! Mâinile pe perete!

Dar Hellmann nu vrea asta și, într-un mod foarte autoritar, ignoră ultimul ordin al lui Landry și le dă drumul deținuților să-și aducă cearșafurile și păturile, să-și facă paturile și să stea în celulele lor până la alte ordine. Hellmann, care a preluat controlul cheilor, îi încuie.

PRIMUL SEMN DE REBELIUNE

La sfârșitul turei sale, când iese din „Curte”, Hellmann strigă la deținuți:

- Bine, domnilor, v-a plăcut numărătoarea noastră?
- Nu, domnule!
- Cine a spus asta?

Deținutul 8612 își asumă remarca, spunând că nu a fost educat să mintă. Toți cei trei gardieni se duc în celula 2; îl iau pe 8612 care salută cu pumnul, ca radicalii disidenți, în timp ce strigă „Toată puterea oamenilor.” Este aruncat în Gaură - cu cinstea de a fi primul ei ocupant. Gardienii demonstrează că sunt uniți în legătură cu un principiu: nu vor tolera nici o opoziție. Landry pune din nou deținuților întrebarea lui Hellmann.

- Ei, bine, v-a plăcut numărătoarea noastră?
- Da, domnule.
- Da, domnule, ce?
- Da, domnule ofițer de corecție.
- Așa mai merge.

Cum nimeni altcineva nu vrea să-i provoace în mod deschis subminându-le autoritatea, cei trei *caballeros* pornesc pe coridor, rași și cum ar fi la o paradă militară. Înainte de a intra în biroul gardienilor, Hellmann se uită în celula 2, pentru a le reaminti ocupanților: „Vreau ca paturile să fie foarte ordonate.” Deținutul 5486 a raportat mai târziu că s-a simțit deprimat când 8612 a fost închis în Gaură. De asemenea, s-a simțit vinovat pentru că nu a făcut nimic ca să intervină. Dar și-a explicat comportamentul de a nu dori să-și sacrifice confortul sau să fie închis în carceră și el, reamintindu-și că „este doar un experiment.”⁶

Înainte de stingerea luminilor la ora 22.00 fix, deținuții au voie să meargă ultima oară la toaletă. Pentru asta este nevoie de permisiune și, unul câte unul sau doi câte doi, sunt legați la ochi și conduși la toaletă, prin ușa de ieșire, în jurul coridorului, pe o rută întortocheată, printr-o cameră cu un boiler zgomotos, ca să fie dezorientați în legătură

cu amplasarea toaletei. Mai târziu, această procedură ineficientă va fi modernizată după ce toți deținuții vor parcurge această rută, și ea va include urcarea cu liftul, pentru mai multă confuzie.

La început, deținutul 2093 spune că are nevoie de mai mult timp decât cel alocat, pentru că nu poate urina când este atât de încordat. Gardienii refuză, dar ceilalți deținuți se unesc în insistența lor de a i se acorda suficient timp.

„Era o metodă de a preciza că vrem anumite lucruri”, a raportat 5486 mai târziu.⁷ Evenimentele mici, precum acesta, sunt cele care pot conferi o nouă identitate colectivă deținuților, atunci când ceva mai mult decât un grup de indivizi încearcă să supraviețuiască pe cont propriu. Rebelul 8612 crede că gardienii joacă evident un rol, că felul lor de a se comporta este o glumă, dar că „exagerează”, își va continua eforturile de a-i organiza pe ceilalți deținuți, astfel încât să aibă mai multă putere. În schimb, deținutul nostru cu păr blond, Hubbie-7258, raportează că „pe măsură ce trece ziua, îmi doresc să fiu gardian”.⁸ Deloc surprinzător, nici un gardian nu dorește să fie deținut.

Alt deținut rebel, 819, și-a prezentat problemele în scrisoarea către familie, cerându-le să vină în vizită. El semnează „Toată puterea fraților oprimați, victoria este inevitabilă. Fără glumă, sunt fericit pe cât poate fi un deținut!”⁹ în timp ce joacă poker în biroul lor, gardienii din tura de noapte și directorul adoptă un plan pentru prima numărătoare din tura de dimineață, care va chinui deținuții. La puțin timp după ce începe tura, gardienii vor sta aproape de ușile celulelor și îi vor trezi pe deținuți cu fluierături puternice și ascuțite. Acest lucru îi va face pe gardienii noi să intre repede în rol și va tulbura somnul deținuților în același timp. Lui Landry, Burdan și Hellmann le place planul și pe măsură ce continuă să joace discută cum pot fi gardieni mai buni în noaptea următoare. Hellmann crede că este vorba de „joacă și distracție”. S-a hotărât să se poarte ca un „rahat” de acum încolo, „să joace un rol mai dominant” ca într-o fraternitate sau în filmele despre închisori, cum este *Luke mână rece*.¹⁰

Burdan se află într-o poziție critică, fiind gardianul de la mijloc, în această tură de noapte. Geoff Landry a început în forță, dar pe măsură

ce noaptea trecea, a lăsat totul în seama invențiilor creative ale lui Hellmann și în cele din urmă a cedat în fața stilului său puternic. Mai târziu, Landry va juca rolul unui „gardian bun” - prietenos cu deținuții și fără să facă nimic degradant la adresa lor. Dacă Burdan îi ia partea lui Landry, atunci împreună pot face ca forța lui Hellmann să pălească. Dar dacă Burdan se alătură tipului dur, Landry este lăsat pe dinafară și tura va lua o direcție sinistră. În jurnalul său retrospectiv, Burdan spune că s-a simțit neliniștit când a fost *chemat* la ora 18.00 în acea seară pentru a fi la datorie cât mai rapid cu putință.

Faptul că a îmbrăcat o uniformă în stil militar l-a făcut să se simtă ciudat, având în vedere părul lung și negru de pe față și de pe cap, un contrast despre care *credea că-i va face* pe deținuți să râdă de el. A hotărât în mod conștient să nu se uite în ochii lor, să nu zâmbescă, să nu trateze totul ca pe o glumă. În comparație cu Hellmann și Landry, care păreau siguri pe ei în noile roluri, el nu era astfel. Pe ei îi considera „normali”, chiar dacă se aflau la datorie doar cu câteva ore înainte de sosirea sa. Ceea ce-i place mai mult la costumul său este faptul că poate ține în mână bastonul, care-i dă o senzație de putere și siguranță în timp ce-l învârte și-l lovește de barele celulelor, de pereții coridorului sau chiar de mâna sa, gest care devine repede o rutină. Întâlnirea de la sfârșitul turei, cu noii săi colegi, l-a făcut să se simtă din nou el însuși, mai puțin un gardian îmbătat de putere. Totuși, i-a ținut lui Landry un mic discurs despre necesitatea ca toți să lucreze în echipă pentru ca deținuții să fie disciplinați și să nu tolereze nici o rebeliune.

Fluier strident la 2.30 AM

Tura de dimineață intră în toiul nopții, la ora 2.00, și pleacă la 10.00. Din ea fac parte Andre Ceros, alt tânăr cu părul lung și cu barbă, și Karl Vandy. Să ne amintim că Vandy a ajutat tura de zi să transporte deținuții din arestul poliției la închisoarea noastră, așa că a început mai degrabă obosit. Ca și Burdan, are părul lung. Al treilea gardian, Mike Varnish, are constituția unui sportiv masiv

și musculos, dar este mai scund decât ceilalți doi. Când directorul le-a spus că va exista o trezire-surpriză pentru a anunța schimbarea turei, toți trei au fost încântați să înceapă cu așa răsunet.

Deținuții dorm cu toții. Unii sforăie în celulele întunecate. Brusc, liniștea este întreruptă. Se aud fluier stridente, iar câteva voci răcnesc: „Sus, scularea! Treziți-vă și ieșiți aici pentru numărătoare. OK, frumoșilor adormiți, este timpul să vedem dacă ați învățat să numărați." Deținuții buimaci se aliniază la perete și numără în neștire, în timp ce gardienii alternează și vin cu variațiuni pe tema numărărilor. Numărătore, flotările și săriturile continuă timp de aproape o oră. În final, deținuților li se ordonă să se ducă la culcare - până ce se va da trezirea, peste câteva ore. Unii *deținuți raportează* că au înregistrat primele semne de distorsiune temporală, simțindu-se surprinși, epuizați și furioși. Unii au recunoscut mai târziu că s-au gândit să renunțe.

Gardianul Ceros, care la început s-a simțit inconfortabil în uniformă, este bine acum, când poartă ochelari de *soare* negri. Aceștia îi dau un sentiment de „autoritate și siguranță". Dar fluierul strident care se aud în camera întunecată îl sperie puțin. I se pare că a fost prea blând pentru a fi un gardian bun, așa că a încercat să transforme nevoia de a râde într-un „zâmbet sadic".¹¹ El exagerează pentru a-i face pe plac directorului, care a propus modalități sadice de a modifica număratul. Varnish a raportat mai târziu că a știut că-i va fi greu să fie un gardian puternic și de aceea a căutat la alții indicii despre cum să se poarte în această situație neobișnuită, așa cum facem cei mai mulți dintre noi când ne aflăm în situații inedite. I s-a părut că sarcina principală a gardienilor era să creeze un mediu în care deținuții să-și piardă vechile identități pentru a prelua altele noi.

Câteva observații și preocupări inițiale

Notele mele din acea perioadă ridică problema direcțiilor asupra cărora ne vom concentra atenția în următoarele zile și nopți. Va continua cruzimea arbitrară a gardienilor sau se va ajunge la

un fel de punct de echilibru? Când se duc acasă și reflectează la ce au făcut aici, ne putem aștepta să se căiască, să se simtă un pic rușinați de excesele lor și să se poarte mai frumos? Este posibil ca agresiunea verbală să se întetească și chiar să se transforme în violență fizică? Deja plictiseala celor opt ore de tură i-a determinat pe gardieni să se distreze folosindu-i pe deținuți ca jucării pentru amuzamentul lor. Cum vor face față acestei plictiseli pe măsură ce experimentul continuă? Cât despre deținuți, cum vor face față la plictiseala de a trăi ca deținuți douăzeci și patru de ore pe zi? Deținuții vor reuși să obțină puțină demnitate ori unele drepturi unindu-se în opoziția lor sau își vor permite să devină complet supuși la cererile gardienilor? Cât timp va trece până când primul deținut va hotărî că i-a ajuns și va părăsi experimentul, iar acest lucru îi va face pe ceilalți să îl urmeze? Am văzut stiluri diferite între tura de zi și cea de noapte. Cum va fi stilul turei de dimineață?

Este evident că a trecut un timp până când studenții au început să-și asume noile roluri, dar cu o ezitare considerabilă și cu o senzație de straniu. Există încă impresia clară că este vorba de un experiment despre viața în închisoare și nu de o închisoare adevărată. Poate că nu se va depăși niciodată bariera psihologică a sentimentului că sunt închiși într-un loc în care și-au pierdut libertatea de a pleca oricând vor. Cum am putea să ne așteptăm la acest rezultat ca urmare a unui experiment, în ciuda realității arestării operate de poliție? În instruirea făcută gardienilor sâmbătă am încercat să-i obișnuiesc să conceapă acest loc ca pe o închisoare ce imită în funcționalitatea ei psihologică închisorile adevărate. Am descris tipurile de stări mentale care caracterizează experiențele gardian-deținut din închisoare, pe care le-am aflat din contactele cu consultantul meu pe probleme de închisoare, fostul deținut Carlo Prescott, și de la cursul din cadrul școlii de vară pe care l-am predat, privind psihologia încarcerării. Îmi făceam griji că poate am dat prea multe indicații ce vor crea caracteristici pe care gardienii le vor urma pur și simplu în loc să-și internalizeze treptat noile roluri prin experiență directă. Până acum, se pare că gardienii au un comportament mai degrabă variat și nu se comportă după un

scenariu planificat. Să revedem ce s-a aflat din instrucția anterioară a gardienilor.

PREGĂTIREA DE SÂMBĂTĂ A GARDIENILOR

Pentru a ne pregăti pentru experiment, echipa noastră s-a întâlnit cu cei doisprezece gardieni pentru a discuta despre scopul experimentului, pentru a le desemna sarcinile și pentru a sugera modalitățile de a ține deținuții sub control, fără a folosi pedepse fizice, lucru nepermis. Nouă dintre gardieni au fost desemnați arbitrar în trei ture, iar ceilalți trei erau rezerve, disponibili în cazuri de urgență. După ce le-am spus de ce suntem interesați de studiul vieții în închisoare, directorul David Jaffe a descris unele dintre procedurile și sarcinile gardienilor, în timp ce Craig Haney și Curt Banks, în rolul de consilieri pe probleme de psihologie, au oferit informații detaliate despre arestările de duminică și aducerea noilor deținuți în închisoarea *noastră*.

Revăzând scopul experimentului, le-am spus ceea ce cred eu - că deținuții sunt metafore fizice ale pierderii libertății pe care noi toți o simțim în feluri diferite, din motive diferite, ca urmare a rasei, sexului, timidității, slăbiciunii și a altor caracteristici personale inhibitorii. Ca specialiști în psihologie socială, vrem să înțelegem barierele psihologice pe care închisorile le creează între oameni. Desigur, există limite privind ceea ce se poate obține dintr-un experiment care a creat o „închisoare simulată”. Deținuții știu că sunt închiși doar pentru o perioadă relativ scurtă, de două săptămâni, spre deosebire de anii lungi pe care-i petrec închiși majoritatea deținuților adevărați. Ei știu, de asemenea, că există limite privind ce putem face într-o situație experimentală, spre deosebire de închisorile adevărate unde deținuții pot fi bătuți, li se pot administra șocuri electrice, pot fi violați în grup și uneori chiar omorâți. Am spus că nu-i vom abuza fizic în nici un fel.

r

De asemenea, am afirmat răspicat faptul că, în ciuda acestor constrângeri, vrem să creăm o atmosferă care să cuprindă câteva dintre trăsăturile esențiale ale multor închisori, despre care am aflat recent.

Nu putem să-i abuzăm fizic sau să-i torturăm, le-am spus. Putem crea plictiseală. Putem crea o senzație de frustrare. Putem să le inducem frică, într-un anumit grad. Putem crea noțiunea de arbitrar care le guvernează viața, aceasta fiind controlată complet de noi, de sistem, de mine, de tine, de Jaffe. Nu vor avea nici un fel de intimitate, va exista supraveghere permanentă - nimic nu va trece neobservat. Nu vor avea nici o libertate de acțiune. Nu vor putea face sau spune nimic din ce nu le permitem. Le vom răpi individualitatea în diferite moduri. Vor purta uniforme și niciodată nimeni nu le va spune pe nume, vor avea numere și vor fi chemați după acestea. În general, tot acest cadru va crea o senzație de lipsă de putere. Noi avem puterea totală în situația dată. Ei nu au deloc putere. Întrebarea este ce vor încerca să facă pentru a o obține, pentru a recâștiga ceva din individualitate, pentru a avea puțină libertate, puțină intimitate. Deținuții vor face ceva împotriva noastră pentru a recâștiga ceva din ceea ce au acum, când se deplasează liber în afara închisorii?¹²

Le-am indicat acestor gardieni neofiți că deținuții probabil vor crede că totul este doar „distracție și joacă”, dar depinde de noi, de toată echipa din închisoare, să producem stările psihologice dorite atât timp cât durează studiul. Trebuie să-i facem să se simtă ca și cum ar fi în închisoare; nu trebuie să vorbim despre studiu sau despre experiment. După ce am răspuns la întrebările puse de acești viitori gardieni, am descris modul în care cele trei ture vor fi alese după preferințele lor, trei în fiecare tură. Apoi am spus clar că tura de noapte, aparent mai puțin dezirabilă, va fi probabil mai ușoară pentru că deținuții vor dormi cel puțin jumătate din timp. „Nu prea veți avea mare lucru de făcut, deși nu aveți voie să dormiți. Trebuie să fiți acolo în cazul în care ei pun ceva la cale.” În ciuda presupunerii mele explicite că va fi puțin de lucru în tura de noapte, aceea *tură a făcut*, până la urmă, cele mai multe și mai abuzive lucruri împotriva deținuților.

Ar trebui să menționez din nou că interesul meu inițial era centrat mai degrabă pe deținuți și pe adaptarea lor la situația de închisoare, nu pe gardieni. Aceștia erau doar *jucători secundari* care ajută la crearea stării mentale a deținuților, starea de a fi încarcerati. Cred că această perspectivă se datora provenienței mele din clasa de jos, care m-a făcut să mă identific mai mult cu deținuții decât cu gardienii. Sigur că ea a fost modelată de contactul meu personal extins cu Prescott și cu ceilalți foști deținuți pe care îi cunoscusem recent. Așa că discursul meu inițial voia să-i aducă pe gardieni în „starea de închisoare” subliniind câteva dintre procesele situaționale și psihologice care au loc în închisorile tipice. În timp, a devenit evident că a urmări comportamentul gardienilor era la fel de interesant sau uneori chiar mai interesant decât procesul de urmărire a comportamentului deținuților. Am fi obținut același rezultat fără această orientare, dacă am fi permis să opereze doar contextul comportamental și jocul de rol? Așa cum veți vedea, în ciuda acestei ghidări de bază, la început gardienii au făcut puține lucruri pentru a adopta atitudinile și comportamentele de care aveam nevoie pentru a crea astfel de stări mentale negative la deținuți. A trebuit să treacă timp pentru ca noile lor roluri și forțele situaționale să opereze în moduri care îi vor transforma gradat în oameni care-i abuzează pe deținuți - răul pentru care am fost responsabil, fiindcă l-am creat în această închisoare din Stanford.

Privind din altă perspectivă, gardienii nu au avut parte de nici o pregătire oficială pentru a deveni gardieni, li s-a spus să mențină legea și ordinea, să nu permită deținuților să evadeze, să nu folosească niciodată forța fizică împotriva deținuților și li s-a dat o orientare *generală* privind aspectele negative ale psihologiei încarcerării. Acest lucru seamănă cu multe sisteme care introduc în serviciul corecțional gardieni cu pregătire limitată, numai că aceștia *au* voie să folosească forța dacă este necesar în condiții amenințătoare. Setul de reguli dat de director și de gardieni deținuților și instrucțiunile oferite de mine reprezintă contribuțiile noastre la sistem, creând un set de condiții situaționale inițiale care vor pune la încercare valorile, atitudinile și dispozițiile personale cu care participanții

r

persoanei.

Gardieni

Tura de zi: 10.00-18.00

Arnett, Markus

Landry (John)

Tura de noapte: 18.00-2.00

Hellmann, Burdan

Landry (Geoff)

Tura de dimineață: 2.00-10.00

Vandy, Ceros

Varnish

Gardieni de rezervă:

Morismo și Peters

Deținuți

Celula 1

3401 - Glenn

5704 - Paul

7258 - Hubbie

Celula 2

819 - Stewart

1037 - Rich

8612 - Doug

Celula 3

2093 - Tom „Sergentul”

4325 - Jim

5486 - Jerry

REVOLTA DE LUNI A DEȚINUȚILOR

Luni, zi obositoare și mohorâtă pentru noi toți, după o primă zi prea lungă și o noapte aparent interminabilă. Dar din nou se aud fluierele stridente, care-i trezesc pe deținuți fix la ora 6.00. Ei ies din celule cu ochii umflați, potrivindu-și ciorapii pe cap, târându-și lanțurile de la glezne. Formează un grup posac. 5704 ne spune mai târziu că a fost deprimant să facă față acestei noi zile, știind că va trebui să treacă „iar prin tot rahatul, poate chiar mai rău”.¹

Gardianul Ceros ridică frunțile obosite - mai ales pe cea a lui 1037, care arată ca un somnambul. Își trage umerii în spate pentru a avea o poziție mai dreaptă, în timp ce potrivește fizic postura deținuților. Este ca o mamă care-și pregătește copiii adormiți pentru prima zi de școală, doar că este mai dur. A venit timpul ca deținuții să învețe și alte reguli și să facă exercițiile de dimineață, înainte de servirea micului dejun. Vandy preia comanda:

- OK, vă vom învăța aceste reguli până când le veți ține minte toți.²

Energia sa este contagioasă și-l stimulează pe Ceros să se plimbe încolo și încăce de-a lungul liniei formate de deținuți, învărtindu-și bastonul. Pierzându-și repede răbdarea, Ceros strigă:

- Haideți, haideți! Când deținuții nu repetă regulile destul de repede își bate bastonul de palma deschisă, producând sunetul specific agresivității reținute.

Vandy prezintă timp de câteva minute instrucțiunile pentru folosirea toaletei și le repetă de multe ori până când deținuții se ridică la standardele sale, repetând ce le-a spus el despre cum vor folosi facilitățile, cât timp și în tăcere.

- 819 crede că este amuzant. Poate vom avea ceva special pentru el.

Gardianul Varnish stă pe margine, fără să facă mare lucru. Ceros și Vandy schimbă rolurile. Deținutul 819 continuă să zâmbească și chiar să râdă de absurditatea întregii situații.

- Nu este amuzant, 819!

Între timp, gardianul Markus face schimb cu Ceros pentru citirea regulilor. Ceros:

- Mai tare la asta! Deținuții trebuie să raporteze unui gardian orice încălcare a regulilor. Deținuții sunt obligați să cânte regulile și după multe repetări este evident că le-au învățat pe toate. Apoi vin instrucțiunile privind modul *militar de păstrare* a curățeniei și ordinii.

- De acum încolo prosoapele voastre vor fi rulate și așezate ordonat la piciorul patului. Ordonat, nu aruncate, ați înțeles? spune Vandy.

Deținutul 819 începe să se opună. Se oprește din efectuarea exercițiilor și refuză să continue. Ceilalți încetează și ei până când colegul li se alătură din nou. Gardienii îi cer să continue și el face asta - de dragul colegilor.

- Frumos, 819, acum ia loc în Gaură, ordonă Vandy.

Se duce la carceră, dar are o atitudine sfidătoare. În timp ce pășește încet pe coridor, în fața deținuților, gardianului înalt Karl Vandy începe să-i placă senzația de dominare.

- OK, ce fel de zi e azi? Răspunsuri murmurate. Mai tare. Sunteți fericiți?

- Da, domnule *ofițer de corecție*.

Varnish, încercând să-și joace rolul și să fie tare, întreabă:

- Suntem toți fericiți? Nu i-am auzit pe doi dintre voi.
- Da, domnule ofițer de corecție.
- 4325, ce fel de zi e azi?
- Este o zi bună, domnule ofițer de...
- Nu. Este o zi minunată!
- Da, domnule ofițer de corecție.

Încep să cânte: „Este o zi minunată, domnule ofițer de corecție.”

- 4325, ce fel de zi e azi?
- Este o zi bună.

Vandy:

- Greșit. Este o zi minunată!
- Da, domnule. Este o zi minunată.
- Și tu, 1037?

1037 răspunde cu o intonație sarcastică:

- Este o zi minunată.

Vandy:

- Cred că e bine. OK, întoarceți-vă la celulele voastre și faceți curat și ordine în trei minute. Apoi stați la picioarele patului.

Îi dă instrucțiuni lui Varnish despre cum să inspecteze celulele.

După trei minute, gardienii intră în celule în timp ce deținuții stau în picioare lângă paturi, în stilul inspecțiilor militare.

ÎNCEPE SĂ SE COACĂ REVOLTA

Fără îndoială că deținuții se simt frustrați de ceea ce le fac gardienii. Mai mult, sunt înfometați și încă obosiți din cauza lipsei unui somn bun de noapte. Totuși, continuă spectacolul și fac o treabă foarte bună aranjându-și paturile, dar nu destul de bună pentru Vandy.

- Asta ți se pare ordine, 8612? Este groaznic, fă din nou.

Apoi dă la o parte cuvertura și cearșafurile de pe pat și le aruncă pe jos. 8612 țipă la el din reflex:

- Nu poți face asta, tocmai făcusem patul.

Luat pe nepregătite, Vandy îl împinge pe deținut și-l lovește în piept cu pumnul, în timp ce strigă după întăriri:

- Urgență în celula 2!

Toți cei trei gardieni îl înconjoară pe 8612 și-l aruncă în Gaură, alături de 819, care stătea acolo în liniște. Rebelii noștri încep să plănuiască o revoluție în întuneric. Dar ei pierd ocazia de a merge la toaletă, unde ceilalți sunt escortați în pereche. Curând devine dureros să-și reprime nevoia de a urina, așa că decid să nu facă gălăgie încă. Este interesant că mai târziu gardianul Ceros ne-a spus că a fost dificil să mențină masca de gardian când era singur cu un deținut care mergea sau venea de la toaletă, pentru că nu exista recuzită exterioară specifică închisorii pe care să se bazeze. El și cei mai mulți dintre ceilalți gardieni au raportat că se poartă mai dur și mai în forță când merg individual cu deținuții la toaletă, pentru a contracara tendința lor de a fi mai lejeri în afară. Este mai greu de jucat rolul dur de gardian când suntem singuri cu un deținut. De asemenea, apăsarea și o senzație de rușine datorată faptului că niște adulți ca ei erau reduși la rolul de escorte spre toaletă.³

Cuplul rebel care ocupă Gaura pierde micul dejun, care este servit, prompt, la 8.00, *alfresco*, în „Curtea” deschisă. Unii mănâncă stând pe jos, iar alții în picioare. Încalcă „regula de a nu vorbi”, discutând despre o grevă a foamei pentru a-și manifesta solidaritatea. Sunt de acord că ar trebui să înceapă să ceară multe lucruri pentru a-și testa puterea, cum ar fi să-și primească ochelarii, medicamentele și cărțile înapoi și să nu facă exerciții fizice. Deținuții care până acum au fost tăcuți, inclusiv 3401, participantul nostru americano-asiatic, se înviorează și-și exprimă deschis sprijinul.

După micul dejun, 7258 și 5486 testează planul, ignorând ordinul de a se întoarce în celule. Acest lucru îi obligă pe cei trei gardieni să-i împingă în celulele lor. În mod obișnuit, nesupunerea i-ar fi dus în Gaură, dar locul este deja ocupat, acolo încăpând doar doi oameni. În rumoarea tot mai mare, sunt uimit să-i aud pe deținuții din celula 3 oferindu-se voluntar pentru a spăla vasele. Gestul este în acord cu starea generală de cooperare a deținuțului Tom-2093,

dar este în dezacord cu colegii săi, care tocmai pun la cale o revoltă. Poate că ei sperau să detensioneze atmosfera, să dezamorseze tensiunile în creștere.

Cu excepția ciudată a celor din celula 3, deținuții scapă de sub control. Cei trei gardieni din tura de dimineață hotărăsc că au fost considerați prea blânzi, ceea ce încurajează comportamentul necorespunzător. Ei decid că este timpul să se schimbe. Mai întâi, instituie o perioadă de muncă de dimineață, care astăzi înseamnă frecarea pereților și a podelelor. Apoi, ca o primă lovitură a răzbunării lor colective și creative, iau păturile de pe paturile deținuților din celulele 1 și 2, le duc în afara clădirii și le târâie prin iarbă până când devin pline de gunoarie și ciulini. Dacă pe deținuți îi deranjează să fie înțepați de scaieți, atunci vor petrece o oră sau chiar mai mult pentru a-i scoate din pături, dacă vor să le mai folosească. Deținutul 5704 se înfurie și țipă din cauza stupidității situației. Dar tocmai asta este ideea. Sarcinile fără sens, arbitrare, sunt simptomele puterii gardienilor. Aceștia vor să-i pedepsească pe rebeli și, de asemenea, să inducă o complianță totală. După ce inițial a refuzat, 5704 se răzgândește când își dă seama că poate apela la latura bună a gardianului Ceros, care îi va da poate o țigară, așa că începe să pigulească sutele de spini din pătura sa. A fost vorba de ordine, control și putere - cine le are și cine le vrea. Gardianul Ceros spune:

- în această închisoare totul este foarte bine, nu credeți?

Deținuții scot diferite sunete prin care și exprimă acordul.

-Într-adevăr, domnule ofițer de corecție, răspunde cineva din celula 3.

Totuși, 8612, proaspăt eliberat din Gaură și adus înapoi în celula 2, dă un răspuns oarecum diferit:

- O, du-te naibii, domnule ofițer de corecție!

Lui 8612 i se ordonă să tacă din gura aia spurcată. Îmi dau seama că asta este prima obscenitate exprimată aici. Mă așteptam ca gardienii să înjure mult, ca parte a rolului de *macho*, dar încă nu au făcut-o. Totuși, Doug-8612 nu ezită să împrăște cu obscenități.

Gardianul Ceros:

- A fost ciudat să fiu ia comandă. Îmi venea să țip că toată lumea e la fel. În schimb i-am făcut pe deținuți să țipe unul la altul: „Sunteți niște tâmpiți!” îmi pierdeam credința în timp ce ei recitau fraza asta la comanda mea.⁴

Vandy adaugă:

- M-am trezit că joc rolul de gardian. Nu mi-am cerut scuze; de fapt, am devenit destul de autoritar. Deținuții erau tot mai rebeli și voiam să-i pedepsesc pentru că ne strică sistemul.⁵

Următorul semn de revoltă vine de la un mic grup de deținuți, Stu-819 și Paul-5704 și, pentru prima dată, de la 7258, Hubbie, care până acum fusese docil. După ce și-au rupt numerele de identificare de pe fața uniformelor, au protestat împotriva condițiilor de viață inacceptabile. Gardienii s-au răzbunat imediat, dezbrăcându-i pe deținuți până când și-au înlocuit numerele. Gardienii se retrag apoi în biroul lor, cu o senzație de superioritate, dar o tăcere stranie se lasă peste încăperea în timp ce ei așteaptă cu nerăbdare sfârșitul acestei prime ture mult prea lungi.

Bun venit la revoltă, tură de zi

Când tura de zi ajunge și se pregătește, înainte de ora 10.00, gardienii descoperă că nu este totul sub control, așa cum fusese cu o zi în urmă. Deținuții din celula 1 s-au baricadat înăuntru. Refuză să iasă. Gardianul Arnett preia imediat comanda, cere turei de dimineață să rămână în continuare până când se rezolvă problema. Tonul său implică faptul că ei sunt cumva responsabili pentru că lucrurile au scăpat din mână.

Liderul revoltei este Paul-5704, care i-a determinat pe colegii săi din celula 1, Hubbie-7258 și Glenn-3401, să admită că este timpul să reacționeze împotriva violării contractului inițial pe care l-au încheiat cu autoritățile (cu mine). Își împing paturile lângă ușa celei, acoperă deschizătura ușii cu pături și sting luminile. Incapabili să deschidă ușa, gardienii își varsă furia pe celula 2, populată cu scandalagii obișnuiți, Doug-8612, Stu-819, veteranii Găurii,

și Rich-1037. Într-un contraatac-surpriză, gardienii dau buzna înăuntru, pun mâna pe cele trei paturi și le aduc în „Curte”, în timp ce 8612 se luptă furibund. După răcnete și îmbrânceli prin celulă, năvălesc în „Curte”.

- La perete!
- Dă-mi cătușele.
- Luați totul.

819 urlă:

- Nu, nu, nu! Țsta e un experiment! Lăsați-mă în pace! Rahat, dă-mi drumul, tâmpitul! Nu ne vei lua nenorocitele de paturi!

8612:

- Un rahat de simulare. Este un rahat de experiment simulat. Nu este o închisoare. La naiba cu dr *Zimbargo!*

Arnett intonează cu o voce ramarcabil de calmă:

- Când deținuții din celula 1 încep să se poarte cuviincios, vă vor fi returnate paturile. Puteți folosi orice modalitate de a-i influența ca să se poarte cum trebuie.

O voce de deținut care pare calmă îi întrerupe pe gardieni:

- Astea sunt paturile noastre. Nu ar trebui să le luați.

Complet dezorientat, deținutul gol 8612 spune cu o voce plângăreată:

- Ne-au luat hainele și paturile! Este incredibil! Ne-au luat hainele și paturile. Nu se face așa în închisorile adevărate.

În mod curios, un alt deținut răspunde:

- Ba da.⁶

Gardienii izbucnesc în râs. 8612 își strecoară mâinile printre barele ușii celei, cu palmele deschise în sus, într-un gest de implorare, cu o expresie de uimire pe chip și cu o intonație stranie și nouă în glas. Gardianul J. Landry îi spune să-și ia mâinile de pe ușă, dar Ceros este mai direct și lovește cu bastonul în gratii. 8612 își trage mâinile la timp pentru a evita ca bastonul să-i rupă degetele. Gardienii rād.

Acum gardienii se îndreaptă spre celula 3, în timp ce 8612 și 1037 strigă spre colegii lor să se baricadeze.

- Puneți paturile în fața ușii! Ne-au luat paturile! Rahat!

1037 întrece măsura cu apelul său la rezistență violentă:

- Luptați cu ei! Rezistați cu violență! A venit vremea revoluției violente!

Gardianul Landry se întoarce înarmat cu un extingtor mare și împroașcă cu dioxid de carbon rece ca gheața în celula 2, forțându-i pe deținuți să se retragă.

- Liniște și depărtați-vă de ușă! (în mod ironic, este același extingtor pentru care a insistat Comitetul de Cercetare a Subiecților Umani, spunând că trebuie să fie disponibil în caz de urgență!)

Dar pe măsură ce paturile din celula 3 sunt scoase pe coridor, rebelii din celula 2 se simt trădați.

- Celula 3, ce se întâmplă? V-am spus să vă baricadați ușa!

- Ce fel de solidaritate este asta? A fost „Sergentul”? „Sergent" (2093), dacă e vina ta, este în regulă pentru că toți știm că ești imposibil.

- Hei, celula 1! Țineți paturile așa. Nu-i lăsați să intre.

Gardienii își dau seama că de data asta pot opri o revoltă, dar pe viitor doar trei gardieni vor trebui să se descurce cu nouă deținuți, iar asta poate duce la necazuri. Oricum, Arnett utilizează tactica psihologică „dezbină și stăpânește", făcând din celula 3 o celulă privilegiată, membrii ei primind drepturile speciale precum spălatul pe corp și pe dinți, paturile și cearșafurile sunt returnate și se dă drumul la apă în chiuveta din celulă.

Gardianul Arnett anunță cu voce tare că, atât timp cât celula 3 s-a comportat bine, „paturile lor nu sunt distruse și vor fi returnate după ce în celula 1 se restabilește ordinea".

Gardienii încearcă să le ceară „deținuților buni" să-i convingă pe ceilalți să se poarte cum trebuie.

- Ei, bine, dacă am ști ce e în neregulă, le-am putea spune, exclamă unul dintre „deținuții buni".

Vandy replică:

- Nu trebuie să știi ce e în neregulă. Poți să le spui pur și simplu să se îndrepte.

8612 urlă:

- Celula 1, suntem cu voi, toți trei! Apoi face un gest de amenințare vagă spre gardieni, în timp ce aceștia îl duc din nou în Gaură, înfășurat doar cu un prosop: Din nefericire, voi credeți că ne-am jucat toate cărțile.

Acțiunea fiind încheiată, gardienii iau o pauză de o țigară și pun la cale un plan de acțiune, pentru a rezolva baricadarea din celula 1.

Când Rich-1037 refuză să iasă din celula 2, trei gardieni îl apucă, îi pun cătușe la glezne și-l trag de picioare afară, în „Curte”. El și rebelul 8612 strigă întruna din Gaură despre situația lor, cerând tuturor deținuților să susțină revolta. Unii gardieni încearcă să facă loc în dulapul din hol pentru o altă Gaură, unde să-l pună pe 1037. În timp ce mută cutiile, îl târăsc înapoi în celulă, pe podea, cu picioarele încă prinse în cătușe.

Gardienii Arnett și Landry se sfătuiesc și găesc un mod simplu de a face ordine în această casă de nebuni: încep numărătoarea. Numărătoarea face ordine în haos. Chiar și cu numai patru deținuți aliniați, toți în formație, gardienii încep să-i pună să-și recite numerele.

- Numărul meu este 4325, domnule ofițer de corecție.
- Numărul meu este 2093, domnule ofițer de corecție.

Numărătoarea continuă cu cei trei „buni” din celula 3 și cu 7258 gol, cu un prosop înfășurat în jurul șoldurilor. Remarcabil, 8612 își strigă numărul din Gaură, dar într-un mod batjocoritor.

Gardienii îl târăsc acum pe 1037 în Gaură, de picioare, punându-l în colțul îndepărtat al dulapului de pe hol, care a devenit o a doua Gaură. Între timp, 8612 continuă să strige către intendentul închisorii:

- Hei, Zimbaro, mișcă-ți fundul aici!

Hotărăsc să nu intervin acum, ci să urmăresc confruntarea și încercările de a restabili legea și ordinea.

Din jurnalele deținuților reies câteva comentarii interesante (jurnale completate după terminarea studiului).

Paul-5704 vorbește despre primele efecte ale distorsiunii temporale care începe să altereze gândirea tuturor. „După ce ne-am bari-cadat în acea dimineață, am adormit pentru o vreme, încă epuizat

de lipsa de somn profund din noaptea trecută. Când m-am trezit, am crezut că este dimineața următoare, dar nici măcar nu venise amiaza!" A adormit din nou după-amiază, crezând că este noapte când s-a trezit, dar era doar ora 17.00. Distorsiunea temporală l-a atins și pe 3401, care era înfometat și furios că nu li se dăduse cina, crezând că este ora 21.00 sau 22.00, când nu era nici 17.00.

Deși gardienii au stăpânit în cele din urmă revolta și au folosit-o ca justificare pentru a-și exercita dominanța și controlul asupra acestor deținuți acum potențial „periculoși”, mulți dintre aceștia s-au simțit bine pentru că au avut curajul de a provoca sistemul. 5486 remarcă faptul că „starea de spirit era bună, eram solidari și gata să stărnim iadul. Am pus la cale «Revolta Jock Strap». Gata cu glu-mele, cu săriturile, cu jocul cu mintea noastră”. El adaugă că a fost limitat de ceea ce colegii săi din „celula bună” ar fi de acord să facă pentru a-l susține. Dacă ar fi fost în celula 1 sau 2, ar fi făcut „ce au făcut ei” și s-ar fi revoltat cu mai multă violență. Cel mai firav deținut al nostru, fragilul 3401, studentul americano-asiatic, pare să fi avut o revelație în timpul revoltei. „Am sugerat să mutăm patu-rile lângă ușă pentru ca gardienii să nu intre. Deși de obicei sunt liniștit, nu-mi place să fiu tratat astfel. Pentru mine a fost impor-tant că am ajutat la organizare și am participat la revoltă. Astfel am devenit mai încrezător în propriile forțe. Mi s-a părut că a fost cel mai bun lucru din toată experiența mea. Ca și cum faptul că m-am impus în timpul baricadei m-a făcut să mă cunosc mai bine.”⁷

După prânz, poate o evadare

Cu celula 1 încă baricadată și cu câțiva rebeli în Gaură, prân-zul a fost servit doar pentru puțini deținuți. Gardienii au pregătit un prânz special pentru „celula bună 3”, pe care deținuții să-l ia în fața colegilor care s-au purtat necorespunzător. Surprinzându-ne din nou, ei au refuzat mâncarea. Gardienii au încercat să-i con-vingă să guste măcar, dar deși erau înfomețați după micul dejun deloc consistent și după *dna* subțire din *seara* precedentă, deținuții

din celula 3 nu au fost de acord să se poarte ca niște trădători, ca niște „sobolani”. În următoarea oră incinta a fost cufundată într-o tăcere stranie. Totuși, bărbații din celula 3 cooperează în timpul perioadelor de muncă, unele incluzând scoaterea mărcinilor din pături. Deținutului 1037 i se oferă ocazia de a părăsi carcera și de a se alătura brigăzii de muncă, dar el refuză. A ajuns să prefere liniștea relativă din întuneric. Regulile spun maxim o oră în Gaură, dar maximul este extins deja la două ore pentru 1037 și 8612.

Între timp, în celula 2 doi deținuți pun în practică în liniște noul plan de evadare. Paul-5704 își va folosi unghiile lungi, întărite de la ciupirea coardelor chitarei, pentru a desprinde câteva șuruburi de la placa de deasupra prizei de curent electric. Apoi vor să folosească muchia plăcii ca pe un fel de șurubelniță, pentru a desface broasca de la ușă. Unul se va preface bolnav și când gardianul îl va duce la toaletă, va deschide intrarea principală de pe hol. Alertat de un fluierat, celălalt deținut va țâșni afară. Îl vor doborî pe gardian și vor fugi spre libertate! Ca în închisorile adevărate, deținuții pot dovedi o creativitate remarcabilă în confecționarea armelor din aproape orice și în elaborarea unor planuri ingenioase de evadare. Timpul și oprimarea sunt părinții invențiilor rebele.

Dar, ghinion, gardianul John Landry, care face ronduri de rutină, răsuște clanța ușii celulei 2 și aceasta cade pe podea, cu un sunet răsunător. Se instalează panica.

-Ajutor! țipă Landry. Evadare!

Arnett și Markus apar, blochează ușa și apoi aduc cătușe pentru a-i lega pe deținuți pe podeaua celulei. Desigur, 8612 a fost unul dintre scandalagii, așa că el merge din nou în Gaură.

O numărătoare frumoasă pentru a calma masele neliniștite

Au trecut mai multe ore pline de neliniște de când tura de zi a început lucrul. Este timpul să calmeze bestiile sălbatice înainte de a provoca și mai multe necazuri.

- Comportamentul bun este răsplătit, iar cel rău, nu.

Vocea calmă și autoritară este evident a lui Arnett. El și Landry își unesc din nou forțele pentru a alinia deținuții pentru altă numărătoare. Arnett preia comanda. El a devenit liderul turei de zi.

- Mâinile pe perete, pe acest perete! Acum să vedem cât de bine ați învățat numerele. Ca și înainte, spuneți-vă numărul, începând de la acest capăt.

„Sergentul” începe, dând tonul unui răspuns rapid și tare, pe care îl preiau și ceilalți deținuți, cu puține variațiuni. 4325 și 7258 sunt rapizi și supuși. Nu am auzit prea multe despre Jim-4325, un individ mare și puternic, de un metru optzeci, care ar ridica mari probleme dacă s-ar lupta cu gardienii. În schimb, Glenn-3401 și Stu-819 sunt mereu mai lenți și nu vor să se supună automat. Nesatisfăcut și impunându-și stilul propriu de control, Arnett îi pune să numere în moduri creative. O fac din trei în trei, înapoi, oricum crede el că va fi mai dificil. Arnett își demonstrează și el creativitatea față de cei care privesc, ca și gardianul Hellmann, dar Arnett nu pare să obțină la fel de multă plăcere personală din acest lucru ca liderul celeilalte ture. Pentru el, este vorba mai degrabă de o sarcină pe care o execută eficient.

Landry sugerează ca deținuții să-și cânte numerele; Arnett întreabă:

- Asta a plăcut seara trecută? Oamenilor le-a plăcut să cânte?

Landry:

' - Cred că le-a plăcut seara trecută.

Dar câțiva deținuți răspund că nu le place să cânte. Arnett:

- O, ei bine, trebuie să învățați să faceți lucruri care nu vă plac; face parte din integrarea în societatea normală.

819 se plânde:

- Oamenii de pe stradă nu au numere.

Arnett răspunde:

- Oamenii de pe stradă nu au nevoie să aibă numere, voi trebuie să aveți numere din cauza statutului vostru aici!

Landry oferă informații specifice despre cum să cânte: un solfegiu, de pildă, „do-re-mi”. Toți deținuții se conformează și cântă

scala ascendentă cât de bine pot, apoi scalele descendente, cu excepția lui 819, care nu încearcă nimic.

- 819 nu poate să cânte; să auzim din nou.

819 începe să explice de ce nu poate cânta. Arnett însă clarifică scopul acestui exercițiu.

- Nu te-am întrebat de ce nu poți cânta, ideea este să înveți să cânți.

Arnett critică deținuții deoarece cântă prost, dar aceștia, obosiți, chicotesc și râd când greșesc.

Spre deosebire de colegii de tură, gardianul John Markus pare detașat. Rareori se implică în activitățile principale din „Curte”. În schimb, se oferă voluntar pentru activități în afara incintei, cum ar fi să ia mâncare de la bufetul facultății. Postura sa dă impresia că nu joacă rolul de gardian *macho*; stă gârbovit, cu umerii trași în față, cu capul plecat, l-am spus directorului Jaffe să vorbească cu el, să fie mai responsabil. Directorul îl ia din „Curte” și-l duce în biroul său, pentru a-l pedepsi.

- Fiecare gardian trebuie să fie ceea ce noi numim un „gardian dur”. Succesul acestui experiment se bazează pe comportamentul gardienilor, care fac ca totul să pară cât mai realist posibil.

Markus îl provoacă:

- Experiența din viața reală m-a învățat că un comportament dur și agresiv este contraproductiv.

Jaffe devine defensiv. Începe să spună că scopul experimentului nu este de a-i reforma pe deținuți, ci de a înțelege modul în care închisorile îi transformă pe oameni, atunci când sunt confrunțați cu situația în care gardienii devin atotputernici.

- Dar și noi suntem afectați de această situație. Simplul fapt că port această uniformă de gardian este dificil pentru mine.

Jaffe îl asigură:

-Înțeleg de unde vii. Avem nevoie să acționezi într-un anumit fel. Deocamdată trebuie să joci rolul „gardianului dur”. Avem nevoie să reacționezi așa cum îți închipui că ar face „sticleții”. Încercăm să creăm gardianul stereotip - stilul tău individual a fost puțin cam blând.

- OK, o să încerc să mă adaptez cumva.

- Bun, știam că putem conta pe tine.⁸

Între timp 8612 și 1037 rămân în carceră. Totuși, acum se plâng în gura mare de violările regulamentului. Nimeni nu este atent. Fiecare dintre ei, separat, spune că trebuie să meargă la doctor. 8612 spune că se simte rău și are o stare ciudată, ca și cum ar avea încă ciorapul pe cap, deși știe că nu este așa. Cererea sa de a vorbi cu directorul va fi satisfăcută mai târziu în aceeași zi.

La ora 16.00, paturile sunt returnate în celula 3, când atenția gardienilor se concentrează asupra deținuților din încă rebelă celula 1. Gardienii din tura de noapte sunt chemați mai devreme și, împreună cu tura de zi, năvălesc în celulă, ațintind extingtorul la deschiderea ușii, pentru a-i ține pe cei închiși sub control. Îi dezbracă, le iau paturile și îi amenință că nu vor primi cina dacă mai dau semne de nesupunere. Deja înfometăți, pentru că nu au mâncat la prânz, ei devin un grup dintr-odată liniștit.

Comitetul de plângeri din închisoarea Stanford

Dându-și seama că situația a devenit instabilă, i-am spus directorului să anunțe prin difuzor că deținuții trebuie să aleagă trei membri pentru nou formatul Comitet de plângeri din închisoarea Stanford, care se va întâlni cu intendentul Zimbardo după ce hotărâsc ce plângeri vor să prezinte și care trebuie satisfăcute. Mai târziu am aflat dintr-o scrisoare pe care Paul-5704 a trimis-o prietenei sale că a fost mândru fiindcă a fost numit de tovarășii săi să prezideze acest comitet. Aceasta este o afirmație remarcabilă, care arată că deținuții și-au pierdut perspectiva temporală amplă și că trăiau în prezent.

Comitetul de plângeri, format din membrii aleși Paul-5704, Jim-4325 și Rich-1037, îmi spune cum contractul a fost încălcat în multe moduri. Lista lor include: gardienii sunt abuzivi verbal și fizic; există un nivel deloc necesar de hărțuire, mâncarea nu este adecvată; vor să li se returneze cărțile, ochelarii și diferitele medicamente; vor mai mult de o singură seară de vizită și câțiva dintre

ei vor serviciu religios. Au argumentat că toate aceste condiții au justificat nevoia lor de a se revolta deschis, așa cum au făcut toată ziua.

În spatele ochelarilor mei, am intrat automat în rolul de intendent. Am început spunând că sunt sigur că putem rezolva amiabil orice neînțelegere, spre satisfacția ambelor părți. Constat că așa-numitul Comitet de plângeri este un excelent prim pas în această direcție. Sunt dispus să lucrez cu ei cât timp reprezintă voința tuturor celorlalți.

- Dar trebuie să înțelegeți că o mare parte din hărțuirile și acțiunile fizice ale gardienilor au fost induse de comportamentul vostru. Voi ați provocat asta, tulburând programul nostru planificat și creând panică printre gardieni, care sunt noi în acest domeniu. V-au luat multe dintre privilegiile în loc să devină abuzivi fizic față de deținuții care s-au revoltat.

Membrii comitetului de plângeri dau din cap.

- Vă promit să iau lista de plângeri cu mine și să o prezint echipei în seara asta și vom schimba cât mai multe dintre condițiile negative și vom institui unele dintre lucrurile pozitive sugerate. Voi

aduce mâine un preot în închisoare și veți avea o a doua seară de vizită săptămâna asta, pentru început.

- Este minunat, mulțumim, spune deținutul-șef, Paul-5704, iar ceilalți dau din cap aprobator pentru că se fac progrese în direcția unei închisori mai civilizate.

Ne ridicăm în picioare, ne strângem mâinile și ei pleacă împăcați. Sper că le vor spune colegilor să o lase mai moale de acum încolo, astfel încât să putem evita asemenea confruntări.

DEȚINUTUL 8612 ÎNCEPE S-O LASE MAI MOALE

Doug-8612 nu se află într-o dispoziție cooperantă. Nu crede în mesajul de bunăvoință al tipilor de la plângeri. Nesubordona-rea îl duce iar în Gaură, cu cătușe la mâini în permanență. Spune că se simte rău și cere să-l vadă pe director. Ceva mai târziu, directorul Jaffe se întâlnește cu el în biroul său și ascultă cum deținutul se plânge de comportamentul arbitrar și „sadic” al gardienilor. Jaffe îi spune că purtarea lui declanșează reacțiile gardienilor. Dacă ar fi mai cooperant, Jaffe ar avea grijă ca gardienii s-o lase mai moale. 8612 spune că dacă lucrul ăsta nu se întâmplă curând, el vrea afară. Jaffe este preocupat și de plângerile sale de ordin medical și-l întreabă dacă vrea să meargă la doctor, lucru pe care deocamdată îl refuză. Deținutul este escortat înapoi în celula sa, de unde răcnește la colegul 1037, care se află încă la carceră și se plânge de condițiile intolerabile și care, de asemenea, vrea să meargă la doctor.

Deși aparent încurajat de discuția cu directorul închisorii, deținu-tul 8612 izbucnește și urlă furios, insistând să-l vadă „naibii pe dr Zimbardo, intendentul”. Sunt de acord să-l văd imediat.

Consultantul nostru pe probleme de închisoare își bate joc de deținutul fals

În această după-amiază am aranjat prima vizită la închisoare a consultantului meu, Carlo Prescott, care m-a ajutat să ajustez multe dintre caracteristicile experimentului, pentru a simula un echivalent funcțional al unei închisori adevărate. Carlo a fost eliberat de curând din închisoarea San Quentin, după șaptesprezece ani de detenție, și a fost închis și la Folsom și Vacaville, în principal pentru jafuri armate. L-am cunoscut acum câteva luni, în timpul unuia dintre proiectele organizate de studenții la psihologie socială pe tema indivizilor instituționalizați. Carlo a fost invitat de unul dintre studenți să ofere clasei o perspectivă din interior asupra realităților vieții din închisoare.

Carlo scăpase de detenție de numai patru luni și era furios din cauza în Justițiilor sistemului penitenciar. A manifestat împotriva capitalismului american, a rasismului, a Unchiului Tom negru care luptă împotriva fraților, a susținătorilor războiului etc. Dar era remarcabil de perceptiv și de intuitiv în privința interacțiunilor sociale, și excepțional de elocvent, având o voce baritonă rezonantă și un debit verbal de neoprit. Mă interesa perspectiva acestui bărbat, în special pentru că avem aproape aceeași vârstă, eu treizeci și opt, el patruzeci, și amândoi am crescut în ghetourile de pe Coasta de Est sau de Vest. Dar în timp ce eu mergeam la facultate, Carlo mergea la închisoare. Ne-am împrietenit repede. Am devenit confidentul său, un ascultător răbdător al monologurilor sale extinse, consilier psihologic și „impresar” pentru diferite angajamente și conferințe. Prima sa slujbă a fost să predea alături de mine un curs de vară la Universitatea Stanford pe tema psihologiei detenției: Carlo nu numai că a povestit clasei detalii intime despre experiența sa din închisoare, ci a și aranjat ca alți bărbați și femei care au fost la închisoare să facă la fel. Am adus gardieni, avocați și alți profesioniști care au vorbit despre sistemul penal american. Experiența și cursul ținut de Carlo au făcut ca micul nostru experiment să primească o doză de savoare situațională care nu mai fusese întâlnită până atunci în vreo cercetare comparabilă din științele sociale.

Era aproape ora 19.00 când eu și Carlo am privit una dintre numărători pe monitorul care înregistra evenimentele speciale ale zilei. Apoi ne-am retras în biroul meu, pentru a discuta despre cum merg lucrurile și cum va trebui să fac față momentului vizitei din seara celei de-a doua zile. Brusc, directorul Jaffe năvălește înăuntru și raportează că 8612 este cu adevărat nebun, vrea afară și insistă să mă vadă. Jaffe nu-și dă seama dacă 8612 se preface pentru a fi eliberat și pentru a ne provoca necazuri sau dacă se simte cu adevărat rău. Insistă că este decizia mea și nu a lui.

- Sigur, adu-l înăuntru ca să analizez problema.

Un tânăr obosit, sfidător, furios și confuz intră în birou.

- Care este problema, tinere?

- Nu mai suport, gardienii mă hărțuiesc, se iau de mine, mă închid în Gaură și...

- Ei, bine, din câte am văzut eu, și am văzut totul, tu ai provocat asta; ești cel mai rebel și mai nesupus deținut din închisoare.

- Nu-mi pasă, voi toți ați încălcat contractul, nu mă așteptam să fiu tratat astfel...⁹

- Oprește-te imediat, gunoierii! se dezlănțuie Carlo. Nu suporti ce? Flotări, sărituri, pe gardienii care te strigă în fel și chip și care țipă la tine? Asta numești tu „hărțuire”? Nu mă întrerupe. Plângi pentru că ai stat în dulap câteva ore? Să-ți explic, albule! Nu ai rezista nici o zi la San Quentin. Toți ți-ar mirosi frica și slăbiciunea. Gardienii te-ar atârna cu capul în jos și înainte să te închidă în carcera adevărată din beton, unde am stat uneori săptămâni întregi, te-ar arunca la noi. Snuffy sau alt șef de bandă te-ar cumpăra pentru două sau trei pachete de țigări, iar fundul tău ar sângera în roșu, alb și albastru. Și asta ar fi doar începutul transformării tale într-un bleg.

8612 este înghețat de furia discursului lui Carlo. Trebuie să-l salvez pentru că simt cum colegul meu este gata să explodeze. Închisoarea noastră simulată i-a readus în minte anii de tortură, de care-l despart doar câteva luni.

- Carlo, mulțumesc pentru intervenție. Dar trebuie să aflu câteva lucruri de la acest deținut înainte de a proceda cum trebuie.

8612, îți dai seama că am puterea de a-i determina pe gardieni să nu te hărțuiască, dacă alegi să rămâi și cooperezi. Nu ai nevoie de bani - de restul pe care-l vei pierde dacă renunți?

- Da, sigur, dar...

- OK, atunci uite cum facem, gardienii n-o să te mai hărțuiască, rămâi și îți câștigi banii și tot ce trebuie să faci este să cooperezi din când în când, împărtășind cu mine informații care mă pot ajuta să conduc închisoarea.

- Nu știi ce să zic...

- Uite, gândește-te la oferta mea și dacă mai târziu, după o cină bună, tot mai vrei să pleci, e în regulă și vei fi plătit pentru timpul petrecut aici. Totuși, dacă alegi să continui, să câștigi toți banii, să nu fii hărțuit și să cooperezi cu mine, putem trece peste problemele din prima zi și putem începe din nou. De acord?

- Poate, dar...

- Nu trebuie să te hotărăști acum, gândește-te la propunerea mea și ia o decizie mai târziu, OK?

În timp ce 8612 murmură încet „Bine, e în regulă”, îl escortez în biroul de alături al directorului, pentru a fi dus apoi în „Curte”, îi spun lui Jaffe că încă se mai gândește dacă să stea și se va hotărî mai târziu.

M-am gândit pe loc la târgul faustian propus lui 8612. Am acționat ca un administrator de închisoare rău, nu ca profesorul cu inimă bună care cred că sunt. Ca intendent, nu vreau ca 8612 să plece, pentru că acest lucru ar putea avea un impact negativ asupra deținuților și pentru că sunt convins de faptul că vom putea să-l determinăm să coopereze dacă gardienii nu se vor mai comporta abuziv cu el. Dar l-am invitat pe 8612, liderul rebelilor, să fie un „turnător”, un informator, să-mi ofere informații în schimbul unor privilegii speciale. În Codul deținuților, turnătorul este cea mai iosnică formă de viață din închisoare și ripsporipstp ținnt la rarrprâ HP autorități pentru că, dacă rolul său de informator se află, el este ucis. Mai târziu ne retragem în restaurantul lui Ricky, unde încerc să uit de această imagine urâtă pentru moment, în timp ce aflu cu încântare noile povești ale lui Carlo și savurez o porție de lasagna.

Deținutul le spune tuturor că nimeni nu poate pleca

*

Intorcându-se îri „Curte”, gardienii Arnett și Landry au aliniat deținuții la perete pentru o altă numărătoare înainte de încheierea turei de zi. încă o dată, Stu-819 este ironizat de gardieni pentru că nu se alătură colegilor săi care strigă la unison „Mulțumim, domnule ofițer de corecție, pentru o zi minunată!”

Ușa închisorii scârțâie când se deschide. Deținuții se uită de-a lungul holului pentru a-l vedea pe 8612 întorcându-se de la întâlnirea cu autoritățile închisorii. înainte de a veni la mine, el i-a anunțat că este întrederea de rămas-bun. Voia să plece și nimic nu-l putea face să renunțe. Doug-8612 înaintează acum printre ceilalți în celula 2, aruncându-se pe pat.

- 8612, aliniază-te la perete! ordonă Arnett.
- Du-te naibii, răspunde el sfidător.
- La perete, 8612!
- Du-te naibii.

Arnett:

- Să-l ajute cineva!

J. Landry îl întreabă pe Arnett:

- Aveți cheia de la cătușe, domnule?

Tot în celulă, 8612 strigă:

- Dacă trebuie să stau aici, nu voi suporta nimic din rahatul vostru.

În timp ce iese în „Curte”, unde jumătate dintre deținuți sunt aliniați pe o latură a celulei 2, Doug-8612 le dezvăluie o realitate teribilă:

- Adică, știți, e serios. Vreau să spun că nu pot ieși! Am petrecut tot acest timp vorbind cu doctori și cu avocați și...

Vocea i se stinge și nu e clar ce vrea să spună. Ceilalți deținuți chicotesc. În picioare în fața celorlalți, sfidând ordinul de a sta lângă perete, 8612 dă o lovitură directă colegilor săi. Continuă să declame cu o voce plângăreață și ascuțită:

- Nu am putut ieși! Nu m-au lăsat să plec! Nu putem ieși de aici!

Chicotelile inițiale ale deținuților sunt înlocuite de un răs nervos. Gardienii îl ignoră pe 8612 și continuă să caute cheile cătușelor, hotărând că-i vor pune cătușe lui 8612 și-l vor duce din nou în Gaură dac | va continua.

Un deținut îl întreabă pe 8612:

- Vrei să spui că nu ai putut rezilia contractul?

Alt deținut întreabă disperat, dar nu pe cineva anume:

- Pot să-mi anulez contractul?

Arnett devine dur:

- Nu vorbiți în linie. 8612 va fi disponibil mai târziu și toți veți putea discuta cu el.

Această revelație oferită de unul dintre liderii lor respectați a fost o lovitură puternică dată hotărârii și sfruntării deținuților. Glenn-3401 a relatat despre impactul spuselor lui 8612: „A zis că nu putem ieși. Ne simțeam ca și cum am fi fost adevărați. Poate că eram un subiect în experimentul lui Zimbardo și poate că eram plătit, dar la naiba, eram un deținut. Eram cu adevărat un deținut.”¹⁰

A început să creeze scenariul celei mai rele situații: „Gândul că ne-am semnat renunțarea la viață pentru două săptămâni, cu trup și suflet, era îngrozitor. Credința că «suntem deținuți adevărați» era reală - nu puteam scăpa fără o acțiune drastică urmată de o serie de consecințe necunoscute. Poliția din Palo Alto va încerca să ne salte iarăși? Vom fi plătiți? Cum îmi recapăt portofelul?”¹¹

Rich-1037, care a fost o problemă pentru gardieni toată ziua, s-a arătat, de asemenea, uimit de acest lucru; mai târziu a relatat: „Mi s-a spus că nu pot renunța. În acel moment, am știut că este cu adevărat o închisoare. Nu pot descrie cum m-am simțit atunci. Complet neajutorat. Mai neajutorat decât fusesem vreodată.”¹²

Mi se părea evident că 8612 era prins în mai multe dileme. Era prins între a vrea să fie liderul rebel și dur, dar fără să aibă de-a face cu hărțuirea gardienilor, și a vrea să rămână și să câștige banii de care avea nevoie, dar fără să fie informatorul meu. Probabil plănuia să devină agent dublu, să mă mintă sau să mă inducă în eroare în legătură cu activitățile deținuților, dar nu era destul de sigur pe capacitatea lui de a duce mai departe minciuna. Ar fi

trebuie să refuze imediat oferta mea de a face schimb cu puțin confort pentru a deveni „turnătorul” meu oficial, dar nu a făcut astfel. În acel *moment*, dacă ar fi insistat să fie eliberat, ar fi trebuit să-i permit această opțiune. Din nou, poate a fost rușinat de ceea ce i-a spus Carlo în față. Toate acestea erau jocuri mentale posibile, pe care le-a rezolvat insistând că decizia noastră oficială a fost să nu fie eliberat, dând vina pe sistem. Nimic nu ar fi putut avea un impact transformator mai puternic asupra deținuților decât vestea că în acest experiment ei și-au pierdut libertatea de a renunța la contract, și-au pierdut puterea de a pleca atunci când vor. În acel moment, experimentul închisorii Stanford s-a transformat în închisoarea Stanford, nu printr-o declarație de sus în jos făcută de conducere, ci prin declarația de jos în sus a unuia dintre deținuți. Așa cum revolta deținuților a schimbat modul în care gardienii îi percepeau, considerându-i periculoși, această afirmație a unuia dintre ei, cum că nimeni nu are voie să renunțe, a schimbat modul în care toți așa-ziii deținuți se simțeau în privința noului lor statut, de deținuți neajutorați.

NE-AM ÎNTORS, ESTE TIMPUL TUREI DE NOAPTE

Ca și cum lucrurile nu ar fi fost destul de rele pentru deținuți, a venit din nou tura de noapte. Hellmann și Burdan mărșăluiesc prin „Curte”, în timp ce așteptau ca tura de zi să plece. Își rotesc bastoanele, țipând ceva în *celula 2*, amenințându-l pe 8612, insistând ca un deținut să se îndepărteze de ușă și ațintind extingtorul spre ușa celulei, răcnind și întrebând dacă deținuții mai vor spray rece pe față.

Unul dintre cei închiși îl întreabă pe gardianul Geoff Landry:

- Domnule ofițer de corecție, *am o cerere. Este ziua de naștere a unui coleg. Putem cânta „Mulți ani trăiască”?*

Înainte ca Landry să poată răspunde, Hellmann spune din spate:
- Vom cânta „Mulți ani trăiască” la aliniere. Acum este ora mesei, câte trei, pe rând.

Deținuții stau acum la masa amplasată în mijlocul „Curtii” și mănâncă cina modestă. Nu au voie să vorbească.

Revăzând casetele acestei ture, observ un individ adus prin ușa principală de către Burdan. Tipul, care tocmai a încercat să evadeze, stă în poziție de drepti în mijlocul holului, chiar în spatele mesei. Este legat la ochi. Landry îl întreabă cum a demontat încuietoarea ușii. El refuză să spună. Când i se desface legătura de la ochi, Geoff îl amenință:

- Dacă îți văd mâinile lângă încuietoare, 8612, vom pregăti ceva special pentru tine.

Doug-8612 a încercat planul de evadare! Landry îl împinge înapoi în celulă, unde acesta începe iar să răcnească obscenități, mai tare decât înainte, așa că o serie de „Du-te naibii” se revarsă pe hol. Hellmann rostește amenințător spre celula 2:

- 8612, jocul tău este deja fumat. Foarte fumat. Nu mai este deloc amuzant.

Gardienii se năpustesc spre masă pentru a-l opri pe 5486 să discute cu deținuții din celula 2, cărora li s-a interzis să comunice. Geoff Landry strigă la 5486:

- Hei, hei! Nu te putem lipsi de mâncare, dar putem lua restul. Ai mâncat ceva. Directorul a spus că nu vă putem lipsi de mâncare, dar deja ați mâncat puțin, așa că putem lua restul. Apoi face o declarație generală: Se pare că ați uitat de toate privilegiile pe care vi le putem acorda.

Le reamintește orele de vizită de a doua zi care, desigur, pot fi anulate. Unii deținuți care încă mănâncă spun că nu au uitat de orele de vizită de marți de la ora 19.00 și abia le așteaptă.

Geoff Landry insistă ca 8612 să-și pună din nou pe cap ciorapul, pe care și l-a scos în timpul cinei.

- Nu vrem să-ți cadă ceva din păr în mâncare și să te îmbolnăvești. 8612 răspunde straniu, ca și cum pierde contactul cu realitatea:

- Nu pot să-l pun pe cap, este prea strâmt. O să mă doară capul. Ce? Știu că e ciudat. De aceea încerc să ies de aici... Ei tot spun „nu, nu te va dura capul”, dar știu că o să mă doară.

Acum vine rândul lui 1037 să fie detașat și descurajat. Se uită în gol, vorbește încet și monoton, stă pe podeaua celulei, continuă să tușească, insistă să-l vadă pe intendent. (Îl văd când mă întorc de la cină, îi dau picături de tuse și-i spun că poate pleca dacă simte că nu mai suportă, dar că lucrurile vor merge mai bine dacă nu-și va consuma timpul și energia revoltându-se. El zice că se simte mai bine și promite să facă tot posibilul.)

Gardienii își îndreaptă apoi atenția spre Paul-5704, care este mai impunător acum, ca și cum îi ia locul fostului lider al rebelilor, Doug-8612.

- Nu pari prea fericit, 5704, spune Landry, în timp ce Hellmann începe să-și împingă bastonul în barele celulelor, făcând un zgomot puternic.

Burdan adaugă:

- Crezi că o să le placă asta (bastonul lovește barele) după stingerea luminilor, diseară?

5704 încearcă să facă o glumă, dar gardienii nu râd, deși unii dintre deținuți o fac. Landry spune:

- O, e bună, e foarte bună! Continuă, serios. Suntem foarte amuzați acum. Nu am mai auzit glumele astea de copii de zece ani.

Gardienii stau în picioare, în linie, și se uită la 8612, care mănâncă încet și singur. Cu o mână în șolduri și cu cealaltă balansând bastoanele în mod amenințător, gardienii fac un front comun.

- Avem aici niște luptători de rezistență, niște revoluționari, exclamă Geoff Landry.

8612 se ridică de la masă și aleargă spre celălalt perete, unde dă jos pânza neagră care acoperă camera video. Gardienii îl prind și-l târăsc înapoi în Gaură. El spune sarcastic:

- Îmi pare rău, băieți!

Unul dintre ei răspunde:

- Îți pare rău, ha? Mai târziu avem ceva pentru tine, pentru care-ți va părea rău.

Când Hellmann și Burdan încep amândoi să lovească ușa Găurii cu bastoanele, 8612 țipă că surzește și că zgomotul îi înrăutățește durerea de cap.

Doug-8612 răcnește:

- La naiba, nu mai face asta, omule, mă dor urechile!

Burdan:

- Poate te vei gândi la asta înainte de a face ceva care o să te aducă din nou în Gaură, 8612.

- Nuu, du-te naibii! Data viitoare ușile vor cădea, vorbesc serios! (El amenință că va rupe ușa celulei sale, ușa de la intrare și poate se referă și la peretele pe care se află camera de observație.)

Un deținut întreabă dacă vor vedea un film diseară, așa cum se așteptau după ce li s-au descris detaliile inițiale privind viața în închisoare. Un gardian răspunde:

- Nu știu dacă vom vedea vreodată vreun film!

Gardienii discută deschis consecințele deteriorării bunurilor închisorii, iar Hellmann ia o copie a regulamentului și citește regula privind deteriorarea bunurilor închisorii. În timp ce se sprijină de cadrul ușii celulei 1 și își învârtă bastonul, pare să inspire încredere. În loc de un film, deținuții vor primi ceva de muncă, le spune Hellmann colegilor săi.

- OK, fiți atenți vă rog. Am pregătit o distracție pentru toată lumea în seara asta. Celula 3, voi vă odihniți și vă recreați, puteți face tot ce doriți pentru că ați spălat vasele și v-ați îndeplinit sarcinile cu bine. Celula 2, voi încă mai aveți de lucru. Iar celula 1, avem pentru voi o pătură extraordinară din care să piguliți ciulini. OK, aduceți-i aici, domnilor ofițeri, să-i vedem, celula 1 va trebui să muncească în seara asta, dacă vor să doarmă pe o pătură fără spini.

Landry îi dă câteva pături pline de gunoaie.

- O, nu e o frumusețe? Își continuă monologul: Priviți pătura, doamnelor și domnilor! Priviți această pătură! Nu este o capodoperă? Vreau să scoateți fiecare spin din pătură, pentru că pe ea va trebui să dormiți. Un deținut răspunde:

- O să dormim pe podea, la care Landry replică:

- Cum vreți, cum vreți.

Este interesant de văzut cum Geoff Landry oscilează între rolul de gardian dur și cel de gardian bun. Încă nu a cedat complet controlul lui Hellmann, încă mai sperând să-l domine, deși simte pentru deținuți o simpatie mai mare decât cea de care pare capabil Hellmann. (Într-un interviu ulterior, deținutul Jim-4325 îl descrie pe Hellmann ca pe unul dintre gardienii răi, poreclindu-l „John Wayne”, un cowboy din Vestul Sălbatic. Îi descrie pe frații Landry ca pe doi dintre „gardienii buni”, în timp ce majoritatea deținuților sunt de acord că Geoff Landry a fost mai mult bun decât rău.)

Un deținut din celula 3 întreabă dacă ar fi posibil să primească niște cărți de citit. Hellmann este de părere să le dea „câteva copii ale regulamentului”, ca material de lectură înainte de culcare. Acum vine momentul pentru altă numărătoare.

- OK, în seara asta nu vă prostiți, da? Să începem cu 2093 și să numărăm invers, ca să ne menținem în formă, spune Hellmann.

Burdan vine drept în fața deținuților și declară:

- Nu v-am învățat să numărați așa. Tare, clar și repede! 5704, ești foarte lent! Poți începe cu săriturile.

Pedepsele devin nediscriminatorii; gardienii nu-i mai pedepsesc pe deținuți pentru un motiv anume. 5704 nu suportă asta:

- Nu le fac!

Burdan vrea să se impună, așa că îl împinge, dar se pare că nu destul de mult.

-Jos, omule, jos!

- Nu mă împinge, omule!

- Cum adică „nu mă împinge”?

- Asta am spus, nu mă împinge.

Începe odată flotările, ordonă Burdan. Acum treci înapoi în linie.

Burdan este mai vehement și mai implicat decât până acum, dar Hellmann este încă, în mod clar, „masculul alfa”. Totuși, când Burdan și Hellmann devin cuplul dinamic, Geoff Landry trece în fundal sau nu se află de față.

Chiar și 2093, cel mai bun deținut, „Sergentul”, este forțat să facă flotări și sărituri aparent degeaba.

- O, ce frumos! Vedeți cum le face? Are o grămadă de energie în seara asta, spune Hellmann. Apoi se întoarce spre 3401: Zâmbești? De ce zâmbești?

Partenerul său, Burdan, adaugă:

-Zâmbești, 3401 ? Crezi că este amuzant? Vrei să dormi în noaptea asta?

- Nu vreau să văd pe nimeni zâmbind! Aici nu suntem în vestiar, dacă văd pe cineva zâmbind, toată lumea va face sărituri multă vreme, îi asigură Hellmann.

Observând nevoia deținuților de a înveseli ambianța sumbră, Hellmann îi spune o glumă lui Burdan.

- Domnule ofițer, ai auzit-o pe aia despre câinele fără picioare? În fiecare seară, proprietarul îl scotea afară la târâre.

El și Burdan râd, dar observă că deținuții nu râd. Burdan îl întărită:

- Nu le place gluma ta, domnule ofițer.

- Ți-a plăcut bancul meu, 5486?

-Nu.

-Vi n o aici și fă zece flotări pentru că nu ți-a plăcut bancul meu. Și mai fă cinci pentru că ai zâmbit, cincisprezece în total.

Hellmann este pe val. îi pune pe deținuți să stea cu fața la pereți; apoi când aceștia se întorc, le arată „vânzătorul de creioane cu un singur braț". Își pune o mână în pantaloni, cu degetul pe testicule, împingând pantalonii, ca și cum ar avea o erecție. Deținuților li se spune să nu rătă. Unii rătă, apoi sunt forțați să facă flotări sau genuflexiuni. 3401 spune că nu i se pare amuzant, dar trebuie să facă flotări pentru că este sincer. Apoi trebuie să-și cânte numerele. Hellmann îl întreabă pe „Sergent"-2093 dacă i se pare că acela a fost cântec.

- Mi s-a părut cântec, domnule ofițer de corecție.

Hellmann îl pune să facă flotări pentru că are o altă părere.

Pe neașteptate, „Sergentul" spune:

- Pot să fac mai multe, domnule?

- Poți face zece, dacă vrei.

Apoi „Sergentul" îl provoacă într-un mod și mai dramatic:

- Să le fac pâriă când cad?
- Sigur, cum vrei.

Hellmann și Burdan nu știu cum să reacționeze la asta, dar deținuții se uită unii la alții îngroziți, știind că „Sergentul” poate stabili criteriile noi pentru pedeapsa care apoi le va fi impusă lor. El devine o glumă proastă pentru toți.

Când următorii deținuți sunt puși să numere într-o ordine complicată, Burdan adaugă în bătaie de joc:

- Nu ar trebui să fie prea greu pentru voi, care sunteți băieți educați! Într-un fel, el preia ironia conservatoare legată de oamenii cu facultate, ca fiind „intelectuali efeminați”, deși, firește, și el este student.

Deținuții sunt întrebați dacă au nevoie de pături și de pături. Toți spun că da.

- Și, adaugă Hellmann, ce ați făcut voi să meritați paturile și păturile?

- Am scos gunoaiile din păturile noastre, zise unul dintre ei.

Le cere să nu mai spună niciodată „gunoaie”. Trebuie să spună „spini”.

Aici este vorba de o simplă instanță de putere care determină folosirea limbajului care, la rândul său, creează realitatea. Când deținutul spune „spini”, Burdan ordonă să-și ia pernele și păturile. Hellmann se întoarce cu pături și perne în brațe. Apoi le dă tuturor, cu excepția lui 5704. Îl întreabă de ce i-a trebuit atât de mult timp ca să se apuce de treabă.

- Vrei să ai o pernă? De ce să-ți dau o pernă dacă nu ai avut chef să muncești?

- Pentru o karma bună, răspunde 5704, aflat într-o dispoziție jucăușă.

- Te întreb din nou, de ce să-ți dau o pernă?

- Pentru că te rog, domnule ofițer de corecție.

- Dar nu ai început munca decât la zece minute după ce au început ceilalți, zice Hellmann. Ai grijă ca pe viitor să muncești când ți se spune.

În ciuda comportamentului rău, Hellmann îl iartă și îi dă perna. Ca să nu fie complet eclipsat de Hellmann, Burdan îi spune lui 5704:

- Mulțumește-i dulce.
- Mulțumesc.
- Mai spune o dată. Zi-i: „Fii binecuvântat, domnule ofițer de corecție.”

După ce dă pernele celorlalți deținuți, Hellmann reușește, cu succes, să-l izoleze pe 5704 de camarazii săi revoluționari. Nici unul nu vrea să îi ia partea și să riște să-și piardă perna. Interesul propriu începe să câștige teren în fața solidarității colective.

La mulți ani, deținut 5704!

Deținutul Jerry-5486 le amintește gardienilor cererea de a-i cânta „Mulți ani trăiască” lui 5704, o rugăminte ciudată în acest moment, având în vedere că deținuții sunt atât de obosiți, iar gardienii sunt pe cale să-i lase să se întoarcă în celule și să doarmă. Poate este o măsură a legăturii lor cu ritualurile normale din lumea de afară sau o modalitate de a normaliza ceea ce se apropie rapid de anormal.

Burdan îi spune lui Hellmann:

- Avem o cerere de discutat, de la 5486, domnule ofițer; vrea să cânte „Mulți ani trăiască”.

Hellmann este supărat deoarece cântecul îi este dedicat lui 5704.

- Este ziua ta de naștere și nu muncești!

Tipul răspunde că nu ar trebui să muncească de ziua lui. Gardienii cer fiecăruia să spună tare dacă vor sau nu să cânte „Mulți ani trăiască”. Fiecare răspunde că este corect să-i cânte „Mulți ani trăiască” în seara asta lui 5704. Deținutului 7258 i se ordonă să-i dirijeze pe ceilalți în timp ce cântă - singurul sunet plăcut în acest loc. La prima încercare iese o lăăială, fiecare adresându-se destinatarului în alt fel - unii cu „camaradul”, alții cu „5704”. Hellmann și Burdan răcnesc la ei, amintindu-le:

- Numele acestui domn este 5704. Acum luați-o de la început. Hellmann îl felicită pe 7258 pentru felul în care cântă:
- Le dai un tempo rapid, apoi cânți foarte corect.

El se laudă puțin cu cunoștințele sale muzicale. Dar apoi le cere să cânte din nou, într-un stil mai familiar, iar ei se supun. Însă performanța lor *nu* este destul de bună, așa că li se spune:

- Haideți, cu puțin entuziasm! Ziua de naștere a unui băiat este doar o dată pe an.

Această rupere a rutinei inițiată de un deținut, pentru a împărtăși câteva sentimente pozitive, se transformă în altă ocazie de a învăța dominația și supunerea de rutină.

Căderea nervoasă finală și eliberarea lui 8612

După stingerea luminilor și după ce Doug-8612 este scos din carceră pentru a nu știu câta oară, el înnebunește:

- Iisuse, ard pe dinăuntru! Nu vedeți?

Deținutul își strigă confuzia furioasă și tulburarea, adresându-se directorului în timpul celei de-a doua vizite la Jaffe.

- Vreau afară! Totul este aiurea înăuntru! Nu mai suport încă o noapte! Nu mai suport! Vreau un avocat! Am dreptul să cer un avocat? Contactați-o pe mama!

Încercând să nu piardă din vedere că este doar un experiment, el continuă furibund:

- Vă jucați cu mintea mea, cu capul meu! Este un experiment; contractul ăla nu înseamnă iobăgie! Nu aveți dreptul să vă bateți joc de capul meu!

Amenință că va face tot ce este necesar pentru a ieși, chiar să-și taie venele!

- Voi face orice ca să ies. Vă voi distruge camerele de filmat și-i voi răni pe gardieni.

Directorul încearcă totul pentru a-l calma, dar 8612 nu vrea să audă de nimic, plânge și țipă din ce în ce mai tare. Jaffe îl asigură că imediat ce-l va contacta pe unul dintre consilierii pe probleme psihologice, cererea sa va fi analizată foarte serios.

După puțin timp, Craig Haney se întoarce de la cina sa târzie și, după ce ascultă înregistrarea acestei scene dramatice, stă de vorbă

cu 8612 pentru a stabili dacă trebuie eliberat imediat, din cauza unui stres emoțional sever. În acel moment, nu eram siguri de legitimitatea reacțiilor lui 8612. Poate se prefăcea doar, pentru a fi eliberat. O verificare a informațiilor privind trecutul său a arătat că fusese un activist antirăzboi la universitatea sa, în urmă cu un an. Oare chiar are o „cădere nervoasă” în numai trezeci și șase de ore?

8612 era într-adevăr confuz, după cum ne-a spus mai târziu: „Nu-mi puteam da seama dacă experiența închisorii m-a înnebunit total sau dacă mi-am indus aceste reacții (cu intenție).”

Conflictul pe care-l trăia Craig Haney, forțat să ia singur această decizie, în timp ce eu eram la cină, este exprimat foarte viu în analiza sa ulterioară:

Deși, retrospectiv pare să fi fost o decizie ușoară, în acel moment era chinuitoare. Terminasem facultatea de doi ani, investisem mult timp, efort și bani în acest proiect și știam că eliberarea timpurie a unui participant va compromite planul experimental pe care-l creasem și-l implementasem. Ca experientatori, nici unul dintre noi nu prezisese un astfel de eveniment și, firește, nu aveam un plan de rezervă. Pe de altă parte, era evident că tânărul era mai tulburat de scurta sa experiență în închisoarea Stanford decât ne-am fi așteptat să fie vreunul dintre participanți după două săptămâni. Așa că am hotărât să-l eliberez, decizia etică-umanitară prevalând asupra celei experimentale.¹³

Craig a contactat-o pe prietena lui 8612, care a venit repede și l-a luat, pe el și lucrurile sale. Craig le-a reamintit celor doi că, dacă tulburarea continuă, el poate merge la cabinetul medical a doua zi dimineață, pentru că aranjase ca o parte din personal să se ocupe de astfel de reacții.

Din fericire, Craig a luat decizia corectă, atât din punct de vedere uman, cât și din punct de vedere legal. A fost, de asemenea, decizia corectă din perspectiva efectului negativ probabil pe care l-ar fi avut tulburarea emoțională a lui 8612 asupra personalului și asupra deținuților. Când Craig ne-a informat mai târziu pe Curt

și pe mine despre decizia sa de a-l elibera pe 8612, am fost sceptici și am crezut că cedase, păcălit de un joc actoricesc. Totuși, după discutarea pe îndelete a dovezilor, am fost de acord că a făcut ce trebuia. Dar acum trebuia să explicăm de ce această reacție extremă a apărut atât de curând, aproape la începutul aventurii noastre de două săptămâni. Deși testele de personalitate nu au revelat nici un indiciu al unei instabilități psihice, ne-am convins că tulburarea emoțională a lui 8612 era produsul personalității sale sensibile și a faptului că a exagerat condițiile din închisoarea noastră simulată, împreună cu Craig și Curt, ne-am angajat într-o „gândire de grup” și am avansat ideea că trebuie să fi existat o greșeală în procesul de selecție care a permis ca o persoană „vătămată” să scape scanării noastre-în timp ce ignoram cealaltă posibilitate, și anume că forțele situaționale care operau în această simulare au devenit copleșitoare pentru el.

Să ne gândim pentru un moment la această judecată. Ne aflam în mijlocul unui studiu creat pentru a demonstra puterea forțelor situaționale asupra tendințelor dispoziționale, și totuși noi făceam o atribuire dispozițională!

Retrospectiv, Craig a exprimat foarte elocvent gândirea noastră eronată: „Doar mai târziu am apreciat această ironie evidentă, și anume că am «explicat dispozițional» prima demonstrație cu adevărat neașteptată și extraordinară a puterii situaționale din studiul nostru, recurgând tocmai la acel mod de gândire pe care voiam să-l punem la îndoială și să-l criticăm în studiul nostru.”¹⁴

Motivul eliberării timpurii a lui 8612 sunt confuze încă. Pe de o parte, ne-am întrebat, oare chiar pierduse controlul, suferind o reacție extremă de stres, și deci trebuia eliberat? Sau a început prin a pretinde că este „nebun”, știind că dacă face o treabă bună va trebui să-l eliberăm? Poate că, în ciuda lui însuși, a sfârșit prin a fi „înnebunit” temporar de performanța sa excelentă și metodică. Într-o relatare ulterioară, 8612 complică orice înțelegere a reacțiilor sale:

„Am plecat când ar fi trebuit să rămân. Asta a fost foarte rău. Revoluția nu va fi distractivă și trebuie să înțeleg asta. Ar fi trebuit să rămân pentru că astfel fasciștii vor ști că liderii [revoluționari]

dezertează când lucrurile se înrăutățesc, că nu sunt decât niște manipulatori. Și ar fi trebuit să lupt pentru ce este drept și să nu mă gândesc la interesele mele."¹⁵

La puțin timp după ce 8612 a fost eliminat, unul dintre gardieni i-a auzit pe deținuții din celula 2 discutând despre un complot, anume că Doug se va întoarce în ziua următoare cu o gașcă de amici pentru a distruge închisoarea și pentru a-i elibera pe foștii colegi. Mi s-a părut un zvon deplasat, până când un gardian a raportat că l-a văzut pe 8612 în dimineața următoare dând târcoale Departamentului de psihologie. Le-am ordonat gardienilor să-l prindă și să-l aducă din nou în închisoare, din moment ce probabil fusese eliberat pe baza unor false dovezi, fiindcă nu era bolnav, probabil doar ne păcălea. Acum știu că trebuia să mă pregătesc pentru acest *asalt* asupra închisorii mele. Cum putem evita o confruntare violentă majoră? Ce puteam face pentru a menține *funcționarea* închisorii - și, o, da, pentru ca experimentul să continue?

5

NECAZUL DUBLU DE MARȚI: VIZITATORI ȘI SCANDALAGII

Deținuții noștri au un aspect prăpădit și o privire confuză, iar mica noastră închisoare începe să miroasă ca o toaletă publică dintr-o stație a metroului newyorkez. Se pare că unii gardieni au făcut din vizitele la toaletă un privilegiu care este acordat nu foarte frecvent și niciodată după stingere. În timpul nopții, deținuții trebuie să folosească, pentru urinat și defecat, gălețile din celule, iar unii gardieni refuză să permită *golirea lor până* dimineața. *Ca urmare, mai mulți deținuți se plâng* frecvent. Căderea nervoasă din seara trecută a lui 8612 pare să fi creat un efect de val printre cei închiși, care vorbesc despre faptul că nu mai suportă - *conform lucrurilor* pe care le auzim din celulele prevăzute cu microfoane.

Pe acest fundal, a trebuit să creăm o imagine mai luminoasă pentru părinții, prietenii și prietenele deținuților, care vor veni în vizită seara. Ca părinte, sigur nu l-aș lăsa pe fiul meu să rămână într-un astfel de loc, dacă aș vedea epuizarea și semnele evidente de stres după numai trei zile. Gândindu-mă la modurile de a face față acestei provocări iminente, a trebuit să ignor problema mai urgentă a zvonului potrivit căruia 8612 și răsculații săi pot pătrunde

înăuntru în orice moment. Poate se va întâmpla azi, poate chiar sincronizându-se cu orele de vizită, când vom fi mai vulnerabili.

Ziua abia începe pentru tura de dimineață, la ora 2.00. Aparent tura de noapte a rezistat și toți cei șase gardieni sunt în „Curte” în același timp, după ce au discutat în biroul lor despre nevoia impunerii mai multor reguli, pentru a controla deținuții și a preveni alte revolte.

Când îi văd împreună îmi dau seama că statura contează atunci când se hotărăște cine va fi liderul turei. Cei mai înalți gardieni sunt Hellmann în tura de noapte, Vandy care preia conducerea turei de dimineață și Arnett, liderul turei de zi. Cei mai scunzi gardieni, Burdan și Ceros, au devenit ordonanțele liderilor. Ambii sunt foarte autoritari, destul de agresivi verbal - strigă în fața deținuților - și fac apel la forța fizică în relația cu deținuții. îi împing, îi lovesc, îi trag la aliniere și îi târăsc în carceră. Primim rapoarte conform cărora îmbrâncesc deținuții pe scări uneori când îi duc la toaletă sau îi împing în pisoarele de perete când sunt singuri cu ei la baie. Este evident că iubesc bastoanele. Le țin mereu aproape de piept, le lovesc de bare și de uși sau de masă, pentru a-și anunța cu zgomot prezența. Unii analiști ar putea susține că își folosesc armele

pentru a compensa statura scundă. Dar oricare ar fi dinamica psihologică implicată, este clar că ei devin cei mai răi gardieni.

Totuși, Markus și Varnish, care sunt, de asemenea, ceva mai scunzi, au fost relativ pasivi, mult mai liniștiți decât restul. L-am rugat pe director să le ceară să se impună *mai* mult. *Frații* Landry sunt o pereche interesantă. Geoff Landry este un pic mai înalt decât Hellmann și a concurat cu el pentru dominanță în tura de noapte, dar activitatea lui nu s-a putut compara cu exercițiile creative pe care le-a inventat continuu John Wayne al nostru. În schimb, el dă ordine și exercită controlul, apoi se retrage de pe scenă, cu un fel de ezitare care nu se mai observă la nici un alt gardian; mai târziu chiar își scoate ochelarii de soare - un mare Nu-Nu, conform protocolului nostru experimental. Fratele său mai scund, John, a fost dur cu deținuții, totuși procedează „ca la carte”. Nu este excesiv de agresiv ca Arnett, dar de obicei îl susține pe șef cu ordine ferme.

Deținuții au cam aceeași înălțime, între 1,70 și 1,75 m, cu excepția lui Glenn-3401, care este cel mai scund, aproximativ 1,60 m, și Paul-5704, care poate să aibă 1,85 m. Este interesant că 5704 pare să devină liderul deținuților. El dă impresia că este mai încrezător în sine și mai sigur de rebeliunea sa. Colegii săi au observat schimbarea și l-au ales purtător de cuvânt al Comitetului de plângeri din închisoarea Stanford, care a negociat cu mine mai devreme o serie de concesiuni și de drepturi.

reguli noi, dar vechea numărătoare continuă

Pentru o altă numărătoare la 2.30, „Curtea” este cam aglomerată, cu șase gardieni prezenți și șapte deținuți aliniați la perețe. Deși nu există nici un motiv pentru ca tura de noapte să mai rămână, membrii ei nu pleacă. Poate vor să verifice cum se descurcă tura de dimineață. 8612 a plecat și mai lipsește ceva. Vandy

îl târăște pe deținutul adormit 819 din celula 2, pentru a completa alinierea. Gardienii îi ceartă pe unii deținuți pentru că nu poartă ciorapii pe cap, amintindu-le că este o parte esențială a uniformei de închisoare.

Vandy:

- Este timpul numărătorii. Cum vi se pare?

Un deținut spune:

- Bine, domnule ofițer de corecție.

- Dar ceilalți?

„Sergentul”:

- Minunat, domnule ofițer de corecție!

- Să vă auzim pe toți, haideți. Puteți mai bine decât atât! Mai tare!

- Foarte bine, domnule ofițer de corecție.

- Mai tare!

- Ce fel de timp este acum?

- E timpul numărătorii, domnule ofițer de corecție, răspund câțiva deținuți pe un ton slab.¹

Cei închiși sunt aliniați la perete, cu mâinile pe zid, cu picioarele depărtate. Sunt în mod clar lenți în număratul atât de devreme, pentru că au dormit doar câteva ore.

Deși tura sa s-a încheiat, Burdan este încă foarte activ, răcnind ordine în timp ce merge învârtindu-și bastonul. Trage pe cineva din linie, la întâmplare.

- OK, tinere, vei face câteva flotări pentru mine!

Varnish vorbește acum pentru prima oară:

- OK, hai să vă auzim numerele. Începeți din dreapta. Acum!

Poate se simte mai încrezător într-un grup mare de gardieni.

Apoi Geoff Landry intră în acțiune:

- Așteptați, tipul ăsta de aici, 7258, nici măcar nu poate să-și spună numărul invers!

Dar de ce este încă activ în această tură? Merge cu mâinile în buzunare, mai mult ca un turist detașat decât un gardian de închisoare. De fapt, de ce toată tura de noapte continuă să rămână aici după o noapte lungă și obositoare; ar trebui să fie deja în drum spre dormitor. Prezența lor generează confuzie și nesiguranță referitor la

cine ar trebui să dea ordinele. Numărătoarea continuă cu aceleași rutine care acum devin obositoare: din doi în doi, după numerele de identificare, invers și variațiuni cântate. Hellmann, care a hotărât că nu este teritoriul lui, nu spune nimic, privește un timp și apoi iese în liniște.

Regulile vechi sunt repetate și trebuie cântate. Cât timp citirea regulilor continuă, Vandy le spune deținuților să vorbească mai tare, mai repede, mai vioi. Obosiți, aceștia se supun, iar vocile lor se contopesc într-o sincronicitate disonantă. Este timpul pentru niște reguli noi. Așa că gardienii adaugă câteva pe cont propriu.

„Deținuții trebuie să participe la toate activitățile din închisoare. Asta înseamnă și la numărători!”

„Paturile trebuie făcute, iar bunurile personale trebuie menținute în ordine!”

„Podeaua trebuie să fie imaculată!”

„Deținuții nu trebuie să mute, să lovească sau să strice pereții, tavanul, ferestrele, ușile sau alte bunuri din închisoare!”

Varnish a stabilit acest exercițiu pe care deținuții trebuie să-l înțeleagă foarte bine, ca stil și substanță. Dacă fac treaba fără prea mult avânt, el pur și simplu îi forțează să repete regulile, cu variațiuni care amortesc mintea.

Varnish:

- Deținuții nu trebuie să umble niciodată la sistemul de iluminat al celulelor!

Deținuții repetă.

Vandy:

- Când trebuie să umble deținuții la iluminarea celulelor?

Aceștia răspund (acum la unison):

- Niciodată.

Toți par epuizați, dar răspunsurile lor sunt mai vioaie și mai sonore decât în urmă cu o noapte. Dintr-odată, Varnish a devenit lider - el conduce recitarea regulilor, insistând asupra perfecțiunii din partea deținuților, exercitând control asupra lor și fiind condescendent. Este proclamată o nouă regulă care-l vizează, evident, pe Paul-5704, dependentul nostru de nicotină.

Varnish:

- Fumatul este un privilegiu!

Deținuții repetă.

- Ce este fumatul?

- Un privilegiu.

- Ce?

- Un privilegiu.

- Fumatul va fi permis doar după mese sau când decide gardianul.

Varnish:

- Nu-mi place monotonia asta, haideți să urcăm pe portativ.

Deținuții se supun, repetând cuvintele într-un registru mai înalt.

- Vă sugerez să începeți un pic mai jos, nu puteți merge mai sus cu nota maximă.

Vrea ca deținuții să urce pe scală în timp ce vorbesc. Vandy face o demonstrație.

Varnish:

- Este minunat!

Varnish citește noile reguli de pe o foaie ținută într-o mână, în timp ce în cealaltă ține bastonul. Ceilalți gardieni își mângâie bastoanele, cu excepția lui Geoff L., a cărui prezență continuă nu are deloc sens. În timp ce Varnish îi pune pe deținuți să citească regulile, Vandy, Ceros și Burdan intră și ies din celule, se plimbă printre deținuți, caută cheile lipsă de la cătușe, arme sau orice alt lucru suspect.

Ceros îl scoate pe „Sergent” din linie și-l obligă să stea cu mâinile pe peretele opus, cu picioarele depărtate și îl leagă la ochi. Îi pune cătușele și-i ordonă să adune gălețile pline, escortându-l apoi până la toaleta din afara închisorii.

Unul după altul, deținuți strigă „Ale intendentului”, ca răspuns la întrebarea pusă de Varnish: „Ale cui ordine sunt supreme?”

Este rândul meu în tura de dimineață; trebuie să înregistrez evenimentele-cheie, în timp ce Curt și Craig trag un pui de somn. Mi se pare straniu să aud că ordinele mele sunt „supreme”. În cealaltă viață a mea mi se pare esențial să nu dau niciodată ordine, ci doar sugestii sau indicii despre ce vreau sau am nevoie.

Varnish îi forțează să declame „pedeapsă”, ca ultimul cuvânt din regulament privind ceea ce se întâmplă dacă vreuna dintre reguli este încălcată. Ei trebuie să cânte cuvântul temut foarte sus, din nou și din nou, pentru a se simți ridicoli și umiliți.

Asta durează deja de patruzeci de minute, iar deținuții se chinuiesc; picioarele li se rigidizează, îi doare spatele, dar nici unul nu se plânge. Burdan le ordonă să se întoarcă și să stea cu fața, pentru o inspecție a uniformei.

Apoi Vandy îl întreabă pe 1037 de ce nu are ciorapul pe cap.

- Unul dintre gardieni l-a luat, domnule.

Vandy:

- Nu știi să-l fi luat vreunul dintre ofițerii de corecție. Vrei să spui că ofițerii de corecție nu știi ce se întâmplă?

- Nu, nu spun asta, domnule ofițer de corecție.

Vandy:

- Deci tu ai pierdut ciorapul.

1037:

- Da, domnule ofițer de corecție.

Vandy:

- Cincisprezece flotări.

- Vreți să număr?

Vandy face publică informația că deținutul 3401 se plânge că se simte rău. Varnish răspunde:

- Nu ne plac deținuții bolnavi. De ce nu faci douăzeci de genuflexiuni, chiar acum, ca să te simți mai bine? Apoi îl acuză pe 3401 că este un bebeluș plângăcios și-i ia perna.

- OK, toți care au ciorap pe cap să se întoarcă în celule. Ceilalți să rămână aici. Puteți sta așezați pe pat, dar nu întinși. De fapt, faceți paturile - să nu existe nici o cută.

Apoi Varnish ordonă flotări sincronizate de grup pentru cei trei deținuți cu capul gol. Sare jos de pe masă, unde a stat, și își învârtă bastonul pentru a sublinia ordinul. Stă deasupra deținuților strigând: „Jos, sus” în timp ce ei execută ritualul de pedeapsă. Paul-5704 se oprește, protestând că nu mai poate. Varnish acceptă și le permite deținuților să stea în picioare lângă perete.

- OK, stați toți lângă paturi până când găsiți trei ciorapi. Dacă nu vă găsiți ciorapul, puneți un prosop pe cap.

- 819, ce zi a fost?

- O zi minunată, domnule ofițer de corecție.

- OK, faceți paturile, fără nici o cută, apoi stați pe ele.

Deja ceilalți gardieni au plecat și au rămas doar cei din tura de dimineață, inclusiv gardianul de rezervă, Morison, care observă în tăcere tot acest abuz. Le spune deținuților că pot sta întinși dacă vor și ei se lungesc imediat și intră aproape instantaneu în țara viselor.

După o oră, directorul, spilcuit, cu o jachetă de tweed și cravată, se oprește în apropiere. Pare să crească puțin în fiecare zi sau poate că stă mai drept decât l-am văzut eu vreodată în trecut.

- Atenție, atenție! intonează el. Când deținuții sunt îmbrăcați corespunzător, să se alinieze în „Curte” pentru o altă inspecție.

Gardienii merg în celulele 2 și 3 și le spun deținuților să se trezească și să iasă. Din nou, somnul lor scurt este întrerupt.

Ocupanții celulelor 2 și 3 ies. Stu-819 și-a găsit ciorapul; Rich-1037 poartă un prosop aranjat ca un turban, iar Paul-5704 poartă prosopul drapat peste buclele sale negre și lungi.

Varnish îl chestionează pe „Sergent”:

- Cum ai dormit?

- Minunat, domnule ofițer de corecție.

5704 nu merge la fel de departe și spune simplu „Bine.” Varnish îl pune cu fața la perete, iar alt gardian recită regula de bază: „Deținuții trebuie să se adreseze mereu gardienilor cu «domnule ofițer de corecție».”

5704 face flotări pentru că nu a adăugat nota de respect la minciuna sa.

Directorul se plimbă încet printre deținuți, ca un general care inspectează trupele:

- Deținutul pare să aibă o problemă cu părul și, de asemenea, cu identificarea corectă. Înainte de orice altă activitate, trebuie să fie identificat corect. Directorul își continuă inspecția, evaluând deținuții-problemă, și le cere gardienilor să ia măsurile necesare de remediere. Părul acestui deținut iese de sub prosop.

Insistă apoi ca numerele de identificare să fie cusute la loc sau să fie înlocuite cu numere scrise cu cerneală.

- Măine este ziua de vizită. Asta înseamnă că vrem să arătăm tuturor vizitatorilor ce deținuți *arâtoși avem*. Nu-i așa? Deci deținutul 819 trebuie să învețe cum să poarte ciorapul. Aș sugera ca în viitor deținuții 3401 și 5704 să fie învățați să poarte prosoapele în felul în care îl poartă deținutul 1037. Acum, înapoi în celule.

Tinerii se întorc să doarmă până ce vor fi treziți pentru micul dejun. A venit o nouă zi și tura de zi apare la datorie. Se face o altă numărătoare, de data asta în stil de majorete și fiecare deținut își cântă numărul:

- Dă-mi un 5, dă-mi un 7, dă-mi un 0, dă-mi un 4. Cum se citește? 5704!

Arnett, John Landry și Markus s-au întors cu această nouă tură. Fiecare deținut iese în față pentru a cânta numărul. Din nou și din nou și din nou...

Identitatea și limitele rolului devin influențabile

După mai puțin de trei zile în această situație bizară, unii dintre studenții care jucau rolul de gardieni au mers cu mult dincolo de simplul joc. Ei au internalizat aspecte ale ostilității, afectelor negative și setului mental caracteristic unor gardieni din închisorile adevărate, așa cum reiese clar din raportul lor de tură și din reflecțiile personale retrospective.

Ceros este mândru de modul în care gardienii „au început ziua”, spunând: „Am fost mai ordonați, am obținut rezultate excelente de la deținuți.” Totuși este îngrijorat de pericolul posibil: „Îmi fac griji că liniștea ne poate induce în eroare, că se fac planuri pentru o revoltă.”²

Varnish își exprimă ezitarea inițială de a intra în rolul de gardian, care era atât de evidentă încât l-am pus pe director să-l îndrepte. „Abia a doua zi m-am hotărât că trebuie să mă străduiesc să fac treaba asta bine. A trebuit să elimin intenționat toate sentimentele

pe care le aveam față de deținuți, să-mi pierd simpatia și respectul pentru ei. Am început să-i tratez rece și dur din punct de vedere verbal. Nu lasam să se vadă nici un sentiment pe care ei ar fi vrut să-l vadă, cum ar fi furia sau disperarea." Identificarea sa cu grupul a devenit mai puternică: „Am văzut gardienii ca pe un grup de oameni plăcuți însărcinați cu menținerea ordinii într-un grup de persoane nedemne de încredere sau de simpatie - deținuții." El notează mai departe că duritatea gardienilor a atins un vârf la numărările de la ora 2.30 și i-a plăcut asta.³

Vandy, care a început să împartă rolul dominant cu Varnish în tura de dimineață, nu a fost la fel de activ azi ca până acum, pentru că era foarte obosit, se simțea epuizat din cauza lipsei de somn. Dar era mulțumit să-i vadă pe deținuți cum intră complet în rolurile lor. „Ei nu văd asta ca pe un experiment. Este real și se luptă să-și păstreze demnitatea. Dar noi suntem mereu aici pentru a le arăta cine este șeful."

Relatează că se simte din ce în ce mai șef și uită că este vorba doar de un experiment. Își dă seama că „vrea să-i pedepsească pe cei care nu s-au supus, astfel încât să le arate celorlalți deținuți cum trebuie să se poarte".

Depersonalizarea deținuților și extinderea dezumanizării încep să-l afecteze și pe el: „Pe măsură ce deveneam din ce în ce mai furios, nu am pus sub semnul întrebării acest comportament. Nu puteam lăsa asta să mă afecteze, așa că am început să mă ascund tot mai mult în spatele rolului meu. Era singurul mod în care să nu-mi fac rău. Eram cu adevărat pierdut în ce se întâmpla, dar nici nu mi-a trecut prin cap să renunț."

A da vina pe victime pentru condiția lor mizerabilă - creată de eșecul nostru de a le oferi un duș și facilități sanitare adecvate - a devenit un lucru comun în rândul personalului. Recunoaștem învinuirea victimei în acțiune când Vandy se plânge: „M-am săturat să-i văd pe deținuți în zdrențe, mirosind urât, și de împruțiciunea din închisoare."⁴

salvgardarea siguranței instituției mele

În rolul de intendent al închisorii, mintea mea s-a concentrat pe cea mai importantă problemă cu care se confruntă liderul oricărei instituții: ce trebuie să fac pentru a garanta securitatea instituției pe care o conduc? Amenințarea presupusului atac a făcut ca rolul meu de cercetător să treacă în planul secund. Ce trebuie să fac aici și acum în privința apariției iminente a răsculaților conduși de 8612?

Sedința de dimineață a echipei noastre a dezbătut multe opțiuni și am ales să transferăm experimentul în vechea închisoare din oraș, care a fost abandonată după ce s-a construit noul sediu al poliției, acolo unde deținuții noștri au fost înregistrați duminică. Mi-am amintit că „Sergentul” a întrebat în acea dimineață de ce nu vrem să folosim închisoarea veche pentru studiul nostru, din moment ce era goală și avea la dispoziție celule mari. *Dacă* m-aș fi gândit mai înainte la asta, așa aș fi făcut, dar deja instalasem echipamentul de înregistrare, făcusem aranjamentele cu cantina universității și stabilisem și alte detalii logistice care ar fi fost mai ușor de manevrat din clădirea Departamentului de psihologie. Noua alternativă era exact ce ne trebuia.

În timp ce voi fi plecat pentru a face aranjamentele pentru noile condiții, Curt Banks se va ocupa de a doua întâlnire cu Comitetul de plângeri al deținuților, în absența mea. Craig Haney va supraveghea pregătirile pentru orele de vizită, iar David Jaffe va avea grijă ca activitățile zilnice ale ofițerilor de corecție să se desfășoare normal.

Sunt încântat că sergentul m-a putut primi atât de repede. Ne-am întâlnit în vechea închisoare de pe Ramona Street. Îi explic hotărârea mea pe baza faptului că vreau să evit o confruntare fizică, așa cum s-a întâmplat anul trecut când studenții și poliția s-au ciocnit în campus. Îi cer cooperarea. Împreună inspectăm locul, ca și cum aș fi un eventual cumpărător. E perfect pentru a transfera aici studiul și ar adăuga un plus de realism experienței.

Întorcându-mă la sediul poliției, îndeplinesc o serie de formalități oficiale și cer ca închisoarea să fie gata pentru a o folosi la ora 21.00 în ziua aceea (chiar după orele de vizită). Promit, de asemenea, că în următoarele zece zile vom păstra închisoarea curată, deținuții vor munci la asta, iar eu voi plăti pentru eventualele daune care vor apărea. Ne strângem mâinile cu fermitate, ceea ce deosebește pământul de bărbații adevărați. Îi mulțumesc din inimă pentru că mi-a salvat ziua. Ce bine, a fost mai simplu decât mi-am închipuit!

Ușurat datorită acestei lovituri și mândru de gândirea mea rapidă, mă tratez cu o ceașcă de espresso și cu cannoli, bucurându-mă de razele de soare la cafeneaua în aer liber, în această zi frumoasă de vară. În Palo Alto era încă un paradis. Nu s-a schimbat nimic de duminică.

La puțin timp după ce mi-am informat echipa cu privire la planurile de transfer, primesc un telefon descurajant de la Departamentul de Poliție: nu se poate! Erau îngrijorați că pot fi dați în judecată dacă cineva se rănește în timp ce se află pe proprietatea orașului. S-au ridicat și probleme referitoare la falșii deținuți. L-am implorat pe sergent să-mi permită să încerc să conving municipalitatea că aceste temeri sunt nefondate. Am pomenit de cooperarea dintre instituții, amintindu-i de legătura mea cu șeful Zurcher. Am făcut apel la înțelegerea lui și i-am explicat că era mult mai probabil să fie rănit cineva dacă va avea loc o pătrundere în instituția noastră nesigură. „Vă rog! Nu putem rezolva asta?” am insistat. „Îmi pare rău, dar răspunsul este nu; nu-mi place că vă dezamăgesc, dar este vorba de serviciu.” Am pierdut ocazia de a transfera deținuții și în mod clar îmi pierdeam perspectiva.

Ce părere o fi având acel ofițer de poliție despre un profesor de psihologie care crede că este un intendent de închisoare și se teme de un atac asupra „închisorii sale”? Nebun de legat, poate? Sărit de pe fix, eventual? Psiholog trăsnit, probabil.

Știți ce mi-am spus? Cui îi pasă ce gândește el?! Trebuie să continui, timpul mă presează. Abandonez planul ăsta și fac altul. Mai întâi, avem nevoie de un informator printre deținuți pentru a obține

date mai bune despre revolta iminentă. Apoi trebuie să aranjăm să-i păcălim pe revoltați, spunându-le că studiul s-a terminat atunci când intră în închisoare. Vom dezafecta celulele închisorii pentru a le face să arate ca și cum toată lumea a plecat acasă, iar eu le voi spune că am hotărât să nu mai continuăm cercetarea, așa că nu este nevoie de eroisme, plecați înapoi de unde ați venit.

După ce pleacă, vom avea timp să întărim securitatea și să ne creăm opțiuni mai bune. Am găsit un depozit mare la etajul clădirii, unde vom caza deținuții chiar după orele de vizită - presupunând că pătrunderea nu va avea loc în acel moment. Apoi mai târziu îi vom aduce înapoi și vom aranja închisoarea astfel încât să fie mai rezistentă la atacuri. Tehnicianul nostru lucrează deja la posibilitățile de întărire a ușilor de la intrare - a instalat o cameră de supraveghere - și la alte modalități de a spori securitatea închisorii. Pare un plan de rezervă destul de bun, nu?

Evident, eram obsedat în mod irațional de atacul imaginar asupra „închisorii mele”.

Postarea unui informator

Aveam nevoie de informații mai precise despre atacul iminent, așa că am hotărât să aduc un informator în închisoare, un presupus înlocuitor pentru deținutul eliberat. David G. era un student cu o minte analitică, de care aveam nevoie. Cu siguranță că barba sa mare și stufoasă și aspectul neîngrijit îi vor face pe deținuți să-l creadă unul de-ai lor. Ne-a ajutat în prealabil cu înregistrarea video în timpul stadiilor inițiale ale studiului, pentru a-l sprijini pe Curt, așa că avea o imagine despre loc și despre acțiune. David a fost de acord să participe timp de câteva zile și să ne furnizeze toate informațiile pe care le putea afla și care se puteau dovedi utile. L-am fi trimis apoi la unul dintre ofițerii din echipă cu un pretext oarecare, pentru a povesti ce a aflat.

Dave a descoperit rapid noua doctrină a gardienilor, pe care unul dintre ei a exprimat-o explicit: „Deținuții buni nu au griji,

scandalagiii nu au liniște." Majoritatea celor închiși tocmai își dădeau seama că nu are rost să-și accepte rolul de deținut în forma cea mai atacabilă, opunându-se constant gardienilor. Ei începeau să-și accepte soarta și tratamentele la care erau supuși, pentru că „perspectiva a două săptămâni de hărțuire legată de somn, mâncare, paturi și păături era prea mult". Dar David a observat o nouă stare, care nu fusese prezentă înainte. „Paranoia pătrunde adânc aici", a spus el despre zvonurile de evadare.⁵

Nimeni nu a pus întrebări despre apariția lui David. Totuși, lui i s-a părut că gardienii știau că este diferit de ceilalți - dar nu erau siguri ce făcea el aici. Nu-i cunoșteau identitatea și l-au tratat pur și simplu ca pe ceilalți, adică rău. David a fost stresat în scurt timp de rutina toaletei: „Trebuia să mă ușurez în cinci minute, să urinez cu o pungă pe cap ascultând de o altă persoană care îmi spune unde este pisoarul. Nu puteam s-o fac, de fapt nici nu puteam urina în pisoar, trebuia să merg în cabină și să o închid și să fiu sigur că nu va sări cineva pe mine!"⁶

S-a împrietenit cu Rich-1037, colegul său din celula 2; au stabilit rapid o relație. Dar mult prea repede. În câteva ore, informatorul nostru de încredere, David G., se transformă în timp ce poartă vechea uniformă a lui Doug-8612. Dave relatează că se simte „vinovat pentru că trebuie să-i toarne pe acești băieți minunați și se simte ușurat când nu are nimic de spus".⁷ Dar chiar nu existau informații pe care să le împărtășească?

1037 îi spune lui David că deținuții nu pot pleca oricând, îl sfătuiește să nu fie prea rebel, așa cum s-a purtat el la primele numărători. Nu a fost cel mai bun lucru pe care îl putea face. Modul de a plănui evadarea, mărturisește 1037, este să-i faci pe „deținuți să le cânte în strună gardienilor, astfel încât să-i lovim în punctul slab".

De fapt, David ne-a spus mai târziu că 8612 nu a organizat nici un complot de evadare! Totuși, nu înainte ca noi să consumăm mult timp și multă energie pentru a ne pregăti să contracaram atacul. „Sigur că unii dintre acești băieți au visat ca prietenii lor să vină în timpul orelor de vizită și să-i scoată de acolo, a spus el, sau să

evadeze prin baie, dar era clar că totul nu este decât un vis - o fărâmbă de speranță de care să se agațe. "8

Ne-am dat seama treptat că David a încălcat contractul său verbal cu noi de a juca rolul de informator în această situație de urgență. Când cineva a furat cheile de la cătușe mai târziu în acea zi, David ne-a spus că nu știe unde sunt. A mințit, după cum am constatat din jurnalul său la sfârșitul experimentului: „Am aflat, după un timp, unde erau cheile de la cătușe, dar nu am spus, cel puțin până în momentul în care nu a mai contat. Aș fi spus, dar nu voiam să-i trădez pe acești băieți chiar în fața lor.”

Această transformare bruscă și uimitoare în mentalitatea deținutului este și mai evidentă în alte date primite de la David. A avut impresia că în timpul celor două zile petrecute în închisoarea noastră nu era diferit de ceilalți, „cu excepția faptului că eu știam când voi ieși, dar chiar și această informație a devenit din ce în ce mai puțin sigură, din moment ce depindeam de oamenii din exterior să mă scoată de acolo. Deja uram situația.” Iar la sfârșitul primei zile în închisoarea din Stanford, David, informatorul, ne spune că „am adormit în acea *seară* simțindu-mă murdar, vinovat, speriat”.

Dăm drumul la plângeri

Același comitet format din trei deținuți cu care m-am întâlnit anterior a venit înarmat cu o listă lungă de plângeri pe care le-a prezentat lui Curt Banks, când eu negociam cu poliția. Aceeași echipă formată din 5704,4325 și 1037 a fost aleasă de toți deținuții. Curt a ascultat respectuos plângerile lor. Printre ele: condiții neigienice din cauza restricțiilor de folosire a toaletei; nu aveau apă curată să se spele pe mâini înainte de mese; dușurile; frica de boli transmisibile; cătușele și lanțurile de la picioare sunt prea strânse, cauzând vânătăi și zgârieturi. De asemenea, voiau serviciu religios duminica. În plus, au cerut voie să alterneze lanțul de la picioare, posibilitatea de a face exerciții fizice, timp de recreere, uniforme curate, permisiunea de a comunica între celule, plată suplimentară

pentru duminică și, în general, să facă ceva mai valoros decât să stea degeaba.

Curt a ascultat impasibil, ca de obicei, fără nici un semn de emoție. William Curtis Banks, un afro-american cu pielea deschisă la culoare, spre treizeci de ani, tată a doi copii, mândru de a face parte *din cel mai* bun departament de psihologie din lume, muncea la fel de mult *ca* orice alt student cu care am lucrat. Nu avea timp de frivolități, excese, slăbiciuni, scuze sau prostii. Curt își ținea emoțiile pentru sine, în spatele unei fațade stoice.

Jim-4325, care era și el o persoană rezervată, trebuie să fi interpretat maniera detașată a lui Curt ca pe un semn de neplăcere. S-a grăbit să adauge că acestea nu erau cu adevărat „plângeri”, ci mai degrabă „sugestii”. Curt le-a mulțumit politicoș pentru ele și a promis că le va împărtăși cu superiorii săi, pentru a fi discutate. Mă întreb dacă deținuții au observat că el nu și-a notat nimic și că ei nu i-au dat lista scrisă, pentru a fi îndosariată. Cel mai important lucru în sistemul nostru era să ofere aparența de democrație în această situație de tip autoritar. Totuși, nemulțumirea cetățenilor cere schimbări în sistem. Tratată cu înțelepciune, schimbarea previne nesupunerea și revolta. Dar dacă nemulțumirea este cooptată de sistem, atunci nesupunerea este restrânsă, iar revolta amânată. De fapt, fără a primi vreo asigurare că se va încerca dezbaterea acestor plângeri, aleșii aveau foarte puține posibilități de a-și atinge scopul. Comitetul de plângeri al închisorii Stanford a eșuat în misiunea sa de a da o lovitură în armura sistemului. Totuși, deținuții au plecat simțindu-se bine fiindcă și-au exprimat deschis plângerile și că o persoană cu autoritate, chiar dacă la un nivel inferior, le-a ascultat.

Deținuții iau contact cu lumea de afară

Primele scrisori ale deținuților au fost invitații pentru potențialii vizitatori, dintre care unii vor veni în seara aceasta, în a treia zi a experimentului. A doua rundă de scrisori ar putea fi către persoane

invitate la următoarea seară de vizită sau către un prieten sau membru al familiei care era prea departe pentru a face vizite. După ce deținuții au conceput scrisorile, gardienii le-au strâns pentru a le pune la poștă și firește, așa cum spunea una dintre reguli, le-au citit, din rațiuni de securitate. Următoarele exemple oferă informații despre *felul în care se simțeau cei închiși și cel puțin într-un caz* acest lucru a fost o mare surpriză pentru noi.

Frumosul de Hubbie-7258 îi spune prietenei sale să-i aducă „poze sau postere interesante, ca să alunge plictiseala de a sta pe pat și de a se uita la pereții goi”.

Tipul dur cu mustață â la Zapata, Rich-1037, își mărturisește furia unui prieten: „Nu mai este ca un job, sunt ofticat pentru că nu pot pleca de aici.”

Stu-819, ale cărui plângeri sporesc, trimite mesaje confuze prietenului său: „Mâncarea de aici este la fel de bună și la fel de bogată ca în a treia zi a celei de-a doua călătorii a lui Ebenezer în Thailanda. Nu se întâmplă mare lucru pe aici, în principiu dorm, îmi strig numărul și sunt hărțuit. Va fi extraordinar când voi ieși.”

Deținutul americano-asiatic Glenn-3401 își exprimă clar disprețul față de acest loc: „Mă simt mizerabil. Te rog aruncă o bombă pe Jordan Hali, ca tactică de diversiune. Tovarășii mei și cu *mine* suntem al naibii de frustrați. Intenționăm să scăpăm de aici cât mai curând posibil, dar mai întâi am promis să spargem câteva capete în drumul spre ieșire.” Apoi adaugă un P.S. enigmatic: „Ai grijă ca imbecilii să nu-și dea seama că ești adevărat...” Adevărat?

Surpriza a venit dintr-o scrisoare a dependentului de nicotină Paul-5704 - noul lider al deținuților. În acea scrisoare, 5704 face un lucru stupid pentru un revoluționar autoproclamat în procesul de subminare a studiului nostru. El îi spune prietenei sale - într-o scrisoare nesecurizată - că plănuiește să scrie o poveste despre această experiență pentru un ziar local subteran atunci când va ieși. A descoperit că Biroul de Cercetare Navală din Departamentul de Apărare susține studiul meu. În consecință, a elaborat o teorie a conspirației, argumentând că noi încercăm să aflăm cum să încarcerăm mai bine studenții protestatari care se opun războiului din

Vietnam! Evident că nu este un revoluționar cu experiență, pentru că nu a fost un lucru inteligent să discute planuri subversive într-o scrisoare pe care știa că o vom citi.

El habar nu avea că eu însumi eram un profesor activist radical care manifestam împotriva războiului din Vietnam din 1966, când am organizat una dintre primele manifestații studențești la Universitatea din New York. În anul următor am organizat, de asemenea, un marș în timpul ceremoniei de absolvire de la NYU, pentru a protesta împotriva faptului că universitatea acordă un rang onorific secretarului de stat pe probleme de apărare, Robert McNamara, iar anul trecut la Stanford am susținut sute de studenți care protestau constructiv împotriva continuării războiului. Eram un spirit politic înrudit, dar nu un revoluționar lipsit de minte.

Scrisoarea sa începe astfel: „Am făcut aranjamente cu *The Tribe* și *The Berkeley Barb* (ziare radicale) pentru a scrie povestea când ies." Apoi 5704 se laudă cu noul său statut în mica noastră comunitate din închisoare. „Astăzi am alcătuit un comitet de plângeri al cărui președinte sunt. Măine organizez un sindicat pentru salariile noastre colective." El continuă să descrie că beneficiază de pe urma acestei experiențe. „Învăț foarte multe despre tacticile revoluționare de încarcerare. Gardienii nu realizează nimic, pentru că nu se poate înfrânge vechea morală. Cei mai mulți dintre noi suntem niște ciudați și nu prea cred că cineva va claca înainte ca totul să se termine. Câțiva încep să devină servili, dar ei nu exercită nici o influență asupra noastră." În plus, el semnează apăsător „Deținutul tău, 5704."

Hotărâsc să nu împărtășesc această informație cu gardienii care chiar ar putea să-l hărțuiască în exces, ca răzbunare. Dar este supărător să mă gândesc că bursa mea pentru studiu este acuzată, pe nedrept, de a fi o unealtă a mașinii de război administrative în căutarea unor modalități de a reprima disidența. Mă doare cu atât mai mult cu cât eu am lucrat pentru a încuraja disidența studenților activiști. Subvenția a fost acordată inițial pentru a finanța cercetarea empirică și conceptuală privind efectele anonimatului, condițiile de dezindividualizare, agresivitatea interpersonală. Când a apărut

ideea experimentului din închisoare, am convins agenția de finanțare să extindă fondurile pentru a plăti și acest studiu. Eram supărat că Paul și probabil alți prieteni ai lui de la Berkeley răspândeau aceste informații false.

Fie că era determinat de oscilații sporadice ale dispoziției, de dependența de nicotină sau de dorința de a aduna materiale interesante pentru un expozeu jurnalistic, 5704 a creat multe probleme pentru noi toți astăzi - o zi în care deja aveam prea multe pe cap. Cu ajutorul colegilor săi de celulă, a îndoit barele ușii din celula 1, fapt pentru care a fost trimis în Gaură. În timp ce era acolo, a doborât elementul separator dintre cele două compartimente, acțiune pentru care nu a primit masa de prânz și a stat și mai mult în carceră. Continuă să nu coopereze în timpul cinei și este evident supărat că nu a venit nimeni în vizită la el. Din fericire, după ce s-a întâlnit cu directorul, care l-a admonestat sever, am observat că purtarea lui 5704 s-a schimbat în bine.

pregătirea pentru vizitatori: mascarada ipocriziei

Speram să-l pot aduce pe Carlo din Oakland pentru a *lucra cu mine* la pregătirile pentru „atacul” părinților. Dar, ca de obicei, vechia lui mașină s-a stricat și era în reparații, așa că nu mi-a rămas decât să sper că va fi gata la timp pentru apariția sa programată în ziua următoare, ca șef al comitetului de eliberare condiționată. După o lungă convorbire telefonică, planul de joc era stabilit. Vom face pur și simplu ce fac toate închisorile când le vin oaspeți nedorți, pregătiți să observe abuzurile și să potopească sistemul cu cereri de îmbunătățire. Oficialii închisorii acoperă petele de sânge cu șervețele, ascund dovezile punându-i pe scandalagii deoparte și fac ca scena să arate mult mai bine decât în realitate.

Carlo mi-a oferit sfaturi înțelepte despre ce pot face în timpul rămas pentru a crea aparența unui sistem bine uns și benevolent, care are mare grijă de copii în timp ce se află sub tutela lui. A spus însă foarte clar că trebuie să-i convingem pe acești părinți albi, din clasa de mijloc, de scopul benefic al studiului și să-i facem și pe ei, la fel ca pe copiii lor, să se supună cererilor autorităților. Carlo a râs când a zis: „Voi, albi, vă conformați ordinelor șefului, așa că ei știu că fac ce trebuie atunci când fac ce face toată lumea,”

Începe acțiunea; deținuții spală podelele și celulele; semnul de la Gaură este îndepărtat și un dezinfectant cu un miros proaspăt de eucalipt acoperă duhoarea de urină. Deținuții sunt bărbieriți, săpuniți, spălați și pieptănați cât mai bine cu putință. Ciorapii și prosoapele de pe cap sunt ascunse. În final, directorul îi previne pe toți că orice plângere va duce la încheierea prematură a vizitei. Cerem turei de zi să facă ore suplimentare până la ora 21.00, pentru a face față vizitatorilor și pentru a fi gata să ajute în cazul materializării revoltei anticipate. Pentru siguranță, invit aici tot grupul de gardieni de rezervă.

Apoi hrănim deținuții cu cea mai bună masă caldă, pui la ceaur, cu porții duble și desert pentru gurmanzi. Muzica se aude în surdină, în timp ce bărbații mănâncă în tăcere. Gardienii de zi iau cina, iar gardienii de noapte privesc. Fără râsetele sau chicotelile care acompaniază de obicei masa, atmosfera este straniu de civilizată și mai degrabă banală.

Hellmann stă în capul mesei, lăsat pe spate, dar învârtind în continuare bastonul:

- 2093, nu ai mai avut o masă așa bună, nu?
- Nu, nu am avut, domnule ofițer de corecție.
- Mama ta nu ți-a dat niciodată o a doua porție, nu-i așa?
- Nu, nu mi-a dat, domnule ofițer de corecție, răspunde obedient „Sergentul”.

-Vezi ce bine ți-e aici, 2093?

- Da, domnule ofițer de corecție.

Hellmann ia câteva bucăți de mâncare din farfuria „Sergentului” și pleacă, rânjindu-i. Între ei se creează o relație tensionată.

Între timp, pe coridorul din afara ușii principale a închisorii facem pregătirile finale pentru vizitatori, al căror potențial de a crea probleme constituie pentru noi o temere realistă. În fața peretelui pe care se află cele trei birouri ale gardienilor, directorului și intendentului sunt așezate scaune pliante pe care vizitatorii pot sta așteptând să intre. Pe măsură ce coboară în subsol, bine dispuși de ceea ce pare o experiență nouă și amuzantă, noi le controlăm deliberat și sistematic comportamentul, conform planului. Trebuie să știe că sunt oaspeții noștri, *cărora* le oferim privilegiul de a-și vizita fiii, frații, prietenii și iubiții.

Susie Phillips, atrăgătoarea noastră recepționeră, îi întâmpină cu căldură pe vizitatori. Ea stă în spatele unui birou mare, cu o duzină de trandafiri roșii și parfumați pe o latură. Susie este o altă studentă a mea, care se specializează în psihologie, și o frumoasă de la Stanford, aleasă în echipa de majorete pentru că arată bine și are abilități de gimnastă. Ea înregistrează fiecare vizitator, notând ora sosirii, numele și numărul deținutului care va fi vizitat. Apoi îi informează despre *procedura care* trebuie urmată în această seară. Mai întâi fiecare vizitator sau grup se întâlnește cu directorul, după care poate intra în închisoare, unde ruda sau prietenul a terminat cina. La ieșire se vor întâlni cu intendentul, pentru a discuta orice fel de probleme pe care le au sau pentru a-și exprima reacțiile. Ei sunt de acord cu aceste condiții și apoi stau și așteaptă în timp ce ascultă muzica ce se revarsă blajin din difuzoare.

Susie își cere scuze pentru că vizitatorii trebuie să aștepte, dar se pare că deținuții stau mai mult la masă decât de obicei în această seară, pentru că se bucură de porții duble la desert. Asta nu le convine anumitor vizitatori care au alte lucruri de făcut și devin nerăbdători să-și vadă apropiații și această închisoare neobișnuită.

După ce se sfătuiește cu directorul, recepționeră noastră îi informează că, deoarece deținuții au avut nevoie de atât de mult timp pentru a mânca, va trebui să limităm vizita la doar zece minute și să admitem doar doi vizitatori pentru fiecare deținut. Vizitatorii bombăne; sunt supărați că prietenii și rudele lor sunt atât de lipsiți de considerație. „De ce doar doi?” întrebă ei.

Susie răspunde că spațiul din interior este foarte strâmt și există o lege privind numărul maxim de persoane admis. Aduagă:

- Copilul sau prietenul dumneavoastră nu v-a spus despre limita de doi vizitatori când v-a invitat aici?

- La naiba! Nu, nu a spus!

- Îmi pare rău, probabil i-a scăpat, dar acum știți pentru data următoare.

Vizitatorii încearcă să vadă partea bună a lucrurilor, discută între ei despre acest studiu interesant. Unii se plâng de regulile arbitrare, dar, în mod remarcabil, le acceptă blajini, așa cum fac oaspeții politicoși. Am aranjat lucrurile astfel încât să fie convinși că tot ce văd în acest loc minunat este ceva standard și să nu creadă ce ar putea auzi de la copiii și prietenii lor iresponsabili și egoști, care se plâng de orice. Astfel, și ei devin participanți involuntari în drama închisorii, pe care o regizăm noi.

Vizite apropiate și impersonale

Părinții deținutului 819 intră primii în „Curte”, se uită în jur curioși și îl observă pe fiul lor așezat la capătul mesei lungi din mijlocul coridorului. Tatăl îl întreabă pe gardian:

- Pot da mâna cu el?

- Sigur, de ce nu? răspunde acesta, surprins de cerere.

Apoi și mama dă mâna cu fiul ei! Dă mâna? Nici o îmbrățișare între părinte și copil? (Acest tip de atingere ciudat, care implică un contact fizic minim, se întâmplă când cineva vizitează o închisoare adevărată de maximă securitate, dar noi nu am stabilit niciodată această condiție în închisoarea noastră. Manipularea prealabilă a așteptărilor vizitatorilor a fost cea care a creat confuzie privind comportamentele potrivite în acest loc straniu. Când ai dubii, fă minimumul necesar.)

Burdan stă în picioare lângă deținut și lângă părinții săi. Hellmann vine și iese când vrea, invadând intimitatea interacțiunii lui 819 cu părinții. Se holbează la 819 în timp ce această mică triadă

familială se face că-l ignoră și continuă conversația normală. Totuși, 819 știe că nu are nici o șansă să spună ceva rău despre închisoare; altfel va suferi mai târziu. Părinții scurtează vizita la cinci minute, astfel ca sora și fratele lui 819 să-l poată vedea puțin. Dau din nou mâna, când își iau la revedere.

- Da, lucrurile sunt destul de bune aici, le spune Stu-819 fraților săi.

Ei și alți prieteni ai deținuților se comportă diferit de modul rigid al părinților, care sunt în general mai încordați. Par mai relaxați, mai amuzați și nu la fel de intimidați de constrângerile situaționale ca părinții. Dar gardienii îi supraveghează pe toți.

819 continuă:

- Avem conversații plăcute cu ofițerii de corecție. El descrie „Gaura de pedeapsă” și când arată cu degetul spre ea, Burdan îl întrerupe:

- Nu mai vorbi despre Gaură, 819.

Sora lui întreabă de numărul de pe uniformă și vrea să știe ce fac ei toată ziua. 819 răspunde la întrebările ei și descrie impactul arestării. Când începe să vorbească despre problemele pe care le are cu gardienii din tura de noapte, Burdan îl oprește din nou.

819:

- Ne trezesc devreme dimineața... Unii gardieni sunt într-adevăr buni, ofițeri de corecție de frunte. Nu există nici un fel de abuz fizic; au bastoane, dar...

Fratele lui îl întreabă ce ar face dacă ar putea ieși. 819 răspunde așa cum trebuie să facă un deținut bun:

- Nu pot fi afară, sunt în acest loc minunat.

Burdan încheie vizita după exact cinci minute. Ceros a stat la masă tot timpul, iar Varnish în spatele mesei. Gardienii sunt mai mulți decât vizitatorii! Fața lui 819 se înnegurează când vizitatorii săi fac cu mâna și pleacă.

Intră apoi mama și tatăl deținutului Rich-1037. Burdan se așază imediat la masă, supraveghindu-i. (Observ pentru prima dată că arată foarte mult ca un Che Guevara sinistru.)

1037:

- Ieri a fost cam ciudat. Azi am spălat toți pereții de aici și am făcut curat în celule... nu avem noțiunea timpului. Nu am ieșit să vedem soarele.

Tatăl său întreabă dacă vor sta înăuntru vreme de două săptămâni. Fiul nu este sigur, dar crede că da. Vizita asta pare să meargă bine, conversația este animată, dar mama este îngrijorată de felul în care arată fiul ei. John Landry apare și intră în vorbă cu Burdan, ambii stând foarte aproape și auzind conversația vizitatorilor. 1037 nu menționează faptul că gardienii i-au luat patul și că doarme pe podea.

- Mulțumesc că ați venit, spune 1037 cu căldură.

- Sunt bucuros că am venit... replică tatăl. Ne vedem în curând, poimăine, cu siguranță.

Mama se întoarce când 1037 îi cere să sune pe cineva din partea lui.

- Să fii cuminte și să respecti regulile, îi spune ea.

Tatăl o scoate ușurel afară, conștient că stau prea mult, răpind astfel șansa celorlalți de a se bucura de privilegiul vizitei.

Gardienii se înfoaie cu toții când o văd pe atrăgătoarea iubită a lui Hubbie-7258 intrând în „Curte”. Are o cutie de prăjituri pe care, cu înțelepciune, le împarte cu ei. Gardienii le înfulecă și scot sunete de plăcere. 7258 are voie să mănânce o prăjitură în timp ce el și iubita lui discută foarte animat. Par să încerce din greu să ignore faptul că gardienii le respiră în ceafă, iar Burdan stă lângă ei, bătând ritmic cu bastonul în masă.

Din difuzoare se aude acum un cântec al formației Rolling Stones, *Time Is on My Side*. Nimeni nu sesizează ironia, în timp ce vizitatorii vin și pleacă de la întâlnirea prea scurtă.

Mama știe cei mai bine, dar tata și cu mine o convingem

Mulțumesc fiecărui vizitator pentru că și-a rupt din timpul prețios pentru a face această vizită. Ca și directorul, încerc să fiu cât mai

amabil posibil. Aduag că sper să aprecieze ce facem aici, studiind viața din închisoare pe cât de realist posibil în limitele unui experiment. Le răspund la întrebările privind vizitele următoare, trimiterea unor cutii cu cadouri și îi asigur că voi avea grijă de fiii lor. Totul a mers ca pe roate. Mai sunt doar câțiva vizitatori de „procesat”, înainte de a-mi putea orienta toată atenția spre pericolul anticipat în fortul nostru. Totuși, gândindu-mă în avans la următorul joc, sunt luat prin surprindere de mama lui 1037. Nu sunt pregătit pentru intensitatea tulburării ei.

Imediat după ce ea și tatăl intră în birou, femeia spune cu o voce tremurătoare:

- Nu vreau să vă fac probleme, domnule, dar sunt îngrijorată în legătură cu fiul meu. Nu l-am văzut niciodată atât de obosit.

Alarmă! Poate face probleme închisorii noastre! Și are dreptate, 1037 arată îngrozitor, nu doar epuizat fizic, ci și deprimat. Este unul dintre tinerii care arată cel mai rău din tot grupul.

- Care pare să fie problema fiului dumneavoastră?

Reacția este imediată, automată și specifică oricărei autorități confruntate cu o provocare adresată procedurilor de operare din sistem. Ca toți cei care comit abuzuri instituționale, consider că problema fiului ei este numai a lui, ceva în neregulă cu el.

Nu o impresionează această tactică de diversiune. Mama continuă să spună că este tras la față, nu a dormit noaptea și...

- Are vreo tulburare de somn?

- Nu, spune că gardienii îi trezesc pentru ceva numit „numărătoare”.

- Da, desigur, numărătoarele. Când fiecare tură își începe serviciul, trebuie să se asigure că toți deținuții sunt prezenți, așa că trebuie să-i numere.

- Dar în mijlocul nopții?

- Gardienii noștri lucrează în ture de opt ore și cum un grup începe la 2.00 noaptea, trebuie să-i trezească pe deținuți pentru a se asigura că sunt toți, că nu a evadat nimeni. Nu vi se pare că are sens?

- Ba da, dar nu sunt sigură că...

Este capabilă încă să provoace probleme, așa că sar la altă tactică mai bună și îl angajez în discuție pe tată, care a fost tăcut până acum. Uitându-mă drept în ochii lui, îi stârnesc mândria masculină.

- Scuzați-mă, domnule. Nu credeți că fiul dumneavoastră poate face față?

- Sigur că poate, este un adevărat lider, este căpitan de echipă și...

Auzind doar jumătate din ce spune, dar înțelegând tonul și făcând gesturi relevante, creez o legătură cu tatăl.

- Sunt alături de dumneavoastră. Fiul dumneavoastră pare să aibă ce-i trebuie pentru a face față acestei situații dure. Întorcându-mă spre mamă, adaug pentru a o asigura: Fiți convinsă că voi fi cu ochii pe băiatul dumneavoastră. Mulțumesc că ați venit, sper să vă revăd curând.

Tatăl îmi scutură mâna cu fermitate și bărbăție, iar eu îi fac cu ochiul, asigurându-l că șeful este de partea lui. Tacit, suntem de acord că „Vom tolera exagerarea «micuței doamne»." Ce porci suntem și cum facem totul trecând pe pilotul automat masculin!

Ca un post-scriptum la acest episod oribil, primesc o scrisoare duioasă de la doamna Y, scrisă în acea noapte. Observațiile și intuițiile ei privind închisoarea noastră și condițiile în care trăiește fiul ei erau foarte precise.

Soțul meu și cu mine ne-am vizitat fiul la închisoarea Stanford. Mi s-a părut foarte reală. Nu mă așteptam la ceva atât de grav și nici fiul meu nu se aștepta atunci când s-a oferit voluntar, sunt sigură. Mi-a indus o stare de deprimare când l-am văzut. Arăta foarte buimăcit, iar principala sa plângere părea să fie că nu a văzut soarele de multă vreme. L-am întrebat dacă-i pare rău că s-a oferit voluntar și a răspuns că la început da, i-a părut rău. Totuși, a trecut prin mai multe stări și acum este mai resemnat. Vor fi cei mai greu munciți bani din viața sa, sunt sigură.

Mama lui 1037

P.S.: Sperăm ca acest proiect să aibă un mare succes.

Deși anticipez mult din poveste, ar trebui să adaug aici că fiul ei, Rich-1037, unul dintre rebelii duri de la început, a trebuit să fie eliberat din închisoarea noastră în următoarele zile pentru că suferea de reacții de stres acut care îl copleșeau. Mama lui pare să fi simțit schimbarea care se petrecea cu el.

a b a n d o n m a s c a t p e n t r u a - i p ă c ă l i p e r e v o l t a u

După ce a plecat ultimul vizitator, toți am putut răsufla ușurați pentru că revoltații nu au pătruns cu forța la „petrecerea” noastră, când eram foarte vulnerabili. Dar amenințarea nu se sfârșise! Acum era momentul să trecem pe modulul de contrainsurgență. Planul nostru era ca o mână de gardieni să dezafecteze recuzita din închisoare și să dea impresia de dezordine. Alți gardieni vor lega picioarele deținuților unele de altele, cu lanțuri, le vor pune pungă pe cap și îi vor escorta în liftul din subsol într-un spațiu de depozitare mare, folosit rareori, de la etajul 5, la adăpost de invadatori. Când conspiratorii vor năvăli pentru a elibera deținuții, eu voi fi singur acolo și le voi spune că experimentul s-a încheiat. L-am terminat mai devreme și am trimis pe toată lumea acasă, așa că au întârziat cu eliberarea. După ce ei vor fi verificat locul și vor fi plecat, vom aduce deținuții înapoi și vom avea timp să dublăm securitatea închisorii. Ne-am gândit chiar la modalități de a-l captura pe 8612 și de a-l închide din nou dacă era printre conspiratori, pentru că fusese eliberat din motive închipuite.

Imaginați-vă scena. Stau singur într-un coridor gol, fosta „curte”. Rămășițele închisorii din Stanford sunt în dezordine, ușile celulelor sunt scoase din țâțâni, plăcuțele de pe uși sunt pe jos, ușa principală este larg deschisă. Sunt încântat de ceea ce considerăm noi a fi Lontracomplotul nostru machiavelic. În locul revoltaților apare însă unul dintre colegii mei psihologi, un vechi prieten, un profesor foarte serios, fostul meu coleg de cameră din studenție. Gordon

întrebă ce se întâmplă aici. El și soția lui au văzut un grup de deținuți la etajul 5 și li s-a făcut milă de ei. Au ieșit și le-au cumpărat o cutie de gogoși, pentru că toți arătau îngrozitor.

Am descris cercetarea cât mai simplu și mai rapid posibil, așteptându-mă în acest timp la intruziunea bruscă a invadatorilor. Acest intrus școlit a pus apoi o întrebare simplă: „la spune, care este variabila independentă în studiul tău?” Ar fi trebuit să răspund că este atribuirea unor roluri de deținuți și gardieni voluntarilor testați în prealabil, roluri atribuite, firește, aleatoriu. În schimb, m-am enervat.

Aveam pe cap o revoltă incipientă în închisoare. Securitatea oamenilor mei și stabilitatea închisorii erau în joc, iar eu trebuia să stau de vorbă cu această inimă miloasă, cu acest profesor liberal, academic și visător, a cărui singură preocupare era un lucru ridicol, variabila independentă. Mi-am spus: următorul lucru pe care-l va întreba este dacă am un program de reabilitare. Fraierul! L-am concediat cu îndemânare și m-am întors la misiunea de a aștepta desfășurarea atacului. Am așteptat și am așteptat.

Am realizat într-un final că totul fusese doar un zvon. Fără nici o substanță. Am pierdut multe ore și am consumat multă energie pentru a plăni combaterea aceluia atac fictiv. Ca un prost, am implorat poliția să mă ajute; am curățat un depozit murdar de sus; am dezafectat închisoarea și am mutat deținuții. Mai important, am pierdut timp prețios. Și, cel mai mare păcat al nostru, ca cercetători, este că nu am cules date sistematice. Toate acestea au fost înfăptuite de cineva care are un interes profesional legat de transmisiunile zvonistice și de distorsiune și care face în mod regulat demonstrații la clasă privind astfel de fenomene. Noi, muritorii, suntem uneori proști, în special când emoțiile muritoare domină rațiunea.

Am reînviat recuzita închisorii și apoi am mutat deținuții înapoi, jos, din acel depozit încins, aglomerat și fără ferestre, unde au stat timp de trei ore. Ce umilire am suferit! Craig, Curt, Dave și cu mine abia am putut să ne privim în ochi în acea seară. Am hotărât tacit să ținem totul pentru noi și să nu caracterizăm situația drept „Nebunia dr Z.”.

Noi am fost proștii, dar cine a fost flautistul?

Evident că toți am avut sentimente de frustrare. De asemenea, am suferit tensiunea disonanței cognitive pentru că am crezut atât de repede și atât de ferm o minciună, făcând atâtea acțiuni inutile fără o justificare suficientă.¹⁰ Am trăit, de asemenea, „gândirea de grup” în acțiune. Odată ce eu, ca lider, am crezut că zvonul este valid, toți ceilalți l-au acceptat ca adevărat. Nimeni nu a jucat rolul avocatului diavolului, o figură de care are nevoie orice grup pentru a evita deciziile prostești sau chiar dezastruoase, ca aceasta. Mi-am adus aminte de decizia „dezastruoasă” a președintelui John Kennedy de a invada Cuba în acel fiasco din Golful Porcilor.¹¹

De asemenea, ar fi trebuit să-mi dau seama că pierdem detașarea științifică esențială pentru efectuarea unei cercetări cu o obiectivitate lipsită de părtinire. Eram pe cale să devin un intendent de închisoare, nu un cercetător. Ar fi trebuit să fie evident că lucrurile se petreceau astfel chiar de la întâlnirea anterioară cu doamna Y și cu soțul ei, ca să nu mai spun de negocierile mele cu sergentul de poliție. Totuși, chiar și psihologii sunt oameni supuși acelorași procese dinamice, la nivel personal, pe care le studiază la nivel profesional.

Senzația noastră generală de frustrare și de stânjenală s-a răspândit tacit în incinta închisorii. Retrospectiv, cred că ar fi trebuit să ne recunoaștem greșeala și să mergem mai departe, dar asta este unul dintre cele mai grele lucruri pe care le poate face cineva. Să spui „am greșit, îmi pare rău”. În schimb, am căutat în mod inconștient țapi ispășitori pentru a îndepărta vina de la noi înșine. Și nu a trebuit să căutăm prea departe. În jurul nostru erau deținuți care aveau să plătească prețul pentru eșecul și stânjenala noastră.

6

MIERCURI TOTUL SCAPĂ DE SUB CONTROL

În a patra zi a experimentului, mă aștept la o perioadă mai puțin frenetică decât cea creată de problemele din nesfârșita zi de marți. Programul nostru zilnic pare plin de evenimente interesante pentru a ține în frâu volatilitatea care parcă ar domina închisoarea. Un fost preot de închisoare vine în vizită în dimineața aceasta, pentru a-mi da senzația de cât de reală poate fi o astfel de închisoare simulată și pentru a oferi un etalon față de care să ne putem măsura. El îmi întorcea o favoare mai veche pe care i-o făcusem, dându-i referințe la o lucrare pe care o scria despre închisori, pentru un curs de vară. Deși vizita sa a fost aranjată înainte de a începe studiul, va fi de două ori utilă deoarece satisface parțial cererea Comitetului de plângeri de a avea serviciu religios. După aceea va avea loc prima audiere a comisiei de eliberare condiționată pentru deținuții care vor să fie eliberați astfel. „Comisia” va fi condusă de consultantul nostru în acest proiect, Carlo Prescott. Va fi interesant de văzut cum face el față acestei inversiuni complete de rol, de la un fost deținut care a cerut în mod repetat și i s-a refuzat eliberarea condiționată la șeful unei comisii de audiere.

Promisiunea unei alte serii de vizită după cină ar trebui să ajute la atenuarea nervozității unor deținuți. De asemenea, plănuiesc să accept un deținut de rezervă, în uniformă cu nr. 416, pentru a umple locul lăsat de scandalagiul Doug-8612. Agenda de azi e foarte plină, dar este o zi bună de muncă pentru intendentul închisorii Stanford și echipa sa.

o enigmă preoțească

Părintele McDermott este un bărbat solid, de aproximativ un metru optzeci și cinci înălțime. Este suplu și aranjat; arată de parcă face în mod constant exerciții fizice. Părul este generos, chipul îi este înșeninat de prezența unui zâmbet larg, cu nasul fin și carnația rumenă. Stă drept, se așază la fel de drept și are un simț al umorului foarte dezvoltat. McDermott este un preot irlandez catolic, care bate spre cincizeci de ani și are experiență de consilier pastoral într-o închisoare de pe Coasta de Est.¹ Cu gulerul său apretat și costumul negru bine călcat, el este versiunea cinematografică a preotului jovial, dar ferm. Sunt uimit de naturalețea cu care intră și iese din rolul preoțesc. Acum este un învățat serios, acum un preot preocupat, apoi cineva care are un contact profesional, dar întotdeauna se întoarce la rolul principal, „Omul-preot”.

În biroul intendentului discutăm lista lungă de referințe și adnotări pe care i-am pregătit-o, pentru a-l ajuta la un raport pe care îl face despre violența interpersonală. Este în mod evident impresionat de faptul că petrec atât de mult timp cu el și este încântat de lista de referințe, așa că mă întrebă:

- Ce pot face pentru a vă ajuta?
- Tot ce aș vrea este să vorbiți cu cât mai mulți dintre studenții din experimentul nostru, în timpul pe care-l aveți la dispoziție, și apoi, pe baza mărturisirilor acestora și a ceea ce observați dumneavoastră,

să-mi spuneți o părere onestă despre cât de realistă vi se pare închisoarea noastră.

- Sigur, mă bucur că vă pot întoarce favoarea. O să folosesc ca termen de comparație deținuții cu care am lucrat în instituția de corecție din Washington, D.C., pentru care mi-am oferit serviciile mai mulți ani.

- Excelent, apreciez foarte mult sprijinul dumneavoastră.

Acum este timpul să schimbăm registrul:

- Directorul a invitat deținuții care vor să vorbească cu un preot să se înregistreze pentru acest privilegiu. Câțiva dintre ei vor să discute cu dumneavoastră, iar unii vor să se țină serviciu religios la sfârșitul săptămânii. Doar un deținut, numărul 819, se simte rău și vrea să doarmă mai mult, așa că nu va vorbi cu dumneavoastră.

- OK, să începem, va fi interesant, spune părintele McDermott.

Directorul a pus două scaune lângă perete, între celulele 2 și 3, pentru preot și pentru fiecare deținut care vine la el. Aduc alt scaun pentru mine, ca să mă așez lângă preot. Jaffe stă lângă mine, cu o expresie foarte serioasă în timp ce escortează personal fiecare deținut de la celula sa până la locul întrevederii. Este evident încântat de acest scenariu care imită realitatea, cu un preot adevărat care joacă rolul pastoral cu deținuții noștri falși. Chiar intră în rol. Eu sunt mai preocupat de plângerile deținuților și de ce va face bunul părinte pentru a le satisface. Îi spun lui Jaffe să se asigure ca filmarea lui Curt Banks să fie realizată în prim-planuri, dar calitatea scăzută a camerei noastre de înregistrat nu permite o asemenea finețe, așa cum îmi doresc.

Majoritatea interacțiunilor iau aceeași formă.

Preotul se prezintă: „Părintele McDermott, fiule, și tu?”

Deținutul răspunde: „Sunt 5486, domnule” sau „Sunt 7258, părinte”. Doar câțiva răspund cu numele lor; ceilalți își spun numărul, în mod curios, preotul nu clipește; sunt foarte surprins. Socializarea cu rolul de deținut are efect.

„De ce ai fost acuzat?”

„Hoție” sau „Jaf armat” sau „Pătrundere prin efracție” sau „încălcarea articolului 459 din Codul Penal”, acestea sunt răspunsurile

obișnuite. Unii adaugă: „Dar sunt nevinovat” sau „Am fost acuzat de... dar nu am făcut asta, domnule.”

Preotul replică apoi: „îmi pare bine să te văd, tinere” sau le spune pe nume. Îi întreabă unde locuiesc, despre familia lor, despre vizitatori.

„De ce ai un lanț la picior?” îl iscodește părintele McDermott pe unul dintre deținuți.

„Cred că pentru a ne împiedica să ne *mișcăm* liber.”

Pe unii îi întreabă cum sunt tratați, cum se simt, dacă au plângeri și dacă le poate oferi asistență. Apoi preotul merge dincolo de așteptările mele cu interogarea privind aspectul legal al încarcerării lor. „A fixat cineva cauțiunea pentru tine?” îl chestionează pe unul dintre ei. Iar pe 4325 îl întreabă serios: „Ce părere are avocatul tău despre caz?”

De dragul varietății, continuă să-i iscodească și pe ceilalți: „Ai spus familiei despre acuzațiile care ți se aduc?” sau „Ai vorbit deja cu avocatul public?”

Brusc, toți suntem în „Zona crepusculară”. Părintele McDermott a alunecat el însuși adânc în rolul de preot al închisorii. Aparent, închisoarea noastră simulată a creat o situație realistă care l-a atras și pe părinte, așa cum a făcut cu deținuții și cu gardienii.

„Nu ni s-a permis să dăm telefon și încă nu am fost judecați, nici nu s-a menționat vreo dată a procesului, domnule.”

Preotul spune: „Ei, bine, cineva trebuie să preia cazul. Vreau să spun că poți lupta de aici, dar ce folos ai să-i scrii președintelui Curtjii de Justiție? Răspunsul va veni foarte greu. Ar fi bine ca familia să contacteze un avocat, pentru că tu nu ai nici o influență în starea actuală.”

Deținutul Paul-1037 spune că plănuiește să fie propriul lui avocat, „pentru că voi termina dreptul, în câțiva ani”.

Preotul zâmbește sardonice: „Din experiența mea personală am observat că un avocat care-și susține propria cauză devine prea implicat emoțional. Știi cum se spune: «Un avocat care își apără propriul caz are un client prost!»”

Îl anunț pe 1037 că timpul său a expirat și-i cer directorului să-l înlocuiască cu următorul deținut.

Preotul este surprins de formalismul excesiv al „Sergentului” și de refuzul său de a primi consiliere legală pentru că „este corect să fac închisoare pentru crima pe care se presupune că am comis-o”. „Mai sunt și alții ca el sau este un caz special?” întreabă McDermott. „Este cazul nostru special, părinte.” Este greu să-ți placă „Sergentul”; chiar și preotul îl tratează condescendent.

Deținutul 5704 exploatează cu iscusință posibilitatea de a cere o țigară, știind că nu are voie să fumeze. După ce o aprinde și trage un fum, îmi rânjește provocator și face semnul victoriei - replica lui nonverbală pentru „te-am făcut”. Șeful Comitetului de plângeri profită din plin de această plăcută evadare din rutina închisorii. Mă aștept să ceară o altă țigară pentru mai târziu. Totuși, îl văd pe gardianul Arnett care observă afrontul și știu că-l va face pe deținut să plătească scump pentru țigara primită și pentru surâsul său șmecher.

Pe măsură ce se desfășoară întrevederile, cu conversații de rutină, plângeri despre tratamentul rău și încălcări ale regulilor, devin mai agitat și mai confuz.

Doar deținutul 5486 refuză să fie absorbit de acest scenariu, și anume să se poarte ca și cum asta este o închisoare adevărată și el este un deținut adevărat care are nevoie de ajutorul unui preot adevărat pentru a-și recăpăta libertatea. El e singurul care descrie situația ca pe un „experiment” - unul care scapă de sub control. Jerry-5486 este tipul cel mai echilibrat din formație și cel mai puțin demonstrativ. Îmi dau seama că a fost o umbră până acum, nu a fost numit de gardienii din nici o tură pentru o acțiune specială și rareori a fost observat ieșind în evidență la vreo numărătoare sau revoltă sau orice altceva. De acum încolo voi fi cu ochii pe el.

Următorul deținut este dornic să primească ajutorul preotului pentru a avea parte de asistență legală. Totuși, el este uimit de faptul că asta costă mulți bani. „Ei, bine, să presupunem că avocatul tău vrea cinci sute de dolari garanție chiar acum. Ai cinci sute de dolari la tine? Dacă nu, părinții tăi vor trebui să-i aducă mai mult, chiar acum.”

Deținutul 7258 acceptă oferta preotului și-i dă numele mamei și numărul de telefon, pentru ca ea să vorbească cu avocatul. El spune că vărul său lucrează la biroul Avocatului public și ar putea

să-l scoată pe cauțiune. Părintele McDermott promite să-i transmită cererea, Hubbie se bucură ca și cum ar fi vorba de Moș Crăciun care-i dă o mașină nouă sau alt cadou.

Toată înscenarea devine și mai stranie.

Înainte de a pleca și după ce a vorbit serios cu șapte dintre deținuții noștri, preotul întreabă despre deținutul retras, care ar putea avea nevoie de ajutorul lui. Îi spun gardianului Arnett să-l încurajeze pe 819 să vorbească puțin cu preotul; l-ar putea face să se simtă mai bine.

Într-un moment de liniște, în timp ce deținutul 819 se pregătește pentru întâlnirea cu consilierul pastoral, părintele McDermott îmi mărturisește: „Toți sunt tipul naiv de deținut. Nu știu nimic despre închisoare sau ce rol are ea. Este tipic pentru asemenea oameni educați. Aceștia sunt oamenii la care vrei să ajungi pentru a schimba sistemul penitenciar; liderii de mâine și votanții de azi, ei sunt cei care vor modela educația comunității. Ei pur și simplu nu știu destul despre ce înseamnă închisoarea și influența ei asupra individului. Dar ce faceți dumneavoastră aici este bine, îi va învăța.”

Iau asta ca pe un vot de încredere, înregistrez omilia sa pentru astăzi, dar sunt la fel de confuz.

Deținutul 819 arată îngrozitor, are cearcăne negre sub ochi și părul ciufulit. Stu-819 a făcut un lucru rău în dimineața asta. Înfuriindu-se, a rupt pernele și a împrăștiat fulgii peste tot. A fost dus în Gaură, iar colegii de celulă au făcut curat în urma lui. A fost deprimat după vizita părinților din seara trecută. Unul dintre colegii săi le-a spus gardienilor că în timp ce părinții credeau că au avut o discuție excelentă cu el, el a simțit exact pe dos. Ei nu i-au ascultat plângerile și nu le-a păsat de situația lui, pe care a încercat să le-o explice, dar ei au vorbit întruna despre o afurisită de piesă pe care tocmai o văzuseră.

Preotul:

- Mă întreb dacă ai discutat ideea ca familia să-ți facă rost de un avocat.

819:

- Știau că sunt deținut. Le-am spus ce se întâmplă aici, despre numere, reguli, hărțuire.

- Cum te simți acum?
- Mă doare capul; am nevoie de un doctor.

Intervin, încercând să descopăr ce fel de durere de cap are. Îl întreb dacă este o migrenă tipică sau poate de la epuizare, foame, căldură, stres, constipație sau probleme cu vederea.

819:

- Mă simt stors. Nervos.

Apoi clachează și începe să plângă. Lacrimi mari, suspine profunde. Preotul îi dă, calm, o batistă ca să-și șteargă lacrimile.

- Ei, haide, nu poate fi atât de rău! De când ești în locul ăsta?
- Doar de trei zile!
- Va trebui să fii mai puțin emotiv.

Încerc să-l consolez pe 819, aranjând să ia o pauză în camera de odihnă din incintă, de fapt în spatele separeului în care facem înregistrările. Îi spun că se poate odihni confortabil și că îi voi aduce niște mâncare bună. Apoi vom vedea dacă durerea de cap trece până după-amiază. Dacă nu, îl voi duce la cabinetul medical studențesc, pentru un control. Închei făcându-l să promită că nu va încerca să evadeze, căci îl duc într-o zonă de securitate minimă. Îl întreb dacă se simte atât de rău încât să fie eliberat acum. El insistă că vrea să continue și este de acord să nu încerce nimic suspect.

Preotul către 819:

- Poate că reacționezi la mirosul din locul ăsta. Aerul de aici este greu. Este un miros neplăcut, trebuie timp ca să te obișnuiești. Totuși, este aici, are o calitate oarecum toxică, poate prea puternică, dar putoarea contribuie la realitatea închisorii. (Lui McDermott îi miros urina și fecalele din închisoarea noastră, cu care noi ne-am obișnuit și nu le mai observăm până când nu ni se atrage atenția.) Trebuie să-ți găsești echilibrul, mulți deținuți învață să se descurce.

Când traversăm „Curtea”, spre holul care duce la biroul meu, preotul îmi spune că studiul funcționează ca o închisoare adevărată și că recunoaște aici specificul „sindrom al primei condamnări” - confuzie, iritabilitate, furie, depresie și emotivitate exagerată. Mă asigură că astfel de reacții se schimbă după o săptămână, pentru că efeminarea nu-l ajută pe un deținut să supraviețuiască. Adaugă că are

impresia că situația este mai reală pentru 819 decât este dispus băiatul să admită. Suntem de acord că are nevoie de consiliere. Observ că deși buzele lui 819 îi tremură, mâinile la fel, ochii sunt înlăcrimați, el tot nu poate să admită că nu face față aici: că vrea afară. Cred că nu poate accepta ideea că îi este teamă, că masculinitatea sa poate fi amenințată, așa că vrea ca noi - ca eu - să insistăm să plece, ca un mod de a salva aparențele.

- Poate. Este o posibilitate interesantă, răspunde părintele McDermott, reflectând la tot ce am discutat.

În timp ce-mi iau la revedere de la el, adaug în trecere că bunul preot nu-i va suna pe părinți, nu-i așa?

- Firește că-i voi suna, trebuie. Este de datoria mea.

- Sigur, ce prostie din partea mea, e datoria dumneavoastră, așa este.

(Exact de asta am nevoie, de părinți și avocați cu care să am de-a face, pentru că un preot a făcut o promisiune pe care este obligat să o respecte în *rolul său de preot adevărat*, deși știe că asta nu este o închiisoare adevărată și ei nu sunt deținuți adevărați, dar, la naiba, spectacolul trebuie să meargă mai departe.)

Vizita preotului pune în lumină confuzia crescândă dintre realitate și iluzie, dintre jocul de rol și identitatea autodeterminată. El este un preot adevărat în lumea reală, cu experiență personală în închisori adevărate și deși este pe deplin conștient că închiisoarea noastră este simulată, își joacă atât de profund rolul stereotip, încât ne ajută să transformăm spectacolul în realitate. Stă drept, își ține mâinile într-un mod specific, face gesturi mici, se apleacă în față pentru sfaturi personale, dă din cap atotștiutor, se încruntă la prostiile deținuților și vorbește cadențat, fapt care-mi amintește de copilărie, de școala de duminică de la biserica Sfântul Anslem. Nu ar fi putut întruchipa o imagine mai fidelă a unui preot nici dacă ar fi fost trimis de la cel mai bun teatru. În timp ce-și îndeplinea misiunea, era ca și cum ne aflam pe platoul de filmare al unui film bizar, iar eu admiram ce bine își joacă rolul acest actor. Vizita preotului a transformat și mai mult experimentul nostru simulat într-o închiisoare mai realistă. Acest lucru a fost valabil mai ales pentru deținuții

care au fost capabili un timp să mențină impresia că totul „este doar un experiment”. Preotul a creat prin mesajul său un mediu nou. Scenariul nostru era acum în mâinile lui Franz Kafka sau Luigi Pirandello?

Tocmai atunci erupe ceva în „Curte”. Deținuții țipă. Strigă tare ceva despre deținutul 819.

Arnett:

- Deținutul 819 a făcut un lucru rău, spuneți de zece ori, tare.

Deținuții:

- Deținutul 819 a făcut un lucru rău. (Iar și iar, de multe ori.)

Arnett:

- Ce se întâmplă cu deținutul 819 pentru că a făcut lucrul rău, deținut 3401?

- Deținutul 819 este pedepsit.

- Ce se întâmplă cu deținutul 819, 1037?

- Nu sunt sigur, domnule ofițer de corecție.

- Este pedepsit. De la început, 3401.

3401 repetă mantra, iar 1037 adaugă și mai tare:

- Deținutul 819 este pedepsit de domnul ofițer de corecție.

1037 și toți ceilalți deținuți sunt întrebați același lucru și fiecare răspunde identic, individual și apoi colectiv.

Arnett:

- Să auzim de cinci ori, ca să fim siguri că țineți minte. Din cauza lucrurilor rele făcute de deținutul 819, celulele voastre sunt în dezordine. Să auzim de zece ori.

- Din cauza a ceea ce a făcut deținutul 819, celula mea este în dezordine.

Deținuții incantează fraza în mod repetat, dar 1037, cel care vrea să devină avocat, nu se mai alătură grupului. Gardianul John Landry gesticulează amenințător cu bastonul spre el, pentru a intra în rând. Arnett oprește incantația pentru a întreba ce se întâmplă; Landry îl informează despre nesupunerea lui 1037.

Deținutul 1037 îl provoacă pe Arnett:

- Am o întrebare, domnule ofițer de corecție. Ar trebui să spunem minciuni?

Arnett răspunde în stilul său oficial, deloc agitat, autentic:

- Nu ne interesează întrebările tale acum. Sarcina a fost desemnată, așa că hai să auzim. „Din cauza a ceea ce a făcut deținutul 819, celula mea este în dezordine”, de zece ori.

Deținuții scandează fraza, dar pierd șirul și o fac de unsprezece ori.

Arnett:

- De câte ori vi s-a spus să declamați, deținut 3401 ?

- De zece ori.

- De câte ori ați spus-o, domnule 3401 ?

- De zece ori, domnule ofițer de corecție.

- Greșit, ați spus-o de unsprezece ori. Mai spuneți o dată cum trebuie, de zece ori, așa cum am ordonat: „Din cauza a ceea ce a făcut deținutul 819, celula mea este în dezordine” - de zece ori.

Toți strigă de exact zece ori.

Arnett:

- Toată lumea să stea în poziție.

Fără nici o ezitare, toți se lasă la pământ pentru flotări.

- Sus, jos, sus, jos. 5486, nu facem rulări pe burtă, ci flotări, ține spatele drept. Jos, sus, jos, sus, jos, sus și stați jos. Întoarceți-vă pe spate pentru ridicări de picioare.

Arnett:

- Cincisprezece centimetri este măsura. Toată lumea ridică picioarele la cincisprezece centimetri înălțime și stați acolo până când ajunge toată lumea la aceeași înălțime.

Gardianul J. Landry măsoară distanța, pentru a verifica dacă picioarele deținuților sunt ridicate la exact cincisprezece centimetri deasupra solului.

Arnett:

- Toți odată, de zece ori: „Nu voi face greșeala comisă de 819, domnule ofițer de corecție.” Acum strigați cu toată puterea: „Nu voi face nici o greșeală, domnule ofițer de corecție.”

Toți se supun la unison. Deținutul 1037 refuză să strige, dar contribuie la incantație, în timp ce „Sergentul” este încântat de șansa de a-și urla supunerea în fața autorității. Apoi toți cântă foarte politicos, ca răspuns la comanda finală a ofițerului:

- Mulțumim foarte mult pentru această numărătoare frumoasă, domnule ofițer de corecție.

Unisonul deținuților l-ar fi făcut invidios pe orice dirijor sau pe un lider al tineretului hitlerist, mă gândesc eu. Mai mult, cât de departe au ajuns - sau am ajuns noi - de la numărătorile chicotite de duminică și atitudinile jucăușe ale noilor deținuți?

nu ești 819: a venit vremea să pleci acasă, stuart

Când îmi dau seama că 819 poate auzi toate acestea din camera de odihnă de pe cealaltă parte a separeului, mă grăbesc să verific. îl găsesc ghemuit și tremurând, isterizat. îl îmbrățișez, încercând să-l consolez, asigurându-l că se va simți bine după ce va pleca acasă. Spre surprinderea mea, refuză să vină cu mine la doctor și apoi să se ducă acasă.

- Nu, nu pot pleca. Trebuie să mă întorc acolo, insistă el printre lacrimi.

Nu putea pleca știind că ceilalți deținuți au spus că este un „deținut rău”, că dezordinea din celula sa a determinat toată această hărțuire a lor. Deși era în mod clar tulburat, era dispus să se întoarcă în închisoare pentru a demonstra că nu este de fapt un tip rău.

- Ascultă-mă cu atenție acum, nu ești 819. Ești Stuart, iar numele meu este dr Zimbardo. Sunt psiholog, nu intendent de închisoare, iar asta nu este o închisoare adevărată. Este doar un experiment, iar tipii dinăuntru sunt doar studenți, ca și tine. Așa că este timpul să te duci acasă, Stuart. Vino cu mine acum. Haide!

Se oprește din suspinat, își șterge lacrimile, se îndreaptă și se uită în ochii mei. Arată ca un copil trezit dintr-un coșmar, asigurată de părintele său că nu a fost vorba de un monstru adevărat și că va fi bine după ce acceptă acest adevăr.

- OK, Stu, hai să mergem. (Distrusesem iluzia lui, dar a mea persista încă.)

Ducându-mă să-i dau hainele civile și să-l eliberez, mi-am amintit că ziua lui a început cu o mulțime de necazuri care au constituit fundalul căderii sale nervoase.

819 o zbârcește de la început

Jurnalul directorului relatează că 819 a refuzat să se trezească la ora 6.10 azi-dimineață. A fost dus în Gaură, iar mai târziu a avut voie să stea la baie doar jumătate din timpul acordat celorlalți. Toți, inclusiv 819, au fost prezenți pentru numărătoarea de la 7.30, care a durat cincisprezece minute, spunându-și numărul în mod repetat, normal și invers. Totuși, în timpul perioadei de exerciții fizice, 819 a refuzat să participe. Un gardian a venit cu ideea pedepsei sociale de a-i forța pe ceilalți deținuți să stea cu brațele întinse până când 819 reușește.

819 a refuzat în continuare, iar puterea celorlalți deținuți a cedat, brațele le-au căzut. 819 a fost dus înapoi în Gaură, unde și-a luat micul dejun pe întuneric, dar a refuzat să mănânce oul. Este eliberat pentru a-și îndeplini sarcina de muncă, de a curăța toaletele cu mâinile goale și de a muta cutii încolo și îndoace la nesfârșit și fără sens, cu toți ceilalți deținuți. Când s-a întors în celula sa, 819 s-a încuiat pe dinăuntru. A refuzat să curețe spinii din pătura aruncată în celulă. Colegii săi, 4325 și înlocuitorul 8612, au fost forțați să facă muncă suplimentară până când el s-a supus. Au mutat cutii fără nici un sens, de la un dulap la altul. Nu s-a lăsat, ci a cerut să meargă la un doctor. Ceilalți s-au înfuriat pe încăpățânarea lui, pentru care sufereau ei.

În raportul turei gardianului Ceros scrie: „Un deținut s-a încuiat în celulă. Ne-am luat bastoanele și am mers să-l scoatem. Nu a vrut să iasă. I-am pus pe toți să stea la perete, cu brațele întinse. El stătea în celulă și râdea. Nu credeam că o va face. Am renunțat. Ceilalți deținuți ne-au urât. Eu am zâmbit și mi-am făcut treaba.”

Gardianul Varnish notează, în raportul său, importanța psihologică a comportamentului acestui deținut: „Aparenta indiferență a lui 819 față de necazurile celorlalți deținuți îi supăra pe aceștia.”

Varnish continuă să se plângă în raportul său de lipsa de direcție clare în legătură cu ceea ce le putea face deținuților. „Nu știam care este cuantumul de forță pe care o puteam folosi de fapt, iar acest lucru mă supăra, căci mi se părea că limitele nu erau definite clar în acest caz.”²

Vandy a relatat altă reacție: „Am continuat să fiu mai implicat decât în ziua precedentă. Îmi plăcea să hărțuiesc deținuții la 2.30 dimineața. Simțurile mele sadice erau satisfăcute când provocam amărăciune.” Asta este o afirmație remarcabilă, una pe care sunt sigur că nu ar fi făcut-o cu patru zile înainte.

Severul gardian Arnett adaugă în raportul său: „Singura dată când mi s-a părut că nu-mi pot juca bine rolul a fost cu 819 și 1037, când ei se aflau în momente de dificultate evidentă. Nu am fost atunci destul de dur pe cât ar fi trebuit să fiu.”³

„În principiu, lucrul cu adevărat opriment legat de experiența din închisoare este că te afli complet la mila altor oameni, care încearcă

să facă lucrurile cât mai dificile și mai neplăcute pentru tine", mi-a spus Stu-819 mai târziu. „Pur și simplu nu suport să fiu abuzat de alți oameni. Am un resentiment puternic acum față de gardienii de tip fascist și simpatie profundă pentru cei plini de compasiune. M-a încântat caracterul rebel al unor deținuți și m-au supărat complacerea și obediența totală a altora. Simțul timpului mi-a fost afectat, din moment ce clipele de tortură din fiecare zi păreau a fi un pic mai lungi decât ar fi fost dacă m-aș fi simțit bine. Cel mai rău lucru legat de această experiență a fost depresia totală care s-a instalat deoarece eram hărțuit tot timpul și nu puteam ieși. Cel mai bun lucru s-a întâmplat la final când am fost eliberat.”⁴

Trădați de propriul nostru spion

Să ne amintim că David, care a preluat uniforma lui 8612, a fost adus în închisoare ca spion al nostru. Din nefericire pentru noi, el nu ne oferea informații utile, pentru că a empatizat cu cauza deținuților și și-a îndreptat loialitatea către ei, aproape într-o clipită. L-am eliberat în acea dimineață pentru a afla informații sau părerea lui legată de ce se petrece. În interviul cu directorul și cu mine, informatorul nostru eșuat și-a exprimat clar disprețul față de gardieni și frustrarea de a nu fi capabil să-i mobilizeze pe deținuți pentru a nu se supune ordinelor. A spus că dimineață un gardian i-a zis să umple ibricul de cafea cu apă fierbinte în baie, dar apoi alt gardian l-a pus să umple ibricul cu apă rece, admonestându-l pentru că nu a ascultat ordinele. Ura această hărțuire „de rahat”. De asemenea, ne-a vorbit despre distorsiunea temporală care amplifică și contractă evenimentele și care-l făcea confuz atunci când era trezit de mai multe ori pe noapte, pentru numărători interminabile. A raportat o obtuzitate mentală, ca o ceață care înconjoară totul.

„Arbitrariul și sarcinile idioate date de gardieni sunt iritante.” În noul jău rol de informator transformat în deținut revoluționar, ne-a povestit despre planul său de a-și energiza tovarășii în vederea acțiunii. „Astăzi m-am hotărât să fiu un deținut de rahat. Am vrut

să induc un spirit de rezistență printre deținuți. Pedepsa de a-i obliga pe ceilalți să facă mai mult dacă vreun deținut refuză să muncească sau să iasă din celulă funcționează doar dacă ceilalți vor să facă mai mult. Am încercat să-i determin să reziste. Dar toți au fost dispuși să facă tot ce li s-a spus, chiar și sarcina umiltoare de a transfera conținutul unui closet în altul și înapoi sau de a curăța vasul de toaletă cu mâinile goale."

David a raportat că nimeni nu este supărat pe mine sau pe director, care este de obicei doar o voce care se aude la difuzor, dar el și ceilalți sunt supărați pe gardieni, l-a spus unuia în această dimineață: „Domnule ofițer de corecție, crezi că atunci când slujba asta se termină vei avea destul timp pentru a deveni din nou o ființă umană?” Lucru pentru care, firește, a fost dus în Gaură.

Era supărat că a eșuat în încercarea sa de a-i face pe ceilalți deținuți să refuze să-și țină brațele ridicate, ca pedeapsă colectivă pentru dezordinea făcută de 819. Brațele le-au căzut, dar de oboseală, nu de nesupunere. Frustrarea lui David că nu este un organizator eficient al muncii este evidentă în raportul său.

Liniile de comunicare sunt limitate sever când toată lumea strigă tare, nu poți opri asta. Dar în timpul perioadelor de tăcere încerc să vorbesc cu colegii mei de celulă, însă 819 este mereu în Gaură, iar celălalt, 4325 (Jim), este tăcut și nu prea am ce vorbi cu el. Iar în timpul meselor, când ar fi un moment bun de a vorbi cu băieții despre a nu ceda atât de ușor în fața gardienilor, nu ai voie să vorbești. Este ca și cum energia rămâne în tine și nu ajunge nicio dată organizată și transformată în acțiune. Mă simt deprimat când un tip îmi spune „Vreau să fiu eliberat condiționat. Nu mă enerva. Dacă vrei să te sumețezi, e foarte tare, dar eu nu am de gândi”⁵

David nu ne-a oferit „informații pe baza cărora să putem acționa”, de pildă planuri de evadare sau unde se află cheile cătușelor. Reflecțiile sale personale au arătat însă că în mințile deținuților opera o forță foarte puternică, pentru a suprima acțiunile de grup care se opuneau opresiunii. Ei au început să se concentreze

asupra propriei persoane, pentru a se gândi în mod egoist la ce trebuie să facă fiecare pentru a supraviețui și poate pentru a fi eliberați condiționat.

bun venit noului deținut din grup

Pentru a completa rândurile rărite ale deținuților, am acceptat un înlocuitor, numărul 416. Acest ultim venit va juca în curând un rol remarcabil: îl vedem mai întâi pe înregistrările video în colțul „Curții”. A intrat în închisoare cu o pungă pe cap; este dezbrăcat cu atenție de gardianul Arnett. Este într-adevăr foarte slab. „Numai piele și oase”, cum spunea mama mea: ai putea număra fiecare coastă de la o distanță de trei metri. Este o priveliște mai degrabă jalnică și încă nu a început să-și dea seama ce-l așteaptă.

Arnett îi dă lent și sistematic pe tot corpul cu așa-zisa pudră de deparazitare. În prima zi, sarcina aceasta a fost executată rapid, pentru că gardienii aveau de înregistrat mulți deținuți. Acum, având suficient timp la dispoziție, Arnett transformă procedura într-un adevărat ritual de purificare. Îi trage peste cap uniforma cu numărul 416, îi leagă lanțuri la picioare și-i pune pe cap un ciorap nou. *Voilà!* Noul deținut este gata de acțiune. Spre deosebire de ceilalți, care s-au acomodat treptat la exagerările zilnice ale comportamentului arbitrar și ostil al gardienilor, 416 a fost aruncat în acest creuzet al nebuliei cu capul înainte, fără să aibă timp de acomodare.

Am fost uluit de procedura de arestare. Ca rezervă, nu am fost arestat, așa cum s-a întâmplat cu alții. Am fost chemat de o secretară să-mi iau hârtiile și să mă prezint în holul Departamentului de psihologie înainte de prânz. Am fost mulțumit că am primit jobul, bucuros că am șansa asta. [Amintiți-vă că acești voluntari au fost plătiți pentru două săptămâni de muncă.] În timp ce așteptam, a ieșit un gardian și, după ce i-am spus numele, mi-a pus imediat cătușele.

mi-a îndesat o pungă de hârtie pe cap, am coborât pe niște scări și a trebuit să stau în picioare un timp, cu mâinile pe perete. Nu aveam nici o idee de ce se întâmplă. Cred că mă așteptam la ceva neplăcut, dar a fost mult mai rău decât crezusem. Nu mă așteptam să intru și să fiu dezbrăcat și deparazitat și să fiu lovit peste picioare cu un baston. M-am hotărât să rămân cât mai detașat mental de gardieni în timp ce-i priveam pe ceilalți deținuți jucând aceste jocuri sociale. Mi-am spus că voi face totul ca să stau deoparte, dar pe măsură ce trecea timpul am uitat care sunt motivele pentru care mă aflam aici. Am intrat cu ideea că voi câștiga niște bani. Deodată, 416 a fost transformat într-un prizonier - și încă unul extrem de uluit și supărat.⁶

*Amazing Grace**: în cheie ironică

Noul deținut ajunge la timp pentru a-l auzi pe Arnett dictând o scrisoare pe care colegii săi trebuie să o trimită potențialilor oaspeți pentru următoarea seară de vizită. Pe măsură ce gardianul citește textul, ei îl scriu. Apoi el cere fiecăruia să repete părți din scrisoare cu voce tare. O versiune așa cum a fost dictată sună astfel:

Dragă mamă.

Mă simt extraordinar de bine. Mâncarea este excelentă și mereu avem parte de jocuri și distracție. Ofițerii s-au purtat foarte bine cu mine. Toți sunt niște tipi minunați. Ți-ar plăcea de ei, mamă. Nu e nevoie să mă vizitezi, sunt în al nouălea cer. *[Și puneți aici numele pe care vi l-a dat mama voastră, oricare ar fi el.]*

Cu sinceritate,
Fiul tău iubitor

Gardianul Markus strânge scrisorile pentru a le pune la poștă mai târziu, firește după ce le citește, ca să nu conțină informații imper tinente sau plângeri incendiare. Deținuții fac față acestui nonsens

* Cântec religios (n. tr.).

pentru că vizitele au devenit importante pentru ei - după relativ puține zile în care nu și-au văzut familia și prietenii. Legătura cu lumea din afară trebuie menținută, ca reasigurare că acest subsol nu înseamnă totul.

Încep să apară necazuri noi legate de problema încuietorii de la celula 1. Șmecherul 5704 care a cerut fără rușine o țigară preotului, mai devreme, continuă să deschidă ușa ca să arate că este liber să intre și să iasă oricând. Într-o manieră insinuantă, gardianul *Arnett aduce o funie și o leagă* printre bare și de-a latul peretelui, apoi de celula 2. Face asta metodic, ca și cum ar fi vorba de un concurs al cercetașilor. Fluieră valsul *Dunărea albastră* în timp ce trece funia printre barele unei celule și apoi la cealaltă, pentru a preveni deschiderea vreuneia din interior. Arnett fluieră bine. John Landry apare la orizont și își folosește bastonul pentru a trage funia. Cei doi gardieni zâmbesc aprobator unul la altul, pentru o treabă bine făcută. Nimeni nu intră și nu iese din celule până când gardienii nu găsesc o soluție pentru a fixa încuietoarea defectă, pe care probabil a stricat-o 5704.

- Nu primești țigări, 5704, cât timp ușa celulei este blocată. Vei sta în carceră când ieși.

Rich-1037 strigă amenințător din celula 2:

- A m o armă!

Arnett îl provoacă:

- Nu ai o armă, putem deschide celula oricând vrem.

Cineva strigă:

- Are un ac!

- Nu este bine să aibă așa ceva, va trebui să-l confiscăm și apoi să-l *pedepsim*.

Landry bate cu bastonul tare în ușile tuturor celulelor, pentru a le reaminti cine este șeful. Arnett bate și el în barele celulei 2, aproape zdrobind mâinile unuia dintre deținuți, care se retrage la timp. Apoi, ca și în timpul revoltei din dimineața celei de-a doua zile, John Landry începe să folosească extingtorul, pulverizând tot dioxidul de carbon rece ca gheața în celula 2. Landry și Markus își strecoară bastoanele printre barele celulei, pentru a ține deținuții

la distanță de ușă, dar un bărbat din celula 2 le fură unul dintre bastoane. Toți încep să-i ia în râs pe gardieni. O altă nebunie este pe cale să înceapă, acum când deținuții au o armă.

Arnett își păstrează atitudinea degajată și, după câteva discuții, gardienii se hotărăsc să ia o încuietorie de la un birou gol și să o instaleze în celula 1.

- Oameni buni, tot ce se întâmplă aici este o stradă cu sens unic în fond, este vorba doar de durată, le spune el cu răbdare.

În final, gardienii triumfă încă o dată, intrând cu forța în ambele celule și ducându-l pe băiatul rău 5704 din nou în Gaură. De data asta nu riscă. Îl leagă de mâini și de picioare, folosind funia luată de pe ușile celulelor, înainte de a-l arunca în carceră.

Această răzvrătire duce la pierderea prânzului pentru toți deținuții. Cu atât mai rău pentru 416, noul deținut. El a băut o ceașcă de cafea și a înghițit o prăjiturică la micul dejun. Este înfometat și nu a făcut nimic altceva decât să privească uimit la desfășurarea acestor evenimente bizare. Ar fi plăcut să mănânce ceva cald, gândește el. În locul prânzului, deținuții sunt aliniați la perete. Paul-5704 este adus din carceră, dar rămâne legat, întins, neajutorat pe podeaua „Curții”. El este prezentat ca un exemplu din care trebuie învățat.

Gardianul Markus ordonă fiecăruia să cânte în timp ce face sărituri, pe melodia *Row, row, row your boat*.

- Cum sunteți într-o formă bună azi, vom cânta *Amazing Grace*, le spune Arnett. Ne vom opri la un singur vers, căci nu voi lua în deșert numele Domnului.

Până când ceilalți deținuți se așază pe podea pentru flotări, 416 este strigat pentru prima sa apariție publică:

- Iată-te aici. Jine minte asta, 416. „Amazing Grace, cât de dulce este sunetul, să salvezi un sărman ca mine, odată am fost orb, dar acum văd, pentru prima dată de la Dumnezeu sunt liber.”

Arnett refuză să corecteze versul „pentru prima dată de la Dumnezeu”, cum îi sugerează Paul-5704 de pe podea.

- Așa veți cânta. Versul poate nu este exact, dar așa veți cânta.

Apoi, în mod inexplicabil, schimbă ultimul vers în „de la prima oră când l-am văzut pe Dumnezeu sunt liber”.

Arnett, care evident știe că fluieră bine, fluieră *Amazing Grace* din nou, într-o armonie perfectă. Deținuții îl aplaudă într-un gest frumos și spontan de apreciere a talentului său, în ciuda faptului că-l disprețuiesc pentru atitudinea sa și pentru cruzimea manifestată împotriva lor. În timp ce gardienii Landry și Markus se lungesc pe masă, deținuții cântă, dar este evident că sună fals și nu sunt la unison. Arnett se supără:

- I-am luat pe oamenii ăștia din ghetoul de pe Sixth Street din San Francisco, sau ce? Să auzim din nou.

Scandalagiul 5704 face altă încercare de a corecta cuvintele greșite, dar Arnett folosește această ocazie pentru a-și exprima clar punctul de vedere.

- Firește, există o discrepanță aici; veți cânta versiunea de închisoare a *Amazing Grace*. Nu contează că este greșită, pentru că gardienii au mereu dreptate. 416, ridică-te în picioare, și, în timp ce restul fac flotări, cântă *Amazing Grace*, așa cum am dictat.

La doar câteva ore după încarcerare, 416 este adus în centrul atenției de Arnett, care-l izolează de ceilalți colegi și îl forțează să execute o sarcină fără sens. Înregistrările video ale acestui moment trist îl prezintă pe noul deținut cântând cu o voce ascutită acest cântec de libertate spirituală. Umerii căzuți și privirea orientată în jos fac ca disconfortul să fie evident, iar apoi totul se înrăutățește când este corectat și trebuie să repete cântecul, în timp ce tovarășii lui sunt forțați să facă flotări... Ironia de a primi ordinul de a cânta un cântec despre libertatea spirituală în această atmosferă opri-mantă, unde cântecul oferă cadența pentru executarea unor flotări fără sens, nu-i scapă lui 416. El jură să nu fie zdrobit de Arnett sau de alt gardian.

Nu este clar de ce Arnett l-a individualizat în felul acesta. Poate este doar o tactică de a-l pune mai repede în oala cu presiune. Sau poate că ceva din aspectul jerpelit al lui 416 îl jignește pe un gardian, care are tendința de a fi meticulos și de a arăta îngrijit.

- Acum că aveți chef de cântat, 416 va cânta *Row, row, row your boat*, în timp ce toți ceilalți stau pe spate cu picioarele în aer. Vreau să fie destul de tare, încât iubitul lui 5704, Richard Nixon, să

audă, oriunde ar fi. *Picioarele* sus. Sus! Sus! Să mai auzim de câte-
teva ori, subliniind în special ultimul vers, „Viața este doar un vis”.

Deținutul Hubbie-7258, păstrând încă ironia momentului, în-
treabă dacă pot cânta „Viața din închisoare este doar un vis”.
Deținuții răcnesc literalmente cântecul în acest moment, iar piep-
turile lor se îngreunează cu fiecare cuvânt. Viața este din ce în ce
mai ciudată.

întoarcerea cameramanului de la televiziune

În această după-amiază am primit vizita cameramanului de la
postul TV local din San Francisco, KRON. A fost trimis să facă un
reportaj scurt, ca urmare a celui de duminică, acesta stârnind un
oarecare interes, l-am dat voie să filmeze doar din spatele ferestrei
noastre de observație și să vorbească doar cu directorul și cu mine
despre progresul studiului. Nu voiam să am vreo interferență exte-
rioară care să tulbure dinamica dintre deținuți și gardieni. Nu am
putut vedea reportajul TV pe care l-a făcut în acea seară pentru că
am fost implicați în multe probleme urgente, care necesitau toată
atenția noastră.⁷

la revedere, tură de zi, bună seara, tură de noapte

- Este timpul să vă pregătiți pentru serviciul religios de dumi-
nică, le spune Arnett deținuților, deși este abia miercuri. Toată lumea
să stea în cerc și să se țină de mâini, ca într-o ceremonie religioasă.
Spuneți: „Bună, 416, sunt colegul tău, 5704.” Apoi fiecare dintre
voi îi urează bun venit noului vostru camarad.

Ei continuă aceste saluturi în cerc, în ceea ce devine o ceremo-
nie pioasă. Sunt surprins că Arnett s-a gândit să includă această

activitate comună sensibilă. Dar apoi el strică totul, punându-i să țopăie în cerc cântând *De jur împrejurul lui Roșie*, în timp ce 416 stă în mijloc.

Înainte de a încheia ziua, Arnett mai face o numărătoare, în care John Landry preia comanda, dictând cum se va cânta. Este prima numărătoare a lui 416 și el dă din cap uimit de faptul că ceilalți execută orice comandă la unison. Arnett continuă tratamentul dezumanizant până în ultimul minut al turei sale.

- Mi-a ajuns, duceți-vă înapoi în cuștile voastre. Faceți curățenie în celule, ca atunci când vin vizitatorii să nu fie îngreșoși de aspectul lor. Pleacă fluierând *Amazing Grace*, dar nu înainte de a adăuga: Pe curând, oameni buni! Pe mâine, fanilor!

Landry intervine și el:

- Vreau să mulțumiți ofițerilor de corecție pentru timpul pe care l-au petrecut azi cu voi.

Ei pronunță un ezitant „Mulțumim, domnilor ofițeri de corecție”. John Landry nu este convins de acest „mulțumesc” de rahat și-i pune să strige mai tare, în timp ce parcurge „Curtea” cu Markus și Arnett. Când ies din scenă, intră tura de noapte, în distribuție John Wayne și echipa sa harnică.

Noul deținut 416 ne-a povestit mai târziu despre frica pe care o simțea față de gardieni:

Eram terfiat de fiecare schimbare a turelor. Știam din prima seară că am făcut o prostie când m-am oferit voluntar pentru acest studiu. Prioritatea mea era să ies cât mai curând posibil. Asta ai face în închisoare dacă ai avea cea mai vagă posibilitate. Și asta era o închisoare adevărată, condusă de psihologi, nu de stat. Am făcut față acestei provocări începând greva foamei, refuzând să mănânc și îmbolnăvind-mă, ca să-l elibereze pe 416. Acesta era planul pe care aveam să-l respect, indiferent de consecințe.⁸

La cină, deși îi era foarte foame acum, 416 și-a urmat planul și a refuzat să mănânce.

Hellmann:

- Hei, băieți, avem cârnați fierbinți ia cină.
- Nu pentru mine, domnule, refuz să mănânc mâncarea pe care mi-o dați, spune 416 ușor.
- Asta e o încălcare a regulamentului pentru care vei fi pedepsit corespunzător.
- Nu contează, nu voi mânca din cârnații voștri.

Ca pedeapsă, Hellmann îl duce pe 416 în Gaură, iar Burdan insistă să țină câte un cârnac în fiecare mână. După ce toți ceilalți au terminat de mâncat, 416 trebuie să stea și să se uite la mâncarea sa, o farfurie cu doi cârnați reci. Acest act neașteptat de rebeliune i-a înfuriat pe gardienii din tura de noapte și în special pe Hellmann, care credea că în seara asta totul era sub control și nu vor fi incidente, după ce s-au rezolvat problemele din seara trecută. Acum „scandalagiul” ăsta provoca necazuri și i-ar putea incita și pe ceilalți să se revolte, tocmai când toți păreau complet dominați și supuși.

Hellmann:

- Nu vrei să mănânci doi cârnați împruțiți? Vrei să iau cârnații ăștia și să ți-i înfig în fund? Asta vrei? Vrei să-i iau și să ți-i înfig în fund?

416 rămâne supus, uitându-se în jos, inexpresiv, la farfuria cu cârnați.

Hellmann își dă seama că este timpul să pună în aplicare tactica „dezbină și stăpânește”:

- Ascultă aici, 416, dacă nu-ți mănânci cârnații, ăsta este un act de insubordonare a cărei consecință va fi faptul că nici un deținut nu va avea dreptul la vizită în seara asta. Ai auzit?

- îmi pare rău să aud asta. Acțiunile mele personale nu ar trebui să aibă consecințe pentru ceilalți, răspunde 416 cu aroganță.

- Nu sunt reacții personale, ci ale deținuților, și eu voi hotărî consecințele, urlă Hellmann.

Burdan îl aduce pe Hubbie-7258 ca să-l convingă pe 416 să-și mănânce cârnații. 7258 spune:

- Mănâncă-ți cârnații, OK?

Burdan adaugă:

- Spune-i de ce.

7258 continuă, zicându-i colegului său că nici unul nu va avea parte de ore de vizită dacă el nu-și mănâncă porția de cârnați.

- Nu-ți pasă de asta? Doar pentru că tu nu ai prieteni... Mănâncă pentru deținuți, nu pentru gardieni, bine? adaugă Burdan, punându-l pe 416 în conflict cu ceilalți colegi.

Hubbie-7258 continuă să vorbească cu 416, încercând, cu blândețe, să-l determine să mănânce cârnații pentru că iubita sa, Mary Ann, îl va vizita curând, și el nu ar vrea să i se ia acest privilegiu din cauza unor cârnați amărâți. Burdan continuă să arbo-reze mai mult din disprețul lui Hellmann în stilul său dominant:

- 416, care este problema ta? Răspunde, băiete! Da, care-i problema?

416 începe să explice că este în greva foamei, pentru a protesta împotriva acestui tratament abuziv și a încălcărilor contractului.

- Și ce naiba are asta de-a face cu cârnații? Ei, bine, ce?

Burdan este furios și lovește cu bastonul în masă, cu o bubuitură atât de puternică, încât are ecou de-a lungul pereților „Curtții”, cu reverberații amenințătoare.

- Răspunde-mi la întrebare, de ce nu mănânci cârnații?

Cu o voce abia perceptibilă, 416 continuă să-și susțină protestul non-violent, à la Gandhi. Burdan nu a auzit niciodată de Mahatma Gandhi și vrea un motiv mai bun.

- Spune-mi care-i legătura dintre aceste două lucruri, eu n-o văd.

Apoi 416 pune punctul pe „i”, amintindu-le celor aflați în apropiere că gardienii încalcă contractul pe care l-a semnat el când s-a oferit voluntar pentru acest experiment.

(Sunt uluit că toți ignoră acest lucru. Gardienii sunt acum complet absorbiți de închisoarea lor iluzorie.)

- Nu-mi pasă de nici un contract, țipă Burdan. Ești aici pentru că meriți, 416. Așa ai ajuns aici, ai încălcat legea. Aici nu este o creșă. Tot nu înțeleg de ce nu mănânci cârnații ăia. Credeai că asta este o creșă, 416? Crezi că poți încălca legea și să ajungi apoi la creșă?

Burdan continuă să spună că 416 nu va fi un băiat prea fericit când colegii săi de celulă vor trebui să doarmă fără pat, pe podea.

Totuși, tocmai când pare că-l va pocni pe 416, Burdan se întoarce furios. În schimb, își lovește bastonul în palmă și-i ordonă:

- Treci înapoi în Gaură.

416 știe drumul.

Burdan ridică pumnul în fața ușii carcerii, scoțând un sunet asurzitor care reverberează în interiorul depozitului întunecat.

- Acum fiecare dintre voi mulțumiți-i lui 416 pentru că v-a luat dreptul la vizită, mergeți la ușa Găurii și spuneți „mulțumesc”.

Fiecare deținut face asta, bătând la ușa depozitului „cu poftă”, cu excepția lui 5486, Jerry, care face asta fără tragere de inimă. Hubbie-7258 este foarte enervat de această răsturnare neașteptată a sortii sale.

Pentru a sublinia ideea, Hellmann îl scoate din Gaură pe 416, care ține încă în mână cei doi cârnați. Apoi el face încă o numărătoare chinuitoare de unul singur, fără a-i da lui Burdan vreo șansă să participe. Gardianul bun Landry nu se vede nicăieri.

Asta este șansa lui Hellmann de a distruge orice posibilitate ca deținuții să fie solidari și ca 416 să devină un erou revoltat.

- Acum toți veți suferi pentru că acest deținut refuză să facă un lucru simplu, cum este să mănânce cina, fără nici un motiv. Ar fi altceva dacă ar fi vegetarian. Spuneți-i în față ce credeți despre el.

Unii zic: „Nu fi așa prost”; alții îl acuză că este infantil.

Asta nu a fost destul de bine pentru „John Wayne”:

- Spuneți-i că este un pămpălău.

Câțiva se supun, dar nu și „Sergentul”. Din principiu, „Sergentul” refuză să spună obscenități. Acum, cu doi care îl desfid în același timp, Hellmann își concentrează întreaga furie spre „Sergent”, hărțuindu-l fără milă, urlând la el că este un „tâmpit” și chiar mai rău, insistând să-i spună lui 416 că este un „ticălos”.

Numărătoarea dură continuă neîntrerupt timp de o oră, încheindu-se doar când la ușă apar vizitatorii. Vin în „Curte” și le spun gardienilor că orele de vizită trebuie respectate. Nu le place această intruziune în domeniul lor de putere, dar acceptă, ezitând. Există oricum timpul de după vizită, pentru ca ei să continue înfrângerea rezistenței deținuților.

Deținuții obedienți primesc vizitatori

Doi dintre cei mai obedienți deținuți, Hubbie-7258 și „Sergentul”-2093, care au prieteni sau rude în apropiere, au voie să primească doar vizite scurte în această seară. 7258 este extrem de fericit la vederea frumoasei lui prietene. Ea îl pune la curent cu noutățile despre prietenii comuni, iar el ascultă stând cu capul în mâini. În tot acest timp, Burdan stă lângă ei în picioare, învârtindu-și lejer bastonul mic și alb. (A trebuit să le dăm înapoi pe cele negre împrumutate de la departamentul de poliție.) Burdan este în mod evident impresionat de frumusețea ei și le întrerupe frecvent conversația, cu întrebări și comentarii.

Hubbie îi spune lui Mary Ann că este important să „încerci să te stăpânești, nu este chiar așa de rău aici, dacă cooperezi”.

Prietena:

- Și tu cooperezi?

7258 (râzând):

- Da, ei mă obligă.

Burdan intervine:

- Ei, bine, a existat o mică tentativă de evadare.

Prietena:

- Am auzit de asta.

7258:

- Nu mi-a plăcut deloc ziua asta. Nu avem nimic; nici un pat, nimic.

Îi spune că a trebuit să curețe spini din păturile murdare și alte sarcini neplăcute. Totuși rămâne neînfricat, zâmbește și o ține de mână în cele zece minute cât durează vizita. Burdan o escortează afară, iar deținutul se întoarce în celula singuratică.

Celălalt deținut care are drept de vizită este „Sergentul”, vizitat de tatăl lui. Acesta se laudă cu faptul că respectă întocmai regulile.

- Există șaptesprezece reguli... Le-am memorat. Regula elementară este să te supui gardienilor.

Tatăl:

- Vă pot pune să faceți orice?

, - Da, mă rog, aproape orice.

- Și ce drept au să facă asta?

Își freacă fruntea, aparent tulburat de starea fiului său. Este al doilea vizitator în mod evident supărat. Seamănă cu mama deținutului Rich-1037 - care avea dreptate să fie îngrijorată, având în vedere că el a încălcat regulamentul în ziua următoare. Totuși, „Sergentul” pare făcut dintr-un aluat mai dur.

„Sergentul”:

- Ei conduc închisoarea.

Tatăl întreabă de drepturile civile, dar Burdan intervine foarte dur:

- El nu are drepturi civile.

Tatăl:

- Ei, bine, eu cred că da, poate...

(Nu am putut auzi clar argumentația sa în fața lui Burdan, care nu se teme de acest civil.)

Burdan:

- Oamenii din închisori nu au drepturi civile.

Tatăl (exasperat):

- Oricum, cât timp avem voie să vorbim aici?

- Doar zece minute, răspunde Burdan.

Tatăl își dispută timpul rămas. Burdan le îngăduie încă cinci minute. Tatăl ar vrea mai multă intimitate. Asta nu este permis vizitatorilor în închisoarea noastră, răspunde Burdan. Tatăl se supără și mai tare, dar, în mod remarcabil, și el urmează regulile și acceptă această încălcare a drepturilor sale de către un puști care joacă rolul de gardian! Tatăl întreabă mai multe despre reguli, „Sergentul” vorbește despre numărătoare, „exerciții”, sarcini și stingere.

Tatăl:

- Așa te așteptai că va fi?

- Mă așteptam să fie mai rău.

Neîncrezător, tatăl exclamă:

- Mai rău? De ce mai rău?

Burdan intervine din nou. Tatăl este acum în mod clar iritat de prezența nedorită a acestuia. Gardianul îi spune că la început au existat nouă deținuți, iar acum sunt doar cinci. Tatăl întreabă de ce.

„Sergentul”:

- Doi au fost eliberați condiționat, iar doi sunt într-un loc de maximă securitate.⁹

- Unde?

- Nu știu exact.

Tatăl întreabă de ce sunt în această situație.

„Sergentul”:

- Au existat probleme disciplinare. De dispoziție.

Burdan răspunde în același timp:

- Pentru că *au* fost răi.

Tatăl:

- Ai impresia că ești în închisoare?

„Sergentul” (râzând, evită un răspuns direct):

- Ei, bine, nu am fost niciodată până acum în închisoare.

Tatăl râde. Rămân singuri în timp ce Burdan se îndepărtează, pentru că a auzit un zgomot puternic afară.

În lipsa iui, cei doi vorbesc despre audierea „Sergentului” pentru eliberare condiționată, pe care este sigur că o va primi pentru că a fost cel mai supus deținut până acum. Totuși, are o îngrijorare majoră:

- Nu știu care sunt criteriile pentru a obține eliberarea condiționată.

- A trecut timpul, anunță Geoff Landry.

Tatăl și fiul se ridică în picioare, cu intenția de a se îmbrățișa, dar își strâng doar mâinile, bărbătește, și își iau la revedere.

Homofobia își ițește capul urât

Când mă întorc de la cina frugală de la bufetul studenților, îl văd pe scandalagiul 5704 stând în picioare în mijlocul „Curții”, cu un scaun pe cap. Un scaun deasupra capului! Hellmann țipă la „Sergent”, iar Burdan intervine. Deținutul bun Jerry-5486, care a fost aproape anonim, stă pasiv lângă perete, în timp ce 7258 face flotări. Aparent, 416 este din nou la carceră. Hellmann îl întreabă pe 5704 de ce are scaunul pe cap - el i-a ordonat să-l poarte ca pe o pălărie.

Deținutul răspunde sfios că pur și simplu execută ordinele. Pare descurajat; toată vitejia pare să se fi scurs din 5704. Burdan îi spune să nu se uite așa stupid și să pună scaunul deoparte. Apoi Burdan bate la ușa Găurii cu bastonul:

- Te distrezi bine aici, 416?

Este timpul ca Hellmann să preia comanda, ca regizor al spectacolului din seara asta. El îl dă pur și simplu pe Burdan deoparte. (Nu se vede gardianul bun Geoff Landry în „Curte”, în urma vizitelor.)

- În timp ce ești cu mâinile în aer, 7258, de ce nu-l imiți pe Frankenstein? 2093, poți fi mireasa lui Frankenstein, stai chiar aici. Tu du-te acolo, îi spune „Sergentului”.

„Sergentul” întreabă dacă trebuie să joace.

- Firește, trebuie să joci. Tu o să fii mireasa lui Frankenstein, iar 7258, tu ești Frankenstein. Vreau să mergi ca Frankenstein și să spui că-l iubești pe 2093.

Când 7258 începe să meargă spre mireasa sa, Burdan îl oprește.

- Nu așa merge Frankenstein. Nu ți-am cerut să mergi ca tine.

Hellmann îl prinde pe Hubbie-7258 de braț, foarte agresiv, îl trage înapoi și-l pune să meargă asemenea lui Frankenstein.

7258:

- Te iubesc, 2093.

- Apropie-te! Apropie-te! strigă Burdan.

7258 este la câțiva centimetri de „Sergent”.

- Te iubesc, 2093.

Hellmann îi împinge aproape, cu mâinile pe spatele lor până când li se ating piepturile.

Din nou, Hubbie-Frankenstein spune:

- Te iubesc, 2093.

Hellmann îl ceartă pe „Sergent” pentru că zâmbește.

- Ți-am spus eu că poți zâmbi? Nu este amuzant. Treci jos și fă zece flotări!

În timp ce deținutul 7258 își ține brațele întinse în fața lui, cu spațele la perete, cămașa se ridică dezvăluind parțial organele genitale. „Sergentului” i se spune să zică celuilalt deținut, Jerry-5486, că îl iubește; el se supune, ezitând.

- Ei, bine, nu este drăguț? Nu este drăguț? râde Burdan.
Hellmann vine acum în fața lui 5486.
- Zâmbești? Poate și tu îl iubești. Vrei să te duci acolo și să-i spui?
Jerry-5486 face asta fără ezitare, dar zice încet:
- 2093, te iubesc.

Hellmann trece de la un deținut la altul cu atacurile sale verbale.

- Lasă brațele jos, 7258. De aceea puți așa de tare.
- Acum voi toți, deținuți împuțiți, treceți pe podea, o să faceți săritura broaștei.

Încep să sară, dar se împiedică pentru că sabotjii le alunecă din picioare, iar cămășile li se ridică și le expun organele genitale, în timp ce ei sar peste corpurile aplecate ale colegilor. Nu pot sări bine, iar lui Burdan nu prea-i place acest joc. Poate că i se pare că acțiunea este prea sexuală sau prea homosexuală pentru gustul lui. Hellmann simplifică jocul, punându-i doar pe 2093 și pe 5704 să joace împreună. Ei continuă să sară, iar Burdan scoate sunete guturale.

Jocul bomoerotic are un impact pervers asupra lui Hellmann.

- Așa o fac câinii, nu? Nu așa o fac câinii? Este gata, nu-i așa, cum stă în spatele tău, în stil câinesc? De ce nu faci ca un câine?

Când deținutul Paul-5704 s-a plâns că gardienii hărțuiesc deținuții, sunt convins că șeful Comitetului de plângeri din închisoarea Stanford nu și-a imaginat niciodată că abuzul jignitor al gardienilor va ajunge vreodată la acest nivel. Este în mod clar deranjat și-i spune lui John Wayne că ceea ce i s-a cerut să facă este „un pic obscen”.

Hellmann primește observația ca pe o palmă:

- Și eu cred că fața ta este un pic obscenă. Ce-ar fi să continui săriturile și să taci?

Geoff Landry intră în scenă, stând chiar în spatele lui 5704 și privind totul. Este în mod evident interesat de felul în care se desfășoară evenimentele, dar își ține mâinile în buzunare pentru a-și păstra neutralitatea și masca de indiferență. Nu poartă ochelarii de soare care-i amplifică anonimatul, deși directorul i-a spus să-i poarte.

- îmi pare rău că ofensez firea delicată a acestui deținut sensibil, spune Hellmann, în bătaie de joc.

Burdan reușește să încheie jocul, pe care l-a considerat degustător încă de la început.

- M-am săturat de jocul ăsta, este ridicol.
- Se întorc la jocul lor tradițional, numărătoarea.

„sergentul" dezvăluie o nouă identitate morală

Hellmann s-a plictisit. Merge încolo și înapoi de-a lungul liniei formate de deținuți. Deodată se întoarce și-și revarsă furia asupra „Sergentului":

- De ce ești așa un pupincurist?
  - Nu știi, domnule.
  - De ce încerci atât de mult să fii obedient?
- „Sergentului" nu îi este frică de el și intră în joc:
- Este în firea mea să fiu obedient, domnule ofițer de corecție.
  - Ești un mincinos. Ești un împuțit de mincinos.
  - Dacă spuneți dumneavoastră, domnule ofițer de corecție.

Hellmann devine și mai obscen, excitat poate de jocurile sexuale anterioare:

- Dacă ți-aș ordona să stai culcat și să fuți podeaua, ce ai face atunci?
- Aș spune că nu știu cum s-o fac, domnule ofițer de corecție.
- Dacă ți-aș spune să vii aici și să-l lovești pe prietenul tău, 5704, în față, cât de tare poți?

„Sergentul" își păstrează cumpătul:

- Mi-e teamă că sunt incapabil să fac asta, domnule ofițer de corecție.

Hellmann îl ia în râs și se întoarce, doar pentru a se răsuci spre o nouă victimă. În timp ce deschide ușa Găurii, Hellmann, ca un clown, strigă:

- Am pe cineva aici potrivit pentru oricine. De ce nu vă uitați la *omul* ăsta? 416, să nu pleci nicăieri!

416 clipește din întuneric la deținuții și la gardienii adunați, care se uită la el. Ține câte un cârnaț în fiecare mână!

Burdan:

- Cum de te ții de cârnați, 416?

- Încă nici nu a mâncat nici un cârnaț, spune Hellmann, iar gramatica sa de obicei bună se strică pe măsură ce devine mai emoțional. Și știți ce înseamnă asta pentru voi ceilalți?

Deținuții răspund în cunoștință de cauză:

- Nu avem pături în seara asta.

- Așa este, înseamnă că nici unul nu primește pături în seara asta! Veniți aici pe rând și încercați să-i spuneți lui 416 să-și mănânce cârnații. Să începem cu tine, 5486.

Deținutul vine către ușă, se uită în ochii lui 416 și-i zice cu blândețe:

- Mănâncă porția aia de cârnați dacă vrei, 416.

- Țsta e un mod tâmpit de a-i spune să facă ceva, 5486, îl admonestează Burdan. Cred că nu vrei pătură în seara asta. Următorul, 7258, spune-i.

Spre deosebire de primul tânăr din linie, 7258 urlă la deținutul rebel:

- Mănâncă-ți cârnații, 416, sau te bat!

Lui Hellmann îi place această exprimare a animozității dintre deținuți și rânjește larg.

- Așa mai merge! 5486, vino aici și spune din nou. Zi-i că-l bați dacă nu-și mănâncă porția de cârnați.

Deținutul se supune umil.

- 2093, vino aici și spune-i că-l bați la cur.

„Sergentul” face o afirmație mișcătoare:

- Îmi pare rău, domnule, nu voi folosi un cuvânt urât împotriva altei ființe umane.

- La ce anume obiectezi?

- Obiectez la cuvântul pe care l-ați folosit.

Hellmann încearcă să-l facă să spună „cur”, dar trucurile sale nu funcționează.

- Ce cuvânt? Bat? Nu vrei să spui „te bat”, asta e? Atunci despre ce vorbești?

„Sergentul” încearcă să se facă înțeles, dar Hellman îl întrerupe:

- Ți-am dat un ordin!

Hellmann este frustrat de refuzul „Sergentului” de a executa ordinele. Pentru prima dată, robotul aparent fără minte a demonstrat că are coloană vertebrală și suflet.

- Acum vino aici și spune-i ce ți-am zis.

„Sergentul” continuă să se scuze, dar rămâne ferm.

-Îmi pare rău, domnule ofițer de corecție. Nu sunt capabil de asta.

- Ei, bine, nu ești capabil să ai un pat în seara asta, vrei să spui? Menținându-și poziția, „Sergentul” își exprimă clar valorile:

- Prefer să rămân fără pat decât să spun asta, domnule ofițer de corecție.

Hellmann scoate fum pe nări. Se îndepărtează câțiva pași și apoi se întoarce spre „Sergent”, ca și cum ar vrea să-l execute pentru nesupunerea sa în fața întregii audiențe. Gardianul bun Geoff Landry simte tensiunea momentului și propune un compromis:

- Du-te și spune-i că o să-l bați la spate, atunci.

- Da, domnule ofițer de corecție, spune „Sergentul”. Apoi merge și i se adresează lui 416: Mănâncă-ți cârnații sau te voi bate la spate.

Landry întreabă:

- Ești convins?

- Da... Nu, domnule ofițer de corecție. Îmi pare rău, nu sunt convins.

Burdan îl întreabă de ce minte.

- Am făcut ce mi-a ordonat domnul ofițer de corecție să fac, domnule.

Hellmann intervine în apărarea colegului său:

- Nu ți-a spus să minți.

Burdan își dă seama că „Sergentul” capătă superioritate prin faptul că își menține ridicat nivelul statutului moral, ceea ce i-ar putea influența pe ceilalți. Întoarce lucrurile în altă direcție.

- Nimeni nu vrea să minți aici, 2093. Așa că, ce-ar fi să te întinzi pe jos?

Îl pune pe „Sergent” să se întindă cu fața în jos și cu brațele desfăcute.

- Acum fă niște flotări din poziția asta.

Hellmann intervine:

- 5704, du-te acolo și stai pe spatele lui.

După mai multe indicații despre cum să facă flotări din poziția asta, „Sergentul” este destul de puternic.

- Și nu-l ajuta. Acum fă o flotare. 5486, stai și tu pe spatele lui, cu fața în cealaltă parte. Acesta ezită. Haide, pe spatele lui, acum!

Deținutul se supune. Împreună, gardienii îl forțează pe „Sergent” să facă o flotare cu 5486 și 5704 stând pe spatele său (ei stau acolo fără ezitare). „Sergentul” se chinuie, folosindu-se de toată forța și mândria sa pentru a face o flotare completă. Se chinuie să se ridice de la podea, dar cade sub greutatea poverii sale umane. Cuplul diabolic izbucnește în râs, bătându-și joc de „Sergent”. Nu au terminat cu umilirea lui, dar refuzul încăpățânat al lui 416 de a-și mânca porția de cârnați are consecințe mult mai presante pentru acești gardieni. Hellmann zice:

- Pur și simplu nu înțeleg ce e chestia asta cu cârnații, 416. Nu înțeleg cum putem face atâtea numărători și ne simțim atât de bine, iar în seara asta pur și simplu o dăm în bară. De ce?

În timp ce Hellmann caută un răspuns simplu, Burdan vorbește încet cu 416 despre cârnați, încercând altă tactică.

- Ce gust au? Mm, sunt sigur că o să-ți placă după ce-i guști.

Hellmann repetă întrebarea mai tare, în caz că vreunul dintre cei prezenți nu a auzit:

- De ce avem atâtea numărători bune și apoi tu o dai în bară în seara asta?

În timp ce gardianul așteaptă răspunsuri explicite, 7258 răspunde:

- Nu știu; cred că suntem niște ticăloși, domnule ofițer de corecție. „Sergentul” răspunde:

- Chiar nu-mi dau seama, domnule ofițer de corecție.

Hellmann profită de altă șansă de a se răzbuna pe „Sergent” pentru nesupunerea sa anterioară victorioasă:

- Tu ești un ticălos?

- Dacă spuneți dumneavoastră, domnule ofițer de corecție.

- Dacă spun eu? Vreau să spui tu.

„Sergentul” își menține poziția:

-îmi pare rău, domnule, obiectez la un astfel de limbaj. Nu pot spune asta.

Burdan intervine:

- Tocmai ai zis că nu poți spune asta altor ființe umane, 2093.

Dar acum am o întrebare diferită. Nu poți spune asta despre tine?

„Sergentul” contraatacă:

- Mă consider o ființă umană, domnule.

- Te consideri o ființă umană?

- Am făcut afirmația că nu pot spune asta altei ființe umane.

- Asta te include și pe tine?

„Sergentul” răspunde calm, măsurat, alegându-și cu grijă cuvintele, ca și cum se află la o dezbatere la facultate:

- Afirmația nu m-ar fi inclus inițial și pe mine, domnule. Nu mă gândesc să-mi spun asta mie. Motivul este că așa fi... Oftează și apoi începe să mormăie și devine tulburat emoțional.

Hellmann:

- Asta înseamnă că tu ai fi un ticălos, nu-i așa?

- Nu, domnule.

- Ba da, ai fi.

- Da, dacă spuneți dumneavoastră, domnule ofițer de corecție.

Burdan:

- Ai spune lucruri foarte urâte despre mama ta, asta ai face, 2093.

Burdan vrea să ia parte și el la acțiune, dar Hellmann vrea să conducă jocul și nu se bucură de intruziunile acestuia.

Hellmann:

- Ce ai fi? Ce ai fi? Ai fi un bastard?

- Da, domnule ofițer de corecție.

- Ei bine, să te aud cum spui.

- îmi pare rău, domnule. Nu voi spune asta.

- De ce naiba?

- Pentru că nu folosesc un limbaj necuviincios.

- Ei, bine, cum s-ar aplica la tine? Ce ești tu?

- Sunt orice doriți dumneavoastră să fiu, domnule ofițer de corecție.
- Ei, bine, dacă spui asta, dacă spui că ești un bastard - vrei să știi ceva -, tocmai mi-ai dovedit punctul de vedere. Că ești un bastard. Tu zici asta. Așa că de ce nu vrei să spui tare?

- îmi pare rău, domnule, nu o voi face.

Hellmann simte că a pierdut altă provocare și se întoarce la tactica „dezbină și stăpânește”, care s-a dovedit atât de eficientă până atunci:

- Acum, băieți, vreți să dormiți bine în noaptea asta, nu?

Toți spun:

- Da, domnule!

- Ei, bine, cred că va trebui să așteptăm un pic, să-l lăsăm pe 2093 să se gândească la ce bastard este. Și apoi poate că ne va spune și nouă.

(Asta este o luptă neașteptată pentru putere între gardianul cel mai însetat de putere și deținutul care până acum a fost total obedient, într-atât încât este numit în mod ironic „Sergentul”, om pe care cei mai mulți deținuți și gardieni nu-l plac, toți l-au considerat nimic mai mult decât un robot militar. El demonstrează că are și o fațetă admirabilă a caracterului, ca om cu principii.)

„Sergentul”:

- Cred că sunteți foarte exact în felul în care mă condamnați, domnule ofițer de corecție.

Hellmann:

- O, știu asta.

- Dar nu pot pronunța cuvântul, domnule ofițer de corecție.

- Să pronunți ce?

- Nu voi spune, cu nici un fel de semnificație, cuvântul „bastard”.

Clopote, fluier, tunuri, muzică de paradă. Burdan strigă cu o bucurie dezlănțuită:

- A spus-o!

Hellmann:

- Ei, bine, glorie! Da, într-adevăr! A spus asta, 5704?

- Da, a spus, domnule ofițer de corecție.

- Cred că avem un câștigător.

Burdan:

- Băieții ăștia poate chiar ajung în pat în noaptea asta, cine știe. Nemulțumit de victoria parțială, Hellmann trebuie să demonstreze puterea arbitrară de care dispune.

- Pentru înjurat, 2093, treci jos și fă zece flotări.

„Sergentul”:

- Mulțumesc, domnule ofițer de corecție, spune el în timp ce execută, în ciuda epuizării evidente.

Burdan, supărat că „Sergentul” poate încă să execute atât de bine, își bate joc de flotările perfecte:

- 2093, unde te crezi? în tabără?

Relaxatul Geoff Landry intervine, de pe scaunul pe care a stat în ultima oră:

- Mai fă zece. Aduagă pentru spectatori: Voi credeți că astea sunt flotări bune?

Ei răspund:

- Da, sunt.

Marele Landry își etalează într-un fel ciudat autoritatea, poate pentru a se asigura că se mai bucură încă de așa ceva în ochii deținuților.

- Ei, bine, greșiți. 2093, mai fă cinci.

Relatarea „Sergentului” privind această confruntare adoptă un stil impersonal ciudat:

Gardianul mi-a ordonat să-i spun altui deținut „bastard” și să-mi spun și mie la fel. Nu am vrut să fac primul lucru, iar al doilea ar produce un paradox logic, negând validitatea primului. A început cum face mereu înainte de „pedepse”, spunând că ceilalți vor fi sancționați pentru acțiunile mele. Pentru a evita această situație și executarea ordinului, am produs o reacție care ar rezolva ambele lucruri, spunând: „Nu voi folosi cuvântul «bastard» în nici un sens”, astfel încât și el și eu am găsit o cale de ieșire.¹⁰

„Sergentul” se dovedește a fi un om cu principii serioase, nu lingșitorul supus și orb care părea a fi la început. Mai târziu, ne

relatează ceva interesant despre starea mentală pe care a adoptat-o, ca deținut în această situație:

„Când am intrat în închisoare m-am hotărât să fiu eu însumi pe cât de bine mă cunosc. Filosofia mea legată de închisoare era să nu cauzez sau să nu contribui la deteriorarea caracterului meu sau al colegilor mei și să evit să provoc, prin acțiunile mele, pe-depsirea cuiva.”

puterea simbolismului cârnaților

De ce au devenit atât de importanți cei doi cârnați nenorociți? Pentru 416, *cârnații reprezintă* tactica sa de a provoca sistemul rău, făcând *ceva ce* poate controla și nu poate fi forțat să facă altfel. Procedând astfel, el zădărnicește dominația gardienilor pentru care refuzul lui 416 de a mânca reprezintă o încălcare majoră a regulamentului, conform *căruia* deținuții trebuie să mănânce doar la ore fixe. Regulamentul a fost instituit astfel încât deținuții să nu ceară sau să nu primească *mâncare* la alte ore decât cele stabilite pentru masă. Totuși, această regulă a fost extinsă pentru a acoperi puterea gardienilor de a forța deținuții să mănânce oricând le este servită mâncarea. Refuzul de a *mânca a* devenit un act de nesupunere *pe care nu-l vor tolera, pentru că o asemenea* situație ar putea declanșa o reacție în lanț în care să fie implicați și cei până atunci docili.

Pentru ceilalți deținuți, refuzul lui 416 de a se supune ar fi trebuit văzut ca un gest eroic. Asta i-ar putea face să se coalizeze în jurul lui, pentru a lua o poziție colectivă împotriva tratamentului abuziv continuu al gardienilor. Problema strategică este că 416 nu a împărțit de la început planul său cu ceilalți, pentru a-i face să treacă de partea lui înțelegând semnificația opoziției sale. Decizia sa de a face greva foamei a fost *personală și* astfel nu a implicat pe nimeni. Simțind poziția socială subtilă a lui 416 în închisoare,

ca tipul nou care nu a suferit la fel de mult ca toți ceilalți, gardienii, intuitiv, au început să-i creeze imaginea de „scandalagiu” a cărui încăpățănare va duce la pedepse și la pierderea privilegiilor pentru toți. De asemenea, ei au caracterizat greva foamei ca pe un act egoist, acuzându-l că nu-i pasă că poate duce la pierderea privilegiului vizitelor. Totuși, deținuții ar trebui să-și dea seama că gardienii sunt cei care stabilesc situația de ori-ori *dintre* mâncatul cârnaților și faptul că ceilalți primesc vizite.

După ce a rezolvat opoziția „Sergentului”, Hellmann se întoarce la reprezentantul slăbănog al lui Nemesis, deținutul 416. Îi ordonă să iasă din carceră și să *facă* cincisprezece flotări.

- Doar pentru mine, și foarte repede.

416 se așază pe *podea* și începe să execute flotările. Totuși, este atât de slăbit și dezorientat, încât ce face nu prea se poate numi flotări. În mare parte *doar își ridică fundul*. Hellmann nu poate crede ce vede.

- Ce face? strigă cu glas neîncrezător.

- Își împinge curul, spune Burdan.

Landry, trezindu-se din starea sa adormită, adaugă:

- I-am spus să facă flotări.

Hellmann *răcnește*:

- Astea sunt flotări, 5486?

Deținutul răspunde:

- Cred că da, domnule ofițer de corecție.

- Nicidecum. Nu sunt flotări.

- Dacă spuneți dumneavoastră, nu sunt flotări, domnule ofițer de corecție.

Burdan intervine:

- Își leagă curul, nu-i așa, 5486?

„Sergentul” consimte sfios:

- Dacă spuneți dumneavoastră, domnule ofițer de corecție.

Burdan:

- Ce face?

5486 încuviințează:

- Își leagă curul.

Hellmann îl pune pe 5704 să arate cum se fac flotările, pentru a-l edifica pe 416.

- Vezi asta, 416? El nu-și împinge curul. Nu fute o gaură din podea. Acum fă ca lumea!

416 încearcă să-l imite pe 5704, dar este incapabil pentru că pur și simplu nu are destulă forță. Burdan observă cu răutate:

- Nu-ți poți ține corpul drept în timp ce faci asta, 416? Arăți ca și cum ești într-un *roller coaster* sau așa ceva.

Hellmann folosește rareori agresiunea fizică. Preferă să domine verbal, sarcastic și cu jocurile sale sadice și inventive. Este întotdeauna conștient de câtă libertate îi permite rolul său de gardian - ar putea improviza, dar nu trebuie să-și piardă controlul. Totuși, provocarea din seara asta l-a copleșit. Stă alături de 416, care zace pe podea și-i ordonă să facă flotări lente. Hellmann își pune apoi piciorul pe spatele lui 416, după care îl apasă tare pe coloană. Ceilalți par toți surprinși de acest abuz fizic. După vreo două flotări, gardianul dur își ridică piciorul de pe spatele deținutului și-i ordonă să se întoarcă în Gaură, trântind ușa cu putere și încuind-o.

În timp ce privesc asta îmi amintesc de desenele prizonierilor de la Auschwitz care-i reprezentau pe gardienii naziști făcând același lucru, călcând pe spatele prizonierului în timp ce acesta face flotări.

„Un găozar încăpățânat și pios”

Burdan urlă la 416 prin ușă:

- Nu mănânci, nu vei avea prea multă energie, 416.

(Cred că lui Burdan începe să i se facă milă de starea acestui băiat plăpând.) A venit vremea ascensiunii gardianului Hellmann. El ține o scurtă predică:

- Băieți, sper că sunteți atenți la acest exemplu. Nu aveți nici un motiv să nu ascultați ordinele. Nu v-am dat nici un ordin pe care să nu-l puteți îndeplini. Nu există nici un motiv pentru a ofensa

pe cineva. Nu sunteți aici pentru că ați fost cetățeni model, știți asta. Toată această purtare mă face să vomit. Și o puteți înceta chiar acum.

Îi cere „Sergentului” o evaluare a micului său discurs, iar acesta răspunde:

- Cred că ați ținut un discurs frumos, domnule ofițer de corecție. Apropiindu-se, Hellmann se întoarce să-l atace:

- Crezi că ești un găozar încăpățânat, pios și care are mereu dreptate?

- Dacă vreți să credeți asta.

- Ei, bine, gândește-te la asta. Ești un găozar încăpățânat și pios. Suntem înapoi în carusel, iar „Sergentul” răspunde:

- Voi fi asta dacă vreți dumneavoastră, domnule ofițer de corecție.

- Nu vreau să fii asta, asta ești.

- Cum spuneți dumneavoastră, domnule ofițer de corecție.

Hellmann caută cu disperare aprobarea și fiecare deținut este de acord cu el.

- Este un găozar încăpățânat și pios.

- Un găozar încăpățânat și pios, domnule ofițer de corecție.

„Da, un găozar încăpățânat și pios.”

Încântat că măcar lumea asta mică vede lucrurile în felul lui, Hellmann îi spune „Sergentului”:

- Îmi pare rău, sunt patru contra unu. Ai pierdut.

„Sergentul” răspunde că tot ce contează este propria părere despre sine.

- Ei, bine, dacă crezi altceva, atunci eu zic că ai dat de necaz. Pentru că nu ești în contact cu realitatea. Duci o viață care nu este decât minciună, asta faci. M-am săturat de tine, 2093.

- Îmi pare rău, domnule ofițer de corecție.

- Ești un bastard încăpățânat și pios, mă faci să vomit.

- Îmi pare rău dacă vă fac să vă simțiți astfel, domnule ofițer de corecție.

Burdan îl pune pe „Sergent” să se aplece într-o poziție fixă, atingându-și degetele de la picioare, astfel încât să nu se uite în ochii lui.

„Spune «Mulțumesc, 416!»"

Ultimul lucru pe care Hellmann trebuie să-l obțină în lupta sa împotriva beligeranților este să zdrobească orice simpatie ar putea apărea printre deținuți pentru cazul trist al lui 416.

- Din păcate toți trebuie să suferim pentru că anumiți oameni nu sunt în toate mințile. Aveți un prieten drăguț aici (bate în ușa Găurii). Va avea grijă să nu vă primiți păturile în noaptea asta.

Hellmann își aliniază situația cu cea a deținuților, împotriva dușmanului lor comun, numărul 416, care este pe cale de a le face rău prin prostescia sa grevă a foamei. Burdan și Hellmann îi înșiruie pe cei patru deținuți și îi încurajează să spună „Mulțumesc” colegului lor 416, care stă în Gaura strâmtă și întunecată. Fiecare face asta.

- De ce să nu-i spuneți toți mulțumesc lui 416?

Toți recită „Mulțumim, 416”.

Nici măcar asta nu este suficient pentru cuplul diabolic. Hellmann le ordonă:

- Acum mergeți acolo, lângă ușă. Vreau să-i mulțumiți cu pumnii în ușă.

Toți fac asta, unul câte unul, lovind în ușă în timp ce recită „Mulțumesc, 416!” în timpul ăsta, în Gaură reverberează un zgomot tare și rezonant, care-l terificiază și mai mult pe săracul 416, singur în întuneric.

Burdan:

- ăsta este spiritul adevărat.

(Este dificil de determinat măsura în care ceilalți deținuți sunt supărați pe 416 pentru că le cauzează aceste probleme inutile, doar urmează ordinele sau își descarcă indirect din frustrările și furia împotriva abuzurilor gardienilor.)

Hellmann le arată cum să lovească cu adevărat tare în ușă, de câteva ori. „Sergentul” este ultimul și, surprinzător, se supune, cu obediență. După ce termină, Burdan îl apucă pe „Sergent” de umeri și-l împinge tare în peretele din spate. Apoi le ordonă deținuților să intre în celule și spune ofierului său comandant, Burdan:

- Sunt gata toți pentru stingerea luminilor, domnule ofițer.

tranzacția păturii murdare

Să ne amintim de filmul clasic despre închisoare, *Luke mână rece*, de unde am împrumutat ideea ca gardienii și personalul să poarte ochelari de soare cu lentile oglindite, pentru a crea senzația de anonim. În seara asta gardianul Hellmann va improviza un scenariu care poate rivaliza cu cele mai bune scrise de scenariști atunci când vor să redea natura autorității din închisoare. El dă naștere unei scene diabolice pline de creativitate; una care demonstrează cum puterea sa poate crea o realitate arbitrară prin faptul că le oferă deținuților iluzia falsă a alegerii de a-l pedepsi pe unul dintre colegii lor.

Luminile sunt stinse, deținuții în celule, 416 la carceră. „Curtea” este cufundată într-o tăcere stranie. Hellmann se urcă pe masa aflată între Gaură și postul nostru de observație, din spatele căruia înregistrăm aceste momente care ne permit să privim mai de aproape desfășurarea evenimentelor. Când șeful gardienilor din tura de noapte se sprijină de perete, cu picioarele încrucișate în poziția lotus, cu un braț atârându-i în poală, iar celălalt pe masă, ne oferă portretul puterii în repaus. Își mișcă încet capul dintr-o parte în alta. Observăm favoriții lui lungi, care ajung până aproape de bărbie. Își linge buzele groase în timp ce-și alege cuvintele cu grijă și le articulează cu un puternic accent sudist.

Omul are un nou plan machiavelic. Prezintă condițiile de eliberare a lui 416 din carceră. Nu depinde de el să-l țină pe scandalagiu în Gaură toată noaptea, ci mai degrabă îi invită pe toți, pe deținuți, să ia această hotărâre: 416 ar trebui eliberat acum sau ar trebui să stea în Gaură toată noaptea?

Tocmai atunci gardianul Geoff Landry intră în „Curte”. La un metru optzeci și șapte și nouăzeci de kilograme, este cel mai mare dintre toți gardienii și deținuții. Ca de obicei, ține o țigară în mână, având-o pe cealaltă în buzunar, în timp ce ochelarii de soare lipsesc, în mod straniu. Ajunge în mijlocul încăperii, se oprește, privește tulburat.

se încruntă și rămâne imobil; doar îl observă pasiv pe John Wayne cum continuă spectacolul.

- Există mai multe moduri de a face asta, în funcție de ce preferați. Dacă 416 nu vrea să-și mănânce cârnații, atunci îmi puteți da păturile și dormiți pe saltelele goale. Sau puteți să vă păstrați păturile și 416 va sta înăuntru încă o zi. Cum vreți?

- O să-mi păstrez pătura, domnule ofițer de corecție, spune 7258 imediat.

(Lui Hubbie nu-i trebuie 416.)

- Și aici, ce alegi?

- Îmi păstrez pătura, spune Paul-5704, fostul lider al rebelilor.

- Și 5486?

Refuzând să cedeze presiunii sociale, 5486 arată simpatie pentru tristul 416, oferindu-se să renunțe la pătura sa astfel încât 416 să nu stea în carceră încă o zi.

Burdan țipă la el:

- Nu vrem pătura ta!

- Acum, băieți, trebuie să vă hotărâți.

Burdan, care a abordat postura figurii autoritare de fanfaron, cu mâinile în șolduri și învărtindu-și bastonul cât de des posibil, trece prin fața fiecărei celule. Se întoarce spre „Sergent” și-l întreabă:

- Ce părere ai?

Surprinzător, „Sergentul” coboară de pe piscul moral înalt, care acum pare limitat la a nu spune obscenități, și declară:

- Dacă ceilalți doi vor să-și păstreze păturile, o să-mi păstrez și eu pătura.

Îsta se dovedește a fi votul crucial. Burdan exclamă:

- Avem trei contra unu.

Hellmann repetă mesajul tare și clar, ca să audă toți.

- Avem trei contra unu. Când se dă jos de pe masă, șeful răcnește spre Gaură:

- 416, vei sta aici o vreme, așa că obișnuiește-te!¹¹

Hellmann părăsește „Curtea”, Burdan urmându-l îndeaproape, iar Landry iese prin cealaltă parte. O victorie aparentă a fost câștigată

în lupta nesfârșită a puterii gardienilor împotriva rezistenței organizate a deținuților. într-adevăr, a fost o noapte grea pentru acești gardieni, dar acum ei se pot relaxa și bucura de gustul dulce al victoriei în lupta voințelor și spiritelor.

7

PUTEREA DE A ELIBERA

Tehnic vorbind, închisoarea Stanford semăna mai mult cu un arest de poliție ticsit de adolescenți reținuți înainte de proces, după arestarea în masă de duminică dimineață, efectuată de poliția din Palo Alto. Evident, nu s-a stabilit data procesului pentru acești infractori care joacă un rol și *nici* unul dintre ei nu are avocat. Totuși, urmând sfatul preotului închisorii, părintele McDermott, mama unuia dintre deținuți voia să-i asigure consiliere *profesionistă* fiului său. După o ședință a întregii echipe cu directorul Jaffe și cu „consilierii psihologici” Craig Haney și Curt Banks, am decis să includem un comitet de eliberare condiționată, deși de fapt asta nu s-ar fi întâmplat în această fază de început a procesului de justiție.

Acest lucru ne-ar oferi posibilitatea de a observa cum reacționează fiecare deținut în situația neașteptată de a fi eliberat din închisoare. Până acum, fiecare a apărut doar ca actor implicat într-un grup de alți jucători. Audierea ar avea loc într-o cameră din afara închisorii, așa că deținuții ar lua o pauză de la constrângerile locației situate la subsol. S-ar putea simți mai liberi să-și exprime atitudinea și impresiile în acest mediu nou, unde vor întâlni oameni care

nu se află în legătură directă cu personalul închisorii. Procedura contribuia și ea la senzația generală a unei închisori oficiale. Comisia de audiere pentru eliberare condiționată, ca și serile de vizită, preotul și vizita anticipată a avocatului public au conferit credibilitate experienței închisorii. În cele din urmă, am vrut să văd cum consultantul nostru, Carlo Prescott, va juca rolul de șef al comisiei de audiere pentru eliberare condiționată din închisoarea Stanford. Așa cum am menționat mai devreme, Carlo a ratat multe audieri în ultimii șaptesprezece ani și doar de curând a fost eliberat condiționat pentru „bună purtare”. Va fi plin de compasiune și va lua partea deținuților, ca o persoană care a fost în locul lor, cerând eliberarea?

Audierile pentru eliberare condiționată s-au ținut într-o cameră dotată cu aparatură de înregistrare video ascunsă, iar ceea ce se petrecea era urmărit din spatele unei oglinzi speciale. Cei patru membri ai comisiei stăteau în jurul unei mese cu șase locuri. Carlo

ședea într-un capăt al mesei, alături de Craig Haney, iar lângă el se aflau un absolvent și o secretară, ambii știind foarte puține despre studiul nostru. Curt Banks era persoana care transfera fiecare deținut din custodia gardienilor în cea a comisiei de audiere. Eu filmam procedurile din camera alăturată.

Dintre cei opt deținuți rămași miercuri dimineață, după eliberarea lui 8612, patru erau considerați eligibili pentru eliberare de personal, pe baza comportamentului general bun. Li s-a dat posibilitatea de a cere o audiere a cazului și au scris cereri oficiale, explicând de ce credeau că merită să fie eliberați. Ceilalți vor avea o audiere într-o altă zi. Totuși, gardienii au insistat ca deținutul 416 să nu aibă această posibilitate din cauza încălcării persistente a regulii nr. 2, „Deținuții trebuie să mănânce doar la orele de masă.”

o șansă de a recâștiga libertatea

Gardienii din tura de zi aliniază grupul de patru deținuți în „Curte”, așa cum se face în timpul rutinei din fiecare seară pentru mersul la toaletă. Lanțurile de la picioarele fiecărui deținut sunt atașate de lanțurile deținutului de lângă el și pe capete li se pun pungii mari de hârtie, astfel încât să nu știe cum au ajuns din „Curtea” închisorii la comisia de audiere sau unde este locul din clădire. Stau pe o bancă aflată lângă ușa camerei de audiere. Li se scot lanțurile de la picioare, dar încă mai poartă cătușe și pungile de hârtie, până când Curt Banks iese din încăpere pentru a-i striga pe fiecare după număr.

Curt citește motivația deținutului de a fi eliberat, urmată de argumentația unuia dintre gardienii care se exprimă împotriva eliberării. El îl escortează pe fiecare pentru a se așeza în partea dreaptă a lui Carlo, care preia conducerea. În ordine, intră deținuții Jim-4325, Glenn-3401, Rich-1037 și în cele din urmă Hubbie-7258. După ce

fiecare a stat în fața comisiei, se întorc toți pe banca din hol, cu cătușe, lanțuri și punga pe cap, până la sfârșitul sesiunii când sunt conduși din nou în închisoare.

Înainte de a apărea primul deținut, în timp ce verific calitatea înregistrării video, bătrânul profesionist Carlo începe să-i educe pe neofiiții din comisie în privința anumitor lucruri de bază specifice comisiei de eliberare condiționată. (Vezi notele pentru detalii.)¹ Curt Banks, simțind cum Carlo se pregătește pentru unul dintre discursurile foarte lungi pe care le-a auzit prea des în timpul cursului de vară, spune cu autoritate: „Trebuie să ne mișcăm, timpul trece.”

Deținutul 4325 pledează nevinovat

Deținutul Jim-4325 este adus în cameră; i s-au scos cătușele și i se oferă un scaun. Este un tip mare, robust. Carlo îl provoacă imediat, întrebând:

- De ce ești în închisoare? Cum pledezi?

Deținutul răspunde cu toată seriozitatea:

- Domnule, am fost acuzat de atac cu armă letală. Dar vreau să pledez nevinovat la acest cap de acuzare.²

- Nevinovat? (Carlo se preface complet surprins.) Vrei să spui că ofițerii care te-au arestat nu știau ce fac, că a fost o greșeală, o confuzie? Că oamenii care au fost antrenați pentru menținerea legii și, probabil, au niște ani de experiență te-au ales la întâmplare pe tine din toată populația din Palo Alto și că nu știi despre ce vorbesc, că sunt confuzi în privința a ceea ce ai făcut? Cu alte cuvinte, sunt mincinoși - vrei să spui că sunt mincinoși?

- Nu spun că sunt mincinoși, trebuie să fi existat dovezi foarte bune. Cu siguranță că le respect cunoștințele profesionale... Nu am văzut nici un fel de dovezi, dar presupun că sunt destul de bune ca să mă aresteze.

(Deținutul se supune autorității, iar fermitatea sa inițială se diminuează în fața atitudinii dominante a lui Carlo.)

Carlo Prescott:

—În acest caz, tocmai ai certificat că trebuie să fie ceva adevărat în ce spun ei.

- Ei, bine, evident că trebuie să fie ceva adevărat din moment ce m-au arestat.

Prescott începe cu întrebări care explorează trecutul deținutului și planurile lui de viitor, dar este dornic să știe mai multe despre infracțiunea sa.

- Ce fel de asocieri, ce fel de lucruri ai făcut în timpul liber, care au dus la arestarea ta? Este o acuzație serioasă... știi că poți ucide pe cineva atunci când îl ataci. Ce ai făcut? L-ai împușcat sau l-ai înjunghiat sau ce...?

- Nu sunt sigur, domnule. Ofițerul Williams a spus...

- Ce ai făcut? Ai împușcat, ai înjunghiat, ai aruncat o bombă? Ai folosit vreo pușcă?

Craig Haney și ceilalți membri ai comisiei încearcă să disipeze tensiunea întrebându-l pe deținut cum s-a adaptat la viața din închisoare.

- Ei, bine, din fire sunt mai introvertit... și, cred, în primele zile m-am gândit mult și mi-am dat seama că cel mai bun lucru este să mă comport bine...

Prescott preia din nou comanda:

- Răspunde la întrebare, nu vrem să auzim tâmpeniile astea intelektuale. Ți-am pus o întrebare directă, acum răspunde!

Craig îl întrerupe cu o întrebare despre capacitatea de reabilitare a prizonieratului, la care deținutul răspunde:

- Ei, bine, da, există așa ceva, cu siguranță am învățat să fiu obedient, iar în momente de stres am fost destul de amărât, dar ofițerii de corecție își fac treaba.

- Această comisie de eliberare condiționată nu te poate ține de mână afară. Spui că te-au învățat un anumit grad de obediență, te-au învățat cum să fii cooperant, dar afară nu te va supraveghea nimeni, vei fi pe cont propriu. Ce fel de cetățean crezi că vei fi, cu aceste acuzații la adresa ta? Mă uit pe capetele de acuzare. Este o listă lungă! (Sigur pe el și dominator, Carlo se uită la o foaie goală de hârtie ca și cum ar fi „dosarul” deținutului, plin de condamnări

și remarci privind tiparul său de arestări și eliberări.) Continuă: Știi, ne spui că o să reușești afară ca urmare a disciplinei pe care ai învățat-o aici. Nu te putem ține de mână afară... ce te face să crezi că vei reuși acum?

- Am ceva spre care să tind. Merg la Universitatea din California, la Berkeley, și vreau să am o specializare. Vreau să încerc la fizică, aștept cu nerăbdare lucrul acesta.

Prescott îl întrerupe și începe să-l interogheze despre credința sa religioasă și apoi întreabă de ce nu a profitat de programele din închisoare privind terapia de grup sau terapia vocațională. Deținutul pare sincer derutat și spune că ar fi făcut asta, dar nu i s-a oferit posibilitatea. Carlo îl întreabă pe Curt Banks, pentru a verifica adevărul ultimei afirmații despre care spune că se îndoiește. (Firește că știe că nu avem astfel de programe în experiment, dar, în trecutul lui, aceasta era o întrebare adresată frecvent de către membrii comisiei de eliberare condiționată.)

După alte câteva întrebări de la ceilalți membri ai comisiei, Prescott îi spune ofițerului de corecție să-l ducă pe deținut înapoi în celulă. Deținutul se ridică în picioare și mulțumește comisiei. Apoi, automat, își întinde brațele, cu palmele față în față în timp ce gardianul îi pune cătușele. Jim-4325 este scos din încăpere, i se pune punga pe cap și stă în liniște pe hol, în timp ce următorul deținut ia loc în fața comisiei.

După ce deținutul pleacă, Prescott spune:

- Tipul ăsta știe cum să vorbească...

Din notele mele îmi amintesc că deținutul 4325 a fost destul de sigur pe el și în general controlat - până acum a fost unul dintre „deținuții model”. Pare derutat de interogarea agresivă a lui Prescott privind infracțiunea pentru care a fost arestat și a fost determinat ușor să admită că probabil este vinovat, în ciuda faptului că infracțiunea este în întregime fictivă. În timpul audierii, a fost obedient și agreabil, atitudinea sa contribuind la succesul relativ și la longevitatea sa ca supraviețuitor în această închisoare;

Un exemplu strălucit se stinge

Apoi Curt anunță că deținutul 3401 este gata pentru audiere și citește cu voce tare cererea sa:

Vreau să fiu eliberat condiționat pentru a putea începe o nouă viață în această lume deznădăjduită și pentru a arăta sufletelor pierdute că un comportament bun este răsplătit cu inimi calde; că porcii materialişti nu au mai multe decât săracii; că ucigaşul de rând poate fi reabilitat complet în mai puțin de o săptămână și că Dumnezeu, credința și frăția sunt încă puternice în noi toți. Merit eliberarea condiționată deoarece comportamentul meu în timpul șederii aici a fost, fără îndoială, dincolo de orice reproș. Mi-au plăcut condițiile de aici și mi se pare că ar fi cel mai bine să ajung în locuri mai înalte și mai sacre. De asemenea, fiind un produs prețios al mediului nostru, noi toți putem fi siguri că reabilitarea mea completă va dura la nesfârșit. Dumnezeu să ne binecuvânteze. Cu sinceritate, al vostru 3401. Amintiți-vă de mine, vă rog, ca de un exemplu strălucit.

Contrarecomandarea gardienilor contrastează puternic:

3401 a fost în permanență un scandalagiu. În plus, îi urmează pe alții, negăsind în el nimic bun pentru a evolua. Mimează mereu lucrurile rele. Nu recomandăm eliberarea condiționată. Semnat de gardianul Arnett.

Nu văd nici un motiv pentru care 3401 merită eliberarea condiționată și nici nu pot face legătura dintre 3401 pe care-l știu și persoana descrisă în această cerere de eliberare. Semnat de gardianul Markus.

3401 nu merită eliberarea condiționată și propria sa cerere sarcastică indică acest lucru. Semnat de gardianul John Landry.

Deținutul 3401 este adus apoi cu punga pe hârtie încă pe cap, pe care Carlo o vrea îndepărtată pentru a vedea fața acestui „mic golan”. El și ceilalți membri ai comisiei sunt surprinși când descoperă

că 3401, Glenn, este asiatico-american, singurul necaucazian din grup. Glenn are un stil rebel și obraznic. Totuși se potrivește stereotipului din punct de vedere fizic: are doar un metru șaizeci, constituție athletică, dar o față drăguță și un păr negru și strălucitor.

Craig începe întrebându-l despre rolul lui în revolta deținuților care a început când celula sa a creat baricada. Ce a făcut pentru a opri acest lucru?

3401 răspunde cu o sinceritate surprinzătoare:

- Nu m-am opus, ci chiar am susținut-o!

După alte întrebări privind această situație, puse de alți membri ai comisiei, 3401 continuă pe un ton sarcastic, diferit de aparenta umilință a lui 4325.

- Cred că scopul instituției noastre este să reabiliteze deținuții și nu să se opună lor, așa cum am simțit, ca rezultat al acțiunilor noastre...

Directorul Jaffe, retras într-un colț al camerei, nu poate rezista să nu intervină:

- Poate că nu știi bine ce este reabilitarea. Noi încercăm să te învățăm să fii un membru productiv al societății, nu să te baricadezi în celulă!

Lui Prescott i-a ajuns. Își reafirmă rolul de șef:

- Cel puțin doi cetățeni au spus că te-au observat în timp ce plecai de la locul infracțiunii. (A inventat acest lucru pe loc.) A pune la îndoială vederea a trei oameni înseamnă să spunem că toată umanitatea este oarbă! Dar tu ai scris asta: „Dumnezeu, credința și frăția sunt încă puternice.” Frăție înseamnă să îți însușești proprietatea altcuiva? Carlo joacă apoi cartea rasismului: Foarte puțini dintre voi, orientalii, sunt în închisoare... de fapt, ei par să fie cetățeni buni... tu ai fost tot timpul un scandalagiu, ți-ai bătut joc de situația din închisoare, vii aici și vorbești despre reabilitare ca și cum ar trebui să ți se dea voie să conduci o închisoare. Stai aici la masă și-l întrepuți pe director, indicând că ce spui tu este mult mai important decât orice ar putea spune el. Sincer să fiu, nu te-aș elibera condiționat nici dacă ai fi ultimul om din închisoare, cred că probabilitatea ca tu să fii eliberat este foarte mică, ce crezi despre asta?

-Aveți dreptul la opinia dumneavoastră, domnule, spune 3401.
- Opinia mea înseamnă ceva în acest loc, răspunde Carlo supărat.
Prescott mai pune și alte întrebări, nepermițându-i deținutului să răspundă la ele și ordonându-i să plece:

- Nu cred că mai avem nevoie de timp de gândire. Sunt de părere că dosarul și atitudinea lui în fața comisiei indică foarte clar care este opinia lui... avem un program și nu văd nici un motiv să discutăm despre asta. Aici avem un recalcitrant care scrie discursuri drăguțe.

Înainte de a pleca, deținutul spune comisiei că are o alergie care va izbucni curând și că îl îngrijorează asta. Prescott îl întreabă dacă a fost la doctor, dacă a cerut asistență medicală sau dacă a făcut ceva constructiv pentru a rezolva problema. Când acesta spune că nu, Carlo îi reamintește că are în față o comisie de eliberare condiționată și nu una medicală:

- Am încercat să găsim motive pentru a-i elibera pe cei care vin aici și odată intrat în această închisoare specială depinde de fiecare să aibă un dosar bun, care ne indică nouă că se poate readapta în societate... Vreau să iei în considerare unele dintre lucrurile pe care le-ai scris, la un nivel intrinsec; ești un om inteligent și știi să scrii bine, cred că probabil te poți schimba, da, ai putea avea o șansă să te schimbi în viitor.

Carlo îi face semn gardianului să-l ia pe deținut. Acesta, acum un băiat penitent, își întinde încet brațele pentru a i se pune cătușele și iese din cameră. Poate că își dă seama că atitudinea sa obraznică l-a costat foarte mult, că nu a fost pregătit ca acest eveniment să fie atât de serios, iar comisia de audiere atât de severă.

Notele mele indică faptul că deținutul 3401 este mai complex decât părea inițial. El prezintă un amestec interesant de trăsături. De obicei este serios și politicos când are de-a face cu gardienii din închisoare, dar în această situație a scris o scrisoare sarcastică de cerere a eliberării condiționate, referindu-se la o reabilitare non-existentă, menționând spiritualitatea sa și susținând că este un deținut model. Gardienii nu par să-l placă, așa cum se vede din scrisorile lor care nu recomandă eliberarea. Documentul de solicitare a eliberării se află în contrast evident cu atitudinea sa - tânărul pe care-l vedem

în această cameră, supus, chiar înfricoșat de experiență. „Nu sunt permise glumele aici.” Comisia, în special Prescott, l-a hărțuit cu răutate, dar el nu a făcut față atacului în mod eficient. Pe măsură ce audierea progresează, a devenit din ce în ce mai retras și mai tăcut. Mă întreb dacă va rezista până la încheierea celor două săptămâni.

Un rebel se domolește

Următorul este deținutul 1037, Rich, a cărui mamă a fost atât de îngrijorată seara trecută când l-a vizitat și l-a văzut arătând îngrozitor. El este cel care s-a baricadat în celula 2 în această dimineață. Este, de asemenea, un oaspete frecvent al Găurii. Apelul lui 1037 este interesant, dar pierde ceva când este citit de Curt Banks, cu o voce plată și lipsită de emoție:

Aș vrea să fiu eliberat condiționat ca să-mi pot petrece ultimele momente de adolescență cu vechii prieteni. Luni împlinesc douăzeci de ani. Cred că echipa corecțională m-a convins de numeroasele mele slăbiciuni. Luni m-am revoltat, crezând că sunt tratat nedrept. Totuși, în acea seară mi-am dat seama că nu merit un tratament mai bun. De atunci am făcut tot posibilul pentru a coopera și acum știu că fiecare membru al echipei de corecție este interesat doar de bunăstarea mea și a celorlalți deținuți. În ciuda lipsei mele de respect pentru ei și pentru dorințele lor, echipa din închisoare m-a tratat și mă tratează bine. Respect profund capacitatea lor de a întoarce celălalt obraz și cred că datorită bunătății lor am fost reabilitat și transformat într-un om mai bun. Cu sinceritate, 1037.

Trei gardieni au făcut o recomandare colectivă, pe care Curt o citește cu voce tare:

Deși 1037 face progrese de la faza revoltei, cred că mai trebuie să mai evolueze înainte de a fi eliberat ca unul dintre produsele noastre corijate. Sunt de acord cu opinia celorlalți ofițeri în privința lui

1037 și cu părerea lui 1037 însuși, anume că a devenit mai bun, dar nu a atins încă nivelul acceptabil. 1037 mai are un drum lung de parcurs înainte de eliberare. Nu recomand eliberarea condiționată.

Când Rich-1037 intră în cameră, dă la iveală un amestec straniu de energie tinerească și depresie incipientă. Imediat începe să vorbească despre ziua lui de naștere, singurul motiv pentru care cere eliberarea; este foarte importantă pentru el și a uitat de ea când s-a înscris. Era în toiul argumentației când directorul îi pune o întrebare la care nu poate răspunde fără probleme sau fără a-și retrage justificarea pentru plecare:

- Nu crezi că închisoarea noastră este capabilă să-ți ofere o petrecere de ziua ta?

Prescott profită de ocazie:

- Ai ieșit în lume de o vreme, în ciuda vârstei tale. Cunoști regulile. Trebuie să recunoști că închisorile sunt pentru oamenii care încalcă regulile și ai pus lucrul ăsta în pericol făcând exact ce ai făcut. Băiete, îmi dau seama că te schimbi, scrie aici, și cred cu seriozitate că ai devenit mai bun. Dar aici, scris de tine, stă: „în ciuda lipsei mele de respect pentru ei și pentru dorințele lor...” Lipsă de respect! Nu poți să nu-i respecti pe ceilalți pe proprietatea lor. Ce s-ar întâmpla dacă nimeni în națiunea asta nu ar respecta proprietatea nimănui? Probabil ai ucide dacă ai fi prins.

În timp ce Carlo pare să revadă dosarul deținutului de pe foaia goală de hârtie, se oprește în punctul în care a descoperit ceva vital:

- Văd aici, în raportul de arestare, că ai fost destul de certăreț, de fapt a trebuit să fii imobilizat cu forța și i-ai fi putut răni, sau chiar mai rău, pe unii dintre ofițerii care te-au arestat. Sunt impresionat de progresul tău și cred că începi să realizezi că un comportament ca acela pe care l-ai avut a fost imatur și în multe privințe complet lipsit de judecată și de atenție față de alți oameni. Transformi oamenii în statui; îi faci să creadă că sunt obiecte de care te folosești. Ai manipulat oamenii! Toată viața pari să fi manipulat oameni, toate rapoartele vorbesc despre indiferența ta față de lege și ordine. Sunt perioade în care nu pari să-ți controlezi comportamentul. Ce te face

să crezi că ești un candidat bun pentru eliberare condiționată? Ce ne poți spune? Încercăm să te ajutăm.

Deținutul 1037 nu este pregătit pentru acest atac personal asupra caracterului său. Murmură o explicație incoerentă privind faptul că este capabil să „se distanțeze” de o situație care l-ar putea duce la un comportament violent. Continuă să spună că experiența din închisoare l-a ajutat.

- Ei, bine, am avut ocazia să observ reacțiile multor oameni în situații diferite, cum s-au descurcat față de alți oameni, de pildă colegii de celulă. La cele trei ture am observat că gardienii prezintă mici diferențe între ei în aceleași situații.

1037 vorbește apoi, în mod curios, despre „slăbiciunile” sale, și anume participarea ca agitator la revolta deținuților, de luni. A devenit complet submisiv, dând în totalitate vina pe el pentru că i-a sfidat pe gardieni și necriticându-i nici măcar o dată pentru comportamentul abuziv și hărțuirea continuă. (În fața ochilor am un exemplu perfect de control mental în acțiune. Procesul seamănă exact cu cel al prizonierilor de război americani din timpul războiului din Coreea, care mărturiseau public că au folosit arme biologice, în fața comuniștilor chinezi care îi capturaseră.)

Pe neașteptate, Prescott întrerupe discuția despre slăbiciunile deținutului pentru a întreba:

- lei droguri?

Când 1037 răspunde „Nu”, i se permite să-și continue apologia până când este întrerupt din nou. Prescott observă o vânătaie pe brațul deținutului și întreabă cum a căpătat-o. Deși provenea de la una dintre încăierările dintre el și gardieni, deținutul 1037 neagă participarea gardienilor la constrângerea sau târârea lui în carceră, spunând că aceștia au fost cât se poate de blânzi. Pentru că nu s-a supus ordinelor, spune el, a căpătat vânătaia.

Lui Carlo îi place această *mea culpa*:

- Continuă pe calea asta, da?

1037 spune că ar accepta eliberarea condiționată chiar dacă asta înseamnă că nu va mai primi salariul. (Acest lucru pare mai degrabă extrem, având în vedere prin câte a trecut.) El răspunde

cu seriozitate la întrebările comisiei, dar depresia îl copleșește, așa cum observă Prescott în comentariile de după audiere. Starea sa mentală a fost detectată imediat de mama sa în timpul vizitei și a fost menționată în plângerile pe care mi le adresase, când a venit în biroul intendentului. Era ca și cum încerca din răspuțeri să reziste pentru a-și dovedi bărbăția - poate pentru tatăl lui? El oferă câteva răspunsuri interesante la întrebările privitoare la experiența câștigată în închisoare, dar cele mai multe dintre ele sună ca niște replici superficiale spuse de dragul comisiei.

Puștiul arătos este zdrobit

Următorul este tânărul deținut Hubbie-7258, al cărui apel este citit de Curt cu ușor dispreț.

Primul meu motiv pentru eliberarea condiționată este faptul că femeia mea pleacă în vacanță curând și aș vrea să o văd mai des înainte de a pleca, pentru că atunci când se întoarce eu va trebui să plec la facultate. Dacă mă întorc abia după cele două săptămâni pline de aici, o voi vedea în total doar o oră și jumătate. Aici nu putem vorbi și nu ne putem lua la revedere, cu ofițerii de corecție alături, așa cum am vrea. Alt motiv este că eu cred că m-ați văzut și știu că nu mă voi schimba. Prin schimbare mă refer la faptul că nu voi încălca regulile stabilite pentru deținuți, astfel că eliberarea mea ar economisi timpul meu și cheltuielile dumneavoastră. Este adevărat că am încercat să evadez cu fostul coleg de celulă 8612, dar de atunci, în timp ce am stat în celula goală, fără haine, mi-am dat seama că nu ar trebui să mă opun ofițerilor de corecție, așa că am urmat întocmai regulile. De asemenea, veți observa că am cea mai bună celulă din închisoare.

Din nou, recomandările gardianului Arnett se opun afirmațiilor deținutului: „7258 este un șmecher rebel” este aprecierea generală a acestuia, pe care o continuă cu o condamnare cinică:

„Ar trebui să stea aici până la capăt sau până când putrezește, care dintre ele se întâmplă mai întâi.”

Gardianul Markus este mai sangvin: „îmi place 7258 și este un deținut bun, dar nu mi se pare că este mai îndreptățit la eliberare condiționată decât oricare alt deținut și sunt sigur că experiența încarcerării va avea un efect sănătos asupra caracterului său mai degrabă dezordonat.”

„Și mie îmi place 7258, aproape la fel de mult ca 8612 (David, spionul nostru), dar nu cred că ar trebui eliberat. Nu merg la fel de departe ca Arnett, dar eliberarea condiționată nu ar trebui acordată”, scrie John Landry.

Când îi este luată punga de pe cap, deținutul își etalează zâmbetul larg, care-l irită suficient pe Carlo pentru a sări pe el.

- De fapt, tot acest lucru este amuzant pentru tine. Ești un „șmecher rebel”, așa cum te descrie corect raportul gardianului. Ești genul de persoană căreia nu-i pasă de nimic din viața sa?

Când începe să răspundă, Prescott schimbă direcția și-l întreabă despre educația lui.

- Plănuiesc să merg la facultate la toamnă, la Universitatea din Oregon.

Prescott se întoarce spre ceilalți membri ai comisiei:

- Iată ce spun eu. Știți ceva, educația este o pierdere de timp pentru unii oameni. Anumiți indivizi nu ar trebui constrânși să meargă la facultate. Probabil ar fi mai fericiți ca mecanici sau ca vânzători la magazin. OK, să continuăm. Ce ai făcut de ai ajuns aici?

- Nimic, domnule, doar am semnat pentru un experiment.

Verificarea realității ar putea afecta procedurile, dar nu cu căpitanul Prescott la cârmă:

- Așadar, șmechere, crezi că ăsta-i doar un experiment? (Preia din nou comanda, pretinzând că examinează dosarul deținutului.) Ai fost implicat într-o tâlhărie.

Prescott se întoarce pentru a-l întreba pe Curt Banks dacă este o tâlhărie de gradul întâi sau de gradul doi; Curt zice „gradul întâi”.

- Gradul întâi, aha, exact cum îmi imaginam.

Este timpul să-l învețe pe acest tânăr răzvrătit câteva dintre lecțiile vieții, începând prin a-i reaminti ce se întâmplă cu deținuții care sunt prinși într-o tentativă de evadare.

- Ai optsprezece ani și uite ce ai făcut cu viața ta! Stai aici în fața noastră și ne spui că ai fi dispus să renunți la compensație pentru a ieși din închisoare. Oriunde mă uit în dosarul tău văd același lucru: „șmecher”, „obraznic”, „se opune oricărei autorități”! Unde ai greși?

După ce îl întreabă ce fac părinții lui și care este credința sa religioasă și dacă merge cu regularitate la biserică, Prescott este înfuriat de afirmația deținutului, că religia sa este „nedefinită”.

- Nici măcar nu te-ai decis într-o privință atât de importantă ca asta.

Înfuriatul Prescott se ridică în picioare și iese din cameră pentru câteva minute, iar ceilalți membri ai comisiei pun întrebările standard despre cum plănuiește să se comporte în următoarea săptămână dacă nu este eliberat condiționat.

Renunțând la bani pentru libertate

Această pauză în timpul acțiunii intense mi-a permis să-mi dau seama de importanța afirmației deținutului 1037, care era dispus să renunțe la plată pentru eliberare. Trebuia să formalizăm acest lucru, ca pe o întrebare finală critică ce va fi pusă fiecărui deținut, îi spun lui Carlo să-i întrebe: „Ai fi dispus să renunți la toți banii câștigați ca deținut dacă te-am elibera condiționat?”

La început, Carlo pune întrebarea într-o formă mai extremă: „Cât de mult ai fi dispus să ne plătești pentru a ieși de aici?” Derutat, 7258 spune că nu va plăti pentru a fi eliberat. Carlo reformulează, întrebând dacă deținutul ar renunța la banii câștigați până acum.

- Da, domnule, aș renunța.

Deținutul 7258 nu iese în evidență ca fiind foarte inteligent sau conștient de sine. De asemenea, nu pare să ia întreaga situație la fel de în serios ca alți colegi de-ai săi. Este cel mai tânăr, abia a împlinit optsprezece ani, și este destul de imatur în atitudini și

răspunsuri. Totuși, detașarea sa și simțul umorului îl vor ajuta să facă față la ceea ce va urma pentru el și colegii săi în a doua săptămână a experimentului.

Apoi fiecare deținut se întoarce în camera unde se află comisia pentru a răspunde la aceeași întrebare finală despre renunțarea la bani în schimbul eliberării. Deținutul 1037, rebelul cu ziua de naștere, spune că ar renunța la bani pentru a fi eliberat. Deținutul cooperant 4325 răspunde tot afirmativ. Doar 3401, americano-asiaticul sfidător, nu dorește eliberarea condiționată dacă aceasta implică renunțarea la bani, din moment ce are cu adevărat nevoie de ei.

Cu alte cuvinte, trei dintre acești patru tineri vor atât de tare să fie eliberați, încât sunt dispuși să renunțe la salariul câștigat cu trudă fiind deținuți douăzeci și patru de ore pe zi. Pentru mine este remarcabilă forța cadrului retoric în care este pusă întrebarea. Să ne amintim că o motivație primară a majorității voluntarilor a fost cea financiară, șansa de a câștiga cincisprezece dolari pe zi, timp de două săptămâni, într-o perioadă în care nu aveau nici o sursă de venit, chiar înainte de a începe școala, toamna. Acum, în ciuda tuturor suferințelor îndurate ca deținuți, în ciuda abuzului fizic și psihic suportat - numărătorile nesfârșite, lipsa intimității, timpul petrecut la carceră -, în pofida goliciunii, a lanțurilor, a capetelor acoperite cu pungă, a mâncării proaste și a paturilor inconfortabile, sunt dispuși să plece fără să fie plătiți.

Poate și mai remarcabil era faptul că după ce au spus că banii sunt mai puțin importanți decât libertatea, fiecare deținut s-a supus pasiv sistemului, ținând mâinile întinse pentru punerea cătușelor, suportând punga trasă pe cap, acceptând lanțul de la picioare și, ca niște oi, urmându-i pe gardieni înapoi în închisoarea de la subsol. În timpul audierii în fața comisiei, ei erau afară din închisoare din punct de vedere fizic, fiind în prezența unor „civili” care nu erau asociați în mod direct cu tortionarii de la subsol. De ce nici unul dintre ei nu a spus „Din moment ce nu vreau banii voștri, sunt liber să plec din acest experiment și cer să fiu eliberat acum”? Ar fi trebuit să ne supunem cererii lor și să-i eliberăm în acel moment.

Totuși, nimeni nu a făcut asta. Nici un deținut nu ne-a mărturisit că s-ar fi gândit cel puțin la posibilitatea de a pleca, și asta pentru că încetaseră să privească totul ca pe un experiment. Se simțeau prinși în capcană într-o închisoare condusă de psihologi, nu de stat, așa cum ne-a spus 416 mai târziu. Ceea ce au fost ei dispuși să facă a fost să renunțe la banii câștigați ca deținuți - dacă îi eliberam. Puterea de a elibera sau nu aparținea comisiei de audiere, nu era decizia lor de a nu mai fi deținuți. Dacă erau cu adevărat deținuți, doar comisia de audiere avea puterea de a-i elibera, dar dacă erau, așa cum se și întâmpla, subiecți într-un experiment, fiecare dintre ei ar fi trebuit să aibă puterea de a sta sau de a pleca oricând. Era evident că în mințile lor se produsese o schimbare, de la „sunt un voluntar plătit într-un experiment, cu toate drepturile civile” la „sunt un deținut neajutorat, la mila unui sistem autoritar de justiție”.

După aceea, *comisia a* discutat cazurile individuale și reacțiile generale ale acestui prim lot de deținuți. A existat un consens clar că toți păreau agitați, la limita suportabilului și pe deplin intrați în rolul de deținut.

Prescott le împărtășește celorlalți grija sa pentru deținutul 1037. El detectează cu acuratețe o depresie profundă care sporește în acest fost lider al rebelilor:

- Este o senzație pe care o am, pentru că am trăit printre oameni care sar de la etajul închisorii sau își taie venele. Țsta este un tip care se controlează suficient pentru a se prezenta în fața noastră, dar între răspunsurile sale au existat defazaje. Ultimul tip este coerent, știe ce s-a întâmplat, vorbește despre un „experiment”, dar în același timp este dispus să stea jos și să discute despre tatăl lui, despre ce simte. Mi s-a părut ireal și mă bazez doar pe senzația avută. Al doilea tip, deținutul oriental (asiatico-american), este o piatră. Pentru mine a fost ca o piatră.

Rezumând, Prescott oferă următorul sfat:

- Mă alătur restului grupului și propun să eliberăm doi deținuți, pe rând, pentru a-i determina pe ceilalți să-și de seama ce ar trebui să facă pentru a ieși. De asemenea, eliberarea câtorva

deținuți ar da aceeași speranță celorlalți și ar mai disipa senzația de disperare.

Consensul pare a fi să-l eliberăm curând pe primul deținut, pe marele Jim-4325, și apoi pe numărul 3, Rich-1037, mai târziu, și poate să-i înlocuim cu rezervele. Nu ne-am hotărât dacă să-i eliberăm pe 3401, pe 7258 sau să nu-l eliberăm pe nici unul.

La ce am fost martori?

Trei teme generale reies de la prima audiere a comisiei: limitele dintre simulare și realitate au fost șterse; servitudinea și seriozitatea deținuților au crescut constant ca răspuns la dominarea din ce în ce mai evidentă a gardienilor și a avut loc o transformare dramatică de caracter a șefului comisiei de audieri, Carlo Prescott.

Estomparea graniței dintre experiment și realitatea încarcerării

Observatorii imparțiali care nu știu ce a precedat acest eveniment ar putea presupune că sunt martorii unei audieri autentice dintr-o închisoare reală. Puterea și realitatea manifestă a dialecticii în acțiune între cei închiși și gardienii numiți de societate sunt reflectate în multe feluri. Printre ele, seriozitatea generală a situației, caracterul oficial al cererilor de eliberare semnate de deținuți, provocările gardienilor, alcătuirea diversă a comisiei de audiere, natura întrebărilor personale puse deținuților și acuzațiile împotriva lor - pe scurt, calitatea afectivă intensă a procedurilor. Baza acestei interacțiuni se află, evident, în întrebările comisiei și răspunsurile deținuților privind „condamnările trecute”, activitățile de reabilitare printre care participarea la cursuri, la sesiunile de terapie sau de antrenament vocațional, aranjarea unei reprezentări legale, situația procesului lor și planurile viitoare de a deveni buni cetățeni.

Este greu de imaginat că au trecut abia patru zile din viețile lor de voluntari și la fel de greu este de imaginat că viitorul lor de deținuți înseamnă ceva mai mult de o săptămână în închisoarea de la

Stanford. Captivitatea lor nu presupune durata îndelungată pe care pare s-o sugereze comisia de audiere în judecățile sale. Jocul de rol s-a contopit cu internalizarea rolului; actorii și-au asumat caracterele și identitățile rolurilor lor fictive.

Servitutea și seriozitatea deținuților

Până acum deja cei mai mulți dintre deținuți au intrat, ezitând, dar în final supuși, în rolurile lor din închisoare. Se referă la ei înșiși prin numerele de identificare și răspund imediat la întrebările adresate identității lor anonime. Răspund la întrebări ridicole cu toată seriozitatea, de exemplu la cele privind natura infracțiunii comise și eforturile de reabilitare. Cu puține excepții, au devenit supuși autorității comisiei de audiere, ca și dominantei exercitate de ofițerii de corecție și sistemului în general. Doar deținutul 7258 are curajul de a face referire la motivul său de a fi aici ca voluntar într-un „experiment”, dar dă înapoi repede sub atacurile verbale ale lui Prescott.

Stilul obraznic al unora dintre cererile de eliberare, în special cea a deținutului 3401, studentul chinez-american, pierde din fermitate sub judecata negativă a comisiei, și anume că un astfel de comportament inacceptabil nu garantează eliberarea. Cei mai mulți dintre deținuți par să fi acceptat complet condițiile situației. Ei nu mai obiectează și nu se mai revoltă împotriva a ceea ce li se spune sau li se ordonă să facă. Sunt ca niște „actori cu metodă” care continuă să-și joace rolurile când sunt în afara scenei sau a razei de acțiune a camerei de filmat, iar rolurile lor le consumă identitatea. Pentru cei care susțin că demnitatea umană e înnăscută este probabil deranjant să observe servilismul foștilor deținuți rebeli, eroii revoltei, care sunt reduși la un statut meschin. Din această situație nu răsar eroi.

(Deținutul bătaios chinez-american, GJenn-3401, a trebuit să fie eliberat la câteva ore după audierea stresantă în fața comisiei, pentru că a făcut o erupție pe tot corpul. Serviciile medicale studentești i-au dat medicația adecvată și tânărul a fost trimis acasă pentru a merge la medicul de familie. A fost modul său psihosomatic de a

cere eliberarea, așa cum Doug-8612 a fost eliberat din cauza lipsei de control.)

Transformarea dramatică a șefului comisiei de audiere

L-am cunoscut pe Carlo Prescott cu mai bine de trei luni înaintea acestui eveniment și am ținut legătura aproape zilnic, prin întâlniri sau convorbiri telefonice lungi și frecvente. Când am susținut împreună un curs de șase săptămâni despre psihologia încarcerării, l-am văzut acționând ca un critic elocvent și vehement al sistemului, pe care îl consideră o unealtă fascistă de opresiune a oamenilor de culoare. Era remarcabil de perceptiv în privința modurilor în care închisorile și toate celelalte sisteme autoritare de control îi pot schimba pe toți cei care li se supun, atât deținuți, cât și gardieni, într-adevăr, în timpul programului său de sâmbătă seara de la postul local de radio, KGO, Carlo le-a atras atenția ascultătorilor asupra eșecului acestei instituții învechite și costisitoare care este încă plătită din taxele contribuabililor.

Mi-a povestit despre coșmarurile pe care le avea, anticipând audierile anuale ale comisiei de eliberare condiționată, în care un deținut avea la dispoziție doar câteva minute pentru a-și prezenta cererea în fața mai multor membri ai comisiei care nu păreau să fie atenți la el și care în acest timp răsfoiau niște dosare groase. Poate că unele dintre acestea nici măcar nu erau ale lui, ci ale următorului deținut, iar ei le citeau pentru a economisi timp. Când ești întrebat despre condamnare sau despre ceva negativ din dosar, știi imediat că eliberarea va fi amânată pentru cel puțin un an, deoarece o pledoarie pentru trecut te împiedică să anticipezi ceva pozitiv în viitor. Poveștile lui Carlo m-au făcut să-mi dau seama ce fel de furie generează o astfel de indiferență arbitrară la marea majoritate a deținuților care nu sunt eliberați condiționat an după an, așa cum s-a întâmplat cu el.³

Totuși, care sunt lecțiile mai profunde ce trebuie învățate din astfel de situații? Admiră puterea, detestă slăbiciunea. Domină, nu negocia. Lovește primul, atunci când ei întorc celălalt obraz. Regula

de aur este pentru ei, nu pentru noi. Autoritatea e regulă, regulile sunt autoritatea.

Acestea sunt unele dintre lecțiile pe care le învață băieții care au părinți abuzivi, iar jumătate dintre ei devin la rândul lor tați abuzivi, își abuzează copiii, soțiile și părinții. Poate că jumătate dintre ei se identifică cu agresorul și perpetuează violența, iar ceilalți învață să se identifice cu cei abuzați și resping agresiunea, în schimbul compasiunii. Totuși, cercetarea nu ne ajută să precizem care dintre copiii abuzați va deveni mai târziu și el un om care abuzează și care se va transforma într-un adult plin de compasiune.

Pauză pentru o demonstrație de putere lipsită de compasiune

Îmi amintesc de clasică demonstrație făcută de învățătoarea Jane Elliott, care i-a învățat pe elevii ei natura prejudecății și discriminării făcând legătura arbitrară dintre culoarea ochilor copiilor din clasă și un statut înalt sau scăzut. Când cei cu ochii albaștri au fost asociați cu un statut privilegiat, și-au asumat imediat un rol dominant față de colegii cu ochi căprui și chiar i-au abuzat verbal și fizic. Mai mult, noul lor statut a avut un efect de sporire a funcției cognitive. Când erau în vârf, cei cu ochi albaștri și-au îmbunătățit performanțele zilnice la matematică și la gramatică (într-un mod semnificativ din punct de vedere statistic, așa cum se vede în datele originale). La fel de dramatic, performanțele copiilor „inferiori” cu ochi căprui au scăzut.

Totuși, cel mai remarcabil aspect al acestei demonstrații cu copii de clasa a patra din Riceville, Iowa, a fost cel generat de inversarea statutului, în ziua următoare. Doamna Elliott le-a spus copiilor că s-a înșelat. De fapt, opusul era adevărat, a declarat ea: ochii căprui sunt mai buni decât cei albaștri! Copiii cu ochi căprui, care au trăit impactul negativ de a fi discriminați atât de arbitrar, au avut șansa să arate compasiune, acum când se aflau în vârf. Rezultatele la teste au consemnat inversarea performanțelor între cei privilegiați și ceilalți. Dar cum a rămas cu lecția compasiunii? Ochii căprui aflați la „conducere” au înțeles oare durerea celui mic, a celui mai puțin

norocos, a celui aflat în poziție de inferioritate, pe care acești copii o trăiseră personal cu o zi înainte?

Nici nu s-a pus problema! Ochii căprui au oferit exact ce au primit. Au dominat, au discriminat și i-au abuzat pe foștii abuzatori cu ochi albaștri.⁴ Istoria este plină de relatări care arată că mulți dintre cei care au scăpat de persecuția religioasă manifestă intoleranță față de cei de altă religie, atunci când se simt în siguranță în noul lor domeniu de putere.

Înapoi la Carlo cel cu ochi căprui

Aceasta este o digresiune lungă în jurul problemei privind transformarea dramatică a colegului meu, atunci când a fost pus în poziția de șef al comisiei de audiere. La început, el a oferit o performanță improvizată extraordinară, ca un solo al lui Charlie Parker. A improvizat detalii ale infracțiunilor, ale istoriei trecute a deținuților, pe loc, din nimic. A făcut asta fără ezitare, cu o siguranță fluidă. Totuși, pe măsură ce trecea timpul, Carlo părea să îmbrățișeze noul său rol autoritar cu mai multă intensitate și convingere. Era șeful comisiei de audiere de la închisoarea Stanford, autoritatea de care deodată deținuții se temeau, respectată de toți colegii. Au fost uitați anii de suferință îndurați de deținutul cu ochi căprui, imediat după ce a obținut poziția privilegiată de a vedea lumea prin ochii unei persoane atotputernice, șeful acestei comisii. Afirmatia lui Carlo de la sfârșitul întâlnirii arată agonia și dezgustul produs în sinea lui de transformare. A devenit opresorul. Mai târziu în acea seară, la cină, a mărturisit că i s-a făcut greață de ce a auzit spunându-se când a fost absorbit de noul său rol.

Mă întrebam dacă aceste reflecții îl vor face să prezinte efectele pozitive ale autocunoașterii proaspăt dobândite la următoarea întâlnire a comisiei de audiere, de joi. Va arăta atunci mai multă considerație și compasiune pentru noul lot de deținuți care-i cer eliberarea condiționată? Sau rolul îl va reface pe om?

Întâlnirea de joi a comisiei disciplinare și de audiere pentru eliberare condiționată

În ziua următoare, în fața comisiei reconstituite se *prezintă alți* patru deținuți. Cu excepția lui Carlo, ceilalți membri ai comisiei sunt nou-veniți. Craig Haney, care a trebuit să plece urgent din cauza unor probleme familiale în Philadelphia, este înlocuit de alt specialist în psihologie socială, Christina Maslach, care observă în tăcere toate procedurile, cu implicare directă aparent minimă - în acest moment. O secretară și câțiva absolvenți întregesc comisia. Totuși, la cererea gardienilor, pe lângă luarea în considerare a cererilor de eliberare, comisia discută și diferite acțiuni disciplinare împotriva scandalagiilor serioși. Curt Banks își continuă rolul de sergent, iar directorul David Jaffe stă, observă și face comentarii doar când este cazul. Din nou, privesc din spatele oglinzii și *filmez* procedurile pentru o analiză ulterioară, cu echipamentul nostru de înregistrare Ampex (adus aici de la subsol, de unde monitorizează de obicei ce se petrece în închisoare). Altă diferență față de ieri este că deținuții nu stau la aceeași masă cu comisia, ci separat, pe scaune înalte, pe un pedestal, ca să spunem așa - și asta pentru a-i observa mai bine, la fel ca în interogatoriile poliției.

Grevistul foamei lovește

Primul este deținutul 416, sosit *recent, încă în greva foamei*. Curt Banks citește acuzațiile disciplinare pe care le-au depus mai mulți gardieni împotriva lui. Gardianul Arnett este supărat în mod special pe 416; el și ceilalți nu știu exact ce să facă cu deținutul: „Este aici de puțin timp și a fost recalcitrant, tulburând ordinea și rutina stabilite.”

Deținutul este de la bun început de acord că ei au dreptate; nu va combate nici una dintre acuzații. Insistă să aibă reprezentare legală

înainte de a consimți să mănânce ceva în închisoare. Prescott îl forțează să clarifice cererea sa de „ajutor legal”.

Deținutul 416 răspunde într-un mod straniu: „Sunt în închisoare dintr-un scop practic, pentru că am semnat un contract pe care nu aveam dreptul să-l semnez, deoarece nu am vârsta legală.” Cu alte cuvinte, ori trebuie să aducem un avocat care să se ocupe de cazul său și să-l elibereze, ori va continua greva foamei și se va îmbolnăvi. Astfel, raționează el, autoritățile din închisoare vor fi forțate să-l elibereze.

Acest tânăr slab se prezintă în fața comisiei la fel ca în fața gardienilor: este inteligent, hotărât și își susține cu multă forță opiniile. Totuși, justificarea sa pentru refuzul încarcerării - că nu avea vârsta legală pentru a semna contractul (de consimțire la cercetare) - pare stranie și circumstanțială pentru o persoană care acționează în mod tipic din principii ideologice. În ciuda aspectului său răvășit, atitudinea lui 416 are ceva ce nu trezește simpatie în cei care interacționează cu el, nici în gardieni, nici în ceilalți deținuți, nici în comisie. Arată ca un boschetar de pe stradă, care-i face pe trecători să se simtă vinovați, nu empatici.

Când Prescott întreabă pentru ce acuzație este în închisoare, deținutul răspunde:

- Nu există nici o acuzație, nu am fost acuzat. Nu am fost arestat de poliția din Palo Alto.

Iritat, Prescott întreabă dacă este în închisoare din greșeală.

- Eram o rezervă, eu...

Prescott este derutat. Îmi dau seama că nu i-am spus prin ce se deosebește 416 de ceilalți, fiind un deținut de rezervă.

- Cu ce te ocupi de fapt, îți dai licența în filosofie? Carlo își aprinde lent țigara și poate plănuiește un nou atac. Ai filosofat de când ești aici.

Când una dintre secretarele din comisia de azi recomandă exercițiile fizice ca formă de acțiune disciplinară, iar 416 se plânge că a fost forțat să facă prea multe exerciții, Prescott replică sec:

- Arată ca un ciudat, cred că exercițiile ar fi ideale pentru el. Se uită la Curt și la Jaffe, ca să pună acest lucru pe listă.

În fine, când este întrebat dacă ar fi dispus să renunțe la toți banii câștigați ca deținut dacă ar fi eliberat, 416 răspunde imediat și sfidător:

- Desigur. Pentru că nu mi se pare că banii merită timpul pe-trecut aici.

Carlo s-a săturat de el:

- Luați-l de aici!

416 face exact ce au făcut ceilalți înaintea lui, ca niște automate: se ridică, întinde brațele să i se pună cătușele și punga pe cap și apoi este escortat afară.

În mod curios, nu cere comisiei să-i încheie rolul de student care s-a oferit voluntar într-o cercetare. Nu vrea bani, așa că de ce nu spune pur și simplu: „les din experiment. Trebuie să-mi dați hainele și obiectele personale și am plecat de aici!”

Prenumele acestui deținut este Clay [lut, n.red.], dar el nu se lasă modelat ușor de nimeni; își susține cu fermitate principiile și se încăpățânează în strategia adoptată. Totuși identitatea de deținut l-a copleșit prea tare pentru a face o analiză de ansamblu care să-i arate că are cheile libertății dacă spune comisiei de audiere că trebuie să i se permită să plece acum, când din punct de vedere fizic este afară din închisoare.

Dependenții sunt ușor de rezolvat

Deținutul Paul-5704, următorul la rând, se plânge imediat de cât de mult îi lipsește rația de țigări care i-a fost promisă pentru bună purtare. Acuzațiile disciplinare aduse acestuia de către gardieni includ: „Nesubordonare constantă și evidentă, cu accese de violență și proastă dispoziție; încearcă mereu să-i incite pe ceilalți deținuți la insubordonare și necooperare.”

Prescott îi pune la îndoială așa-zisa „bună purtare” care nu-i va mai aduce niciodată vreo țigară. Deținutul răspunde cu o voce abia perceptibilă, încât membrii comisiei se văd nevoiți să-i ceară să vorbească mai tare. Când i se spune că se poartă rău chiar și

când știe că asta înseamnă pedepsirea celorlalți deținuți, el mormăie din nou, uitându-se spre centrul mesei.

- Am discutat asta... ei, bine, dacă se întâmplă ceva, vom trece peste asta... dacă altcineva face ceva, eu suport pedeapsa pentru el.

Un membru al comisiei îl întrerupe:

- Ai suferit vreo pedeapsă pentru un alt deținut?

Paul-5704 spune că da, a suferit pentru camarazii săi. Prescott declară tare și în bătaie de joc:

- Ești un martir atunci, nu?

- Ei, bine, cred că toți suntem...

- Ce ai de spus în apărarea ta?

5704 răspunde, dar din nou este neinteligibil. Să ne amintim că acesta, cel mai înalt dintre colegii săi, i-a înfruntat deschis pe mulți dintre gardieni, a fost omul din interior în multe tentative de evadare, zvonuri și baricade. Tot el a fost cel care i-a scris prietenei sale că este mândru că a fost ales șeful Comitetului de plângeri al deținuților. Mai departe, același 5704 s-a oferit voluntar pentru acest experiment ascunzând adevăratele motive. El a semnat cu intenția de a fi un semispion care-și va prezenta cercetarea în articole pe care plănuia să le scrie pentru diferite ziare liberale „subversive”, crezând că acest experiment nu era altceva decât un proiect sprijinit de guvern pentru a afla cum să facă față disidenților politici. Unde a dispărut toată această bravadă? De ce a devenit dintr-odată incoerent?

În fața noastră, în cameră, se află un tânăr supus și deprimat. Deținutul 5704 se uită doar în jos, dă răspunsuri la întrebările puse de comisia de audiere, dar nu are niciodată contact vizual direct.

- Da, aș fi dispus să renunț la orice plată pentru a fi eliberat acum, domnule, răspunde el cât de tare poate.

(Răbojul este acum de cinci Da-uri din șase.) Mă întreb cum a fost posibil ca acest spirit dinamic, pasionat și revoluționar, atât de admirabil la acest tânăr, să dispară într-un timp atât de scurt.

Trebuie adăugat că mai târziu am aflat că tocmai Paul-5704 intrase atât de adânc în rolul său de deținut încât ca primă parte a planului său de evadare și-a folosit unghiile lungi și tari de cântăreț la chitară pentru a desface una dintre plăcuțele tabloului electric

de pe perete. Apoi a folosit plăcuța pentru a îndepărta balamaua ușii. Și-a folosit, de asemenea, unghiile dure pentru a marca pe peretele din celula 3 scurgerea timpului de când era închis, abreviind zilele săptămânii.

Un deținut enigmatic și puternic

Următoarea cerere de eliberare vine de la Jerry-5486. El este și mai enigmatic decât cei dinaintea lui. Abordează un stil neînfricat, dă senzația că este capabil să facă față cu calm oricărei situații. Robustețea sa fizică contrastează cu cea a colegului 416 sau cu a celorlalți mai slabi, cum este Glenn-3401. Sigur că dă impresia că va îndura fără să se plângă cele două săptămâni. Totuși, afirmațiile sale nu sunt sincere și el a demonstrat foarte puțin sprijin pentru vreun camarad al său. În cele câteva minute de când este aici, 5486 reușește să-l enerveze pe Prescott la fel de mult ca oricare alt deținut. Răspunde imediat că nu este dispus să renunțe la banii câștigați până acum, în schimbul eliberării.

Gardienii afirmă că 5486 nu merită eliberarea pentru că „și-a bătut joc de redactarea scrisorilor și pentru faptul că în general nu cooperează”. Când este rugat să-și explice acțiunile, deținutul 5486 spune: „Știam că nu este o scrisoare legitimă... nu părea să fie...”

Gardianul Arnett, care a stat deoparte observând procedurile, nu se poate abține să nu intervină:

- Ofițerii de corecție ți-au cerut să scrii scrisoarea?

5486 răspunde afirmativ, iar Arnett continuă:

- Și spui că ofițerii de corecție ți-au cerut să scrii o scrisoare care nu este legitimă?

- Ei, bine, poate am ales prost cuvântul...

Dar Arnett nu renunță. Se întoarce spre comisie:

- 5486 este pe o pantă descendentă... a devenit glumeț.

- Ți se pare amuzant? Îl șicanează Carlo.

- Toți (din cameră) zâmbeau, nu am zâmbit până când nu au început ei să zâmbească, răspunde 5486 defensiv.

Prescott intervine amenințător:

- Toți ceilalți își permit să zâmbescă - noi mergem acasă diseară.

Totuși, Carlo încearcă să fie mai puțin iritat decât în ziua anterioară și pune o serie de întrebări provocatoare:

- Dacă ai fi în locul meu, cu dovezile pe care le am, cu raportul echipei, ce ai face? Cum ai acționa? Ce crezi că este mai bine pentru tine?

Deținutul răspunde evaziv, dar nu se referă exact la aceste întrebări dificile. După alte câteva întrebări primite de la membrii comisiei, un Prescott exasperat pune capăt interogatoriului:

- Cred că am văzut destul, cred că acum știm ce să facem. Nu văd nici un motiv pentru a mai pierde timpul.

Deținutul este surprins că întâlnirea cu membrii comisiei ia sfârșit atât de abrupt. Este evident pentru el că a făcut o impresie proastă asupra celor pe care ar fi trebuit să-i convingă de cauza sa - dacă nu pentru eliberare, măcar pentru o eventuală următoare întâlnire. Nu a acționat în interesul său de data asta. Curt îi cere gardianului să-i pună cătușele și punga pe cap și să-l așeze pe banca din hol; comisia îl așteaptă pe ultimul deținut, înainte ca toți să fie duși înapoi la subsol, pentru a-și relua viața de detenție.

Tensiunea superficială a „Sergentului"

Ultimul deținut care trebuie evaluat de comisie este „Sergentul", 2093, care, fidel lui însuși, stă semeț în scaunul înalt, cu pieptul în față, capul drept și bărbia retrasă. O postură militară perfectă. El cere eliberarea pentru a-și dedica timpul „unor scopuri mai productive" și notează că a „urmat toate regulile, din prima zi". Spre deosebire de colegii săi, 2093 nu ar renunța la plată în schimbul eliberării.

- Dacă aş renunța la banii câștigați până acum, cele cinci zile din viața mea ar fi o pierdere și mai mare decât ar fi fost altminteri.

Adaugă că plata relativ mică abia compensează timpul petrecut aici. Prescott îl provoacă pentru că nu sună „autentic", pentru că s-a gândit la tot în avans, pentru că nu este spontan, pentru că

se folosește de cuvinte pentru a-și ascunde sentimentele. „Sergentul” se scuză că a dat această impresie, deoarece întotdeauna crede în ce spune și încearcă din greu să articuleze clar ce vrea să comunice. Asta îl împlânzește pe Carlo, care-l asigură pe „Sergent” că el și comisia se vor gândi serios la cazul lui și apoi îl felicitează pentru treaba bună făcută în închisoare.

Înainte de a termina interviul, Carlo îl întreabă pe „Sergent” de ce nu a cerut eliberarea condiționată prima dată când s-a ivit ocazia. „Sergentul” explică:

- Aș fi cerut eliberarea condiționată prima dată doar dacă nu ar fi cerut-o destui deținuți.

I s-a părut că ceilalți deținuți o duc mai rău în închisoare decât el și nu a vrut ca solicitarea sa să fie pusă deasupra alteia. Carlo îl admonestează blând pentru această etalare a nobleței, despre care crede că este o încercare evidentă de a influența decizia comisiei. Surprinderea „Sergentului” arată clar că vorbea serios și nu încerca să impresioneze comisia sau pe altcineva.

Acest lucru îl intrigă pe Carlo și el vrea să știe cum este viața personală a tânărului. îl întreabă despre familia sa, despre prietenă, ce fel de filme îi plac, dacă se oprește vreodată să cumpere înghețată - toate acele detalii care, luate împreună, alcătuiesc identitatea cuiva.

„Sergentul” răspunde la obiect, că nu are o prietenă, se duce rareori la film și îi place înghețata, dar în ultimul timp nu și-a mai permis să-și cumpere prea multă.

- Tot ce pot spune este că după ce mi-am petrecut nopțile în mașină pe toată perioada studiilor de vară mi-a fost un pic cam greu să adorm în prima noapte aici, pentru că patul este prea moale în închisoare și, de asemenea, am mâncat mai bine aici decât am mâncat în ultimele două luni și am avut mai mult timp să mă relaxez decât am avut în ultimele două luni. Mulțumesc, domnule.

Ooo! Ce depășire a tuturor așteptărilor ne oferă acest tânăr. Simțul său de mândrie personală și constituția solidă nu arată că a flămânzit toată vara și nu a avut un pat în timp ce frecventa școala de vară. Noi toți suntem șocați când aflăm că stilul de viață oribil din închisoarea noastră este mai bun decât cel al unui student.

Într-un fel, „Sergentul” pare să fie cel mai unidimensional și mai supus deținut dintre toți, dar totodată este cel mai logic, mai serios și mai consecvent din punct de vedere moral din grup. Îmi dau seama că problema pe care o poate avea acest tânăr provine din devotamentul său de a trăi conform unor principii abstracte și din faptul că nu știe să trăiască efectiv cu alți oameni și nici cum să le ceară altora să-i susțină nevoile financiare, personale și emoționale. Pare foarte bine ținut în frâu de decizia sa interioară și de postura sa exterioară militară, încât nimeni nu poate avea acces la trăirile sale. S-ar putea să aibă în viitor o viață mai grea decât restul colegilor săi.

Căința nu rezolvă problemele

Când comisia se pregătea să-și încheie sesiunea, Curt anunță că deținutul 5486, cel obraznic, vrea să facă o declarație suplimentară în fața comisiei. Carlo este de acord.

5486 spune, cu remușcare, că nu a exprimat ceea ce voia cu adevărat să spună pentru că nu a avut ocazia să se gândească pe îndelete. A trăit un declin personal în închisoare pentru că la început s-a așteptat să meargă la un proces, iar acum a renunțat la speranța de dreptate.

Gardianul Arnett, care stă în spatele lui, relatează o conversație pe care au avut-o în timpul prânzului, în care 5486 a spus că declinul său trebuie să se fi petrecut pentru că „a ajuns într-o companie proastă”.

Carlo Prescott și comisia sunt derutați de acest *lucru*. Cum susține cauza sa această afirmație? Prescott este în mod clar deranjat de ceea ce se întâmplă și îi spune lui 5486:

- Mă voi îngriji personal să stai aici până în ultima zi. Nu am nimic personal cu tine, dar suntem aici pentru a proteja societatea. Nu cred că poți ieși și că poți face o treabă constructivă, genul de lucruri care te fac valoros pentru comunitate. Ai ieșit pe ușa asta și ți-ai dat seama că ai vorbit cu noi ca și cum am fi niște idioți.

iar tu ai de-a face cu polițiști și alte figuri autoritare. Nu prea te înțelegi cu autoritatea, nu? Cum te înțelegi cu părinții tăi? Dar ceea ce încerc să spun este că ai ieșit pe ușă și ai avut puțin timp de gândire; acum te-ai întors aici încercând să ne păcălești, să ne faci să te privim cu alți ochi. Ce fel de conștiință socială ai tu? Ce crezi că datorezi cu adevărat societății? Vreau să aud ceva adevărat de la tine.

(Carlo a revenit pe poziții!)

Deținutul dă înapoi în fața acestui asalt frontal asupra caracterului său și nu încearcă să facă vreo corecție.

- Am o nouă slujbă de profesor. Este o slujbă valoroasă, cred. Prescott nu crede povestea lui:

- Asta te-ar putea face și mai suspect. Nu cred că aș vrea să predai copiilor mei. Nu cu atitudinea ta, cu imaturitatea ta, cu indiferența ta față de responsabilități. Nu te poți descurca patru zile în închisoare fără să devii o povară. Apoi îmi spui că vrei o slujbă de profesor, să faci ceva care este de fapt un privilegiu. Este un privilegiu să vii în contact cu oameni buni și să ai ceva să le spui. Nu știi, nu m-ai convins. Tocmai ți-am citit dosarul pentru prima oară și nu mi-ai arătat nimic. Ofițer, ia-l de aici!

Legat, cu punga pe cap și dus înapoi în închisoarea de la subsol, deținutul va trebui să ofere un spectacol mai bun la următoarea audiere, presupunând că va mai primi acest privilegiu.

Când un deținut eliberat condiționat devine președintele comisiei de audiere

Înainte de a ne întoarce la observarea a ceea ce se întâmplă jos, în absența noastră în timpul acestor două audieri ale comisiei, este instructiv de observat efectul pe care jocul de rol l-a avut asupra șefului dur al acestei „audieri efectuate de o autoritate adultă”. Carlo Prescott se uită în jurul mesei la bărbații și femeile din această comisie *simulată* și face o declarație personală privind impactul pe care o asemenea experiență îl are asupra lui.

- De câte ori am intervenit în experiment, am plecat invariabil cu o senzație de deprimare - atât de autentic este totul. Experimentul a încetat să fie un experiment când oamenii au început să reacționeze la diferite lucruri care se întâmplă în timpul experimentului. În închisoare, de pildă, am observat că oamenii care se consideră gardieni au trebuit să se comporte într-un anumit fel. Ei au trebuit să adopte anumite atitudini, să dea anumite impresii. Deținuții, la rândul lor, au avut anumite atitudini, anumite impresii pe care le-au oferit - același lucru s-a întâmplat aici. Parcă nu-mi vine să cred că un experiment mi-a permis mie să joc rolul unui membru al comisiei, președintele comisiei, să spun unui deținut, în fața aroganței și atitudinii sale sfidătoare, „Cum se face că orientării intră rareori în închisoare, se află rareori în acest tip de situație? Ce ai făcut?” Tocmai în acel punct al studiului toată orientarea lui s-a schimbat. A început să reacționeze ca individ, a început să vorbească despre sentimentele sale personale. Un om a devenit atât de implicat, încât s-a întors în cameră ca și cum și-a închipuit că o a doua audiere ar putea duce la eliberarea lui condiționată.

Carlo continuă mărturisirea sa publică:

- Ei, bine, ca fost deținut, trebuie să recunosc că de fiecare dată când am venit aici, fricțiunile, suspiciunea, antagonismul exprimat de oamenii care au intrat în roluri... m-au făcut să recunosc genul de impresie dezumflată care apare ca urmare a încarcerării. Exact acest lucru mi-a indus o senzație profundă de deprimare, ca și cum m-am întors în atmosfera din închisoare. Totul era autentic, nu simulat. [Deținuții] reacționau ca niște ființe umane la o situație, oricât de improvizată, care a devenit parte a ceea ce trăiau ei în acel moment. Îmi închipui că astfel ea reflecta tipul de metamorfoză care are loc în gândirea unui deținut. În fond, el este detașat de lucrurile care se întâmplă în lumea de afară - construirea podului, nașterea copiilor - nu are absolut nimic de a face cu asta. Pentru prima dată el este complet alienat de restul societății, de umanitate, de fapt. Colegii lui, în frica, duhoarea și amărăciunea lor, au devenit camarazii lui și, cu excepția unei perioade scurte, ca urmare a unei vizite, ca urmare a ceva ce se întâmplă, cum ar fi comisia

de audiere, nu mai are nici un motiv de a se identifica în vreun fel cu locul din care a venit. Există doar acel moment, acea clipă... Nu am fost surprins și nici nu a fost o plăcere mare să-mi văd confirmată credința că „oamenii devin rolul pe care-l joacă”; gardienii devin simboluri ale autoirtății și nu pot fi scfiiHiBăți; și nu există reguli sau drepturi pe care sunt obligați să le ofere deținuților. Asta se întâmplă cu gardienii din închisoare și asta se întâmplă cu studenții care joacă rolul de gardian de închisoare. Deținutul, pe de altă parte, care trebuie să se gândească la propria situație și la cât de eficient este în a ține experiența departe de el, ajunge față în față, zilnic, cu propria sa neajutorare. Trebuie să coreleze propria ură și eficiența sfidării sale cu realitatea că, oricât de eroc sau curajos se vede la un anumit moment, tot va fi numărat și va fi supus regulilor din închisoare.⁵

Cred că este potrivit să închei aceste observații cu un pasaj la fel de interesant din scrisorile deținutului politic George Jackson, scrise anterior afirmației lui Carlo. Să ne amintim că acest avocat a vrut să fiu martor expert în apărarea sa în procesul fraților Soledad, dar Jackson a fost ucis înainte ca eu să pot face asta, la o zi după terminarea studiului nostru.

Este straniu că un om poate găsi ceva de răs aici. Dar toți sunt închiși douăzeci și patru de ore pe zi. Nu au trecut, nu au viitor, nu au alt scop decât să aștepte următoarea masă. Se tem, sunt derutați și ținuți într-o lume pe care știu că nu au făcut-o ei, pe care simt că nu o pot schimba, așa că fac acele zgomote puternice pentru a nu auzi ce încearcă mintea să le spună. Râd pentru a se asigura pe ei și pe cei din jurul lor că nu le este teamă, ca un ins superstițios care fluieră sau cântă ceva vesel în timp ce trece pe lângă un cimitir.⁶

8

CONFRUNTĂRILE CU REALITATEA DE JOI

Joi închisoarea este tristă, dar mai avem mult de mers înainte pentru ca explorarea noastră să fie completă.

La miezul nopții mă trezesc dintr-un coșmar îngrozitor în care se făcea că eram într-un spital dintr-un oraș straniu, în urma unui accident de mașină. Mă chinuiam să-i spun infirmierei că trebuie să mă întorc la lucru, dar ea nu mă înțelegea. Era ca și cum aș fi vorbit într-o limbă străină. Am țipat să fiu lăsat să plec: „Trebuie să fiu externat.” în schimb, ea m-a legat și mi-a acoperit gura cu bandă adezivă. într-un fel de „vis lucid”, în care ești conștient că ești un actor în vis, în timp ce visezi, îmi imaginez cum gardienii află de acest incident.' Sunt încântați că acum, cu intententul „liberal cu inimă însângerată” îndepărtat din calea lor, dețin controlul total în privința a ceea ce vor face cu „deținuții lor periculoși” - orice li se pare că este necesar pentru a menține legea și ordinea.

A fost într-adevăr un gând înspăimântător. Închipuiți-vă ce s-ar întâmpla în acea temniță din subsol dacă gardienii ar putea face ce vor cu deținuții. Imaginați-vă ce ar putea face știind că nu sunt supravegheați, că nimeni nu observă jocurile lor secrete de dominare

și submisiune, nimeni nu interferează cu propriile lor „experimente mentale” pe care le pot realiza așa cum le dictează dorința și capriciile. Am sărit de pe canapeaua extensibilă din biroul meu de la etaj, m-am spălat, m-am îmbrăcat și m-am dus la subsol, bucuros că am supraviețuit aceluia coșmar și că mi-am recăpătat libertatea.

Numărătoarea de la ora 2.30 dimineața este în plină desfășurare. Cei șapte deținuți oboșiți, treziți din nou de fluierile gălăgioase și stridente și de bastoanele care lovesc barele celulelor împuțite, sunt aliniați la perete. Gardianul Vandy recită regulile selectate și apoi testează memoria prizonierilor, acordând pedepse variate pentru lipsurile de memorie.

Gardianul Ceros ar vrea ca toată experiența să semene mai mult cu o închisoare militară condusă sever, să-i pună pe deținuți să mărșăluiească repetat, ca și cum ar fi în armată. După o scurtă discuție, cei doi hotărăsc că acești tineri au nevoie să fie mai disciplinați și trebuie să înțeleagă importanța cerinței de a-și face paturile în cea mai bună manieră militară. Deținuților li se ordonă să-și

3

golească paturile complet și apoi să le refacă cu precizie, după care să aștepte în picioare inspecția. Firește, într-un stil militar, toți pică la inspecție, trebuie să refacă paturile, pică din nou la inspecție, refac paturile, iar pică la inspecție și repetă procesul până când gardienii se plictisesc de jocul ăsta. Gardianul Vamish face o remarcă isteată:

- OK, oameni buni, acum că ați făcut paturile, puteți dormi în ele - până la următoarea numărătoare.

violența erupe în „curte”

În mijlocul numărătorii de la 7.00 dimineața și al cântecelor mai relaxate ale deținuților, violența erupe brusc. Paul-5704, epuizat de oboseală și iritat de faptul că a fost abuzat în aproape toate tururile, izbucnește. Refuză să facă genuflexiuni, așa cum i se cere. Ceros insistă ca toți ceilalți să continue să facă genuflexiunile fără să se oprească până când 5704 li se alătură; doar supunerea sa poate opri exercițiile dureroase. Deținutul 5704 nu mușcă momeala.

Într-o ulterioară întâlnire destul de amplă dintre Curt Banks și Paul-5704, acesta din urmă relatează versiunea sa privind incidentul și ostilitatea pe care o resimțea. „Am mușchi leneși la coapse și nu trebuie să-i întind. Le-am spus asta, dar ei mi-au zis să tac și să fac exercițiile oricum. «La naiba cu tine, golanule», am strigat, în timp ce eram încă întins pe jos. În timp ce mă ridicam ca să fiu aruncat din nou în Gaură, el [Ceros] m-a împins în perete. Ne-am încăierat, împingându-ne tare și țipând. Voiam să ajung la el și să-l lovesc în față, dar pentru mine asta înseamnă bătaie... sunt un pacifist, știți, nu cred că am asta în mine. Dar m-am lovit la picior când ne-am încăierat și am insistat să merg la doctor, dar în schimb am fost băgat în Gaură. L-am amenințat că-l fac praf când ies, așa că m-au ținut acolo până când ceilalți au terminat micul dejun. Când m-au lăsat să ies din carceră, eram furios și am încercat să-l lovesc

pe acel gardian [Ceros]. A fost nevoie de intervenția a doi colegi de-ai săi ca să mă imobilizeze. Când m-au dus într-o cameră separată, pentru a lua micul dejun singur, m-am plâns de durerea de picior și am cerut asistență medicală. Nu i-am lăsat pe gardieni să-mi examineze piciorul, pentru că, ce știu ei despre asta? Am mâncat singur, dar mi-am cerut scuze [lui Varnish] care a fost cel mai puțin ostil cu mine. Dar tipul pe care voiam să-l zdrobesc era «John Wayne», tipul din Atlanta. Sunt budist și el îmi tot spune că sunt comunist ca să mă provoace, și reușește. Acum cred că tratamentul binevoitor din partea anumitor gardieni, cum ar fi Landry cel mare [Geoff], se datorează doar faptului că li s-a ordonat să se poarte astfel."²

Gardianul John Landry notează în jurnalul său zilnic că 5704 a avut cele mai multe probleme sau „cel puțin a fost cel mai pedepsit deținut”:

După fiecare episod, el [5704] părea destul de deprimat, dar spiritul său, numit de el „mentalitate de ciudat”, continuă să se încingă. Este unul dintre deținuții cu voința cea mai puternică. A refuzat să spele vasele la prânz, așa că recomand să-i dăm o cină amărâtă și să-i tăiem privilegiul de a fuma - e aproape dependent.

Să luăm în considerare perspectiva alternativă și plină de intuiție pe care o are gardianul Ceros în legătură cu acest incident și în general în legătură cu psihologia deținuților:

Unul dintre deținuți, 5704, nu coopera deloc, așa că am decis să-l băgăm în Gaură. În acel moment asta era rutina. El a reacționat violent și a trebuit să mă apăr. Mă ura ca gardian. El reacționa la uniformă; mi s-a părut că este vorba de imaginea cu care mă asocia. Nu am avut de ales, a trebuit să mă apăr. Mă întrebam de ce ceilalți gardieni nu se grăbesc să-mi sară în ajutor. Toată lumea era uluită. Mi-am dat seama atunci că și eu erăm deținut, la fel ca ei. Reprezentam doar o reacție la sentimentele lor. Ei aveau mai mult de ales în acțiunile lor. Nu cred că noi aveam de ales. Și noi și ei eram striviți de situația de oprimare, dar gardienii aveau iluzia de

libertate. Inițial nu mi-am dat seama, altfel aș fi plecat. Toți devenisem sclavii banilor. Deținuții au devenit curând sclavii noștri; noi eram încă sclavii banilor. Mai târziu mi-am dat seama că noi toți eram sclavi ai unui lucru din mediu. Faptul că ne gândeam că „este doar un experiment” însemna că nu se putea întâmpla de fapt nimic rău. Asta era iluzia libertății. Știam că pot pleca, dar nu am făcut asta, pentru că, în calitate de sclav, nu puteam face nimic acolo.³

Deținutul Jim-4325 este de acord cu natura sa de sclav. „Cel mai rău lucru legat de această experiență este viața foarte structurată și obediența absolută față de gardieni. Umiliința de a fi aproape niște sclavi pentru gardieni este cel mai rău lucru.”⁴

Totuși, gardianul Ceros nu a lăsat ca senzația sa de a fi prins în capcana rolului să interfereze cu exercitarea puterii. El notează că „Mi-a plăcut să-i supăr. Nu mi-a plăcut că «Sergentul», 2093, era ca un mieluşel. L-am pus să-mi lustruiască și să-mi dea cu cremă ghelele de șapte ori și nu s-a plâns niciodată.”⁵

În reflecțiile sale, gardianul Vandy ne dezvăluie percepția dezumanizantă a deținuților, care s-a strecurat în modul în care el gândește despre ei: „Deținuții erau foarte supuși joi, cu excepția unei încăierări scurte între Ceros și 5704, un mic incident violent, care nu mi-a plăcut deloc. Mă gândeam la ei ca la niște oi și nu-mi păsa de condiția lor.”⁶

În raportul final de evaluare al gardianului Ceros, el oferă o perspectivă diferită asupra dezumanizării deținuților:

De câteva ori am uitat că deținuții erau oameni, dar de fiecare dată m-am prins și mi-am dat seama că erau totuși oameni. Îi socoteam pur și simplu niște „deținuți” care pierd legătura cu umanitatea lor. Asta se întâmpla pentru perioade scurte, de obicei când le dădeam ordine. Eram obosit și dezgustat uneori, asta era starea de spirit obișnuită. De asemenea, încerc să-mi educ voința să-i dezumanizez, ca să fie mai ușor pentru mine.⁷

Echipa noastră a fost de acord că dintre toți gardienii, cel care „a procedat ca la carte” a fost Varnish. Este unul dintre cei mai în

vârstă gardieni, are douăzeci și patru de ani, ca și Arnett. Ambii au terminat facultatea, așa că ar trebui să fie ceva mai maturi decât colegii lor, ale căror vârste se învârt în jurul a optsprezece ani, precum Ceros, Vandy și J. Landry.

Rapoartele zilnice de tură ale lui Varnish sunt cele mai detaliate și includ relatări ale incidentelor individuale privind nesubordonarea deținuților. Totuși, el comentează foarte rar ce fac gardienii și nu recunoaște deloc forțele psihologice care operează. El pedepsește deținuții *doar pentru* încălcarea regulilor și niciodată arbitrar. Jocul de rol al lui Varnish a fost atât de internalizat, încât el devenea gardian ori de câte ori intra în închisoare. Nu era dramatic și abuziv, precum Arnett și Hellmann. Pe de altă parte, nu încerca să-i determine pe deținuți să-l placă, cum făceau alții, ca Geoff Landry. El își făcea doar treaba, cât mai eficient posibil. Din informațiile privind formarea sa vede că se consideră egoist uneori și chiar un pic dogmatic.

„Uneori exista o tendință clară de a minimaliza efortul prin faptul că nu hărțuiam deținuții pe cât de mult am fi putut”, relatează Varnish.

Modul în care rolurile ajung să conducă nu doar emoțiile cuiva, ci și rațiunea este ilustrat interesant în analiza autoreflexivă a lui Varnish, realizată după terminarea studiului.

Am început experimentul gândindu-mă că probabil voi fi capabil să mă port într-un mod potrivit, dar pe măsură ce acesta progresează am fost mai degrabă surprins să descopăr că sentimentele pe care încercam să mi le impun începeau să mă domine. Mă simțeam ca un gardian și credeam cu adevărat că nu sunt capabil de un asemenea comportament. Am fost surprins, nu, am fost consternat să descopăr că pot fi un, ăă, că pot acționa într-o manieră atât de neadecvată pentru orice aș fi visat că pot face. Și în timp ce mă *purtam* astfel nu simțeam nici un regret, nu simțeam nici o vină. Doar ulterior am început să reflectez la ce am făcut astfel încât acest comportament să mă domine și mi-am dat seama că era o parte din mine pe care nu o observasem până atunci.⁸

Deținutul 5704 o încasează și mai rău

Atacul lui Paul-5704 asupra lui Ceros a fost principalul subiect de discuție al gardienilor între schimbul de la ora 10.00 al turei de dimineață cu cea de zi, când gardienii și-au scos și și-au pus uniformele, pentru a încheia sau pentru a începe tura. Au fost de acord că deținutul necesită atenție specială și disciplină, fiindcă nu poate fi tolerat un astfel de atac asupra gardienilor.

Deținutul 5704 nu a fost inclus la numărătoarea de la ora 11.30 pentru că a fost legat cu lanțul de pat în celula 1. Gardianul Arnett a ordonat altcuiva să facă șaptezeci de flotări ca pedeapsă de grup pentru nesubordonarea lui 5704. Deși deținuții slăbeau din cauza dietei impuse și erau epuizați din pricina oboselii, au fost capabili să execute numărul considerabil de flotări - pe care eu nu le pot face nici atunci când sunt bine hrănit și odihnit. Ei căpătau o formă athletică, fără să vrea și în condiții mizere.

Continuând tema muzicală ironică din ziua precedentă, deținuții au fost puși să cânte tare și clar *Oh, What a Beautiful Morning* și *Arnazing Grace*, combinat cu un cor de *Row, row, row your boat*. La scurt timp după ce s-a alăturat colegilor săi în cor, Paul-5704 a continuat nesubordonarea verbală și, din nou, a fost aruncat în Gaură. Țipând și înjurând din toți rărunchii, 5704 a dărâmat peretele de lemn care separa cele două compartimente din Gaură. Gardienii l-au târât afară, i-au pus cătușe, i-au legat gleznelor cu lanțuri, l-au dus înapoi în celula 2 și au reparat daunele produse în Gaură. Carcera trebuia să aibă două spații separate pentru cazul în care doi deținuți erau pedepsiți simultan.

Hotărât și inventiv pe cât poate fi un deținut adevărat, 5704 a fost capabil să scoată balamalele ușii de la celula sa, încuindu-se astfel înăuntru și zeflemisindu-i pe gardieni. Din nou, gardienii au pătruns cu forța în celulă și l-au târât în Gaura reparată, până când a fost dus, mai târziu în acea zi, la comisia de audiere.

Acțiunile rebele ale lui 5704 au răzbătut până la urmă prin masca de indiferență cultivată cu grijă de gardianul Arnett. Ca unul dintre cei mai în vârstă gardieni, absolvent de sociologie, având experiență

în trei închisori juvenile și fiind acuzat (și achitat) pentru „reuniune ilegală” în timpul unui protest pentru drepturile civile, Arnett avea cea mai relevantă experiență pentru a fi un gardian conștiincios. Era conștiincios, dar fără compasiune pentru deținuți, căci a avut o atitudine profesională tot timpul. Este la fel de precis atât în ordinele sale verbale, cât și în privința gesturilor controlate. A devenit o figură autoritară cu statut înalt, ca un crainic TV, cu mișcările sale armonizate și gesturile sincronizate. Deliberat în cuvânt și faptă, Arnett dă impresia unei senzații de implicare limitată în scena din jurul lui. Este greu să mi-l imaginez tulburat de ceva și este la fel de greu să-mi imaginez că îl poate provoca cineva.

Sunt puțin surprins eu însumi de indiferența pe care am resimțit-o tot timpul. Am fost furios doar o dată, pentru scurtă vreme, când 5704 a stricat încuietorea ușii și m-a lovit în burtă cu propriul meu baston (cu care tocmai îl pocnisem). În restul timpului, am fost destul de relaxat. N-am avut niciodată o senzație de putere sau de exaltare când împingeam oamenii sau le dădeam ordine.⁹

În această închisoare, Arnett și-a folosit cunoștințele de științe sociale în avantajul său.

Din lecturile mele eram conștient că plictiseala și alte aspecte ale vieții din închisoare pot fi exploatate pentru a-i face pe oameni să se simtă dezorientați, prin sarcini impersonale și plicticoase/prin pedepsirea tuturor deținuților pentru comportamentul rău al anumitor indivizi, prin cererea de a executa perfect sarcini banale în timpul unor sesiuni de exerciții. Eram sensibil la puterea celor care au controlul situațiilor sociale și am încercat să sporesc alienarea (deținuților) folosind unele dintre aceste tehnici. Am putut folosi aceste lucruri doar într-un mod limitat, pentru că nu am vrut să fiu brutal.¹⁰

Fiind împotriva eliberării condiționate a lui 5704, Arnett a scris comisiei: „Nu pot întocmi toată lista infracțiunilor lui 5704 în acest

moment. Este nesubordonat în mod constant, are pusee de violență și schimbări bruște ale dispoziției și încearcă în mod repetat să-i învinsă pe ceilalți deținuți la nesubordonare și necooperare. Se poartă rău chiar și atunci când știe că va urma pedepsirea celorlalți colegi ai săi. Trebuie tratat cu duritate de comitetul de disciplină."

Deținutul 416 ține piept sistemului cu greva foamei

Deținutul 5704 nu a fost singura grijă disciplinară. Nebunia acestui loc, cu care ne-am obișnuit în ultimele zile, l-a afectat și pe 416 când a ajuns, ieri, aici, ca înlocuitor al primului deținut eliberat, Doug-8612. Nu a putut crede ce vedea și a vrut să părăsească imediat experimentul. Totuși, i s-a spus de către colegii de celulă că nu poate pleca. Colegii lui au transmis mai departe afirmația falsă susținută de deținutul 8612, conform căreia nu este posibilă plecarea, că „ei” nu permit nimănui să plece înainte de scurgerea timpului stabilit. Îmi amintesc de versul celebru din cântecul *Hotel California*, „Poți să-ți iei oricând la revedere, dar nu poți pleca niciodată”.

În loc să pună la îndoială această aserțiune falsă, deținutul 416 va folosi mijloace pasive pentru a scăpa. „Am elaborat un plan”, a spus el mai târziu. „Voi insista asupra lipsurilor din contractul meu, făcut la repezeală. Dar ce forță, în afară de implorare, pot exercita eu în acest sistem? Pot să mă revolt, ca Paul-5704. Dar folosind tactici legale pentru a ieși, sentimentele mele aveau o importanță secundară, deși le-am urmat pentru a-mi atinge scopul. În schimb, am ales să epuizez resursele acestei simulări comportându-mă exasperant, refuzând orice răsplată și acceptând pedepsele.” (Este improbabil ca 416 să-și fi dat seama că adoptă o strategie pe care sindicatele au folosit-o în luptele cu conducerea, de a „juca după reguli”, cunoscută anterior ca „a lucra după regulă” în orice problemă, pentru a expune slăbiciunile inerente sistemului.¹¹)

416 a decis să postească pentru ca, refuzând mâncarea oferită de gardieni, să-i priveze de una dintre sursele de putere pe care le

au asupra deținuților. Uitându-mă la corpul lui firav, la cele șazeci și cinci de kilograme la înălțimea de un metru optzeci, m-am gândit că arată deja ca o victimă a înfometării.

În unele privințe, Clay-416 a fost impresionat mai puternic de prima sa zi ca deținut în închisoarea Stanford decât oricine altcineva, așa cum ne spune în analiza sa personală, dar depersonalizată:

„Am început să simt că-mi pierd identitatea. Persoana căreia îi spun «Clay», persoana care m-a adus în acest loc, persoana care s-a oferit voluntară pentru a intra în această închisoare - căci este o închisoare pentru mine, încă este o închisoare pentru mine, nu privesc acest lucru ca pe un experiment sau ca pe o simulare, ci este o închisoare condusă de psihologi, nu de stat... Am început să simt că această identitate, persoana care eram, care a decis să meargă la închisoare, e diferită de mine - se îndepărtează până când, în final, nu mai eram eu acea persoană. Eram «416». Eram într-adevăr numărul meu, iar 416 va trebui să decidă ce să facă și atunci am decis să postesc. Am hotărât să postesc pentru că asta era una dintre recompensele oferite de gardieni. Ei amenințau mereu că nu ne vor lăsa să mâncăm, dar trebuia să ne dea mâncare. Și astfel n-am mai mâncat. Apoi am avut un fel de putere pentru că am găsit singurul lucru pe care nu mi-l puteau lua. Intrau în bucluc mare în cele din urmă, dacă nu mă determinau să mănânc. Și astfel eu îi umileam cumva pentru că eram capabil să postesc.”²

A început să refuze să se atingă de mâncare. Arnett a raportat că l-a auzit pe 416 spunându-le colegilor din celulă că intenționează să nu mănânce până când nu primește consultația legală pe care o cere. A spus că „după aproximativ douăsprezece ore probabil mă voi prăbuși și ce vor mai putea face ei? Vor trebui să cedeze”. Arnett îl consideră un „pămpălău și un obraznic”. Nu vede nimic nobil în greva foamei.

Iată cum un nou deținut se înhamă la planul îndrăzneț de ne-supunere care provoacă în mod direct puterea gardienilor. Actul său avea potențialul de a-l face un erou non-violent în jurul căruia deținuții să se alieze, cineva care să-i ridice din stupoarea lor obedientă - ca Mahatma Gandhi. În schimb, este clar că violența

folosită de 5704 nu a dat rezultate într-un loc în care resursele de putere sunt dezechilibrate complet în favoarea sistemului. Eu speram că 416 va găsi alt plan care să-i implice pe colegii săi și pe ceilalți într-o nesupunere comună, folosind o grevă a foamei colectivă, ca tactică pentru remedierea tratamentului dur de care au parte. Totuși, îmi făceam griji că el era atât de concentrat asupra propriei persoane încât nu era conștient de necesitatea de a-i angaja pe colegii săi într-o opoziție de grup.

Alți doi deținuți cedează

Se părea că problema cauzată de 5704 și 416 era doar începutul unui efect de domino al confruntărilor. Mama deținutului 1037 avea dreptate. Fiul ei, Rich, nu arăta bine din punctul ei de vedere; acum, el nu arăta bine nici din punctul meu de vedere. A devenit din ce în ce mai deprimat după ce părinții lui au plecat, după orele de vizită; probabil dorea ca ei să insiste să-l ia acasă, în loc să accepte evaluarea corectă a mamei privind situația sa, Rich probabil a ajuns să creadă că miza era masculinitatea sa. Voia să demonstreze că poate suporta „ca un bărbat”. Nu a putut. Ca și colegii săi de celulă, 8612 și 819, 1037 a prezentat simptome de stres extrem într-o asemenea măsură, încât l-am dus în camera liniștită din afara închisorii și i-am spus că ar fi mai bine dacă îl eliberăm acum. A fost surprins în mod plăcut de veștile bune. Când l-am ajutat să se schimbe în hainele civile, încă mai tremura. L-am înștiințat că va primi plata integrală pentru întreg experimentul și că vom păstra legătura cu el și cu toți ceilalți studenți, pentru a revedea rezultatele studiului, observațiile finale și pentru a fi remunerat.

Deținutul 1037 a spus că partea cea mai grea a experimentului a fost „perioada când gardienii mi-au dat impresia că își exprimă sentimentele reale interioare și nu doar rolul de gardian pe care îl jucau. De exemplu, au fost momente în timpul exercițiilor fizice când noi, deținuții, eram împinși până la punctul de suferință reală. Unii dintre gardieni păreau să se bucure de agonia noastră”.¹³

Când părinții lui au venit în vizită, vestea despre eliberarea iminentă a lui 1037 nu a fost primită prea bine de deținutul 4325, care era mai stresat decât ne-am dat noi seama. „Marele Jim”, așa cum îl numeau cei din echipa noastră, părea un tânăr foarte sigur pe el, ale cărui afirmații de la preselecție indicau că prezintă valori normale la toate aspectele. Totuși, el a cedat brusc în acea după-amiază.

„Când am aflat vestea despre comisia de audieri, imediat am sperat că voi fi eliberat. Dar am căzut de foarte sus când Rich [1037] a fost eliberat, iar eu nu. Acest lucru m-a răpus și mi-a dat o senzație și mai profundă de disperare. Drept urmare, am «cedat». Am realizat că emoțiile mele sunt mult mai intense decât credeam și am înțeles ce viață minunată am de fapt. Dacă închisoarea seamănă cât de cât cu lucrurile prin care am trecut aici, nu știu cum ar putea ea ajuta pe cineva.”¹⁴

I-am spus aceleași lucruri pe care i le spuseseam și lui 1037, și anume că îl vom elibera curând oricum, pentru buna sa purtare, și că este bine că pleacă mai devreme, l-am mulțumit pentru participare, i-am spus că îmi pare rău că a fost așa de greu pentru el și l-am invitat să revină în scurt timp pentru a trage concluzii. Voiam ca toți studenții să revină împreună, pentru a ne împărtăși reacțiile lor, după ce s-au distanțat puțin de această experiență neobișnuită. El și-a strâns lucrurile și a plecat liniștit, după ce a spus că nu are nevoie să meargă la un consilier pe probleme psihologice de la serviciul medical studentesc.

În jurnalul directorului stă scris: „4325 reacționează prost și trebuie eliberat până la 17.30 din cauza reacțiilor severe, precum cele prezentate de 819 (Stu) și 8612 (Doug) înaintea lui.” În jurnal este adăugat faptul curios că eliberarea lui 4325 nu este menționată de nici unul dintre deținuți sau de vreun gardian. Plecat și uitat. Odihnească-se în pace! Aparent, în acest test îngrozitor de anduranță, tot ce contează este cine e prezent - nu cine a fost prezent. Ochii care nu se văd se uită cu siguranță.

Scrisori trimise acasă din închisoarea Stanford

„Astăzi, când deținuții întocmeau scrisorile către casă spunând ce bine se simt, așa cum au mai făcut, 5486 (Jerry) nu a putut scrie bine scrisoarea decât la a treia încercare”, relatează gardianul Markus. „Comportamentul acestui deținut și respectul lui pentru autoritate s-au deteriorat constant din primele zile, când stătea în celula model 3. De la reatribuirea celulelor, 5486 a fost afectat de noii colegi de celulă, iar comportamentul său se caracterizează acum prin glumele de șmecher, în special în timpul numărărilor. Toată această atitudine are scopul de a submina autoritatea din închisoare.”

Relatarea lui Arnett îl scoate și ea în evidență pe fostul deținut model, ca o nouă problemă. „5486 s-a aflat pe o pantă descendentă de când a fost separat de 4325 și 2093, din celula 3. A devenit un fel de bufon și un scandalagiu. Acest comportament inacceptabil ar trebui corectat înainte de a duce la comiterea unor fapte grave.”

Al treilea gardian din tura de zi, John Landry, a fost la fel de supărat când „5486 și-a bătut joc de întocmirea scrisorilor, ca un semn al necooperării sale. Recomand, ca pedeapsă, să fie pus să scrie cincisprezece scrisori de acest fel.”

Christina se alătură petrecerii pălărierului nebun

După ce comisia de audiere de joi și comitetul de disciplină au terminat deliberările, Carlo s-a întors în oraș pentru treburi urgente. M-am bucurat că nu trebuia să-l scot la cină, pentru că voiam să fiu prezent la orele de vizită programate imediat după ce deținuții luau masa de seară. Trebuia să-mi cer scuze doamnei Y, mama deținutului 1037, pentru comportamentul meu insensibil din timpul vizitei. Totuși, voiam să iau o cină mai relaxată în seara asta, cu nou-venita la aceste deliberări, Christina Maslach.

Christina își luase de curând doctoratul în psihologie socială la Stanford și se pregătea să-și înceapă cariera de profesor-asistent

la Berkeley, una dintre primele femei angajate de Facultatea de Psihologie în ultimele decenii. Era un veritabil diamant - inteligentă, senină și cu un autocontrol foarte bun. Muncitoare, devotată carierei de cercetător în psihologie și educator, Christina mai lucrase cu mine ca asistentă și ca valoros colaborator în cercetare, dar și ca redactor al câtorva cărți pe care le scrisesem.

Cred că aș fi fost îndrăgostit de ea chiar dacă nu ar fi fost uluitor de frumoasă. Pentru un copil sărac din Bronx, această elegantă fată din California era un vis devenit realitate. Totuși, trebuia să păstrez distanța respectuoasă față de ea, pentru ca recomandările mele pentru angajarea ei să nu fie pătate de implicarea personală. Acum, că primise una dintre cele mai bune slujbe din țară pe propriul ei merit, ne puteam continua relația deschis.

Nu i-am spus multe despre acest studiu pentru că împreună cu alți colegi și absolvenți de facultate era programată să facă o evaluare minuțioasă a deținuților și gardienilor vineri, la mijlocul perioadei de două săptămâni. Aveam impresia că nu-i plăcea ce a văzut și a auzit în această după-amiază, la deliberările disciplinare. Nu m-a deranjat ceea ce a spus, ci faptul că nu spunea nimic. Urma să discutăm despre reacțiile ei față de Carlo și de întregul scenariu la cină, dar și despre genul de informație pe care ea spera să o obțină în interviurile de vineri.

Preotul își ține promisiunea de ajutor pastoral

Preotul, care știa că este vorba doar de un experiment, a contribuit la senzația de verosimil prin jocul de rol serios și intens din ziua precedentă. Acum era forțat să-și țină promisiunea de a oferi ajutor, în caz că cineva îi cerea asistența. Desigur, părintele McDermott o sună pe mama lui Hubbie-7258 și-i spune că fiul ei are nevoie de asistență legală dacă vrea să iasă din închisoarea Stanford. În loc să declare că, dacă fiul ei vrea atât de mult să iasă, ea poate să-l ia acasă când vine în vizită, doamna Whittlow face ce i se spune, îl sună pe Tim, un nepot avocat. El, la rândul său, mă sună pe mine

și urmăm scenariul, fiind de acord să ne programăm vizita legală vineri dimineață, pentru a adăuga încă un element de realism acestei experiențe care devine din ce în ce mai ireală. Mica noastră dramă, se pare, era parcă rescrisă acum de Franz Kafka, un supliment suprarealist la *Procesul* - sau poate de Luigi Pirandello, ca o aducere la zi a *Il fu Mattia Pascal* sau a piesei sale de teatru mai cunoscute, *Șase personaje în căutarea unui autor*.

Un erou în retrovizor

Uneori este nevoie de timp și de distanță ca să înțelegem valoarea lecțiilor importante ale vieții. Clay—416 oferă o contraparte a afirmației clasice a lui Marlon Brando din *Pe chei*, „Aș fi putut fi un combatant”. Clay-416 ar putea spune „Aș fi putut fi un erou”. Totuși, în fierbințele clipei a fost considerat doar un „scandalagiu” care a provocat probleme colegilor săi - un rebel fără o cauză evidentă.

Eroismul necesită deseori un sprijin social. De obicei sărbătorim faptele eroice ale indivizilor curajoși, dar nu facem asta dacă acțiunile lor au consecințe neplăcute tangibile pentru noi, restul lumii, și nu le putem înțelege motivele. Astfel de seminte eroice ale rezistenței germinează cel mai bine dacă există o disponibilitate împărtășită a tuturor membrilor comunității de a suferi pentru valori și scopuri comune. Am văzut astfel de cazuri la rezistența organizată a lui Nelson Mandela împotriva apartheidului, când a fost închis, în Africa de Sud. Rețele de oameni din multe națiuni europene au organizat evadări și au ascuns evrei, pentru a supraviețui Holocaustului nazist. Greva foamei era folosită în scopuri politice, în posturile până la moarte ale liderilor IRA în timp ce erau încarcerați în închisoarea Long Kesh din Belfast. Alți oameni din Armata de Eliberare Irlandeză au folosit greva foamei pentru a atrage atenția asupra statutului lor de deținuți politici și nu de criminali de drept comun, cum erau etichetați.¹⁵ Mai recent, sute de deținuți din închisorile militare ale Statelor Unite din Guantanamo, Cuba, au făcut greva

foamei pentru a protesta împotriva naturii ilegale și inumane a captivității lor și au atras atenția mass-media.

În ceea ce-l privește pe Clay-416, deși avea un plan personal de rezistență eficient, nu l-a împărtășit cu colegii de celulă sau cu alți deținuți, astfel încât ei să-și unească forțele. Dacă ar fi făcut astfel, planul său ar fi reprezentat un principiu unificator și nu ar fi fost etichetat drept o patologie personală. Ar fi devenit o provocare colectivă a sistemului rău și nu un subterfugiu dispozițional. Poate pentru că a apărut târziu pe scenă, ceilalți deținuți nu l-au cunoscut destul de bine sau au simțit că nu și-a plătit datoriile la fel cum au făcut ei în primele zile și nopți grele. În orice caz, era un „outsider”, ca și Dave, informatorul nostru (înlocuitorul lui 8612). În timp ce Dave a trecut foarte repede de partea deținuților și s-a aliat cu cauza lor împotriva sistemului care l-a angajat ca spion, nu la fel s-a întâmplat și cu 416. Totuși, cred că și caracterul său introvertit îi îndepărta pe colegii săi. Era obișnuit să meargă singur, să-și trăiască viața în propria sa minte complexă și nu în domeniul conexiunilor interpersonale. Totuși, sfidarea sa a avut un impact puternic asupra gândirii a cel puțin unui deținut, cu toate că asta s-a întâmplat după încheierea experimentului.

Jerry-5486, deținutul recent desemnat „șmecherul” de comisia de audiere, era în mod evident influențat de eroismul lui 416 în fața abuzului dur.

Am fost impresionat de fermitatea stoică a lui Clay și îmi doaream ca el să fi fost aici de la început. Ar fi avut un efect clar asupra evenimentelor care au urmat.

În reflexiile sale ulterioare, 5486 adaugă:

A fost interesant că atunci când Clay-416, care a fost primul exemplu adevărat al unei persoane încăpățănate, s-a decis și a refuzat să mănânce cârnații, oamenii s-au întors împotriva lui. La începutul studiului, el ar fi fost idealul lor. Pentru că mulți oameni au spus că vor fi duri și vor posti și vor face grevă și așa mai departe, dar

când s-a ajuns în cele din urmă la asta și cineva a avut curajul să o facă, s-au întors împotriva lui. Își doreau mai mult confortul lor jalnic decât să-l vadă păstrându-și integritatea.

Jerry-5486 continuă să noteze cât de neplăcut a fost să fie mar-torul confruntării dintre 416 și 7258, „între Hubbie și Clay, în pri-vința cârnaților și prietenei". Mai târziu, el a dobândit o nouă perspectivă asupra semnificației adevărate a acelei confruntări, dar nu a putut vedea natura reală a evenimentului în timp ce se desfășura, când ar fi putut să intervină și să-l dezamorseze:

Mi-am dat seama că toți erau atât de implicați în eveniment, încât sufereau și-i făceau și pe alții să sufere. Era trist să-i văd trecând prin asta, mai ales din moment ce [Hubbie] nu-și dădea seama că, dacă nu ar fi apucat să-și vadă prietena, ar fi fost vina lui „John Wayne", nu a lui Clay. [Hubbie] a mușcat momeala și asta l-a supărat."¹⁶

Între timp, înapoi în carceră, Clay-416 făcea față într-un fel bu-dist de care Paul-5704 ar fi fost mândru dacă ar fi știut că el fo-losea o astfel de tactică zen pentru supraviețuirea mentală.

„Meditam tot timpul. De exemplu, când am refuzat cina, [Bur-dan] i-a scos pe toți deținuții din celule, ca să încerce să mă con-vingă că va anula ziua de vizită și așa mai departe, ceea ce eu am realizat că nu se va întâmpla. Dar nu eram sigur; doar luasem în cal-cul această probabilitate. După aceea m-am holbat întruna la picătura de apă de pe cârnatul care stătea pe farfuria mea. Doar mă uitam la picătură și m-am concentrat întâi orizontal, apoi vertical. Nimeni nu mă mai putea supăra. Am avut o experiență religioasă în Gaură."¹⁷

Acest puști slab a găsit pacea interioară prin rezistența sa pasivă, preluând controlul asupra corpului său și îndepărtându-se de gardieni. Clay-416 ne oferă relatarea sa despre modul în care crede el că a câștigat concursul voinței personale împotriva puterii instituționale:

„După ce am refuzat mâncarea în fața gardianului dominant de seară, am devenit mulțumit pentru prima dată de când eram

aici. Mi-a făcut plăcere să-l înfurii [pe gardianul Hellmann], Când am fost dus în Gaură în noaptea aceea, jubilam. Jubilam pentru că eram sigur că i-am epuizat resursele [care să fie folosite împotriva lui]. Eram uimit când mi-am dat seama că aveam intimitate în carceră - era un lux. Faptul că-i pedepsea pe ceilalți nu mă privea. Jucam la limita situației. Știam, am luat în calcul, că privilegiul la vizită nu poate fi anulat. M-am pregătit să stau în carceră până la 10, probabil, în dimineața următoare. În Gaură eram cel mai departe de a mă resimți pe mine însumi ca fiind «Clay». Eram «416», dornic și mândru să fiu «416». Numărul avea o identitate pentru mine pentru că 416 găsisese propriul său răspuns la situație. Nu simțeam nevoia de a mă agăța de masculinitatea pe care o aveam cu vechiul meu nume. În Gaură există o rază de lumină lată de zece centimetri, de sus până jos, care intră prin crăpătura dintre ușile dulapului. Cam prin a treia oră de când eram acolo, eram plin de liniște după ce privisem raza de lumină. Este cel mai frumos lucru din închisoare. Și nu doar din *punct de vedere* subiectiv. Chiar este, priviți-o. Când am fost eliberat, pe la 11 seara, și m-am întors în pat, am simțit că am câștigat, că voința mea, până acum, era mai puternică *decât voința situației în ansamblu*. Am dormit bine în acea noapte."

Nemernicul arată că are suflet

Curt Banks îmi spune că, dintre toți gardienii, cel pe care îl place și-l respectă cel mai puțin este Burdan, pentru că este un pupincurist și un lingușitor cu Hellmann și stă mereu în umbra lui. Și eu simțeam la fel, deși din punctul de vedere al deținuților erau alții care constituiau amenințări mult mai mari pentru sănătatea lor mentală și pentru supraviețuirea lor. Cineva din echipă l-a auzit pe Burdan lăudându-se că a sedus-o pe soția prietenului său seara trecută. Cei trei jucau bridge în fiecare săptămână și, deși fusese mereu atras de această mamă de douăzeci și opt de ani a doi copii, nu a avut niciodată curaj să o abordeze - până acum. Poate că senzația nouă

de autoritate a fost cea care i-a dat curajul să-și trădeze prietenul. Dacă era adevărat, ăsta era un alt motiv pentru care să nu-mi placă de el. Apoi, în informațiile despre trecutul său, am descoperit că mama sa a fugit din Germania nazistă, așa că am adăugat și ceva pozitiv în evaluarea acestui tânăr complex.

Raportul de tură al lui Burdan este o descriere surprinzător de fidelă a comportamentului oficial al personalului de corecție:

Avem o criză de autoritate, acest comportament rebel [postul negru al lui 416] subminează potențial controlul complet pe care-l avem asupra celorlalți. Am ajuns să cunosc idiosincraziile diferitelor numere [e interesant că le spune „numere”; o dezindividualizare fățișă a deținuților]; încerc să folosesc această informație doar pentru hărțuire, în interiorul celulelor.

De asemenea, el arată cu degetul spre lipsa de susținere a lui și a celorlalți gardieni din partea echipei noastre. „Problemele adevărate au început la cină - privim spre autorități pentru a afla cum să tratăm această revoltă, deoarece suntem îngrijorați că nu mâncăm... Ei sunt straniu de absenți.” (Suntem vinovați pentru că nu am oferit supraveghere și pregătire.)

Opinia mea negativă despre gardianul Burdan este temperată de ce a făcut el în continuare. „Nu suport ideea ca el [416] să mai stea în Gaură, spune Burdan. Pare periculos (din moment ce regulile limitează carcera la o oră). Mă cert cu Dave și apoi, în liniște, îl duc pe deținutul nou, 416, înapoi în celula lui. Adaugă: Dar, cu puțină răutate, îi ordon să ia cârnatul cu el în pat.”¹⁸

O validare a acestei purtări pozitive a lui Burdan vine de la un comentariu făcut de Jerry-5486, singurul deținut care s-a oferit voluntar să-i cedeze pătura sa lui Clay-416: „Mă supăra comportamentul lui John Wayne. [Burdan] a venit în celula mea știind că îl simpatizez pe Clay și a spus că nu va fi ținut acolo toată noaptea. «O să-l scoatem după ce toată lumea adoarme», mi-a șoptit și apoi a plecat, pretinzând că este un dur. Era ca și cum avea nevoie de o comunicare onestă și sinceră, chiar în ochiul furtunii.”¹⁹

Nu numai că Jerry-5486 era de partea lui 416, dar el a început să creadă că lucrul cel mai bun din toată experiența asta a fost că l-a cunoscut pe Clay. „Am văzut un tip care știa ce vrea și era dispus să îndure orice pentru a obține lucrul acela. Era singurul care avea o miză, care nu a trădat și nici nu a cedat.”²⁰

În raportul acelei ture de noapte, Burdan notează: „Nu există nici o solidaritate între deținuții rămași, cu excepția lui 5486, care a cerut mereu privilegii egale pentru toți. (Sunt de acord; acesta este unul dintre motivele pentru care-l respect cel mai mult pe Jerry-5486, dintre toți deținuții.)

Această experiență intensă și extinsă îmi îmbogățește aprecierea privind complexitatea naturii umane, pentru că exact atunci când crezi că ai înțeles pe cineva îți dai seama că îi cunoști doar o mică parte din natura interioară, dintr-un set limitat de contacte personale. Când am ajuns să-l respect pe Clay-416 pentru puterea voinței sale în fața acestei opoziții atât de puternice, am descoperit că nu este deloc un Buddha. În interviul final ne spune ce crede despre suferința pe care greva foamei a provocat-o celorlalți deținuți: „Dacă încerc să scap și gardienii creează o situație în care alți oameni au de suferit pentru că eu încerc să scap, *nu-mi pasă deloc.*”

Prietenul său Jerry-5486 oferă o perspectivă fascinantă asupra jocurilor mentale complexe pe care le juca - și le pierdea - în această închisoare.

Pe măsură ce experimentul continua, îmi puteam justifica acțiunile spunând: „Este doar un joc și știi asta și-l pot îndura destul de ușor, ei nu mă pot deranja, așa că voi continua.” Ceea ce era în regulă pentru mine. Îmi plăcea aici, îmi număram banii și plănuiam evadarea. Simțeam că am capul întreg și ei nu mă puteau supăra, pentru că eram detașat de tot, priveam doar ce se întâmplă. Dar acum îmi dau seama că indiferent cât de întreg credeam că sunt în capul meu, comportamentul meu din închisoare era mult mai puțin autocontrolat decât îmi dădeam seama. Indiferent cât de deschis, de prietenos și de amabil eram cu alți deținuți, eu tot acționez ca o persoană izolată și egocentrică, fiind mai degrabă rațional, nu plin

de compasiune. M-am descurcat bine în felul meu detașat, dar acum sunt conștient că deseori acțiunile mele i-au rănit pe alții. În loc să răspund nevoilor lor, eu presupuneam că ei erau la fel de detașați ca mine și de aceea îmi raționalizam propriul comportament egoist.

Cel mai bun exemplu a fost când Clay (416) era în dulap cu cârnații lui... Clay și cu mine eram prieteni, el știa că sunt de partea lui în timpul postului și eu simțeam că l-am ajutat puțin la masă când ceilalți deținuți încercau să-l facă să mănânce. Dar când a intrat în dulap și ni s-a spus să țipăm la el și să batem în ușă, am făcut ca toți ceilalți. Am justificat asta cu ușurință spunând: „Este doar un joc. Clay știe că sunt de partea lui. Acțiunile mele nu contează, așa că le voi face pe plac gardienilor.” Mai târziu, mi-am dat seama că țipetele și bătăile au fost dure pentru Clay. Îl chinuiam pe omul care-mi plăcea cel mai mult. Și justificam asta spunând: „Fac tot ce vor, dar ei nu-mi controlează mintea.” Când ceea ce conta de fapt era mintea celui alt. Ce gândea el? Cum îl afectau acțiunile mele? Eram orb la consecințele acțiunilor mele și în mod inconștient atribuiam responsabilitatea gardienilor. Îmi separasem mintea de acțiuni. Probabil că așa fi făcut aproape orice, până la a face rău fizic deținuților, cât timp puteam transfera responsabilitatea asupra gardienilor.

Iar acum mă gândesc că poate mintea și acțiunile nu se pot separa atât de clar cum am făcut eu în timpul experimentului. Mă gândeam cu cât de liniștită este mintea mea - nu mă supăram, ei nu-mi controlau mintea. Dar când mă uit înapoi la lucrurile pe care le-am făcut, se pare că ei îmi controlau totuși mintea puternic, dar subtil.²¹

„este groaznic ce le faci acelor băieți!”

Ultima ieșire la toaletă în seara zilei de joi a început la ora 22.00. După participarea ei mută la ședința comitetului de audiere și disciplinar, Christina s-a retras la bibliotecă. A coborât în închisoare

pentru prima dată pentru a mă lua și a mă duce la mall-ul din apropierea campusului, pentru o cină târzie la restaurantul Stickney's. Eram în biroul intendentului, uitându-mă peste logistica pentru interviurile de a doua zi. Am văzut-o vorbind cu unul dintre gardieni și când a terminat am primit-o înăuntru și i-am oferit un scaun lângă biroul meu. Mai târziu ea a descris astfel întâlnirea neobișnuită cu acel gardian:

În august 1971 tocmai îmi luasem doctoratul la Universitatea Stanford, unde eram colega de birou a lui Craig Haney, și mă pregăteam să-mi încep slujba de profesor-asistent de psihologie la Universitatea din California, Berkeley. Printre informațiile relevante trebuie inclus faptul că nu de mult începusem o relație romantică cu Phil Zimbardo și chiar ne gândeam la posibilitatea unei căsătorii. Deși am auzit de la Phil și de la alți colegi despre planurile privind simularea vieții în închisoare, nu am participat la munca de pregătire sau la primele zile ale simulării. În mod obișnuit aș fi fost mai interesată și poate m-aș fi implicat în vreun fel, dar mă aflu în plin proces de mutare și toată atenția îmi era îndreptată spre pregătirea pentru prima mea slujbă de profesor. Totuși, am fost de acord, când Phil mi-a cerut să ajut la realizarea unor interviuri cu participanții la studiu.

Când am coborât în sediul de la subsol al închisorii... am ajuns apoi la celălalt capăt al holului, unde gardienii intrau în „Curte”; exista o cameră lângă intrare, pe care gardienii o foloseau pentru odihnă și relaxare când nu erau în tură sau pentru a se schimba de uniforme, la începutul și la sfârșitul turelor. Am vorbit cu unul dintre ei, care aștepta să înceapă tura. A fost foarte plăcut, politicos și prietenos, cu siguranță o persoană pe care oricine ar considera-o simpatcă.

Mai târziu, cineva din echipa de cercetare mi-a spus că ar trebui să mă uit din nou în „Curte”, pentru că a venit tura de noapte, celebra tură „John Wayne”; era porecla pentru gardianul cel mai rău și mai dur. Auzisem deja despre el și reputația lui. Desigur, eram nerăbdătoare să văd cine era și ce făcea de atrăgea atât de mult

atenția. Când m-am uitat prin punctul de observare, am fost uluită să văd că John Wayne era „tipul simpatic” cu care vorbisem mai devreme. Doar că acum se transformase în altcineva. Nu numai că se mișca altfel, dar și vorbea altfel... cu un accent sudist... Țipa și înjura deținuții, în timp ce se efectua „numărătoarea”, făcând tot posibilul pentru a fi grosolan și beligerant. Era o transformare uimitoare față de persoana cu care tocmai vorbisem - o transformare care avusese loc în câteva minute, odată ce pășise peste linia care separă lumea de afară de incinta închisorii. Cu uniforma sa în stil militar, cu bastonul în mână și cu ochelarii de soare întunecați, cu lentile oglindite, care-i ascund ochii... omul acela era un gardian de închisoare serios și cu adevărat rău.²²

Tocmai atunci șirul de deținuți cu lanțuri la picioare, ducându-se spre toaletă, a trecut prin fața ușii deschise a biroului meu. Ca de obicei, lanțurile de la glezne îi legau între ei; pungii mari de hârtie le acopereau capetele și brațul fiecărui deținut stătea pe umărul celui din față. Un gardian, marele Geoff Landry, conducea procesiunea.

- Chris, uită-te! am exclamat.

S-a uitat în sus, apoi în jos.

- Vezi asta? Ce părere ai?

- Am văzut deja, a spus și s-a uitat iar în altă parte.

Eram șocat de aparenta ei indiferență.

- Ce vrei să spui, nu înțelegi că acesta este un creuzet al comportamentului uman, vedem lucruri pe care nimeni nu le-a mai văzut până acum într-o astfel de situație. Ce se întâmplă cu tine? Curt și Jaffe mi s-au alăturat, susținându-mă.

Nu putea răspunde pentru că era foarte tulburată. Pe obraji îi curgeau lacrimi.

- Plec. Lasă cina. Mă duc acasă.

Am fugit după ea și ne-am certat pe treptele de la Jordan Hali, unde se afla Departamentul de psihologie. Am întrebat-o dacă va putea vreodată să fie o bună cercetătoare dacă devenea atât de emoțională din cauza unei proceduri de studiu, l-am spus că zeci de oameni au venit în închisoare și nimeni nu a reacționat ca ea.

Era furioasă. Puțin îi păsa dacă toată lumea îi spunea că tot ce fac eu este bine. Pur și simplu era greșit. Băieții sufereau. Ca investigator principal, eram responsabil direct pentru suferința lor. Nu erau deținuți, nu erau subiecți experimentali, ci băieți, tineri dezumanizați și umiliți de alți băieți care și-au pierdut busola morală în această situație.

Amintirea ei privind această confruntare intensă este plină de înțelepciune și compasiune, dar la acea vreme era o palmă peste față, apelul de trezire din coșmarul pe care-l trăisem zi și noapte în ultima săptămână.

Christina își amintește:

Pe la ora 23.00, deținuții erau duși la toaletă, înainte de a se culca. Toaleta se afla în afara „Curtii” închisorii și asta ridica o problemă pentru cercetători, care voiau ca deținuții să stea „în închisoare” douăzeci și patru de ore pe zi (ca în închisorile adevărate). Nu voiau ca deținuții să vadă oameni și locuri din lumea exterioară, care i-ar fi rupt de mediul totalitar pe care ei încercau să-l creeze. Astfel că practica pentru mersul la toaletă era să pună pungi pe capul deținuților, ca să nu vadă nimic, să-i lege într-un șir și să-i ducă până la baie și înapoi. De asemenea, asta le dădea deținuților iluzia unei distanțe mari între „Curte” și toaletă, care se afla de fapt într-un hol de după colț.

Christina continuă să-și amintească acea confruntare nocturnă cu realitatea:

După mersul la toaletă din acea seară de joi, Phil mi-a spus, încântat, să-mi ridic privirile din raportul pe care-l citeam: „Repede, repede - uită-te la ce se întâmplă acum!” *M-am uitat la șirul de deținuți cu pungi pe cap, legați cu lanțuri, și la gardienii care țipau la ei - și apoi mi-am îndepărtat rapid privirile. Eram copleșită de o senzație de rău. „Vezi asta? Haide, uită-te - este uimitor!” Nu puteam suporta să mă uit din nou, așa că am replicat: „Am văzut deja!” Asta a dus la o mică tiradă din partea lui Phil (și a altora de acolo)*

despre ce se întâmplă cu mine. Aveam în fața ochilor o mostră a comportamentului uman fascinant, iar eu, un psiholog, nu puteam nici măcar să mă uit? Nu-și putea explica reacția mea, pe care au considerat-o probabil o lipsă de interes. Comentariile și tachinările lor m-au făcut să mă simt slabă și stupidă - femeia care nu avea ce căuta în această lume a bărbaților - pe lângă faptul că deja mi-era rău la vederea acelor băieți triști și atât de dezumanizați.

Ea își amintește de cearta noastră și de rezolvarea ei:

După puțin timp, după ce am plecat din închisoare, Phil m-a întrebat ce cred despre tot studiul. Sunt sigură că aștepta vreo discuție intelectuală extraordinară despre cercetare și evenimente la care fusesem martoră. În schimb s-a ales cu o descărcare emoțională din partea mea (de obicei sunt o persoană mai degrabă reținută). Eram supărată, speriată și înlăcrimată. Am spus ceva de genul „Este groaznic ce le faci acelor băieți!”

A urmat o ceartă aprinsă. Asta m-a speriat foarte tare, pentru că Phil părea atât de diferit de bărbatul pe care credeam că-l cunosc, cineva care iubește studenții și îi pasă de ei în moduri care erau deja legendare în universitate. Nu era același bărbat pe care-l iubeam, un om blând și sensibil la nevoile altora și cu siguranță la ale mele. Până acum nu mai avusesem vreo ceartă la fel de intensă, în loc să fim apropiați și în armonie unul cu celălalt, păream a fi pe malurile diferite ale unei schisme enorme. Cumva, transformarea din Phil (și din mine) și amenințarea la adresa relației noastre erau neașteptate și șocante. Nu-mi amintesc cât timp a durat cearta, dar mi s-a părut că este prea lungă și prea traumatizantă.

Știu doar că până la urmă Phil a auzit ce-i spun, și-a cerut scuze pentru felul în care s-a purtat cu mine și și-a dat seama ce se întâmplase treptat cu el și cu ceilalți: toți au internalizat un set de valori distructive specifice închisorii, care-i îndepărta de valorile umanitare ce-i caracterizau. În acel moment, și-a dat seama de responsabilitatea sa în calitate de creator al acestei închisori și a luat decizia de a opri experimentul. Trecuse deja de miezul nopții, așa că a hotărât

să încheie studiul în dimineața următoare, după ce-i va contacta pe toți deținuți eliberați deja și va chema turele de gardieni pentru o informare completă a tuturor celor implicați. O mare greutate fusese îndepărtată de pe umerii lui, de pe ai mei și din relația noastră.²³

sunteți câmile-masculi, săriți pe ei

M-am întors în subsol ușurat și chiar încântat de decizia de a încheia misiunea. Abia așteptam să-i dau vestea lui Curt Banks, care superviza înregistrările video zi și noapte, în ciuda faptului că avea o familie de întreținut. Și el a fost încântat și mi-a spus că avea de gând să recomande încheierea studiului cât mai curând posibil, după ce a văzut ce se întâmplase cât timp a lipsit. Ne-a părut rău că în seara aia Craig nu era prezent pentru a împărtăși cu el bucuria că încheiem jocul.

Atitudinea calmă etalată de Clay-416, după ceea ce trebuie să fi fost un stres chinuitor, l-a înfuriat pe Hellmann. El a început o numărătoare la ora 1.00 noaptea, pentru a încheia toate numărătorile. Cei cinci deținuți rămași (416, 2093, 5486 și 7258) s-au aliniat obosiți la perete, pentru a recita numerele, regulile și pentru a cânta. Indiferent cât de bine își îndeplineau sarcinile, cineva era pedepsit în diferite moduri. Se țipa la ei, erau înjurați și puși să spună lucruri urâte unii altora. „Zi-i că-i o scârnăvie”, a țipat Arnett, iar unul dintre deținuți s-a întors pentru a-i declara asta celui de alături. Apoi hărțuirea sexuală care a început să se întrevadă seara trecută s-a reluat, pe măsură ce testosteronul curgea liber în toate direcțiile.

Arnett țipă la toți:

-Vedeți gaura aia din podea? Acum faceți douăzeci și cinci de flotări și futeți gaura! M-ați auzit?

Unul după altul, deținuții îl ascultă, în timp ce Burdan îi împinge în jos. După o consultare scurtă între John Wayne și ordonanța sa, Burdan, se pune în practică alt joc sexual.

- OK, fiți atenți! Voi trei veți fi cămile-femele. Veniți aici și aplecați-vă în față, atingând podeaua cu mâinile. (Când fac asta, fundurile goale sunt expuse, căci nu poartă lenjerie sub uniforme.) Hellmann continuă cu încântare evidentă: Acum voi doi sunteți cămile-masculi. Stați în spatele cămilelor-femele și călăriți-le.

Burdan chicotește. Deși corpurile lor nu se ating, deținuții neajutorați simulează sodomia, făcând mișcări de împingere și călărire. Sunt trimiși apoi în celule, iar gardienii se retrag în biroul lor, simțind în mod clar că și-au câștigat salariul în noaptea asta. Coșmarul meu de seara trecută devenea realitate. Eram bucuros că acum îl puteam controla, încheind totul a doua zi.

Este greu de imaginat că o astfel de umilire sexuală se poate întâmpla în doar cinci zile, când toți tinerii știu că este vorba despre un experiment simulat. Mai mult, inițial toți au recunoscut că „cei-lalți” erau tot studenți, ca și ei, și au fost desemnați în mod întâmplător să joace aceste roluri opuse, pentru a sublinia că nu există diferențe inerente între cele două categorii. Toți au început experiența ca oameni aparent buni. Cei care erau gardieni știau că, dacă banul cădea cu altă față în jos, ar fi purtat ei uniforme de deținuți și ar fi putut fi controlați de cei pe care îi abuzau acum. Știau, de asemenea, că deținuții nu au făcut nimic rău pentru a-și merita statutul decăzut. Totuși, unii dintre gardieni au devenit făptași ai răului, iar alții au contribuit pasiv la rău, prin inacțiune. Iar alți tineri normali și sănătoși, deținuți fiind, au cedat sub aceste presiuni situaționale, în timp ce „supraviețuitorii” au ajuns ca niște zombie.²⁴

Forța situațională i-a afectat rapid și profund pe cei mai mulți dintre cei aflați pe această corabie de explorare a naturii umane. Doar câțiva au fost capabili să reziste tentațiilor situaționale de putere și dominanță, păstrând măcar o aparență de moralitate și decență. Evident că eu nu am făcut parte din acea clasă nobilă.

10

STINGERA DE VINERI

Avem foarte multe de făcut pentru a dezasambla închisoarea în câteva ore. Curt, Jaffe și cu mine suntem deja epuizați de ziua și noaptea agitate prin care trecuserăm. În plus, la miezul nopții a trebuit să hotărâm toate aranjamentele pentru sesiunile de raport, evaluările finale, plățile ce trebuie făcute și returnarea efectelor personale, ca și anularea vizitelor de după-amiază ale colegilor care urmau să ne ajute să-i interviewăm pe toți cei implicați în acest studiu. A trebuit, de asemenea, să anulăm diferitele aranjamente făcute cu bufetul facultății și să returnăm hainele închiriate, bas-toanele și cătușele, ca și multe altele.

Știam că fiecare dintre noi trebuia să muncim dublu, să monitorizăm acțiunile din „Curte”, să dormim pe apucate și să prezentăm logistica pentru ultima zi. Urma să anunțăm încheierea studiului imediat după vizita avocatului public. Aceasta era programată deja pentru dimineață și urma să fie un eveniment potrivit pentru a încheia întreaga experiență. Am decis să nu le spunem nimic gardienilor înainte de a le da eu însumi deținuților veștile bune. Am anticipat că gardienii se vor supăra *aflând că studiul se termina prematur, în special acum când credeau că dețin controlul total și-și puteau imagina ce*

săptămână ușoară va urma, cu câteva înlocuiri noi. învățaseră să fie „gardieni”. Evident, curba lor de învățare atinsese un vârf.

Jaffe îi va contacta pe cei cinci deținuți care fuseseră eliberați înainte și-i va invita înapoi pe la prânz, pentru a participa la raport și pentru a primi plata pe o săptămână. Eu trebuia să-i chem pe toți gardienii să vină fie la prânz, fie mai devreme și să stea prin preajmă pentru un „eveniment special”. Anticipând că vor avea loc interviuri ale întregului personal vineri, realizate de oameni din afară, gardienii se așteptau la elemente noi, dar nu ia încheierea bruscă a slujbei lor.

Dacă totul mergea conform planului, timp de o oră, pe la 13.00, va avea loc informarea deținuților, apoi cea a gardienilor timp de încă un ceas și în final gardienii și deținuții se vor întâlni cu toții, în timp ce un grup era interviuat, celălalt va completa formele finale de evaluare, va fi plătit și va avea posibilitatea fie de a-și păstra uni-formele ca suvenir, fie de a le înapoia. Dacă doreau, puteau lua diferitele semne postate în „Curte” și în Gaură. De asemenea, trebuia să pregătim un prânz de rămas-bun pentru toată lumea și să facem aranjamente pentru ca toți să se întoarcă în curând, pentru a viziona imagini selectate și a discuta despre reacțiile lor dintr-o perspectivă mai detașată.

Înainte de a mă întinde puțin pe canapeaua extensibilă pe care dormisem în ultima săptămână, am spus gardienilor din tura de dimineață să lase deținuții să doarmă mai mult și să reducă ostilitățile împotriva lor. Ei au ridicat din umeri și au dat din cap, ca și cum tata le-ar fi spus să nu se joace afară.

numărătoarea finală de vineri

Pentru prima dată într-o săptămână, deținuții au avut voie să doarmă aproape șase ore neîntrerupte. Oboseala acumulată trebuie să fi fost enormă. Cu greu pot fi determinate efectele asupra

dispoziției și asupra gândirii cauzate de întreruperea somnului și a viselor atât de des în fiecare noapte. Trebuie să fi fost considerabile. Căderea nervoasă a unora dintre deținuții eliberați mai de vreme se poate să fi fost amplificată de tulburările de somn.

Numărătoarea de la ora 7.05 dimineața a durat doar zece minute. Numerele au fost strigate și au fost efectuate alte ritualuri inofensive. Ultimilor cinci supraviețuitori li s-a servit un mic dejun gustos și cald. Așa cum era poate de așteptat, Clay—416 a refuzat să mănânce, chiar și atunci când ceilalți colegi l-au încurajat cu blândețe.

În ciuda instrucțiunilor mele de a fi blânzi cu deținuții, gardienii s-au înfuriat pe nesupunerea continuă a lui Clay. „Toți jos pentru cincizeci de flotări, dacă 416 nu-și mănâncă micul dejun.” Clay-416 nu s-a clintit și a continuat să privească farfuria. Vandy și Ceros au încercat să-l hrănească cu forța, punându-i mâncare în gură, dar el o scuipa, l-au luat pe 5704 și 2093 să-i ajute, dar degeaba. Clay-416 a fost dus în celulă și forțat să „facă dragoste” cu cârnații de la cină. Ceros i-a ordonat să-i mângâie, să-i îmbrățișeze și apoi să-i sărute. Clay-416 a făcut toate acestea. Totuși, și-a păstrat hotărârea și nu a mâncat nici o bucățică din ei.

Gardianul Vandy era supărat din cauza sfidării lui 416 și a răutății colegilor lui. În jurnalul său retrospectiv, Vandy scrie: „Când 416 a refuzat să mănânce, m-am supărat din nou, pentru că nu exista nici o posibilitate de a-l forța să înghită mâncarea, chiar dacă alți deținuți au încercat. Andre (Ceros) l-a pus pe deținut să îmbrățișeze, să mângâie și să sărute cârnatul vechi de o zi, după ce îl silise să se culce cu el. Mi s-a părut că nu este nevoie de așa ceva. Niciodată nu aș pune un deținut să facă asta.”¹

Ce are de spus gardianul Ceros despre purtarea sa? În jurnalul său retrospectiv el notează: „Am decis să-l hrănesc cu forța, dar el nu voia să mănânce, l-am pus mâncare pe față. Nu puteam să cred că eu fac asta. M-am urât pentru că îl forțam să mănânce. Îl uram pe el pentru că nu mânca. Uram realitatea comportamentului uman.”²

Tura de zi a venit la 10.00, ca de obicei, l-am spus gardianului-șef, Arnett, să fie calm și blând, căci urma să sosească reprezentantul legal. Raportul turei sale de zi privind incidentul critic arată

că 416 suferea transformări stranii în ciuda meditațiilor zen și a calmului aparent. În raportul lui Arnett privind incidentul scrie:

416 este foarte nervos. S-a smucit când i-am scos punga de pe cap, la toaletă. A trebuit să-l trag când l-am dus la baie și înapoi, chiar dacă i-am spus că nu-l voi pune să facă nimic (lucru pe care gardienii îl făceau celor mai mulți dintre deținuți, pentru a-și bate joc de ei). Îi era foarte teamă că va fi pedepsit, l-am ținut cârnatul când a intrat la baie. A încercat să mă convingă să-i dau cârnatul înapoi, deoarece alt gardian i-a ordonat să-l țină mereu la el.³

avocatul public al drepturilor și greșelilor deținuților

Am avut o scurtă întrevedere cu Tim B., un avocat local care lucrează la biroul Avocatului public. Era curios și sceptic în legătură cu toată afacerea. Renunțase destul de ezitant la o parte din timpul său prețios, numai pentru că mătușa lui îl rugase să verifice ce face verișorul lui, ca o favoare personală, l-am descris trăsăturile principale ale studiului și i-am spus cât de serios a devenit. L-am invitat să trateze problema exact cum ar fi făcut dacă ar fi fost chemat să reprezinte un grup de deținuți adevărați. A fost de acord și s-a întâlnit mai întâi cu vărul Hubbie-7258 și apoi cu toți colegii săi. Ne-a permis să înregistrăm în secret sesiunea, în aceeași cameră de la etajul întâi unde a avut loc audierea comisiei de eliberare condiționată.

Nivelul de formalism între acești doi veri m-a surprins. Nu exista nici o indicație privind o relație anterioară, în caz că exista așa ceva. Poate că era ceva specific anglo-saxonilor, dar eu mă așteptam cel puțin la o îmbrățișare, nu la o strângere de mână și un „mă bucur să te revăd”. Avocatul Tim a trecut în revistă o listă standard de chestiuni, într-o manieră profesionistă. A citit de pe o foaie deja pregătită problemele care-l îngrijorau, oprindu-se după fiecare pentru a aștepta

răspunsurile deținutului, notându-le, de obicei fără să comenteze, și trecând apoi la următoarea.

Ai fost informat despre drepturile tale în timpul arestării?

Ai fost hărțuit de gardieni?

Natura abuzului comis de gardieni?

Sub presiune, confuz?

Mărimea celulei și condițiile din interior?

Cereri care au fost respinse?

Comportament inacceptabil al directorului?

Probleme legate de cauțiune?

Hubbie-7258 a răspuns la întrebări într-un mod relaxat. Cred că presupunea că vărul lui trecea prin această rutină standard înainte de a-l scoate din închisoare. Deținutul își informează avocatul public că li s-a spus că nu pot părăsi închisoarea, că nu pot rezilia contractul. Avocatul public îi reamintește că, dacă contractul original se bazează pe o compensație financiară pentru anumite servicii, prin faptul că este dispus să renunțe la onorariu, contractul devine nul. „Da, le-am spus la audiere acest lucru, dar nu a ajutat la nimic, sunt tot aici.”⁴ În timp ce-și înșiră plângerile, Hubbie-7258 insistă că purtarea lui 416 îi înnebunește pe toți.

Gardienii escortează deținuții rămași în camera de interviu, cu pungi pe cap, ca de obicei, și fac glume apoi, în timp ce le scot pungile. Ei pleacă, iar eu rămân așezat în spate. Avocatul public le pune deținuților aceleași întrebări ca lui Hubbie, invitându-i să răspundă corespunzător cazului propriu.

Clay-416 a început, plângându-se mai întâi de faptul că membrii comisiei de eliberare condiționată l-au presat să pledeze vinovat la acuzațiile formulate în timpul arestării, lucru pe care l-a refuzat, pentru că nu a fost acuzat oficial niciodată. Greva foamei a fost, în parte, un mod de a atrage atenția asupra faptului că este închis ilegal, având în vedere că a fost reținut fără să fie acuzat.

(Din nou, acest tânăr a continuat să mă zăpăcească; în mod *clar*, funcționa pe niveluri multiple și incompatibile. Făcea față experienței

în termeni pur legali, amestecând un contract de servicii experimentale cu drepturile deținuților și formalitățile de închisoare, ca să nu menționez și meditația mistică de tip „new age”.)

Clay părea disperat să discute cu cineva care să-l asculte cu adevărat. „Anumiți gardieni, pe care nu-i voi numi, a spus el, s-au purtat urât cu mine, mergând până la un comportament injurios.” Era dispus să facă o plângere oficială împotriva acestora, dacă era necesar. „Acei gardieni au aranjat, de asemenea, ca restul deținuților să se ridice împotriva mea, spunând că postul meu le va anula dreptul la vizită”, a dat el din cap spre Hubbie-7258, care se uita în altă parte. „Și m-am speriat când m-au dus în Gaură și i-au pus pe ceilalți deținuți să bată în ușă. Au încălcat propria regulă împotriva violenței și mă temeam că vor exagera în curând.”

„Sergentul”-2093 a fost următorul, descriind unele dintre încercările făcute de gardieni pentru a-l hărțui, dar era mândru să relateze că nu au avut succes. Apoi a făcut o descriere și o demonstrație precisă și clinică a situației în care un anumit gardian i-a ordonat să facă multe flotări - cu alți doi deținuți așezați pe spatele lui.

Avocatul public a fost uimit de această relatare, notând totul și încruntându-se. Apoi Paul-5704 s-a plâns de faptul că gardienii l-au manipulat, folosind împotriva lui obiceiul său de a fuma. Băiatul bun Jerry-5486 s-a plâns, la un nivel mai general, mai puțin personal, de dieta inadecvată și de mesele pierdute, de epuizarea cauzată de numărătorile nesfârșite din timpul nopții, de comportamentul scăpat de sub control al unor gardieni și de lipsa de supraveghere a personalului. Am tresărit când s-a întors și s-a uitat direct la mine, dar nimerise drept la țintă: eram vinovat.

Când avocatul public a terminat de notat, le-a mulțumit pentru informații, a spus că va depune o plângere luni și va încerca să aranjeze ca ei să fie eliberați pe cauțiune. Când s-a ridicat pentru a pleca, Hubbie-7258 s-a dezlănțuit. „Nu poți să pleci și să ne lași aici! Vrem să ieșim acum, cu tine. Nu mai putem suporta o săptămână și nici măcar două zile. Credeam că vei aranja pentru mine, pentru noi, să ieșim pe cauțiune. Te rog!” Tim B. a fost luat prin surprindere de această izbucnire emoțională bruscă. A explicat foarte oficial

ce implică slujba sa, care îi sunt limitele și cum îi poate ajuta, dar nu avea nici o putere să-i elibereze *acum* și aici. Cei cinci supraviețuitori au părut atunci că ating cel mai de jos nivel; marile lor speranțe fuseseră năruite de prostiile avocațesți.

Reacția lui Tim B. la această experiență unică, mărturisită mie într-o scrisoare la scurt timp după aceea, este interesantă:

Despre eșecul deținuților de a-și cere drepturile legale

[...] Altă posibilă explicație privind motivele pentru care deținuții nu au solicitat asistență legală este aceea că, americani din clasa de mijloc fiind, probabil că nu au bănuț niciodată că vor ajunge în arena infracțională, unde drepturile lor vor avea o importanță extremă. Când au ajuns în această situație au fost lipsiți de abilitatea de a evalua obiectiv circumstanțele și de a acționa așa cum altminteri ar fi știut să o facă.

Despre puterea acestei situații de a distorsiona realitatea

[...] Clasică scădere a importanței părții financiare în comparație cu lucruri precum libertatea și posibilitatea de mișcare era evidentă (în activitățile la care am fost martor). Poate vă amintiți de modul în care au anticipat eliberarea atunci când le-am explicat posibilitatea în acest sens. Realitatea detenției lor era pregnantă, deși ei erau conștienți rațional că erau implicați doar într-un experiment, în mod clar, detenția în sine pare să fie dureroasă indiferent dacă este din motive legale sau nu.⁵

a scultau cu atenție: experimentul s-a încheiat, sunteți liberi

Cuvintele avocatului public le-au spulberat speranțele. O melancolie *evidentă i-a* cuprins pe deținuți. Avocatul a strâns mâinile fără vlagă ale fiecăruia și a ieșit din cameră, l-am spus să mă aștepte

afară. Apoi m-am postat în capul mesei și i-am rugat să fie atenți la ce am de gând să le spun. Abia mai aveau motivație pentru a fi atenți la ceva, acum că speranțele lor pentru o eliberare rapidă fuseseră spulberate de reacția oficială a avocatului la plângerile lor.

- Am ceva important să vă spun, așa că vă rog să ascultați cu atenție. Experimentul s-a încheiat. Sunteți liberi să plecați azi.

Nu a existat nici o reacție imediată, nici o schimbare în expresia lor facială sau în limbajul corporal. Aveam senzația că sunt derutați, sceptici, poate chiar suspicioși și că li se părea că acesta era un alt test al reacțiilor lor. Am continuat, cât mai lent și mai clar posibil:

- Eu și restul echipei de cercetare am hotărât să încheiem experimentul începând cu acest moment. Studiul este oficial încheiat, iar închisoarea Stanford, închisă. Noi toți vă mulțumim pentru rolul vostru important în acest studiu și...

Bucuria a înlocuit mâhnirea. îmbrățișări, bătaii pe spate și zâmbete largi au apărut pe toate fețele lungi și posace. Jordan Hali este plină de bucurie. A fost un moment fericit și pentru mine, fiindcă am putut să-i eliberez pe acești supraviețuitori și să renunț la rolul meu de intendent al închisorii o dată pentru totdeauna.

puterea veche a murit, puterea nouă a fost descoperită

Există puține momente din viața mea care mi-au oferit o bucurie mai mare decât atunci când am putut să spun acele cuvinte de eliberare și să împărtășesc exaltarea subiecților. Am fost copleșit de afrodisiacul puterii pozitive, de posibilitatea de a face, de a spune ceva care să producă o astfel de bucurie necondiționată asupra altor oameni. Atunci și acolo am jurat să folosesc toată puterea pe care o am pentru bine și împotriva răului, pentru a promova ce este mai bun în oameni, pentru a munci să eliberez oamenii din închisorile

lor autoimpuse și de a lucra împotriva sistemelor care pervertesc promisiunea fericirii și dreptății umane.

Puterea negativă pe care o administrasem în ultima săptămână, ca intendent al acestei închisori simulate, m-a orbit și nu am văzut realitatea impactului distructiv al sistemului pe care îl creasem. Mai mult, atenția mioapă a unui investigator *principal mi-a* distorsionat, în mod asemănător, judecata privind nevoia de a încheia experimentul mult mai devreme, poate chiar atunci când al doilea participant normal și sănătos a suferit o cădere nervoasă. În timp ce mă concentram pe problema conceptuală a puterii situației comportamentale versus puterea dispozițiilor individuale, am pierdut din vedere puterea atotcuprinzătoare a sistemului la crearea căruia am contribuit.

Da, Christina Maslach, era îngrozitor ceea ce permiteam să li se facă acelor băieți nevinovați, nu prin abuz direct, ci prin eșecul meu de a stopa abuzul și prin sprijinul pe care-l acordam unui sistem de reguli, regulamente și proceduri arbitrare care facilitau abuzul. Eram „omul de gheață” din acea casă fierbinte a inumanului.

Sistemul include situația, dar este și durabil, mai răspândit, implicând rețele extinse de oameni, așteptările lor, normele, politicile și, poate, legile. În timp, sistemele ajung să aibă un fundament istoric, uneori și o structură de putere politică și economică aptă să guverneze și să direcționeze comportamentul multor oameni din sfera lui de influență. Sistemele sunt motoarele care pun în mișcare situațiile ce creează contexte comportamentale, iar ele influențează acțiunea celor de pe scenă. La un anumit moment, sistemul poate deveni o entitate autonomă, independent de cei care l-au conceput inițial sau de cei care au autoritatea aparentă în *cadru* structurilor de putere. Fiecare sistem dezvoltă o cultură proprie, așa cum mai multe sisteme, colectiv, contribuie la cultura unei societăți.

În timp ce situația a scos tot ce-i mai rău din majoritatea voluntarilor, transformându-i pe unii în făptași ai răului și pe ceilalți în victime patologice, eu am fost și mai puternic transformat de sistemul de dominare. Era vorba de tineri fără prea multă experiență. Eu eram un cercetător, un adult, un om matur „deștept”,

având la dispoziție cunoștințele acumulate în Bronx, capabil să găsească moduri de supraviețuire în ghetou.

Totuși, în ultima săptămână m-am transformat treptat într-o figură de autoritate în închisoare. Mergeam și vorbeam în consecință. Toți din jurul meu răspundeau ca și cum asta eram. De aceea am devenit unul dintre ei. Eu m-am opus tocmai acestei rețele de figuri autoritare, pe care le-am detestat toată viața mea - șeful cu statut înalt, autoritar. Totuși, am devenit exact această abstracțiune incarnată. Îmi puteam ușura conștiința observând că una dintre principalele mele activități ca intendent milos era să-i rețin pe gardienii zeloși de la violență fizică. Această reținere le-a permis pur și simplu să-și reorienteze energia în abuzuri psihologice mai ingenioase împotriva deținuților suferinzi.

Cu siguranță a fost cjeșeala mea să îmbrățșez rolurile duale de cercetător și de intendent, pentru că activitățile lor diferite și uneori aflate în conflict au creat în mine o confuzie de identitate. Concomitent, aceste roluri duale au alcătuit puterea mea, care, la rândul ei, i-a influențat pe mulți „outsideri” care au intrat în experimentul nostru, dar nu au provocat sistemul - părinți, prieteni, colegi, polițiști, preoți, mass-media și avocatul. Este evident că cineva prins în situația respectivă nu poate aprecia puterea transformatoare a acesteia asupra gândirii, senzațiilor și acțiunilor proprii. O persoană aflată în ghearele sistemului cooperează, făcând ceea ce pare a fi modul natural de a reacționa în acel loc, în acel timp.

Dacă suntem puși într-o situație nouă, stranie și crudă, într-un sistem puternic, sigur nu vom mai fi aceleași persoane care au intrat în acest creuzet al naturii umane. Nu ne-am recunoaște imaginea familiară nici măcar dacă ar sta alături de reflexia în oglindă a ceea ce am devenit. Toți vrem să credem în forța noastră interioară, în senzația de agent personal capabil de a rezista la forțele situaționale exterioare, de tipul celor care operează în acest experiment al închisorii Stanford. Pentru unii, această credință este validă. De obicei ei constituie o minoritate, păsări rare, cei pe care mai târziu în călătoria noastră îi voi desemna drept eroici. Pentru mulți, credința forței personale de a rezista la forțe situaționale și sistemice

puternice înseamnă puțin mai mult decât o iluzie de invulnerabilitate. Paradoxal, menținerea acestei iluzii servește doar la a-l face pe individ mai vulnerabil la manipulare, pentru că nu este suficient de vigilent împotriva încercărilor nedorite de influențare practicate în mod subtil asupra lui.

măinile la vedere pentru informare

Era evident că trebuia să folosim în mai multe scopuri timpul scurt, dar foarte *important* al informării. Mai întâi, trebuia să permitem participanților să-și exprime deschis emoțiile și reacțiile față de această experiență unică, într-o situație non-amenințătoare.⁶ Apoi, era important pentru mine ca atât deținuții, cât și gardienii să înțeleagă clar că orice comportament extrem pe care l-au afișat a fost un diagnostic al puterii acelei situații și nu al vreunei patologii personale a lor. Trebuia să li se reamintească și faptul că toți au fost aleși tocmai pentru că erau normali și sănătoși. Nu au adus în această închisoare nici un fel de defecte personale, ci situația a scos din ei extremele la care am fost cu toții martori. Ei nu erau proverbialele „mere putrede” - *mai degrabă „coșul stricat”* al închisorii Stanford era cel care a fost implicat în transformările demonstrate atât de viu. În fine, era crucial să folosim această ocazie pentru reeducarea morală. Informarea era un mijloc de a explora alegerile morale aflate la dispoziția fiecăruia dintre participanți și felul în care ei le-au făcut față. Am discutat ce puteau face diferit gardienii pentru a fi mai puțin abuzivi cu deținuții și ce ar fi putut face deținuții pentru a evita abuzul. Am exprimat clar faptul că mă simt direct responsabil pentru că nu am intervenit de câteva ori în timpul studiului, când abuzul era extrem. Am încercat să țin în frâu agresiunea fizică, dar nu am acționat pentru a modifica sau a opri formele de umilire, atunci când ar fi trebuit să o fac. Eram vinovat de păcatul omisiunii - răul inacțiunii -, acela că nu am asigurat o supraveghere adecvată atunci când a fost nevoie.

Refularea foștilor pușcăriași

Foștii deținuți au etalat un amestec curios de ușurare și resentimente. Toți erau bucuroși că în sfârșit coșmarul s-a terminat. Cei care au rezistat acestei săptămâni nu au afișat o mândrie deschisă în acest sens, față de colegii lor care au fost eliberați anterior. Știau că uneori au fost ca niște zombie în complianța lor negândită, supunându-se unor ordine absurde și conformându-se când au scan-dat împotriva lui Stuart-819, ca și în angajarea în acțiuni ostile contra lui Clay-416, ridiculizându-l pe Tom-2093, deținutul nostru cel mai moral, „Sergentul”.

Cei cinci tineri eliberați mai devreme nu au prezentat semne negative ale copleșirii emoționale suferite. Acest lucru se datora în parte faptului că aveau un nivel fundamental de stabilitate și normalitate la care să se întoarcă și în parte adevărului că sursa tulburării lor era centrată asupra unei situații atipice, închisoarea de la subsol, și a evenimentelor stranie din cadrul ei. Faptul că au scăpat de uniforma ciudată și de alte lucruri din închisoare i-a ajutat să se detașeze de acea situație sordidă. Pentru deținuți, lucrul principal era să facă față rușinii inerente rolului submisiv pe care l-au jucat. Ei aveau nevoie să-și recapete senzația de demnitate personală pentru a se ridica deasupra constrângerilor poziției submisive care le-a fost impusă din exterior.

Totuși, Doug-8612, primul arestat și primul eliberat din cauza condiției sale mentale care se deteriora, era încă supărat pe mine, în special, pentru că am creat o situație în care a pierdut controlul asupra comportamentului și gândirii sale. Într-adevăr, i-a trecut prin minte să pună la cale un atac asupra închisorii pentru a elibera deținuții și de fapt s-a întors la Jordan Hali a doua zi după eliberare pentru a pregăti atacul. Din fericire, a hotărât să nu întreprindă nimic din mai multe motive. A fost amuzat să afle cât de în serios luasem zvonul planurilor sale de eliberare și a fost încântat auzind cât de departe am mers, în special eu, pentru a salva închisoarea de atacul lui.

Așa cum ne așteptam, foștii deținuți proaspăt eliberați s-au aliat împotriva gardienilor care, simțeau ei, au trecut mult dincolo de cerințele rolului, fiind abuzivi cu ei în mod creativ sau alegându-i pentru abuzuri individuale. În topul paradei negative se aflau Hellmann, Arnett și Burdan, urmași de Varnish și Ceros, care erau mai puțin „răi”.

Au fost la fel de rapizi în indicarea gardienilor considerați de ei „buni”, care le făceau mici favoruri sau care nu au intrat niciodată complet în rolurile lor, astfel încât să uite că și deținuții erau ființe umane. În această categorie se aflau Geoff Landry și Markus. Geoff le făcea mici favoruri, se distanța mereu de acțiunile abuzive ale colegilor din tura de noapte și nu a mai purtat ochelarii de soare și cămașa militară. El chiar ne-a spus mai târziu că s-a gândit să ceară să devină deținut, pentru că ura să facă parte din sistemul care îi domina într-o asemenea măsură pe alți oameni.

Markus nu era „conectat” atât de evident la suferința deținuților, dar am aflat că în câteva ocazii le-a adus fructe proaspete, pentru a le suplimenta mesele sărace. După ce directorul l-a admonestat pentru că nu este suficient de angajat în tura sa, Markus, care a stat pe margine în timpul revoltei deținuților, a început să țipe la aceștia și să facă rapoarte împotriva lor. În plus, scrisul lui Markus este foarte frumos, aproape caligrafic, așa că s-a dat mare atenție când l-a folosit pentru a respinge solicitările de eliberare condiționată. Este un individ căruia îi place să stea în aer liber, să meargă pe munte, cu cortul, și să facă yoga; de aceea a urât faptul că a fost ținut în temnița noastră.

Între gardienii „răi” și cei „buni” se aflau cei care au acționat „ca la carte”, și-au făcut treaba, au jucat rolul și au pedepsit infracțiunile, dar au fost rareori abuzivi cu deținuții. Aici se află Varnish, gardienii de rezervă Morisson și Peters și, uneori, tânărul Landry. Rezerva și distanțarea inițială față de acțiunile din „Curte” ale lui Varnish se pot datora în parte timidității lui, așa cum reiese din informațiile despre el, și anume că are „puțini prieteni apropiați”.

John Landry a *jucat un rol* ezitant, uneori ca ajutor dur al lui Arnett, fiind întotdeauna cel care agresa deținuții rebeli cu un

jet rece din extingtorul cu dioxid de carbon. Alteori a acționat ca la carte și cei mai mulți deținuți au relatat că îl plac. John pare un tânăr matur, cu o frumusețe mai degrabă dură, aspiră să scrie ficțiune, să trăiască în California și să aibă o mulțime de întâlniri.

Un mod de inacțiune care i-a caracterizat pe „gardienii buni” era ezitarea de a opri acțiunile abuzive ale „gardienilor răi” din tura lor. Nu numai că nu i-au confruntat niciodată în timp ce erau în „Curte”, dar Geoff Landry sau Markus nu au făcut-o nici măcar în particular, când erau în biroul lor, din câte putem noi să ne dăm seama. Mai târziu vom vedea că eșecul lor de a interveni, ca spectatori ai abuzului, constituie un „rău al inacțiunii”.

Unul dintre deținuții care s-au revoltat constant, Paul-5704, și-a explicat această reacție la sfârșitul experimentului:

Când am fost informați că experimentul s-a încheiat, am simțit un val de ușurare și un val de melancolie, în același timp. Am fost foarte bucuros că studiul s-a încheiat, dar aș fi fost mult mai fericit dacă dura două săptămâni. Bani sunt singurul motiv pentru care m-am înscris la experiment. Totuși, sentimentul de bucurie la vestea eliberării a prevalat, iar eu nu mă puteam abține să zâmbesc până când am ajuns la Berkeley. Acolo, pentru câteva ore am uitat totul și nu am vrut să vorbesc cu nimeni despre asta.⁷

Să ne reamintim că acest Paul este deținutul mândru că este șeful Comitetului de plângeri al închisorii Stanford și cel care plănuia să scrie un articol despre acest studiu în mai multe ziare din Berkeley, dând la iveală faptul că studiile finanțate de guvern se concentrau pe modurile în care trebuie abordați studenții disidenți. Planul său a fost complet uitat; nu s-a concretizat niciodată.

Resentimentele foștilor gardieni

În a doua oră de rapoarte, foștii *gardieni au prezentat un portret de grup destul de diferit. În timp ce unii dintre ei, „gardienii*

buni" conform evaluării deținuților, erau și ei bucuroși că ordalia s-a terminat, cei mai mulți erau nemulțumiți de faptul că studiul s-a încheiat prematur. Unii s-au concentrat pe banii câștigați ușor pe care-i anticipau pentru o altă săptămână, acum când aveau situația sub control. (Ei ignorau problemele continue ridicate de postul lui Clay-416 și de faptul că „Sergentul” câștiga teren moral în confruntările cu Hellmann.) Unii gardieni erau gata să-și ceară scuze deschis pentru că au mers atât de departe, pentru că s-au bucurat din plin de putere. Alții s-au simțit justificați în ceea ce au făcut, privindu-și acțiunile ca fiind necesare pentru a juca *rolul* primit. Principala problemă cu gardienii a fost să-i facem să recunoască faptul că ar fi trebuit să se simtă puțin vinovați că i-au făcut pe alții să sufere, deși înțelegeau cerințele rolului pe care-l jucau. Mi-am exprimat clar sentimentele puternice de vinovăție pentru că nu am intervenit mai des și astfel le-am oferit permisiunea implicită de a ajunge la faptele extreme comise de ei. Poate ar fi evitat abuzurile dacă ar fi fost mai bine supravegheați de sus.

Pentru cei mai mulți gardieni a fost ușor să indice revolta deținuților din ziua a doua ca punctul de cotitură în percepția despre deținuți, care, brusc, le-au apărut ca fiind „periculoși”, fiind nevoie să fie reprimați. Nu le-au plăcut, de asemenea, nici etichetările personale negative și înjurăturile adresate de unii dintre deținuți în timpul revoltei, pe care le considerau înjositoare și care i-au împins spre răzbunare.

Un element dificil a fost să le permitem gardienilor să explice de ce au făcut ce au făcut, fără să le sancționăm justificările, pentru că ele erau doar scuze pentru un comportament abuziv, ostil și chiar sadic. Încheierea experimentului a însemnat încheierea bucuriei de a avea la dispoziție toată acea putere nou descoperită. Așa cum notează gardianul Burdan în jurnalul său: „Când Phil mi-a spus că experimentul se va termina, am fost bucuros, dar șocat să aflu că alți gardieni sunt dezamăgiți din cauza pierderii atât a banilor, cât și a distracției.”⁸

Un amestec final al categoriilor

În a treia oră de raport, un răs nervos a umplut camera în care i-am dus pe foștii deținuți pentru a se întâlni cu gardienii; în haine civile, nu mai puteau fi deosebiți. Fără uniforme, numerele și accesoriile lor distincte, erau intersanjabili, chiar și mie îmi era greu să-i identific pe unii dintre ei, pentru că mă obișnuisem să-i văd în hainele din închisoare. (Amintiți-vă că în 1971 toți aveau păr lung până la umeri și favoriți, iar unii și mustăți.)

Întâlnirea a decurs, pentru a cita cuvintele unuia dintre foștii deținuți, „cu o politețe rigidă”, în comparație cu reunirea mai relaxată și prietenoasă a deținuților. În timp ce se examinau unii pe alții, un deținut a întrebat dacă recruții erau selectați să fie gardieni pentru că erau mai înalți. Jerry-5486 a spus: „Am avut senzația, de-a lungul studiului, că gardienii sunt mai mari decât deținuții și mă întreb dacă înălțimea medie a gardienilor o depășește pe cea a deținuților. Nu știu dacă este adevărat ori nu sau dacă a fost doar percepția mea din cauza uniformelor.” Înainte să răspund „nu”, i-am rugat pe toți studenții să se alinieze în ordinea înălțimii, de la cel mai înalt la cel mai scund. Era o potrivire aproape perfectă între gardieni pe de o parte și deținuți pe de alta. A devenit evident că deținuții au ajuns să-i perceapă pe gardieni mai înalți decât erau de fapt, ca și cum puterea lor de gardieni le mai adăuga vreo cinci centimetri în înălțime.

Nu au existat confruntări directe între deținuții abuzati și gardienii abuzivi, așa cum anticipasem. În parte, acest lucru s-a datorat faptului că astfel de provocări personale ar fi fost ciudate într-un grup mare, de mai mult de douăzeci de oameni. Este probabil, totuși, că ceea ce a rămas din emoțiile puternice simțite de unii dintre foștii deținuți a fost suprimat conștient acum, când rețeaua de putere fusese dezactivată. A ajutat și faptul că unii dintre gardieni și-au cerut scuze în mod deschis pentru că au intrat prea mult în rol și au luat totul prea în serios. Scuzele lor au redus tensiunea și au servit drept scut pentru alți gardieni, care nu și-au cerut scuze deschis, ca Hellmann.

La această sesiune de raport, fostul gardian dur Arnett, acum din nou un simplu absolvent de sociologie, a repovestit două evenimente care l-au impresionat.

Unul a fost observația lui Zimbardo despre imersiunea „deținuților” în rolurile de deținuți... exprimată prin faptul că oamenii au rămas deținuți chiar și după ce au spus că renunță la plată dacă sunt eliberați. Cealaltă impresie este aparenta incapacitate a foștilor „deținuți”, în timpul întâlnirii, de a crede că „John Wayne” și cu mine, și poate și alți gardieni (mi s-a părut că suntem gardienii cei mai detestați), doar ne jucam complet rolurile. Unii „deținuți” au avut impresia că noi chiar suntem niște sadici sau autoritari și că faptul că jucam rolul de gardieni este doar o acoperire, pentru a ascunde natura adevărată a comportamentului nostru față de ei, față de noi înșine sau față de noi și față de ei. Sunt absolut sigur că, cel puțin în privința mea, nu acesta este adevărul.⁹

O observație psihologică pe care am oferit-o se referea la lipsa de umor din închisoarea noastră și la eșecul de a folosi umorul pentru a reduce tensiunea sau chiar de a conferi realitate unor situații ireale. De exemplu, gardienii cărora nu le plăcea comportamentul extrem ai colegilor de tură ar fi putut glumi pe seama lor în birou, spunând că ar trebui să fie plătiți dublu pentru că sunt prea zeloși. Sau deținuții ar fi putut folosi umorul pentru a ieși din închisoarea ireală din subsol, întrebându-i pe gardieni la ce fusese folosit acest spațiu înainte de a deveni închisoare: cocină de porci? Sau casa unei frății? Umorul trece dincolo de prefăcătoriile persoanelor și locurilor. Totuși, în ultima săptămână în acest loc trist nu a existat așa ceva.

Înainte să terminăm, le-am cerut tuturor să se asigure că au completat evaluările finale ale experienței prin care au trecut și i-am rugat să completeze și alte formulare împărțite de Curt Banks. De asemenea, i-am invitat să scrie un scurt jurnal retrospectiv al evenimentelor care li se evidențiau în memorie - asta în următoarea lună, lucru pentru care vor fi plătiți. În sfârșit, toți vor fi invitați peste

câteva săptămâni, pentru o reuniune a „promoției” 1971, pentru a revedea unele dintre datele culese. Vor fi disponibile imagini video și fotografii.

Ar trebui adăugat că am menținut contactul cu mulți dintre participanți timp de mai mulți ani și le-am trimis tuturor scrisori de fiecare dată când se publica sau era realizată o emisiune despre studiu. În plus, unii dintre ei au participat la diferite emisiuni televizate despre studiul nostru, la decenii după terminarea lui, iar câțiva mai participă și astăzi. Vom discuta despre efectele secundare pe care această experiență le-a avut asupra lor mai târziu.

Ce înseamnă să fii încarcerat sau gardian?

Înainte de a începe următorul capitol pentru a examina datele obiective adunate în timpul celor șase zile ale studiului și pentru a reflecta asupra problemelor etice serioase ridicate de acest experiment, cred că ar fi bine să revedem unele dintre percepțiile culese de la participanții noștri.

Despre rolul de deținut

Clay-416: „Un deținut bun este unul care știe cum să se unifice strategic cu alți deținuți fără a fi el însuși scos din acțiune. Colegul meu de celulă, Jerry (5486), este un bun deținut. Întotdeauna vor exista unii deținuți care se luptă să iasă și alții care nu au ajuns în acest punct. Cei care nu se luptă ar trebui să învețe să-și protejeze interesele fără a fi obstacole reale pentru cei care se luptă. Un deținut rău este unul care nu poate face asta, care este doar pe cont propriu.”¹⁰

Jerry-5486: „Lucrul cel mai evident pe care l-am observat a fost felul în care cei mai mulți dintre oamenii din acest studiu își derivă sentimentul de identitate și de bunăstare din mediul înconjurător imediat și nu din ei înșiși și de aceea au cedat pur și simplu, nu au

suportat presiunea - nu aveau nimic în ei de care să se agațe împotriva tuturor acestor lucruri."¹¹

Paul-5704: „Felul în care trebuia să ne degradăm m-a deprimat și de aceea toți am ajuns docili spre sfârșitul experimentului. Am renunțat să fiu reacționar pentru că am văzut că atitudinea și comportamentul meu nu schimbau nimic. După ce Stew și Rich au plecat (819 și 1037), mi-am dat seama că nu pot schimba nimic [...] ăsta este un alt motiv pentru care m-am potolit după ce ei au plecat, căci pentru a reuși aveam nevoie ca alții să coopereze cu mine. Am încercat să vorbesc cu ceilalți deținuți despre o grevă sau altceva, dar ei nu voiau să participe din cauza pedepsei primite pentru prima revoltă."¹²

Gardianul TerryArnett: „Am fost profund surprins și impresionat de reacțiile celor mai mulți dintre deținuți la situația experimentală [...] în special căderile nervoase care s-au produs și cele care se anunțau, despre care sunt sigur că s-ar fi produs dacă experimentul nu s-ar fi încheiat atunci când s-a încheiat."¹³

Doug-8612: „Condițiile materiale, gardienii, celulele și toate acestea nu contau pentru mine - ca atunci când eram dezbrăcat și în lanțuri, asta nu m-a deranjat. Partea cu capul, partea psihologică, a fost cea mai rea. Faptul că știam că nu pot ieși dacă vreau [...] nu-mi place să nu pot merge la baie când vreau. [...] Faptul că nu pot alege mă termină."¹⁴

Deținutul de rezervă, Dave-, „8612" - spionul nostru, care știa că este trimis în închisoare doar pentru o zi, pentru a afla natura planului de evadare -, ne arată cât de repede și de complet poate intra cineva în rolul de deținut: „Rolurile îi cuprindeau pe toți, de la cel mai de jos deținut până la directorul însuși." El s-a identificat foarte repede cu deținuții și într-o singură zi această detenție simulată a avut un impact enorm asupra lui.

Uneori mă simțeam vinovat pentru că sunt trimis să-i spionez pe băieții aceștia extraordinari - eram cumva ușurat că nu era de fapt nimic de zis despre evadare. [...] Iar când a apărut ocazia de a turna - după un timp am aflat unde era cheia de la cătușe - nu

am spus. [...] în acea noapte am adormit simțindu-mă murdar, vinovat, speriat. Când am fost duși în camera boilerului (anticipând pătrunderea prin efracție) mi-am scos cătușele de la picior și m-am gândit serios la o încercare de evadare (singur, trebuie să adaug), dar nu am făcut-o de teamă să nu fiu prins. [...] Experiența unei zile întregi ca deținut mi-a produs suficientă anxietate pentru a mă ține departe de închisoare în restul săptămânii. Chiar și atunci când m-am întors pentru sesiunea de „raportare”, tot mă simțeam foarte anxios - nu mâneam prea mult, tot timpul simțeam o ușoară greață și eram mai nervos ca niciodată. Întreaga experiență a fost atât de supărătoare pentru mine, încât nu am putut discuta experiențele în profunzime cu nimeni - nici măcar cu soția mea.¹⁵

Trebuie să adaug că mai târziu am descoperit că toate cheile de la cătușe au fost furate de un deținut de la unul dintre gardieni. După incidentul cu transferul de miercuri noapte al deținuților în camera de depozitare de la etajul cinci, atunci când s-au întors în „Curte” la 12.30, doi dintre deținuți au fost legați împreună pentru a nu încerca să evadeze. Fără cheile care să le deschidă cătușele, a trebuit să chem poliția din Stanford pentru a le scoate, fapt stânjenitor, eufemistic vorbind. Unul dintre deținuți a aruncat cheia într-o gură de ventilație. David știa asta, dar nu a împărtășit informația nici unui membru al echipei.

Despre puterea rolului de gardian

Gardianul Geoff Landry: „Este aproape ca o închisoare pe care o crezi singur - intri în ea și devine definiția pe care ți-o dai ție, devine ca niște pereți și vrei să ieși, vrei să poți spune tuturor că ăsta nu sunt Eu, eu sunt o persoană care vrea să iasă și să arate că este liberă și care are propria voință, nu sunt tipul sadic de persoană care se bucură de așa ceva.”¹⁶

Gardianul Varnish: „Această experiență a fost valoroasă pentru mine, absolut. Ideea că două grupuri aproape identice de studenți.

în doar o săptămână, pot deveni două grupuri sociale disparate, dintre care unul are și folosește puterea asupra celorlalți, în detrimentul lor, este înspăimântătoare.

Am fost surprins de mine. [...] l-am pus să se eticheteze unii pe alții și să curețe toalete cu mâinile goale, l-am considerat pe deținuți «vite» și mă gândeam că trebuie să-i supraveghez ca să nu încerce ceva.¹⁷

Gardianul Vandy: „Plăcerea de a hărțui și a pedepsi era destul de nenaturală pentru mine fiindcă am tendința să mă consider empatic față de cei loviți, în special față de animale. Cred că a fost o deviație a libertății mele totale de a-i controla pe deținuți, am început să abuzez de autoritatea mea.”¹⁸

(O exemplificare interesantă a acei exagerări a puterii nou descoperite a gardienilor este revelată în jurnalul directorului. Vandy a raportat celorlalți din tura sa „că s-a surprins purtându-se autoritar cu mama lui, acasă”.)

Gardianul Arnett: „Mi-a fost ușor să fiu dur în mod superficial. Pe de o parte, sunt o persoană autoritară în unele privințe (chiar dacă nu-mi place deloc această trăsătură la mine și la alții). Apoi mi s-a părut că experimentul este important și faptul că sunt «ca un gardian» mă ajută să aflu cum reacționează oamenii la opresiune. [...] Influența principală asupra comportamentului meu a fost senzația, chiar dacă vagă, că închisoarea adevărată este brutală pentru că dezumanizează. Am încercat să fiu astfel în limitele detașării și devotamentului meu controlat. [...] Mai întâi, am încercat să evit să fiu mai personal sau prietenos. [...] Am încercat să fiu neutru și profesionist. De asemenea, sunt conștient, din lecturile mele, că plictiseala și alte aspecte ale vieții din închisoare pot fi exploatate pentru a-i face pe oameni să se simtă dezorientați sau impersonali; prin sarcini plictisitoare; prin pedepsirea tuturor deținuților pentru «purtarea rea» a unor indivizi; prin cererea de a executa perfect ordine banale, exerciții sau altele; prin vorbirea dură și mecanică în timpul sesiunilor de exerciții fizice [...] într-o situație socială și foarte sensibilă față de cei care au controlul acelei situații, și am încercat să sporesc alienarea deținuților folosind unele dintre

aceste tehnici. Am putut face asta doar într-un mod limitat, pentru că nu am vrut să fiu brutal."¹⁹

Despre gardienii buni și răi

Paul-5704: „Mi-a plăcut de John și Geoff (Landry). Nu au intrat atât de mult în rolul de gardian ca ceilalți. Ei au rămas mereu ființe umane, chiar și când pedepseau pe cineva. Am fost surprins că gardienii în general și-au acceptat rolurile într-o măsură atât de mare, deși puteau merge acasă în fiecare zi."²⁰

Gardianul John Landry: „După ce am vorbit cu deținuții, ei mi-au spus că sunt un gardian bun și mi-au mulțumit. În interiorul meu știam că sunt un rahat. Curt (Banks) s-a uitat la mine și am știut că știe. De asemenea, știam și că în timp ce eram bun și corect cu deținuții, m-am dezamăgit pe mine însumi. Am lăsat să se petreacă bestialități și nu am făcut nimic, doar m-am simțit vinovat și am fost un tip drăguț. Credeam cu sinceritate că nu puteam face nimic. Nici măcar nu am încercat. Am făcut ce făceau și ceilalți. Am stat în biroul gardienilor și am încercat să uit de deținuți."²¹

O mărturie și mai remarcabilă privind puterea acestei experiențe dintr-o închisoare simulată și impactul ei asupra unuia dintre gardienii pe care deținuții l-au considerat cel mai corect și mai drept, Geoff Landry, fratele mai mare al lui John Landry, a fost oferită într-o declarație audio de la sfârșitul studiului. Ne-a surprins, spunând că se gândea să schimbe rolurile.

Gardianul Geoff Landry: „Experiența a devenit ceva mai mult decât o simplă participare la un experiment. Ceea ce vreau să spun este că, dacă acesta a fost un experiment, rezultatele și produsele au fost aproape prea reale. Când un deținut se uită la tine cu ochi sticloși și murmură inaudibil, aproape întotdeauna trebuie să percepi ce-i mai rău. Pentru că te temi că se va întâmpla tot ce-i mai rău. Este aproape ca și cum am acceptat că se va întâmpla, iar cel mai slab indiciu al anxietății și căderii nervoase este începutul celor mai rele efecte posibile. Experiența a

devenit mai mult decât un experiment când 1037 a început să se poarte ca și când ar fi cedat nervos. La acea vreme eram speriat, intimidat și mă gândeam să plec. De asemenea, mă gândeam să cer să devin un deținut. Nu voiam să fiu o parte a mașinii care oprimă alți oameni și îi forțează să se conformeze și-i hărțuiește continuu. Aproape că-mi doream să fiu hărțuit, nu să fiu hărțuitorul."²²

În acest context, este interesant de notat că, miercuri noapte, acest gardian a raportat directorului că are cămașa prea strâmtă și-i irită pielea, așa că a scos-o. Evident, de când o alesese, o purtase în ziua precedentă începerii studiului și a purtat-o patru zile fără să se plângă, așa că problema era mai mult mentală decât materială. Am aranjat să primească o măsură mai mare, pe care a îmbrăcat-o ezitând. Și-a tot scos ochelarii de soare, de asemenea, și nu-și amintea unde i-a pus când echipa l-a întrebat de ce nu urmează protocolul standard al gardienilor.

Gardianul Ceros: „Am detestat tot rahatul ăsta de experiment. Am ieșit imediat pe ușă când s-a terminat. A fost prea adevărat pentru mine."²³

Despre furia tăcută a sadismului gardienilor

Doug-8612, într-un interviu pe care l-a dat mai târziu pentru un film regizat de studenți pe tema studiului nostru, compară în mod elocvent experimentul închisorii Stanford cu centrele de detenție adevărate pe care a ajuns să le cunoască, fiind membru al echipei care lucrează într-o închisoare din California.

„Închisoarea Stanford reprezenta o situație blândă a încarcerării și tot i-a determinat pe gardieni să devină sadici, pe unii deținuți să devină isterici și pe alții să cedeze nervos. Aici am avut o situație blândă și nu a funcționat. A promovat tot ce promovează o închiisoare obișnuită. Rolul de gardian promovează sadismul. Rolul deținutului promovează confuzie și rușine. Oricine poate fi gardian. Este mai greu să fii în gardă împotriva impulsului de a fi sadic.

Este o *furie tăcută*, o rea-voință, poți sta liniștit, dar nu ai unde să o eliberezi; dă pe dinafară, în mod sadic. Cred că ai mai mult control ca deținut. Oricine are nevoie [să trăiască experiența] de a fi deținut. Există deținuți adevărați pe care i-am cunoscut în arest, oameni de o demnitate excepțională, care nu și-au bătut joc de gardieni, care au fost mereu respectuoși cu gardienii, care nu au generat în gardieni un impuls sadic și s-au putut ridica deasupra rușinii rolului. Ei știau cum să-și păstreze demnitatea în acea situație. "^{2A}

Despre natura închisorilor

Clay-416: „Gardienii sunt la fel de închiși aici ca deținuții. Ei pot patrula în afara celulelor, dar au o ușă încuiată în spatele lor pe care nu o pot deschide, așa că de fapt suntem împreună aici și ceea ce creăm creăm împreună. Deținuții nu au o societate a lor, iar gardienii nu au o societate a lor. Este același lucru și este hidos.”²⁵

Gardianul Ceros: „[Când] un deținut a reacționat violent față de mine, mi-am dat seama că trebuie să mă apăr, ca gardian. [...] El mă ura ca gardian. El reacționa la uniformă. Nu aveam de ales decât să mă apăr ca gardian. M-a șocat [...] mi-am dat seama că sunt la fel de deținut ca ei. Eu eram doar o reacție la sentimentele lor. [...] Și ei, și eu eram striviți de sistemul opresiv, dar noi, ca gardieni, aveam iluzia libertății. Exact asta era, o iluzie. [...] Toți eram sclavi ai banilor. Deținuții au devenit curând sclavii noștri.”²⁶ Așa cum cântă Bob Dylan în melodia *George Jackson*, uneori lumea pare curtea mare a unei închisori:

Unii dintre noi sunt deținuți,
restul sunt gardieni.

despre transformarea caracterului în șase zile

Revăzând unele dintre afirmațiile făcute înainte de începerea experimentului și apoi din nou, în diversele înregistrări zilnice, putem vedea că în mentalitatea gardienilor au loc transformări fundamentale. Mă refer, de exemplu la cazul gardianului Chuck Burdan și iată care sunt cuvintele lui înainte, în timpul și după această experiență.

Înainte de experiment: „Sunt un pacifist și un individ non-agresiv. Nu pot să-mi închipui cum aş putea păzi și/sau maltrata alte ființe vii. Sper că voi fi ales ca deținut, nu ca gardian. Ca individ care militează împotriva sistemului, implicat mereu într-un comportament politic și social nonconformist, pot prevedea o vreme când va trebui să îndeplinesc rolul de deținut - și sunt curios să-mi cunosc limitele în această direcție.”

După întâlnirea pentru pregătirea gardienilor: „Cumpărarea uni-formelor la sfârșitul întâlnirii confirmă atmosfera de joc. Mă îndoiesc că mulți dintre noi corespund așteptărilor de «seriozitate» pe care se pare că le au cercetătorii. Simt o anumită ușurare că sunt doar o rezervă.”

Prima zi: „Principala mea teamă la începutul experimentului era că deținuții mă vor privi ca pe un ticălos, tipul de gardian, mă vor percepe așa cum nu sunt și nu cum mă văd eu pe mine. [...] Unul dintre motivele pentru care am părul lung este că nu vreau ca oamenii să mă perceapă așa cum nu sunt. [...] Sunt sigur că deținuții vor glumi pe seama aspectului meu și mi-am elaborat prima strategie de bază - nu voi zâmbi la nimic din ce spun sau fac, ceea ce ar însemna că recunosc că totul este doar un joc. Stau afară din cușcă (când Hellmann și gardianul înalt și blond termină de servit cina, par mult mai siguri în rolurile lor decât mine). În timp ce mă conving să intru, îmi verific ochelarii de soare, îmi iau bastonul - care-mi oferă o anumită putere și siguranță - și merg. Îmi țin gura într-o grimasă semirigidă, hotărât să rămân așa indiferent la ce se va spune. La celula 3 mă opresc și spun numărului 5486: «La ce

zâmbești?» «La nimic, domnule ofițer de corecție.» «Ei, bine, vezi să nu zâmbești.» După ce mă îndepărtez, mă simt stupid."

A doua zi: „După ce ies din mașină vreau deodată ca oamenii să observe uniforma mea: «Hei, uite ce faci!» 5704 a cerut o țigară și l-am ignorat - pentru că nu fumez și nu pot empatiza cu el. [...] între timp, cum simt empatie față de 1037, m-am hotărât să NU vorbesc cu el. Mai târziu capăt obișnuința de a lovi pereții, scaunele și barele pentru a-mi etala puterea. {...} După aceea facem numărători și se sting luminile (gardianul Hellmann), iar eu spun cu voce tare că noi o să mergem acasă la prietene și ce le vom face (pentru a irita deținuții)."

A treia zi: (Pregătiri pentru prima vizită): „După ce îi prevenim pe deținuți să nu se plângă dacă nu cumva vor ca vizitele să se termine repede, aducem înăuntru primii părinți. M-am asigurat că sunt unul dintre gardienii din „Curte”, *pentru că era* prima mea șansă la acel tip de putere manipulativă care-mi place cu adevărat - să fiu o figură în centrul atenției, cu control aproape complet asupra a ce se spune și ce nu. În timp ce deținuții și părinții stau pe scaune, eu stau pe masă, dând din picioare și intervenind de câte ori am chef. Asta e prima parte a experimentului care-mi place cu adevărat. Deținutul 819 este enervant și merită observat. [...] [Pe Hellmann] îl admir, dar nu-l plac. Ca gardian [actor] este fantastic, intră cu adevărat în sadismul situației, iar asta mă deranjează."

A patra zi: „Psihologul [Craig Haney] mă ceartă pentru că am pus cătușe și am legat la ochi un deținut înainte de a ieși din biroul de consiliere și am răspuns că este treaba mea și este necesar să procedez astfel. [...] Acasă aveam dificultăți din ce în ce mai mari în a descrie realitatea situației."

A cincea zi: „Îl hărțuiesc pe «Sergent», care continuă să răspundă exagerat, în mod încăpățânat, la toate ordinele. L-am ales pentru un abuz special pentru că o cere și pentru că pur și simplu nu-l plac. Problemele adevărate încep la cină. Noul deținut [416] refuză să-și mănânce cârnații. Îl aruncăm în Gaură, ordonându-i să țină câte un cârnaț în fiecare mână. Avem o criză de autoritate; această purtare rebelă subminează potențial controlul complet pe care-l avem

asupra celorlalți. Am hotărât să jucăm cartea solidarității deținuților și-i spunem celui nou că ceilalți nu vor avea drept la vizită dacă el nu mănâncă. Trec pe acolo și-mi lovesc bastonul de ușa Găurii. [...] Sunt foarte supărat pe acest deținut pentru că provoacă disconfort și probleme celorlalți. Am hotărât să-l hrănesc cu forța, dar tot nu vrea să mănânce. Îi pun mâncarea pe față. Nu-mi venea să cred că eu fac asta. M-am urât pentru că l-am forțat să mănânce, dar l-am urât pe el și mai mult pentru că nu mânca."

A șasea zi: „Experimentul s-a terminat. Mă simt ușurat, dar sunt șocat să aflu că unii dintre gardieni sunt cumva dezamăgiți din cauza pierderii banilor, iar alții fiindcă se simțeau bine. [...] Conversația a fost foarte dificilă în timpul sesiunii de raport; totul părea încordat și neconfortabil. [...] Mă urc pe bicicletă și plec acasă, prin soare. Este al naibii de bine să fiu din nou afară."

După câteva săptămâni: „Cruzimea absolută a acestei întâmplări [decizia lui Hellmann de a-l lăsa pe 416 în Gaură toată noaptea] nu mi se revelează decât după câteva săptămâni, dar Phil [Zimbardo] trebuie să-și fi dat seama de ea, și de alte lucruri, în acel moment (când a decis să încheie studiul)."²⁷

Altă transformare stranie a caracterului cuiva asociat doar tanțențial cu studiul nostru o regăsim printre „anecdotile adiționale” din jurnalul directorului. Să ne amintim de colegul meu psiholog serios care m-a provocat, în mijlocul eforturilor mele înnebunite de a-i păcăli pe potențialii intruși că studiul s-a terminat. El voia să știe care este variabila independentă.

Notele lui Jaffe indică următoarele: „Dr. B. ne-a vizitat marți seară, când deținuții au fost mutați în debaraua de la etajul cinci. El și soția lui au urcat pentru a-i vedea pe deținuți. Doamna B. le-a oferit prăjituri, în timp ce dr. B. a făcut cel puțin două comentarii în care îi ridiculiza pe deținuți, unul referitor la hainele lor, celălalt la duhoarea locului. Acest tipar de „a intra în joc” a apărut la aproape fiecare vizitator."

În timp ce soția sa le *oferea* participanților „ceai și simpatie”, colegul meu, de obicei rezervat, i-a tratat pe acești studenți într-un mod dezumanizant, care i-a făcut să se rușineze.

Despre „micile experimente” ale lui Hellmann²⁸

Să mai aruncăm o privire asupra formularului de voluntariat completat de Hellmann cu o săptămână înainte de începerea experimentului, pentru a afla cum era el înainte de a fi gardian. Am fost uimit să aflu că era un student de numai optsprezece ani, în anul al doilea, unul dintre cei mai tineri participanți. La polul opus, Arnett era unul dintre cei mai vârstnici. Hellmann provine dintr-o familie intelectuală din clasa de mijloc, fiind cel mai mic copil, cu patru surori și un frate. La un metru optzeci și cinci, optzeci și cinci de kilograme, ochi verzi, păr blond, el este o figură impozantă. Acest tânăr s-a identificat ca muzician și „om de știință în străfundul sufletului”. Descrierea sa spune: „Duc o viață naturală și iubesc muzica, mâncarea și oamenii.” Aduăcă că „am o mare dragoste pentru semenii mei”.

Ca răspuns la întrebarea „Ce le place oamenilor la tine?”, Hellmann radiază încredere în sine: „Oamenii mă admiră pentru talentul meu și pentru personalitatea deschisă. Puțini îmi cunosc capacitățile adevărate de a stabili relații umane.”

Ca răspuns la versiunea negativă a întrebării: „Ce nu le place oamenilor la tine?”, Hellmann ne oferă o perspectivă asupra caracterului său complex și un indiciu despre ce va urma când i se va da puterea absolută. A scris: „Intoleranța mea față de prostie, un dispreț complet pentru oamenii cu al căror stil de viață nu sunt de acord. Faptul că exploatez anumiți oameni, că sunt direct, că am încredere în mine.” în final, să adăugăm că acest voluntar a spus că preferă să-i fie atribuit rolul de deținut mai degrabă decât cel de gardian „pentru că oamenii disprețuiesc gardienii”.

Ținând seama de aceste referințe, este instructiv să revedem reflexiile sale postexperiment, despre modul în care și-a perceput el rolul în acest studiu.

Gardianul Hellmann: „Da, a fost mai mult decât un experiment. Am avut ocazia de a testa capacitățile oamenilor, de a-i împinge până în momentul critic, sub masca unui ofițer de corecție. Nu a fost plăcut, dar m-am simțit constrâns de propria mea fascinație să le testez reacțiile. Făceam deseori experimente.”²⁹

„Cel mai bun lucru legat de experiment a fost acela că păream să fiu catalizatorul rezultatelor uluitoare care au stârnit interesul televiziunii și al presei. [...] îmi pare rău dacă am provocat mai multe probleme decât voiăți - a fost propriul meu experiment.”³⁰

„Cel mai rău lucru legat de experiment a fost că atât de mulți oameni m-au luat în serios și asta mi i-a făcut dușmani. Cuvintele mele îi afectau, [deținuții] păreau să piardă contactul cu realitatea experimentului.”³¹

La o lună după terminarea studiului, el a fost intervievat împreună cu fostul deținut Clay-416. Ei au interacționat într-un documentar televizat despre studiul nostru, *Chronolog* de la NBC, care precede emisiunea *60 de minute*. S-a intitulat „819 a făcut un lucru rău”.

După ce Hellmann a descris transformarea sa în rolul de gardian, Clay a preluat ofensiva, adaugând în final: „Cine se aseamănă se adună.”

Hellmann: „După ce îmbraci o uniformă și ți se dă un rol, vreau să spun o slujbă, și ți se spune «sarcina ta e să-i ții sub control pe acești oameni», nu mai ești, cu siguranță, aceeași persoană care erai în haine civile și cu un rol diferit. Chiar devii acea persoană după ce îmbraci uniforma kaki, îți pui ochelarii, iei bastonul și joci rolul. Ți se dă costumul tău și trebuie să te porți în consecință când îl îmbraci.”

Clay: „Mă rănește, vreau să spun rănește, adică la timpul prezent, mă rănește.”

Hellmann: „Cum te-am rănit? Cum te rănește? Doar faptul că oamenii pot fi așa?”

Clay: „Da. Am aflat lucruri pe care nu le mai trăisem direct. Am citit despre asta, am citit foarte mult despre asta. Dar nu am trăit personal. Nu am văzut pe nimeni schimbându-se astfel. Și știu că ești un om drăguț. Știi? Înțelege?”

Hellmann (zâmbind și scuturând din cap): „Nu știi asta.”

Clay: „Ba da, știi că ești un om drăguț. Nu am...”

Hellmann: „Atunci, de ce mă urăști?”

Clay: „Pentru câ știu în ce te poți transforma. Știu ce ești dispus să faci dacă spui: «Ei, bine, nu voi răni pe nimeni.» «Ei, bine, este o situație temporară, se va termina în două săptămâni.»"

Hellmann: „Păi, dacă ai fi fost în acea poziție, ce ai fi făcut?"

Clay (lent și pronunțând cu grijă fiecare cuvânt): „Nu știu. Nu pot să-ți spun că știu ce aș fi făcut."

Hellmann: „Ai fi..."

Clay (acum vorbind concomitent cu Hellmann): „Nu cred, nu cred că aș fi fost la fel de inventiv ca tine. Nu cred că mi-aș fi pus atâta imaginația la contribuție. Înțelegeți?"

Hellmann: „Da, eu..."

Clay (întrerupându-l și părând să-i placă noua senzație de putere): „Cred că aș fi fost un gardian, nu cred că aș fi fost o asemenea *capodoperă!*"

Hellmann: „Nu mi-am dat seama cât de tare te răneam. Era degradant și asta făcea parte din micul meu experiment pentru a vedea cum pot, ăăă..."

Clay (neîncrezător): „Micul tău experiment? De ce nu mi-ai spus despre asta?"

Hellmann: „Făceam mici experimente pe cont propriu."

Clay: „Povestește-mi despre micile tale experimente. Sunt curios."

Hellmann: „OK, voiam să văd ce abuz verbal pot suporta oamenii înainte să obiecteze, înainte să riposteze. Și m-a surprins că nimeni nu mi-a zis nimic ca să mă oprească. Nimeni nu a zis: «Doamne, nu poți să-mi spui lucrurile astea, e o nebunie.» Nimeni nu a zis asta, ci au acceptat ce le spuneam. Am cerut «Spuneți-i omului aceluia în față că este un gunoi» și ei au făcut asta fără să pună întrebări. Făceau flotări fără să pună întrebări, stăteau în Gaură, se insultau unii pe alții și se presupunea că trebuie să fie uniți în închisoare, dar ei se jigneau unul pe altul pentru că le ceream asta și nimeni nu mi-a pus la îndoială autoritatea. M-a șocat cu adevărat, (îi dau lacrimile.) De ce oamenii nu au spus nimic când m-am purtat abuziv, când am devenit atât de necuviincios, de ce oamenii nu au spus nimic? De ce?"

De ce, într-adevăr?

SEMNIȚAȚIA ȘI MESAȚELE EXPERIMENTULUI STANFORD: ALCHIMIA TRANSFORMĂRIȚOR CARACTERIALE

„Toți suntem cobai în laboratorul lui Dumnezeu...
Umanitatea este doar un șantier în lucru.”

TENNESSEE WILLIAMS, *Camino Real* (1953)

Experimentul închisorii Stanford a început ca o simplă demonstrație a efectelor pe care un amestec de variabile situaționale le are asupra comportamentului indivizilor, asupra deținuților și gardienilor care joacă niște roluri într-un mediu care simulează o închisoare. Pentru această investigație exploratorie noi nu testam anumite ipoteze, ci mai degrabă observăm măsura în care trăsăturile exterioare ale unei situații instituționale pot copleși dispozițiile interioare ale actorilor din acel mediu. Dispozițiile bune erau ineficiente în fața unei situații rele.

Totuși, în timp, experimentul a devenit o ilustrare puternică a impactului potențial toxic al sistemelor și al situațiilor nocive asupra

oamenilor buni, pe care-i fac să se poarte în moduri patologice străine de ei. Cronologia narativă a acestui studiu, pe care am încercat să o recreez cu fidelitate aici, sugerează măsura în care tineri obișnuiți, normali și sănătoși, au cedat sau au fost corupți de forțele sociale inerente în acel context comportamental - așa cum am fost și eu și mulți dintre ceilalți adulți participanți la experiment. Linia dintre Bine și Rău, crezută odinioară a fi impermeabilă, s-a dovedit destul de permeabilă.

A venit vremea să revedem și alte dovezi adunate în timpul cercetării noastre. Multe surse de informație au făcut lumină asupra a ceea ce se petrecea în închisoarea întunecată de la subsol. De aceea trebuie să folosim toate dovezile disponibile pentru a extrage semnificația ce reiese din acest experiment unic și pentru a stabili modurile în care umanitatea poate fi transformată de putere și de lipsa de putere. Sublinierea acestor semnificații este un mesaj important despre natura ființelor umane și a condițiilor care o pot limita sau îmbogăți.

un rezumat înainte de a ne cufunda în date

Așa cum ați văzut, mediul de detenție care crea constrângeri psihologice a generat reacții intense, realiste și deseori patologice în rândul multor participanți. Am fost surprinși atât de intensitatea dominanței gardienilor, cât și de viteza cu care aceasta s-a instalat la începutul revoltei deținuților. Ca în cazul lui Doug-8612, am fost surprinși de faptul că presiunile situaționale îi pot copleși atât de rapid și de radical pe acești tineri normali și sănătoși.

Faptul că au trăit o pierdere a identității personale, că au fost supuși unui control arbitrar și continuu al comportamentului și faptul că au fost privați de intimitate și de somn au generat în ei un sindrom de pasivitate, dependență și deprimare care semăna cu

ceea ce a fost denumit „neajutorare învățată”.¹ (Neajutorarea învățată definește experiența resemnării pasive și a depresiei care urmează unor eșecuri repetate sau unor pedepse, în special când acestea par arbitrar și fără legătură cu acțiunile proprii.)

Jumătate dintre studenții deținuți au fost eliberați mai devreme din cauza tulburărilor emoționale și cognitive severe care, deși erau tranzitorii, au fost intense la momentul respectiv. Cei mai mulți dintre cei care au rămas toată perioada au devenit în mod irațional supuși față de cererile gardienilor și păreau „ca niște zombie”, cu mișcările lor neliniștite, cedând în fața capriciilor puterii din ce în ce mai extinse a gardienilor.

La fel ca în cazul puștinilor „gardieni buni”, doar câțiva deținuți au putut să țină piept dominării gardienilor. Așa cum am văzut, Clay-416, care ar fi trebuit să fie susținut pentru eroica sa rezistență pasivă, a fost în schimb hărțuit de colegii săi pentru că era un „scandalagiu”. Ei au adoptat perspectiva dispozițională îngustă a gardienilor, în loc să-și genereze propria metaperspectivă asupra grevei foamei făcute de Clay, ca fiind emblematică pentru o cale de rezistență comună împotriva obedienței oarbe în fața autorității.

Și „Sergentul” s-a purtat eroid uneori, refuzând să înjure sau să abuzeze verbal un alt deținut când i s-a ordonat, dar în rest a fost deținutul obedient model. Jerry-5486 s-a dovedit a fi deținutul cel mai echilibrat. Totuși, așa cum se vede din reflexiile lui personale, a supraviețuit doar prin orientarea spre interior și limitându-și acțiunile menite să-i ajute pe ceilalți deținuți, care ar fi putut beneficia de pe urma sprijinului său.

Când am început experimentul, am avut un grup de indivizi care nu deviau din media normală a populației cu educație generală la nici una dintre dimensiunile pe care le măsurăm. Cei desemnați la întâmplare în rolul de deținut erau interșanjabili cu cei din rolul de gardian. Nici un grup nu avea trecut penal, dizabilitate emoțională sau fizică și nici handicap intelectual sau social - care i-ar fi putut diferenția pe deținuți de gardieni și pe deținuți de restul societății.

Tocmai în virtutea acestei atribuirii arbitrare și a măsurătorilor comparative prealabile sunt capabil să afirm că acești tineri nu au adus în închisoarea noastră nici o fărâcă din patologia care a apărut ulterior printre ei, pe măsură ce jucau rolurile de deținuți și de gardieni. La începutul acestui experiment nu existau diferențe între cele două grupuri; după mai puțin de o săptămână, nu mai existau asemănări între ele. Este rezonabil, de aceea, să conchidem că aceste patologii au fost trezite de un set de forțe situaționale care au acționat constant asupra lor în închisoarea simulată. Mai mult, această situație a fost confirmată și menținută de un sistem de fond la crearea căruia am ajutat. Am făcut astfel mai întâi când i-am pregătit pe gardieni din punct de vedere psihologic, apoi odată cu dezvoltarea diferitelor politici și proceduri, la implementarea cărora am contribuit.

Nici gardienii și nici deținuții nu pot fi considerați „mere putrede” înainte de momentul în care au fost afectați atât de puternic de faptul că au fost puși într-un „coș stricat”. Complexul de trăsături din acel coș constituie forțele situaționale care operează în acest context comportamental - rolurile, regulile, normele, anonimul persoanelor și al locului, procesele de dezumanizare, presiunea de a se conforma, identitatea de grup și multe altele.

ce învățăm din datele noastre?

Observațiile directe și continue asupra interacțiunilor comportamentale dintre deținuți și gardieni și asupra evenimentelor speciale au fost suplimentate cu: înregistrări video (aproximativ douăsprezece ore), înregistrări audio secrete (aproximativ treizeci de ore), chestionare, măsurători ale diferențelor de personalitate și diferite interviuri. Unele dintre aceste măsurători au fost codificate pentru analiza cantitativă, iar altele au fost corelate cu rezultatele măsurătorilor.

Analiza datelor ridică un număr de probleme legate de interpretare: mărimea eșantionului este destul de redusă; înregistrările

au fost selective și nu exhaustive, din cauza bugetului și a echipei limitate și ca urmare a deciziei strategice de a ne concentra asupra evenimentelor zilnice de mare interes (cum ar fi numărările, mesele, vizitele, audierea pentru eliberare condiționată). În plus, îndrumările cauzale sunt nesigure din pricina jocului dinamic dintre gardieni și deținuți în timpul turelor. Analiza cantitativă a datelor privind comportamentul individual este afectată de faptul evident al interacțiunii complexe dintre persoane, grupuri și efecte temporale. În plus, spre deosebire de experimentele tradiționale, nu avem un grup de control de voluntari comparabili care să nu fi suferit tratamentul experimental de a fi deținuți sau gardieni. Nu am avut un astfel de grup, pentru că ne-am gândit la studiul nostru mai mult ca la o demonstrație a unui fenomen, precum studiul original de obediență al lui Milgram, nu ca la un experiment menit să stabilească asociații cauzale. Ne-am închipuit că vom face astfel de comparații între un grup de control versus un grup experimental în cercetările viitoare, dacă vom obține rezultate interesante din această primă investigație exploratorie. Astfel, variabila noastră independentă este doar efectul principal al tratamentului gardienilor versus statutul deținuților.

Totuși, au reieșit câteva tipare clare care amplifică povestea calitativă prezentată până acum. Aceste rezultate oferă o privire interesantă asupra naturii acestui mediu constrângător din punct de vedere psihologic și asupra firii tinerilor care au fost testați astfel. Detalii complete privind rezultatele acestor măsurători și semnificația lor statistică sunt disponibile în articolul științific publicat în *International Journal of Criminology and Penology*² și pe site-ul www.prisonexp.org.

Măsurători ale personalității

Participanților li s-au administrat trei feluri de măsurători ale diferențelor individuale atunci când au venit la pregătirea preexperimentală, cu câteva zile înainte de începerea studiului. Aceste măsurători

au fost: scala F a autoritarismului; scala machiavelică a strategiilor de manipulare interpersonală și inventarul de personalitate Comrey.

Scala F³

La această măsurare a aderenței rigide față de valorile convenționale și a unei atitudini submisive și necritice față de autoritate, nu a existat nici o diferență semnificativă din punct de vedere statistic între scorul mediu al gardienilor (4,8) și cel al deținuților (4,4) - înainte de a fi distribuiți în cele două roluri. Totuși, obținem rezultate fascinante atunci când comparăm scorurile la scala F ale celor cinci deținuți care au rămas în închisoare pe tot parcursul studiului și ale celor cinci care au fost eliberați mai devreme. Cei care au îndurat mediul autoritar al experimentului au avut scoruri de două ori mai mari la convenționalism și autoritarism decât colegii lor eliberați mai devreme. Uimitor, când aceste scoruri sunt aranjate în ordine, de la cea mai mică la cea mai mare valoare pe scala F, rezultă o corelație semnificativă cu numărul de zile petrecute în închisoare. Un deținut este predispus să rămână mai mult și să se adapteze mai eficient la acest mediu autoritar din închisoare în măsura în care a avut scoruri mari la rigiditate, la aderența față de valori convenționale și la acceptarea autorității - trăsăturile care caracterizau închisoarea noastră. În schimb, deținuții care s-au descurcat mai puțin bine cu aceste presiuni au fost tinerii cu cele mai scăzute scoruri la aceste trăsături din scala F - unii ar spune spre meritul lor.

Machiavelism⁴

Această măsurătoare, așa cum indică numele, prezintă măsura în care un individ adoptă strategii de câștigare a unui avantaj eficient din întâlnirile interpersonale. Totuși, nu s-au găsit diferențe semnificative între scorul mediu al gardienilor (7,7) și media ușor mai crescută a deținuților (8,8) și nici nu s-a putut prevedea durata de ședere în închisoare pe baza acestei măsurători. Ne-am așteptat ca abilitatea înalt machiavelică de a-i manipula pe alții să fie relevantă în interacțiunile zilnice din această situație, dar în timp ce doi dintre deținuții cu cele mai mari scoruri la machiavelism au

fost cei pe care i-am considerat cel mai bine adaptați la închisoare, alți doi pe care i-am evaluat ca fiind foarte bine adaptați au avut cele mai mici scoruri la machiavelism.

Inventarul de personalitate Comrey⁵

Această scală constă în opt subscale pe care le-am folosit pentru a prezice variațiile dispoziționale dintre gardieni și deținuți. Aceste măsurători ale personalității cuprind: calitatea de a fi de încredere, ordinea, conformismul, activitatea, stabilitatea, extroversia, masculinitatea și empatia. La aceste măsurători, scorurile medii ale gardienilor și ale deținuților au fost intersanjabile; *nici unul nu s-a apropiat de vreo valoare semnificativă statistică*. Mai mult, la fiecare subscală, media de grup a fost între procente 40 și 60 din populația masculină normativă raportată de Comrey. Aceste rezultate susțin aserțiunea conform căreia personalitățile studenților din cele două grupuri diferite pot fi definite ca „normale” sau „medii”. Craig Haney și Curt Banks și-au îndeplinit bine sarcina de selecție a unui grup de studenți voluntari care să fie „oameni obișnuiți”, în plus, nu existau tendințe dispoziționale prealabile care să-i deosebească pe acei indivizi care au jucat rolul de gardieni de cei care au jucat rolul de deținuți.

S-au găsit câteva diferențe, deși nu semnificative, între deținuții care au fost eliberați mai devreme și cei care au îndurat toată catastrofa. Cei care au îndurat au avut scoruri mai mari la conformism („acceptarea societății așa cum e”), extroversie și empatie (ajutorare, simpatie, *generozitate*) decât cei care au trebuit eliberați ca urmare a reacțiilor extreme la stres.

Dacă examinăm scorurile acelor gardieni și deținuți individuali care au deviat cel mai mult de la grupul lor (o deviație standard de 1,5 sau mai mult), apar niște tipare ciudate.

Mai întâi, să ne uităm la câteva caracteristici de personalitate ale unor deținuți anume. Impresia mea despre Jerry-5486 că este cel mai „unitar” este în mod clar susținută de faptul că a avut cel mai mare scor dintre deținuți la „stabilitate”, iar toate celelalte scoruri ale sale au fost foarte apropiate de norma populației. Când

deviază față de alții, o face mereu într-o direcție pozitivă. Are cel mai mare scor și la „masculinitate” („nu plânge ușor, nu este interesat de povești de dragoste”). Stewart-819, care și-a devastat celula și a provocat suferință colegilor săi de celulă, nevoiți să facă ordine în urma lui, a avut cel mai mic scor la „ordine” (măsura în care o persoană este meticuloasă și preocupată de curățenie și ordine). În ciuda regulilor, lui nu i-a păsat. Ghiciți cine a avut cel mai mare scor la „activitate” (îi plac activitatea fizică, munca grea și exercițiile)? Da, într-adevăr, este vorba de „Sergent”-2093. „Calitatea de a fi de încredere” este credința în onestitatea și bunele intenții ale altora, iar Clay-416 ia premiul cel mare de această dată. În final, dintre deținuți, cine credeți că a avut scorul cel mai mare la „conformism” (încredere în lege, acceptarea societății așa cum este și disprețuirea nonconformismului altora)? Cine a reacționat cel mai puternic împotriva rezistenței lui Clay-416 la cererile gardienilor? Nimeni altul decât tânărul nostru frumos, Hubbie-7258!

Printre gardieni există doar câteva scoruri individuale interesante în măsura în care sunt „atipice” în comparație cu colegii. Mai întâi, vedem că „gardianul bun” John Landry, nu fratele său Geoff, are cel mai mare scor la „empatie”. Gardianul Varnish a avut cel mai mic scor la empatie și încredere, dar cel mai mare la grija pentru curățenie și ordine, dar și la machiavelism. Luat împreună, acest sindrom caracterizează comportamentul rece, eficient, mecanic și detașat pe care l-a avut în timpul studiului.

În timp ce rezultatele obținute sugerează că măsurătorile de personalitate prezic diferențe comportamentale în unele cazuri individuale, trebuie să fim prudenți în generalizarea utilizării lor pentru a înțelege tiparele comportamentale individuale în medii noi, cum este acesta. De exemplu, pe baza măsurătorilor examinate, Jerry-5486 a fost cel mai „supranormal” dintre deținuți. Totuși, pe a doua poziție, cu scoruri la inventarul de personalitate care l-ar califica drept „cel mai normal”, se află Doug-8612. Acțiunile sale perturbate și apoi felul în care a „înnebunit” nu puteau fi precise din statutul său preexperimental de „cel mai normal”. *Mai mult, nu am putut găsi indici de personalitate pentru diferența dintre cei patru gardieni răi*

și ceilalți, care au fost mai puțin abuzivi. Nici o singură predispoziție de personalitate nu poate răspunde pentru această variație comportamentală critică.

Acum, dacă ne uităm la scorurile de personalitate ale celor doi gardieni care au fost în mod clar cei mai răi și mai sadici față de deținuți, Hellmann și Arnett, ambii s-au dovedit a fi obișnuiți, comuni la toate dimensiunile de personalitate, cu o excepție. Ei diferă la „masculinitate”. Un teoretician intuitiv ar părea îndreptățit să presupună că Hellmann, ticălosul „John Wayne”, va fi în topul scalei la masculinitate. Exact opusul este adevărat. A avut cel mai scăzut scor la masculinitate dintre gardieni și, de fapt, și dintre deținuți, în schimb, Arnett a fost cel mai masculin dintre toți gardienii. Analizii specializați în psihodinamică ar presupune cu siguranță că acest comportament crud și dominator al lui Hellmann și inventarea exercițiilor homofobice sunt motivate de o formațiune reactivă împotriva naturii sale non-masculine, posibil latent homosexuale. Totuși, înainte de a deveni lirici și analitici, trebuie să mă grăbesc să adaug că nu există nimic din stilul de viață, în ultimii treizeci și cinci de ani, al acestui bărbat care să nu fie adecvat și normal, ca soț, tată, om de afaceri și cetățean model.

Rapoarte ce caracterizează dispoziția

De două ori în timpul studiului și imediat după sesiunea de raportare, fiecare student a completat o listă de adjective despre care credea că descriu cel mai bine starea lui dispozițională actuală. Am grupat adjectivele dispoziționale în funcție de cele care reflectă dispoziția negativă versus cea pozitivă și le-am separat pe cele care portretizează activitatea versus pasivitatea. Așa cum ne putem aștepta din tot ce am văzut despre starea deținuților, ei au exprimat afecte negative de trei ori mai mult față de cele pozitive și mai multă negativitate în general față de gardieni. La rândul lor, aceștia au exprimat ceva mai multe afecte negative decât pozitive. Altă diferență interesantă între cele două grupuri este fluctuația mai mare a stării dispoziționale a deținuților. Pe parcursul studiului, ei au prezentat o variație de două până la trei ori mai mare a dispoziției față de

gardienii relativ stabili. La dimensiunea activitate-pasivitate, deținuții au avut scoruri de două ori mai mari, indicând o „agitație” internă de două ori mai mare decât cea a gardienilor. În timp ce experiența închisorii a avut un impact emoțional negativ asupra ambelor grupuri, efectele adverse asupra deținuților au fost mai profunde și mai instabile.

Comparând deținuții care au rămas cu cei care au fost eliberați mai devreme, dispoziția celor care au trebuit eliberați a fost caracterizată de un ton negativ mai marcat: depresie și nefericire. Când scala dispoziției a fost administrată a treia oară, după ce subiecților li s-a spus că studiul s-a încheiat (subiecții eliberați mai devreme s-au întors pentru sesiunea de raportare), au fost evidente schimbări pozitive ale dispoziției. Toți „foștii deținuți” au ales adjective autodescriptive care caracterizau dispoziția lor ca fiind mai puțin negativă și mai mult pozitivă - o scădere a negativismului de la scorul inițial de 15,0 la 5,0, în timp ce pozitivismul a crescut de la valoarea inițială de 6,0 până la 17,0. În plus, acum se simțeau mai puțin pasivi ca înainte.

În general, nu mai existau alte diferențe la aceste subscale de dispoziție între deținuții eliberați mai devreme și care au îndurat toate cele șase zile. Sunt fericit că pot raporta concluzia vitală că la sfârșitul studiului, ambele grupuri de studenți s-au întors la valorile lor preexperimentale ale unui răspuns emoțional normal. Această întoarcere la normalitate pare să reflecte „specificitatea situațională” a depresiei și a reacțiilor de stres trăite de acești studenți în timp ce-și jucau rolurile neobișnuite.

Această ultimă observație poate fi interpretată în diferite moduri. Impactul emoțional al acestei experiențe de închisoare a fost trecător, din moment ce suferința deținuților a trecut și ei au ajuns la un nivel dispozițional normal imediat după ce studiul s-a terminat. Ea vorbește și despre „normalitatea” participanților pe care i-am ales cu atâta grijă, iar această revenire le atestă reziliența. Totuși, aceeași reacție generală printre deținuți putea proveni de la surse diferite. Cei care au rămas au fost entuziasmați de libertatea regăsită și de faptul că au supraviețuit chinurilor. Cei care au fost eliberați

mai devreme nu mai erau tulburați emoțional, căci se readaptaseră după ce s-au îndepărtat de situația negativă. Putem atribui unele dintre noile lor reacții pozitive mulțumirii de a-și vedea colegii de detenție eliberați, simțindu-se ei înșiși eliberați de vinovăția pe care ar fi putut să o simtă fiindcă au plecat mai devreme, în timp ce colegii lor au stat și au îndurat chinul.

Deși unii dintre gardieni au indicat că își doresc ca studiul să fi continuat, așa cum fusese planificat, încă o săptămână, ca grup și ei au fost bucuroși că s-a terminat. Scorul lor mediu la pozitivism a fost aproape de două ori mai mare (4,0 la 10,2), iar scorul mic la negativism (6,0) a devenit și mai mic (2,0). De aceea, ca grup, și ei au putut să-și recapete calmul emoțional și echilibrul, în ciuda rolului avut în crearea condițiilor oribile din închisoare. Adaptarea dispoziției nu înseamnă că unii dintre acești tineri nu erau tulburați de ceea ce făcuseră și de eșecul lor de a opri abuzul, așa cum am observat mai devreme din reacțiile lor postexperimentale și din jurnalele retrospective.

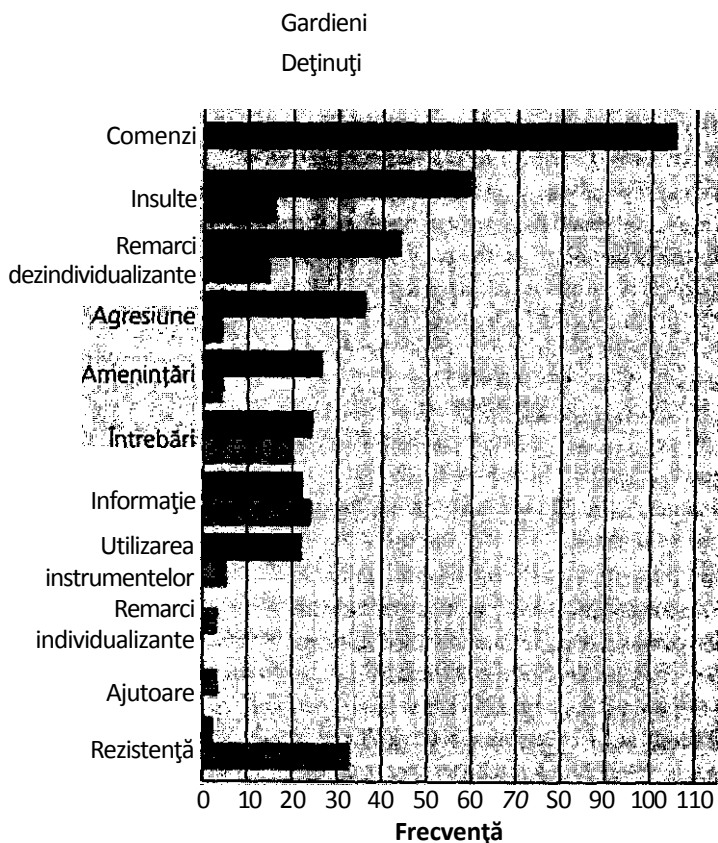
Analiza video

Au existat douăzeci și cinci de incidente relativ distincte pe casetele cu înregistrările interacțiunilor dintre deținuți și gardieni. Fiecare incident sau scenă a primit un scor pentru prezența a zece categorii comportamentale (și verbale). Două persoane care nu au fost implicate în studiu au dat note, separat, acestor înregistrări, iar nivelul lor de acord a fost satisfăcător. Aceste categorii erau: adresarea de întrebări; lansarea ordinelor; oferirea de informații; folosirea referirilor individuale (dezindividualizare pozitivă sau negativă); amenințarea; rezistența; ajutorarea altora; folosirea instrumentelor (în vederea unui scop); exprimarea agresivității.

Așa cum se vede în rezumatul acestor rezultate, în general a existat un exces de interacțiuni ostile, negative, între gardieni și deținuți. Activitatea asertivă era în mare parte prerogativa gardienilor, în timp ce deținuții au adoptat în general o postură relativ pasivă. Caracteristice pentru gardieni, de-a lungul situațiilor înregistrate, au fost următoarele răspunsuri: lansarea ordinelor, insultarea

deținuților, dezindividualizarea deținuților, exprimarea agresivității față de deținuți, amenințarea și folosirea instrumentelor împotriva lor.

COMPORAMENTUL GARDIENILOR ȘI AL DEȚINUȚILOR⁶

Semnificația și mesajele experimentului Stanford

La început, deținuții au opus rezistență gardienilor, mai ales în primele zile ale studiului și mai târziu, când Clay-416 a început greva foamei. Deținuții au avut tendința de a-i individualiza pozitiv pe ceilalți, le-au pus întrebări, le-au oferit informații și rareori au prezentat comportamentul negativ față de alții care a devenit specific gardienilor dominanți. Din nou, acest lucru s-a întâmplat doar în primele zile ale studiului. Pe de altă parte, cele două comportamente cele mai rar observate de noi în timpul celor șase zile de studiu au fost „individualizarea” și „ajutorarea” celorlalți. S-a înregistrat doar un caz izolat de ajutorare - un semn solitar de grijă umană față de un seamăn s-a produs între doi deținuți.

Înregistrările susțin cantitativ ce s-a observat în timpul studiului - gardienii au hărțuit din ce în ce mai mult deținuții. Dacă vom compara două dintre primele interacțiuni deținut- gardian din timpul numărătorilor cu două dintre ultimele, vom observa că, într-o unitate de timp echivalentă, nu a avut loc inițial nici o referire dezindividualizantă, dar la ultimele numărători s-a înregistrat o medie serioasă, de 5,4. Similar, la început gardienii rosteau puține insulte, doar o medie de 0,3, dar în ultima zi aveau o medie de 5,7 în aceeași perioadă de timp.

Conform analizei temporale din aceste date video, deținuții nu au făcut decât să aibă un comportament din ce în ce mai puțin evident. A existat o scădere generală la toate categoriile comportamentale, pe parcursul timpului. Nu inițiau nimic și pur și simplu deveneau din ce în ce mai pasivi pe măsură ce treceau zilele și nopțile.

Analiza video arată în mod clar că tura de noapte „John Wayne” a fost cea mai dură cu deținuții. Comportamentul ei a fost semnificativ diferit de restul turelor în următoarele moduri: au dat mai multe ordine (o medie de 9,3 versus 4,0, pentru o unitate standardizată de timp); au exprimat de două ori mai multe insulte față de deținuți (5,2 versus 2). De asemenea, au recurs mai des la pedepsirea agresivă a deținuților decât gardienii din celelalte ture. Agresivitatea verbală mai subtilă din tura lui Arnett nu este detectată în această analiză.

Analiza audio

Din când în când s-au realizat înregistrări audio cu microfoane ascunse ale discuțiilor unui membru al echipei cu deținuții și gardienii și ale conversațiilor dintre deținuți în celule. S-au creat nouă categorii pentru a cuprinde natura generală a acestui comportament verbal. Din nou, înregistrările au fost clasificate în aceste categorii de doi „judecători” independenți.

Pe lângă adresarea de întrebări, oferirea de informații, exprimarea unor cereri și rugăminți și lansarea ordinelor, alte categorii s-au concentrat pe spiritul critic; perspectiva pozitivă/negativă; autoevaluarea pozitivă/negativă; referirile de tip individualizare/dezindividualizare; dorința de a continua studiul sau de a-l încheia; și intențiile de a acționa în viitor în moduri pozitive sau negative.

Am fost surprinși să descoperim că gardienii au avut tendința spre o perspectivă negativă și o autoevaluare negativă la fel de mari ca ale deținuților. De fapt, „gardianul bun” Geoff Landry a exprimat o autoevaluare pregnant negativă decât toți deținuții și mai multe afecte generale negative decât ceilalți, cu excepția unui singur participant, și anume Doug-8612. Discuțiile cu deținuții au fost marcate de negativismul lor general în exprimarea afectelor și în autoevaluarea și intențiile lor (în principal intenția de a fi agresiv și de a avea o perspectivă negativă asupra situației proprii).

Aceste conversații au prezentat diferențe clare în privința impactului emoțional al experienței între acei deținuți care au rămas și cei care au fost eliberați mai devreme. Am comparat numărul mediu de expresii ale perspectivei negative, afectelor negative, autoevaluării negative și intențiilor agresive prezentate de deținuții care au rămas versus cei eliberați mai devreme (pe interviu). Cei din această ultimă categorie au exprimat așteptări pregnant negative, aveau afecte pregnant negative, o autoevaluare pregnant negativă și de patru ori mai multe intenții agresive decât deținuții care au rămas în închisoare. Aceste tendințe interesante sunt aproape semnificative din punct de vedere statistic.

Microfoanele din celule ne-au oferit informații despre ceea ce discută deținuții în intimitate în timpul pauzelor dintre numărători, dintre sarcinile de lucru și alte evenimente publice. Să ne amintim că cei trei deținuți din fiecare celulă nu se cunoșteau anterior. Doar când au stat singuri în intimitatea celulei au putut să se cunoască unii pe alții, din moment ce conversațiile nu erau permise în public. Am presupus că vor căuta puncte comune pentru a stabili legături unii cu alții, având în vedere că împărțeau aceeași celulă și urmau să interacționeze timp de două săptămâni. Ne așteptam să-i auzim vorbind despre viața de student, specializare, vocație, prietene, echipe îndrăgite, preferințe muzicale, pasiuni, despre ce vor face după terminarea experimentului sau ce vor face cu banii câștigați.

Nicidecum! Aproape nici una dintre aceste așteptări nu s-a materializat. În proporție de 90%, conversațiile dintre deținuți erau legate de probleme din închisoare. Doar 10% s-au concentrat pe schimburi autobiografice care nu aveau legătură cu experiența din carceră. Prizonierii erau preocupați în primul rând de mâncare, de faptul că sunt hărțuiți de gardieni, de constituirea unui comitet de plângeri, de elaborarea unor planuri de evadare, de vizitatori și de comportamentul colegilor.

Când au avut posibilitatea de a se distanța temporar de hărțuire și de monotonia programului, pentru a-și depăși rolul de deținut și a-și stabili identitatea personală într-o interacțiune socială, nu au făcut acest lucru. Rolul de deținut domina orice exprimare a caracterului individual. Situația de deținut le domina perspectiva și preocupările - forțându-i spre o orientare temporală prezentă. Nu conta dacă exprimarea sinelui era sub supraveghere sau eliberată de povara ei.

Pentru că nu și-au împărtășit așteptările trecute și viitoare, singurul lucru pe care fiecare deținut îl știa despre ceilalți se baza pe observațiile despre modul în care aceștia se comportau în prezent. Știm că ceea ce trebuie să fi văzut în timpul numărătorilor sau al altor activități rutiniere era de obicei o imagine negativă a celorlalți. Imaginea aceasta era tot ce aveau la dispoziție pentru

a-și construi o impresie despre personalitatea celorlalți. Pentru că se concentrau pe situația imediată, deținuții au contribuit la crearea unei mentalități care a intensificat negativismul experiențelor. În general reușim să facem față situațiilor rele prin compartimentalizarea lor într-o perspectivă temporală care imaginează un viitor mai bun, diferit, combinat cu amintirea unui trecut liniștitor.

Această intensificare autoimpusă a mentalității de deținut a avut o consecință și mai dăunătoare. Deținuții au început să adopte și să accepte imaginile negative ale gardienilor, pe care aceștia și le făcuseră despre ei. Jumătate dintre ei au raportat că interacțiunile private dintre deținuți pot fi clasificate ca nesustenabile și necooperante. Mai rău, ori de câte ori deținuții făceau afirmații evaluative sau se exprimau în favoarea colegilor, în 85% din cazuri ele erau depreciative! Aceste frecvențe observate sunt semnificative statistic: concentrarea mai mare a subiecților legate de închisoare față de cele fără legătură cu ea apare doar o dată în o sută de cazuri din întâmplare, în timp ce concentrarea asupra atribuirilor negative făcute colegilor deținuți spre deosebire de termenii pozitivi sau neutri ar apărea din întâmplare doar de cinci ori într-o sută de cazuri. Asta înseamnă că aceste efecte comportamentale sunt „adevărate” și nu pot fi atribuite unor fluctuații întâmplătoare ale subiecților discutate de deținuți în celule.

Internalizând caracterul opresiv al situației în aceste moduri, deținuții și-au format impresii despre colegii lor doar observându-i când sunt umiliți, când acționează ca niște oi sau când execută orbește ordine degradante. Fără să aibă respect pentru alții, cum ar fi putut să se respecte pe sine în închisoare? Această ultimă descoperire neașteptată îmi amintește de fenomenul de „identificare cu agresorul”. Psihologul Bruno Bettelheim⁷ a folosit această expresie pentru a caracteriza modurile în care deținuții din lagărele de concentrare naziste au internalizat puterea inerentă a opresorilor (a fost utilizată pentru prima dată de Anna Freud). Bettelheim a observat că unii deținuți acționau ca gardienii lor naștiți,

astfel că nu numai că-i abuzau pe alți deținuți, dar chiar purtau părți ale uniformei SS. Sperând cu disperare să supraviețuiască într-un mediu ostil și imprevizibil, victima simte ce vrea agresorul și, în loc să i se opună, îi adoptă imaginea și devine ceea ce este agresorul. Diferența de putere înspăimântătoare dintre gardienii puternici și deținuții lipsiți de putere este minimalizată din punct de vedere psihologic de o astfel de gimnastică mentală. Individul devine una cu dușmanul său - în propria sa minte. Această autoamăgire previne evaluarea realistă a situației proprii, inhibă strategiile de acțiune eficiente sau revolta și nu permite empatia pentru colegii de suferință.⁸

„Viața este arta de a fi bine păcălit; și pentru ca înșelătoria să reușească, ea trebuie să fie neîntreruptă și să devină o obișnuință.”

WILUAM HAZLITT, „On Pedaritry”, *The Round Table*, 1817

lecțiile si mesajele experimentului stanford

A venit timpul să trecem de la reacțiile comportamentale specifice și atributele personale ale acestor tineri care au jucat rolurile de deținuți și de gardieni la evaluarea unor probleme conceptuale mai largi ridicate de această cercetare, la lecțiile, semnificația și mesajele ei.

Virtuțile științei

Dintr-un punct de vedere, experimentul Stanford nu ne spune despre deținuți nimic din ceea ce sociologii, criminologii și relatările celor implicați să nu fi revelat deja, despre neajunsurile vieții din

detenție. Închisorile pot fi locuri brutale care scot la iveală ce este mai rău în natura umană. Ele creează violență și agresivitate, și facilitează o reabilitare constructivă. Rata de recidivare de 60% și chiar mai mult indică faptul că închisorile au devenit ușor rotative pentru cei condamnați pentru infracțiuni penale. Ce aduce nou experimentul Stanford la înțelegerea experimentului eșuat al societății numit închisoare, ca instrument de control al infracționalității? Cred că răspunsul se află în protocolul de bază cercetării.

În închisorile reale, orice neajunsuri ale situației din carceră ale oamenilor dinăuntru sunt inextricabil legate. Să ne amintim prin urmare discuția cu sergentul de la secția de poliție din Palo Alto, când am explicat motivul pentru care facem această cercetare în loc: mergem într-o închisoare adevărată pentru a observa ce se petrece. Experimentul a fost conceput pentru a observa impactul situației unei închisori simulate asupra celor dinăuntru, atât gardieni, cât deținuți. Prin intermediul diferitelor controale experimentale, suntem capabili să facem multe lucruri și să tragem concluzii care nu ar fi fost posibile într-o situație reală.

Procedurile sistematice de selecție ne-au asigurat că toți cei care intră în închisoarea noastră sunt oameni normali, obișnuiți și sănătoși și că nimeni nu avea un istoric de comportament antisocial, infracțional sau violent. Mai mult, pentru că era vorba de studenți, indivizii aleși aveau o inteligență peste medie, puțini prejudecăți și erau mai încrezători în viitor decât semenii lor puțin educați. Apoi, în virtutea atribuirii întâmplătoare a rolurilor una dintre cheile cercetării experimentale, acestor oameni li s-a atribuit la întâmplare rolul de gardian sau deținut, indiferent de înclinațiile lor pentru un rol sau altul. Întâmplarea a fost hotărâtoare. Controlul experimental ulterior implica observația sistematică, colecția unor dovezi multiple și analiza statistică a datelor care, împreună, pot fi folosite pentru a determina impactul acestei experiențe în cadrul parametrilor cercetării. Protocolul experimentului Stanford separa persoana de loc, dispoziția de situație, „merele bune” de „coșul stricat.”

Trebuie să recunoaștem totuși că orice cercetare este „artificială”, fiind doar o imitație a analogului din lumea reală. Totuși, în ciuda artificialității cercetării experimentale controlate, cum este experimentul Stanford, sau al studiilor de psihologie socială pe care le vom întâlni în capitolele următoare ale călătoriei noastre, când o astfel de cercetare este condusă în moduri raționale care captează trăsăturile esențiale ale „realismului mundan”, rezultatele pot fi generalizate considerabil.⁹

Închisoarea noastră nu era, evident, o „închisoare adevărată” în multe dintre trăsăturile ei tangibile, dar a surprins trăsăturile psihologice centrale ale detenției, despre care cred că sunt esențiale pentru „experiența închisorii”. Orice descoperire rezultată dintr-un experiment trebuie să ridice două întrebări. Prima, „în comparație cu ce?” Următoarea, „Care este validitatea ei *exterioară* - *paralele* cu lumea reală pe care le poate explica?” Valoarea *unor* astfel de cercetări constă de obicei în capacitatea lor de a scoate la lumină procesele subterane, de a identifica secvențele cauzale și de a stabili variabilele care mediază un efect observat. Mai mult, experimentele pot stabili relațiile cauzale care, dacă sunt semnificative statistic, nu pot fi ignorate ca legături întâmplătoare.

Teoreticianul pionier în psihologie socială, Kurt Lewin, a argumentat acum câteva decenii în favoarea unei științe a psihologiei sociale experimentale. Lewin a susținut că este posibil să extragem idei semnificative conceptuale și practice din lumea reală și să le testăm în laboratorul experimental. Cu studii bine elaborate și manipulări foarte atent executate ale variabilelor independente (acei factori antecedenti folosiți ca predictorii comportamentali), credea el, este posibil să stabilim anumite relații cauzale în moduri care nu sunt posibile în studiile de teren sau observaționale. Totuși, Lewin a mers mai departe și a pledat pentru folosirea acestor cunoștințe în vederea obținerii unor schimbări sociale, folosind dovezile din cercetare pentru a înțelege și pentru a încerca să schimbăm și să îmbunătățim societatea și funcționarea umană.¹⁰ Am încercat să-i urmez modelul, care m-a inspirat.

Transformările puterii gardienilor

„Senzația noastră de putere este mai vie atunci când frângem spiritul unui om decât atunci când îi câștigăm inima.”

Erac HOFFER, *The Passionate State of Mind* (1954)

Unii dintre voluntarii noștri cărora li s-a atribuit întâmplător rolul de gardian au ajuns în curând să abuzeze de noua lor putere, comportându-se sadic - depreciativ, degradant și răbind „deținuții” ziua și noaptea. Acțiunile lor corespund definiției psihologice a răului propusă în capitolul 1. Alți gardieni și-au jucat rolul în moduri dure, care nu erau neapărat abuzive, dar au arătat foarte puțină simpatie pentru starea deținuților suferinzi. Câțiva gardieni, care pot fi clasificați drept „gardieni buni”, au rezistat tentației puterii și uneori au fost atenți la starea deținuților, făcând unele lucruri mărunte pozitive, de exemplu le-au dat mere, țigări și așa mai departe.

Deși extrem de diferită în privința ororii și complexității sistemului din spate, există o paralelă interesantă între medicii naziști implicați în lagărul morții de la Auschwitz și gardienii noștri. La fel ca ei, medicii SS pot fi clasificați în trei grupe. Conform lui Robert Jay Lifton în *Nazi Doctors*, au existat „zeloși care au fost dornici să participe la procesul de exterminare și chiar au făcut «ore suplimentare» în privința uciderilor; au existat unii care au participat la proces mai mult sau mai puțin metodic și nu au făcut nici mai mult, nici mai puțin decât a trebuit să facă; și alții care au participat fără tragere de inimă la exterminare”.¹¹

În studiul nostru, a fi un gardian bun, care-și făcea munca fără tragere de inimă, a însemnat „bunătate din oficiu”. Faptele bune mărunte față de deținuți contrastau cu acțiunile demonice ale colegilor din tură. Așa cum am observat mai devreme, nici unul nu a intervenit pentru a-i împiedica pe „gardienii răi” să abuzeze deținuții; nici unul nu s-a plâns conducerii; nici unul nu a ieșit din tură mai devreme, nici nu a venit târziu la muncă și nici unul nu a refuzat să facă ore suplimentare în situații de urgență. Mai mult, nici

unul nu a cerut plată suplimentară pentru sarcinile pe care le-ar fi putut considera dezgustătoare. Ei făceau parte din „sindromul rău prin inacțiune” care va fi ulterior discutat mai pe larg.

Să ne amintim că cel mai bun gardian, Geoff Landry, a împărțit tura de noapte cu cel mai rău, Hellmann, și niciodată nu a încercat să-l „liniștească”, nu i-a amintit niciodată că este vorba „doar de un experiment”, că nu este nevoie să-i supună la atâta suferință pe puștii care jucau rolul de deținuți. În schimb, așa cum am văzut din relatările personale, Geoff Landry a suferit în tăcere - împreună cu deținuții. Dacă și-ar fi implicat conștiința pentru o acțiune constructivă, acest gardian ar fi putut avea un impact semnificativ în temperarea abuzării deținuților din timpul turei sale.

În numeroșii mei ani de experiență didactică la diferite universități, am descoperit că puțini studenți sunt preocupați de problemele legate de putere, fiindcă au suficientă pentru a se descurca în lumea în care inteligența și munca susținută îi ajută să-și atingă scopurile. Puterea este o grijă când oamenii fie o au la discreție și simt nevoia să o păstreze, fie au prea puțină și vor să o sporească. Totuși, puterea în sine devine un scop pentru mulți datorită resurselor aflate la dispoziția celor puternici. Fostul om de stat Henry Kissinger a descris această atracție ca „afrodiziacul puterii”. Această momeală atrage femeile frumoase și tinere lângă bărbați vârstnici, dar puternici.

Patologiile deținuților

„Oriunde cineva acționează împotriva voinței sale,
aceea este o închisoare pentru el.”

EPICET, *Discursuri* (secolul al II-lea)

Interesul nostru inițial nu era centrat atât pe gardieni, cât pe felul în care cei desemnați drept deținuți s-au adaptat la noul lor statut inferior, lipsit de putere. Cum petrecusem vara cufundat în cursul de psihologie a detenției predat la Stanford, eram pregătit să fiu de

partea lor. Carlo Prescott ne-a oferit o mulțime de relații despre abuzul și degradarea comise de gardieni. De la alți foști deținuți auzisem povești de groază în care deținuții abuzează sexual de alți deținuți și despre războaiele între bande. Astfel, Craig, Curt și cu mine îi susțineam pe deținuți, sperând că ei vor rezista la presiunile exercitate de gardieni împotriva lor și-și vor păstra demnitatea în ciuda semnelor exterioare de inferioritate pe care erau forțați să le poarte. Mă imaginam pe mine ca pe un fel de deținut în genul lui Paul Newman, rezistent și înțelept, așa cum a jucat el în filmul *Luke mână rece*. Nu mă închipuiam niciodată ca fiind temnicerul lui.¹²

Am fost încântați că deținuții s-au revoltat atât de repede, provocându-i pe gardieni, furioși din cauza sarcinilor plictisitoare, a imponderii arbitrare a regulamentului și a numărătorilor epuizante. Așteptările lor privind ce vor face în „studiul vieții în închisoare”, așa cum suna anunțul nostru de recrutare din ziar, fuseseră depășite. Ei anticipaseră puțină muncă plictisitoare timp de câteva ore, combinată cu timp pentru lectură, relaxare, jocuri și posibilitatea de a cunoaște alți oameni. De fapt asta se afla în principal pe agenda noastră preliminară - înainte de revolta lor și înainte ca gardienii să preia controlul. Planificasem chiar să vizionez filme seara.

Deținuții erau deranjați în mod special din cauza abuzului constant la care erau supuși zi și noapte, a lipsei de intimitate și de ajutor din partea echipei, din cauza regulilor arbitrare și a pedepselor întâmplătoare și, de asemenea, pentru că erau forțați să împartă camerele mici și înghesuite. Când gardienii au apelat la noi pentru ajutor, după începerea revoltei, noi ne-am retras și am arătat clar că deciziile lor sunt cele care contează. Eram observatori și nu voiam să ne implicăm. În acea fază nu mă cufundasem atât de complet în mentalitatea de intendent; mai degrabă acționam ca investigator *principal* interesat de date, de felul în care gardienii simulați vor reacționa la această urgență.

Căderea nervoasă a lui Doug-8612, venind atât de curând după ce el a ajutat la declanșarea revoltei, ne-a prins nepregătiți. Toți eram zguduiți de vocea sa stridentă care se opunea la tot ce era greșit în felul în care erau tratați deținuții. Nici chiar atunci când a

țipat „Este o amărăță de simulare, nu o închisoare, și la naiba cu dr *Zimbargo*”, nu m-am putut abține să-i admir vitejia. Nu ne venea să credem că el suferea cu adevărat, așa cum părea. Îmi amintesc conversația pe care am avut-o cu el când a cerut pentru prima oară să fie eliberat, iar eu l-am invitat să se gândească la opțiunea de a deveni un „turnător” în schimbul faptului că nu va mai fi hărțuit.

Mai departe, îmi amintesc că Craig Haney a luat hotărârea dificilă de a-l elibera pe Doug-8612 după căderea sa nervoasă, survenită la numai treizeci și șase de ore de la începerea experimentului.

În calitate de cercetători, nici unul dintre noi nu a prezis ceva de acest gen și, firește, nu aveam nici un plan de rezervă. Pe de altă parte, era evident că acest tânăr era mai tulburat de scurta sa experiență în închisoarea Stanford decât ne așteptam noi. Așa că am decis să-l eliberez pe deținutul 8612, hotărârea etică și umanitară prevalând asupra celei experimentale.

Cum am explicat această depășire a așteptărilor, și anume că cineva va prezenta o reacție severă de stres atât de repede? Craig își amintește atribuirea noastră cauzală greșită.

Am ales rapid o explicație care ni se părea naturală și liniștitoare - a cedat nervos pentru că probabil era slab sau avea o deficiență de personalitate răspunzătoare pentru sensibilitatea și pentru reacția sa exagerată la condițiile din închisoare! De fapt, el se temea că existase o eroare în procesul nostru de selecție care a permis trecerea nedetectată a unei persoane „deteriorate”. Doar mai târziu am apreciat această ironie evidentă, și anume că am „explicat dispozițional” prima demonstrație neașteptată și extraordinară a puterii situaționale din studiul nostru, apelând tocmai la genul de gândire pe care studiul urma să o pună la îndoială și să o critice.¹³

Sa revenim și să revedem reacțiile finale provocate de această experiență lui Doug-8612, pentru a aprecia nivelul său de confuzie în acel moment:

„Am hotărât că vreau afară și după aceea am vorbit cu voi, iar voi ați spus «nu» și m-ați amăgit, iar eu am revenit și mi-am dat seama că mă păcăliți și asta m-a înfuriat, așa că m-am hotărât să ies și așa fi făcut orice, mi-am imaginat mai multe planuri de a ieși. Cel mai simplu mod și cel care nu va răni pe nimeni și nici nu va strica echipamentul era să mă port ca un nebun, așa că am ales calea asta. Când eram în Gaură am plănuit totul și știam asta atunci când m-am dus să vorbesc cu Jaffe, nu voiam să-mi consum energia în Gaură, voiam să mă manifest în fața lui Jaffe, așa că știam că voi ieși și atunci, chiar și când eram supărat, manipulam și eram supărat, știți - cum poți să te porți ca și cum ești supărat dacă nu ai fost supărat. [...] Este ca și cum un individ nebun nu se poate comporta ca un nebun decât dacă este oarecum nebun, știți? Nu știu dacă eram supărat sau dacă îmi indusesem starea asta. Eram furios pe tipul negru, cum îl chema, Carter? Ceva de genul ăsta, și pe dumneavoastră, dr Zimbardo, pentru că ați conceput contractul ca și cum eu aș fi un șerb sau ceva de genul acesta [...] și pentru modul în care v-ați jucat cu mine după aceea, dar ce puteați face, trebuia să faceți asta, oamenii dumneavoastră trebuiau să facă asta într-un experiment.”¹⁴

de ce contează situația

În anumite situații sociale puternice, natura umană poate fi transformată în moduri la fel de dramatice ca transformarea chimică din fabula captivantă a lui Robert Louis Stevenson, cu dr Jekyll și domnul Hyde. Interesul constant pentru experimentul Stanford de-a lungul deceniilor vine, cred eu, de la revelația uluitoare a studiului privind „transformarea caracterului” - a oamenilor buni care devin deodată făptași ai răului, ca gardieni, sau victime pasive patologice, ca deținuți, drept răspuns la forțele situaționale care acționează asupra lor.

Oamenii buni pot fi convinși, seduși și inițiați în a se comporta nociv. Ei pot fi conduși, de asemenea, spre acte iraționale, stupide, autodistructive, antisociale și orbești atunci când sunt cufundați în „situații totale” care influențează natura umană în moduri ce ne pun la îndoială simțul stabilității și *consecvența* personalității individuale, a caracterului și a moralității.¹⁵

Vrem să credem în bunătatea esențială și neschimbătoare a oamenilor, în puterea lor de a rezista la presiunile exterioare, în judecata lor rațională și în faptul că resping tentațiile situaționale. Învestim natura umană cu calități dumnezeiești, cu facultăți morale și raționale care ne fac înțelepți și drepecți. Simplificăm complexitatea experienței umane, ridicând o barieră aparent impermeabilă între Bine și Rău. De o parte ne aflăm noi, rudele noastre și cei care ne seamănă; de cealaltă parte se află Ei, cei diferiți și cei care sunt altfel decât noi. Paradoxal, prin crearea acestui mit al invulnerabilității noastre față de forțele situaționale ne pregătim de cădere, *tocmai* pentru că nu suntem suficient de vigilenți în fața forțelor situaționale.

Experimentul Stanford, alături de multe alte studii din științele sociale (care vor fi prezentate în capitolele 12 și 13), transmite un mesaj pe care nu vrem să-l acceptăm: cei mai mulți dintre noi suferim transformări semnificative de caracter atunci când suntem prinși în *creuzetul forțelor* sociale. Ceea ce ne imaginăm că am face atunci când suntem în afara creuzetului s-ar putea să nu semene cu ceea ce devenim și ceea ce suntem capabili să facem după ce intrăm în el. Experimentul Stanford este o chemare pentru a abandona noțiunile simpliste de Sine Bun care domină Situațiile Rele. Putem evita, preveni, pune la îndoială și schimba astfel de forțe situaționale negative doar recunoscând puterea lor potențială de a ne „infecța”, așa cum s-a întâmplat cu alții aflați în poziții similare. Este bine să internalizăm semnificația celor spuse de dramaturgul roman Terențiu, și anume că „Nimic din ce este omenesc nu mi-e străin.”

Această lecție ar fi trebuit să fie sugerată în mod repetat de transformarea comportamentală a gardienilor din lagărele de concentrare naziste și a celor din cultele distructive, precum Templul Poporului al lui Jim Jones și, mai recent, din cultul japonez Aum

Shinrikyo. Genocidul și atrocitățile comise în Bosnia, Kosovo, Rwanda, Burundi și recent în regiunea Darfur din Sudan oferă dovezi puternice pentru faptul că oamenii renunță la umanitatea și compasiunea lor în fața puterii sociale și a ideologiilor abstracte de cucerire și securitate națională.

Orice faptă comisă vreodată de vreo ființă umană, oricât de oribilă, poate fi comisă de oricare dintre noi - în circumstanțele situaționale adecvate sau greșite. Această cunoaștere nu scuză răul; mai degrabă îl democratizează, împarte vina între actorii obișnuiți în loc s-o declare apanajul *devianților și al despoților* - a Lor, nu a Noastră.

Lecția simplă a experimentului Stanford sugerează că *situația con-tează*. Situațiile sociale pot avea un efect mai profund asupra comportamentului și funcționării mentale a indivizilor, grupurilor și liderilor naționali decât credem noi că este posibil. Unele situații pot exercita o influență atât de puternică asupra noastră, încât putem fi determinați să ne comportăm în moduri pe care nu le-am crede posibile.¹⁶

Puterea situațională este remarcabilă mai ales în situații noi, în cele în care oamenii apelează la tipare prealabile pentru noile lor opțiuni comportamentale. În astfel de circumstanțe, structurile obișnuite de răsplată sunt diferite, iar așteptările sunt înșelate; variabilele de personalitate au o foarte redusă utilitate predictivă pentru că depind de estimări ale acțiunilor viitoare imaginate bazate pe reacții trecute în situații familiare - rareori în tipul de situație *nouă* întâlnită acum, să zicem ca gardian sau ca deținut.

De aceea, ori de câte ori încercăm să înțelegem cauza unui comportament enigmatic, neobișnuit, al nostru sau al altora, ar trebui să începem cu o analiză situațională. Ar trebui să recurgem la analize dispoziționale (gene, trăsături de personalitate, patologii personale și așa mai departe) doar când munca bazată pe situație nu reușește să rezolve enigma. Colegul meu, Lee Ross, adaugă că o astfel de abordare ne invită să practicăm „caritatea atributivă”. Asta înseamnă că începem nu dând vina pe actor pentru faptă, ci fiind caritabili, investigând mai întâi scena pentru a afla determinanții situaționali ai actului.

Totuși, caritatea atributivă este mai ușor de explicat decât de practicat, pentru că cei mai mulți dintre noi au o prejudecată puternică - „eroare fundamentală de atribuire” - care împiedică o astfel de gândire rezonabilă.¹⁷ În societăți individualiste, precum Statele Unite și multe țări occidentale, am ajuns să credem că dispoziția contează mai mult decât situația. Punem prea mult accentul pe personalitate când explicăm orice comportament, în timp ce subapreciem influențele situaționale. După ce veți citi această carte, sper că veți începe să observați cât de des vedeți acest principiu dual în acțiune în propria dumneavoastră gândire și în deciziile celorlalți. În continuare, să analizăm câteva dintre trăsăturile care fac ca situația să conteze, așa cum s-a ilustrat în studiul nostru din închisoare.

Puterea regulilor de a modela realitatea

Forțele situaționale din experimentul Stanford au combinat un număr de factori dintre care nici unul nu era dramatic în sine, dar în ansamblu au fost foarte puternici. Una dintre trăsăturile-cheie a fost puterea regulilor. Regulile sunt moduri formale, simplificate, de a controla comportamentul complex informai. Ele funcționează prin externalizarea regulamentelor, prin stabilirea a ceea ce este necesar, acceptabil și răsplătit și a ceea ce este inacceptabil și de aceea pedepsit. În timp, regulile ajung să aibă o viață proprie și să dețină *forța* autorității legale chiar și când nu mai sunt relevante, când sunt vagi sau când se schimbă odată cu capriciile celor care le aplică.

Gardienii noștri au putut justifica răul făcut deținuților referindu-se la „reguli”. Să ne amintim, de pildă, agonia pe care au îndurat-o deținuții pentru a memora setul de șaptesprezece reguli arbitrare inventate de gardieni și de director. De asemenea, să luăm în considerare și aplicarea incorectă a regulii doi, despre mesele de la ore fixe, pentru a-l pedepsi pe Clay-416 pentru că refuza să-și mănânce cârnații.

Unele reguli sunt esențiale pentru coordonarea eficientă a comportamentului social - de pildă, publicul ascultă atunci când

actorii vorbesc, ne oprim când semaforul arată roșu și nu intrăm peste rând la cozi. Totuși, multe reguli sunt doar paravane pentru dominanța celor care le stabilesc sau a celor care le aplică. Firește, ultima regulă, ca în regulamentul experimentului Stanford, specifică întotdeauna o pedeapsă pentru încălcarea celorlalte. De aceea trebuie să existe cineva dispus să administreze pedeapsa, de preferat în public, pentru a servi ca exemplu în alte potențiale încălcări ale regulilor. Comediantul Lenny Bruce avea o rutină amuzantă, descriind dezvoltarea regulilor care stabilesc cine poate și cine nu poate arunca cu noroi peste gardul vecinilor. El descrie crearea poliției ca păstrător al regulii „fără noroi în curtea mea”. Regulile și cei care le aplică fac parte din puterea situațională. Totuși, Sistemul angajează poliția și creează închisorile pentru cei condamnați fiindcă au încălcat regulile.

Când rolurile devin reale

„După ce îmbraci o uniformă și ți se dă un rol, vreau să spun o slujbă, și ți se spune «slujba ta este să-i ții în frâu pe acești oameni», atunci cu siguranță nu mai ești aceeași persoană ca atunci când ești în haine civile și ai un rol diferit. Chiar devii acea persoană după ce îmbraci uniforma kaki, îți pui ochelarii, iei bastonul și joci rolul. Acesta este costumul tău și trebuie să te porți corespunzător când îl îmbraci.”

GARDIANUL HELLMANN

Când actorii interpretează un personaj fictiv, deseori trebuie să adopte roluri care nu seamănă cu identitățile lor personale. Ei învață să vorbească, să meargă, să mănânce și chiar să gândească și să simtă așa cum le cere rolul jucat. Pregătirea lor profesională îi face capabili să mențină separarea dintre personaj și identitate, să-și păstreze șinele în fundal în timp ce joacă un rol care poate fi foarte diferit de ce sunt ei cu adevărat. Totuși, există momente în care.

chiar și pentru unii profesioniști bine pregătiți, aceste limite devin neclare, iar rolul preia controlul și după ce cade cortina sau după ce reflectorul se stinge. Ei devin absorbiți de intensitatea rolului, iar aceasta se revarsă în afară și le conduce viața și în afara scenei. Publicul piesei nu mai contează, pentru că acum se află în mintea actorului.

Un exemplu fascinant al acestui efect al unui rol dramatic care devine „prea real” provine din emisiunea de la televiziunea britanică *The Edwardian Country House*. Nouăsprezece oameni, aleși din opt mii de candidați, au trăit în acest *realityshow* aiudoma unor servitori britanici care munceau la o casă de la țară. Cel ales să joace rolul majordomului-șef, de la care se aștepta să adopte standarde comportamentale rigide și ierarhice, a fost „speriat” de ușurința cu care a devenit un stăpân autocratic. Acest arhitect de șaizeci și cinci de ani nu era pregătit să intre atât de repede în rolul care-i permitea să exercite o putere absolută asupra gospodăriei pe care o conducea. „Dintr-odată îți dai seama că nu e nevoie să vorbești. Tot ce trebuia să fac era să ridic degetul și ei tăceau. Iar acesta este un gând înspăimântător - este oribil.” O femeie tânără care a jucat rolul de fată în casă, deși în viața reală lucra la un centru de informații turistice, a început să se simtă invizibilă. A descris cum ea și ceilalți s-au adaptat rapid la rolul de servitor. „Am fost surprinsă, apoi speriată de modul în care toți am fost zdrobiți. Am învățat foarte repede că nu trebuie să răspunzi obraznic și trebuie să te simți supus.”¹⁸

În mod tipic, rolurile sunt legate de anumite situații, slujbe și funcții, cum sunt cele de profesor, ușier, șofer de taxi, ministru, asistent social sau actor de filme porno. Ele sunt interpretate atunci când cineva se află în acea situație, la școală, la biserică, la fabrică sau pe scenă. Rolurile pot fi de obicei lăsate deoparte când individul se întoarce la viața sa „normală”. Totuși, unele roluri sunt insidioase, nu sunt doar scenarii pe care le jucăm din când în când; ele pot deveni ceea ce suntem în cea mai mare parte a timpului. Sunt internalizate chiar și atunci când le recunoaștem inițial ca fiind artificiale, temporare și legate de situație. Devenim tată, mamă, fiică, fiu, șef, muncitor, vindecător, prostituată, soldat, cerșetor, hoț și multe altele.

Pentru a complica și mai mult lucrurile, toți trebuie să jucăm roluri multiple, unele conflictuale, altele care ne pot pune la îndoielă valorile și credințele de bază. Ca în experimentul Stanford, ceea ce începe ca ideea „joc doar un rol”, pentru a-l distinge de individul real, poate avea un impact profund când comportamentul de rol este răsplătit. „Clovnul clasei” primește atenția de care are nevoie și pe care nu o poate obține când etalează talente academice speciale, dar nu va mai fi niciodată luat în serios. Chiar și timiditatea poate fi un rol jucat inițial pentru a evita întâlnirile sociale penibile, stânjeneala situațională și rezerva, dar când este practicat îndelung, interpretul rolului se transformă într-o persoană timidă.

Într-un mod la fel de derutant, oamenii pot face lucruri îngrozitoare când permit rolului pe care-l joacă să aibă limite rigide, care circumscriu ce este potrivit, așteptat și susținut într-o anumită situație. Această rigiditate a rolului șuntează moralitatea și valorile tradiționale care guvernează viața cuiva atunci când se află în „starea normală”. Mecanismul de apărare a eului numit *compartmentalizare* ne permite să izolăm mental aspecte conflictuale ale credințelor și experiențelor noastre în camere separate, lucru ce previne interpretarea sau încrucișarea lor. Soțul bun poate comite adulter fără să se simtă vinovat; un preot cucernic poate fi un pederast toată viața; un fermier bun poate fi un stăpân de sclavi lipsit de inimă. Trebuie să *apreciem puterea pe care* interpretarea rolului o poate avea în modelarea perspectivei noastre, la bine și la rău, ca atunci când adoptarea rolului de profesor sau de asistent medical poate duce la o viață de sacrificii pentru binele studenților sau al pacienților.

Tranziția rolului: de la vindecător la ucigaș

Scenariul celui mai rău caz posibil a fost cel al doctorilor naștiți cărora li s-a atribuit rolul de a selecta deținuții în lagărele de concentrare, pentru exterminare sau pentru „experimente”. Ei au fost

instruiți, departe de rolul lor obișnuit de vindecători, pentru rolul nou de ucigași, prin intermediul consensului de grup privind necesitatea acestor acte, lucru care i-a făcut să adopte o serie de mecanisme de apărare severe pentru a face față faptului că sunt complici la uciderea în masă a evreilor. Din nou, ne întoarcem la relatarea detaliată a acestor procese, realizată de psihiatrul Robert Jay Lifton.

Când un doctor nou intra în scenă și inițial era îngrozit de ce vedea, întreba:

„Cum de se petrec astfel de lucruri aici?” I se oferea un fel de răspuns general... care clarifica totul. Ce este mai bine pentru el [pentru deținut] - să crape în rahat sau să meargă la cer, într-un nor de gaz? Și asta hotăra totul pentru inițiați.

Uciderea în masă era *faptul de viață* la care toată lumea trebuia să se adapteze.

Denumirea genocidului evreilor ca „soluția finală” a servit unui scop psihologic dublu: „reprezenta uciderea în masă fără a o numi sau simți ca atare și menținea atenția concentrată în principal asupra rezolvării problemei”. A transformat toată chestiunea într-o problemă dificilă care trebuia rezolvată prin orice mijloace pentru a atinge un scop pragmatic. Exercițiul intelectual ștergea emoțiile și compasiunea în vizitele zilnice ale doctorilor.

Totuși, sarcina lor de a selecta deținuți pentru anihilare era atât de „oneroasă, atât de asociată cu răul enorm”, încât acești medici au fost nevoiți să folosească orice apărare psihologică posibilă pentru a evita realitatea complicității lor la crime. Pentru unii „amortizarea psihică”, detașarea afectului de cogniție, a devenit norma, iar pentru alții a existat soluția schizofrenică a „dedublării”. Polaritățile cruzimii și decenței în același medic, în perioade diferite, „au determinat două constelații radical diferite în interiorul sinelui. Una normală, bazată pe valori general acceptate, educația și mediul său, și cealaltă bazată pe ideologia nazistă, cu valorile de exterminare a evreilor - iar trecerea de la una la alta se făcea în fiecare zi”.¹⁹

Roluri reciproce și scenariile lor

Se întâmplă ca unele roluri să necesite parteneriate reciproce; pentru ca rolul de gardian să aibă sens cineva trebuie să joace rolul de deținut. Cineva nu poate fi deținut dacă altcineva nu vrea să fie gardian. În experimentul Stanford, nu a fost nevoie de o pregătire explicită pentru interpretarea rolurilor, nu a existat un manual al celor mai bune performanțe. Să ne amintim, din ziua întâi, stranietatea frivolității gardienilor și deținuților, când încă nu intraseră în rolurile noi și ciudate. Totuși, foarte curând, participanții noștri și-au asumat ușor rolurile, pe măsură ce natura diferențialului de putere de la baza simbiozei gardian-deținut a devenit mai clară.

Scenariul inițial pentru rolurile gardienilor și deținuților a venit din experiența personală a participanților legată de putere și de lipsa ei, din observațiile lor privind interacțiunile dintre părinți (tradițional, tata este gardian, mama deținut), din răspunsurile lor la autoritatea doctorilor, profesorilor, șefilor și în final din amprente culturale lăsate asupra lor de filmele care prezintă viața din închisoare. Societatea le-a oferit deja acest antrenament. Noi trebuia doar să înregistrăm măsura în care improvizează în rolurile jucate - datele noastre.

Există dovezi abundente privind faptul că aproape toți participanții noștri, la un moment dat, au avut reacții care au mers dincolo de suprafața cerințelor rolului și au penetrat structura profundă a psihologiei detenției. Inițial, unele dintre reacțiile gardienilor au fost probabil influențate de pregătirea lor, care punea în lumină tipul de atmosferă pe care doream să o creăm pentru a simula realitatea detenției. Dar oricare ar fi fost cerințele generale determinate de această înscenare pentru ca ei să fie „actori buni”, ele nu ar fi trebuit să fie operative când gardienii erau între ei sau când credeau că nu îi observăm.

Rapoartele postexperimentale ne arată că unii gardieni au fost foarte brutali când au fost singuri cu un deținut, în drumul spre toaletă, în afara „Curtii”, împingându-l într-un pisoar sau de perete. Cele mai sadice comportamente observate de noi s-au înregistrat între turele de noapte și de dimineață când, așa cum am aflat, gardienii nu credeau că îi observăm sau îi înregistrăm. În plus, am văzut

că abuzul gardienilor a sporit cu fiecare zi, în ciuda non-rezistenței deținuților și a semnelor evidente a deteriorării stării lor. Într-un interviu filmat, un gardian și-a amintit râzând cum și-a cerut scuze pentru că a împins un deținut în prima zi, dar în ziua a patra nu îi părea deplasat că îi târăște și-i umilește pe deținuți.

Analiza plină de discernământ a lui Craig Haney revelează transformarea gardienilor sub influența puterii. Să analizăm această întâlnire cu unul dintre ei, care a avut loc la doar câteva zile după începerea studiului.

La fel ca în cazul deținuților, i-am intervievat pe toți [gardienii] înainte de începerea experimentului și mi se părea că îi cunosc, ca indivizi, deși îi știam de puțină vreme. Poate din cauza asta nu simțeam nici o ostilitate față de ei pe măsură ce studiul înainta, iar comportamentul lor devenea din ce în ce mai extrem și mai abuziv. Dar mi se părea evident că, deoarece insistasem să vorbesc în particular cu deținuții - „consiliindu-i” și uneori instruindu-i pe gardieni să se abțină de la tratamentul dur și gratuit -, ei mă priveau acum cam ca pe un trădător. Astfel, descriind o interacțiune cu mine, unul dintre gardieni a scris în jurnalul său: „Psihologul mă ceartă pentru că am pus cătușe și am legat la ochi un deținut înainte de a ieși din birou [de consiliere], iar eu am răspuns, nemulțumit, că este necesar pentru securitate și oricum este treaba mea.” Într-adevăr, mi-a închis gura. Într-o răsturnare bizară a evenimentelor, am fost pus la locul meu - pentru că nu am menținut normele mediului simulat la crearea căruia am contribuit - de către un individ pe care eu l-am desemnat să joace acest rol.²⁰

Când analizăm posibilele prejudecăți din pregătirea gardienilor, ne aducem aminte că deținuții nu au avut parte de nici un fel de pregătire. Ce au făcut când erau în intimitate și puteau scăpa de opresiunea trăită în mod repetat în „Curte”? În loc să facă cunoștință unul cu altul și să discute lucruri din afara închisorii, erau obsedați de vicisitudinile situației lor curente. Ei au intrat total în rolul de deținut în loc să se distanțeze de el. Așa au pățit și gardienii;

informațiile adunate despre ei când erau în biroul lor, pregătindu-se să intre sau să iasă din tură, arată că rareori au făcut schimb de informații personale, fără legătură cu închisoarea. În schimb, au vorbit despre „deținuții problemă”, sarcinile din închisoare, reacțiile față de echipa noastră - niciodată nu a existat vreo conversație obișnuită ca între băieți, tipică studenților în timpul pauzelor. Nu spuneau glume, nu râdeau și nici nu ofereau informații personale colegilor, când aceste lucruri ar fi putut să detensioneze situația sau să-i ajute să se distanțeze de rol. Să ne amintim din nou descrierea Christinei Maslach privind transformarea tânărului drăguț și sensibil pe care tocmai îl cunoscuse în bruta „John Wayne”, după ce a îmbrăcat uniforma și a pășit în „Curte”.

Jocuri de rol în experimentul Stanford

Vreau să adaug două argumente finale privind puterea rolurilor și folosirea lor pentru a justifica faptele nocive, înainte de a ajunge la lecțiile finale. Să trecem dincolo de rolurile jucate de voluntarii noștri, pentru a ne aminti de rolurile interpretate până la limită de preotul catolic, de șeful comisiei de eliberare condiționată, de avocatul public și de părinții care au venit în vizită. Părinții nu numai că au acceptat spectacolul din închisoare ca fiind blând mai degrabă decât ostil și distructiv, dar ne-au și permis să le impunem un set de reguli arbitrare, așa cum am făcut cu copiii lor, pentru a le constrânge comportamentul. Am contat pe ei că vor juca rolurile într-un mod tipic cetățenilor conformiști, supuși legii, din clasa de mijloc, care respectă autoritatea și rareori pun la îndoială sistemul în mod direct. De asemenea, știam că deținuții noștri din clasa de mijloc nu vor sări asupra gardienilor nici dacă ar fi fost disperăți și i-ar fi depășit ca număr, raportul fiind uneori de nouă la doi. O astfel de violență nu făcea parte din comportamentul lor de rol învățat, așa cum s-ar fi putut întâmpla în cazul unor participanți din clasa de jos, care ar fi fost mai înclinați să ia problema în propriile lor mâini. Nu există dovezi nici măcar că deținuții s-ar fi gândit la astfel de atacuri.

Realitatea oricărui rol depinde de sistemul de susținere care-l cere și care-l menține limitele, fără să permită intruziunea unei realități alternative. Când mama deținutului Rich-1037 s-a plâns de starea lui tristă, eu mi-am activat spontan rolul de autoritate instituțională și i-am pus la îndoială observația, susținând că 1037 trebuie să fi avut o problemă personală, nu una operațională, legată de închisoarea noastră.

Retrospectiv, transformarea de rol, de la profesorul de obicei plin de compasiune la cercetătorul concentrat asupra datelor și apoi la intendentul de închisoare, a fost foarte dureroasă. Am făcut lucruri improprii sau bizare în acel rol nou și straniu, cum ar fi subaprecierea plângerilor îndreptățite ale acestei mame sau faptul că am devenit agitat când ofițerul de poliție din Palo Alto mi-a refuzat cererea de a muta deținuții în arestul poliției. Datorită adoptării depline a acestui rol închisoarea a „funcționat” atât de bine. Totuși, adoptând rolul acesta, centrat pe securitatea și menținerea „închisorii mele”, nu am reușit să apreciez nevoia de a încheia experimentul imediat după ce al doilea deținut și-a ieșit din fire.

Roluri și responsabilități pentru transgresiuni

În măsura în care putem atât să trăim în pielea unui rol, cât și să fim capabili să ne separăm de el când este necesar, suntem în poziția de a „înlătura” responsabilitatea personală pentru daunele cauzate de acțiunile bazate pe rol. Abdicăm de la responsabilitatea pentru acțiunile noastre dând vina pe rol, despre care ne convingem că este străin naturii noastre obișnuite. Aceasta este o variantă interesantă a apărării din timpul procesului de la Nürnberg al liderilor SS naștiți: „Doar am executat ordinele.” Astfel, apărarea devine „Nu dați vina pe mine, eu doar îmi jucam rolul în acel moment, în acel loc - acesta nu sunt eu de fapt.”

Să ne amintim justificarea lui Hellmann pentru comportamentul său abuziv față de Clay-416, descrisă în interviul televizat. El a susținut că făcea „mici experimente pe cont propriu” pentru a vedea cât de

mult îi poate împinge pe deținuți, astfel încât ei să se revolte și să-și apere drepturile. De fapt, el spunea că a fost rău pentru a-i stimula pe ei să fie buni; revolta lor ar fi fost răsplata sa pentru că a fost atât de crud. Unde este eroarea în această justificare post-hoc? Poate fi expusă foarte ușor în modul în care s-a purtat în timpul „revoltei cârnaților” a lui Clay-416 și al celei referitoare la „bastard” a „Sergentului”; el nu i-a admirat pentru că ei și-au apărat drepturile sau principiile, ci a fost furios și a devenit și mai abuziv. Aici, gardianul Hellmann făcea uz de puterea deplină de a fi singurul gardian capabil să treacă dincolo de cerințele situației, pentru a-și crea propriul „mic experiment”, ca să-și satisfacă curiozitatea personală și pentru a se amuza.

Într-un interviu recent dat unui reporter de la *Los Angeles Times* în legătură cu o investigație retrospectivă a evenimentelor ulterioare încheierii experimentului Stanford, Hellmann și Doug-416 oferă același raționament pentru felul în care s-au purtat, unul fiind „crud”, celălalt fiind „nebun”: ei au jucat doar acele roluri pentru a-i face plăcere lui Zimbardo.²¹ Este posibil? Poate că jucau roluri noi din filmul japonez *Rashomon*, unde toată lumea are o versiune diferită privind ceea ce s-a întâmplat cu adevărat.

Anonimat și dezindividualizare

În plus față de puterea regulilor și rolurilor, forțele situaționale capătă tărie odată cu introducerea uniformelor, costumelor, măștilor, a tuturor deghizărilor care ascund aspectul obișnuit al cuiva și care promovează anonimatul și reduc responsabilitatea personală. Când cineva se simte anonim într-o situație, ca și cum nimeni nu-i cunoaște identitatea adevărată (și astfel nimănui probabil nu-i pasă), este mai ușor de determinat să se comporte în moduri anti-sociale. Acest lucru se întâmplă mai ales dacă situația îi permite să dea frâu liber impulsurilor proprii sau să execute ordine ori indicații pe care le-ar disprețui în mod obișnuit. Ochelarii de soare cu lentile oglindite erau o astfel de unealtă care ne ajuta pe gardieni, pe director și pe mine să fim mai detașați și mai impersonali în felul

în care ne purtam cu deținuții. Uniformele confereau gardienilor o identitate comună, la fel ca necesitatea ca deținuții să li se adreseze în mod abstract cu „domnule ofițer de corecție”.

Mai multe cercetări (care vor fi explorate într-un capitol ulterior) documentează excesele în care dezindividualizarea facilitează violența, vandalismul și furtul, la adulți și la copii - când situația susține astfel de acțiuni antisociale. Putem recunoaște acest proces în literatură, în romanul *Împăratul muștelor* de William Golding. Când indivizii dintr-un grup sunt, cu toții, într-o stare dezindividualizată, funcționarea lor mentală se schimbă: ei trăiesc într-un moment prezent expandat, care face ca trecutul și viitorul să fie irelevante. Sentimentele domină rațiunea, iar acțiunea domină reflecția. Într-o astfel de stare, procesele cognitive și motivaționale obișnuite care conduc comportamentul pe căi dezirabile social nu mai ghidează oamenii. În schimb, raționalitatea lor apolinică și simțul ordinii cedează în fața exceselor dionisiace și chiar a haosului. Atunci devine la fel de ușor să faci dra-goste și să duci războaie, fără să te gândești la consecințe.

Îmi amintesc de un proverb vietnamez, atribuit călugărului budist Thich Nhat Hanh: „Pentru a se bate unii cu alții, puii aceleiași găini își pictează fața în culori diferite.” Este un mod frumos de a descrie rolul dezindividualizării în facilitarea violenței. Merită observat, așa cum vom vedea, că unul dintre gardienii din infamul etaj 1A de la centrul de tortură din Abu Ghraib și-a pictat fața în argintiu și negru, cu modelul grupului rock Insane Clown Posse, în timp ce era de serviciu, și apoi a pozat într-una dintre numeroasele fotografii care au servit drept mărturie pentru abuzurile comise asupra deținuților. Vom avea mult mai multe de spus mai târziu despre procesele de dezindividualizare care au contribuit la abuzurile de la Abu Ghraib.

Disonanța cognitivă care raționalizează răul

O consecință interesantă a jocului public al rolului, contrară credințelor *personale ale indivizilor, este crearea disonanței cognitive*. Când există o discrepanță între comportamentul și credințele

noastre și când acțiunile nu decurg din atitudini relevante, se creează o condiție numită disonanță cognitivă. Disonanța este o stare de tensiune care poate motiva schimbarea, fie în comportamentul public al cuiva, fie în opiniile personale, într-un efort de a reduce disonanța. Oamenii fac eforturi remarcabile pentru a conferi o oarecare coerență funcțională credințelor și comportamentelor discrepante. Cu cât discrepanța este mai mare, cu atât este mai puternică motivația de a obține consonanța și cu atât mai mari sunt schimbările pe care ne putem aștepta să le vedem. Atunci când facem rău cuiva, deși avem o mulțime de motive bune, apare foarte puțină disonanță - viața ne-a fost amenințată, a făcut parte din slujba noastră ca soldat, ni s-a ordonat să acționăm de către o autoritate puternică sau am primit o răsplată amplă pentru o acțiune care a fost contrară credințelor noastre pacifiste.

Destul de ciudat, efectul disonant devine mai amplu când justificarea pentru acest comportament scade, de exemplu când o acțiune respingătoare este executată pentru bani puțini, fără amenințare, cu o justificare minimalistă sau o raționalizare inadecvată. Disonanța crește și încercările de a o reduce sunt maxime când persoana are un simț acut al liberului arbitru sau când nu observă sau nu apreciază pe deplin presiunile situaționale care forțează realizarea acelei acțiuni discrepante. Când acțiunea discrepantă a fost publică, ea nu poate fi negată sau modificată. Astfel, presiunea pentru schimbare este exercitată asupra elementelor mai maleabile ale ecuației disonanței, asupra elementelor interne, private - valori, atitudini, credințe și chiar percepții. Un corp enorm de cercetări coroborează astfel de predicții.²²

Cum poate motiva disonanța schimbările observate de noi la gardienii din experimentul Stanford? Ei s-au oferit voluntar să lucreze în ture lungi și grele pentru un salariu mic, de mai puțin de doi dolari pe oră. Li s-au dat indicații minime despre cum să-și joace rolul dificil. Au fost nevoiți să susțină rolul, în mod consistent, în turele de opt ore, zile și nopți, oricând purtau uniformă, în incintă sau în prezența altora, fie că erau de față sau nu deținuți, părinți sau alți vizitatori. Au fost nevoiți să revină la acel rol după pauze de șaisprezece ore,

când nu lucrau. O astfel de sursă puternică de disonanță a fost probabil cauza majoră a internalizării comportamentului rolului public și a apariției răspunsurilor cognitive și afective intime de sprijin, răspunzătoare, în timp, pentru comportamentul din ce în ce mai asertiv și mai abuziv.

Dar asta nu este totul. După ce au fost de acord să acționeze în mod disonant față de credințele personale, a existat o presiune accentuată pentru a da un sens acestui lucru, a elabora motive pentru care fac ceva contrar credințelor proprii și atitudinilor morale anterioare. Ființele umane rezonabile pot fi păcălite să se implice în acțiuni iraționale în foarte multe situații în care disonanța este deghizată. Specialiștii în psihologie socială oferă dovezi ample că atunci când se întâmplă astfel, oamenii inteligenți fac lucruri stupide, oamenii sănătoși fac lucruri nebunești și oamenii morali fac lucruri imorale. După ce le fac, ei oferă raționalizări „bune” privind motivele pentru care au făcut lucrurile pe care nu le mai pot nega. Oamenii sunt mai puțin raționali și mai degrabă se pricep la *raționalizare*, explicând și înlăturând discrepanțele dintre moralitatea personală și acțiunile contrare ei. Astfel se conving pe ei înșiși și pe alții că deciziile lor au fost ghidate de considerații raționale. Sunt insensibili la propria motivație de a menține consecvența în fața unor astfel de angajamente disonante.

Puterea aprobării sociale

În mod tipic, oamenii nu sunt conștienți de o forță și mai accentuată, care cântă la corzile repertoriului lor comportamental - nevoia de aprobare socială. Nevoia de a fi acceptat, plăcut, respectat, de a părea normal, adaptat este atât de puternică încât avem tendința de a ne conforma chiar și la cele mai prostești și mai bizare comportamente despre care străinii ne spun că este modul corect ae acțiune. Râdem la episoadele din seria *Camera ascunsă* care pun în lumină acest adevăr, dar rareori observăm când noi înșine suntem „vedetele” de la *Camera ascunsă* din propria noastră viață.

În plus față de efectele disonante, asupra gardienilor noștri se exercitau și presiuni de a se conforma. Presiunea de grup din partea altor gardieni sublinia importanța de a fi un „jucător de echipă”, de a se conforma la o normă care cerea dezumanizarea deținuților în diferite moduri. Gardianul bun era un deviant al grupului și el suferea în tăcere pentru că se afla în afara cercului social gratifiant al celorlalți gardieni din tură sa. Gardienii duri erau copiați de cel puțin un alt gardian din acea tură.

construcția socială a realității

Puterea asumată de gardieni de fiecare dată când îmbrăcau uniforme în stil militar se potrivea cu lipsa de putere simțită de deținuții care purtau uniforme șifonate cu numere de identificare cusute în față. Gardienii aveau bastoane, fluieri și ochelari de soare care le ascundeau ochii; deținuții aveau lanțuri la glezne și un ciorap pe cap, pentru a le acoperi părul lung. Aceste diferențe situaționale nu erau inerente hainelor sau recuzitei; mai degrabă sursa puterii lor se află în materialul psihologic folosit pentru construcția subiectivă a semnificației acestor uniforme.

Pentru a înțelege cât de mult contează situația trebuie să descoperim modurile în care este percepută orice situație comportamentală și modul în care este interpretată de către cei care acționează în cadrul ei. Semnificația pe care oamenii o atribuie diferitelor componente ale situației creează realitatea ei socială. Realitatea socială înseamnă mai mult decât trăsăturile fizice ale situației. Este modul în care actorii își privesc situația, scena lor comportamentală actuală, care implică o varietate de procese psihologice. Aceste reprezentări mentale sunt credințe care pot modifica modul în care este percepută o situație, de obicei pentru a o face să se potrivească sau pentru a o asimila în așteptările și valorile personale ale actorilor.

Astfel de credințe creează așteptări care, la rândul lor, pot căpăta forță când devin profeții autoîmplinite. De exemplu, într-un experiment celebru (realizat de psihologul Robert Rosenthal și de directorul de școală Lenore Jacobson) în care profesorilor li s-a indus convingerea că anumiți elevi din clasele elementare „înfloreau târziu”, acei copii chiar au ajuns să exceleze la școală - deși cercetătorii au ales numele la întâmplare.²³ Concepțiile pozitive ale profesorilor privind talentul latent al acestor copii le-a modificat comportamentul față de ei în moduri care au dus la sporirea performanței academice a elevilor. Astfel, respectivii elevi obișnuiți au dovedit validitatea „Efectului Pigmalion”, devenind ce se aștepta de la ei să devină - excelenți din punct de vedere academic. Din păcate, opusul se poate întâmpla chiar mai frecvent, atunci când profesorii se așteaptă la performanțe slabe de la anumiți copii, de la cei din medii minoritare sau, în unele clase, de la băieți. Profesorii îi tratează inconștient în moduri care validează aceste stereotipuri negative, iar respectivii elevi dau rezultate mai puțin bune decât ar fi capabili.

În experimentul Stanford, studenții voluntari ar fi putut alege să plece oricând. Nu existau arme sau vreun statut legal care să-i lege de închisoare, ci doar un formular prin care ei promiteau să facă tot ce pot pentru a rezista două săptămâni. Contractul era doar un angajament între cercetători universitari, un comitet universitar și studenți ai universității - toți au presupus inițial că își pot exercita liberul-arbitru și pot pleca atunci când nu mai vor să continue. Totuși, așa cum a devenit evident din evenimentele care s-au desfășurat în a doua zi, deținuții au ajuns să *creadă că* este vorba de o închisoare condusă de psihologi și nu de stat. Ei s-au convins, pe baza zeflemelei lui Dave-8612, că nimeni nu poate pleca din voință proprie. Astfel, nici unul nu a zis „Părăsesc experimentul”, în schimb, strategia de ieșire pentru mulți a devenit una pasivă, de a ne forța să-i eliberăm din cauza tulburărilor psihologice extreme. Construcția lor socială privind această nouă realitate i-a cimentat în situația opresivă creată de acțiunile capricioase și ostile ale gardienilor. Deținuții înșiși au devenit propriii lor gardieni.

Alt aspect al modului în care realitatea socială era construită în această cercetare constă în „înțelegerea de eliberare” oferită deținuților la sfârșitul audierii pentru eliberare condiționată. Am formulat situația în termenii puterii pe care comisia de audiere o avea de a acorda eliberarea, dacă un deținut este dispus să renunțe la toți banii câștigați ca „deținut”. Deși cei mai mulți au fost de acord cu înțelegerea, fiind dispuși să plece fără remunerație pentru zilele în care au lucrat ca „subiecți de cercetare”, nici unul nu a făcut nici cea mai slabă încercare de a pleca în acel moment - de a ieși din experiment. În schimb, au acceptat realitatea socială a eliberării condiționate ca prevalând asupra celei a libertății personale de a acționa în interesul propriu. Fiecare a permis să i se pună cătușele, să-i fie acoperit capul și să fie condus înapoi în închisoare.

Dezumanizarea: celălalt nu valorează nimic

„Omoară un vietnamez pentru Dumnezeu.”

(Inscripție de pe casca unui soldat american din Vietnam)

Unul dintre lucrurile cele mai rele pe care le putem face semenilor noștri este să-i privim de umanitatea lor, să-i lipsim de valoare, exercitând procesul psihologic de dezumanizare. Acest lucru se întâmplă când despre „ceilalți” se crede că nu au aceleași sentimente, gânduri, valori și scopuri în viață pe care le avem noi. Orice alte calități umane pe care acești „ceilalți” le împărtășesc cu noi sunt diminuate sau șterse din conștiința noastră. Acest lucru se realizează prin mecanismele psihologice de intelectualizare, negare și izolare a afectului. Spre deosebire de relațiile umane care sunt subiective, personale și emoționale, relațiile dezumanizate sunt obiective, personale și emoționale, relațiile dezumanizate sunt obiective, analitice și goale de conținut emoțional sau empatic.

Pentru a folosi termenii lui Martin Buber, relațiile umanizate sunt „Eu-Tu”, în timp ce relațiile dezumanizate sunt „Eu-obiect”. În timp, agentul dezumanizat este deseori absorbit de negativismul experienței și atunci „Eu” însuși se schimbă, pentru a produce o relație „el—el” între obiecte sau între agent și victimă. Perceperea greșită

a unora dintre ceilalți ca subumani, oameni răi, inumani, infraumani, dispensabili sau „animale” este facilitată de etichete, stereotipuri, sloganuri și imagini propagandistice.²⁴

Uneori dezumanizarea servește drept funcție adaptativă pentru agentul care trebuie să-și suspende răspunsul emoțional obișnuit într-o situație de urgență, o criză sau o situație de lucru care cere invadarea intimității altora. Chirurgii trebuie să procedeze astfel când fac operații prin care „invadează” corpul altei persoane - sau cei care intervin primii în caz de dezastru. Același lucru este deseori adevărat când o slujbă necesită procesarea unui număr mare de oameni în programul zilnic. În cadrul anumitor profesii, precum cele de psiholog clinician, asistent social și medic, acest proces este numit „grijă detașată”. Agentul este pus în poziția paradoxală de a trebui să dezumanizeze pacientul pentru a-l asista sau trata mai bine.²⁵

Dezumanizarea facilitează de obicei acțiunile abuzive și distructive față de cei obiectificați. Este greu să ne închipuim că următoarele caracterizări făcute de gardienii noștri au fost îndreptate spre deținuții lor - alți studenți care, dacă moneda ar fi căzut altfel, ar fi purtat aceleași uniforme.

„I-am pus să se eticheteze unii pe alții și să curețe toaleta cu mâinile goale. Practic, îi consideram vite și mă tot gândeam că trebuie să fiu atent la ei în caz că ar încerca ceva.”

Sau alt gardian din experimentul Stanford: „Mă săturasem să-i văd pe deținuți în cârpele lor și să miros putoarea corpurilor lor, care umplea celulele, l-am văzut asmuțiți unii împotriva altora ca urmare a ordinelor date de noi.”

Experimentul Stanford a creat o ecologie a dezumanizării, la fel ca închisorile adevărate, printr-o serie de mesaje directe, repetate constant. A început cu pierderea libertății, a continuat cu pierderea intimității și a ajuns la final la pierderea identității personale. I-a separat pe deținuți de trecutul, comunitatea și familia lor și a substituit realitatea normală cu realitatea curentă care i-a forțat să trăiască împreună cu alți deținuți, într-o celulă anonimă, practic fără spațiu personal. Regulile exterioare și coercitive și deciziile arbitrare ale gardienilor le-au dictat comportamentul. Mai subtil, în închisoarea noastră,

ca în toate închisorile pe care le știu, emoțiile sunt suprimate, inhibate și distorsionate. Emoțiile tandre erau absente printre gardieni și deținuți după doar câteva zile.

În situații instituționale, exprimarea emoțiilor umane este redusă în măsura în care ele reprezintă reacții individuale impulsive, deseori imprevizibile, atunci când uniformitatea reacțiilor de masă este norma așteptată. Deținuții noștri erau dezumanizați în multe feluri de tratament al gardienilor și de procedurile instituționale degradante. Totuși, ei au contribuit curând la dezumanizarea lor, suprimându-și răspunsul emoțional. Emoțiile sunt esențiale pentru umanitate. Păstrarea emoțiilor sub control este esențială în închisoare, pentru că emoțiile constituie un semn de slăbiciune care arată propria vulnerabilitate, atât față de gardieni, cât și față de alți deținuți. Vom explora mai mult efectele distructive ale dezumanizării în legătură cu dezangajarea morală în capitoul 13.

serendipitatea* își aruncă lumina asupra experimentului stanford

Ceea ce a transformat experimentul nostru într-un exemplu major de psihologie a răului în acțiune a fost o serie de evenimente dramatice și neașteptate care au avut loc la puțin timp după ce studiul s-a terminat - un masacru în închisoarea californiană San Quentin și un altul în instituția corecțională din Attica, New York. Aceste două evenimente au ajutat la catapultarea la nivel național a micului nostru experiment academic elaborat pentru a testa o noțiune teoretică a puterii situaționale. Aici voi enumera doar aspectele-cheie ale acestor evenimente și consecințele lor pentru experimentul Stanford și pentru mine. Vă rog să vizitați www.lucifereffect.com pentru o descriere mai amănunțită a detaliilor acestor scenarii,

* Descoperirea accidentală a ceva plăcut, valoros sau util (n. tr.).

și a ascensiunii Partidului Panterele Negre și a grupării studențești radicale Weather Underground.

A doua zi după terminarea experimentului Stanford, câțiva gardieni și deținuți au fost uciși în închisoarea San Quentin, într-o așa-zisă încercare de evadare condusă de activistul politic de culoare George Jackson. După trei săptămâni, în New York, deținuții s-au revoltat în închisoarea Attica. Ei au preluat conducerea închisorii și au luat ostatici aproape patruzeci de gardieni și angajați civili, timp de cinci zile. În loc să negocieze cererile deținuților de a schimba condițiile opresive și dezumanizante, guvernatorul New York-ului, Nelson Rockefeller, a ordonat armatei să recucerească închisoarea prin orice mijloace. Soldații au împușcat și au ucis peste patruzeci dintre deținuții și ostaticii din curte și au rănit mult mai mulți. Proximitatea temporală a celor două evenimente îngrozitoare a adus în prim-plan condițiile din închisoare. Am *fost invitat să* depun mărturie la mai multe comitete ale Congresului, pe baza a ceea ce am aflat din experimentul Stanford despre închisori în general. De asemenea, am devenit martor expert pentru unul dintre cei șase deținuți implicați în masacrul din închisoarea San Quentin. În acea perioadă, un corespondent media care m-a văzut într-o dezbatere televizată cu directorul asociat de la San Quentin a hotărât să realizeze un documentar despre experimentul Stanford la televiziunea națională (*Chronolog* de la NBC, în toamna lui 1971). A urmat curând un articol în revista *Life*, iar experimentul Stanford era deja celebru.

plasarea experimentului stanford în spiritul timpului

Pentru a aprecia mai bine măsura transformărilor caracteriale suferite de deținuții și gardienii noștri, indusă de experiența în închisoarea simulată, este bine să luăm în considerare spiritul timpului de la sfârșitul anilor șazeci și începutul anilor șaptezeci. Era un timp

al respingerii autorității, al devizei „să nu ai încredere în nimeni care are peste treizeci de ani”, al opoziției față de „sistemul militar/industrial”, al participării la mitinguri antirăzboi, al aderării la cauzele drepturilor civile și ale drepturilor femeilor. Era o perioadă de revoltă împotriva conformismului rigid societal și parental care îi constrânsese pe părinții noștri în anii cincizeci. Era o perioadă a experimentelor cu sex, droguri și rock and roii, a părului lung, a „lăsării în voie”. Era o perioadă bună pentru a fi „hippie”, pentru a fi un „copil al florilor” din San Francisco, cu flori în păr, pentru a fi un pacifist și în special pentru a fi un individualist. Psihologul de la Harvard, Timothy Leary, un veritabil guru intelectual acid al acelei generații, a oferit o rețetă triplă pentru tinerii de pretutindeni: „detașați-vă” (*tune out*) de societatea tradițională, „deschideți-vă” (*turn on*) spre drogurile care alterează starea de conștiință și „conectați-vă” (*tune in*) la propria natură interioară.

Ascensiunea culturii tinereții, cu revolta ei dramatică împotriva nedreptății și opresiunii, era centrată pe imoralitatea războiului din Vietnam, pe statistica zilnică a victimelor și pe guvernul care nu a vrut să-și admită greșeala timp de șapte ani sângeroși. Aceste valori erau purtate de vânt și în mișcările tinerilor din Europa și Asia. Europeanii erau chiar mai militanți decât confrății lor americani în contestarea sistemului. Ei s-au revoltat deschis împotriva ortodoxiei politice și academice. În opoziție directă cu ceea ce considerau a fi regimuri reacționare și opresive, studenții din Paris, Berlin și Milano au „populat baricadele”. Ei s-au revoltat împotriva regimurilor totalitare fasciste și comuniste și au deplâns restricțiile financiare puse în fața accesului la educația superioară.

Studenții voluntari din studiul nostru, ca grup, fac parte dintr-o cultură tânără a revoltei, a experimentelor personale și a respingerii autorității și conformismului. Ne-am fi așteptat ca subiecții experimentului să fie mai rezistenți la forțele instituționale decât s-au dovedit a fi, să reziste la nevoia de a se conforma „sistemului” pe care li-l impusesem. Nu am anticipat că vor adopta o astfel de mentalitate înclinată spre putere atunci când au devenit gardieni, pentru că nici unul dintre voluntari nu a preferat să fie gardian atunci când

au putut alege. Chiar și gardianul dur Hellmann voia să fie deținut, pentru că „majoritatea oamenilor disprețuiesc gardienii”.

Aproape toți studenții noștri au avut impresia că era mai posibil ca ei să devină deținuți cândva în viitor; nu se duceau la facultate ca să obțină apoi slujbe de gardieni și se gândeau că ar putea fi arestați cândva pentru diferite infracțiuni minore. Vreau să spun că printre cei desemnați să fie gardieni nu a existat o predilecție de a fi abuzivi sau dominatori, așa cum au devenit mai târziu. Ei nu au adus în experimentul Stanford nici o tendință de a răni, abuza sau de a-i domina pe alții. Tot ce pot spune că au adus au fost tendințele de a le păsa de alți oameni în acord cu condiționarea socială contemporană acelei epoci. În mod similar, nu a existat nici un motiv să ne așteptăm ca acei studenți care jucau roluri de deținuți să cedeze atât de rapid - sau să cedeze în general - având în vedere sănătatea lor mentală și fizică inițială. Este important să avem în vedere acest context temporal și cultural atunci când luăm în considerare încercări ulterioare de replicare a studiului nostru, realizate de cercetători din epoci diferite.

de ce sistemele contează cel mai mult

Cea mai importantă lecție care poate fi derivată din experimentul Stanford este că Situațiile sunt create de Sisteme. Sistemele oferă suportul instituțional, autoritatea și resursele care permit situațiilor să opereze așa cum o fac. După ce am subliniat toate trăsăturile situaționale ale experimentului Stanford, descoperim că întrebarea-cheie se pune rareori: „Cine sau ce a făcut ca lucrurile să se întâmple astfel?” Cine a avut puterea de a elabora scena comportamentală și de a-i menține operativitatea în moduri specifice? Cine trebuie făcut responsabil pentru consecințele și rezultatele experimentului? Cine primește laude pentru succese și cine este învinovățit pentru

eșecuri? Răspunsul simplu în cazul experimentului Stanford este: eu! Totuși, găsirea acestui răspuns nu este o problemă simplă când avem de-a face cu organizații complexe, cum ar fi sistemele educaționale sau corecționale neviabile, corporațiile uriașe corupte sau sistemul creat în închisoarea Abu Ghraib.

Puterea sistemului implică autorizația sau permisiunea instituționalizată ca indivizii să se comporte în moduri prescrise sau de a interzice și a pedepsi acțiunile dezaprobată. Ea furnizează „autoritatea înaltă” care conferă validitate încercării de a juca roluri noi, de a urma reguli noi și de a înfăptui acțiuni care în mod obișnuit ar fi interzise de legi, de norme, de morala și etica preexistente. O astfel de validare este de obicei învăluită în mantia ideologiei. Ideologia este un slogan sau o afirmație care legitimează de obicei mijloacele necesare pentru a atinge scopul propus. Ideologia este „Marele Șef”, care nu e pus la îndoială sau provocat pentru că aparent este atât de „bun” pentru majoritate, într-un anumit moment și loc. Cei cu autoritate prezintă programul ca fiind bun și sănătos, ca pe un imperativ moral valoros.

Programele, politicile și procedurile standard de operare elaborate pentru a susține o ideologie devin o componentă esențială a sistemului. Procedurile sistemului sunt considerate rezonabile și potrivite atunci când ideologia este acceptată drept sacră.

În epoca în care juntele militare fasciste guvernau lumea, din Mediterana până în America Latină, din anii șazeci până în anii șaptezeci, dictatorii își exprimau mereu chemarea la arme ca pe o proclamare a apărării necesare împotriva unei amenințări la securitatea națională, amenințare reprezentată de socialiști și de comuniști. Eliminarea acestei amenințări a necesitat torturi efectuate de armată și de poliția civilă. De asemenea, a legitimat asasinarea, de către escadroanele morții, a tuturor „inamicilor statului”.

În Statele Unite, în acest moment, aceleași așa-zise amenințări ale securității naționale i-au speriat pe cetățeni și i-au determinat să-și sacrifice drepturile civile de bază pentru a câștiga o iluzie de securitate. În schimb, ideologia a devenit piesa centrală care justifică un război de agresiune contra Irakului. Această Ideologie

a fost creată de un Sistem aflat la putere, care, la rândul său, a creat noi sisteme subordonate de management al războiului, de management al securității naționale și de management al închisorilor militare - sau mai degrabă lipsa acestora, în absența unei planificări serioase postrăzboi.

Fascinația mea academică legată de strategia și tacticile de control mental din romanul clasic al lui George Orwell, *1984*, probabil că m-a făcut conștient de puterea Sistemului destul de repede în viața mea profesională. „Fratele cel Mare” este Sistemul care în cele din urmă strivește inițiativa și voința individuală de a rezista la intruziunile sale. Timp de mai mulți ani, discuțiile privind experimentul Stanford nici măcar nu au inclus o analiză a nivelului sistemului pentru că dialogul original era catalogat drept o întrecere între modurile dispoziționale și situaționale de a înțelege comportamentul uman. Am ignorat problema mai gravă de a lua în considerare cadrul oferit de Sistem. Doar după ce am început să înțeleg dinamica abuzurilor răspândite în multe închisori militare din Irak, Afghanistan și Cuba, nivelurile de analiză a sistemului au devenit extrem de evidente.

Laureatul Nobel, fizicianul Richard Feynman, a arătat că dezastrul navei spațiale Challenger nu a fost cauzat de o eroare umană, ci de o problemă sistemică legată de „managementul oficial”. Directorii NASA au insistat ca lansarea să aibă loc în ciuda îndoielilor inginerilor și a preocupării exprimate clar de producătorii unei componente critice (inelul-O ce a provocat dezastrul). Feynman susține că motivația lor poate să fi fost aceea de „a asigura guvernul de perfecțiunea și succesul NASA, pentru a primi în continuare fonduri”.²⁷ În capitolele următoare vom adopta punctul de vedere conform căruia Sistemul Contează, dar și Situația Contează, pentru a ne ajuta să înțelegem ce a mers rău în închisorile Stanford și Abu Ghraib.

În contrast cu sistemul NASA, care a eșuat când a încercat să se ridice la înălțimea sloganului motivat politic „mai repede, mai bine, mai ieftin”, se află succesul oribil al sistemului nazist de exterminare în masă. A fost vorba de un sistem bine integrat, sus-jos, pornind de la cabinetul lui Hitler, continuând cu politicieni național-socialiști.

bancheri, ofițeri ai Gestapo-ului, trupe SS, ingineri, doctori, arhitecți, chimiști, educatori, mecanici de locomotivă și mulți alții, fiecare îndeplinindu-și rolul în această încercare concertată de exterminare a tuturor evreilor din Europa și a altor inamici ai statului.

A fost nevoie să fie construite lagăre de concentrare, lagăre de exterminare și crematoriile lor specifice și să fie perfecționate noi forme de otrăvă letală. Specialiștii în propagandă au elaborat campanii în filme, reviste, ziare și postere, care denigrau și dezumanizau evreii, ca pe un pericol. Profesorii și preoții au fost nevoiți să-i pregătească pe tineri pentru a deveni naziști supuși orbește care să justifice angajarea în „soluția finală a problemei evreiești”.²⁸

A trebuit elaborat un nou limbaj, în termeni ce sună inofensiv, pentru a ascunde adevărul cruzimii și distrugerii umane, cum ar fi: *Sonderbehandlung* (tratament special); *Sonderaktion* (acțiune specială); *Umsiedlung* (strămutare) și *Evakuierung* (evacuare). „Tratament special” era numele de cod al exterminării fizice, uneori prescurtat ca SB pentru eficiență. Șeful SS Reinhard Heydrich a subliniat principiile de securitate de bază în timpul războiului într-o afirmație din 1939: „Trebuie făcută o distincție între cei de care trebuie să ne ocupăm într-un mod obișnuit și cei care trebuie să primească tratament special (*Sonderbehandlung*). Cei din urmă sunt subiecți care, ca urmare a naturii lor îndoielnice, a faptului că sunt periculoși sau a abilității lor de a servi ca unelte de propagandă pentru dușman, sunt potriviți pentru eliminare, indiferent de persoană, printr-un tratament lipsit de milă (de obicei prin execuție).”²⁹

Pentru că medicii naziști făceau selecția deținuților pentru exterminare sau experimente medicale s-a pus deseori problema loialității scindate - „a jurămintelor conflictuale, a contradicțiilor dintre cruzimea ucigașă și bunătatea de moment pe care doctorii SS păreau să o manifeste continuu în timpul petrecut la Auschwitz. Căci schisma nu părea să se rezolve. Persistența ei făcea parte din echilibrul psihologic general care-i permitea medicului SS să facă această muncă letală. El a devenit integrat într-un sistem mare, brutal, înalt funcțional. [...] Auschwitz a fost rodul unui efort colectiv”.³⁰

11

EXPERIMENTUL STANFORD: ETICĂ ȘI EXTRAPOLARE

„Am călătorit prea departe, iar inerția noastră a preluat controlul: ne mișcăm leneș spre eternitate, fără posibilitatea de oprire sau speranța unei explicații.”

TOM STOPPARD, *Rosencrantz and Guildenstern Are Dead*
(1967, actul 3)

Am văzut modul în care *inerția închisorii* simulate de la *Stanford* a preluat controlul asupra vieții celor aflați între pereții ei - în cea mai mare parte în rău. În capitolul anterior, am schițat un răspuns sumar la întrebarea cum pot fi transformați oamenii atât de rapid și de radical. În special, am indicat modurile în care forțele situaționale și sistemice au operat în cuplu pentru a vătăma roadele naturii umane.

Tinerii noștri participanți la cercetare nu erau proverbialele „mere putrede” dintr-un coș altminteri bun. Mai degrabă, scena noastră experimentală a făcut ca aceste mere inițial bune să fie corupte de puterea insidioasă a coșului rău, adică de această închisoare.

Și, desigur, în comparație cu natura toxică și letală a închisorilor adevărate civile și militare, închisoarea noastră a fost relativ benignă. Schimbările în felul în care voluntarii noștri gândeau, simțeau și se comportau în acest mediu erau consecințele proceselor psihologice cunoscute, care operează în noi toți în diferite moduri în multe situații - deși nu atât de intens, profund și fără încetare. Ei au fost cufundați într-o „situație totală” al cărei impact a fost mai mare decât al celor mai multor situații obișnuite în care intrăm și din care ieșim repetat, după voință.¹

Să luăm în considerare posibilitatea că fiecare dintre noi are potențialul sau modelul mental de a fi sfânt sau păcătos, altruist sau egoist, blând sau crud, submisiv sau dominator, sănătos sau dezaxat, bun sau rău. Poate că ne naștem cu o serie întreagă de capacități, fiecare fiind activată și elaborată în funcție de circumstanțele sociale și culturale care ne guvernează viața. Voi susține că potențialul de perversiune este inerent în procesele care permit ca ființele umane să facă toate lucrurile minunate pe care le fac. Fiecare dintre noi este produsul final al dezvoltării și specializării complexe facilitate de milioane de ani de evoluție, dezvoltare și adaptare. Specia noastră a atins locul ei special pe Pământ datorită capacității noastre remarcabile de învățare, de a folosi un limbaj, de a raționa, de a inventa, de a imagina viitoruri noi și mai bune. Fiecare ființă umană are potențialul de a-și perfecționa abilitățile, talentele și atributele de care are nevoie pentru a trece dincolo de simpla supraviețuire, pentru a prospera și a-și dezvolta condiția *umană*.

perversiunea perfectibilității umane

Oare unele dintre cele mai îngrozitoare rele pot apărea pentru că oameni obișnuiți acționează în circumstanțe care scot la iveală, în mod selectiv, comportamentul rău din natura lor? Să răspundem la această întrebare cu câteva exemple generale și apoi să ne

concentrăm din nou asupra proceselor umane normale *care s-au* degradat în experimentul Stanford. Memoria ne permite să profităm de greșeli și să folosim ceea ce știm pentru a crea un viitor mai bun. Totuși, memoria aduce cu sine ranciuna, răzburarea, neajutorarea învățată și ruminarea traumei, care duce la depresie. La fel, abilitatea noastră extraordinară de a folosi limbajul și simbolurile ne permite să comunicăm cu alții personal, abstract, în timp și spațiu. Limbajul ne oferă fundamentul istoriei, planificării, controlului social. Totuși, odată cu limbajul vin zvonurile, minciunile, propaganda, stereotipurile și regulile coercitive. Remarcabilul nostru geniu creativ duce la o literatură excelentă, la muzică, știință și invenții precum calculatorul și internetul. Totuși, aceeași creativitate poate fi pervertită ducând la inventarea unor camere de tortură și a unor tactici de tortură, la ideologii paranoice și la sistemul nazist eficient de ucidere în masă. Fiecare dintre atributele noastre speciale conține posibilitatea opusului său negativ, ca în dihotomiile iubire-ură; mândrie-aroganță; stimă de sine-scârbă de sine.²

Nevoia umană fundamentală de a aparține unui grup vine din dorința de a ne asocia cu alții, de a coopera, de a accepta normele de grup. Totuși, experimentul Stanford arată că nevoia de a aparține unui grup poate fi, de asemenea, pervertită în conformism excesiv, complianță și ostilitate în grup versus în afara grupului. Nevoile de autonomie și control, forțele centrale orientate spre autodirecționare și planificare pot fi pervertite într-un exercițiu excesiv al puterii de a-i domina pe alții sau în neajutorare învățată.

Să luăm în considerare trei astfel de nevoi care pot lovi în ambele direcții. Mai întâi, nevoile de consistență și raționalitate conferă o direcție plină de sens vieții noastre. Totuși, angajamentele disonante ne forțează să onorăm și să raționalizăm decizii greșite, cum ar fi faptul că deținuții au rămas când ar fi trebuit să plece și că gardienii își justificau abuzurile. În al doilea rând, nevoile de a ne cunoaște și de a ne înțelege mediul și relația noastră cu el duc la curiozitate, descoperiri științifice, filosofie, științe umane și artă. Dar un mediu capricios și arbitrar care nu are sens poate perverti aceste nevoi de bază și poate duce la frustrare și autoizolare (cum

s-a întâmplat cu deținuții noștri). Și, în final, nevoia de stimulare îndeamnă la explorări și riscuri aventuroase, dar ne poate face vulnerabili la plictiseală când ne aflăm în situații statice. Plictiseala, la rândul ei, poate deveni un factor motivant puternic al acțiunilor, precum cele care i-au determinat pe gardienii din tura de noapte din experimentul Stanford să se distreze.

Totuși, permiteți-mi să clarific un punct: a înțelege „de ce” s-a făcut ce s-a făcut nu scuză „ce” s-a făcut. Analiza psihologică nu este o „știință a scuzelor”. Indivizii și grupurile care se poartă imoral sau ilegal trebuie să devină responsabile din punct de vedere legal pentru complicitatea și crimele lor. Totuși, pentru a determina severitatea pedepsei, trebuie luați în considerare factorii situaționali și sistemici care au cauzat acest comportament.³

În următoarele două capitole vom trece dincolo de experimentul Stanford pentru a revedea un corp larg de cercetări psihologice care completează și extinde afirmațiile făcute până acum despre puterea forțelor situaționale în modelarea gândirii și acțiunii umane, înainte de a merge mai departe, trebuie să ne întoarcem pentru a rezolva câteva probleme finale, critice, ridicate de acest experiment. Mai întâi, și cel mai important, a meritat atâta suferință? Fără îndoială că oamenii au suferit în timpul acestui experiment. Cei care i-au făcut să sufere au recunoscut că au depășit cerințele rolului lor pentru a produce durere și umilință celorlalți. De aceea, etica acestei cercetări și a altora similare trebuie analizată cu grijă.

Virtuțile, așa cum a arătat Dante în *Infernul*, nu înseamnă doar abținerea de la păcat; ele necesită acțiune. Aici voi discuta despre modul în care a acționat în experimentul Stanford paralizia reprezentată de inacțiune. În următorul capitol voi lua în considerare implicațiile mai largi ale eșecului de a acționa în societate, ca atunci când spectatorii pasivi nu intervin, deși este nevoie de ajutorul lor.

Pe lângă faptul că ne vom ocupa de erorile etice ale omisiunii și de etica absolută, trebuie să ne concentrăm în profunzime asupra eticii relative care ghidează cele mai multe cercetări științifice. Un echilibru central în ecuația eticii relative ne impune să punem în balanță durerea și câștigul. Durerea îndurată de participanții la

acest experiment a fost depășită de câștigul obținut de știință și de societate, câștig *generat* de cercetare? Cu alte cuvinte, scopurile științifice justifică mijloacele experimentale? Deși au existat multe consecințe pozitive care au decurs din studiu, cititorul va trebui să hotărască singur dacă studiul ar fi trebuit efectuat sau nu.

Cercetarea care provoacă rațiunea dă naștere altor cercetări și invită la extrapolare, așa cum a făcut experimentul Stanford. După ce vom reflecta asupra eticii experimentului Stanford, vom vedea pe scurt câteva dintre urmările și aplicațiile lui, care oferă un context mai larg pentru a-i evalua semnificația.

reflecții etice asupra experimentului stanford

Studiul acesta a fost lipsit de etică? În multe feluri, răspunsul trebuie să fie cu siguranță „da”. Totuși, există și alte moduri de a vedea această cercetare, care oferă un rezonabil „nu”. Înainte de a analiza dovezile acestei retrospective care susțin ambele variante, trebuie să clarific de ce discut aceste probleme la câteva decenii după ce studiul s-a terminat. Cum mi-am concentrat atenția asupra acestor probleme etice, cred că pot oferi o perspectivă mai largă decât se obișnuiește în această discuție. Alți cercetători pot beneficia prin faptul că vor evita capcane similare, dacă devin conștienți de anumite semnale de *alarmă* subtile și dacă vor avea o sensibilitate mai mare față de problemele etice subliniate de experimentul Stanford. Fără a deveni defensiv sau a raționaliza rolul meu în acest studiu, voi folosi această cercetare ca pe un vehicul pentru a sublinia complexitatea judecăților etice implicate în cercetările care presupun intervenția în funcționarea umană. Mai întâi, să luăm în considerare categoria eticii intervenției. Acest lucru va oferi un fundament pentru compararea eticii absolute cu etica relativă care ghidează cercetarea experimentală.

Etica intervenției

Fiecare act de intervenție în viața unui individ, a unui grup sau a unui mediu este o problemă de etică (terapeutul radical R.D. Laing ar spune că este o „decizie politică”). Următoarele grupuri împărtășesc obiective comune: terapeuți, chirurghi, consilieri, cercetători experimentali, educatori, arhitecți urbanști, asistenți de sănătate publică, reformatori sociali, lideri de culte, vânzători de mașini la mâna a doua și părinții noștri. Toți subscriu la unul dintre aceste obiective: tratament, modificarea comportamentului, recomandări pentru acțiune, pregătire, predare, alterarea minții, control, schimbare, alocație monetară, construcție sau disciplină - în total, diferite forme de intervenție care ne afectează direct viețile sau o fac indirect, prin schimbarea mediului.

Toți agenții intervenției au tendința, inițial, de a aduce beneficii țintei schimbării și/sau societății. Totuși, valorile lor subiective sunt cele care determină proporția costurilor și ridică probleme etice critice pe care trebuie să le analizăm. Considerăm ca de la sine înțeleasă valoarea influențelor puternice de socializare pe care părinții le exercită asupra copiilor, pentru a-i modela după imaginea lor și spre un ideal impus din punct de vedere social, politic și religios. Ar trebui să ne pese că părinții procedează astfel fără să obțină consimțământul informat al copiilor? Pare o întrebare inutilă, până când ne gândim la părinții care ajută la îndoctrinarea copiilor în grupuri de ură, precum Klu Klux Klan, culte distructive, celele teroriste sau prostituție.

Pentru a clarifica problema, „drepturile parentale” nu sunt de obicei puse sub semnul întrebării - nici măcar atunci când părinții îi învață pe copii intoleranța și prejudecata -, cu excepția cazurilor în care părinții sunt excesiv de abuzivi în a obține ce vor. Dar ce putem spune despre cazul următor, al unui tată care voia ca fiul său să fie mai patriot, un scop altminteri rezonabil în aproape toate societățile? Tatăl în chestiune a scris unui medic care dădea sfaturi într-o revistă distribuită la scară națională.

„Îmi iubesc țara și vreau ca băiatul meu să o iubească și el. Este bine să-i vorbesc despre asta în timp ce doarme - nu mare lucru, doar niște chestiuni patriotice?"

La un nivel, tatăl întreabă dacă tactica sa va da roade; există dovezi că învățarea în somn poate fi eficientă în livrarea unor astfel de mesaje persuasive situate sub pragul conștienței. (Răspunsul este că nu există dovezi în acest sens.) La alt nivel, tatăl ridică problema etică: este etic ca el să-și îndoctrineze copilul lipsit de apărare în acest mod? Ar fi etic dacă ar face astfel când copilul este treaz sau dacă ar folosi stimulente financiare sau aprobare socială în locul tehnicii sale dubioase? Scopul său sau mijloacele pot părea cuiva ofensatoare din punct de vedere etic? Ar fi preferabil pentru acest tată anxios să se bazeze pe dispozitive de îndoctrinare mai subtile, care sunt deghizate sub numele „educație” la școală: steagul național, fotografiile liderilor naționali, emblemele naționale, rugăciunile, obligația de a citi povești istorice, cărți de geografie și cărți despre probleme civice, care oferă deseori o perspectivă plină de prejudecăți asupra istoriei și sunt elaborate de fiecare societate ca propagandă educațională pentru a menține starea de fapt? Ideea este că trebuie să ne amplificăm senzitivitatea colectivă față de seria largă de situații zilnice în care intervențiile au loc ca un proces „natural” al vieții sociale și în care violarea eticii nu este observată din cauza prezenței sale prevalente și insidioase.

Etica absolută

De dragul conciziei, putem spune că etica poate fi împărțită în două tipuri: „absolută” și „relativă”. Când comportamentul este ghidat de standardele eticii absolute, poate fi postulat un principiu moral de ordin înalt care este invariabil în legătură cu condițiile de aplicabilitate - timp, situații, persoane și oportunități. O astfel de etică absolută este încorporată în codurile comunitare de comportament. Aceste coduri se bazează deseori pe aderența la un set de principii explicite, precum cele Zece Porunci sau Carta drepturilor

omului. O astfel de etică absolută nu permite nici un grad de libertate care ar putea justifica mijloacele pentru un scop sau circumstanțele menite să justifice anumite cazuri în care principiile sunt suspendate sau aplicate într-o formă alterată. La extrem, nici un fel de circumstanțe nu pot justifica o abrogare a standardului etic.

Un standard al eticii absolute postulează că viața umană este sacră și de aceea nu trebuie în nici un chip să fie înjosită, oricât de neintenționat. În cazul cercetării, nu există justificare pentru un experiment care induce suferință oamenilor. Dintr-o astfel de poziție, este rezonabil să susținem că nu trebuie condusă nici o cercetare, în psihologie sau medicină, care afectează integritatea biologică sau psihologică a unei ființe umane, indiferent de beneficiul care ar putea sau care va exista cu siguranță pentru societate în ansamblu.

Cei care adoptă această perspectivă susțin că, deși acțiunile care provoacă suferință sunt conduse în numele științei, de dragul cunoașterii, al „securității naționale” sau al oricărei alte abstracțiuni, ele sunt non-etice. În psihologie, cei care aderă la tradiția umanistă au fost cei mai vehemenți când au spus că grija fundamentală pentru demnitatea umană trebuie să aibă precedență asupra scopurilor disciplinei, și anume să prezică și să controleze comportamentul.

Experimentul Stanford a fost complet non-etic

Pe baza unei astfel de etici absolute, experimentul Stanford trebuie judecat ca fiind non-etic pentru că oamenii au suferit o angoasă considerabilă. Ei au suferit mult mai mult decât ar fi putut anticipa atunci când s-au oferit voluntari pentru un studiu privind „viața în închisoare”, efectuat la o universitate de prestigiu. Mai mult, suferința a crescut în amploare cu timpul și a dus la reacții extreme de stres și emoționale, astfel încât cinci dintre tinerii deținuți inițial sănătoși au fost eliberați mai devreme.

Și gardienii au suferit când și-au dat seama ce au făcut sub protecția rolului lor și în spatele ochelarilor de soare care induc anonimatul. Ei au putut vedea și auzi durerea și umilința cauzate

colegilor studenți, care nu făcuseră nimic pentru a merita o astfel de brutalitate. Abuzul lor este mult mai intens decât tulburările trăite de participanții la cercetarea clasică a lui Milgram privind „obediința oarbă față de autoritate”, pe care o vom revedea în profunzime în următorul capitol⁴. Această cercetare a fost etichetată drept non-etică pentru că participanții și-au putut imagina durerea pe care credeau că o provoacă aplicând șocuri electrice unei victime, „studentul”.⁵ Dar când studiul s-a încheiat, ei și-au dat seama că „victima” era de fapt un complice care nu era rănit, ci doar se prefăcea. Tulburarea lor venea din conștientizarea a ceea ce ar fi putut face dacă șocurile electrice ar fi fost adevărate. În schimb, tulburarea gardienilor noștri a derivat din conștientizarea faptului că „șocurile” aplicate deținuților *erau adevărate*, directe și continue.

O trăsătură suplimentară a studiului care l-ar califica drept non-etic a fost faptul că nu le-am spus nimic despre natura ares-tărilor studenților desemnați în rolul de deținuți sau părinților lor, aceștia fiind luați prin surprindere de această intruziune neașteptată în ziua lor de duminică. De asemenea, am fost vinovați de manipularea părinților, făcându-i să creadă că situația fiilor lor nu era atât de rea, prin diferite proceduri de înșelare și control inaugurate în seara de vizită. Dacă vă amintiți, ne făceam griji că părinții își vor lua fiii acasă dacă și-ar fi dat seama de natura abuzivă a închisorii simulate. Pentru a împiedica această acțiune ce ar fi încheiat studiul, am dat un „spectacol” pentru ei. Am făcut asta nu numai pentru a păstra închisoarea intactă, ci și ca ingredient de bază pentru simularea noastră, pentru că astfel de înșelătorii sunt obișnuite în multe sisteme aflate sub investigarea unor comitete de supraveghere. Scoțând covorul roșu care arată bine, managerii sistemului contracarează plângerile și grijile legate de aspectele negative ale situației.

Alt motiv pentru care experimentul Stanford este considerat non-etic este faptul că nu am încheiat studiul mai devreme. Ar fi trebuit să-l închei după ce al doilea deținut a suferit o tulburare severă de stres în ziua a treia. Asta ar fi trebuit să fie o dovadă suficientă că Doug-8612 nu simulase reacția emoțională și căderea nervoasă din ziua precedentă. Ar fi trebuit să ne oprim după ce

următorii deținuți au suferit tulburări de stres. Dar nu am făcut asta. Poate că așa fi terminat studiul duminică, la sfârșitul unei săptămâni întregi, ca o „încheiere naturală”, dacă intervenția Christinei Maslach nu ar fi forțat sfârșitul prematur. Poate așa fi încheiat studiul după o săptămână pentru că eu și mica mea echipă formată din Curt Banks și David Jaffe eram epuizați de lucrul zilnic cu logistica și de nevoia de a controla abuzul din ce în ce mai extins al gardienilor.

Restrospectiv, cred că motivul principal pentru care nu am încheiat studiul mai curând, când a început să-mi scape din mână, a rezultat din conflictul creat în mine de rolurile mele duale, de investigator principal, și astfel păstrător al eticii experimentului, și de intendent al închisorii, dornic de a menține integritatea și stabilitatea închisorii mele, cu orice preț. Așa vrea să cred că dacă altcineva ar fi jucat rolul de intendent așa fi văzut lumina și așa fi suflat din fluier mai devreme. Acum îmi dau seama că ar fi trebuit să existe cineva cu autoritate deasupra mea, cineva care să supravegheze experimentul.

Totuși, nici Comitetul pentru Cercetări pe Subiecți Umani și nici eu nu ne-am gândit că era necesară o astfel de autoritate externă într-un experiment în care studenții aveau libertatea de a rămâne sau de a pleca oricând. Înainte de experiment, era vorba doar ca niște „tineri să se joace de-a hoții și vardiștii” și era greu de imaginat ce se va întâmpla peste câteva zile. Ar fi fost bine să fi avut o perspectivă în avans a ceea ce urma să se întâmple.

Sunt sigur că dacă acest experiment ar fi fost efectuat în epoci mai recente, studenții și părinții lor ne-arfi dat în judecată pe mine și universitatea. Dar în anii șaptezeci societatea era mai puțin litigioasă. Nu s-au depus plângeri legale și au existat doar câteva atacuri privind etica acestei cercetări, atacuri declanșate de colegi.⁶ Într-adevăr, eu am cerut o evaluare etică postexperiment realizată de Asociația Psihologilor Americani în iulie 1973, care a stabilit că au fost urmate liniile directe etice existente.

Totuși, mă simt responsabil pentru că am creat o instituție care a permis comiterea unor astfel de abuzuri în contextul „psihologiei detenției”. Experimentul a reușit prea bine în simularea a ceea

ce este mai rău în închisorile adevărate, dar descoperirile s-au făcut cu prețul suferinței umane. Îmi pare rău pentru asta și până în ziua de astăzi îmi cer scuze că am contribuit la acest fapt inuman.

Etica relativă

Cele mai multe cercetări urmează un model etic utilitar. Când un principiu etic admite aplicații contingente, standardul lui este unul relativ și atunci trebuie judecat după criteriile pragmatice, cântărite conform unor principii utilitare. Evident că această cercetare a fost ghidată de un astfel de model, așa cum se întâmplă cu cele mai multe experimente psihologice. Dar care elemente sunt luate în considerare în ecuația costuri-câștiguri? Cum sunt cântărite proporțional pierderea și câștigul? Cine hotărăște dacă câștigul este mai mare decât pierderea? Acestea sunt unele dintre întrebările care trebuie puse dacă o poziție a eticii relative poate fi considerată etică în general.

Unele soluții sunt oferite pe baza înțelepciunii convenționale, adică a stării prezente a cunoștințelor relevante, a precedentelor în cazuri similare, a consensului social, a valorilor și sensibilității cercetătorului individual și a nivelului de conștiință a unei societăți date, într-o anumită epocă. Institutele de cercetare, agențiile de finanțare și guvernele stabilesc, de asemenea, linii directoare stricte și restricții pentru orice tip de cercetare medicală și non-medicală.

Iată care este nucleul dilemei etice pentru specialiștii în științele sociale: un anumit cercetător poate crea un echilibru între ce crede că este necesar pentru realizarea unei cercetări utile din punct de vedere social sau teoretic și ceea ce este considerat necesar pentru bunăstarea și demnitatea participanților la cercetare? Cum prejudecățile pro domo ale cercetătorilor îi pot împinge mai aproape de primul punct decât de al doilea, referenții externi, în special cei care oferă burse și comisiile instituțiilor, trebuie să acționeze ca avocați pentru participanții relativ lipsiți de putere. Ei trebuie să acționeze, de asemenea, în interesul „științei” și „societății” când

determină dacă și în ce grad pot fi permise într-un experiment excitația emoțională, înșelarea sau alte stări neplăcute. Ei operează pe baza presupunerii că orice impact negativ al unor astfel de proceduri este trecător și nu durează dincolo de limitele experimentului. Să luăm acum în considerare modul în care au fost slujite aceste interese opuse în experimentul Stanford.

Din partea relativistă a argumentului etic, putem fi mulțumiți că experimentul Stanford nu a fost non-etic datorită următoarelor: consiliul legal al universității a fost consultat, a emis o declarație formală de „consimțământ informat” și ne-a arătat care sunt cerințele privind munca, siguranța și asigurările pe care trebuie să le satisfacem pentru ca experimentul să fie aprobat. Declarația de „consimțământ informat” semnată de fiecare participant preciza că în timpul experimentului va exista o invadare a intimității; deținuții vor avea o dietă minimală, vor pierde unele dintre drepturile lor civile și vor fi hărțuiți. De la toți se aștepta să-și onoreze contractul de două săptămâni cât mai bine posibil. Departamentul de sănătate a studenților a fost alertat despre studiul nostru și au fost făcute aranjamente pentru eventualele îngrijiri medicale de care ar putea avea nevoie subiecții. S-a cerut și s-a primit aprobarea oficială în scris de la agenția care a sponsorizat cercetarea, The Group Effectiveness Branch of the Office of Naval Research (ONR), Departamentul de psihologie de la Stanford și Instituțional Review Board.⁷

În afară de faptul că subiecții au fost arestați de poliție, participanții nu au fost păcăliți. Mai mult, împreună cu echipa mea le-am amintit în mod repetat gardienilor să nu-i abuzeze fizic pe deținuți, individual sau colectiv. Totuși, nu am menționat și abuzul psihologic.

Alt factor care complică stabilirea eticii acestui studiu este faptul că închisoarea noastră a fost deschisă inspecției unor persoane din afară care ar fi trebuit să apere drepturile participanților. Închisuiți-vă că sunteți un deținut care suferă în acest context. Dacă ați fi deținut în închisoarea noastră, cine ați vrea să vă sprijine? Cine ar fi apăsat butonul „leșire” pentru dumneavoastră, dacă nu ați fi putut face acest lucru singur? Preotul/capelanul închisorii, care v-a văzut plângând? Nici gând. Mama sau tata, prietenii, familia?

N-ar fi intervenit ei după ce ar fi observat că starea dumneavoastră se deteriorează? În cazul nostru, nimeni nu a făcut asta. Poate că ajutorul ar fi venit de la unul dintre numeroșii psihologi, absolvenți, secretare sau alți membri ai departamentului de psihologie, dintre care unii au vizionat înregistrări video ale unor părți ale studiului sau au făcut parte din comisia de audiere ori au vorbit cu participanții în timpul interviurilor sau când se aflau în depozit, din cauza temerilor noastre privind „pătrunderea prin efracție”. Nici un ajutor nu a venit însă de la aceste surse.

Așa cum am observat mai devreme, fiecare dintre acești spectatori a jucat un rol pasiv. Toți au acceptat felul în care eu am prezentat situația, lucru care i-a orbit în legătură cu imaginea reală. Ei au intelectualizat pentru că simularea părea reală, datorită realismului jocului de rol sau pentru că s-au concentrat doar pe amănuntele experimentului. Mai mult, spectatorii nu au văzut abuzurile mai grave pe măsură ce se desfășurau și nici participanții nu au fost dispuși să le dezvăluie celor din afară, nici măcar prietenilor apropiați și familiei. Erau motivați probabil de jenă, mândrie sau un simț al „masculinității”. Mulți au venit, au privit, dar nu au văzut, apoi au plecat.

În sfârșit, lucrul bun pe care l-am făcut a fost raportul extensiv, nu doar timp de trei ore după terminarea experimentului, ci și cu alte ocazii, când mulți participanți s-au întors pentru a revedea înregistrări și fotografii făcute în timpul studiului. Am păstrat contactul cu cei mai mulți dintre participanți câțiva ani după încheierea experimentului și le-am trimis copii ale articolelor, mărturia mea în fața Congresului, articole din ziare și notițe privind emisiunile de televiziune legate de experimentul Stanford. De-a lungul anilor, aproximativ șase dintre participanți m-au însoțit la unele emisiuni pe posturi naționale. Mai păstrez încă legătura cu unii dintre ei chiar și acum, după treizeci de ani.

Lucrul important legat de sesiunile de raport a fost că ele au dat participanților ocazia să-și exprime deschis sentimentele și să capete o înțelegere în privința lor și a comportamentului lor neobișnuit dintr-o situație nouă. Metoda noastră a fost o formă de „raport de informare”⁸ în care am arătat clar că unele efecte și credințe

elaborate într-un experiment pot dura dincolo de limitele experimentului. Am explicat motivele pentru care nu s-a întâmplat astfel în cazul acesta special. Am subliniat că ceea ce au făcut ei a fost un diagnostic al naturii negative a situației din închisoare create de noi pentru ei și nu un diagnostic al personalităților lor. Le-am amintit că au fost selectați cu grijă tocmai pentru că erau normali și sănătoși și că li s-a atribuit întâmplător unul sau altul dintre cele două roluri. Nu au adus în cadrul experimentului nici o patologie; mai degrabă locul a stimulat diferite patologii. În plus, i-am informat că, la rândul lor, colegii au făcut exact ce a făcut fiecare deținut. Același lucru a fost valabil pentru majoritatea gardienilor, care uneori au fost abuzivi cu deținuții. Ei s-au comportat în cadrul rolului exact cum au făcut colegii lor de tură.

De asemenea, am încercat să fac din sesiunea de informare o lecție despre „educația morală”, discutând în mod explicit conflictele morale cu care ne-am confruntat în timpul studiului. Teoreticianul pionier în dezvoltarea morală, Larry Kohlberg, a afirmat că astfel de discuții în contextul conflictului moral reprezintă principalul sau chiar singurul mod prin care se poate amplifica nivelul individual de dezvoltare morală.⁹

Să ne amintim că datele din lista de adjective referitoare la dispoziție au arătat că atât deținuții, cât și gardienii s-au întors la o stare emoțională mai echilibrată după sesiunea de informare și au atins niveluri comparabile cu starea emoțională de la începutul studiului.

Durata relativ scurtă a impactului negativ al acestei experiențe intense asupra participanților poate fi pusă pe seama a trei factori: mai întâi, acești tineri aveau un fundament psihologic și personal solid la care să se întoarcă după terminarea studiului. Apoi, experiența a fost unică și limitată la acea perioadă, la acel context și la acel scenariu, toate fiind apoi lăsate în urmă, ca „aventura lor în experimentul Stanford”, fără a mai fi reactivate în viitor. În al treilea rând, sesiunea detaliată de raport a arătat că deținuții și gardienii nu sunt responsabili pentru că s-au purtat rău și a identificat trăsăturile situației care i-au influențat.

Consecințe pozitive asupra participanților

În relațiile tradiționale ale eticii relative a cercetării, pentru ca o cercetare să fie aprobată, trebuie ca beneficiile aduse științei și/sau societății să fie mai mari decât costurile plătite de participanți. Deși un astfel de raport câștig/costuri pare corect, vreau să pun la îndoială această metodă de aprobare. Costurile plătite de participanți („subiecți” în zilele apuse ale experimentului Stanford) au fost reale, imediate și tangibile. În schimb, câștigurile anticipate atunci când studiul a fost elaborat sau aprobat erau doar probabile, îndepărtate și era posibil să nu se înregistreze niciodată. Multe cercetări promițătoare nu obțin rezultate semnificative și de aceea nu sunt date publicității și nu circulă în comunitatea științifică. Chiar și datele semnificative publicate pot să nu fie transpuse în practică, iar practica poate să nu se dovedească a fi fezabilă atunci când este măsurată în funcție de nivelul beneficiilor sociale. Pe de altă parte, unele cercetări simple care nu prezentau vreo aplicație evidentă atunci când au fost concepute s-au dovedit a avea aplicații importante. De exemplu, cercetarea privind condiționarea sistemului nervos autonom a dus direct la folosirea biofeedback-ului ca ajutor terapeutic în sănătate.¹⁰ Mai mult, majoritatea cercetătorilor au dovedit puțin interes sau talent pentru „ingineria” aplicării descoperirilor lor în domenii personale și sociale. În ansamblu, aceste critici susțin că partea referitoare la „câștig” a ecuației eticii cercetării poate să nu existe în principiu sau în practică, în timp ce partea dureroasă rămâne o pierdere clară pentru participanți și pentru societate.

De asemenea, din ecuația etică lipsește preocuparea pentru câștigul net al participanților. Beneficiază ei în vreun fel din faptul că au făcut parte dintr-un anumit proiect de cercetare? De exemplu, remunerația lor financiară compensează tulburarea trăită pentru că au luat parte la o cercetare medicală ce studiază aspecte ale durerii? Oamenii valorizează cunoașterea pe care o obțin ca participanți la cercetare? Rapoartele de informare adecvate și detaliate sunt esențiale pentru realizarea acestui obiectiv secundar al

cercetării cu subiecți umani. (Pentru un exemplu referitor la modul în care poate fi obținut acest lucru într-unui dintre experimentele mele despre psihopatologia indusă, vezi notele.¹¹) Dar astfel de câștiguri nu pot fi presupuse; ele trebuie demonstrate empiric, ca rezultate ale unui studiu condus cu conștiința „eticii sale îndoielnice”. La fel de absentă din majoritatea discuțiilor privind etica este obligația ce revine cercetătorilor de a se angaja într-un tip special de activism social care face ca studiul lor să fie util domeniului studiat și să vizeze dezvoltarea societății.

Aș vrea să echilibrez un pic balanța etică a experimentului Stanford, observând mai întâi câteva dintre profiturile remarcabile pe care el le-a adus participanților și echipei. Apoi voi sublinia activismul social în care m-am angajat în ultimele trei decenii, pentru a mă asigura că valoarea acestui experiment a fost înțeleasă deplin.

Câștiguri personale neașteptate aduse participanților și echipei din cadrul experimentului Stanford

Acest studiu care a exercitat un impact durabil asupra unora dintre participanți și asupra echipei de cercetare a avut efecte pozitive neașteptate. În general, în evaluările ulterioare (trimise de acasă, la momente diferite după terminarea studiului), cei mai mulți dintre participanți au spus că a fost o experiență personală valoroasă. Aceste efecte pozitive au echilibrat într-o anumită măsură efectele negative ale experienței, căci am observat că nici unul dintre participanți nu a mai dorit să se ofere voluntar într-un studiu similar. Să examinăm câteva dintre efectele pozitive ale experimentului Stanford, extrase din evaluările participanților.

Doug, deținutul 8612, un lider al revoltei din închisoare, a fost primul care a suferit o reacție emoțională severă de stres. Acest fapt ne-a obligat să-l eliberăm după doar treizeci și șase de ore. Experiența a fost tulburătoare pentru el, așa cum a spus într-un

interviu în timp ce se filma documentarul nostru. *Furie tăcută: experimentul Stanford*.

„Ca experiență a fost unic, nu am țipat așa de tare niciodată în viața mea. Mi-am pierdut controlul, atât asupra situației, cât și asupra sentimentelor mele. Poate că am avut mereu probleme cu pierderea controlului. Voiam să mă înțeleg pe mine, așa că am studiat psihologia (după experimentul Stanford). O să studiez psihologia și o să aflu ce resorturi animă o persoană, ca să nu mă mai tem atât de mult de necunoscut.”²

Într-o evaluare ulterioară pe care a completat-o la cinci ani după terminarea studiului, Doug a afirmat că la început a simulat o reacție de stres extrem pentru a fi eliberat, dar apoi rolul l-a copleșit. „M-am gândit că singurul mod în care pot ieși din experiment era să mă prefac bolnav, mai întâi fizic. Apoi, când asta nu a mers, am simulat oboseala mentală. Totuși, energia necesară pentru a ajunge în acea stare și simplul fapt că am putut fi atât de tulburat m-au supărat cu adevărat.” Cât de tulburat? El a relatat că prietena lui i-a spus că era atât de tulburat și de iritat, încât a vorbit încontinuu despre experiment două luni de la terminarea lui.

Doug a obținut doctoratul în psihologie clinică, în parte pentru a învăța cum să-și controleze mai bine emoțiile și comportamentul. Disertația sa a fost despre rușine (a statutului de deținut) și vină (a statutului de gardian), și-a făcut rezidențiatul la închisoarea San Quentin, nu într-o instituție medicală, și de peste douăzeci de ani este psiholog criminalist în sistemele corecționale din San Francisco și California. Mărturia sa emoționantă a dat numele documentarului nostru. *Furie tăcută*, căci el a vorbit despre impulsul sadic al gardienilor care trebuie ținut în șah, pentru că este mereu prezent în situații cu diferențial de putere - gata să se manifeste, să explodeze, ca un fel de „furie tăcută”. O parte a carierei lui Doug s-a concentrat asupra ajutorului oferit deținuților pentru a-și putea păstra o urmă de demnitate în ciuda mediului și gardienilor și deținuților pentru a coexista amiabil. Acesta este un caz de efect negativ inițial puternic al experimentului Stanford

care a fost transformat într-o cunoaștere cu consecințe durabile pentru individ și societate. Același subiect al cercetării a suferit mult și a câștigat mult.

Gardianul Hellmann, durul „John Wayne”, a fost prezentat în toate emisiunile televizate legate de studiu, pentru rolul său dominant și pentru muncile și jocurile „diabolic de creative” pe care le-a inventat pentru deținuți. Ne-am întâlnit de curând la o prelegere pe care am ținut-o și mi-a mărturisit că, spre deosebire de cele cincisprezece minute de celebritate ale lui Andy Warhol pe care le are oricine în viață, studiul Stanford i-a oferit lui „cincisprezece minute de infamie, permanent”. Ca răspuns la rugămintea mea de a se gândi dacă participarea sa a avut vreo consecință pozitivă în viața lui, mi-a trimis o scrisoare:

Deceniile în care am purtat povara vieții l-au îmblânzit pe adolescentul arogant și insensibil care eram în 1971. Dacă cineva mi-ar fi spus că acțiunile mele i-au rănit pe deținuți, răspunsul meu probabil ar fi fost că „ei sunt slabi și pământați”. Dar amintirea felului în care m-am cufundat atât de adânc în rol, încât am fost orb la suferința celorlalți, îmi slujește astăzi drept poveste moralizatoare și mă gândesc foarte atent la modul în care mă port cu oamenii. De fapt, unii poate mă consideră mult prea sensibil pentru rolul meu de proprietar de firmă, căci uneori ezit în a lua hotărârea, de pildă, de a-i da afară pe angajații necorespunzători, de teamă că ar fi o măsură prea dură pentru ei.¹³

Gardianul Vandy ne-a povestit despre ideile derivate din experiența de lider dur al turei sale. Într-o evaluare ulterioară ce a avut loc la câteva luni după terminarea studiului, el ne-a spus:

„Bucuria mea de a-i hărțui și pedepsi pe deținuți era destul de nenaturală, pentru că eu sunt înclinat să mă consider empatic cu cei răniți, în special cu animalele. Cred că a fost un rezultat secundar al libertății mele totale de a-i controla pe deținuți; am început să fac abuz de autoritatea mea. Din această perspectivă.

am încercat să-mi dau seama când sunt dur sau autoritar și apoi să mă corectez. Mi se pare mult mai simplu să examinez asta și să-mi dau seama când mă port astfel. Acum, datorită capacității mele de a înțelege mai bine, cred că am devenit mai puțin sever și autoritar decât înainte de experiment."

Carlo Prescott, consultantul nostru, a fost eliberat de la San Quentin cu șase luni înainte de implicarea sa în experimentul Stanford. Fusese încarcerat în mai multe închisori din California, dar și într-o instituție de corecție a tinerilor, timp de peste șaptesprezece ani din viață. Schimbările statutului său profesional și stima de sine crescută care au rezultat din faptul că a predat împreună cu mine la Stanford un curs despre psihologia detenției, dar și contribuțiile sale la experimentul Stanford au avut consecințe salutare pentru el. A obținut un post bun, ca gazdă a unei emisiuni radio numite *Colțul lui Carlo*, la postul KGO din San Francisco, unde le provoca ascultătorilor conștiința socială și *oferea* idei pătrunzătoare privind tendințele rasiste și fasciste din Statele Unite. A predat și alte cursuri la facultate, a ținut prelegeri, a făcut muncă în folosul comunității, a depus mărturie în fața Congresului, împreună cu mine, și în toți acești ani a fost un cetățean model.

Craig Haney a absolvit Facultatea de Drept de la Universitatea Stanford și a obținut un doctorat la departamentul nostru de psihologie. Este profesor la Universitatea din California, Santa Cruz, unde predă cursuri de psihologie și drept și de psihologia instituțiilor. Craig a devenit unul dintre consultanții naționali de frunte privind condițiile din închisoare și unul dintre puținii experți în psihologie care lucrează cu avocații ce-i reprezintă pe deținuți în procesele împotriva guvernului Statelor Unite. A scris pe larg și strălucit despre multe aspecte ale infraționalității, pedepsei, execuției și corecției. Am colaborat la multe articole pentru cărți și reviste de profil.¹⁴ Relatarea sa despre impactul pe care experimentul Stanford l-a avut asupra lui arată în mod clar valoarea acestui experiment.

Pentru mine, experimentul Stanford a fost o experiență formativă, care mi-a determinat cariera. Tocmai terminasem al doilea an de psihologie la Stanford, când împreună cu Phil Zimbardo și Curtis Banks am început să planific această cercetare. Interesul meu în a aplica psihologia socială pentru a investiga infracțiunile și pedepsele tocmai începuse să se cristalizeze, cu binecuvântarea și sprijinul lui Phil Zimbardo. [...] Nu la mult timp după ce mi-am terminat munca la experimentul Stanford am început să studiez închisori adevărate și apoi m-am concentrat asupra istoriilor sociale care au ajutat la modelarea vieții deținuților. Dar niciodată nu am pierdut perspectiva asupra instituțiilor obținută din observarea și evaluarea rezultatelor celor șase zile din închisoarea noastră simulată.¹⁵

Christina Maslach, eroina experimentului Stanford, este acum profesor de psihologie la Universitatea din California, Berkeley, decan și profesorul anului distins de Fundația Carnegie. Implicarea ei scurtă, dar intensă, în experimentul Stanford a avut un impact pozitiv asupra carierei sale, așa cum precizează într-o relatare retrospectivă.¹⁶

Pentru mine, moștenirea importantă a experimentului Stanford se concretizează în ceea ce am învățat din experiența personală și în modul în care acest lucru mi-a permis să-mi aduc propriile contribuții profesionale la știința psihologiei. Lucrul principal pe care l-am învățat a fost psihologia dezumanizării - cum oamenii în principiu buni pot ajunge să-i perceapă și să-i trateze pe alții în moduri atât de rele; cât de ușor este pentru unii oameni să-i trateze pe alții care depind de ajutorul sau bunăvoința lor ca mai puțini umani, inferiori, nedemni de respect sau de egalitate. Această experiență m-a condus spre cercetarea de pionierat privind surmenajul - riscurile psihologice ale activității de lucrător în serviciile sociale cu consum emoțional mare, care-i fac pe oameni inițial devotați și grijulii să-i dezumanizeze și să-i trateze prost chiar pe cei pe care trebuie să-i ajute. Cercetarea mea a încercat

să elucideze cauzele și consecințele surmenajului într-o varietate de situații ocupaționale; de asemenea, a încercat să aplice aceste descoperiri la găsirea unor soluții practice. În plus, încurajez analiza și schimbarea determinantilor situaționali ai surmenajului, în loc să mă concentrez asupra personalității lucrătorilor individuali. Așa că implicarea mea în experimentul Stanford nu înseamnă doar rolul pe care l-am avut în încheierea studiului mai devreme decât era plănuțit, ci și reușita de a începe un nou program de cercetare inspirat de experiența mea personală în acest studiu cu caracter unic.¹⁷

Aș adăuga că, spre deosebire de latura ce privește procesele de dezindividualizare atât de intense în experimentul Stanford, Christina a întreprins cercetări de pionierat în opusul lor, individualizarea - modurile în care oamenii se străduiesc să devină unici.¹⁸

Phil Zimbardo. Și am ajuns la mine. (Vezi notele pentru statutul lui Curtis Banks și David Jaffe.¹⁹) Săptămâna experimentului Stanford mi-a schimbat viața în multe feluri, atât profesional, cât și personal. Rezultatele care pot fi etichetate drept consecințe pozitive neașteptate create pentru mine de această experiență au fost vaste. Cercetarea, viața la catedră și cea personală mi-au fost afectate și am devenit un agent al schimbării sociale în îmbunătățirea condițiilor din închisori și în reliefaarea altor forme de abuz de putere instituțională.

În următoarele trei decenii, cercetările mele au fost stimulate de o varietate de idei extrase din această închisoare simulată. Ele m-au condus spre studiul timidității, al perspectivei temporale și al nebuliei. De asemenea, mi-au schimbat felul de a preda. Vă rog să-mi permiteți, în acest moment, să mă opresc puțin asupra acestor trei linii de cercetare care se intersectează și asupra schimbărilor în stilul de predare, determinate de experimentul Stanford. După aceea voi arăta mai pe larg cum m-a ajutat experimentul să-mi schimb viața personală.

Timiditatea ca închisoare autoimpusă

„Ce altă temniță este atât de întunecată ca propria inimă? Ce temnicer este atât de inexorabil ca propriul sine?”

NATHANIEL HAWTHORNE

În închisoarea noastră de la subsol, deținuții au renunțat la libertățile lor de bază ca răspuns la controlul coercitiv al gardienilor. Totuși, în viața reală de dincolo de laborator, mulți oameni renunță voluntar la libertatea de vorbire, de acțiune și de *asociere* fără ca niște gardieni să-i forțeze să facă asta. Ei l-au internalizat pe gardian *ca* parte a imaginii lor despre sine; gardianul care limitează opțiunile de spontaneitate, libertate și bucurie în viață. Paradoxal, tot acești oameni și-au însușit imaginea deținutului pasiv care consimte la aceste restricții autoimpuse asupra acțiunilor lor. Orice acțiune care atrage atenția asupra propriei persoane îl amenință cu umilirea, rușinea și respingerea socială potențială și deci trebuie evitată. Ca răspuns la gardianul interior, șinele de deținut se retrage din viață, se ascunde într-o celulă și alege siguranța închisorii tăcute a timidității.

Elaborând această metaforă din experimentul Stanford, am ajuns să mă gândesc la timiditate ca la o fobie socială care rupe legăturile conexiunilor umane, făcându-i pe ceilalți oameni să pară amenințători, nu prietenoși. În anul de după încheierea studiului legat de închisoare am început o inițiativă majoră de cercetare, Proiectul Stanford privind timiditatea, pentru a investiga cauzele, corelațiile și consecințele timidității la adulți și adolescenți. A fost primul studiu sistematic al timidității la adult; după ce am obținut suficiente date am continuat să elaborez un program de tratare a timidității într-o clinică pentru timiditate (1977). Funcționând continuu în tot acest timp în comunitatea din Palo Alto, clinica a fost condusă de dr Lynne Henderson și acum face parte din Școala Superioară de Psihologie „Pacific”. Principalul meu scop în tratarea și prevenirea timidității a fost acela de a dezvolta mijloace care să-i ajute pe timizi să se elibereze de închisorile lor tăcute, autoimpuse. Am făcut asta

în parte prin scrierea unor cărți de popularizare, pentru publicul larg, despre cum se tratează timiditatea la adulți și copii.²⁰ Aceste activități constituie o compensație pentru detenția la care i-am supus pe participanții la experimentul Stanford.

Prejudecăți legate de perspectiva temporală

„Oamenii de afară au tendința să trăiască privind spre viitor. Pentru un deținut, viitorul este vag și abia schițat. Trecutul este departe; oamenii nu mai scriu după un timp. Prezentul este amplificat.”

KEN WHAIEN, fost deținut și dramaturg²¹

Senzația timpului a fost distorsionată în multe feluri în experimentul Stanford. Pentru deținuți, ciclul de somn a fost tulburat de trezirile forțate pentru numărătoare; erau mereu obosiți și epuizarea a fost amplificată de exercițiile monotone și de sarcinile plictisitoare atribuite. Simțul timpului le era afectat și de absența semnelor exterioare de zi și noapte și de lipsa ceasurilor. (Absența ceasurilor face parte din strategia cazinourilor, pentru a-i închide pe jucători într-un prezent, îndepărtând orice referință la timp.) Așa cum *am* observat în ultimul capitol, deținuții au amplificat concentrarea pe prezentul îngrozitor, vorbind despre situația imediată și rareori despre trecutul sau viitorul lor. Este interesant că după eliberarea deținuților care au cedat nervos, cei rămași în detenție nu se refereau aproape deloc la ei. Erau plecați și uitați, scoși din memoria de scurtă durată.

În ceea ce privește echipa, și perspectiva noastră temporală a fost distorsionată de turele lungi pe care a trebuit să le îndurăm, de episoadele scurte de somn și de numeroasele probleme logistice și tactice cu care a trebuit să ne confruntăm zi și noapte. Cred că unele dintre judecățile noastre greșite se datorează, în parte, perspectivei temporale distorsionate. Aceste experiențe au dus la nevoia mea de a înțelege cum este influențat comportamentul uman de

senzația noastră temporală, modul în care separăm fluxul experiențelor în categoriile temporale ale trecutului, prezentului și viitorului. Folosind observații, interviuri, experimente și studii interculturale am aflat multe lucruri noi despre perspectiva temporală, lucruri care mi-au permis să elaborez o unitate de măsură validă și de încredere pentru aprecierea diferențelor individuale ale perspectivei temporale.²² Inventarul Zimbardo al Perspectivei Temporale (ZTPI) este folosit de cercetători din toată lumea pentru a studia o mulțime de fenomene importante, precum prejudecățile în adoptarea deciziilor, boli, stres, dependență, rezolvarea de probleme și multe alte fenomene „amprentate temporal”.

Viețile celor mai mulți oameni sunt controlate de folosirea exagerată a unui singur cadru temporal - trecutul, prezentul sau viitorul - și sunt susținute de celelalte cadre pe care ar trebui să le folosească într-un mod mai flexibil și mai echilibrat, în funcție de cerințele unei situații specifice. Când avem de rezolvat ceva, atunci este nevoie de disciplina asociată cu orientarea spre viitor. Când vrem să stabilim legături cu familia și cu prietenii, trebuie să apelăm la rădăcinile din trecut. Când vrem să ne bucurăm de plăcerile senzuale ale vieții și când căutăm aventuri noi, orientarea spre prezent ne face capabili de aceste lucruri. Mulți factori contribuie la faptul că oamenii sunt orientați în mod excesiv spre prezent - în mod hedonist sau fatalist -, excesiv spre viitor sau excesiv spre trecut - în mod negativ sau pozitiv. Printre acești factori se numără influențele culturale, educația, religia, clasa socială, modelarea din familie și experiențele personale. Experimentul Stanford a arătat că perspectiva temporală nu este doar o trăsătură personală sau un rezultat, ci poate fi modificată de experiențele din situațiile care o extind sau o contractă.

Studiul instituțiilor arată clar că perspectiva temporală joacă un rol puternic și ascuns în modelarea minții celor care devin „instituționalizați”, în închisori, aziluri pentru bătrâni sau spitale. Rutinele nesfârșite și activitățile zilnice nediferențiate creează o aparentă circularitate a timpului - el doar curge, neseplat în unități liniare semnificative, ci concentric, ca și cum ar fi călătoria unei furnici pe o bandă Mobius. Printre descoperirile sale privind semnificația detenției

În cazul fraților Soledad, George Jackson reflectează asupra timpului și a distorsionării sale:

Timpul îmi scapă printre degete. [...] Nu puteam scăpa de el nici măcar noaptea. [...] Zilele și chiar săptămânile se contopesc *unele* cu altele, nesfârșite. Fiecare zi care vine și trece este exact ca aceea care a trecut înaintea ei.²³

Nebunia la oameni normali

„Știi ce ai făcut aici? (Sherlock Holmes îl întreabă pe Sigmund Freud.) Ai reușit să preiei metodele mele - observația și inferența - și să le aplici la ceea ce se găsește în interiorul capului unui subiect.”

NICHOLAS MEYER, *The Severi Percent Solution*

Unul dintre cele mai dramatice rezultate ale experimentului Stanford a fost modul în care mulți tineri sănătoși și normali au început să se comporte patologic într-o perioadă scurtă de timp. Cum selecția noastră a eliminat așa-zisele „dispoziții premorbide” preexistente ca factori cauzali, am vrut să înțeleg procesele prin care au apărut simptome psihopatologice la oameni obișnuiți. Astfel, pe lângă faptul că m-a stimulat să studiez timiditatea și perspectiva temporală, experiența mea din experimentul Stanford a inițiat o linie nouă de cercetare teoretică și experimentală despre modul în care oamenii normali încep să „înnebunească”.

Majoritatea lucrurilor pe care le știm despre funcționarea anormală provin din analizele retrospective care încearcă să înțeleagă ce factori ar fi putut cauza perturbarea mentală la o anumită persoană - cam ca strategiile lui Sherlock Holmes de raționament inferențial, de la efecte înapoi la cauze. În schimb, eu am încercat să elaborez un model care se concentrează pe procesele implicate în dezvoltarea simptomelor tulburării mentale, precum fobia și paranoia. Oamenii sunt motivați să genereze explicații când percep că au fost încălcate anumite

așteptări legate de funcționarea lor. Ei încearcă să înțeleagă ce a mers prost când eșuează în situații academice, sociale, de afaceri, sportive sau sexuale - în funcție de cât de importantă este discrepanța pentru integritatea lor. Procesul rațional de căutare a semnificației este distorsionat de prejudecăți cognitive care concentrează atenția asupra categoriilor de explicații care nu sunt potrivite cu analiza curentă. Astfel, folosirea în exces a unor explicații care se concentrează asupra „oamenilor” ca fiind cauze ale reacțiilor proprii poate împinge încercarea de găsire a unui sens spre dezvoltarea unor simptome caracteristice gândirii paranoice. În mod similar, explicațiile concentrate pe „situații” ca fiind cauzele reacțiilor proprii pot distorsiona spre dezvoltarea de simptome tipice gândirii fobice.

Acest model nou al bazelor cognitive și sociale ale „nebuliei” la oameni normali și sănătoși a fost validat de experimentele noastre controlate din laborator. Am descoperit, de pildă, că simptomele patologice pot apărea la o treime dintre participanții normali în timpul procesului rațional de a înțelege sursele inexplicabile ale excitației.²⁴ De asemenea, am demonstrat că studenții cu auz normal, care au suferit o surzire parțială temporară prin sugestie hipnotică, au început curând să gândească și să se poarte în moduri paranoice, crezând că ceilalți le sunt ostili. Astfel, deficiențele de auz nedetectate la bătrâni pot contribui la dezvoltarea unor tulburări paranoice; de aceea, pot fi prevenite sau tratate cu dispozitive speciale pentru auz, nu cu psihoterapie sau instituționalizare.

Prin urmare, am susținut că semințele nebuniei pot fi plantate în curtea oricui și vor crește ca răspuns la perturbările psihologice trecătoare din decursul vieții. Trecerea de la un model medical restrictiv al perturbărilor mentale la un model de sănătate publică încurajează căutarea vectorilor situaționali care acționează în perturbările individuale și societate, în loc să limităm căutarea la interiorul capului unui individ perturbat. Vom fi mai capabili să prevenim și să tratăm nebunia/psihopatologia dacă facem astfel încât cunoașterea fundamentală privind procesele cognitive, sociale și culturale să contribuie la mai buna înțelegere a mecanismelor implicate în transformarea comportamentului normal într-unui disfuncțional.

Predare prin renunțare la putere

Conștiința ușurinței cu care am devenit o figură de putere dominantă în experimentul Stanford m-a condus spre restruc-turarea metodelor mele de predare: am oferit studenților mai multă putere și am limitat rolul profesorului *la* experiența sa în domeniu și nu la controlul social. Am instituit perioade de „deschidere” la începutul orei, în care studenții puteau critica orice în privința cursului sau puteau face comentarii personale. Acest lucru a evoluat spre buletine informative online în care studenții erau încurajați să vorbească deschis despre aspectele pozitive și negative ale cursului, în fiecare zi. De asemenea, am redus competiția pentru note mari printre studenți prin faptul că nu am dat note după un grafic bine determinat, ci prin elaborarea unor standarde absolute care derivau din felul în care studenții stăpâneau criteriile de lucru, prin teste susținute cu un partener de învățare și uneori chiar prin eliminarea completă a notării, la anumite cursuri.²⁵

Impactul personal al experimentului Stanford

În anul următor încheierii experimentului Stanford m-am căsătorit cu Christina Maslach (10 august 1972) la Memorial Church din Stanford, acolo unde ne-am reînnoit și jurămintele maritale la aniversarea a douăzeci și cinci de ani de căsătorie, în prezența copiilor noștri. Această veritabilă eroină influențează pozitiv tot ce fac. În relația cu ea am fost capabil să mai salvez încă o părticică de paradis din infernul acelei experiențe din închisoare.

Alt impact personal pe care l-a avut acest studiu de o săptămână a fost acela că am devenit un avocat al schimbării sociale pe baza dovezilor oferite de cercetării, am promovat reforma închisorilor și mi-am dedicat eforturile pentru a amplifica *mesajul* semnificativ al experimentului Stanford. Să le revedem în detaliu.

Maximizarea câștigului: răspândirea evangheliei sociale

Deși experimentul Stanford mi-a modificat viața din multe puncte de vedere, una dintre cele mai bruște schimbări a survenit atunci când am fost invitat să apar în fața unui subcomitet al Congresului Statelor Unite: deodată mă transformasem dintr-un cercetător teoretician într-un avocat al schimbării sociale. În audierile privind reforma închisorilor (octombrie 1971), subcomitetul nu a vrut doar o analiză, ci și recomandări pentru reformă. În declarația mea din *Raportul în fața Congresului*, am susținut clar intervenția forului legislativ în structura închisorii, pentru a aduce îmbunătățiri în situația deținuților și în cea a personalului corecțional.²⁶

Pledoaria mea a luat forma unui apel la conștientizarea necesității încheierii „experimentului social” al închisorii pentru că, așa cum arată rata mare de recidivism, experimentul a eșuat. Trebuie să găsim motivul acestui eșec prin mai multe analize minuțioase ale sistemului și să identificăm soluții alternative la încarcerare. De asemenea, trebuie să înfrângem rezistența împotriva unei reforme semnificative a închisorilor. A doua mea mărturie în fața unui subcomitet al Congresului ce privea detenția juvenilă (septembrie 1973) m-a dus și mai departe spre a deveni un avocat social. Am prezentat nouăsprezece recomandări pentru un tratament îmbunătățit al infractorilor juvenili în detenție.²⁷ Am fost bucuros să aflu că a fost votată o nouă lege federală care, în parte, a fost inspirată de intervenția mea. Senatorul Birch Bayh, conducătorul acestei investigații, a ajutat la introducerea în lege a regulii conform căreia, pentru a preveni să fie abuzați, minorii din arestul premergător procesului nu trebuie închiși alături de adulți în închisori federale. Experimentul Stanford viza abuzurile cornișe împotriva minorilor în detenție înainte de proces. (Desigur, am încurcat lucrurile prin audierea în fața comisiei de eliberare condiționată, ceea ce în realitate nu se întâmplă decât după ce indivizii sunt condamnați.)

Un impact legal puternic asupra psihicului experimentului Stanford l-a avut asupra mea a derivat din participarea la procesul de la Curtea

federală *Spain et al. vs Procunier et al.* (1973). Cei șase deținuți din San Quentin au fost izolați în carceră timp de peste trei ani pentru așa-zisa lor implicare în uciderea unor gardieni și a unor deținuți informatori în timpul tentativei de evadare a lui George Jackson, din 21 august 1971. Ca martor expert, am inspectat incinta și dependențele din centrul de maximă securitate San Quentin și i-am intervievat de câteva ori pe cei șase deținuți. Declarația și mărturia mea la proces au conchis că acele condiții din închisoare - izolare involuntară, prelungită și indefinită în circumstanțe dezumanizante - constituie o „pedeapsă crudă și neobișnuită” și de aceea trebuie schimbate. Curtea a ajuns la o concluzie similară. În plus, pe parcursul procesului am fost psihologul expert al echipei de avocați ai reclamantilor.

Toate activitățile în care m-am angajat după experimentul Stanford au fost întreprinse cu simțul unei misiuni etice. Pentru a echilibra ecuația eticii relative, mi s-a părut că este necesar să compensez durerea participanților la experimentul Stanford, maximizând câștigul adus de această cercetare științei și societății. Eforturile mele sunt rezumate într-un capitol scris în 1983, „Transformarea cercetării experimentale într-o pledoarie pentru schimbare socială”.²⁸

Puterea mass-mediei și a imaginilor

Pentru că experimentul Stanford a fost o experiență atât de vizuală, am folosit imaginile sale pentru a răspândi mesajul puterii situaționale. Mai întâi am creat un set de optzeci de diapozitive sincronizate cu narațiunea mea înregistrată pe casetă audio (cu ajutorul lui Gregory White, în 1972); ansamblul a fost distribuit în principal profesorilor universitari, ca material auxiliar la prelegeri. Inventarea dispozitivului video ne-a permis să transferăm aceste imagini și să includem în prezentare înregistrări arhivate din timpul studiului, precum și alte filmări, declarații și povestiri înregistrate pe casetă audio. Acest proiect a fost elaborat cu ajutorul unei echipe de studenți de la Stanford conduse de Ken Munsen«/regizorul filmului *Furie tăcută: experimentul Stanford* (1985). Recent a fost transferat în format DVD

(cu asistența lui Scott Plous, 2004). Această prezentare de cincizeci de minute are o calitate bună și este disponibilă în toată lumea. Imaginile și acțiunea dramatică au făcut posibilă extinderea în continuare a ariei de răspândire a experimentului Stanford, prin includerea unui segment din film în serialul de televiziune la dezvoltarea căruia am contribuit, *Discovering Psychology*, anume *The Power of the Situation*. Am putut prezenta imagini din experimentul Stanford în manualele mele de introducere în psihologie, *Psychology and Life* și *Psychology: Core Concepts*. Aceste imagini au fost încorporate și în prelegerile mele despre psihologia răului susținute în fața unui public format din studenți, profesioniști și profani.

Prima publicare a experimentului Stanford a avut loc în presa națională, în *New York Times Sunday Magazine* (8 aprilie 1973), în articolul „Mintea este un temnicer formidabil: o închisoare pirandelliană”. Prezentarea trebuia să ajungă dincolo de limitele academice de audiență obișnuite pentru o asemenea cercetare experimentală, în această publicație, forța ei a fost amplificată de includerea multor imagini ilustrative. O relatare din revista *Life* (octombrie 1971), intitulată „Aproape îi consideram pe deținuți vite”, a atras și mai mult atenția mass-mediei.

Natura vizuală a experimentului Stanford l-a făcut potrivit pentru televiziune. Mai devreme am menționat că a fost prezentat la doar câteva luni după încheiere în serialul *Chronolog* de la NBC.²⁹ Povestea ilustrată a experimentului Stanford a fost transmisă și în cadrul emisiunii *60 de minute* și într-un serial de la postul *National Geographic*.³⁰ A fost prezentat și într-un program de televiziune foarte bine realizat, „Experimente privind comportamentul uman.”³¹

Alte posibilități prin care am încercat în mod activ să extind impactul studiului includ următoarele:

- prezentarea studiului unor grupuri compuse din profani, militari, polițiști, psihologi, în scopul de a le trezi preocuparea pentru viața din închisoare.
- organizarea de conferințe referitoare la corecțiile din armata Statelor Unite (1972, 1973 și 1974), care examinau relația

dintre programele de cercetare și deciziile politice și măsurau impactul lor asupra sistemelor corecționale militare: atenția se concentra, printre altele, pe probleme sistemice, cum ar fi discriminarea rasială și frustrarea determinată de ambițiile nerealizate ale celor care fac recrutări.³²

- ajutarea unei comunități locale să testeze o nouă închisoare și personalul abia angajat, prin crearea unei închisori simulate în care o sută treizeci și doi de cetățeni s-au oferit voluntar pentru a juca rolul de deținuți timp de trei zile: puterea jocului de rol la care am fost martori în experimentul Stanford a fost și mai dramatică în această situație de închisoare reală - gardienii, dându-și seama că sunt observați public, s-au comportat mai degrabă binevoitor. Un reporter a remarcat câteva dintre reacțiile extreme: „O casnică a prezentat simptomele unei căderi nervoase și a trebuit eliberată.” „O femeie-deținut a luat un ostatic, i-a pus un cuțit la gât, l-a tăiat ușor și a refuzat să ducă până la capăt rolul pe care trebuia să-l joace. Gardienii au fost nevoiți să o rețină.” „Mulți vor remarca mai târziu că într-o singură zi mințile lor s-au încetșoșat și nu s-au mai putut concentra. Au devenit iritați din cauza lipsei de intimitate, în special a toaletelor deschise. Unii s-au simțit abandonați și dezumanizați. Alții au spus că au început să se retragă în ei înșiși sau au vrut să se revolte. Unii au pierdut noțiunea timpului.” Această demonstrație a alertat echipa în privința mai multor probleme tehnice și operaționale, pe care le-a rezolvat înainte de a deschide închisoarea pentru delincvenții locali. Unul dintre deținuții simulați era un avocat care a spus că, în ciuda aspectului corespunzător al închisorii și a personalului politic, centrul de detenție „este cu siguranță un loc mizerabil”.³³ Ca urmare a testării acestei închisori, oficialii au pus în practică strategii de ameliorare pentru a contracara astfel de reacții extreme ale viitorilor deținuți.
- schimbul de corespondență (scrisă la mașină, în acele zile în care nu exista calculator) cu peste două sute de deținuți, dintre care doisprezece au devenit corespondenți constanți. Chiar

și astăzi răspund la multe întrebări adresate prin e-mail de elevi, în special de la liceenii britanici, pentru care experimentul Stanford face parte obligatoriu din cursul de psihologie socială și cognitivă (vezi www.revision-notes.co.uk).

Două dintre cele mai emoționante scrisori care au fost stimulate de experimentul Stanford au venit de la un coleg psiholog, de curând, iar alta de la un deținut, chiar după studiu. Aș vrea să vi le împărtășesc și dumneavoastră înainte de a examina și alte extrapolări ale experimentului nostru în diferite domenii. Psihologul a descris paralele între experimentul Stanford și îndoctrinarea militară pe care a trăit-o:

Interesul meu pentru psihologia socială a început când eram cadet la Academia USAF și am citit (sau am văzut înregistrarea video) despre experimentul Stanford la cursul de introducere în psihologie. Vorbea despre ce vedeam că se întâmplă în jurul meu, despre îndoctrinarea unor tineri promițători pentru a-i transforma în mașini de ucis, de abuz și de dezumanizare. Analiza dumneavoastră este la fix: nu se pune problema de a avea niște soldați cu o morală superioară, ci de a recunoaște că situația de război (și practicile/instituțiile culturale militare pe care le-am elaborat pentru a „pregăti” oamenii pentru această situație) ne transformă în monștri.³⁴

Un deținut dintr-o închisoare de stat din Ohio a descris abuzurile pe care le-a suportat și furia pe care i-au produs-o:

De curând am fost eliberat de la „izolare”, unde am fost ținut timp de treizeci și șapte de luni (lunii). Mi s-a ordonat tăcerea și numai „șoptitul” către cel din celula de lângă mine făcea să fiu bătut de gardieni, stropit cu chimicale, maltrat și aruncat într-o „celulă de dezbrăcare”, gol, unde dormeam pe podeaua de beton fără a avea așternuturi, fără chiuvetă și chiar fără WC. Podeaua servea drept toaletă și pat și „sistemul de tăcere” era impus și aici. Dacă scăpăm un „geamăt” printre buze din cauza durerii și disconfortului eram

bătut din nou. Am petrecut acolo nu zile, ci luni, treizeci și șapte de luni la carceră. Am depus toate plângerile posibile împotriva actelor de brutalitate ale personalului administrativ. Curtea mi-a respins toate petițiile. Din cauza refuzului meu de a lăsa lucrurile așa cum erau și de a „uita” *tot ce s-a* întâmplat în acele treizeci și șapte de luni la carceră, sunt cel mai detestat deținut din acest penitenciar din Ohio și sunt numit „incorigibil de fond”.

Domnule profesor Zimbardo, poate că sunt incorigibil, dar dacă sunt, motivul este acela că mai degrabă aș muri decât să accept să fiu tratat ca și cum nu aș fi o ființă umană. Nu m-am plâns niciodată de sentința mea ca fiind nejustificată, cu excepția mijloacelor legale de a face apel. Nu am pus niciodată un cuțit la gâtul unui gardian, cerând eliberarea. Știu că hoții trebuie pedepsiți și nu justific hoția, chiar dacă sunt hoț. Dar acum nu cred că voi *mai fi* hoț după ce voi fi eliberat.

Nu, nu m-am reabilitat. Doar că nu mai cred că mă voi îmbogăți furând. Acum mă gândesc doar la „ucidere”. Sâ-i ucid pe cei care m-au bătut și m-au tratat ca și cum aș fi fost un câine. Sper și mă rog pentru sufletul meu și pentru viitoarea mea viață în libertate, sper să pot depăși amărăciunea și ura care-mi mănâncă zilnic sufletul, dar știu că nu va fi ușor.

replici și extrapolări

Vom încheia prezentarea experimentului Stanford ca fenomen social cu o scurtă trecere în revistă a modurilor în care rezultatele sale au fost replicate sau reproduse și apoi extinse la alte domenii. Dincolo de utilitatea sa în științele sociale, experimentul Stanford a migrat departe, în alte domenii, în arena publică a show-urilor de televiziune, a filmelor comerciale și chiar a producțiilor artistice. Descoperirea sa de bază privind ușurința cu care oamenii buni pot fi transformați în făptași ai răului dacă puterea lor instituțională nu

este restrânsă a dus la anumite aplicații sociale și militare menite să prevină astfel de rezultate.

Pentru că este important să mergem mai departe și să luăm în considerare întregul domeniu al cercetării psihologice care validează și lărgeste concluziile experimentului Stanford, în acest moment este suficient doar să subliniez aceste replici și extrapolări. O prezentare mai largă a materialului, cu referințe și comentarii detaliate, este disponibilă la www.lucifereffect.com.

O replică solidă în altă cultură

O echipă de cercetători de la Universitatea din New South Wales, Australia, a extins experimentul Stanford păstrând o condiție asemănătoare cu a noastră și adăugând alte câteva variante experimentale, pentru a vedea cum influențează organizațiile sociale relația dintre deținuți și gardieni.³⁵ Regimul lor „standard” a fost modelat după închisorile de siguranță medie din Australia și a fost cel mai apropiat de experimentul Stanford, ca procedură. Concluzia principală desprinsă din protocolul lor experimental riguros este aceasta: „Rezultatele noastre susțin concluzia majoră a lui Zimbardo, și anume că relațiile ostile din închisoare rezultă în principal din natura regimului de detenție și nu din caracteristicile personale ale deținuților și ofițerilor.” (p. 283) Aceste rezultate, obținute în cadrul de cercetare amintit, ajută la îndepărtarea scepticismului privind validitatea unor astfel de experimente simulate, oferind puncte de reper pentru a evalua schimbările comportamentale din caracteristicile structurale definite obiectiv ale închisorilor adevărate.³⁶

Experiența simulată a cabinetului de psihiatrie

Timp de trei zile, douăzeci și nouă de membri ai personalului spitalului Elgin din Illinois au fost închiși într-o sală, un salon pentru boli nervoase în care au jucat rolul de „pacient”. Dintre aceștia,

douăzeci și doi de angajați și-au jucat rolurile obișnuite din spital, în timp ce observatori antrenati și camere video înregistrau ce se întâmplă. „Lucrurile petrecute acolo erau cu adevărat fantastice”, a relatat directorul de cercetare Norma Jean Orlando. Într-un timp scurt pacienții falși au început să se poarte asemenea celor adevărați: șase au încercat să evadeze, doi s-au retras în sine, doi plângeau incontrollabil, iar unul a fost aproape de o cădere nervoasă. Cei mai mulți au trăit o creștere generală a tensiunii, anxietății, frustrării și disperării. Majoritatea pacienților simulați (peste 75%) au relatat că s-au simțit: „încarcerati”, fără identitate, ca și cum sentimentele lor nu ar conta, ca și cum nimeni nu i-ar asculta, că nu sunt tratați ca persoane, nimănui nu-i pasă de ei, uitaseră că este un experiment și se simțeau într-adevăr pacienți. Un membru al personalului devenit pacient care a suferit în cursul acestui experiment desfășurat la un sfârșit de săptămână a relatat: „Obișnuiam să-i privesc pe pacienți ca și cum ar fi niște animale; niciodată până acum nu mi-am dat seama prin ce trec aceștia.”³⁷

Rezultatul pozitiv al studiului, conceput ca o urmare a experimentului Stanford, a fost formarea unei organizații de membri ai personalului care au lucrat în mod cooperant cu foști și actuali pacienți. Scopul lor era trezirea conștiinței personalului spitalicesc cu privire la modul în care sunt tratați pacienții și o îmbunătățire a relației dintre membrii personalului și bolnavi. Ei și-au dat seama de puterea „situației lor totale” de a transforma comportamentul pacienților și al personalului în moduri nedorite și apoi în moduri constructive.

O replică aparent eșuată dintr-un pseudoexperiment de televiziune

S-a realizat un experiment pentru o emisiune BBC pe baza modelului Stanford. Rezultatele obținute le pun la îndoială pe cele ale experimentului Stanford pentru că gardienii au dovedit un nivel redus de violență și cruzime. Să ne îndreptăm atenția spre sfârșitul

studiului și spre concluzia sa remarcabilă: deținuții i-au dominat pe gardieni! Gardienii au devenit „din ce în ce mai paranoici, deprimați și stresați și s-au plâns că au fost maltratați”.³⁸ Repet, nu deținuții, ci gardienii au fost tulburați de experiența din acest *reality show*. Câțiva dintre gardieni nu au mai suportat și au plecat; nici unul dintre deținuți nu a făcut asta. Deținuții au dobândit curând superioritatea, lucrând în echipă, pentru a-i submina pe gardieni; apoi toți au discutat și au hotărât să formeze o „comunitate” pașnică - cu ajutorul unui organizator de sindicat! Site-ul web Lucifer Effect conține o analiză critică a acestui pseudoexperiment.

Experimentul Stanford ca avertisment împotriva abuzului de putere

Două dintre urmările pozitive neașteptate ale cercetării noastre au fost în cazul adăposturilor pentru femei și al programului SERE al Marinei (supraviețuire, evitare, rezistență și evadare). Directorii unui număr mare de adăposturi pentru femeile maltratate m-au informat că folosesc filmul *Furie tăcută* pentru a ilustra ușurința cu care puterea masculină poate deveni abuzivă și distructivă. Vizionarea acestui film și discutarea implicațiilor lui le ajută pe respectivele femei să nu se învinovățească pentru abuzul suferit, ci să înțeleagă mai bine factorii situaționali care i-au transformat pe partenerii lor, altă dată iubitori, în infractori. De asemenea, experimentul a fost implicat în anumite versiuni ale teoriei feministe privind relațiile dintre sexe bazate pe putere.

Fiecare domeniu al Armatei are o versiune a programului SERE. El a fost elaborat după războiul din Coreea, pentru a-i învăța pe cei prinși de inamic cum să reziste la formele extreme de interogatoriu coercitiv și abuz. În centrul pregătirii se află duritățile psihologice și fizice pe care soldații le trăiesc timp de mai multe zile într-un lagăr de prizonieri de război simulat. Această simulare intensă îi pregătește să facă față mai bine terorilor cu care s-ar putea confrunta dacă sunt capturați și torturați.

Am fost informat de mai multe surse din Marină că mesajul experimentului Stanford privind ușurința cu care puterea de comandă poate deveni excesivă a fost prezentat explicit în antrenamentul lor, prin intermediul filmului și site-ului nostru web. Mesajul îi previne pe antrenorii-capturatori SERE asupra impulsului de a „sări calul” atunci când abuzează de „captivei” lor. Astfel, un efect benefic al experimentului Stanford este acela de a ghida antrenamentul privind reținerea „gardienilor”, într-o situație care le permite acestora să-i abuzeze pe ceilalți „pentru binele lor ulterior”.

Totuși, pe de altă parte programul SERE, așa cum a fost practicat de armată la Fort Bragg, Carolina de Nord, este utilizat acum greșit, spun unii critici, de Pentagon. Ei susțin că oficiali de frunte au „făcut trecerea” de la concentrarea asupra modalităților de a spori rezistența soldaților americani capturați la elaborarea unor tehnici eficiente de interogare, care să fie folosite împotriva „combatanților inamici” capturați și a altor presupuși inamici ai Americii. Conform mai multor relatări, aceste tehnici au migrat din programele militare SERE spre închisoarea Guantanamo, supranumită „Gitmo”.

Profesorul de drept M. Gregg Bloche și Jonathan H. Marks, avocat și specialist britanic în bioetică, au condamnat folosirea acestor proceduri de interogare elaborate în parte de specialiști în știința comportamentului și de medici. Ei susțin că „prin aducerea tacticilor SERE și a modelului Guantanamo pe câmpul de luptă, Pentagonul a deschis o cutie a Pandorei privind abuzul potențial... Faptul că liderii civili ai Pentagonului adoptă modelul SERE este încă o dovadă că abuzul echivalent cu tortura era o politică națională și nu doar produsul unor liber-profesioniști sau mercenari.”³⁹ Reporterul de investigații Jane Mayer a exprimat preocupări similare în eseu ei publicat în *New Yorker*, „Experimentul”.⁴⁰ Vom reveni la problema folosirii greșite a experimentului Stanford de către Pentagon în capitolul 15.

Tacticile dezvoltate de programele SERE au făcut parte din protocolul pentru pregătire defensivă a personalului militar în cazul în care este capturat de inamic; totuși, după atacurile teroriste din 11 septembrie 2001, ele au fost integrate în arsenalul de tactici

ofensive pentru a obține informații de la personalul militar și de la civilii considerați inamici. Obiectivul lor era acela de a-i face pe cei interogați să se simtă vulnerabili, să se supună și să coopereze prin relatarea informațiilor dorite. Tehnicile au fost elaborate cu ajutorul consultanților specialiști în științele comportamentale și au fost rafinate pe baza practicii de tip încercare și eroare pe teren, în exercițiile SERE de la Fort Bragg, Carolina de Nord, și alte locații de antrenament militar. În general, aceste tactici au minimizat folosirea torturii fizice, înlocuind-o cu „tortura blândă”, mentală. Cinci dintre principalele tactici din programul SERE folosite pentru a-i determina pe cei interogați să dezvăluie informațiile dorite sunt:

- umilirea și degradarea sexuală;
- umilirea bazată pe practici religioase și culturale;
- privarea de somn;
- privarea și supraîncărcarea senzorială;
- tortura fizică pentru a obține avantajele psihologice ale fricii și anxietății, cum ar fi „cufundarea capului în apă” sau hipotermia (expunerea la temperaturi foarte scăzute).

Vedem cum aceste tactici sunt propuse în mod specific în rapoartele secretarului Apărării, Donald Rumsfeld, pentru a fi folosite la Guantanamo, și ale secretarului Sanchez, la Abu Ghraib, și puse în practică în aceste închisori și în altele. Există dovezi că o echipă de interogatori și alt personal militar din Guantanamo au participat la programul SERE de la Fort Bragg în august 2002. Având în vedere natura secretă a acestei informații, afirmațiile de mai sus sunt, firește, doar deducții logice bazate pe rapoarte din diferite surse din domeniu.

Este posibil ca mesajul principal al experimentului Stanford privind puterea situațională să fi fost adoptat de Pentagon și folosit în programele de antrenament pentru tortură? Nu aș vrea să cred asta; totuși, o analiză recentă susține această afirmație.

„Acesta pare să fie experimentul care a influențat metodele de tortură în Irak. [...] Este creată o situație - înrăutățită de lipsa de personal, de pericol și de lipsa unui control independent din exterior -

și cu puțină încurajare (nu există niciodată instrucțiuni specifice de a tortura) gardienii torturează. Această situație și acest gen de tortură sunt recunoscute acum pe scară largă în închisorile americane din Irak. [...] Avantajul administrației Statelor Unite în «situația» din experimentul Stanford este că oferă posibilitatea de a nega - nu există ordine de a tortura, dar se poate prezice că situația va genera acest lucru."⁴¹

Autorii continuă și precizează că aceasta este mai mult decât o simplă speculație pentru că experimentul Stanford este menționat în Raportul Comisiei Schlesinger care a investigat abuzurile din Abu Ghraib. Ei susțin că „publicarea informațiilor despre acest experiment într-un document oficial, legându-l de condițiile din închisorile militare americane, sugerează responsabilitatea specifică ierarhiei de comandă". Legătura-cheie cu experimentul Stanford din Raportul Schlesinger este modul în care a subliniat puterea situației patologice create în închisoarea noastră experimentală.

„Reacțiile antisociale, negative, observate nu au fost produsul unui mediu creat prin combinarea unor personalități deviate, ci rezultatul unei situații intrinsec patologice care poate distorsiona și reorienta comportamentul unor indivizi normali. Anormalitatea rezidă aici în natura psihologică a situației și nu în cei care au trecut prin ea."⁴²

Extrapolări în cultura populară

Trei exemple ale modului în care experimentul nostru a trecut din turnul său de fildeș spre domeniile muzicii, teatrului și artei sunt un grup rock, un film german și creația unui artist polonez a cărui „formă de artă" a fost expusă în 2005 la Bienala de la Veneția. „Stanford Prison Experiment" este numele unui grup rock din Los Angeles, a cărui muzică intensă este o „fuziune între punk și zgomot", conform liderului lor, care a aflat despre experimentul Stanford când era student la UCLA.⁴³ *Das Experiment* este un film german bazat pe experimentul Stanford, care a fost distribuit pe larg în toată lumea. Faptul că filmul a fost inspirat din experimentul real

conferă legitimitate și realism acestei „fantezii”, cum i-a spus scenaristul. Pelicula îi derutează intenționat pe spectatori în legătură cu cele întâmplate în studiul nostru, prin libertățile asumate de dragul senzaționalului. Filmul se încheie cu o etalare vulgară a sexismului, a sexualității și violenței gratuite, fără valori pozitive.

Deși unora dintre spectatori filmul li s-a părut interesant, el a fost criticat în diverse recenzii, cum au fost cele semnate de doi cunoscuți critici britanici de film. Jurnalistul de la *The Observer* a conchis: „*Das Experiment* este un thriller neverosimil, fără originalitate, care se prezintă ca o fabulă a înclinației naționale (poate chiar universale) către fascismul autoritar.”⁴⁴ Jurnalistul de la *The Guardian* a fost și mai dur: „Orice episod din *Big Brother* ar fi avut mai multă substanță decât acest nonsens prostesc și obtuz.”⁴⁵ Criticul american de film Roger Ebert a extras o lecție valoroasă din film, care este aplicabilă și experimentului inițial: „Poate că uniforme ne transformă în haite, conduse de câinele din frunte. Există puțini rătăciți.”⁴⁶

Artistul polonez Artur Zmijewski a realizat un film de patruzeci de minute. *Repetiție*, care prezintă cele șapte zile pe care voluntarii plătiți le-au petrecut în închisoarea simulată. Filmul a rulat o dată la fiecare oră pentru un public larg din pavilionul polonez (iunie 2005) la Bienala de la Veneția, cea mai veche sărbătoare a artei contemporane, precum și la evenimente artistice din Varșovia și San Francisco.

Conform unui critic, acest film „sugerează că experimentul lui Zimbardo, care denotă deopotrivă intuiție și metodă științifică, ar putea avea calitățile unei opere de artă. [...] Totuși, în închisoarea simulată decorul artistic este ignorat rapid. «Jocul» atinge o inerție proprie, implicându-i atât de puternic pe jucători în dinamica sa, încât începe să-i atingă în profunzime. Gardienii devin mai brutali și vor controlul. Cei care nu se supun sunt duși în carceră; toate capetele sunt rase. În acest moment câțiva deținuți, în loc să privească totul ca pe un joc urât pe care-l pot suporta oricât ar dura (la patruzeci de dolari pe zi), îl privesc ca pe o situație în mod autentic rea și renunță la «experiment» definitiv”⁴⁷

web site-ul experimentului stanford: puterea internetului

Folosind imagini de arhivă și un set de patruzeci și două de diapositive, www.prisonexp.org spune povestea a ceea ce s-a întâmplat în timpul celor șase zile ale experimentului nostru; site-ul include documente, discuții, articole, interviuri și numeroase alte materiale utile pentru profesori, studenți și pentru oricine este interesat să afle mai mult despre experiment, în cinci limbi. A fost lansat în decembrie 1999, cu ajutorul lui Scott Plous și Mike Lestik.

Dacă vizitați Google.com și căutați „experiment”, veți descoperi probabil că experimentul Stanford este site-ul aflat în top în toată lumea, din două sute nouăzeci și unu de milioane de rezultate, așa cum era în august 2006. Similar, o căutare „prison” (închisoare) plasează experimentul Stanford ca al doilea rezultat, după British Prison Service, din o sută nouăzeci și două de milioane de rezultate, înaintea Biroului Federal al Închisorilor din Statele Unite.

Într-o zi obișnuită, paginile www.prisonexp.org sunt vizitate de peste douăzeci și cinci de mii de ori - de mai mult de treizeci și opt de milioane de ori de când s-a lansat site-ul. Când se difuzau știrile despre abuzurile din închisoarea Abu Ghraib, în mai și iunie 2004, traficul pe site-ul experimentului Stanford (și pe site-ul părinte, www.socialpsychology.org) a depășit două sute cincizeci de mii de accesări pe zi. Acest nivel de trafic atestă nu doar interesul public față de cercetarea psihologică, ci și nevoia pe care o au mulți oameni de a înțelege dinamica detenției sau, mai general, dinamica puterii și opresiunii. Datele pot reflecta și statutul acum legendar atins de acest experiment în multe țări din lume.

O consecință personală a vizitării site-ului experimentului Stanford este vizibilă în următoarea scrisoare a unui student la psihologie în vârstă de nouăsprezece ani, care descrie modul în care acesta i-a fost util, permițându-i să înțeleagă mai bine o experiență teribilă pe care a trăit-o în timpul serviciului militar.

De la început [când urmăream experimentul Stanford] aproape că mi-au dat lacrimile. În noiembrie 2001 am intrat în corpul de marină al Statelor Unite, urmând un vis din copilărie. Pentru a scurta povestea, am devenit victima unor abuzuri fizice și psihice ilegale repetate. O investigație a arătat că am suferit mai mult de patruzeci de bătaii neprovocate. Până la urmă, oricât m-am luptat cu asta, am devenit suicidar și am fost eliberat din baza militară. Mă aflam aici de trei luni. Ceea ce încerc să subliniez este că maniera în care gardienii dumneavoastră și-au îndeplinit sarcinile și modul în care o fac instructorii din armată este incredibil. Am fost uimit de toate paralelele dintre gardienii dumneavoastră și un anumit ofițer care-mi vine în minte. Am fost tratat asemănător și chiar mai rău în unele cazuri.

Un incident care iese în evidență a fost un efort de a distruge solidaritatea plutonului. Am fost forțat să stau în mijlocul grupului meu și să strig către ceilalți recruți „dacă v-ați fi mișcat mai repede, nu am face asta atâtea ore”, în vreme ce fiecare recrut ținea deasupra capului un echipament foarte greu. Evenimentul a fost asemănător cu cel în care deținuții din experiment au spus „numărul 819 a fost un deținut rău”. După incident și după ce am ajuns acasă, câteva luni mai târziu nu m-am gândit decât că vreau să mă întorc și să le arăt celorlalți recruți că, deși ofițerul a tot repetat că sunt un recrut rău, adevărul este altul. (Așa cum a vrut să facă deținutul nostru, Stew-819.) Îmi vin în minte și alte tratamente la care eram supuși, cum ar fi flotările ca pedeapsă, capetele rase, faptul că nu aveam altă identitate și că ni se adresau cu „recrut cutare”, toate fiind la fel ca în studiul dumneavoastră.

Ideea este că, deși experimentul dumneavoastră a fost realizat acum treizeci și unu de ani, când am citit studiul am reușit să înțeleg ceea ce nu putusem înțelege până atunci, chiar și după terapie și consiliere. Ceea ce ați demonstrat a făcut lumină asupra unei probleme cu care mă confruntam deja de aproape un an. Deși sigur nu este o scuză pentru comportamentul lor, acum pot înțelege ce s-a aflat la baza acțiunilor ofițerilor când erau sadici și hămesiți de putere.

Pe scurt, dr Zimbardo, mulțumesc.

O descriere grafică a formării unui pușcaș marin poate fi găsită în lucrarea lui William Mares, *The Marine Machine*.⁴⁸

Este rezonabil să conchidem că acest mic experiment are o valoare durabilă, nu doar pentru specialiștii în științe sociale, ci și pentru publicul larg. Acum cred că acel ceva anume este transformarea dramatică a naturii umane, nu cu ajutorul chimicalelor misterioase ale dr Jekyll, care îl preschimbau în maleficul domn Hyde, ci mai degrabă prin puterea situațiilor sociale și a sistemelor care le creează și le susțin. Eu și colegii mei suntem încântați că am fost capabili „să aducem psihologia în conștiința publică” într-un mod informativ, interesant și plăcut, care ne permite tuturor să înțelegem ceva elementar și atât de tulburător despre firea umană.

Acum este timpul să extindem baza noastră empirică dincolo de acest experiment singular, căci în următoarele capitole vom revedea o varietate de cercetări, din mai multe surse, care ilustrează cât de mult pot conta situațiile în transformarea oamenilor buni în făptași de rele.

12

INVESTIGAREA DINAMICII SOCIALE: PUTERE, CONFORMITATE ȘI OBEDIENȚĂ

„Cred că în viața oricărui om în anumite perioade și în viața multor oameni în toate perioadele între pruncie și bătrânețe, unul dintre elementele dominante este dorința de a fi în interiorul cercului local și teroarea de a fi lăsat pe dinafară. [...] Dintre toate pasiunile, pasiunea pentru cercul interior este cea mai abilă în a-l determina pe omul care nu este încă foarte rău să făptuiască lucruri foarte rele.”

C.S. LEWIS, *The Inner Ring* (1944)¹

Motivele și trebuințele care de obicei ne sunt utile pot să ne ducă la pierzanie dacă sunt stârnite, amplificate sau manipulate de forțe situaționale pe care nu le recunoaștem ca fiind puternice. De aceea răul este atât de penetrant. Ispita pe care el o exercită constituie doar un mic ocol pe calea vieții, o ceață în oglinda laterală, care duce la dezastru.

În încercarea de a înțelege transformarea de caracter a unor tineri de ispravă în cadrul experimentului Stanford, am evidențiat până acum un număr de procese psihologice cruciale în pervertirea gândurilor, a percepțiilor, a sentimentelor și a acțiunilor lor. Am văzut cum trebuința fundamentală de a aparține, de a se asocia cu alții și de a fi acceptat de ei, *atât de* importantă pentru construirea comunității și formarea legăturilor familiale, a fost deviată în experimentul Stanford pentru a se conforma cu noile norme emergente care le permiteau gardienilor să abuzeze deținuții.² Am văzut mai departe că motivul de bază pentru consecvența între atitudinile personale și comportamentul public permite ca angajamentele disonante să fie rezolvate și raționalizate prin violența împotriva camarazilor.³

Voi afirma că cele mai dramatice exemple de schimbare dirijată de comportament și de „control asupra minții” nu sunt consecințe ale unor forme exotice de influență, cum ar fi hipnoza, drogurile psihotrope sau „spălarea creierului”, ci mai degrabă urmări ale manipulării sistematice de-a lungul timpului, în cadru închis, a celor mai banale aspecte ale naturii umane.⁴

În acest sens, cred, a afirmat omul de cultură englez C.S. Lewis că o forță puternică în transformarea comportamentului uman, care împinge oamenii să treacă granița dintre bine și rău, provine din dorința de bază de a fi „înăuntru” și nu „în exterior”. Dacă ne gândim că puterea socială este localizată într-un set de cercuri concetrice, de la cel mai puternic cerc, cel central sau interior, spre cercul exterior, cel mai puțin semnificativ social, putem înțelege concentrarea lui asupra forței centripete din acest cerc central. „Cercul interior” al lui Lewis este fantomaticul Camelot al acceptării într-un grup special, într-o asociație privilegiată, care conferă status imediat și o identitate amplificată. Atracția pe care el o exercită asupra celor mai mulți dintre noi este evidentă - cine nu vrea să fie membru al „grupului interior”? Cine *nu vrea să știe* că a fost evaluat și găsit demn de a fi inclus, demn de a face ascensiunea într-un teritoriu nou, rarefiat, de acceptabilitate socială?

Presiunea din partea egalilor a *fost identificată drept o forță* socială care îi determină pe oameni, mai ales pe adolescenți, să facă

lucruri ciudate - orice lucruri! - pentru a fi acceptați. Totuși, căutarea cercului interior este alimentată din interior. Nu există presiune din partea egalilor fără un impuls din interior care să îi facă să Te dozească. Aceasta îi face pe oameni să își dorească să intre în frății, culte, cluburi sociale sau în armată prin ritualuri de inițiere dureroase și umilitoare. Ea justifică suferințele de o viață în procesul de a urca scara corporatistă.

Această forță motivațională este dublu energizată de ceea ce Lewis a numit „teroarea de a fi lăsat pe dinafară”. Teama de respingere atunci când individul dorește să fie acceptat poate invalida spiritul de inițiativă și poate nega autonomia personală. Poate transforma animalele sociale în introvertiți timizi. Amenințarea imaginărilor de a fi aruncați în grupul exterior îi poate determina pe unii oameni să facă aproape orice pentru a evita terifianta respingere. Autoritățile pot comanda obediență totală nu prin pedepse sau recompense, ci prin intermediu! unei arme cu două tălșuri: atracția acceptării, cuplată cu amenințarea respingerii. Această motivație umană este atât de puternică, încât și străinii sunt investiți cu putere atunci când ne promit un loc special la masa lor de secrete împărtășite - „numai între tine și mine”.⁵

Un exemplu trist pentru aceste dinamici sociale a ieșit recent la lumină: o mamă de patruzeci de ani s-a declarat vinovată la procesul care i s-a intentat pentru că a făcut sex cu cinci elevi de liceu și le-a oferit, lor și altora, droguri și alcool în cadrul unor sex party-uri săptămânale care au avut loc în casa ei timp de un an. Femeia a spus polițiștilor că a făcut asta deoarece voia să fie o „mamă cool”. În declarația dată sub jurământ, această mamă cool a mărturisit anchetatorilor că ea nu a fost niciodată populară printre colegii de liceu, dar orchestrarea petrecerilor o făcea să înceapă să se simtă „de-a grupului”.⁶ Din nefericire, ea a intrat în cercul interior nepotrivit.

Lewis descrie în continuare procesul subtil de inițiere, de îndoctrinare a unei persoane bune pentru a intra într-un cerc interior privat, care poate avea consecințe nefaste, făcând din această persoană un „ticălos”. Citez pasajul pe larg, deoarece este o expresie elocventă

pentru felul în care acest motiv uman de bază poate fi pervertit imperceptibil de către cei care au puterea de a admite sau de a nega accesul la cercul lor interior. Voi pregăti astfel scena pentru incursiunea noastră în laboratoarele experimentale și cadrele de teren ale specialiștilor în științele sociale care au cercetat astfel de fenomene cu o profunzime considerabilă.

Pentru nouă din zece oameni ca tine alegerea care poate duce la ticăloșire va veni, atunci când vine, în culori nu foarte dramatice. [...] Este aproape sigur că nu vor apărea oameni evident răi, amenințări sau mituiri evidente. La un pahar de băutură sau la o ceașcă de cafea, deghizată sub forma unei banalități și strecurată între două glume, de pe buzele unei persoane pe care de curând ai început s-o cunoști destul de bine și pe care speri că o vei cunoaște și mai bine - chiar în momentul în care te temi cel mai mult să nu pari naiv, neștiutor sau scorțos - incitarea va veni. Va fi incitarea de a face ceva care nu este tocmai în acord cu regulile tehnice de fair play, ceva pe care publicul, romanticul și ignorantul public, nu-l va înțelege niciodată. Ceva pentru care chiar și *outsiderii* din propria ta profesie s-ar putea îngrijora, dar despre care prietenul tău spune că „noi” - și la cuvântul „noi” încerci să nu roșești din pură plăcere -, „noi facem întotdeauna”. Și vei fi atras înăuntru, dacă ești atras, nu din dorința de câștig sau de facilități, ci pur și simplu deoarece la acel moment, când paharul era atât de aproape de buzele tale, nu ai suportat să fii împins înapoi în lumea exterioară și rece. Ar fi fost îngrozitor să vezi fața celui alt om - acel chip plăcut, confidențial, delicios de sofisticat - afișând dintr-odată răceală și dispreț, să știi că ai fost evaluat ca să intri în cercu! interior și ai fost respins. Și apoi, dacă ești atras înăuntru, săptămâna viitoare va fi vorba despre ceva puțin mai îndepărtat de reguli, iar anul viitor de ceva încă și mai îndepărtat de ele, și totul în cel mai jovial și mai prietenos spirit. Se poate termina cu o prăbușire, un scandal și cu o condamnare penală; se poate termina cu milioane, un rang nobiliar și cu onoarea de a decerna distincții la vechea ta școală. Dar vei fi un ticălos.

revelații ale cercetărilor asupra puterii situaționale

Experimentul Stanford este o fațetă din largul mozaic de cercetări care revelează puterea situațiilor sociale și construcția socială a realității. Am văzut cum se concentrează el pe relațiile de putere între indivizii dintr-un cadru instituțional. O varietate de studii care l-au precedat și l-au urmat au pus în evidență multe alte aspecte ale comportamentului uman modelate neașteptat de forțele situaționale.

Grupurile ne pot determina să facem lucruri pe care de obicei nu le-am face pe cont propriu, dar influența lor este adesea indirectă, pur și simplu modelând comportamentul normativ pe care grupul vrea ca noi să îl imităm și să-l practicăm. Dimpotrivă, influența autorității este adesea directă și fără subtilități: „Să faci ce-ți spun eu să faci.” Dar deoarece porunca este atât de deschisă și de sfidătoare, putem decide să nu ne supunem și să nu-l urmăm pe lider. Pentru a vedea la ce mă refer, să luăm în considerare această întrebare: în ce măsură o persoană bună, obișnuită, ar refuza sau ar accepta cererea emisă de o figură autoritară, de a face rău sau chiar de a ucide un necunoscut? Această întrebare provocatoare a fost testată experimental într-un studiu controversat despre obediența oarbă față de autoritate. Este un experiment clasic despre care ați auzit ca urmare a efectelor lui „șocante”, dar în procedurile sale sunt mai multe lucruri de valoare pe care le vom extrage pentru a veni în ajutorul încercării noastre de a înțelege de ce oamenii cumsecade pot fi determinați să se comporte rău. Vom trece în revistă replici și extrapolări ale acestui studiu clasic și vom pune din nou întrebarea legată de toate cercetările de felul acesta: Care este validitatea sa externă, care sunt paralelele în lumea reală ale demonstrației de laborator privind puterea autorității?

Atenție: aici sunt susceptibile să funcționeze preconcepțiile *pro domo*

Înainte de a trece la detaliile acestei cercetări, trebuie să vă avertizez în legătură cu o concepție pe care este posibil să o aveți și care vă poate împiedica să trageți concluziile corecte. Cei mai mulți dintre noi își construiesc concepții egocentrice, autograficant, autogonflante, *pro domo*, care ne fac să ne simțim speciali - niciodată banali și cu siguranță „deasupra mediei.”⁷ Astfel de concepții - sau biasuri, pentru a le numi cu un termen preluat din limba engleză - cognitive au o funcție valoroasă: ne accentuează stima de sine și ne protejează de loviturile grele ale vieții. Ele ne fac capabili să raționalizăm eșecurile, să ne acordăm nouă înșine succesele înregistrate și să ne degrevăm de responsabilitatea pentru deciziile rele și să avem o viziune deformată a realității. De exemplu, cercetarea arată că 86% din australieni își evaluează „deasupra mediei” performanța la locul de muncă, iar 90% din managerii americani își consideră munca superioară celei a omologilor medii. (Vai de sărmanul individ mediu!)

Totuși, aceste biasuri pot duce la inadaptare, făcându-ne să nu acceptăm asemănarea noastră cu ceilalți, și că oameni asemenea nouă se comportă rău în anumite situații dificile. Astfel de biasuri mai înseamnă și că nu ne luăm minime precauții pentru a evita consecințele nedorite ale comportamentului nostru, presupunând că „mie nu mi se va întâmpla”. Așa că ne asumăm riscuri sexuale, riscuri în trafic, riscuri în jocurile de noroc, riscuri de sănătate etc. În versiunea extremă a acestor biasuri, cei mai mulți oameni cred că sunt mai puțin vulnerabili la biasurile *pro domo* decât alții, chiar și după ce li se atrage atenția asupra lor.⁸

Aceasta înseamnă că atunci când citiți despre experimentul Stanford sau despre numeroasele studii din această secțiune a cărții, puteți trage foarte bine concluzia că *dumneavoastră* nu ați face ceea ce au făcut majoritatea, că veți fi, desigur, excepția de la regulă. Această credință statistic nerezonabilă (de vreme ce este împărtășită de cei mai mulți dintre noi) vă face încă și mai vulnerabili la forțele

situaționale, tocmai pentru că le subestimați puterea și o supraevaluați pe a dumneavoastră. Sunteți convinși că veți fi gardianul cel bun, deținutul sfidător, curajosul disident, nonconformistul și mai ales Eroul. Dacă ar fi așa. [...] Însă eroii sunt o stirpe rară - cu unii dintre ei ne vom întâlni în ultimul capitol.

Vă invit să suspendați deocamdată acest bias și să vă imaginați că ceea ce au făcut majoritatea în aceste experimente este o predicție rezonabilă și pentru ce ați fi făcut dumneavoastră. În cele din urmă luați, vă rog, în considerare faptul că nu puteți fi siguri dacă ați fi sau nu seduși imediat să procedați așa cum a procedat participantul mediu la cercetare - dacă ați fi în locul lui, în aceleași circumstanțe. Vă cer să vă amintiți ce a răspuns deținutul Clay-416, disidentul cu cârnatul, în interviul post-experimental cu torționarul său, gardianul „John Wayne”. Provocat cu întrebarea „Ce fel de gardian ai fi fost, în locul meu?”, el a spus modest: „Realmente nu știu.”

Numai recunoscând că toți suntem supuși aceluiași forțe dinamice ale condiției umane, că umilința se află în fața mândriei nefondate, putem să începem să ne recunoaștem vulnerabilitatea față de forțele situaționale. În această cheie, să ne amintim prezentarea elocventă pe care o face John Donne stării noastre de interrelaționare și interdependență.

Toată omenirea are un singur autor și este un singur volum; atunci când moare un om, din carte nu se rupe un capitol, ci este tradus într-o limbă mai bună; și fiecare capitol trebuie tradus astfel. [...] De aceea clopotul care sună pentru predică nu îl cheamă numai pe predicator, ci întreaga congregație: astfel, acest clopot ne cheamă pe noi, pe toți. [...] Nici un om nu este o insulă, pe de-a-ntregul pe cont propriu [...] moartea oricărui om mă diminuează pe mine, pentru că eu sunt implicat în umanitate; de aceea nu trimite niciodată să afli pentru cine bat clopotele; ele bat pentru tine.

Meditații XVII

Cercetări clasice despre conformarea la norma de grup

Unul dintre cele mai vechi studii despre conformare aparține unui psihosociolog din Turcia, Muzafer Sherif (1935).⁹ Recent imigrat în Statele Unite, Sherif a crezut că în general americanii tindeau să se adapteze pentru că democrația lor pune accentul pe convenții împărtășite mutual. El a creat un mijloc neobișnuit pentru a demonstra conformarea indivizilor la standardele de grup într-un cadru nou.

Mai mulți studenți de sex masculin au fost introduși pe rând într-o cameră întunecată în care se afla un spot de lumină imobil. Sherif știa că, fără vreun cadru de referință, o astfel de lumină pare să se miște haotic dintr-o parte în alta, iluzie numită „efect auto-kinetic”. La început, fiecăruia dintre subiecți i s-a cerut, individual, să evalueze mișcarea luminii. Declarațiile lor au fost foarte variate: unii au văzut o mișcare de câțiva centimetri, în timp ce alții au raportat că spotul se mișcă pe o rază de peste un metru. Curând fiecare persoană a stabilit un interval în care cele mai multe dintre evaluările sale ar cădea. Apoi, respectiva persoană a fost plasată într-un grup. Ele dădeau estimări care variau mult, dar în fiecare grup „se contura” o normă, rezultând o anumită marjă a evaluărilor și o evaluare medie - normală. După mai multe evaluări, ceilalți participanți plecau, iar individului, acum singur, i se cerea încă o dată să estimeze mișcarea luminii - testarea conformității sale cu noua normă stabilită în grup. Judecățile sale cădeau acum în noua marjă, aprobată de grup, „depărtându-se semnificativ de evaluarea sa personală precedentă”.

Sherif a folosit și un complice, instruit să dea estimări care variau de la o marjă mică la una foarte mare. Cu destul de mare siguranță, experiența autokinetică a subiectului naiv reflecta judecățile acestui complice înșelător, mai degrabă decât să rămână la standardul perceptual personal stabilit anterior.

Studiul de conformitate Asch: a trece în rând

Efectul de conformitate al lui Sherif a primit o provocare din partea altui psiholog social, Solomon Asch (1955)¹⁰, care credea că americanii sunt de fapt mai independenți decât sugerase lucrarea lui Sherif. Asch considera că americanii pot acționa autonom, chiar și atunci când se confruntă cu o majoritate care a văzut lumea diferit de ei. Problema cu situația de testare a lui Sherif, afirmă el, este că aceasta era foarte ambiguă, fără nici un cadru semnificativ de referință și fără standard personal. Sub influența percepției alternative a grupului, individul nu a avut un atașament real pentru estimările sale originale, ci doar a acceptat. Conformitatea reală cere ca grupul să pună la îndoială percepția de bază și credințele individului - să spună că X era Y, când este clar că nu e adevărat. În aceste circumstanțe, a prezis Asch, relativ puțini vor fi cei care se vor conforma; cei mai mulți vor fi rezistenți ca stâncă față de această presiune extremă din partea grupului, care este atât de vizibil greșită.

Ce s-a întâmplat cu adevărat cu oamenii confrunțați cu o realitate socială care intra în conflict cu percepțiile lor de bază asupra lumii? Pentru a afla, permiteți-mi să vă pun în poziția unui participant tipic la cercetare.

Sunteți recutat pentru un studiu despre percepția vizuală, care începe cu evaluarea dimensiunii relative a unor linii. Vi se arată cartonașe cu trei linii de lungimi diferite și sunteți rugat să spuneți tare care dintre cele trei are aceeași lungime cu o linie de comparație de pe alt cartonaș. Una este mai scurtă, cealaltă mai lungă și a treia are exact aceeași dimensiune ca linia de comparație. Sarcina este floare la ureche pentru dumneavoastră. Faceți câteva greșeli, ca majoritatea (mai puțin de 1 % din timp). Dar în acest studiu nu sunteți singur; sunteți flancat de alți câțiva subiecți, șapte la număr, iar dumneavoastră sunteți al optulea. La început răspunsurile dumneavoastră sunt ca ale lor - totul este în regulă. Dar încep să se întâmple ciudățeni. La unele încercări, fiecare dintre ei, pe rând, relatează că vede linia lungă ca fiind de aceeași lungime cu linia medie sau linia scurtă la fel ca aceea medie. (Dumneavoastră

nu știți, dar ceilalți șapte sunt membri ai echipei de cercetare Asch, care au fost instruiți să dea unanim răspunsuri incorecte la anumite încercări „critice”.) Atunci când vă vine rândul, toți se uită la dumneavoastră, în timp ce dumneavoastră vă uitați la cartonașul cu trei linii. Vedeți clar ceva diferit de ceea ce văd ei, dar spuneți asta? Rămâneți la oile dumneavoastră și spuneți ceea ce știți că este bine sau vă aliniați celorlalți? Vă confrunțați cu aceeași situație de presiune de grup, în care grupul dă răspunsuri greșite la douăsprezece din cele optsprezece probe; însă răspunsurile sunt corecte în celelalte șase probe intercalate.

Dacă sunteți ca majoritatea celor o sută douăzeci și trei de participanți la studiul lui Asch, veți ceda în fața grupului în circa 70% din timp la unele dintre acele probe critice, cu judecată greșită. 30% din subiecții originali s-au conformat la majoritatea probelor și numai 25% din ei și-au putut menține independența pe tot parcursul testării. Unii au relatat că erau conștienți de diferențele dintre ceea ce vedeau și consensul de grup, dar simțeau că era mai ușor să meargă împreună cu ceilalți. Pentru alții discrepanța crea un conflict, rezolvat prin adoptarea credinței că grupul avea dreptate și percepția lor era greșită! Toți cei care au cedat au subestimat măsura în care se conformaseră, amintindu-și că au cedat mult mai puțin la presiunea grupului decât se întâmplase de fapt. Ei au rămas independenți - în mințile, dar nu și în acțiunile lor.

Studiile ulterioare au arătat că, atunci când este confruntat cu o singură persoană care emite o judecată incorectă, un participant resimte un disconfort, dar își menține independența. Totuși, cu o majoritate de trei oameni care i se opun, erorile subiectului au crescut la 32%. Într-o notă mai optimistă, Asch a descoperit o modalitate puternică de a promova independența. Dacă îi furniza subiectului un partener ale cărui vederi erau conforme cu ale sale, atunci puterea majorității era mult diminuată. Sprijinul din partea egalilor a redus numărul de erori la un sfert din numărul celor care apăreau în lipsa unui partener - și acest efect de rezistență a persistat chiar și după ce partenerul a plecat.

Pentru a înțelege de ce se conformează oamenii, o completare valoroasă vine de la cercetarea care scoate în evidență două dintre mecanismele de bază ce contribuie la conformitatea de grup.¹¹ În primul rând ne conformăm din cauza trebuințelor informaționale: alți oameni au adesea idei, vederi, perspective, cunoștințe care ne ajută să ne orientăm mai bine în lumea noastră, mai ales pe teritoriul străine. Cel de-al doilea mecanism implică trebuințele normative: probabilitatea ca alți oameni să fie gata să ne accepte va fi mai mare dacă suntem de acord cu ei decât dacă nu suntem, deci cedăm în fața viziunii pe care o au ei asupra lumii, mânați de o puternică nevoie de a aparține, de a înlocui diferențele cu similaritățile.

Conformitatea și independența implică în mod diferit creierul

Noi tehnologii, care nu existau pe vremea lui Asch, oferă idei incitante despre rolul jucat de creier în conformitatea socială. Când oamenii se conformează, decid ei oare rațional să meargă cu grupul, din nevoi normative, sau chiar își schimbă percepția și acceptă validitatea informației noi, dar eronate, oferite de grup? Pentru a răspunde la această întrebare, un studiu recent a folosit tehnologia avansată de scanare a creierului.¹² Cercetătorii pot acum să pătrundă în creierul activ atunci când o persoană se angajează în diferite sarcini, folosind un dispozitiv de scanare ce detectează regiunile specifice ale creierului care sunt energizate în timp ce realizează diferite sarcini mentale. Procesul este cunoscut ca imagistică de rezonanță magnetică funcțională (fMRI). Înțelegând ce funcții mentale controlează acele regiuni ale creierului, ne dăm seama ce înseamnă activarea lor la o anumită sarcină experimentală.

lăta cum a funcționat studiul. Imaginați-vă că sunteți unul dintre cei treizeci și doi de voluntari recrutați pentru un studiu asupra percepției. Trebuie să rotiți mental imaginile unor obiecte tridimensionale pentru a determina dacă ele sunt identice cu sau diferite față de un obiect standard. În camera de așteptare, întâlniți alți patru

voluntari, cu care începeți să formați legături, jucând jocuri pe laptop, fotografiindu-vă unii pe alții și conversând. (De fapt ei toți sunt actori, „complici”, cum se numesc în psihologie, care curând își vor falsifica răspunsurile la probele testului pentru a fi în acord unii cu alții, dar nu și cu răspunsurile corecte pe care le dați dumneavoastră.) Sunteți selectat pentru a fi cel care intră la scanner, în timp ce persoanele care rămân afară se uită la obiecte mai întâi în grup și apoi decid dacă ele sunt identice sau diferite. Ca și în experimentul original al lui Asch, actorii dau unanim răspunsuri greșite la anumite probe, dar corecte la altele, intercalându-se câteva răspunsuri mixte (unii răspund corect, alții greșit), presărate pentru a face testul mai credibil. La fiecare rundă, atunci când vă vine rândul, vi se arată răspunsurile celorlalți. Trebuie să decideți dacă obiectele sunt identice sau diferite - sunt așa cum le-a apreciat grupul sau așa cum le-ați văzut?

Ca și în experimentul lui Asch, dumneavoastră (ca subiect tipic) veți ceda presiunii grupului, dând răspunsurile greșite ale grupului în medie în 41 % din ocazii. Când ați cedat erorii de judecată a grupului, conformitatea dumneavoastră a și fost observată la scanner sub forma unor schimbări în anumite regiuni ale cortexului cerebral destinate vederii și orientării spațiale (creșteri ale activității specifice în șaua intraparietală dreaptă). *În mod surprinzător, nu vor apărea schimbări în zonele cortexului frontal care se ocupă de monitorizarea conflictelor, planificare sau alte activități mentale de ordin superior.* Pe de altă parte, dacă ați făcut judecăți independente care se opuneau grupului, creierul dumneavoastră s-a activat în zone asociate cu pregnanța emoțională (amigdala dreaptă și nucleul caudat drept.) Aceasta înseamnă că, pentru cei care și-au menținut independența, rezistența a creat o povară emoțională - autonomia presupune costuri psihice.

Cercetătorul principal al acestui studiu, specialistul în neuroștiințe Gregory Berns, concluzionează: „Ne place să credem că a vedea înseamnă a crede, dar rezultatele studiului arată că a vedea înseamnă a crede ceea ce grupul îți spune să crezi.” Cu alte cuvinte, atunci când se cristalizează într-un consens de grup, vederile altora pot să

afecteze modul în care percepem aspecte importante ale lumii externe, punând astfel sub semnul întrebării chiar natura adevărului. Numai devenind conștienți de vulnerabilitatea noastră față de presiunea socială putem începe să ne formăm rezistența la conformitate, atunci când nu este în interesul nostru să cedăm mentalității turmei.

Puterea de impact a minorității asupra majorității

Juriile pot să nu ajungă la un verdict unanim atunci când un disident capătă sprijin cel puțin din partea unei alte persoane și, împreună, aceștia doi contestă viziunea majorității dominante. Dar poate o minoritate să determine majoritatea să creeze noi norme folosind numai acele principii psihologice de bază care servesc de obicei la stabilirea viziunii majorității?

O echipă de cercetare formată din psihologi francezi a transformat această întrebare într-un test experimental. Într-o presupusă sarcină de numire a culorilor, dacă două studente complice din fiecare grup de șase sunt de acord să numească în mod consecvent culoarea albastră „verde”, aproape o treime din majoritatea naivă sfârșește prin a le urma. Totuși, membrele majorității nu au cedat minorității consecvente atunci când s-au alăturat unele altora. Numai ulterior, când fiecare a fost testată individual, ele au răspuns ca minoritatea, schimbându-și judecata prin mutarea spre verde a graniței dintre verde și albastru în spectrul culorilor.¹³

Cercetătorii au mai studiat influența minorității în contextul simulării unor dezbateri ale juraților, unde o minoritate aflată în dezacord cu majoritatea împiedică adoptarea punctului de vedere al acesteia. Grupul minoritar nu a fost niciodată pe placul majorității și puterea sa de convingere, dacă apărea, acționa treptat, cu timpul. Minoritatea asertivă avea cea mai mare influență atunci când dispunea de patru calități: persevera afirmând o poziție consecventă, avea un aer încrezător în sine, evita pozițiile care păreau rigide și dogmatice și era abilă în ceea ce privește influența socială. În cele

din urmă, puterea celor mulți poate fi scurtcircuitată de persuasiunea din partea unei minorități pasionate.

Cum ajută aceste calități ale unei minorități disidente - mai ales perseverența - la schimbarea convingerii majorității? Deciziile majorității tind să fie luate fără angajarea gândirii sistematice și a abilităților de gândire critică ale indivizilor din grup. Dată fiind forța normativă a grupului de a modela opiniile adeptilor, care se conformează fără să gândească, aceste decizii sunt luate adesea superficial. Minoritatea perseverentă îi forțează pe ceilalți să proceseze mai chibzuit informația relevantă.¹⁴ Cercetarea arată că deciziile grupului ca întreg sunt mai ingenioase și mai creative atunci când a existat dezacord din partea unei minorități decât atunci când acesta a lipsit.¹⁵

Dacă o minoritate poate câștiga aderenți chiar și atunci când nu are dreptate înseamnă că există speranță pentru o minoritate cu o cauză pertinentă. În societate, majoritatea tinde să fie apărătoarea statu-quo-ului, în timp ce forța pentru inovație și schimbare vine de la membrii minorității sau de la indivizi care fie sunt nesatisfăcuți de sistemul curent, fie sunt capabili să identifice modalități noi și creative de a face față problemelor curente. Potrivit *teoreticianului social* Serge Moscovici¹⁶, conflictul între viziunea solidă a majorității și perspectiva minorității disidente este o condiție esențială a inovației și revoluției care poate să ducă la schimbare socială pozitivă. Un individ este angajat întotdeauna într-un dublu schimb cu societatea - adaptându-se la normele, rolurile și prescripțiile sale de status, dar și acționând asupra societății pentru a remodela aceste norme.

obediencia oarbă fată de autoritate: șocanta cercetare a lui milgram

„Încercam să mă gândesc la o modalitate de a face experimentul de conformitate al lui Asch mai semnificativ din punct de vedere uman. Eram nemulțumit fiindcă testul de conformitate

era o judecată despre linii directoare. Mă întrebam dacă grupurile pot să exercite asupra unei persoane presiuni în favoarea unei acțiuni a cărei importanță umană era mai vizibilă, de exemplu să se comporte agresiv față de altă persoană, să zicem administrându-i șocuri din ce în ce mai severe. Dar pentru a studia efectul de grup nu trebuie neapărat să cunoști performanțele subiectului în absența presiunii din partea grupului. În acel moment, gândul mi s-a schimbat, polarizat de acest control experimental. Cât de departe ar merge o persoană sub ordinele experimentatorului?"

Aceste meditații ale unui fost asistent universitar și de cercetare al lui Solomon Asch au inițiat o serie remarcabilă de studii ale psihosociologului Stanley Milgram, care au ajuns să fie cunoscute ca studii de „obediență oarbă față de autoritate”. Interesul său pentru problema obedienței față de autoritate a pornit de la preocupări personale profunde cu privire la felul în care nașiștii au fost atât de dispuși săucidă, în mod obedient, evrei în Holocaust.

„Paradigma mea de laborator [...] a dat expresie unei preocupări generale legate de autoritate, o preocupare cu care s-au confruntat membrii generației mele, în special evreii ca mine, forțați de atrocitățile celui de-al Doilea Război Mondial. [...] Impactul Holocaustului asupra propriului meu psihic mi-a impulsionat interesul pentru obediență și a modelat forma particulară în care aceasta a fost examinată.”¹⁷

Mi-ar plăcea să recreez pentru dumneavoastră situația cu care se confruntă un voluntar tipic din acest proiect de cercetare, apoi să continui prin a rezuma rezultatele, a evidenția zece importante învățăminte ce pot fi trase din această cercetare care poate fi generalizată la alte situații de transformare comportamentală din viața cotidiană; apoi voi trece în revistă extrapolările acestei paradigme, oferind câteva paralele din lumea reală (vezi Notele pentru relația mea personală cu Stanley Milgram¹⁸).

Paradigma obedienței, a lui Milgram

Imaginați-vă că vedeți în ziarul de duminică următorul anunț și vă decideți să-i dați curs. Studiul inițial a implicat numai bărbați, dar femeile au fost și ele incluse într-unui ulterior, astfel că vă invit pe dumneavoastră, cititorii mei, să *participați* la acest scenariu imaginar.

Anunț

VOM PLĂTI 4 \$ PENTRU O ORĂ DIN TIMPUL DUMNEAVOASTRĂ

Avem nevoie de persoane pentru un studiu asupra memoriei

- Vom plăti 500 de bărbați din New Haven ca să ne ajute să realizăm un studiu științific asupra memoriei și învățării. Studiul este efectuat la Universitatea Yale.

- Fiecare persoană care participă va fi plătită cu 4 \$ (plus 50 cenți pentru transport) pentru un interval de timp de aproximativ o oră. Avem nevoie de dumneavoastră pentru doar o oră: nu sunt implicate alte obligații. Puteți alege momentul în care doriți să veniți (seara, în zile de lucru sau în weekend).

- Nu este nevoie de instruire specială, educație sau experiență. Dorim:
muncitori industriali   oameni de afaceri   zidari
angajați ai primăriei   funcționari   reprezentanți de vânzări
muncitori agricoli   liber-profesioniști   „gulere-albe”
frizeri   telefoniști   alții

- Toate persoanele trebuie să aibă *intre* douăzeci și cincizeci de ani. Nu vom folosi elevi de liceu și studenți.

- Corespunde? Atunci completați talonul de mai jos și trimiteți(-) acum prin poștă profesorului Stanley Milgram, de la Catedra de Psihologie, Universitatea Yale, *New Haven*. Veți fi anunțați despre ora și locul studiului. Ne rezervăm dreptul de a respinge orice cerere.

- Vi se va plăti o sumă de 4 \$ (plus 50 cenți pentru transport) imediat ce sosiți la laborator.

PENTRU:

PROF. STANLEY MILGRAM, CATEDRA DE PSIHOLOGIE, UNIVERSITATEA YALE, NEW HAVEN, CONN. Doresc să particip la acest studiu asupra memoriei și învățării. Am între douăzeci și cincizeci de ani. Dacă particip, voi fi plătit cu 4 \$ (plus 50 cenți pentru transport).

Un cercetător al cărui comportament serios și halat de laborator îi conferă importanță științifică vă salută pe dumneavoastră și pe un alt voluntar, la sosirea în laboratorul Universității Yale din Linsly-Chittenden Hall. Sunteți acolo pentru a ajuta psihologia științifică să găsească modalități de a îmbunătăți învățarea și memoria prin folosirea pedepsei. El vă spune de ce această nouă cercetare poate avea consecințe practice importante. Sarcina este simplă: unul dintre voi va fi „profesorul” care dă „elevului” un set de perechi de cuvinte de memorat. În timpul testului, profesorul enunță fiecare cuvânt-cheie și elevul trebuie să răspundă cu asociația corectă. Dacă răspunsul este

corect, profesorul oferă o recompensă verbală, spunând „bine” sau „corect”. Dacă răspunsul este greșit, profesorul trebuie să apese un levier al aparatului de șocuri electrice (cu aspect impresionant), care administrează imediat un șoc pentru a pedepsi eroarea.

Generatorul de șocuri are treizeci de butoane, de la nivelul redus de numai 15 volți, crescând cu câte 15 volți la fiecare nivel superior. Experimentatorul vă spune că, de câte ori elevul face o greșală, dumneavoastră trebuie să apăsați următorul buton, de voltaj superior. Panoul de comandă arată atât voltajul fiecărui buton, cât și o descriere corespunzătoare a nivelului. Cel de-al zecelea nivel (150 volți) este „șoc puternic”, nivelul 13 (195 volți) este „șoc foarte puternic”; nivelul 17 (255 volți) este „șoc intens”; nivelul 21 (315 volți) este „șoc extrem de intens”; nivelul 25 (375 volți) este „pericol, șoc grav” iar nivelurile 29 și 30 (435 și 450 volți) sunt marcate pe panoul de comandă cu un sinistru XXX („pornografia” durerii și puterii supreme).

Dumneavoastră și un alt voluntar trageți la sorți pentru a vedea cine va juca fiecare rol; dumneavoastră urmează să fiți profesorul și celălalt voluntar va fi elevul. (Tragerea la sorți este trucată, iar celălalt voluntar este un complice al experimentatorului, care joacă mereu rolul elevului.) Elevul este un bărbat cu purtări blânde, de vârstă mijlocie, pe care îl conduceți în camera alăturată. „OK, acum îl vom aranja pe elev astfel încât să poată primi pedeapsa”, vă spune cercetătorul. Brațele lui sunt legate de brațul fotoliului și un electrod este atașat la încheietura mâinii sale drepte. Generatorul de șocuri din camera alăturată va administra șocuri elevului - când face greșeli, dacă le face. Amândoi comunicați prin interfon, iar experimentatorul stă lângă dumneavoastră. Primiți un exemplu de șoc de 45 de volți, nivelul 3, o durere ușoară, ca o gâdilare, pentru a avea o idee despre ce înseamnă nivelurile de șoc. Apoi experimentatorul semnalează începutul probei dumneavoastră din studiul de „îmbunătățire a memoriei”.

La început, elevul se descurcă bine, dar curând începe să facă greșeli, iar dumneavoastră începeți să apăsați butoanele de șoc. El se plânge că șocurile încep să doară. Vă uitați la experimentator, care face semn din cap să continuați. Pe măsură ce șocurile cresc în intensitate, se amplifică și țipetele elevului, care spune că nu crede

că mai vrea să continue. Ezitați și vă întrebați dacă ar trebui să mergeți mai departe, dar experimentatorul insistă că nu aveți altă alegere decât să continuați.

Acum elevul începe să se plângă de boala lui de inimă, dumneavoastră vă împotriviți, dar experimentatorul insistă să continuați. Ero-rile se adună; îl rugați pe învățăcel să se concentreze pe asociațiile corecte, fiindcă nu vreți să-i faceți rău cu acele șocuri foarte intense. Dar grijele dumneavoastră și mesajele motivante nu folosesc la nimic. El greșește în mod repetat. Pe măsură ce șocurile se intensifică, el strigă: „Nu mai pot suporta durerea, dați-mi drumul de aici!” Apoi îi spune experimentatorului: „Nu aveți nici un drept să mă țineți! Dați-mi drumul.” Șocul mai crește cu un nivel și el strigă: „Refuz categoric să mai răspund. Scoateți-mă de aici! Nu puteți să mă țineți aici. Mă supără inima.”

Evident că nu mai vreți să aveți de-a face cu acest experiment, îi spuneți experimentatorului că refuzați să continuați. Nu sunteți

genul de om care le face rău altora. Vreți să renunțați. Dar experimentatorul insistă să continuați. Vă reamintește de contract, de faptul că v-ați dat acordul să participați până la capăt. După ce apăsați și butonul de 300 volți, citiți următorul cuvânt-cheie, dar elevul nu răspunde. „Nu răspunde”, îi spuneți experimentatorului. îi cereți să intre în cealaltă cameră și să vadă ce face elevul, să verifice dacă e bine. Experimentatorul este impasibil; nu se duce să vadă ce face elevul. În schimb, vă spune: „Dacă învățăcelul nu răspunde într-un interval de timp rezonabil, aproximativ 5 secunde, considerați că a răspuns greșit”, de vreme ce regula spune că erorile prin omisiune trebuie pedepsite în același fel ca erorile comise.

Pe măsură ce continuați spre niveluri din ce în ce mai periculoase de șoc, nu mai răzbate nici un sunet din camera în care elevul dumneavoastră primește șocurile. Este posibil să-și fi pierdut cunoștința sau mai rău! Sunteți cu adevărat neliniștit și vreți să renunțați, dar nimic din ceea ce spuneți nu vă scoate din această situație, care a devenit pe neașteptate tulburătoare. Sunteți rugat să respectați regulile, să continuați testul și să pedepsiți erorile cu șocuri.

Acum încercați să vă imaginați cum ar fi participarea dumneavoastră în calitate de profesor. Sunt sigur că spuneți: „în nici un caz nu aș merge până la capăt!” Evident că ați riposta, nu v-ați supune și pur și simplu ați pleca. Niciodată nu v-ați vinde moralitatea pentru un pumn de dolari! Dar dacă ați fi mers într-adevăr până la ultimul nivel de șoc, 30, atunci experimentatorul ar fi insistat să apăsați butonul XXX de încă două ori, pentru mai multă siguranță! Acum chiar că e prea mult. Renunțați. Ați și plecat, nu? Deci, cât de departe prevedeați că ați merge *dumneavoastră* cu experimentul? Cât de departe ar merge o persoană obișnuită din acest mic oraș în această situație?

Rezultatul prezis de experți

Milgram își descrie experimentul în fața unui grup de patruzeci de psihiatri și apoi le cere să estimeze procentajul de cetățeni americani care ar merge pe fiecare nivel, până la nivelul 30 din

experiment. În medie, ei au emis predicția că mai puțin de 1 % vor merge până la capăt, că numai sadicii s-ar putea angaja într-un astfel de comportament și că majoritatea vor părăsi experimentul la nivelul 10, de 150 volți. Nu ar fi putut greși mai mult! Acești experți s-au înșelat total în ceea ce privește comportamentul uman, în primul rând deoarece au ignorat determinanții situaționali ai comportamentului, din descrierea procedurală a experimentului, în al doilea rând, formarea lor în psihiatria tradițională i-a făcut să se bazeze prea mult pe perspectiva dispozițională pentru înțelegerea comportamentului neobișnuit și să nu țină seama de factorii situaționali.

Adevărul șocant

De fapt, în paradigma experimentală a lui Milgram, doi din trei voluntari (65%) au mers până la nivelul maxim de șoc de 450 volți. Majoritatea celor care au fost „profesori” au administrat șocuri „elevului-victimă” de repetate ori, în ciuda rugămintelor sale din ce în ce mai disperate de a se opri.

Și acum, vă invit să vă aventurați în altă estimare: care credeți că a fost rata abandonului după ce nivelul de șoc a atins 330 volți - în condițiile în care în camera de șoc se lăsase liniștea și se putea face presupunerea rezonabilă că elevul și-a pierdut cunoștința? Cine ar continua în momentul acesta? Nu-i așa că orice persoană de bun-simț ar pleca, ar renunța, ar refuza cererile experimentatorului de a continua să-i administreze șocuri?

Iată ceea ce a relatat un „profesor” despre reacția sa: „N-am știut ce naiba se întâmplă. Mă gândesc că poate îl omor pe tipul ăsta. I-am spus experimentatorului că nu-mi asum răspunderea de a merge mai departe. Asta e.” Dar când experimentatorul l-a asigurat că el va fi cel care va purta răspunderea, profesorul s-a supus și a mers până la capăt.¹⁹

Și aproape toți cei care au ajuns atât de departe au făcut la fel. Cum se poate așa ceva? Dacă ai mers atât de departe, de ce

ai continuat până la dramaticul sfârșit? Un motiv pentru acest înspăimântător nivel de obediență poate fi legat nu numai de supunerea oarbă, ci și de faptul că profesorii nu știau cum să iasă din această situație. Cei mai mulți dintre participanți refuzau din când în când, spuneau că nu vor să meargă mai departe, dar experimentatorul nu-i lăsa să plece, aducând continuu argumente pentru care ar fi trebuit să stea și incitându-i să continue să-l testeze pe elevul aflat în suferință. De obicei protestele dumneavoastră funcționează și puteți ieși din situații neplăcute, dar nimic din ceea ce spuneți nu îl afectează pe acest experimentator imperturbabil, care insistă să continuați să administrați șocuri electrice pentru greșeli. Vă uitați pe panoul de comandă al șocurilor și vă dați seama că cea mai ușoară cale de ieșire se află în dreptul levierului pentru ultimul șoc. Mai aveți de apăsat numai câteva butoane - aceasta este calea rapidă pentru a scăpa de hărțuirea experimentatorului și de gemelele elevului, acum amuțit, lată! 450 volți este cea mai ușoară cale de scăpare - libertatea dumneavoastră fără o confruntare directă cu figura autoritară sau fără a trebui să reparați suferința pe care deja ați provocat-o prin această durere suplimentară impusă victimei. Este o chestiune simplă de ascensiune și apoi de eliberare.

Variațiuni pe tema obedienței

În decursul unui an, Milgram a realizat nouăsprezece experimente diferite - fiecare fiind o variantă a paradigmei de bază: experimentator/profesor/elev/Testarea memoriei/Erori pedepsite cu șocuri. În fiecare dintre aceste studii el a variat una dintre variabilele sociopsihologice și a observat impactul ei asupra dimensiunilor obedienței față de presiunea nedreaptă a autorității de a continua să administreze șocuri elevului-victimă. Într-unul dintre studii a inclus femeii; în altul a variat proximitatea fizică sau distanța atât în cazul legăturii experimentator-profesor, cât și al celei dintre profesor și elev; în altul i-a îndemnat pe colegii voluntari să se revolte sau, dimpotrivă, să se supună înainte ca profesorul să aibă șansa de a începe etc.

Într-un set de experimente, Milgram a vrut să arate că rezultatele nu se datorau puterii autoritare a Universității Yale - care este totuși în New Haven. Astfel, el și-a mutat laboratorul într-o clădire dărăpănată de birouri din Bridgeport, Connecticut, și a repetat experimentul în calitate de presupus proiect al unei firme private de cercetare, fără nici o legătură aparentă cu Yale. Nu a contat; participanții au căzut sub aceeași vrajă a puterii situaționale.

Datele au revelat cu claritate gradul extrem de complianță a naturii umane. Aproape toți au fost supuși și aproape nimeni nu a putut rezista presiunilor din partea autorității. Totul depindea de variabilele situaționale pe care le experimentau. Milgram a putut demonstra că ratele de complianță pot urca până la 90% din participanți continuând până la maximum de 450 volți sau rata obedienței poate fi redusă la mai puțin de 10% - introducând o singură variabilă crucială în rețeta complianței.

Doriți maximum de obediență? Faceți din subiect un membru al unei „echipe de profesori” în care sarcina de a apăsa butonul care produce șocuri ca să pedepsească victima este atribuită altei persoane (un complice), în timp ce adevăratul subiect asistă, responsabil cu alte părți ale procedurii. Vreți ca oamenii să reziste presiunilor din partea autorității? Oferiți modele sociale ale unor colegi care s-au revoltat. Participanții au refuzat să administreze șocurile și atunci când elevul a spus că vrea să le primească: asta e masochism și ei nu sunt sadici. Ezitau să administreze niveluri mari de șoc chiar și atunci când experimentatorul însuși juca rolul de elev. Erau mai dispuși să dea șocuri când elevul era mai departe decât atunci când se afla aproape de ei. În fiecare dintre celelalte variante ale acestor categorii diverse de cetățeni americani, de vârste și ocupații diferite, de ambele sexe, era posibil să se suscite niveluri scăzute, medii sau înalte de supunere, cu o singură mișcare a butonului situațional - ca și cum am apăsa butoanele naturii umane din psihismul lor. Acest eșantion larg de o mie de cetățeni obișnuiți provenind din medii atât de variate face ca rezultatele studiilor de obediență ale lui Milgram să fie printre cele mai generalizabile din cadrul științelor sociale.

„Dacă ne gândim la lunga și lugubra istorie a omisirii, vom vedea că mai multe crime hidoase au fost comise în numele obedienței decât în cel al rebeliunii.”

C.P. SNOW, *Either-Or* (1961)

Zece lecții din studiile Milgram: crearea capcanelor rele pentru oameni buni

Vom trece în revistă unele dintre procedurile prin care această paradigmă de cercetare i-a determinat pe mulți cetățeni obișnuiți să se angajeze într-un comportament aparent distructiv. În acest proces, aș vrea să fac o paralelă cu strategiile de complianță folosite în cadre din lumea reală de „profesioniștii influenței”: reprezentanții de vânzări, recrutorii din secte și armată, cei care lucrează în publicitate și alții.²⁰ În acest scop putem extrage din paradigma lui Milgram zece principii.

- 1) Prearanjarea unei forme de obligație contractuală, verbală sau scrisă, pentru a controla comportamentul individului într-o manieră pseudolegală. (În experimentul lui Milgram, acest lucru s-a făcut prin acceptarea publică a sarcinii și procedurilor.)
- 2) Distribuirea participanților în roluri semnificative („profesorul”, „elevul”) care poartă cu ele valori pozitive învățate anterior și care activează automat scenariile de răspuns.
- 3) Prezentarea unor reguli de bază care trebuie respectate și care par să aibă sens înainte de a intra în fapt în uz, dar care pot fi aplicate arbitrar și impersonal pentru a face acceptabilă complianța irațională. Deci sistemele îi controlează pe oameni oferindu-le reguli vagi și schimbându-le dacă este necesar, dar insistând că „regulile sunt reguli” și trebuie respectate (așa cum a făcut cercetătorul în halat din experimentul Milgram sau cum au făcut gardienii din experimentul Stanford pentru a-l forța pe deținutul Clay-416 să mănânce cârnații).
- 4) Alterarea semnificativității actului, actorului și acțiunii (de la „a face rău unor victime” la „a-l ajuta pe experimentator”,

pedepsind victimele în scopul superior al descoperirii științifice) - înlocuirea realității neplăcute cu retorica dezirabilă, aurirea ramei pentru ca tabloul real să fie deghizat. (Putem vedea aceeași înscenare semantică la lucru în publicitate, acolo unde, de exemplu, apa de gură cu gust rău este adusă în scenă ca un lucru bun, deoarece ucide germenii, și are un gust neplăcut, așa cum ar trebui să aibă un medicament.)

- 5) Crearea ocaziilor pentru difuziunea responsabilității sau abdicarea de la responsabilitate în cazul unor rezultate negative; alții vor fi responsabili sau nu va fi evident faptul că actorul va fi tras la răspundere. (În experimentul Milgram, atunci când a fost întrebată de vreun profesor, figura autoritară a spus că ea va purta responsabilitatea pentru orice i se va întâmpla elevului.)
- 6) Inițierea drumului spre actul de răutate supremă printr-un pas mic, aparent nesemnificativ, simplul „picior în prag” care deschide calea presiunilor mai mari în vederea complianței și inițiază coborârea pe o pantă lentă și alunecoasă.²¹ (În studiul asupra obedienței, șocul inițial era ușor, numai 15 volți.) Acesta este și principiul care operează atunci când copiii buni devin dependenți de droguri, odată cu primul fum sau prima doză.
- 7) Parcurgerea unor pași din ce în ce mai mari, gradualii, astfel că fiecare dintre ei este aproape imperceptibil diferit de acțiunea anterioară. „încă puțin.” (Deoarece nivelul de agresivitate creștea cu pași de numai 15 volți, participanților la experimentul Milgram nici un nivel al răului nu li se părea a constitui o diferență remarcabilă față de nivelul anterior.)
- 8) Schimbarea graduală a naturii figurii autoritare (cercetătorul, în experimentul Milgram) de la „drept” și rațional până la „nedrept” și pretențios, chiar irațional. Această tactică suscită inițial complianță și ulterior confuzie, deoarece din partea autorităților și prietenilor cu toții ne așteptăm la consecvență. Nerecunoașterea faptului că o astfel de transformare s-a produs duce la obediență nehibzuită (face parte din numeroasele scenarii de

„viol la rendez-vous" și este un motiv pentru care femeile abuzate rămân alături de soțul care le abuzează).

- 9) Ridicarea „costurilor retragerii" și îngreunarea procesului de retragere din situație, îngăduind forme obișnuite de deza-cord verbal (ceea ce îi face pe oameni să se simtă mai bine cu privire la ei înșiși), în timp ce se insistă pe compliantă la nivelul comportamentului.
- 10) Oferirea unei ideologii sau a unei mari minciuni, pentru a justifica folosirea oricăror mijloace pentru obținerea sco-pului esențial, aparent dezirabil. (în cercetarea lui Milgram, acest lucru a apărut în forma furnizării unei justificări ac-ceptabile sau a unei motivații raționale pentru angajarea în acțiunea indezirabilă, de pildă că știința vrea să-i ajute pe oameni să-și îmbunătățească memoria prin folosirea ju-dicioasă a recompensei și pedepsei.) În experimentele din psihologia socială, această tactică este cunoscută sub nu-mele de „scenariu de acoperire" deoarece este o acope-rire pentru procedurile care urmează și care pot fi puse la îndoială deoarece în sine nu au sens. Echivalentul lor în lu-mea reală este numit „ideologie". Cele mai multe dintre na-țiuni se bazează pe ideologie - de obicei este vorba despre existența unor „amenințări la adresa securității naționale" înainte de a porni la război sau despre suprimarea opoziției politice. Atunci când cetățenii se tem că securitatea națio-nală este amenințată, devin dispuși să-și abandoneze liber-tățile de bază în mâinile unui guvern care le oferă acest schimb. Analiza clasică a lui Erich Fromm din *Evadarea din libertate* ne face conștienți de acest târg pe care Hitler și alți dictatori l-au folosit intens pentru a cuceri puterea și a o menține: este pretenția că vor fi capabili să furnizeze se-curitate, dacă cetățenii vor renunța la libertăți, fapt care le conferă puterea de a controla mai bine lucrurile.²²

Astfel de proceduri sunt utilizate în diferite situații de influență în care autoritățile vor ca oamenii să se supună, dar știu că puțini se

vor angaja în „jocul final” fără să fie pregătiți psihologic corespunzător, pentru a face lucruri „de neconceput”. În viitor, atunci când vă veți afla într-o postură compromițătoare, în care se mizează pe complianța dumneavoastră, amintiți-vă de acești pași către obediența irațională; s-ar putea ca acest lucru să vă determine să faceți pasul înapoi și să nu mergeți până la capătul căii, calea *lor*. O bună modalitate de a evita crimele din obediență este afirmarea autorității personale și asumarea completă a responsabilității pentru acțiunile proprii.²³

Reluări și extinderi ale modelului Milgram al obedienței

Datorită planului său structural detaliat, experimentul de obediență al lui Milgram i-a încurajat pe cercetători independenți din multe țări să-l repete. Recent s-a efectuat o analiză comparativă a ratelor de obediență din opt studii realizate în Statele Unite și nouă replici din țările europene, africane și asiatice. În aceste studii diferite, nivelurile de complianță a voluntarilor au fost comparabil de înalte. Procentul de obediență din partea unei majorități de 61 % în medie, din replicile americane, este comparabil cu cele 66 procente de obediență din toate celelalte eșantioane naționale. Rata obedienței varia de la 31 la 91% în studiile americane și de la 28% (Australia) la 88% (Africa de Sud) în replicile internaționale. Ratele obedienței erau stabile de-a lungul deceniilor și de-a latul globului. Nu exista o asociere între momentul realizării unui studiu (între 1963 și 1985) și gradul de obediență.²⁴

Obediența față de o autoritate legitimă puternică

În studiile originale asupra obedienței, subiecții au conferit un statut de autoritate persoanei care conducea experimentul, deoarece aceasta se afla într-un context instituțional, era îmbrăcată și se comporta ca un om de știință serios, deși nu era decât un profesor de

biologie plătit să joace acest rol. Puterea lui venea din faptul că era perceput ca un reprezentant al unui sistem de autoritate. (În replica Bridgeport a studiului Milgram descrisă anterior, absența cadrului instituțional prestigios de la Yale a redus rata obedienței la 47,5% față de 65% la Yale, deși această scădere nu a fost statistic semnificativă.) Mai multe studii ulterioare au arătat cât de puternic poate fi efectul de obediență atunci când autoritățile legitime își exercită puterea în interiorul domeniilor lor specifice de putere.

Când un profesor de facultate este figura autoritară care le spune voluntarilor studenți că sarcina lor este să antreneze un cățeluș condiționându-i comportamentul prin folosirea șocurilor electrice, s-a înregistrat un procent de 75% obediență. În acest experiment, atât „experimentatorul-profesor”, cât și „elevul” erau „autentici”: studenții jucau rolul de Profesor încercând să condiționeze un câine mic și drăguț, elevul, în cadrul unui aparat electrificat. Studenților li se spunea că respectivul cățeluș trebuie să învețe o sarcină și șocurile îi erau administrate dacă nu răspundea corect într-un anumit interval de timp. Ca și în experimentele Milgram, în procesul de învățare ei trebuiau să administreze o serie de șocuri cu 30 de niveluri, până la 450 volți. Fiecare dintre cei treisprezece subiecți-băieți și treisprezece subiecți-fete au văzut cum cățelușul scheuna și se zvârcolea în jurul grilajului electrificat atunci când ei apăseau buton după buton. Nu era nici o îndoială că îi făceau rău cățelului cu fiecare șoc pe care îl administrau. (Deși intensitățile șocurilor erau mult mai mici decât cele indicate pe etichetele de voltaj de pe panoul de comandă, ele erau destul de puternice pentru a provoca animalului reacții clare de tulburare la fiecare apăsare a butonului de șoc.)

Așa cum vă puteți imagina, studenții au fost evident neliniștiți în timpul experimentului. Unele dintre fete au țipat, iar băieții s-au arătat și ei foarte tulburați. Dar au refuzat ei oare să continue îndată ce au văzut chiar în fața ochilor suferința pe care o produceau? Pentru mult prea mulți, tulburarea personală nu a dus la nesupunerea comportamentală. Aproape jumătate dintre bărbați (54%) au mers până la capăt, la 450 volți. Marea surpriză a fost reprezentată de nivelul ridicat de obediență al fetelor. În ciuda dezacordului și a plânsului, în

proporție de 100% studentele au ascultat până la capăt, administrând șocuri cățelului care încerca să rezolve o sarcină insolubilă! Un rezultat similar a fost obținut într-un studiu nepublicat cu adolescente, eleve de liceu. (Rezultatul tipic cu „victimele” umane, inclusiv datele obținute de însuși Milgram, arată că nu există diferențe între bărbați și femei în ceea ce privește obediența.)²⁵

Unii critici ai experimentelor de obediență au încercat să invalideze datele lui Milgram afirmând că subiecții descoperă rapid că șocurile sunt false și acesta este motivul pentru care continuă să le administreze până la capăt.²⁶ Acest studiu realizat în 1972 (de psihologii Sheridan și King) înlătură orice îndoială că ratele înalte de obediență identificate de Milgram ar fi putut rezulta dintr-o neîncredere a subiectului în realitatea suferinței pe care o producea elevului-victimă. Sheridan și King au arătat că exista o legătură vizuală evidentă între reacțiile de obediență ale subiectului și durerea cățelușului. De un interes mai mare este descoperirea că jumătate din numărul bărbaților care nu s-au supus l-au mințit pe profesorul lor, relatând că respectivul cățel a învățat sarcina imposibil de rezolvat - o formă înșelătoare de nesupunere. Când studenților dintr-o clasă comparabilă li s-a cerut să emită o predicție: „cât de departe ar merge o femeie medie” la această sarcină, ei au estimat 0% - uluitor de departe față de 100%. (Totuși, această subestimare amintește de cifra de 1 % avansată de psihiatrii care au evaluat paradigma Milgram.) Încă o dată acest lucru subliniază unul dintre argumentele mele centrale, că oamenii le este greu să aprecieze puterea forțelor situaționale care acționează asupra comportamentului individual, atunci când aceste forțe sunt examinate în afara contextului comportamental.

Puterea pe care o exercită medicii asupra asistentelor pentru a trata necorespunzător pacienții

Dacă relația între profesori și studenți este una de autoritate bazată pe putere, în ce măsură este real acest raport în relația dintre medici și asistentele medicale? Cât de greu este pentru o asistentă

să nu respecte un ordin al puternicei autorități reprezentate de medic - deși știe că ordinul este greșit? Pentru a afla acest lucru, o echipă de medici și asistente au testat obediența în sistemul lor de autoritate, stabilind dacă asistentele ar asculta sau ar ignora o cerere nelegitimă formulată de un medic necunoscut, într-un context spitalicesc reah²⁷

Toate cele douăzeci și două de *asistente au* primit un telefon din partea unui medic din conducere, pe care nu îl întâlneau niciodată. Doctorul i-a spus fiecăreia în parte să administreze *unui pacient o* anumită medicație, astfel încât aceasta să-și facă efectul atunci când el va sosi la spital. Atunci el va semna rețeta. Astfel, li s-a ordonat să-i dea pacientului 20 miligrame de Astrogen. Pe eticheta flaconului de Astrogen era precizat că 5 miligrame este doza obișnuită, iar 10 miligrame, doza maximă. *Practic*, ordinul lui dubla doza maximă.

Conflictul care se *crea în* mintea asistentelor era acesta: să asculte ordinul de a administra o doză excesivă de *medicament*, venit prin telefon din partea unei persoane necunoscute, sau să *urmeze* rutina medicală, care respinge asemenea ordine neautorizate. Atunci când această dilemă a fost prezentată cu titlul de scenariu ipotetic unui număr de douăsprezece asistente din spitalul respectiv, zece dintre ele au spus *că ar refuza să* asculte ordinul. Totuși, când alte asistente au fost puse în situația concretă și au fost confruntate cu sosirea iminentă a medicului (și cu posibila lui *supărare* legată de nesocotirea ordinului), aproape toate au capitulat și s-au supus. Cu excepția uneia singure, toate celelalte douăzeci și una dintre cele douăzeci și două care au trecut printr-un test real au început deja să pregătească medicamentul (care era de fapt un preparat inofensiv) pentru a-i *fi administrat* pacientului - înainte de a fi oprite de cercetător. Acele singure asistente non-obediente ar fi trebuit să i se ofere o mărire de salariu și o *medalie de merit eroic*.

Acest efect dramatic este departe de a fi un incident izolat. Niveluri la fel de înalte de obediență oarbă față de autoritatea atotputernică a unui medic au rezultat și dintr-o anchetă recentă efectuată pe un eșantion cuprinzător de asistente. Aproape jumătate din ele (46%) *au relatat* că-și pot aminti o împrejurare în care au fost

nevoite „să ducă la îndeplinire un ordin al unui medic despre care au crezut că poate avea consecințe nocive asupra pacientului". În cazurile în care au ascultat un ordin inadecvat, aceste asistente complice și-au atribuit lor însele o responsabilitate mai mică decât cea pe care au atribuit-o medicului. În plus, au spus că baza primară a puterii sociale a medicilor este „puterea lor legitimă", dreptul de a asigura îngrijire completă pacientului.²⁸ Ele nu făceau altceva decât să urmeze ceea ce ei au instituit drept ordine legitime - dar atunci pacientul murea. Mii de pacienți spitalizați mor în fiecare an din pricina multiplelor erori ale personalului; presupun că printre aceste erori se află și o astfel de obediență necondiționată a asistentelor și a personalului de îngrijire față de ordinele greșite ale medicului.

Obediența mortală față de autoritate

Acest potențial pe care-l au figurile autoritare de a exercita putere asupra subordonaților poate avea consecințe dezastruoase în multe domenii ale vieții. Unul dintre acestea este reprezentat de dinamica obedienței în cabinele avioanelor de linie, despre care s-a arătat că duce la numeroase accidente aviatice. În cabina tipică a unui astfel de avion de linie, autoritatea centrală este căpitanul, care comandă unui secund și uneori unui inginer de zbor, iar puterea autorității sale este susținută de norme organizaționale, de educația militară a celor mai mulți dintre piloți și de regulamentele de zbor care îl fac pe pilot direct responsabil de modul în care conduce avionul. O astfel de autoritate poate duce la erori de zbor, dacă echipajul se simte obligat să accepte „definiția dată situației de către autoritate", chiar și atunci când autoritatea nu are dreptate.

Anchetele efectuate în cazul unui număr de treizeci și șapte de accidente aviatice grave, unde existau suficiente date din înregistrările de voce ale cutiilor negre, au arătat că în 81% din cazuri secundul nu l-a supravegheat sau nu a contestat decizia căpitanului atunci când acesta a făcut greșeli. Folosind drept context pentru evaluarea obedienței distructive un eșantion de șaptezeci și cinci

de accidente aviatice, autorul studiului concluzionează: „Dacă presupunem că atât erorile de tip nesupraveghere, cât și cele cauzate de lipsa contestării au la bază excesul de obediență, putem trage concluzia că excesul de obediență poate provoca 25% din totalul accidentelor aviatice.”²⁹

Obediența față de autoritate în administrație

În societatea modernă se întâmplă rar ca oamenii aflați în poziții de autoritate să-i pedepsească pe ceilalți cu violență fizică, respectiv conform paradigmei Milgram. Specifică este *violența mediată*, atunci când autoritățile transmit ordine subordonaților care le îndeplinesc, sau violența care implică abuz verbal, strivind stima de sine și demnitatea celor lipsiți de putere. Adesea autoritățile întreprind acțiuni punitive ale căror consecințe nu sunt direct observabile. De exemplu, a da un feedback ostil cuiva, știind că aceasta va afecta performanța acelei persoane și șansele ei de a obține un serviciu, constituie o formă de violență mediată social.

O echipă de cercetători olandezi a măsurat extinderea obedienței bazate pe autoritate într-o astfel de situație, printr-o serie de experimente ingenioase, cuprinzând douăzeci și cinci de studii cu aproape cinci sute de participanți, între 1982 și 1985, la Universitatea din Utrecht, Olanda.³⁰ În paradigma de „obediență administrativă”, experimentatorul a cerut participantului la cercetare, care juca rolul de administrator, să facă o serie de cincisprezece „observații stresante” candidatului la postul respectiv (un complice special instruit) aflat în camera alăturată. Mai exact, subiecților li s-a cerut să administreze candidatului un test de selectare pentru un post - dacă va trece testul, va obține postul, dacă nu, rămâne șomer.

Li s-a mai cerut să îl deranjeze și să îl streseze pe candidat în timp ce-i administrau testul. Aceste cincisprezece observații gradate erau critici la adresa performanței sale la test, denigrându-i în plus personalitatea, de exemplu: „Asta a fost o mare prostie din partea ta.” Pe măsură ce participantul-administrator făcea aceste observații

din ce în ce mai ostile, el „îl punea pe candidat sub o asemenea tensiune psihologică, încât acesta nu mai funcționa satisfăcător și în consecință nu mai primea postul". În plus, cercetătorii le spuneau să continue, în ciuda protestelor candidatului. Orice dezacord din partea participantului-administrator era sancționat de experimenter cu unu până la patru șocuri electrice de intensitate joasă, pentru a continua cu observațiile ostile, înainte să li se permită în cele din urmă să se oprească dacă erau refractari. În fine, în modul cel mai semnificativ, subiecții au fost informați că abilitatea de a lucra sub stres nu este o cerință esențială pentru post, dar ei trebuie să urmeze procedura deoarece era utilă pentru proiectul de cercetare al experimenterului, care studia modul în care stresul afectează performanțele în condiții de stres. Faptul că ei provoacă neplăceri și afectează șansele altei persoane de a obține un post nu folosește la nimic altceva decât la strângerea de date pentru experimenter. În condițiile de control, subiecții puteau să oprească observațiile stresante oricând doreau în timpul testului.

Când li s-a cerut să anticipeze dacă în aceste condiții vor face toate observațiile stresante, peste 90% dintr-un eșantion de respondenți olandezi au spus că nu se vor supune. Încă o dată, „punctul de vedere din exterior" s-a dovedit foarte departe de realitate: 91 % din subiecți s-au supus experimentului până la capăt. Acest grad extrem de obediență se menținea chiar atunci când subiecții erau funcționari la serviciul personal, în ciuda celor prevăzute de codul etic profesional pentru relația cu clienții. O obediență la fel de înaltă a fost constatată chiar și atunci când subiecții au primit din timp informații, cu mai multe săptămâni înainte de a se prezenta la laborator, astfel încât au putut reflecta la natura rolului lor potențial ostil.

Cum am putea genera *non-obediență* în acest context? Există mai multe opțiuni. Se pot găsi câțiva subiecți care să se revolte, chiar înainte ca subiectul nostru să intre *în rol*, ca în studiul lui Milgram. Sau subiectul poate fi avertizat că este răspunzător legal în cazul în care candidatul-victimă este prejudiciat și dă în judecată universitatea. Sau se poate elimina presiunea de a merge până la capăt, ca în condițiile de control ale acestei cercetări, în care nimeni nu s-a supus total.

Obediența sexuală față de autoritate: escrocheria cu percheziția corporală

„Escrocherii cu percheziția corporală” au fost operate în câteva lanțuri de restaurante fast-food de pe tot teritoriul Statelor Unite. Acest fenomen *forțează* limitele obedienței față de o autoritate anonimă, dar aparent importantă. *Modus operandi*: asistenta directorului este sunată de un bărbat care se recomandă sergentul de poliție Scott. El are nevoie de ajutorul asistentei într-un caz de furt făptuit de un angajat al restaurantului și insistă ca în timpul conversației să i se spună mereu „Să trăiți”. În prealabil el obținuse informații interne relevante în legătură cu procedurile restaurantului și o serie de detalii locale. De asemenea, știe și cum să solicite informațiile pe care le dorește, prin întrebări abile, așa cum fac scamatorii și „citorii de gânduri”. Este un escroc talentat.

În cele din urmă ofițerul „Scott” îi cere asistentei numele unei tinere nou angajate, foarte atrăgătoare, despre care spune că a furat din magazie și face contrabandă pe cont propriu. El vrea ca ea să fie izolată în camera din spate și ținută acolo până ce el sau oamenii lui vor veni să o ridice. Angajata este închisă acolo și, la telefon, „Să trăiți domnule ofițer” îi dă posibilitatea să fie percheziționată corporal acolo sau la secția de poliție. Invariabil, femeia alege să fie percheziționată pe loc, deoarece știe că este nevinovată și nu are nimic de ascuns. Vocea de la telefon îi cere să se dezbrace și să i se caute în anus și în vagin bani furați sau droguri. Tot timpul, el insistă să i se spună cât se poate de explicit ceea ce se întâmplă și camerele video de supraveghere înregistrează aceste evenimente uimitoare pe măsură ce se petrec. Acesta este doar începutul coșmarului nevinovatei tinere angajate și o sursă de excitare sexuală și putere pentru voyeurul de la telefon.

În cazul la care am fost martor în calitate de expert, acest scenariu de bază presupunea ca fata speriată de optsprezece ani să fie obligată la o serie de acte din ce în ce mai jenante și mai degradante sexual. Fetei goale i se cere să sară și să danseze. Vocea de la telefon îi cere asistentei să aducă un angajat bărbat, mai în vârstă,

pentru a se ocupa de închiderea victimei, pentru ca ea să se întoarcă la sarcinile ei de serviciu. Scena degenerază, vocea de la telefon îi cere fetei să se masturbeze și să facă sex cu bărbatul în vârstă, care se presupune că o păzește în timp ce se află închisă în camera din spate, iar poliția își croiește drum foarte încet într-acolo. Aceste activități sexuale continuă timp de câteva ore, așteptând poliția care, desigur, nu sosește niciodată.

Această bizară influență a autorității *in absentia* îi determină pe mulți oameni aflați în respectiva situație să încalce politica restaurantului și poate propriile lor principii etice și morale, să molesteze sexual și să umilească această angajată cinstită. La sfârșit, personalul restaurantului este concediat, unele persoane sunt acuzate de diferite infracțiuni, firma este dată în judecată, victima este tulburată serios, iar făptașul, un fost gardian, este prins și condamnat.

Una dintre reacțiile rezonabile, atunci când aflăm despre această farsă, este aceea de a ne concentra pe predispozițiile victimei și pe cele ale celor care o torturează, în calitate de indivizi naivi, ignoranți, creduli, ciudați. Totuși, atunci când aflăm și că această escrocherie a fost montată cu succes în șizeci și opt de contexte similare, în treizeci și două de state americane, în șase lanțuri de restaurante, fiind înșelați directori, bărbați și femei, din toată țara, analiza noastră trebuie să înceteze să dea vina pe victime și să treacă la recunoașterea puterii pe care o exercită situația implicată în acest scenariu. Deci să nu subestimăm puterea „autorității” de a genera obediență într-o măsură și de un tip greu de imaginat.

Donna Summers, asistent manager la McDonald's în Mount Washington, Kentucky, concediată deoarece s-a lăsat înșelată să participe la această farsă telefonică autoritară, exprimă una dintre temele noastre principale legate de puterea situațională. „Te uiți în urmă și spui: eu n-aș fi făcut-o. Dar dacă nu ești pus în acea situație, în acel moment, cum poți să știi ce ai face? Nu știi.”³¹

În cartea ei *Making Fast Food: From the Frying Pan into the Fryer*, sociologul canadian Ester Reiter ajunge la concluzia că obediența față de autoritate este trăsătura cea mai prețuită la un angajat de fast-food. „Lucrul pe bandă este menit, în mod deliberat, să-i despoaie

pe lucrători de orice gând și orice judecată. Ei nu sunt decât prelungiri ale benzii", spune Reiter într-un interviu recent. Agentul special FBI în retragere Dan Jablonski, detectiv particular care a investigat câteva dintre aceste escrocherii, a spus: „Fiecare dintre noi stăm și îi judecăm pe acești oameni, gândind despre ei că sunt niște idioți fără pereche. Dar ei nu sunt obișnuiți să folosească bunul-simț în gândire. Ei sunt educați să gândească și să spună: «Cu ce vă putem ajuta?»»³²

filiera nazistă: s-ar putea întâmpla din nou, în orașul tău?

Să ne amintim că una dintre motivațiile pe care le-a avut Milgram când a început acest proiect de cercetare a fost să înțeleagă cum se face că atâtă cetățeni germani s-au implicat în crimele brutale împotriva a milioane de evrei. În loc să caute tendințe și predispoziții în caracterul național german pentru a explica acest genocid, el a crezut că particularitățile situației sunt cele care joacă un rol critic, că obediența față de autoritate este un „declanșator toxic” pentru crime abominabile. După ce și-a încheiat studiul, Milgram și-a extins concluziile științifice la o predicție dramatică despre puterea insidioasă și pătrunzătoare pe care o poate avea obediența - aceea de a transforma cetățeni americani obișnuiți în gardieni de lagăr nazist. „Dacă în Statele Unite ar fi instituit un sistem de lagăre de concentrare de felul celor pe care le-am văzut în Germania nazistă, în fiecare oraș american de dimensiuni medii s-ar putea găsi suficient personal care să lucreze acolo.”³³

Să analizăm pe scurt această înfricoșătoare predicție în lumina a cinci anchete diferite, dar fascinante, asupra acestei „filii naziste”, implicând oameni obișnuiți recrutați anume pentru a fi determinați să acționeze împotriva „dușmanilor statului”. Primele două sunt demonstrații didactice realizate de profesori creativi, cu elevi de liceu și gimnaziu. Cea de-a treia aparține unui fost student al

meu, care a arătat că studenții americani ar susține „soluția finală” dacă o figură cu autoritate ar furniza suficiente justificări. Ultimele două au studiat direct ofițeri SS și polițiști germani naziști.

Creând naziști în școlile americane

La cursul de istorie universală, elevii de la liceul din Palo Alto, California, nu puteau, ca mulți dintre noi, să înțeleagă caracterul inuman al Holocaustului. Cum a putut subzista o astfel de mișcare socio-politică rasistă și criminală și cum putea cetățeanul obișnuit să ignore sau să fie indiferent la suferințele provocate de aceasta concetățenilor săi evrei? Profesorul lor inventiv, Ron Jones, s-a hotărât să-și modifice modalitatea de comunicare, pentru a face ca sensul mesajului să ajungă la neîncredătorii lui elevi. El a trecut de la metoda didactică obișnuită de predare la învățarea prin experiență.

A început prin a le spune elevilor că săptămâna următoare vor simula unele aspecte ale experienței germane. În ciuda acestui avertisment, „experimentul” de joc de rol care a avut loc în următoarele cinci zile a fost luat în serios de elevi și a constituit un șoc pentru profesor, dar și pentru directorul liceului și pentru părinți. Simularea și realitatea s-au întrepătruns, pe măsură ce elevii au creat un sistem totalitar de credințe și control coercitiv care semăna foarte mult cu cel instituit de regimul nazist al lui Hitler.³⁴

În primul rând, Jones a stabilit noi reguli rigide care trebuiau respectate fără crâcnire în clasă. Toate răspunsurile urmau să se limiteze la trei cuvinte sau chiar mai puțin și să fie precedate de „domnule”, timp în care elevul stătea drept în picioare lângă bancă. Când nimeni nu a obiectat la această regulă sau la altele asemănătoare, atmosfera din clasă a început să se schimbe. Cei mai lovace și mai inteligenți elevi și-au pierdut pozițiile fruntașe, care au fost preluate de cei mai puțin abili într-ale cuvintelor, dar mai agresivi din punct de vedere fizic. Mișcarea era numită „Al treilea val”. Au fost introduse și un salut de tip militar și sloganuri care trebuiau strigate la comandă, la unison. În fiecare zi era un nou slogan răsunător: „Fortă

prin disciplină", „Fortă prin comunitate", „Fortă prin acțiune" și „Fortă prin mândrie". A mai fost unul, păstrat pentru un moment ulterior. Cei care aparțineau acestei mișcări aveau o strângere de mână secretă și cei care o criticau trebuiau să fie pârâți pentru „trădarea" lor. După sloganuri au urmat acțiuni - s-au confecționat bannere care au fost atârinate prin școală, s-au primit noi membri, alți elevi au fost instruiți să adopte poziții de comandă etc.

Nucleul original de douăzeci de elevi de la cursul de istorie a crescut curând la peste o sută de membri fervenți ai celui de-Al treilea val. Studenții au preluat apoi sarcina, însușindu-și-o. Ei au emis legitimații speciale de membru. Unii dintre cei mai inteligenți elevi au fost dați afară de la curs. Membrii noului nucleu autoritar au fost încântați de asta și îi abuzau pe „foștii" lor colegi, pe măsură ce erau alungați.

Jones a comunicat atunci discipolilor lui că fac parte dintr-o mișcare națională ce vizează descoperirea elevilor care sunt gata să lupte pentru schimbări politice. Le-a mai spus că ei constituie „un grup select de tineri aleși pentru a ajuta această nobilă cauză". Pentru a doua zi a fost anunțată o adunare la care, a adăugat el, un candidat la președinție urma să anunțe la televiziune punerea bazelor unui program nou pentru tineretul din Al treilea val. Peste două sute de elevi, participanți entuziaști, au umplut sala de la Cubberly High School. Membri fervenți, cu bluze albe de uniformă, cu brasarde confecționate în casă, pavoazau sala cu bannere. În timp ce ușile erau păzite de elevi atletici, prietenii profesorului, care jucau roluri de reporteri și fotografi, circulau prin mulțimea de „credincioși adevărați". Televizorul era deschis și toată lumea aștepta - și tot aștepta - marele anunț al uriașului pas înainte al mișcării. Toți strigau: „Fortă prin disciplină."

În loc de anunț însă, profesorul a proiectat pe ecran un film despre procesul de la Nürnberg; istoria celui de-al Treilea Reich a apărut în imagini fantomatice. „Toată lumea trebuie să accepte vina - nimeni nu poate pretinde că nu a luat parte în vreun fel sau altul." Acesta era cadrul final al filmului și sfârșitul simulării. Jones le-a explicat tuturor elevilor adunați motivul acestei simulări care a depășit cu mult de intențiile sale inițiale. El le-a spus că noul lor slogan ar trebui să fie: „Fortă prin înțelegere." Apoi a concluzionat:

„Ați fost manipulați. Duși de propriile voastre dorințe în locul în care vă aflați acum.”

Profesorul a intrat în conflict cu administrația, deoarece părinții colegilor respinși s-au plâns de hărțuirea copiilor și de amenințările pe care aceștia le primeau din partea noului regim. Totuși, Jones a tras concluzia că mulți dintre acești tineri au învățat o lecție vitală văzând personal cât de ușor li se poate transforma radical comportamentul atunci când ascultă de o autoritate puternică într-un context asemănător celui fascist. În lucrarea lui ulterioară despre „experiment”, Jones scrie: „în cei patru ani cât am predat la Cubberly High School, nimeni nu a recunoscut vreodată că a participat la adunarea celui de-Al treilea val. Era ceva ce voiam cu toții să uităm.” (La câțiva ani după ce a părăsit această școală, Jones a început să lucreze în instituțiile de învățământ speciale din San Francisco. Un documentar ilustrativ, de tip dramă, despre simularea experienței naziste, intitulat *Valul*, a surprins această transformare a unor copii buni în pseudo-Hitlerjugend.³⁵)

Cum se creează mici monștri de școală primară: ochii căprui contra ochilor albaștri

Puterea autorității este demonstrată nu numai de măsura în care ea poate comanda adepți, ci și de gradul în care definește realitatea și schimbă modul obișnuit de a gândi și de a acționa, lată cazul la care mă refer: Jane Elliott, o învățătoare la clasa a treia din orașelul Riceville, Iowa, și-a pus problema cum să îi învețe pe copiii albi dintr-o comunitate rurală cu prea puține minorități ce înseamnă „frăție” și „toleranță”. Ea a hotărât să îi ajute să experimenteze personal ce înseamnă să te simți inferior sau șef, în calitate de victimă sau făptaș al nedreptății.³⁶

Această profesoară îndrăgită a desemnat o jumătate a clasei ca fiind superioară celeilalte jumătăți, singurul criteriu fiind culoarea ochilor. Ea a început prin a-i informa pe elevi că persoanele cu ochi albaștri sunt superioare celor cu ochi căprui și a oferit diferite „dovezi” în

sprrijinul acestui adevăr, cum ar fi acela că George Washington avea ochi albaștri și, mai aproape de realitatea actuală, tatăl unuia dintre elevi (despre care acesta se plânsese că l-a bătut) avea ochi căprui.

Din acel moment, a spus doamna Elliott, copiii cu ochi albaștri vor fi cei speciali, „superiori”, iar cei cu ochi căprui vor fi grupul „inferior”. Cei despre care se spunea că sunt mai inteligenți, cei cu ochi albaștri, au primit privilegii speciale, în timp ce puștii considerați inferiori, cu ochi căprui, erau obligați să asculte de reguli care subliniau statutul lor de categoria a doua, având inclusiv obligativitatea de a purta un guler care le dădea celorlalți posibilitatea de a percepe de la distanță statutul lor inferior.

Copiii cu ochi albaștri, care fuseseră până atunci prietenoși, refuzau acum să se joace cu „căpruii” răi și au sugerat ca autoritățile școlii să fie anunțate că aceștia sunt capabili de furt. În curând, în pauze au izbucnit lupte fizice și un băiat a recunoscut că l-a lovit pe altul cu „pumnul în burtă” pentru că „m-a făcut «căprui», ca și cum aș fi fost negru, un negrotei”. În numai o zi, copiii cu ochi căprui au început să aibă rezultate școlare mai proaste și au devenit depresivi, morocănoși și mâniași. Se descriau pe ei înșiși ca „trști”, „răi”, „proști” și „ticăloși”.

Ziua care a urmat a fost crucială. Doamna Elliott a spus clasei că se înșelase. În realitate, copiii cu ochi căprui erau cei superiori și cei cu ochi albaștri erau inferiori, și a adus alte dovezi pentru a susține această teorie cromatică a binelui și a răului. Copiii cu ochi albaștri au trecut acum de la autocaracterizările „vesel”, „bun”, „dulce” și „drăguț” la etichete devalorizante, similare celor adoptate cu o zi în urmă de cei cu ochi căprui. Vechile structuri de prietenie care existaseră înainte între copii s-au dizolvat și au fost înlocuite de ostilitate, până când acest proiect experimental a luat sfârșit și elevilor li s-a explicat adevărul, detaliat și complet, și veselie a revenit în clasă.

Profesoara a fost uimită de modul fulgerător și total în care s-au transformat atât de mulți dintre elevii despre care ea credea că îi cunoaște atât de bine. Doamna Elliott a concluzionat „Niște copii care fuseseră minunat de cooperanți și de atenți au devenit niște tânci răutăcioși, persecutori și discriminatori. A fost îngrozitor!”

Sprrijin pentru „soluția finală” în Hawaii: cum scăpăm lumea de inadaptați

Imaginați-vă că sunteți studenți la Universitatea Hawaii (campusul Manoa) printre alți cinci sute șaptezeci de colegi, la oricare dintre numeroasele cursuri serale de psihologie. În această seară, profesorul dumneavoastră, cu accentul lui danez, își schimbă cursul uzual pentru a da în vileag o amenințare la adresa siguranței naționale: explozia populațională (un subiect arzător la începutul anilor șaptezeci).³⁷ Această autoritate a descris felul în care societatea începe să fie amenințată de creșterea rapidă a numărului de oameni incapacități fizic și mental. Problema este prezentată convingător, ca un proiect științific ingenios, sprijinit de oameni de știință și plănuite spre binele umanității. Apoi sunteți invitați să ajutați la „aplicarea procedurilor științifice pentru eliminarea celor incapacități mental și emoțional”. Profesorul justifică necesitatea de a întreprinde o acțiune printr-o analogie cu pedeapsa cu moartea, ca factor ce descurajează criminalitatea violentă. El vă spune că părerile dumneavoastră sunt solicitate deoarece dumneavoastră și ceilalți adunați aici sunteți inteligenți, educați și aveți valori etice înalte. Este flatant să auziți că vă aflați în această companie selectă. (Amintiți-vă de atracția „cercului interior” al lui C.S. Lewis.) În cazul în care mai aveți ezitări, el vă asigură că înainte de a se întreprinde orice fel de acțiune, va fi efectuată o cercetare riguroasă asupra acelor creaturi umane inadapte.

În acest moment el vrea numai părerile, recomandările și vederile dumneavoastră personale, într-un chestionar pe care dumneavoastră și restul studenților din sală trebuie să îl completați acum. Începeți să răspundeți la întrebări pentru că ați fost convinși că aceasta este o nouă problemă vitală, pentru care părerea dumneavoastră contează. Răspundeți cu abilitate la fiecare dintre cele șapte întrebări și descoperiți că există uniformitate între răspunsurile dumneavoastră și cele ale restului grupului. În proporție de 90%, respondenții sunt de acord că întotdeauna vor fi oameni mai capabili să supraviețuiască decât alții.

Legat de asasinarea celor inadaptabili: 79% ar vrea să existe o persoană responsabilă pentru ucidere și alta care să execute actul; 64% preferă anonimatul pentru cei care apasă pe butonul care provoacă moartea, în condițiile în care sunt apășate mai multe butoane în același timp, dar numai unul produce decesul; 89% cred că administrarea unor droguri nedureroase ar fi modalitatea cea mai eficientă și mai umană de a induce moartea.

Dacă legea le-ar cere să ia parte la așa ceva, 89% ar vrea să participe la adoptarea deciziei, în timp ce 9% au preferat să participe la uciderea propriu-zisă sau la ambele. Numai 6% din studenți au *refuzat* să răspundă.

Incredibil este că 91 % din studenții care au răspuns au fost de acord că „în condiții extreme este pe deplin justificat să-i elimini pe cei despre care se consideră că pun în cel mai mare pericol binele comun”!

În cele din urmă, într-un surprinzător procent de 29%, studenții au fost de acord cu această „soluție finală”, chiar dacă ea ar trebui aplicată și membrilor propriei familii!³⁶

Astfel, acești studenți americani (mai în vârstă decât media, deoarece frecventau cursurile serale) erau dispuși să susțină un plan de a-i ucide pe toți cei considerați de anumite autorități mai puțin capabili să trăiască decât ei înșiși - numai după o scurtă prezentare făcută de autoritatea profesorală. Acum putem înțelege cum germani obișnuiți, inteligenți, au fost dispuși să susțină „soluția finală” a lui Hitler împotriva evreilor, întărită în multiple feluri de întregul sistem educațional și de o propagandă guvernamentală sistematică.

Oameni de rând îndotrinați pentru a participa la un masacru de proporții

Una dintre cele mai clare ilustrări pentru explorările mele legate de feiul în care oamenii obișnuiți pot fi determinați să se angajeze în fapte rele, străine istoriei și valorilor lor morale, vine de la o desoperire remarcabilă a unui istoric britanic, Christopher Browning.

El relatează că în martie 1942 aproape 80% din victimele Holocaustului erau încă în viață, dar în numai unsprezece luni circa 80% muriseră. În această scurtă perioadă, *Endlosung* („soluția finală” a lui Hitler) a fost intensificată printr-un val de plutoane mobile de execuție în masă. Acest genocid cerea mobilizarea unei mașini de ucis pe scară largă, într-un moment în care soldații germani valizi erau necesari pe Frontul de Est, aflat în curs de prăbușire. Deoarece majoritatea evreilor polonezi trăiau în localități mici, nu în orașe mari, întrebarea pe care și-a pus-o Browning despre înaltul Comandament german a fost: „De unde au găsit ei, în acel an crucial al războiului, personal pentru o reușită logistică uluitoare în materie de ucidere în masă?”³⁹

Răspunsul a fost oferit de arhivele crimelor de război naziste, care au înregistrat activitățile Batalionului de rezervă 101, o unitate formată din aproape cinci sute de bărbați din Hamburg, Germania. Erau familiști prea în vârstă pentru a fi recrutați în armată; proveneau din clasa muncitoare și mica burghezie și nu aveau experiență în poliția militară. Erau recruți trimiși în Polonia fără avertizare și fără instruire militară, iar misiunea lor secretă era exterminarea tuturor evreilor din sate și orașe. În numai patru luni ei împrășcaseră de la distanță mică cel puțin treizeci și opt de mii de evrei și trimiseseră alți patruzeci și cinci de mii în lagărul de exterminare de la Treblinka.

Inițial, comandantul le-a spus că era o misiune dificilă care trebuia executată de batalion. Totuși, el a adăugat că fiecare individ putea refuza să-i ucidă pe acei bărbați, femei și copii. Datele arată că la început aproape jumătate dintre oameni au refuzat și i-au lăsat pe ceilalți rezerviști din poliție să se angajeze în crimele în masă. Dar cu timpul au preluat conducerea procesele de modelare socială, persuasiunea indusă de culpabilitate, exercitată de rezerviștii care trăseseră deja, și obișnuita presiune exercitată de grup spre conformitate: „cum sunt ei văzuți de camarazii lor”. La finalul criminei lor călătorii, aproape 90% din bărbații Batalionului 101 ascultau orbește de conducătorul lor și se implicau personal în execuții. Mulți dintre ei pozau mândri, fotografiindu-se în timp ce omorau

evrei. Ca și cei care fotografiau abuzul asupra deținuților de la închisoarea Abu Ghraib, acești polițiști pozau în „fotografiile lor trofeu” în chip de mândri distrugători ai amenințării evreiești.

Browning evidențiază faptul că nu a existat o selecție specială a acestor oameni, nici o autoselecție, nici vreun interes personal sau carierism care să poată explica aceste crime în masă. Dimpotrivă, erau oameni cât se poate de obișnuiți - până în momentul în care au fost puși în inedita situație de a avea permisiunea și încurajarea „oficială” pentru a acționa sadic împotriva celor etichetați arbitrar drept „dușmani”. Cel mai evident lucru în analiza perspicace pe care o face Browning asupra acestor acte cotidiene de rău uman este că respectivii oameni obișnuiți făceau parte dintr-un sistem puternic de autoritate, un stat al poliției politice cu justificări ideologice pentru uciderea evreilor și o îndoctrinare intensă cu imperativele morale de loialitate, datorie și disciplină față de stat.

În mod interesant pentru argumentul meu conform căruia cercetarea experimentală poate avea relevanță în lumea reală. Browning compară mecanismele de bază care au operat în această țară îndepărtată, într-un timp îndepărtat, cu procesele psihologice implicate în studiile lui Milgram asupra obedienței și în experimentul nostru de la Universitatea Stanford. Autorul continuă prin a observa: „Spectrul comportamental al gardianului evidențiat de Zimbardo prezintă o neliniștitoare asemănare cu grupările care au apărut în Batalionul de rezervă 101.” El arată cum unii dintre ei au devenit „cruzi și duri”, savurând uciderea, în timp ce alții erau „duri, dar drepti”, „respectând regulile”, iar o minoritate era considerată „gardieni buni”, care au refuzat să ucidă și au făcut evreilor mici favoruri.

Psihologul Ervin Staub (care în copilărie a supraviețuit într-o „casă protejată” în timpul ocupației naziste a Ungariei) este de acord că, în anumite condiții, cei mai mulți oameni sunt capabili de violență extremă și distrugerea vieții umane. În urma încercării sale de a înțelege rădăcinile răului în genocidurile și violența în masă de pretutindeni în lume, Staub a ajuns la concluzia că: „Răul care se ivește din

gândirea obișnuită și este comis de oamenii obișnuiți este norma, nu excepția. [...] Răul cel mare apare din procese psihologice obișnuite care evoluează, în general cu o progresie de-a lungul continuu-mului distrugerii." El subliniază semnificația faptului că acești oameni obișnuiți sunt prinși în situații în care pot să învețe să săvârșească fapte rele cerute de sisteme de autoritate de nivel înalt. „Statutul de a face parte dintr-un sistem modelează opiniile, răsplătește adeziunea la viziunile dominante și face ca devierea să fie dificilă și solicitantă psihologic.”⁴⁰

Trecând prin ororile Auschwitzului, John Steiner (prietenul meu bun și colegul întru sociologie) s-a întors timp de zeci de ani în Germania sa pentru interviuri cu sute de foști membri ai forțelor SS, de la soldați la generali. El voia să știe ce i-a determinat pe acești oameni să îmbrățișeze o astfel de oroare ca mod de viață. Steiner a aflat că mulți aveau scoruri înalte pe scala F a autoritarismului, ceea ce îi făcea să fie atrași de subcultura violenței din SS. El îi numește „adormiți”, oameni cu anumite trăsături latente, care ar putea să nu se exprime niciodată, dacă unele situații particulare nu ar activa aceste tendințe violente. El trage concluzia că „situația tinde să fie cel mai direct determinant al comportamentului SS”, trezindu-i pe acești „adormiți” și aducându-i la condiția de ucigași activi. Totuși, din mulțimea de date obținute din interviuri, Steiner a mai aflat și că acești oameni au dus o viață normală - fără violență - atât înainte, cât și după anii petrecuți în contextul lagărelor de concentrare.⁴¹

Experiența largă a lui Steiner cu mulți membri ai SS, la nivel personal și științific, l-a determinat să avanseze două concluzii importante despre puterea instituțională și punerea în scenă a brutalității: „Se pare că susținerea instituțională pentru rolurile de violență are efecte mai extinse decât se apreciază în general. Atunci când sunt implicite și mai ales atunci când sunt explicite, sancțiunile sociale care vin în sprijinul unor astfel de roluri atrag spre ele oameni care nu numai că obțin satisfacție din natura muncii lor, ci sunt aproape călăi în sentimentele și acțiunile lor.”

Steiner continuă prin a descrie felul în care rolurile pot fi mai importante decât trăsăturile de caracter. „A devenit evident că nu orice persoană care joacă un rol brutal trebuie să aibă neapărat trăsături de caracter sadice. Adesea cei care au continuat să joace roluri care la origine nu corespundeau personalității lor și-au schimbat pe parcurs valorile (adică aveau tendința de a se *adapta la ceea ce se aștepta* din partea lor în aceste roluri). Au existat membri SS care s-au identificat clar cu pozițiile lor, iar asta le-a plăcut. În final, au existat cei cărora le repugnau și le făceau greață lucrurile pe care li se ordona să le facă. Ei încercau să compenseze ajutându-i pe deținuți ori de câte ori era posibil. (Soția acestui scriitor a fost salvată de membrii SS de câteva ori.)”

Este important să recunoaștem că multe sute de mii de germani care au devenit făptași ai răului în timpul Holocaustului nu făceau acest lucru pur și simplu pentru că ascultau ordinele date de autorități. Obediența față de un sistem de autoritate care permitea și recompensauciderea evreilor a fost construită pe un eșafodaj de antisemitism intens care a existat în Germania și în alte națiuni europene în acel moment. Această prejudecată a fost direcționată și întărită cu fermitate de comandamentul german care a făcut din germanii obișnuiți „călăii voluntari ai lui Hitler”, conform analizei istoricului Daniel Goldhagen.⁴²

Deși este important să observăm rolul motivant al urii pe care o nutreau germanii față de evrei, analiza lui Goldhagen are două lacune: în primul rând, dovezile istorice arată că de la începutul secolului al XIX-lea în Germania exista mai puțin antisemitism decât în alte țări învecinate, ca Franța sau Polonia. El greșește de asemenea minimalizând influența sistemului de autoritate al lui Hitler - o rețea care glorifica fanatismul rasial -, precum și situațiile particulare create de autorități, de exemplu lagărele de concentrare care au mecanizat genocidul. Interacțiunea variabilelor personale ale cetățenilor germani cu ocaziile situaționale oferite de un sistem de prejudecăți fanatice a produs forța care a dat putere atât de multor oameni să devină călăii voluntari sau involuntari pentru țara lor.

banalitatea răului

În 1963, specialistă în filosofie socială Hannah Arendt a publicat ceea ce avea să devină o lucrare clasică a timpurilor noastre, *Eichmann în Ierusalim: Un raport asupra banalității răului*. Ea oferă o analiză detaliată a procesului pentru crime de război intentat lui Adolph Eichmann - personajul nazist care a organizat personal uciderea a milioane de evrei. Apărarea lui Eichmann a fost similară mărturiei altor lideri nazisti: „Nu făceam altceva decât să îndeplinesc ordinele.”

„[Eichmann] își amintea perfect că ar fi avut muștrări de conștiință dacă nu ar fi făcut ceea ce i se ordonase - anume să trimită milioane de oameni, bărbați, femei și copii, la moarte cu cel mai mare zel și cea mai meticuloasă grijă.”⁴³

Totuși, în relatarea lui Arendt despre Eichmann lucrul care ne frapază cel mai puternic este faptul că acesta părea cât se poate de obișnuit în multe privințe:

Șase psihiatri l-au declarat „normal” - „Mai normal, oricum, decât sunt eu după ce l-am examinat”, se spune că ar fi exclamat unul dintre ei, iar altul a găsit că întregul său profil psihologic, atitudinile față de soția și copiii săi, mama și tatăl său, frații, surorile și prietenii săi erau „nu numai normale, ci și cele mai dezirabile”.

Prin analiza lui Eichmann, Arendt ajunge la faimoasa ei concluzie:

Problema cu Eichmann este că la fel ca el au fost atâția alții și că mulți nu erau nici perversi, nici sadici, ci erau, și sunt, îngrozitor, terifiant de normali. Din punctul de vedere al instituțiilor legale și al standardelor noastre de judecată morală, această normalitate era mult mai terifiantă decât toate atrocitățile laolaltă, pentru că arăta că acest nou tip de criminal comite crimele în circumstanțe care fac aproape imposibil ca el să simtă sau să știe că face un lucru rău.

Era ca și cum în acele ultime minute [din viața lui Eichmann] el rezuma lecția pe care ne-a dat-o acest lung curs despre răutatea

umană - lecția înspăimântătoare, stupefiantei pentru gând și cuvânt, banalități a răului.

Expresia lui Arendt „banalitatea răului” rezonază și acum, deoarece genocidul bănuiește pretutindeni în lume, iar tortura și terorismul continuă să fie trăsături obișnuite ale peisajului nostru global. Preferăm să ne distanțăm de un astfel de adevăr fundamental, văzând în nebunia răufăcătorilor și în violența fără sens a tiranilor trăsături dispoziționale, din arsenalul lor personal. Analiza lui Arendt a fost prima care a negat această orientare, observând fluiditatea cu care forțele sociale îi pot îndemna pe oamenii normali să înfăptuiască acte abominabile.

Torționari și călăi: tipuri patologice sau imperative situaționale?

Există puține îndoieli că torturarea sistematică a oamenilor de către semenii lor reprezintă una dintre cele mai negre fețe ale naturii umane. Desigur, eu și colegii mei am raționat că, de exemplu, răul ca predispoziție este manifest printre torționarii care, în Brazilia, timp de ani întregi, zi de zi, își făceau treburile necurate în calitate de polițiști îndemnați de guvern să obțină mărturisiri torturând inamicii „subversivi” ai statului.

Am început prin a ne concentra asupra torționarilor, încercând să înțelegem atât psihicul lor, cât și modurile în care acesta era modelat de circumstanțe, dar a trebuit să ne extindem rețeaua analitică pentru a-i cuprinde pe camarazii lor care au ales sau au fost desemnați să ia parte la o altă ramură a muncii violente - călăii din plutoanele de execuție. Aceștia împărtășeau un „dușman comun”: bărbați, femei și copii care, deși erau cetățeni ai statului lor, chiar vecini, fuseseră declarați de „sistem” o amenințare la adresa securității naționale - în calitate de socialiști și comuniști. Unii trebuiau eliminați eficient, în timp ce alții, care puteau deține informații secrete, trebuiau determinați să cedeze, să-și mărturisească trădarea și apoi să fie uciși.

În îndeplinirea acestei misiuni, tortionarii s-au putut baza în parte pe „răul creativ” încarnat de dispozitivele și tehnicile de tortură rafinate de-a lungul secolelor, începând cu Inchiziția, de oficialii Bisericii Catolice și ulterior de multe state naționale. Totuși, ei s-au văzut nevoiți să improvizeze atunci când aveau de-a face cu anumiți dușmani, pentru a învinge formele lor particulare de rezistență și nesupunere. Aceștia se pretindeau nevinovați, refuzau să-și recunoască vinovăția sau erau suficient de tari ca să nu fie intimidați de cele mai coercitive dintre tacticile de interogare. Acești tortionari au avut nevoie de timp și de o nouă cunoaștere a slăbiciunii umane pentru a deveni mai abili în arta lor. Dimpotrivă, sarcina plutoanelor de execuție era ușoară. Sub protecția glugilor care le asigurau anonimatul, cu arme și susținere din partea grupului, ei se puteau achita rapid și impersonal de datoria lor față de patrie: „E doar o muncă.” Pentru tortionar, nu putea fi niciodată o simplă muncă. Tortura implică întotdeauna o relație personală; pentru tortionar este esențial să înțeleagă ce fel de tortură să folosească, ce intensitate a torturii să aplice la această persoană, în acest moment. Prin tortura nepotrivită sau la o intensitate prea mică nu se obțin mărturisiri. Tortura prea intensă poate provoca moartea victimei înainte ca aceasta să facă declarațiile așteptate. În oricare dintre cazuri, tortionarul nu reușește să livreze marfa, atrăgându-și mânia superiorilor. A învăța să aleagă tipul și gradul corect de tortură, care aduc informația, înseamnă numeroase recompense și laude din partea superiorilor.

Ce fel de oameni ar putea să facă așa ceva? Au oare nevoie să se bazeze pe impulsurile lor sadice și pe o istorie de experiențe de viață sociopate pentru a smulge carnea de pe semenii lor în fiecare zi, ani de-a rândul? Erau ei un fel de specie aparte, semințe putrede, tulpini putrede și flori putrede? Sau este posibil să fie oameni obișnuiți, instruiți să-și înfăptuiască actele deplorabile prin programe de formare, care se pot identifica și repeta? Putem oare identifica un set de condiții externe, variabile situaționale, care au contribuit la formarea acestor tortionari și ucigași? Dacă acțiunile lor rele nu pot fi puse pe seama defectelor interioare, ci se pot atribui

mai degrabă forțelor externe care acționează asupra lor - componentele politice, economice, sociale, istorice și experiențiale ale formării lor în poliție - atunci am putea generaliza la culturi și cadre diferite și am putea descoperi unele dintre principiile operative responsabile pentru această remarcabilă transformare umană.

Împreună cu Martha Huggins, sociolog și expert în Brazilia, Mika Haritos-Fatouros, psiholog grec, am intervievat în profunzime mai multe zeci de astfel de lucrători în domeniul violenței, din diverse locuri din Brazilia. (Un rezumat al metodelor noastre și date detaliate privind despre acești lucrători în domeniul violenței se pot găsi la Huggins, Haritos-Fatouros & Zimbardo⁴⁴.) Mika a realizat anterior un studiu asemănător asupra torționarilor formați de junta militară din Grecia și rezultatele noastre au fost congruente pe arii largi cu ale ei.⁴⁵ Am descoperit că instructorii îi elimină pe sadici din procesul de formare, deoarece aceștia sunt incontrollabili, se lasă în voia plăcerii de a produce durere și astfel nu-și mențin atenția asupra scopului de a obține mărturisirea. Astfel, din toate dovezile pe care le-am putut aduna, torționarii și călăii din plutoanele de execuție nu erau deloc persoane neobișnuite sau deviate înainte de a juca noile lor roluri, după cum printre ei nu au existat tendințe deviate persistente sau patologii nici în anii care au urmat acestei funcții. Transformarea lor era pe deplin explicabilă ca o consecință a unui număr de factori situaționali și sistemici, cum ar fi formarea pe care au parcurs-o pentru a juca acest nou rol; camaraderia de grup; acceptarea ideologiei securității naționale și credința învățată conform căreia socialist-comuniștii sunt dușmanii statului lor. Alte influențe situaționale care au contribuit la noul lor stil comportamental: faptul că erau ajutați să se simtă speciali, deasupra și mai buni decât egalii lor din serviciul public, deoarece lor le-a fost încredințată această misiune specială; caracterul secret al îndatoririlor împărtășit numai cu camarazii lor și presiunea constantă de a produce rezultate, indiferent de gradul de oboseală sau de problemele personale.

Relatăm multe studii de caz detaliate care aduc dovezi în sprijinul caracterului obișnuit al oamenilor angajați în cele mai abominabile acte, susținute de guvernul lor și, în secret, de CIA, în acel

moment al războiului rece (1964-1985) împotriva comunismului sovietic. Raportul *Tortura în Brazilia*, întocmit de membrii Arhidiecezei Catolice din Sao Paulo, oferă informații detaliate despre implicarea extinsă a agenților CIA în formarea torționarilor din poliția braziliană.⁴⁶ Aceste informații confirmă ceea ce se știa despre instruirea sistematică în tehnici de interogare și tortură oferite la School of the Americas pentru operatori din mai multe țări care împărtășeau un dușman comun: comunismul.⁴⁷

Totuși, eu și colegii mei credem că astfel de fapte pot fi reproduse în orice moment în orice națiune, acolo unde există o obsesie legată de amenințările la adresa securității naționale. Înainte de fricile și excesele născute de recentul „război împotriva terorismului” exista aproape perpetuu „război împotriva infracționalității” în multe centre urbane. În Departamentul de poliție din New York acest „război” a născut „comandourile NYPD”. Acestei echipe de poliție autonome i s-a dat frâu liber pentru a vâna presupuși violatori, jefuitori și tâlhari, așa cum dictau condițiile locale. Membrii ei purtau tricouri cu mottoul „Nici o vânătoare nu e ca vânătoarea de oameni”. Iar strigătul lor de bătălie era: „Suntem stăpânii nopții.” O astfel de cultură polițienească profesionalizată era comparabilă cu cea a torționarilor-polițiști din Brazilia pe care i-am studiat noi. Una dintre atrocitățile lor a fost uciderea unui imigrant african (Amadou Diallo) împușcat cu mai mult de patruzeci de gloanțe în timp ce încerca să-și scoată portofelul din buzunar ca să le arate un act de identitate.⁴⁸ Uneori „se fac greșeli”, dar de obicei există forțe situaționale și sistemice identificabile care conduc la asemenea greșeli.

Teroriștii sinucigași: fanatici inconștienți sau martiri conștienți?

Uimitor, ceea ce este valabil pentru acești lucrători din domeniul violenței este comparabil cu transformarea tinerilor palestinieni din studenți în teroriști sinucigași, cu intenția de a ucide civili israelieni nevinovați. Date media recente coincid în privința rezultatelor

unor analize sistematice ale procesului de transformare a unui om într-un ucigaș sinucigaș.⁴⁹

Cine adoptă acest rol fatalist? Sunt oare tineri săraci, disperați, izolați social, analfabeți, fără carieră sau viitor? Deloc. Conform rezultatelor unui studiu recent asupra unui număr de patru sute de membri Al Qaeda, trei sferturi din acest eșantion este format din persoane ce provin din clasa superioară sau medie. Acest studiu, efectuat de psihiatrul legist Marc Sageman, a mai descoperit și alte dovezi în sprijinul normalității și chiar al superiorității acestor tineri deveniți teroriști sinucigași. Majoritatea, 90%, proveneau din familii bine organizate, intacte. Două treimi făcuseră colegiul; două treimi fuseseră căsătoriți și cei mai mulți aveau copii și slujbe în domeniul științei și ingineriei. Concluzia lui Sageman este că „în mai multe privințe, aceștia sunt cei mai buni și cei mai inteligenți membri ai societății lor”⁵⁰.

Mânia, răzbunarea și indignarea față de nedreptatea percepută sunt declanșatorii motivaționali care îi fac să se decidă să moară pentru cauză. Psihologul Thomas Joiner, în tratatul său *De ce se sinucid oamenii*, afirmă: „Oamenii își doresc moartea când două nevoi fundamentale le sunt refuzate până la nivelul stingerii lor.” Prima este nevoia pe care noi am indicat-o ca fiind esențială pentru conformitate și putere socială, nevoia de a aparține sau de a relaționa cu ceilalți. Cea de-a doua este nevoia de a se simți util sau de a-i influența pe ceilalți.⁵¹

Ariei Merari, un psiholog israelian care a studiat pe larg acest fenomen timp de mai mulți ani, evidențiază pașii obișnuiți pe calea spre aceste morți explozive.⁵² În primul rând, membrii majori ai unui grup extremist identifică anumiți tineri care par să aibă o fervoare patriotică deosebită, pe baza declarațiilor făcute la adunări publice împotriva Israelului sau care susțin o cauză islamică sau o acțiune palestiniană. Apoi, aceștia sunt invitați să discute despre cât de puternică este iubirea lor pentru patrie și ura față de Israel. Li se cere să-și ia angajamentul că vor participa la antrenamente. Cei care fac acest lucru devin parte a unei mici celule secrete cu trei—cinci membri. Ei învață trucurile meseriei de la cei mai mari: cum să confecționeze bombe, cum să se deghizeze, cum să aleagă țintele și să pună la cale lovitura.

În final, își fac public angajamentul personal, printr-o înregistrare video, dedarându-se „martiri în viață” pentru Islam (*al-shahid-al-hai*). Într-o mână ei țin Coranul, în cealaltă o pușcă; însemnele de pe bandanele lor stau mărturie pentru noul lor statut. Înregistrarea video este trimisă apoi familiei lor. Recruților li se spune după aceea și Marea Minciună, că își vor câștiga nu numai un loc alături de Allah, ci, datorită martiriului lor, chiar rudele lor vor avea dreptul la un loc înalt în cer. Bomboana suicidară este îndulcită cu stimulente financiare considerabile sau cu o pensie lunară pentru familia lor.

Fotografia lor este tipărită strălucitor pe postere care vor fi expuse pretutindeni în comunitate, în momentul în care vor reuși în misiunea lor - pentru a deveni modele care să inspire generația următoare de teroriști sinucigași. Pentru a le înăbuși temerile legate de rănilor produse de schije de bombe pe care o poartă, recruții sunt asigurați că înainte ca prima lor picătură de sânge să atingă pământul, ei vor sta deja alături de Allah, fără durere, capabili să simtă numai plăcerea. Zarurile sunt aruncate; mințile le-au fost pregătite cu grijă pentru a face ceea ce de obicei este de neconceput. Desigur, retorica dezumanizării servește pentru a nega caracterul uman și nevinovăția victimelor.

Aceste modalități sistematice transformă un grup de tineri normali, mândri, în eroi și eroine. Acțiunile lor letale reprezintă sacrificiul de sine și angajamentul total ca modele pentru adevărata credință în cauza celor oprimați. Acest mesaj este transmis tare și clar următoarei generații de viitori teroriști sinucigași.

Putem vedea că acest program folosește o varietate de principii sociopsihologice și motivaționale pentru a transforma ura colectivă și frenezia generală într-un program țintit, serios și calculat de îndoctrinare și antrenament al unor indivizi pentru a deveni martiri în viață. Nu este vorba despre inconștiență sau lipsă de sens, ci doar despre un set mental diferit și cu sensibilități deosebite de ceea ce am fost noi obișnuiți să observăm printre tinerii adulți din majoritatea țărilor.

Pentru noul său film, *Ucigașii sinucigași*, regizorul francez Pierre Rehov a intervievat mai mulți palestinieni aflați în închisorile israeliene.

care fuseseră prinși înainte de a-și detona bombele sau care conspiraseră la viitoare atacuri. Concluzia pe care el o trage despre acești tineri rezonază cu analizele prezentate aici: „Fiecare dintre ei a încercat să mă convingă că era un lucru care trebuia făcut, din motive morale. Nu aveam de-a face cu niște copii care vor să facă rele. Sunt copii care vor să facă bine. [...] Rezultatul acestei spălări a creierului a fost că niște tineri care erau în sinea lor niște oameni buni credeau acum cu toată tăria că fac ceva mareț.”⁵³

Suicidul și uciderea oricărui tânăr reprezintă o sfâșiere în țesătura familiei umane pe care noi, cei mai în vârstă din fiecare națiune, trebuie să o prevenim, unindu-ne. Încurajarea sacrificiului tinerilor pentru expansiunea ideologiilor celor în vârstă trebuie să fie considerată o formă de rău care trece dincolo de politicile locale și de strategiile puse în slujba lor.

„Soldații perfecți 9/11” și „băieții britanici obișnuiți” ne bombardează

Merită să mai menționăm două ultime exemple în favoarea caracterului „obișnuit” al criminalilor în masă. Primul vine dintr-un studiu aprofundat al celor care au deturnat avioanele din 11 septembrie, ale căror atacuri sinucigașe din New York și Washington D.C. s-au soldat cu moartea a aproape trei mii de civili nevinovați. Cel de-al doilea provine din rapoartele poliției londoneze asupra celor suspectați a fi teroriștii sinucigași din metrourile londoneze și un autobuz etajat, din iunie 2005, ale căror atacuri s-au soldat și ele cu morți și răniți grav.

Portretele atent documentate ale mai multor teroriști din 11 septembrie, realizate de reporterul Terry McDermott în *Soldați perfecți*, subliniază cât de obișnuiți erau acești oameni în viața cotidiană.⁵⁴ Această cercetare îl conduce pe McDermott la o concluzie lugubră: „Este foarte probabil să existe foarte mulți oameni ca ei peste tot în lume.” O cronică a acestei cărți ne readuce la teza Hannei Arendt despre banalitatea răului, actualizată la noua noastră eră a terorismului global. Cronicarul ziarului *New York Times*, Michiko Kakutani,

ne oferă un post-scriptum înspăimântător: „Soldații perfecți înlocuiesc caricaturile «geniilor răului» și «fanaticilor cu ochi sălbatici» cu portrete ale plănuitorilor atacului de la 11 septembrie ca oameni surprinzător de banali, care ar putea fi cu ușurință vecinii noștri de fotoliu în avion.”⁵⁵

Scenariul înspăimântător a fost jucat în ulterioarele atacuri coordonate asupra sistemului de transport londonez de o echipă de teroriști sinucigași, „ucigași banali” care călătoreau anonim într-un metrou sau într-un autobuz. Pentru prietenii, rudele și vecinii lor din orașul Leeds, la nord de Londra, acești tineri musulmani erau „băieți britanici obișnuiți”.⁵⁶ Nimic din istoria lor nu îi făcea periculoși; într-adevăr, tot ceea ce era legat de ei permitea acestor „băieți obișnuiți” să se integreze, neobservați, în orașul lor, la slujbele lor. Unul dintre ei era un bun jucător de crichet care a renunțat la alcool și femei pentru a duce o viață pioasă. Celălalt era fiul unui om de afaceri local care avea un fast-food, cu pește și cartofi prăjiți. Altul era consilier și lucra eficient cu copiii cu dizabilități; de curând devenise tată și se mutase cu familia într-o casă nouă. Spre deosebire de teroriștii care au deturnat avioanele din 11 septembrie, și care au suscitât unele suspiciuni în calitate de străini doritori să urmeze cursuri de pilotaj în Statele Unite, acești tineri crescuseră în Anglia și treceau neobservați la orice supraveghere polițienească. „Este total nepotrivit cu caracterul lui. Cineva trebuie să-i fi spălat creierul, ca să-l determine să facă așa ceva”, spune un prieten despre unul dintre ei.

„Cel mai înspăimântător lucru legat de teroriștii sinucigași este pura lor normalitate”, afirmă Andrew Silke, un expert în domeniu.⁵⁷ El observă că nici una dintre examinările medico-legale ale cadavrelor teroriștilor sinucigași nu a evidențiat prezența alcoolului sau a vreunui drog. Misiunea lor este realizată cu mintea clară și angajament ferm.

Așa cum am văzut de fiecare dată când au existat atacuri cu arme în școli, ca în liceul Columbine din Statele Unite, cei care au crezut că-i cunosc pe făptași relatează mai mereu: „Era un copil atât de bun, dintr-o familie respectabilă [...] pur și simplu nu-ți vine

să crezi că ar face așa ceva." Aceasta ne trimite la ceea ce am spus în primul capitol al cărții, despre cât de bine îi cunoaștem cu adevărat pe ceilalți - și corolarul: cât de bine ne cunoaștem pe noi înșine pentru a fi siguri de modul în care ne vom comporta în situații noi, sub presiuni situaționale intense?

testul suprem de obediență oarbă față de autoritate: ucide-ți copiii la ordin

Ultima noastră extrapolare în psihologia socială a răului din situația artificială a experimentelor de laborator la contexte din lumea reală ne vine din junglele Guyanei unde, în 28 noiembrie 1978, un lider religios american i-a convins pe mai mult de nouă sute dintre discipolii lui să se sinucidă în masă sau să se lase uciși de rudele și prietenii lor. Jim Jones, pastor al congregațiilor Templul Poporului din San Francisco și Los Angeles, a hotărât să creeze o utopie socialistă în această țară sud-americană, unde frăția și toleranța să triumfe asupra materialismului și rasismului pe care le înfieră el în Statele Unite. Dar Jones s-a transformat odată cu trecerea timpului și cu schimbarea locului din „tatăl” spiritual al mării sale congregații protestante în îngerul morții - cu adevărat o transformare cosmică de proporții luciferiene. Deocamdată vreau numai să stabilesc legătura, bazată pe obediența față de autoritate, între laboratorul de la sub-sol al lui Milgram, din New Haven, și această junglă a crimei.⁵⁸

Visele multora dintre sărmanii membri ai Templul Poporului despre o viață nouă, mai bună, în această presupusă utopie au fost distruse imediat ce Jones a instituit munca forțată pe scară largă, pază înarmată, anularea tuturor libertăților civile, diete care frizau inaniția și pedepse zilnice, care ajungeau la tortură pentru cea mai mică încălcare a oricăreia dintre *numeroasele sale reguli*. Atunci când rudele îngrijorate l-au forțat pe un congressman să inspecteze

complexul, împreună cu reprezentanții ai mass-media, Jones a comandat asasinarea lor, la plecare. Apoi i-a adunat pe majoritatea membrilor care se aflau în complex și le-a ținut un discurs în care i-a somat să se sinucidă bând otravă - Kool Aid cu cianură. Cei care au refuzat au fost forțați de paznici să bea sau au fost împușcați în timp ce încercau să fugă, dar se pare că cei mai mulți și-au ascultat liderul.

Jones era desigur un egomaniac, și-a înregistrat toate cuvântările și proclamațiile și chiar ședințele de tortură - inclusiv acest exercițiu de sinucidere de ultimă oră. În el, Jones distorsionează realitatea, minte, pledează, face false analogii, apelează la ideologie, la vieți viitoare transcendente și insistă sus și tare ca ordinele sale să fie urmate, în timp ce personalul lui distribuie eficient otrava celor peste nouă sute de membri adunați în jurul lui. Unele fragmente din acest discurs ne dau o idee despre tacticile de abordare a morții pe care el le-a folosit pentru a induce obediența totală față de o autoritate deja nebună:

Vă rog să ne aduceți medicamentele. E simplu. E simplu. Nu veți avea convulsii (desigur că au avut, în special copiii). [...] Nu vă temeți de moarte. Veți vedea, aici vor veni niște oameni. Îi vor tortura pe copiii noștri. Îi vor tortura pe oamenii noștri. Pe bătrânii noștri. Nu putem îngădui asta. Vă rog, putem să ne grăbim? Putem să ne grăbim cu medicamentele acelea? Nu știți ce ați făcut. Am încercat. [...] Vă rog. Pentru Dumnezeu, să începem. Am trăit - am trăit așa cum nici un popor nu a mai trăit și iubit. Am avut de pe lumea asta tot ce puteam avea. Hai să terminăm odată. Să terminăm cu agonia lumii acesteia. (Aplauze din public.) Cine vrea să plece cu copilul său are dreptul să plece cu copilul său. Cred că este uman. Eu vreau să plec - dar vreau să vă văd pe voi plecând. Nu aveți de ce să vă temeți. Este un prieten. Este un prieten [...] care stă acolo, arătați-vă dragostea pe care o purtați unii altora. Hai să plecăm. Hai să plecăm. Hai să plecăm. (Copiii plâng.) Jertfiți-vă viața cu demnitate. Nu vă jertfiți cu lacrimi și chin. Moartea nu înseamnă nimic. Pășiti doar în alt plan. Nu faceți așa. Opriți această isterie. [...] Nu așa murim noi. Trebuie să murim demn. Trebuie să murim demn. Nu am fi avut

de ales. Acum avem de ales. Copii, uitați, este doar ceva care vă va face să vă liniștiți. O, Doamne! (Copiii țipă.) Mamă, mamă, mamă, mamă, te rog! Mamă, te rog, te rog, te rog! Nu face asta! Nu face astal Jertfește-ți viața cu copilul tău! (Transcrierea integrală este disponibilă pe internet, vezi notele.⁵⁹)

Și într-adevăr ei au murit pentru „părintele” lor. Puterea liderilor charismatici și tiranici, ca Jim Jones și Adolf Hitler, se păstrează chiar și după ce ei fac lucruri îngrozitoare celor care îi urmează, chiar și după căderea lor. În mințile adeptilor, orice lucru bun pe care l-au făcut ajunge să prevaleze asupra moștenirii lor de fapte rele. Să luăm exemplul unui tânăr, Garry Scott, care și-a urmat tatăl în Templul Poporului, dar a fost expulzat pentru că era neascultător. Urmăriți scurta sa declarație făcută la telefon, când a apelat la National Call-In ca urmare a emisiunii de la postul național de radio „Grija părintelui: ultimele zile la Jonestown” de James Reston jr. Ascultați cum a fost pedepsit pentru o încălcare a regulilor. Dar, mai important, observați modul în care se articulează reacția sa pe termen lung la acest chin. Îl urăște pe Jim Jones? Deloc. A devenit un „credincios adevărat”, un „discipol fidel”. Chiar dacă tatăl său a murit la Jonestown, la cristelnița cu otravă și el însuși a fost torturat și umilit, Gary îl admiră și îl iubește în continuare pe „părintele” lui-Jim Jones. Nici chiar omnipotentul Partid din 1984 al lui George Orwell nu putea revendica onest o astfel de victorie.

Acum trebuie să trecem dincolo de conformitate și de obediența față de autoritate. Oricât de puternice ar fi acestea, ele sunt doar începutul. În confruntarea dintre potențialii făptași și victimele lor, cum ar fi cea dintre gardian și deținut, torționar și torturat, terorist sinucigaș și victima civilă, acestea sunt procese care operează pentru a schimba setul psihologic al unuia sau al altuia. Dezindividualizarea îl face anonim pe făptaș, reducând astfel responsabilizarea și responsabilitatea personală, precum și autosupravegherea. Aceasta le permite făptașilor să acționeze în afara limitelor care inhibă conștiința. Deumanizarea le răpește victimelor potențiale

umanitatea, făcându-le asemenea animalelor sau anihilându-le total. Ne vom interesa și de condițiile care fac din martorii răului observatori pasivi și îi împiedică să intervină activ, să ajute sau să tragă alarma. Contribuția la rău pe care o aduce inacțiunea este cu adevărat piatra unghiulară a răului, deoarece permite făptașilor să creadă că ceilalți, care știau ceea ce se petrece, au acceptat și au aprobat fie și numai prin tăcerea lor.

O concluzie potrivită pentru investigația noastră legată de dinamica socială a conformității și obedienței vine din partea psihologului Mahrzarin Banaji de la Harvard:

Contribuția psihologiei sociale la înțelegerea naturii umane este descoperirea faptului că forțe mai mari decât noi înșine ne determină viața psihică și acțiunile, iar în fruntea acestor forțe se află puterea situației sociale.⁶⁰

**CERCETAREA DINAMICII SOCIALE:
DEZINDIVIDUALIZARE,
DEZUMANIZARE ȘI RĂUL
REPREZENTAT DE INAȚIUNE**

„Istoria oamenilor nu este altceva decât un șir de conspirații, răskoale, asasinate, masacre, revoluții, adică cele mai dăunătoare urmări pe care le pot avea zgârcenia, dezbinarea, fățarnicia, prefăcătoria, cruzimea, furia, nebunia, ura, invidia, desfrâul, răutatea și ambiția. [...] Nu pot decât să trag concluzia că majoritatea semenilor tăi constituie cel mai primejdios soi de mici paraziți scârboși cărora natura le-a îngăduit vreodată să se târască pe suprafața Pământului.”

JONATHAN SWIFT, *Călătoriile lui Gulliver* (1727)*

Poate că modul în care Jonathan Swift condamnă specia umană, pe noi, brutele (*iyahoos*) este relativ extrem, dar trebuie să ținem seama de faptul că el a scris această critică cu câteva sute de ani înainte de manifestarea genocidelor peste tot în lume, înainte de

Holocaust. Punctele sale de vedere reflectă o temă de bază în literatura occidentală, anume aceea că „omenirea” a suferit o mare cădere din starea sa originară de perfecțiune, începând cu actul lui Adam de nesupunere față de Dumnezeu, atunci când a căzut în capcana ispitei întinse de Satana.

Filosoful social Jean-Jacques Rousseau a elaborat această temă a influenței corozive a forțelor sociale, văzând oamenii ca pe niște „sălbatici primitivi și nobili” ale căror virtuți sunt diminuate prin contactul cu societatea corupătoare. Într-o opoziție flagrantă cu această concepție despre ființele umane ca victime inocente ale unei societăți malefice atotputernice se află viziunea conform căreia oamenii se nasc răi - sunt uscături prin chiar genetica lor. Specia noastră este condusă de dorințe oarbe, pasiuni fără limită și impulsuri ostile, dacă oamenii nu sunt transformați în ființe umane raționale, pline de compasiune, prin educație, religie și familie sau dacă nu sunt controlați prin disciplina impusă de autoritatea statului.

Care este poziția dumneavoastră în această dezbatere seculară? Ne naștem oare buni și apoi suntem corupți de o societate rea sau ne naștem răi și suntem mântuiți de o societate bună? Înainte de a vă pronunța, țineți seama de un punct de vedere alternativ. Poate că fiecare dintre noi are capacitatea de a fi sfânt sau păcătos, altruist sau egoist, blând sau crud, dominant sau supus, făptaș sau victimă, deținut sau gardian. Poate că circumstanțele noastre sociale au determinat care dintre numeroasele noastre seturi mentale, care dintre potențialele noastre se dezvoltă. Oamenii de știință descoperă că celulele stern embrionare au capacitatea de a deveni practic orice tip de celulă sau de țesut, iar celulele cutanate normale pot fi transformate în celule stern embrionare. Este tentant să extindem aceste concepte biologice, precum și ceea ce se cunoaște despre plasticitatea de dezvoltare a creierului uman până la „plasticitatea” naturii umane.²

Ceea ce suntem fiecare dintre noi este configurat atât de sistemul larg care ne guvernează viețile - bogăție și sărăcie, geografie și climă, epocă istorică, dominanță politică și religioasă -, cât și de situațiile specifice cu care avem de-a face în fiecare zi. La rândul

lor, aceste forțe iriteracționează cu biologia și cu personalitatea noastră. Am afirmat că avem un potențial inerent de perversiune. Impulsul spre rău și impulsul spre bine constituie dualitatea fundamentală a naturii umane. Această concepție oferă un portret complex, mai bogat, al motivelor de mândrie, dar și de mirare inerente acțiunilor umane.

Am cercetat puterea pe care o au conformitatea față de grup și obediența față de autoritate de a domina și deturna inițiativa individuală. În cele ce urmează, adăugăm idei provenite din cercetările în domeniul dezindividualizării, dezumanizării și apatiei martorilor sau „răul reprezentat de inacțiune”. Această informație va completa baza de pe care vom aprecia modul în care indivizi obișnuiți, cumsecade, poate chiar tu, gentilul meu cititor, pot fi determinați uneori să facă rău altora, chiar prin fapte care violează orice simț al decenței sau moralei.

dezindividualizarea: anonimat și distructivitate

William Golding se întreabă în romanul *împăratul muștelor cum* o simplă schimbare în înfățișarea fizică a cuiva poate declanșa transformări dramatice ale comportamentului așezat. Băieți cumsecade, copii de cor din Anglia, se transformă în mici fiare ucigașe pur și simplu pictându-și fețele. Când alimentele de pe insula lor pustie se termină, un grup de băieți condus de Jack Merridew încearcă să omoare un porc - dar nu-și pot duce acțiunea la bun sfârșit deoarece uciderea a fost inhibată de morala creștină. Atunci Jack hotărăște să-și picteze o mască pe față: când face acest lucru, are loc o înspăimântătoare metamorfoză, pe care o constată când își privește imaginea în apă.

Se uita uimit acum nu la el însuși, ci la un străin impresionant.
Spintecă apa și sări în picioare, râzând entuziasmat. Lângă bazin.

corpul lui vânos purta o mască, una care le-a luat ochii și i-a îngrozit [pe ceilalți băieți]. El începu să danseze și râsul lui deveni un rânet însetat de sânge. Se îndreptă spre Bill și masca era un lucru de sine stătător, în spatele căruia se ascundea Jack, eliberat de rușine și de conștiința de sine.

După ce și ceilalți băieți din banda lui Jack s-au deghizat cu măști pictate, au fost gata să „ucidem scroafa. îi tăiem gâtul. îi vărsăm sângele”.³ Îndată ce strania faptă a fost săvârșită, uciderea altei creaturi, ei se delectează cu uciderea animalelor și a dușmanilor lor umani, mai ales a băiatului intelectual poreclit „Piggy”. Puterea le dă legitimitate și tot iadul se dezlănțuie când Ralph, liderul băieților buni, este vânat și ucis de hoardă.

Are vreo valabilitate psihologică ideea că deghizarea, schimbarea aspectului exterior, ar putea să afecteze drastic procesele comportamentale? Am încercat să răspund la această întrebare cu un set de studii care au ajutat la dezvoltarea unui nou câmp de cercetare: psihologia dezindividualizării și a comportamentului antisocial.⁴

Comportamentul șocant al femeilor anonime

Procedura de bază a acestui experiment cere să le facem să creadă pe studente că administrează șocuri electrice dureroase altor femei, într-un scenariu care includea un pretext credibil. Studentele aveau numeroase ocazii de a administra șocuri fiecăreia dintre cele două femei tinere pe care le vedeau și le auzeau în spatele unei oglinzi ecranate. Dintre voluntarele studente, jumătate, alese aleator, erau destinate condiției de anonim (sau dezindividualizării), iar celelalte, cealaltă jumătate, unei condiții în care identitatea lor era accentuată (individualizare). În fiecare dintre cele zece grupuri dezindividualizate testate separat, cele patru studente-subiecți erau deghizate cu glugi și halate de laborator supradimensionate, iar numele lor erau înlocuite de numere de la 1 la 4. Experimentatorul le trata ca grup anonim, nu ca indivizi. Li s-a spus că aceste proceduri erau menite

să mascheze comportamentul nonverbal, astfel încât ceilalți să nu le poată detecta reacțiile. Dimpotrivă, persoanele din grupul comparativ au primit legitimații cu numele lor, care le ajutau să se simtă unice, iar restul era pentru ele exact la fel ca pentru cele din grupurile dezindividualizate. Atât subiecții dezindividualizați, cât și cei de comparație se constituiau în grupuri de câte patru femei: tuturilor li s-a cerut să dea aceleași răspunsuri: să administreze șocuri repetate fiecăreia dintre cele două femei „victime” pe parcursul a douăzeci de încercări.

Scenariul de acoperire era că femeile-țintă sunt subiecți într-un studiu despre creativitatea în condiții de stres. Sarcina participanților era să le streseze administrându-le șocuri electrice dureroase în timp ce eu, în calitate de experimentator în camera alăturată, deci în spatele oglinzii, le administram testul de creativitate.

Spre deosebire de paradigma lui Milgram, nu exista o autoritate care să exercite asupra lor o presiune directă pentru a acționa agresiv administrând șocurile dureroase, pentru că eu nu am interacționat cu ele deloc în timpul episoadelor cu șocurile. Studentele mă puteau vedea prin fereastra de observație, împreună cu fiecare dintre cele două femei din presupusul studiu de creativitate. În plus, nu se exercita presiune asupra fiecăreia dintre ele pentru a executa sarcina, pentru a nu încălca tocmai rațiunea acestui studiu. Dacă vreuna dintre cele patru membre ale grupului administra un șoc, femeia-țintă se comporta ca și cum ar fi fost lovită, părând astfel că a fost indus suficient stres pentru a avea impact asupra creativității ei. Deci a nu administra șocul nu înseamnă nesupunere sau rebeliune - fiecare se poate limita să fie o observatoare pasivă la șocurile administrate de colegele de echipă, în loc să fie o făptașă activă.

Ceea ce mă interesa era *durata* administrării șocurilor - cât timp ține fiecare studentă apăsat butonul de șoc după ce a apărut semnalul că șocul este administrat. Decizia lor nu era dacă să apese sau nu butonul, ci cât de repede să ia degetul de pe buton sau, dimpotrivă, cât de mult să-l țină apăsat, administrând victimei șocuri mai lungi. Desigur, ele puteau alege să nu urmeze instrucțiunile și să refuze să apese butonul (nimeni nu a făcut acest lucru).

În interviurile înregistrate, una dintre femeile complice a fost caracterizată ca o persoană foarte drăguță, iar cealaltă „a dracului”. Acest lucru a fost făcut pentru a crea în mințile „inductoarelor de stres” atitudini divergente față de ele. În fapt ele erau membre ale grupului de cercetare, instruite să se poarte ca și cum ar suferi de fiecare dată când se aprindea becul de șoc și să ofere o reprezentare convingătoare studentelor din camera cealaltă.

Înainte de începerea experimentului, fiecare din studentele care participau la studiu a primit un șoc dureros (75 volți), ca să știe că provoacă suferință - dar, desigur, în timpul experimentului nu a fost administrat nici un șoc real. În fiecare dintre cele douăzeci de încercări, participantele trebuiau să decidă dacă și cât timp să administreze un nivel standard de șoc unei femei care părea că suferă din cauza acțiunii lor. Apoi, după ce prima dintre femeile-țintă a plecat, ea a fost înlocuită de a doua femeie-țintă, pentru o altă rundă de douăzeci de încercări. Trebuie să menționez că fiecare membră a grupurilor experimental și de control a fost testată într-un cubical individual, vecin cu ale celorlalte, astfel încât „colegele” să nu-i influențeze comportamentul. Totuși, ele aveau sentimentul că se află într-un grup pentru că au fost inițial împreună, ascultând împreună interviurile înregistrate. Este important să notăm că, în afară de manipularea anonimatului versus identificabilitate, toate celelalte aspecte erau identice pentru un grup și pentru celălalt.

Rezultatele au fost clare: femeile aflate în condiția de deindividualizare au administrat ambelor victime de două ori mai multe șocuri față de femeile din grupul de control, care au fost menite, aleator, individualizării. Mai mult, acele femei care au fost anonime au administrat șocuri în mod egal celor două victime, atât celei pe care o consideraseră plăcută, cât și celei pe care au judecat-o ca fiind neplăcută. În momentul în care au avut degetul pe buton nu a contat ce simțiseră înainte despre ele. În plus, ele au administrat ambelor victime șocuri din ce în ce mai puternice în cursul celor douăzeci de încercări; țineau degetul pe buton cu atât mai mult cu cât victimele se contorsionau și gemeau mai mult în fața lor. Dimpotrivă, femeile individualizate au făcut diferențe între ținta

plăcută și cea neplăcută. Pe măsura trecerii timpului, ele au administrat femeii plăcute șocuri mai puțin puternice decât celelalte.

Faptul că, atunci când au avut ocazia să facă rău țințelor, femeile anonime au ignorat simpatia sau antipatia față de cele două pledează în favoarea unei schimbări dramatice în mentalitatea lor atunci când s-au aflat în această stare psihologică de dezindividualizare. Creșterea în intensitate a șocului, cu ocazii repetate de a administra consecințele sale dureroase, apare ca un efect de spirală ascendentă al stării de excitație emoțională resimțită. Comportamentul agitat devine autosusținător, fiecare acțiune stimulând o reacție mai puternică, mai puțin controlată, care urmează nemijlocit. La nivelul experienței personale, a ceea ce este resimțit, acest lucru nu se întâmplă din motive sadice, de a face rău altora, ci mai curând din senzația momentană energizantă de dominație și control asupra semenilor.

Paradigma de bază a fost repetată cu rezultate asemănătoare în alt laborator și pe teren, utilizând măști de dezindividualizare, administrând zgomot alb sau aruncând bile de polistiren expandat în victimele-țință, folosind personal militar belgian, elevi și studenți. Escaladări similare ale intensității șocului au mai fost constatate și într-un studiu în care „profesorii-administratori de șocuri” trebuiau să-și educe „victimele-elevi” - și aceștia au administrat șocuri în grade din ce în ce mai mari de-a lungul ședințelor de pregătire.⁵

După cum vă amintiți, experimentul Stanford conta pe ochelarii de *soare* cu lentile *care* reflectă, purtați de gardieni și de personal, împreună cu uniforme în stil militar. Din această cercetare se desprinde o concluzie importantă. Orice element sau orice situație care îi face pe oameni să se simtă anonimi, ca și cum nimeni nu ar ști sau nu ar vrea să știe cine sunt, le reduce sentimentul de responsabilitate personală, creând astfel potențialul pentru acțiuni rele. Acest lucru este veridic mai ales atunci când intervine un al doilea factor. Dacă situația sau vreo instanță le *permite* să se angajeze în acțiuni antisociale sau violente împotriva altora, ca în aceste cadre experimentale, atunci oamenii sunt gata să atace. Dacă, dimpotrivă, situația oferă numai o reducere a centrării pe propria persoană.

cu anonim, și încurajează comportamentul prosocial, oamenii sunt gata să se iubească. (Anonimatul la petreceri face ca acestea să fie mai propice socializării.) Astfel, intuiția lui William Golding despre anonim și agresivitate era validă din punct de vedere psihologic, dar în moduri mai complexe și mai interesante decât cele descrise de el.

„E rochia, pesemne, care-mi dă atâta ghes.”

SHAKESPEARE, *Poveste de iarnă*

Anonimatul poate fi conferit altora nu numai cu măști, ci și prin modul în care oamenii sunt tratați în unele situații date. Atunci când alții te tratează ca și cum nu ai fi un individ unic, ci doar un „altul” nediferențiat, procesat de sistem, existența ta este ignorată, te simți anonim. Senzația de lipsă a identificării personale poate induce și un comportament antisocial. Atunci când un cercetător, în experimentul său, i-a tratat pe studenții voluntari fie în mod uman, fie ca pe niște „cobai”, ghiciți cine l-a mușcat când s-a întors cu spațele? Ulterior acești studenți s-au aflat singuri în biroul profesorului-cercetător, având ocazia să fure monede și pixuri din boluri pline cu aceste articole. Cei care au fost în condiții de anonim furau mult mai des decât studenții tratați omenește.⁶ Amabilitatea poate fi mai mult decât un act gratuit.

Agresivitate de Halloween la elevi

Ce se întâmplă când niște copii merg la o petrecere neobișnuită, se deghizează în costume și profesorul le dă permisiunea de a practica jocuri agresive, cu premii? Oare anonimatul, împreună cu ocazia de a agresa, îi determină să se angajeze în acțiuni care devin cu timpul din ce în ce mai agresive?

Câțiva copii de școală elementară au venit la o petrecere specială, experimentală, de Halloween, organizată de învățătoarea lor și supravegheată de psihologul social Scott Fraser.⁷ Au inițiat mai multe jocuri, iar copiii primeau jetoane pentru fiecare joc câștigat.

La sfârșitul petrecerii, jetoanele puteau fi schimbate pe cadouri. Cu cât strângeai mai multe jetoane, cu atât mai bună era jucăria pe care o puteai primi, astfel că exista o înaltă motivație competițională de a câștiga cât mai multe jetoane.

Jumătate dintre jocuri erau non-agresive și jumătate implicau confruntări între doi copii. De exemplu, un joc non-agresiv le cerea elevilor să recupereze cât mai repede o minge dintr-un tub pneumatic, în timp ce un joc potențial agresiv impunea competiția între doi elevi pentru a decide care este primul care scoate mingea din tub. Agresiunile cel mai des întâlnite erau împingerea și îmbrâncirea adversarului. Nu erau foarte puternice, dar erau caracteristice primului stadiu al întâlnirilor fizice între copii.

Acest model experimental folosea un singur grup, în care fiecare copil servea drept propriul subiect de control. Această procedură este cunoscută ca formatul A-B-A - pre-bază - introducerea schimbării - post-bază. Copiii au jucat mai întâi jocurile fără costume (A), apoi cu costume (B) și încă o dată fără costume (A). Inițial, în timp ce se derulau jocurile, învățătoarea le-a spus copiilor că imediat vor sosi costumele lor, așa că pot începe să se distreze. Apoi, când acestea au sosit, copiii le-au îmbrăcat în încăperi diferite, pentru a nu li se cunoaște identitatea, și apoi au jucat aceleași jocuri, de data aceasta în costume. În cea de-a treia fază, costumele au fost scoase (ca să fie date copiilor de la alte petreceri) și jocurile au continuat ca în prima fază. Fiecare fază a jocurilor a durat circa o oră.

Datele constituie o mărturie incontestabilă despre puterea anonimului. Agresivitatea printre acești copii a crescut semnificativ imediat ce au îmbrăcat costumele. Procentajul de timp în care au jucat jocurile agresive a fost mai mult decât dublu față de media de bază, din stadiul inițial, de la 42% în A la 86% în B. La fel de interesant a fost și al doilea rezultat major: agresivitatea avea răsplătă negativă. Cu cât un copil a petrecut mai mult timp angajându-se în jocuri agresive, cu atât mai puține jetoane a câștigat în acea fază a petrecerii. Comportamentul agresiv i-a costat pe copii jetoane. Participarea la jocurile agresive cerea mai mult timp decât implicarea în cele

non-agresive și numai unui dintre cei doi concurenți putea câștiga; astfel că, per ansamblu, a fi agresiv însemna pentru individul respectiv pierderea unor premii valoroase. Totuși, acest lucru nu a contat atunci când copiii erau costumați și anonimi. Cele mai puține jetoane s-au obținut în timpul fazei a doua, B, de anonim, în care agresivitatea a fost cea mai ridicată - o medie de numai 30 de jetoane câștigate, în comparație cu 58 în faza A.

A treia descoperire importantă a fost că nu s-a înregistrat o persistență a comportamentului agresiv de la înaltul nivel din faza B spre nivelul ultimei faze A, care a fost comparabilă cu faza inițială A. Procentajul de acte agresive a scăzut la 36% și numărul de jetoane câștigate a sărit la 79. Deci putem trage concluzia că schimbarea de comportament adusă de anonim nu a creat o schimbare dispozițională internă, ci numai o modificare a răspunsului îndreptat către exterior. Schimbați situația și transformările comportamentale le vor urma imediat. Folosirea acestui model experimental A-B-A evidentiază și faptul că anonimul perceput a fost suficient pentru a altera dramatic comportamentul în fiecare fază. Anonimul a facilitat agresivitatea, deși consecințele acelei agresivități fizice nu erau în interesul imediat al copilului, anume de a câștiga jetoane care se puteau preschimba în premii atrăgătoare. Agresivitatea a devenit un premiu în sine. Scopurile îndepărtate au pălit în fața „distracției și jocurilor” din prezent. (O să vedem un fenomen asemănător în cazul unora dintre abuzurile de la Abu Ghraib.)

Într-o cercetare de teren înrudită, colindătorii de Halloween care vizitau casele costumați erau mai înclinați să fure bunătăți atunci când erau anonimi decât atunci când puteau fi identificați. Prietenii cercetătorilor au pus în fața ușii borcane cu bomboane și cu monede, iar pe ambele borcane era lipit câte un bilețel pe care scria: „la una.” A depăși limita constituia o transgresiune, un furt. Unii copii au venit singuri, alții în grupuri de prieteni. În condițiile de anonim, proprietarul casei arăta în mod evident că nu știe cine sunt copiii din fața lui. Cu identitățile ascunse de costumele lor, majoritatea copiilor veniți în grup au furat bomboane și bani (ca și studenții din studiul în care erau tratați ca niște „cobai”). Acest

comportament contrasta cu cel al copiilor veniți în condiții de non-anonimat, în care adultul-gazdă le cerea mai întâi să-și dezvăluie identitatea de sub mască.⁸

Printre cei peste șapte sute de copii studiați în această situație naturală, majoritatea transgresiunilor au fost întâlnite în grupurile anonime (57%), mai multe decât la anonimii singuri (21%). Cele mai puține au avut loc atunci când copiii non-anonimi erau singuri (8%), un procent mai redus decât atunci când erau în grupuri de colindători non-anonimi (21 %). Chiar dacă erau singuri și identifiabili, pentru unii copii atracția exercitată de bani și bunătați era prea mare pentru a putea fi depășită. Totuși, pentru cei mai mulți dintre ei, adăugarea dimensiunii de anonimat total a transformat această tentație singulară într-o pasiune copleșitoare de a-și însuși toate bunătățile pe care le puteau lua.

Înțelepciunea culturală: cum să-i faci pe războinici să ucidă la război, dar nu și acasă

Să părăsim acum laboratorul și jocurile de la petrecerile copiilor pentru a ne întoarce la lumea reală, acolo unde aceste chestiuni legate de anonimat și violență pot căpăta o semnificație de viață și de moarte. Mai exact, să examinăm diferențele dintre societățile care merg la război fără a-i obliga pe tinerii masculi combatanți să-și schimbe înfățișarea și cele care implică întotdeauna transformări rituale ale înfățișării, prin pictarea feței și a corpului sau folosirea unor măști (ca în *împăratul muștelor*). Oare o schimbare în înfățișarea exterioară creează o diferență semnificativă legată de modul în care sunt tratați în fiecare caz dușmanii?

Un antropolog, R.J. Watson⁹, a pus această întrebare după ce a citit lucrarea mea anterioară despre dezindividualizare. Sursa lui de date era *The Human Area Files*, unde informația despre culturile din lumea întreagă era obținută prin relatări ale antropologilor, misiunilor, psihologilor etc. Watson a găsit două seturi de date despre societăți în care combatanții își schimbau, respectiv nu-și schimbau,

înfățișarea înainte de a merge la război, precum și despre măsura în care ei ucideau, torturau sau își mutilau victimele, o variabilă hotărât dependentă - decisivă în privința rezultatelor.

Rezultatele constituie o confirmare izbitoare a predicției conform căreia anonimul promovează comportamentul distructiv - favorizat atunci când individului îi este dată permisiunea de a se comporta în modalități agresive care de obicei îi sunt interzise. Războiul oferă permisiunea aprobată instituțional de a ucide sau răni adversarii. Acest cercetător a aflat că, din cele douăzeci și trei de societăți pentru care existau aceste două seturi de date, în cincisprezece războinicii își schimbau înfățișarea. Acestea erau societățile cele mai distructive; 80% din ele (12 din 15) își brutalizau dușmanii. Dimpotrivă, șapte din cele opt societăți în care războinicii nu-și schimbau înfățișarea înainte de bătălie nu se angajau într-un asemenea comportament de distrugere. Examineate altfel, aceste date sugerează că în 90% din cazurile în care victimele bătăliei erau ucise, torturate sau mutilate, autorii erau războinici care-și schimbaseră înfățișarea și se dezindividualizaseră.

Înțelepciunea culturală dictează că un ingredient-cheie al transformării tinerilor obișnuiți, non-agresivi, în războinici care pot ucide la comandă presupune inițierea prin schimbarea înfățișării exterioare. Cele mai multe dintre războaie implică vârstnici care îi conving pe tineri să rănească și să ucidă tineri la fel ca ei. Pentru tineri, este mai ușor să facă asta dacă mai întâi își schimbă înfățișarea, dacă își alterează aspectul extern, purtând uniforme militare sau măști ori pictându-și fețele. Fiindu-le asigurat astfel anonimul, se pierde imediat compasiunea și grija pentru ceilalți. Când războiul este câștigat, cultura dictează ca războinicii să se întoarcă la statutul lor din timp de pace. Această transformare inversă este realizată deja îndemnându-i pe războinici să-și scoată uniforme, măștile, să-și spele vopseaua și să se întoarcă la rolul lor anterior și la comportamentul pașnic. Într-un anumit sens, este ca și cum ar fi participat la un ritual social macabru, folosind fără să știe paradigma A-B-A a experimentului Halloween al lui Fraser: pașnici atunci când pot fi identificați, ucigași când sunt anonimi și pașnici din nou când revin la condiția de identificabili.

Anumite medii le creează celor care trăiesc sau acționează în ele un sentiment de anonimă trecător, fără să le schimbe înfățișarea fizică. Pentru a demonstra impactul anonimului locului în ceea ce privește facilitarea vandalismului urban, echipa mea de cercetare a făcut un studiu de teren simplu. Am abandonat mai multe mașini pe străzile din Bronx, New York, în apropierea campusului universitar din New York și a celui de la Universitatea Stanford din Palo Alto, California. Am fotografiat și am filmat toate actele de vandalism săvârșite împotriva acestor mașini evident abandonate (erau fără numere, cu capotele ridicate). În anonimatul cadrului din Bronx, într-un interval de patruzeci și opt de ore câțiva trecători s-au oprit să vandalizeze mașina. Cei mai mulți erau relativ bine îmbrăcați, adulți, care au deposedat automobilul de tot ceea ce putea avea vreo valoare sau pur și simplu l-au distrus - toate acestea petrecându-se la lumina zilei. Dimpotrivă, într-un interval de o săptămână, nici măcar un singur trecător nu s-a angajat în vreun act de vandalism împotriva mașinii abandonate la Palo Alto. Această demonstrație a fost singura dovadă empirică citată în sprijinul teoriei „ferestrelor sparte” asupra criminalității urbane. Pentru unii membri ai societății, condițiile de mediu contribuie la crearea sentimentului că sunt „anoniimi”, că nimeni din comunitatea dominantă nu știe cine sunt, că nimeni nu le recunoaște individualitatea și deci umanitatea. Prin urmare, noi contribuim la transformarea lor în potențiali vandali și asasini. (Pentru detalii complete despre această cercetare și teoria ferestrelor sparte, vezi site-ul Lucifer Effect.)

Dezindividualizarea transformă natura noastră apolinică într-una dionisiacă

Să presupunem că latura „bună” a oamenilor înseamnă raționalitatea, ordinea, coerența și înțelepciunea lui Apollo, iar latura „rea”, haosul, dezorganizarea, iraționalul și nucleul libidinos al lui Dionisos. Trăsătura centrală apolinică este reprezentată de constrângerea și inhibarea dorinței; ea este orientată împotriva trăsăturii

dionisiace de permisivitate și plăcere. Oamenii pot deveni răi atunci când sunt implicați în situații în care pârgurile de control cognitive care le ghidează de obicei comportamentul în modalități indezirabile social și acceptabile personal sunt blocate, suspendate sau distorsionate. Suspendarea controlului cognitiv are consecințe multiple, printre care: suspendarea conștiinței, a conștienței de sine, simțul responsabilității personale, al obligației, al angajamentului luat, al încrederii acordate, moralității, vinovăției, rușinii, fricii, precum și suspendarea analizării acțiunilor proprii în termeni de costuri/beneficii.

Cele două strategii generale pentru a realiza această transformare sunt: a) reducerea indicilor de responsabilizare socială a actorului (nimeni nu știe cine sunt, nimănui nu-i pasă de asta) și b) reducerea preocupărilor pentru autoevaluare ale actorului. Prima suspendă preocupările legate de evaluarea socială, de aprobarea socială, făcându-l pe actor să se simtă anonim - procesul de dezindividualizare. El se manifestă când individul funcționează într-un mediu care aspiră anonimatul și difuzează responsabilitatea personală legată de respectiva situație. Cea de-a doua strategie oprește automonitorizarea și monitorizarea autoconsecvenței, bazându-se pe tactici care alterează starea de conștiință a individului. Acest lucru este realizat prin intermediul alcoolului sau drogurilor, stârnind emoții puternice, angajând individul în acțiuni hiperintense, ajungând la o stare de orientare expandată în prezent, în care nu există preocuparea pentru trecut sau viitor și proiectând responsabilitatea în exterior, către alții, mai degrabă decât spre interior, spre sine.

Dezindividualizarea creează o stare psihologică unică în care comportamentul ajunge sub controlul cerințelor situaționale imediate și al trebuințelor biologice, hormonale. Acțiunea înlocuiește gândirea, căutarea plăcerii imediate domină gratificațiile amânate și deciziile limitate de rațiune lasă locul unor răspunsuri emoționale, iraționale. Adesea o stare de excitație este și precursor și consecință a dezindividualizării. Efectele sale sunt amplificate în situații noi sau nestructurate, unde răspunsurile tipice, obișnuite, și trăsăturile de caracter sunt anulate. Crește vulnerabilitatea individului față de modelele sociale și particularitățile situaționale; de aceea

devine la fel de ușor să faci dragoste și să faci război - totul depinde de ce anume cere sau stârnește situația. În definitiv, nu există nici un sentiment al binelui sau al răului, nici un gând de culpabilitate pentru acțiunile ilegale sau de iad pentru cele imorale¹⁰. Dacă frânele interioare sunt suspendate, comportamentul este în totalitate sub controlul situației externe; exteriorul domină interiorul. Ceea ce este posibil și disponibil domină ceea ce este drept și corect. Busola morală a indivizilor și grupurilor își pierde direcția.

Tranziția de la mentalitatea apolinică la cea dionisiacă poate fi bruscă și neașteptată, determinându-i pe oamenii buni să facă lucruri rele, trăind temporar în momentul prezent expandat, fără griji legate de consecințele viitoare ale acțiunilor lor. Frânele care se pun în mod obișnuit în fața cruzimii și impulsurilor libidinale se topesc în excesele dezindividualizării. Este ca și cum ar exista un soi de scurtcircuit în creier, întrerupând funcțiile cortexului frontal de planificare și adoptare a deciziilor, în timp ce controlul este preluat de părțile primitive ale sistemului limbic, în special de centrul emoțiilor și agresivității din amigdală.

Efectul Mardi Gras: dezindividualizarea în comunitate în calitate de extaz

În Grecia antică, Dionisos era un zeu cu particularități unice. Era văzut ca o divinitate care creează un nou nivel al realității, care pune sub semnul întrebării considerentele și modul de viață tradițional. El reprezenta atât o forță care eliberează spiritul uman de limitarea rigidă la discursul rațional și la planificarea ordonată, cât și o forță de distrugere: plăcere senzuală fără limite și plăcere personală fără control din partea societății. Dionisos era zeul beției, al nebuniei, al freneziei sexuale și al plăcerii luptei. Domeniul lui cuprindea toate stările care aduc cu ele pierderea conștiinței de sine și a raționalității, suspendarea timpului liniar și abandonarea sinelui față de acele instincte ale naturii umane care răstoarnă codurile comportamentului și responsabilității publice.

Carnavalul de Mardi Gras își are originea într-o ceremonie păgână, precreștină, pe care Biserica Catolică o recunoaște acum ca având loc în ziua de marți (de aceea se numește Marțea Grasă sau Marțea Păcatelor), înainte de Miercurea Cenușii. Această sărbătoare marchează începutul postului creștin liturgic, cu sacrificiile personale și abținerea care se vor sfârși abia în Duminica Paștelui, patruzeci și șase de zile mai târziu. Ceremoniile de Mardi Gras încep în cea de-a douăsprezecea noapte a Epifaniei, când cei trei magi l-au vizitat pe pruncul Iisus.

În practică. Mardi Gras celebrează excesele prin căutarea plăcerilor senzuale, prin trăirea clipei, prin „vin, femei și cântec”. Griile și obligațiile sunt uitate, în timp ce petrecăreții își celebrează natura senzuală în ospețe-monstru comune. Este o festivitate de tip bacanală care eliberează comportamentul de constrângerile sale obișnuite și de acțiunile bazate pe rațiune. Totuși, există întotdeauna o atenție preconștientă pentru faptul că această celebrare este trecătoare și va fi curând înlocuită de limite încă și mai strașnice decât cele puse de obicei în calea plăcerilor și viciilor personale, odată cu Lăsata Secului. „Efectul Mardi Gras” presupune abandonarea temporară a constrângerilor tradiționale cognitive și morale impuse comportamentului personal, atunci când respectivul individ face parte dintr-un grup de desfrânați cu aceleași gânduri ca el, puși pe distracția de moment, fără să se preocupe de consecințele și responsabilitățile care le vor incumba. Este dezindividualizarea în acțiunea de grup.

dezumanizarea și suspendarea angajamentului moral

Dezumanizarea este constructul central al ideii noastre despre „inumanitatea omului față de om”. Dezumanizarea are loc atunci când unele ființe umane consideră că alte ființe umane sunt excluse de la ordinea morală de a fi o persoană umană. Cei care sunt

obiectele acestui proces psihologic își pierd statutul uman în ochii celor care îi dezumanizează. Identificând anumiți indivizi sau grupuri ca fiind în afara sferei umanității, agenții dezumanizanți suspendă moralitatea care în mod obișnuit domină acțiunile raționale în raport cu egalii lor.

Dezumanizarea este procesul central în cazul prejudecății, rasismului și discriminării. Dezumanizarea îi stigmatizează pe ceilalți, atribuindu-le o „identitate stricată”. De exemplu, sociologul Erving Goffman¹¹ a descris procesul prin care handicapatii sunt discreditati social. Despre ei se crede că nu sunt pe de-a-ntregul umani și deci sunt spurcați.

În asemenea condiții devine posibil ca oamenii normali, corecți moral și îndeobște idealști să realizeze acte de cruzime distructivă. A nu răspunde la calitățile umane ale celorlalte persoane facilitează automat acțiunile inumane. Regula de aur se ciunțește: „Să-i faci aproapei tale așa cum ai vrea.” Este mai ușor să fii grosolan și crud cu „obiectele” dezumanizate, să le ignori cererile și rugămintele, să le folosești pentru scopurile proprii, chiar să le distrugi dacă sunt deranjante.¹²

Un general japonez a relatat că pentru soldații lui era mai ușor să masacreze cu brutalitate civili chinezi în timpul invaziei din China care a precedat al Doilea Război Mondial „deoarece ne gândeam la ei ca la niște lucruri, nu ca la oameni la fel ca noi”. Acest fapt a fost evident adevărat în timpul „violului de la Nanking” din 1937. Amintiți-vă (din capitolul 1) descrierea pe care a făcut-o etnicilor Tutsi femeia care a orchestrat multe dintre violurile înfăptuite asupra lor - ei nu erau mai mult decât niște „insecte”, „gândaci”. La fel, genocidul nazist împotriva evreilor a început prin crearea la nivel național, cu ajutorul filmelor și afișelor de propagandă, a unei percepții despre aceste ființe umane ca animale inferioare, viermi, șobolani nesătui. În mod similar, numeroasele linșaje ale negrilor înfăptuite de bande de albi în orașe de pe tot cuprinsul Statelor Unite nu erau considerate crime împotriva umanității, din cauza stigmatizării acestor oameni, considerați „doar niște negrotei”.¹³

În spatele masacrului de la My Lai, unde sute de vietnamezi nevinovați au fost uciși de soldații americani, se afla eticheta dezumanizantă de „gooks” pe care o dădeau soldații tuturor asiaticilor care arătau altfel decât ei¹⁴. Ceea ce erau ieri „gooks” au devenit azi „hajis” și „turbane” în războiul din Irak, pe măsură ce o nouă generație de militari discriminează cetățeni și soldați care arată diferit de ei. „Încerci să blochezi cumva conștiința faptului că ei sunt ființe umane și-i vezi ca pe niște dușmani”, spunea sergentul Mejia care a refuzat să se întoarcă pe front în ceea ce el considera a fi un război abominabil. „Le spui «Hajis», știi? Faci totul ca să-ți fie mai ușor să te confrunți cu faptul că îi ucizi și-i maltratezi.”¹⁵

Faptul că astfel de etichete și imaginile asociate cu ele pot avea puternice efecte motivante a fost demonstrat într-un fascinant experiment de laborator controlat (menționat în capitolul 1, elaborat aici).

Dezumanizarea experimentală: animalizarea unor studenți

Colegul meu de la Universitatea Stanford, Albert Bandura, și studenții lui au creat un experiment sugestiv, care demonstrează cu eleganță puterea pe care o au etichetele dezumanizante de a facilita vătămarea celor etichetați.¹⁶

Șaptezeci și doi de voluntari băieți de la colegiile din apropiere au fost împărțiți în „echipe de supraveghere” formate din câte trei membri, a căror sarcină era să pedepsească deciziile inadecvate ale altor studenți, care serveau, chipurile, drept grup de decidenți. Dar adevărații subiecți ai studiului erau, desigur, studenții care jucau rolul de supraveghetori.

În fiecare dintre cele douăzeci și cinci de runde de negocieri, supraveghetorii aveau echipa decidentă (despre care li se spunea că se află în camera alăturată), care, chipurile, formula decizii colective. În fiecare rundă, supraveghetorilor li se dădeau informații pe care le foloseau ca să evalueze caracterul adecvat al deciziei.

Dacă se lua o decizie proastă, echipa de supraveghere avea sarcina de a pedepsi eroarea administrând un șoc electric. La fiecare rundă, ei puteau alege intensitatea șocului, de la un nivel blând (1) la un nivel maxim (10), șocul fiind resimțit de toți membrii echipei decidente.

Supervizorii li s-a spus că, pentru a spori generalitatea proiectului, în el au fost incluși participanți din diferite medii sociale, dar fiecare grup de decidenți era compus din oameni cu atribute similare. S-a procedat astfel pentru ca etichetele pozitive sau negative care vor fi aplicate curând să fie valabile pentru întregul grup.

Cercetătorii variau două trăsături ale acestei situații de bază: modul în care erau etichetate „victimele” și cât de responsabili erau la nivel personal supraveghetorii pentru șocurile pe care le administrau. Voluntarii au fost repartizați aleator spre trei condiții de etichetare: dezumanizați, umanizați sau neutri, și două condiții de responsabilitate - individualizată sau difuză.

Să examinăm mai întâi modul în care era impusă etichetarea și efectele sale. Apoi vom vedea cum operau variațiile de responsabilitate. După ce s-a angajat în studiu, fiecare grup de participanți credea că trage cu urechea la un schimb de replici la interfon între asistentul de cercetare și experimentator despre chestionarele pe care se spunea că le-au completat decidenții. În treacăt, asistentul făcea o observație: calitățile personale manifestate de acest grup confirmă părerea persoanei care i-a recrutat. În *condiția dezumanizată*, decidenții erau caracterizați drept „o gloată de animale spurcate”. Dimpotrivă, în *condiția umanizată*, ei erau definiți ca „perceptivi, înțelegători și umanizați”. Despre cel de-al treilea grup, cel din *condiția neutră*, nu s-au făcut referiri evaluative.

Trebuie să fie clar că participanții nu au interacționat niciodată direct cu victimele șocurilor și deci nu au putut face personal astfel de evaluări și nici nu le-au putut verifica caracterul adecvat. Etichetele erau atribuite la mâna a doua făcute despre alți studenți ca și ei, presupuși voluntari care funcționează în rolul care le-a fost desemnat. Deci au avut etichetele vreun efect asupra felului în care acești studenți i-au pedepsit pe cei pe care se spunea că îi supraveghează?

(Desigur că „ceilalți" nu existau de fapt, ci era numai un feedback standardizat înregistrat pe casetă audio.)

Într-adevăr, etichetele au prins și au avut un mare impact asupra măsurii în care studenții îi pedepseau pe cei pe care îi supravegheau. Cei etichetați dezumanizant, ca „animale", căpătau *șocurile cele mai intense* și nivelul șocurilor creștea liniar pe măsura desfășurării rundelor. La fel, nivelul șocurilor creștea din ce în ce mai mult de-a lungul rundelor, până la o medie de 7 din maximul de 10, pentru fiecare grup de participanți. Cei etichetați „OK" primeau cele mai puține șocuri, în timp ce grupul non-etichetat, neutru, se afla la mijloc, între aceste extreme.

Apoi, în timpul primei runde, nu exista nici o diferență între cele trei tratamente experimentale în ceea ce privește nivelul șocurilor administrate - toți administrau același nivel de șocuri. Dacă studiul s-ar fi oprit aici, concluzia ar fi fost că etichetele nu contau. Totuși, pe măsură ce se succedau rundele și creștea numărul greșelilor făcute de așa-ziii decidenți, nivelurile de șocuri au început să înregistreze deosebiri între cele trei grupuri. Cei care administrau șocuri așa-ziselor „animale" măreau intensitatea acestora odată cu trecerea timpului - un rezultat comparabil cu escaladarea nivelului șocurilor administrate de studentele dezindividualizate din studiul anterior. Această creștere a răspunsului agresiv odată cu trecerea timpului sau cu dobândirea exercițiului ori experienței ilustrează un efect de autoîntărire. Poate că plăcerea nu constă atât în administrarea durerii, cât în sentimentul de putere și control care apare într-o astfel de situație de dominanță - a da altora ceea ce merită. Cercetătorii evidențiază puterea dezinhibantă pe care o are etichetarea, anume de a-i despuia pe oamenii etichetați de calitățile lor umane.

Ca o parte pozitivă evidențiată de acest studiu, s-a văzut că aceeași etichetare arbitrară a putut determina ca alții să fie tratați cu mai mult respect dacă o persoană cu autoritate i-a etichetat pozitiv. Persoanele percepute ca „OK" au fost cel mai puțin prejudiciate. Deci, puterea pe care o are umanizarea de a contracara tendința spre punitivitate are o semnificație teoretică și socială egală cu a fenomenului de dezumanizare. Acesta este un mesaj

important despre puterea cuvintelor, etichetelor, retoricii și stereotipurilor, care pot fi utilizate pentru bine, ca și pentru rău. Trebuie să revizuiem zicala: „Un băț și o piatră sfarmă osul îndată, o poreclă nu ucide niciodată”, schimbând astfel ultima parte: „O poreclă rea te poate ucide, iar una bună te poate omeni.”

În final, ce se poate spune despre variațiile în ceea ce privește *responsabilitatea* pentru nivelul șocului administrat? În mod semnificativ, cele mai înalte niveluri de șoc au fost administrate atunci când participanții au crezut că nivelul respectiv era un răspuns mediu al grupului lor, nu atunci când era nivelul direct al deciziei personale a fiecărui participant în parte. Așa cum am văzut, difuziunea responsabilității, sub orice formă, reduce inhibațiile legate de vătămarea altora. Așa cum putem prevedea, cele mai înalte niveluri de șoc și vătămare anticipată au fost administrate atunci când participanții s-au simțit mai puțin responsabili la nivel personal și când victimele lor au fost dezumanizate.

Când echipa de cercetare a lui Bandura a evaluat modul în care participanții își justificau performanța, a aflat că dezumanizarea promovează folosirea justificărilor care îl absolvă pe individ și care erau asociate cu pedepse mari. Aceste descoperiri legate de modul în care oamenii suspendă sancțiunile pe care și le administrează de obicei lor înșile în cazul comportamentelor prejudiciante la adresa celorlalți l-au determinat pe Bandura să dezvolte un model conceptual al „dezangajării morale”.

Mecanismele dezangajării morale

Acest model începe prin a presupune că majoritatea oamenilor adoptă standarde morale datorită proceselor de socializare normală care le marchează educația. Aceste standarde acționează ca niște jaloane ale comportamentului prosocial și ca frâne în calea comportamentului antisocial, definit de familia lor și de comunitatea socială. Cu timpul, aceste standarde morale externe impuse de părinți, profesori și alte autorități sunt internalizate în calitate

de coduri comportamentale personale. Oamenii dezvoltă sisteme personale de control asupra gândurilor și acțiunilor proprii, care devin satisfăcătoare și conferă un sentiment de valoare personală. Ei învață să se autosanționeze pentru a preveni acțiunile inumane și pentru a le încuraja pe cele umane. Mecanismele de autoreglare nu sunt fixe și statice în relația lor cu standardele morale ale unei persoane. Mai degrabă sunt guvernate de un proces dinamic în care autocenzura morală poate fi activată selectiv pentru angajarea într-un comportament acceptabil sau, altă dată, autocenzura morală poate fi dezangajată, despărțită de comportamentul inacceptabil. Indivizii și grupurile își pot păstra sentimentul standardelor morale pur și simplu dezangajându-și funcționarea morală în anumite momente sau situații ori pentru anumite scopuri. Este ca și cum și-ar transfera moralitatea pe o poziție neutră și ar înainta fără să-și facă griji că dau peste pietoni, până ce, mai târziu, trec iar la o viteză mai mare, întorcându-se la un nivel moral superior.

Modelul lui Bandura face un pas înainte în elucidarea mecanismelor psihologice specifice pe care le generează indivizii pentru a-și transforma acțiunile nocive în acțiuni acceptabile moral, renunțând selectiv la autosanționările care le reglează comportamentul. Deoarece acesta este un proces uman fundamental, Bandura este de părere că el ajută nu numai la explicarea violenței politice, militare și teroriste, ci și a unor „situații cotidiene în care oameni normali realizează activități de rutină care servesc intereselor lor, dar au efecte negative asupra celorlalți”.¹⁷

Fiecare dintre noi poate dezactiva cenzura morală în raport cu orice fel de comportament rău sau distructiv atunci când activăm unul sau mai multe dintre următoarele patru tipuri de mecanisme cognitive.

În primul rând, ne putem redefini comportamentul nociv ca fiind onorabil. Crearea justificărilor morale pentru acțiune, adoptând imperative morale care sacralizează violența, ne face acest serviciu. Crearea unor comparații avantajoase, care pun în contrast comportamentul nostru drept cu purtările rele ale dușmanilor, ne face și ea acest serviciu. (Noi doar îi torturăm, ei ne decapitează.) Folosirea unui limbaj eufemistic care asanează realitatea acțiunilor noastre

crude servește aceluiași scop. („Victime colaterale" înseamnă că sunt bombardați civili; „foc prietenesc" înseamnă că un soldat a fost ucis din prostia camarazilor lui sau chiar prin eforturile lor intenționate.)

În al doilea rând, putem să minimalizăm sentimentul existenței unei legături directe între acțiunile noastre și rezultatele lor nocive prin difuzarea sau deplasarea responsabilității personale. Scăpăm de autocondamnare dacă nu ne percepem pe noi înșine ca agenți ai crimelor împotriva umanității.

În al treilea rând, putem schimba felul în care gândim despre răul efectiv pe care l-au înfăptuit acțiunile noastre. Putem ignora, distorsiona, minimaliza sau discredita orice consecințe negative ale comportamentului nostru.

În cele din urmă, putem să ne reconstruim percepția despre victime, care ne vor apărea ca meritându-și pedeapsa, transferând astfel asupra lor vina pentru consecințe și desigur dezumanizându-le, percepându-le ca fiind sub nivelul preocupărilor legitime pe care le avem pentru celelalte ființe umane.

A înțelege dezumanizarea nu înseamnă a o justifica

Este încă o dată important să adăugăm aici că astfel de analize psihologice nu sunt niciodată menite să scuze sau să bagatelizeze comportamentele imorale și ilegale. Formulând explicit mecanismele mentale pe care le folosesc oamenii pentru a disocia standardele morale de comportamentul lor, ne aflăm într-o poziție mai bună pentru a inversa procesul, reafirmând nevoia de angajament moral ca o necesitate crucială pentru promovarea omeniei empaticе.

Totuși, înainte de a trece mai departe, este important să concretizăm ideea că oamenii aflați în poziții de putere și autoritate resping adesea încercările de analiză cauzală a situației, în privința chestiunilor de mare interes național. În loc de aceasta, cel puțin într-o împrejurare recentă, ei susțin viziuni simpliste, emoționale, care ar fi făcut Inchiziția să zâmbescă.

Secretarul de stat Condoleezza Rice este profesor de științe politice la Universitatea Stanford, cu o specializare în studiul armatei sovietice. Educația ei ar fi trebuit să o sensibilizeze față de analizele la nivel sistemic ale problemelor politice complexe. Totuși, nu numai că această perspectivă i-a lipsit în timpul unui interviu cu Jim Lehrer, la *NewsHour* (28 iulie 2005), dar mai mult decât atât, ea a susținut un punct de vedere dogmatic, simplist, dispozițional. Ca răspuns la întrebarea reporterului dacă politica externă a Statelor Unite nu cumva promovează terorismul mai curând decât să îl elimine, Rice a atacat acest mod de gândire numindu-l „scuze de doi bani”, afirmând răspicat că terorismul nu înseamnă altceva decât „oameni răi”.

„Când o să încetăm să mai găsim scuze pentru teroriști spunând că altcineva îi determină să facă ceea ce fac? Nu, aceștia sunt pur și simplu niște oameni răi, care vor săucidă. Și vor săucidă în numele unei ideologii *perverse* care nu este în realitate Islamul; ei vor mai degrabă să susțină cumva această acoperire, spunând că ține de un fel de suferință. Nu este vorba despre nici o suferință. Este un efort spre a distruge mai degrabă decât spre a construi. Și cred că problemele noastre vor continua până când toată lumea îi va spune pe nume - rău -, până când toată lumea va înceta să le găsească scuze.”

Eu sunt mai om decât tine: biasul infraumanizării

Dincolo de perceperea și discriminarea altora ca făcând parte din „grupul exterior”, cu trăsături animalice, oamenii le neagă și orice „esență umană”. „Infraumanizarea grupului exterior” este un fenomen investigat recent, prin care oamenii tind să atribuie emoții și trăsături umane numai celor care fac parte din grupul lor intim și neagă existența acestora în rândul membrilor grupului extern. Este o formă de prejudecată emoțională.¹⁸

Totuși, mergem mai departe declarând că esența umanității rezidă în primul rând în noi, mai mult decât în oricare alți oameni, chiar dacă este vorba despre membrii grupului nostru intim. În timp ce atribuim infraumanitate grupurilor exterioare, considerate mai

puțin umane, suntem motivați să ne vedem pe noi înșine ca fiind mai umani decât alții. Negăm altora trăsături umane unice și chiar natura umană, în raport cu propriul nostru standard egocentric. Acest bias de autoumanizare este complementar biasului de infraumanizare a altora. Aceste tendințe par a fi mai degrabă generale și multifacetate. O echipă de cercetători australieni încheie studiul despre percepția trăsăturii de a fi uman cu o variantă a faimosului citat din scriitorul roman Terențiu: „Nimic din ceea ce este omenesc nu îmi e străin.” Iată cum este răstălmăcită în mod ironic această afirmație: „Nimic din ceea ce este omenesc nu-mi poate fi mie străin, dar ceva omenesc îți este străin ție.”¹⁹ (Este improbabil ca un astfel de EU imperial să existe printre membrii culturilor colectiviste, dar așteptăm noi cercetări care să ne informeze despre limitele acestui egocentrism.)

Crearea inamicilor dezumanizați ai statului

Printre principiile operaționale pe care trebuie să le adăugăm la arsenalul nostru de arme care declanșează acțiuni rele printre oameni care de obicei sunt buni sunt cele dezvoltate de state pentru a-și incita propriii cetățeni. Aflăm despre unele din aceste principii examinând felul în care națiunile își pregătesc tinerii pentru a se angaja în războaie dezastruoase, antrenându-i în același timp pe cetățeni să susțină implicarea în războiul de agresiune. O formă specială de condiționare cognitivă prin propagandă ajută la realizarea acestei transformări dificile. „Imaginile dușmanului” sunt create prin propaganda națională în mass-media (în complicitate cu guvernele) astfel încât să pregătească mințile soldaților și cetățenilor pentru a-i urî pe cei care intră în noua categorie „acesta este dușmanul tău”. O astfel de condiționare mentală este cea mai puternică *armă* a unui soldat. Fără ea, nu am putea lua niciodată la țintă un alt tânăr, pentru a trage ca să îl ucidem. Ea induce frica de vulnerabilitate cetățenilor, care pot să-și imagineze cum ar fi să fie dominați de dușman.²⁰ Această frică este modelată spre a deveni

ură și disponibilitate de a trece la acte ostile, pentru a reduce amenințarea. Ea se extinde spre a deveni disponibilitatea de a ne trimite copiii să moară sau să fie sfârtecați în lupta împotriva acestui dușman amenințător.

În *Fețele dușmanului*, Sam Keen²¹ arată cum arhetipurile dușmanului sunt create prin propagandă vizuală, pe care cele mai multe dintre națiuni o folosesc împotriva celor considerați a fi periculoșii „ceialalți”, „străinii”, „dușmanii”. Aceste imagini creează o paranoia consensuală la nivelul societății, concentrată asupra dușmanului care ar face rău femeilor, copiilor, căminelor și Dumnezeului acelei națiuni, distrugând credințele și valorile sale fundamentale. O astfel de propagandă a fost practică pe scară largă, în toată lumea, în ciuda diferențelor naționale în multe privințe, este posibil să categorizăm această propagandă într-un set select folosit de *Homo hostilis*. Crearea unui nou și aprig dușman în mințile bunilor membri ai tribului celor dreți presupune că „dușmanul” este: agresor, fără chip, violator, fără Dumnezeu, barbar, lacom, criminal, tortionar, asasin, o abstracțiune sau un animal dezumanizat. Imagini de *groază* înfățișează națiunea devorată de animalele de care se tem cei mai mulți oameni - șerpi, șobolani, păianjeni, insecte, șopârle, gorile gigantice, caracatițe sau chiar „porci englezi”.

Punctul culminant al consecințelor pe care le are adoptarea unei concepții dezumanizante despre un grup selectiv de „alții” este reprezentat de lucrurile de neconceput pe care suntem dispuși să le facem odată ce i-am declarat oficial diferiți și indezirabili. Peste șazeci și cinci de mii de cetățeni americani au fost sterilizați împotriva voinței lor într-o epocă (anii 1920-1940) în care adepții eugeniei au folosit justificări științifice pentru a purifica specia umană scăpând de toți cei care prezentau trăsături indezirabile. Ne așteptăm la un astfel de punct de vedere din partea lui Adolf Hitler, dar nu din partea unuia dintre cei mai respectați juriști americani, Oliver Wendell Holmes. Acesta a emis prejudecata, având sprijinul majorității (1927), că legile de sterilizare obligatorie nu sunt neconstituționale și constituie chiar un bine social.

Este mai birie pentru toată lumea dacă, în loc să executăm descendentul degenerat pentru crimă sau să îl lăsăm să moară de foame din cauza imbecilității sale, societatea îi poate împiedica pe cei care sunt evident inapți să-și continue neamul. Trei generații de imbecili sunt suficiente.²²

Amintiți-vă de cercetarea (capitolul 12) despre studenții de la Universitatea Hawaii care erau dispuși să susțină „soluția finală” pentru a-i elimina pe inapți, chiar și pe membrii propriei familii, dacă era necesar.

Atât Statele Unite, cât și Marea Britanie au avut o lungă istorie de implicare în „războaiele împotriva celor slabi”. Fiecare a avut partea sa de promotori zgomotoși și influenți ai eugeniei, care argumentau și justificau științific planuri de a scăpa națiunea de inadptabili, consolidând în același timp statutul privilegiat al celor mai bine adaptați.²³

răul reprezentat de inacțiune: martorii pasivi

„Pentru ca răul să triumfe este necesar un singur lucru: cei buni să nu facă nimic.”

EDMUND BURKE, om de stat britanic

„Trebuie să învățăm că a accepta pasiv un sistem nedrept înseamnă să cooperăm cu el și astfel să devenim participanți la acest rău.”

MARTIN LUTHER KING JR.²⁴

Concepția noastră obișnuită despre rău se concentrează pe acțiunile violente, distructive, ale făptașilor, dar lipsa acțiunii poate fi și ea o formă de rău, atunci când este nevoie de ajutor, de dezacord,

de nesupunere sau de avertizare. Una dintre cele mai critice și mai puțin recunoscute contribuții la rău trece dincolo de protagoniștii răului, ajungând la corul tăcut care privește, dar nu vede, care aude, dar nu ascultă. Prezența lui tăcută pe scena acțiunilor rele înțeoașează și mai mult linia neclară între bine și rău. În cele ce urmează ne punem întrebarea: de ce nu ajută oamenii? De ce nu acționează atunci când este nevoie de ajutorul lor? Oare pasivitatea lor este un defect personal, cruzime sau indiferență? Sau aici se manifestă încă o dată o dinamică socială identificabilă?

Cazul Kitty Genovese: psihologii sociali vin în ajutor, tardiv

Într-o metropolă ca New York, Londra, Tokyo sau Mexico City, fiecare om este înconjurat la propriu de zeci de mii de alți oameni. Merge alături de ei pe stradă, stă lângă ei la restaurant, la film, în autobuz, stă la coadă cu ei - dar nu intră în legătură cu ei, ca și cum aceștia nu ar exista cu adevărat. Pentru o femeie din Queens ei nu au existat atunci când a avut cea mai mare nevoie de ei.

Timp de mai mult de jumătate de oră, treizeci și opt de cetățeni respectabili și supuși legii din Queens (New York) au privit cum un criminal pândește și ucide o femeie în trei atacuri distincte în Kew Gardens. De două ori vocile și aprinderea bruscă a luminii în casele lor l-au întrerupt și l-au speriat pe criminal. De fiecare dată însă el s-a întors, a găsit-o și a înjunghiat-o încă o dată. Nimeni nu a sunat la poliție în timpul atacului; un martor a chemat poliția după ce femeia murise (*New York Times*, 13 martie 1964).

O reanalizare recentă a detaliilor acestui caz aruncă o îndoială asupra numărului de oameni care au văzut evenimentele desfășurându-se și asupra ideii că ei au înțeles cu adevărat ce se întâmpla, dat fiind că mulți erau în vârstă și se treziseră brusc în miez de noapte. Totuși, nu există nici o îndoială că mulți locuitori

ai acestui cartier bine întreținut, de obicei liniștit, aproape rezidențial, au auzit strigătele și nu au ajutat în nici un fel. Kitty a murit singură pe o scară, unde nu a mai putut fugi de criminalul turbat.

Totuși, peste numai câteva luni, a apărut o ilustrare chiar mai vie și mai înspăimântătoare a înstrăinării și pasivității care pot fi manifestate de *martori*. *O secretară* de optsprezece ani a fost bătută, sugrumată, dezbrăcată și violată în biroul ei. Când a reușit în cele din urmă să scape de atacator, goală și plină de sânge, a fugit în jos pe scările clădirii către ușă, strigând: „Ajutați-mă! Ajutați-mă! M-a violat!” Circa patruzeci de persoane s-au adunat pe strada aglomerată și au privit cum violatorul a târât-o înapoi pe scări, pentru a-și continua abuzurile. Nimeni nu a ajutat-o! Numai sosirea întâmplătoare a unei patruli de poliție a împiedicat continuarea abuzului și posibila crimă (*New York Times*, 6 mai 1964).

Cercetarea intervențiilor martorilor

Psihologii sociali au tras alarma inițiind o serie de studii de pionierat despre intervenția martorilor. Ei s-au împotrivit sumedeniei obișnuite de analize dispoziționale legate de problema martorilor încercând să înțeleagă ce anume din situația respectivă paralizează acțiunile prosociale ale oamenilor obișnuiți. La momentul respectiv, atât Bibb Latane, cât și John Darley²⁵ erau profesori la universitățile din New York City, respectiv Columbia și NYU, astfel că se aflau aproape de eveniment. Studiile lor de teren au fost efectuate într-o serie de locuri din New York City, în stații de metrou, la colțuri de stradă și în laboratoare.

Cercetarea lor a dus la o concluzie care pare bizară: cu cât sunt mai mulți oameni care asistă la o situație de urgență, cu atât este *mai puțin* probabil ca vreunul dintre ei să intervină pentru a ajuta. A face parte dintr-un grup care observă pasiv înseamnă că fiecare individ presupune că sunt disponibile alte *persoane care pot și vor să ajute*, astfel că există o presiune mai mică de a iniția acțiunea decât atunci când oamenii sunt singuri sau împreună cu un singur

alt observator. Pentru oricare dintre indivizi, simpla prezență a altora dezvoltă simțul responsabilității personale în legătură cu implicarea. Testele de personalitate ale participanților au arătat că nu există nici o relație semnificativă între trăsăturile de personalitate și viteza sau disponibilitatea de a interveni în situațiile de urgență apărute.²⁶

Cetățenii din New York, ca și cei din Londra sau din alte mari orașe ale lumii vor ajuta sau vor interveni probabil dacă sunt solicitați direct, atunci când sunt singuri sau cu numai alte câteva persoane. Cu cât sunt prezente mai multe persoane care ar putea ajuta în situațiile de urgență, cu atât mai mult suntem tentați să presupunem că altcineva va face pasul în față, astfel că noi nu trebuie să ne mobilizăm pentru a ne asuma vreun risc personal. Lipsa intervenției nu e cauzată atât de nepăsare, cât mai degrabă de teama pentru propria viață în scenarii violente, dar și de faptul că individul neagă seriozitatea situației sau se teme să nu cumva să facă ceva nepotrivit, să pară prost - sau își face griji despre cât îl va costa implicarea în „treburile altora”. Există și o normă de grup emergentă, care recomandă inacțiune pasivă.

Vreți ajutor? Pur și simplu cereți-1!

Un fost student al meu. Tom Moriarty, a realizat o demonstrație convingătoare că o trăsătură simplă a situației poate facilita intervenția din partea martorilor pasivi newyorkezi²⁷. În două scenarii, Tom i-a cerut unei femei complice să-și lase poșeta pe o masă dintr-un restaurant public aglomerat sau să-și lase radioul pe pătură pe o plajă aglomerată. Apoi un alt membru al echipei de cercetare se prefăcea că fură poșeta sau radioul, iar Tom înregistra acțiunile celor aflați în apropierea acestor delictive simulate. În jumătate dintre cazuri nu a intervenit nimeni și delincventul a fost lăsat să scape cu tot cu bunurile furate. Totuși, în cealaltă jumătate a cazurilor aproape toată lumea l-a oprit pe delincvent și a împiedicat comiterea delictului. Ce anume a făcut diferența?

În primul caz, înainte de a părăsi scena temporar, femeia a întrebat persoana aflată la acel moment alături cât este ceasul, stabilind un contact social minimal. În cel de-al doilea caz, ea a adresat o cerere simplă persoanei aflate în apropiere: să fie atentă la poșeta sau la radioul ei până ce ea se va întoarce. Această cerere directă a creat o obligație socială de a proteja proprietățile necunoscutei - o obligație care a fost pe deplin onorată. Vreți ajutor? Cereți-l. Sunt mari șanse să îl obțineți, chiar și printre newyorkezii despre care se spune că sunt nepăsători sau printre locuitorii Liverpoolului.

Implicațiile acestei cercetări evidențiază o altă temă pe care am dezvoltat-o, anume că situațiile sociale sunt create de oameni și pot fi modificate de ei. Nu suntem roboți care acționează la programe situaționale, ci putem schimba orice programare prin acțiunile noastre creative și constructive. Problema este că prea des acceptăm definițiile pe care alții le dau situației și normele lor, în loc să fim dispuși să riscăm să adresăm o provocare normei și să deschidem noi canale de opțiuni comportamentale. O consecință interesantă a liniei de cercetare despre martorii pasivi și cei responsivi a fost apariția unui domeniu relativ nou de cercetare în psihologia socială, legat de ajutor și altruism (rezumat foarte bine într-o monografie a lui David Schroeder și colegii).²⁸

Cât de buni sunt samaritenii care se grăbesc?

O echipă de sociopsihologi a demonstrat în mod sugestiv faptul că neacordarea de ajutor unor străini aflați în situații dificile este mai probabil să fie determinată de variabile situaționale decât de unele inadecvări dispoziționale.²⁹ Este unul dintre studiile mele favorite, deci vă invit să jucați încă o dată rolul de participant.

Imaginați-vă că sunteți student la teologie în cadrul Seminarului Teologic al Universității Princeton. Sunteți pe punctul de a ține o predică uezpre bunul samaritean, pentru a fi înregistrată pe bandă video pentru un experiment despre comunicarea eficientă. Cunoașteți foarte bine pasajul din Evanghelia după Luca, capitolul 10. Se referă la

singurul om care s-a oprit să ajute o victimă aflată în nevoie pe marginea drumului dintre Ierusalim și Ierihon. Evanghelia ne spune că acest om își va primi recompensa în cer pentru faptul că a fost bunul samaritean pe pământ - o lecție biblică pentru toți cei care laudă virtuțile altruismului.

Mai imaginați-vă că vă îndreptați dinspre secția de psihologie spre centrul de înregistrări video și vedeți un necunoscut ghemuit la pământ pe o alee, gemând, având în mod clar nevoie de ajutor. Acum, puteți să vă imaginați vreo circumstanță care v-ar determina să *nu* vă opriți ca să fiți bunul samaritean, mai ales dacă exact în acel moment repetați mental parabola biblică?

Să revenim la laboratorul de psihologie - vi s-a spus că ați întârziat la ședința de înregistrare programată și că trebuie să vă grăbiți. Alți studenți la teologie au fost repartizați aleator unei condiții de testare în care li se spune că au puțin timp sau, dimpotrivă, mult timp la dispoziție pentru a ajunge la centrul de înregistrări. Dar de ce contează presiunea timpului dacă dumneavoastră (sau alții) sunteți persoane bune, pioase, care se gândesc la virtutea de a interveni în ajutorul străinilor în necaz, așa cum a făcut în vechime bunul samaritean? Pun pariu că v-ar plăcea să credeți că *nu* contează, că în acea situație v-ați opri și l-ați ajuta pe om, indiferent de circumstanțe. Și că la fel ar face și alți studenți la seminar - ar veni în ajutorul victimei.

Ce surpriză însă: dacă ați făcut pariu, ați pierdut. Din punctul de vedere al victimei, concluzia este aceasta: nu trebuie să fii victimă care are nevoie de ajutor atunci când oamenii au întârziat și se grăbesc. Aproape toți acești studenți seminariști - 90% din ei - au ratat șansa care li s-a ivit de a fi un bun samaritean, pentru că se grăbeau să țină o predică despre bunul samaritean. Ei au resimțit un conflict între sarcini: să ajuti știința sau să ajuti un om. Știința a câștigat și victima a fost lăsată pradă suferinței. (Așa cum vă puteți aștepta, victima era un complice, care juca un rol.)

Cu cât seminariștii credeau că au mai mult timp, cu atât erau mai dispuși să se oprească și să ajute. Astfel, variabila situațională a *presiunii timpului* dă seama de marile variații în ceea ce-i privește

pe cei care au ajutat și pe cei care au fost martori pasivi. Nu a fost nevoie să recurgem la explicații dispoziționale despre studenții de la teologie, care ar fi insensibili, cinici sau indiferenți, așa cum se presupunea a fi newyorkezii care nu au ajutat în cazul sărmanei Kitty Genovese. Când a fost repetată cercetarea, a avut același rezultat, dar când seminariștii se aflau în drum spre o misiune mai puțin importantă, majoritatea s-au oprit și au ajutat. Lecția pe care o învățăm din această cercetare este să nu ne întrebăm cine ajută sau nu, ci care erau trăsăturile sociale și psihologice ale situației, atunci când încercăm să înțelegem situații în care oamenii nu îi ajută pe cei aflați în necaz.³⁰

Răul instituționalizat al inacțiunii

În situațiile în care se săvârșește răul, există făptași, victime și supraviețuitori. Totuși, adesea sunt și observatori ai activităților care se desfășoară sau cei care știu ce se întâmplă și nu intervin pentru a ajuta sau a lupta cu răul, prin această simplă inacțiune dând astfel răului posibilitatea să persiste.

Este vorba despre bunii polițiști care nu se opun niciodată brutalității colegilor care bat membri ai minorităților pe străzi sau în camera din spate a secției. Este vorba despre acei buni episcopi care au acoperit păcatele preoților din parohii, preocupați fiind de întreținerea imaginii Bisericii Catolice. Ei știau ce se întâmplă și nu au făcut nimic pentru a contracara răul respectiv, dându-le astfel posibilitatea pederăștilor să continue să păcătuiască ani în șir (iar prețul plătit în cele din urmă a fost de miliarde de dolari - compensații și pierderea a numeroși enoriași dezamăgiți).³¹

La fel, este vorba despre bunii lucrători de la Enron, World Com, Anderson Accounting și ai multor altor corporații corupte, care s-au făcut că se uită în altă parte când erau falsificate registrele contabile. Mai mult, așa cum remarcam mai devreme, în experimentul Stanford este vorba despre gardienii buni care nu au intervenit niciodată în favoarea deținuților maltratați, pentru a-i mai domoli

pe gardienii răi, dând astfel un sprijin implicit escaladării continue a abuzurilor. Este vorba despre mine, care am văzut aceste rele și mi-am limitat intervenția la stăvilirea violenței fizice a gardienilor, permițând violenței psihice să se răspândească în închisoarea noastră. Prins în conflictul dintre rolul de cercetător și cel de șef al închisorii, eu am fost copleșit de cererile care veneau din cele două părți, fapt care mi-a tulburat concentrarea asupra suferinței care se afla sub ochii mei. Deci și eu am fost vinovat de rău prin inacțiune.

La nivelul statelor, această inacțiune atunci când este nevoie de acțiune permite explozia crimelor în masă și a genocidului, ca în Bosnia și Rwanda și mai recent în Darfur. Națiunile, ca și indivizii, adesea nu vor să se implice și în plus neagă seriozitatea amenințării și nevoia de acțiune imediată. Ele sunt gata să creadă propaganda guvernanților care resping pledoariile victimelor. În plus, adesea există presiuni interne asupra celor care iau decizii din partea celor care „fac afaceri acolo”, ca să aștepte până ce acestea se încheie.

Unul dintre cazurile cele mai triste de rău instituțional prin inacțiune pe care le știu s-a întâmplat în 1939, când guvernul american și președintele lui umanitar Franklin D. Roosevelt au refuzat să permită unui vas cu refugiați evrei să acosteze într-un port american. *SS Saint Louis* venea de la Hamburg, Germania, și de îndreptă spre Cuba, cu nouă sute treizeci și șapte de evrei care fugeau de Holocaust. Guvernul cubanez a revenit asupra acordului anterior, prin care îi accepta. Timp de douăsprezece zile, refugiații și căpitanul vasului au încercat cu disperare să obțină din partea Statelor Unite permisiunea de a intra într-un port din Miami, care se vedea la orizont. Aceasta le-a fost refuzată, pentru toate porturile, iar vasul s-a întors, traversând Atlanticul. Unii dintre refugiați au fost acceptați în Marea Britanie și în alte țări, dar mulți dintre ei au murit în cele din urmă în lagărele de concentrare naziste. Imaginați-vă cum este să fii atât de aproape de libertate și apoi să mori ca un sclav pus la muncă.

Când incompetența se cuplează cu indiferența și indecizia, rezultatul este incapacitatea de a acționa atunci când acțiunea este esențială pentru supraviețuire. Dezastrul provocat de uraganul

Katrina în New Orleans (august 2005) este un studiu de caz clasic despre incapacitatea totală a unor sisteme multiple și reciproc angrenate de a mobiliza enormele resurse aflate la dispoziția lor pentru a împiedica suferințele și moartea a numeroși cetățeni. În ciuda avertismentelor emise în avans legate de iminența unui dezastru, autoritățile orașului, ale statului și cele naționale nu s-au angajat în pregătirile de bază necesare pentru evacuare și pentru siguranța celor care nu puteau pleca singuri. Lipsei de comunicare adecvată între sistemele autorității municipale și de stat (din cauza diferențelor politice la vârf) i s-a adăugat lipsa de răspuns din partea administrației Bush; când răspunsul a venit în sfârșit, era prea lipsit de consistență și prea târziu. Șefii incompetenți și neexperimentați ai Asociației Federale pentru Gestionarea Urgențelor și ai Departamentului pentru Securitatea Internă nu au implicat Garda Națională, unitățile de rezerviști ale armatei, Crucea Roșie, poliția statului sau personalul Forțelor Aeriene pentru a furniza hrană, apă, păături, medicamente etc. pentru sutele de mii de supraviețuitori care au trăit în mizerie zile și nopți de-a rândul. La un an de la dezastru, mare parte a orașului este încă în ruine, cartiere întregi fiind părăsite, mii de case fiind marcate pentru a fi demolate, iar ajutoarele sunt nesemnificative. Am fost puternic afectat atunci când am făcut un tur al acestor zone dezolante. Criticii sugerează că incapacitatea sistemului de a răspunde poate fi pusă pe seama problemelor de clasă și rasă, deoarece majoritatea supraviețuitorilor care nu au putut pleca erau afro-americieni din clasele inferioare. Acest rău prin inacțiune a fost responsabil de moartea, mizeria și disperarea multor cetățeni din New Orleans. Poate că nu mai puțin de jumătate dintre cei care în cele din urmă au plecat nu se vor mai întoarce niciodată.³²

Și tu, Brutus?

Fiecare dintre noi trebuie să se întrebe dacă și să spere că atunci când va veni vremea va avea curajul convingerilor sale, pentru a

fi un martor responsabil, care să dea alarma când compatrioții săi, bărbați și femei, încalcă legămintele de credință depuse în fața țării și a umanității. Totuși am văzut în acest capitol că sunt enorme presiunile pentru conformitate, pentru a fi un jucător de echipă, pentru a nu legăna barca în care suntem toți și pentru a nu risca sancțiuni atunci când ne opunem unui sistem. Aceste forțe sunt adesea cuplate cu puterea pe care sistemele de autoritate o au, pe ierarhie descendentă, de a da în mod indirect angajaților și inferiorilor speranța că un comportament antietic și ilegal este adecvat în anumite circumstanțe speciale - pe care ele le definesc. Multe dintre scandalurile recent descoperite la cel mai înalt nivel de guvernare, în armată și afaceri, presupun un amestec toxic de așteptări pe care autoritatea le transmite nonverbal subordonaților care vor să fie acceptați în „cercul interior”, cu aprobarea tacită din partea unui grup de parteneri care păstrează voluntar tăcerea.

„Liderii toxici își întind vraja până departe. Cei mai mulți dintre noi pretind că-i urăsc. Totuși, adesea îi urmărim sau cel puțin îi tolerăm - fie că sunt angajatorii noștri, directorii noștri, senatorii, clericii sau profesorii noștri. Atunci când liderii toxici nu apar singuri, adesea noi suntem cei care îi căutăm. Dacă se ivește ocazia, chiar noi îi creăm împingându-i pe liderii buni dincolo de linia toxică. În analiza penetrantă făcută de Jean Lipman-Blumen asupra acestei relații dinamice dintre lideri și cei care îi urmează în *The Allure of Toxic Leaders*, ni se amintește că recunoașterea semnelor precoce ale toxicității liderilor noștri ne poate determina să ne vaccinăm și să nu ne îmbibăm în mod pasiv de otrava lor seducătoare.”³³

„De-a lungul istoriei, a existat inacțiune din partea celor care ar fi putut acționa; indiferență din partea celor care ar fi trebuit să știe mai bine; tăcere a justiției atunci când glasul acesteia conta cel mai mult; toate acestea au făcut posibil triumful răului.”

HAILE SEIASSIE, împărat al Etiopiei

de ce contează situațiile și sistemele

Este un truism în psihologie să spunem că personalitatea și situațiile interacționează pentru a genera comportamentul; oamenii acționează întotdeauna în mai multe contexte comportamentale. Indivizii sunt atât produse ale mediilor diferite, cât și producători ai mediilor pe care le întâlnesc.³⁴ Ființele umane nu sunt obiecte pasive mișcate de colo-colo de contingențele de mediu. De obicei oamenii aleg contextele în care vor să intre sau pe care vor să le evite, ei pot schimba contextul prin prezența și acțiunile lor, pot să îi influențeze pe ceilalți din sfera socială respectivă și să transforme mediile în milioane de feluri. Adesea suntem agenți activi capabili să influențăm cursul evenimentelor vieții noastre și de asemenea să ne configurăm destinele.³⁵ Mai mult, comportamentul uman și societățile umane sunt în mare măsură afectate de mecanisme biologice fundamentale, dar și de valori și de practici sociale.³⁶

Individul este moneda operativă în aproape toate marile instituții occidentale din medicină, educație, legislație, religie și psihiatrie. Aceste instituții, împreună, ajută la crearea mitului că indivizii își controlează mereu comportamentul, că acționează din voința lor liberă și astfel sunt responsabili pentru fiecare dintre acțiunile lor. Dacă nu sunt alienați sau reduși în capacitățile lor, indivizii care fac rău ar trebui să știe că fac rău și să fie pedepsiți pe măsură. Se presupune că factorii situaționali sunt ceva mai mult decât un set de circumstanțe extrinseci, cu relevanță minimă. În evaluarea diferiților factori care contribuie la orice comportament de interes, dispoziționaliștii pun cea mai puternică miză pe persoană, în timp ce situația este învestită cu o miză redusă. Aparent, acest punct de vedere onorează demnitatea indivizilor care ar trebui să aibă forța interioară și voința de a rezista tuturor tentațiilor, inclusiv celor induse de situație. Aceia dintre noi care sunt pe partea cealaltă a barierei conceptuale cred că o astfel de perspectivă neagă realitatea vulnerabilității umane. Recunoașterea unor astfel de slăbiciuni comune în fața genului de forțe situaționale pe care le-am întâlnit pe traseul

parcurs până acum este primul pas în clădirea unei rezistențe față de astfel de influențe nocive și în dezvoltarea unor strategii eficiente care susțin imunitatea oamenilor și comunităților față de ele.

Abordarea situaționalistă trebuie să ne încurajeze pe toți să împărtășim un sentiment profund de umilință atunci când încercăm să înțelegem acte de răutate „de neconceput”, „incredibile”, „inimaginabile”, „fără sens” - violența, vandalismul, terorismul sinucigaș, tortura sau violul. În loc să ne refugiem imediat pe înaltele culmi morale care ne distanțează pe noi, oamenii buni, de cei răi și care dau prea puțină atenție analizelor factorilor cauzali din acea situație, abordarea situaționalistă le dă „celorlalți” beneficiul unei „mile atribuționaliste”. Ea pledează în favoarea faptului că orice act, bun sau rău, pe care l-a făcut vreodată vreoaia umană l-am putea face și noi și voi, și eu și tu, dacă ne-am afla în cadrul aceluiași forțe situaționale.

Sistemul nostru de drept penal se bazează prea mult pe vederile de bun-simț pe care ie are publicul general cu privire la ce anume îi face pe oameni să comită crime - de obicei numai factori determinanți motivaționali și de personalitate. Este timpul ca sistemul legal și cel judiciar să țină seama și de dovezile substanțiale care provin din științele comportamentului și care se referă la puterea pe care o are contextul social de a influența comportamentul, acțiunile criminale și pe cele morale. Colegii mei, Lee Ross și Donna Shestowsky, au oferit o analiză sugestivă a provocărilor pe care le adresează psihologia contemporană teoriei și practicii legale. Concluzia lor este că sistemul legal ar putea adopta modelul științei și practicii medicale, profitând de cercetarea curentă a ceea ce merge prost și a ceea ce merge bine în felul în care funcționează corpul și mintea.

„Acțiunea sistemului de drept penal nu ar trebui să continue să fie ghidată de iluziile legate de consecvența comportamentală intersituațională, de noțiunile eronate despre impactul dispozițiilor versus impactul situațiilor în dirijarea comportamentului, de lipsa unei gândiri determinate de logica interacțiunilor «persoanei în situație» sau chiar confruntându-se cu noțiuni în mare măsură fanteziste, cum este cea de «liber arbitru», așa după cum ea nu mai trebuie să se

ghideze după noțiunile, odinioară comune, de vrăjitorie sau de posedare demonică."³⁷

Identități situate

Identitățile personale sunt situate social. Suntem acolo unde locuim, mâncăm, muncim și facem dragoste. Se pot emite predicții asupra unei mari părți a atitudinilor și a comportamentul nostru, pe baza cunoașterii oricărei combinații de factori de „status” - apartenență etnică, clasă socială, educație, religie și domiciliu - mai exact decât ar putea fi ele prevăzute pe baza trăsăturilor de personalitate.

Simțul identității ne este conferit într-o mare măsură de ceilalți, prin modurile în care ei ne tratează sau ne maltratează, ne recunosc sau ne ignoră, ne laudă sau ne pedepsesc. Unii oameni ne fac timizi; alții ne stimulează sex appealul și dominanța. Noi putem trăi la înălțimea sau sub așteptările pe care le au alții de la noi. Așteptările altora devin adesea profeții autoîmplinite. Fără să ne dăm seama, adesea ne comportăm în moduri care confirmă credințele pe care ie au alții despre noi. Acele credințe subiective pot crea noi realități pentru noi. Adesea ajungem să devenim așa cum cred alți oameni că suntem, în ochii lor și în comportamentul nostru.³⁸

Poți fi considerat sănătos într-un loc nebun?

Situațiile ne conferă identitatea lor socială chiar și atunci când ar trebui să fie evident că nu aceea este adevărata noastră identitate personală. Amintiți-vă că în studiul „gărzii false” de la Elgin State Mental Hospital (capitolul 12), personalul spitalului îi maltrata pe „pacienții psihiatrici” în timpul gărzii în diverse moduri - totuși aceia nu erau pacienți, ci colegi, membri și ei ai personalului, îmbrăcați ca niște pacienți și jucând rolul de pacienți. La fel, în experimentul Stanford, toată lumea știa că gardienii erau studenți care jucau rolul de gardieni și că deținuții erau și ei studenți care jucau rolul

de deținuți în acea falsă închisoare. Conta identitatea lor reală? Așa cum ați văzut, după o zi nu prea mai conta. Ei au devenit identitățile lor situate. În plus, și eu am devenit directorul închisorii, cu comportamentul și limbajul adecvat și cu gândirea distorsionată - atât timp cât eram în locul acela.

Unele situații „esențializează” rolurile pe care le atribuie oamenilor; atunci când se află pe scenă, fiecare persoană trebuie să fie ceea ce-i cere rolul. Imaginați-vă, dacă vreți, că sunteți o persoană absolut normală, internată în secția psihiatrică într-un spital de boli mintale. Sunteți acolo pentru că un funcționar de la internări v-a etichetat greșit drept „schizofrenic”. Acest diagnostic s-a bazat pe faptul că v-ați plâns că „auziți voci” - nimic altceva. Credeți că nu meritați să fiți acolo și vă dați seama că singurul mod de a fi eliberat este să vă comportați cât puteți de normal și de plăcut. Evident, personalul își va da seama curând că s-a făcut o greșeală, că nu sunteți bolnav mintal și vă trimite acasă. Așa e?

Nu contați pe asta, dacă vă aflați în asemenea condiții! S-ar putea să nu fiți eliberați niciodată, conform unui fascinant studiu realizat de alt coleg al meu de la Stanford, David Rosehan, cu minutul titlu: „Despre a fi sănătos în locuri nebune.”³⁹

David și șapte asociați ai săi au trecut, individual, prin același scenariu: se prezentau la camera de gardă, unde se aflau de fiecare dată alți medici însărcinați cu internările, și se plâneau că aud voci sau zgomote, „bufnituri”, fără a adăuga alte simptome neobișnuite. Fiecare dintre ei a fost internat în spitalul de boli mentale la care se prezentase și, îndată ce au fost îmbrăcați în pijamale și halate de pacienți, s-au comportat tot timpul plăcut, aparent normal. Marea întrebare era în cât timp își va da seama personalul, în cât timp va realiza că ei erau de fapt sănătoși și le va da drumul.

În fiecare dintre cele opt cazuri, în fiecare dintre cele opt secții de psihiatrie, răspunsul simplu a fost: *Niciodată!* Dacă te afli într-un loc nebun, trebuie să fii o persoană nebună, deoarece oamenii sănătoși nu sunt pacienți ai azilelor de nebuni - așa funcționează raționamentul identității situate. Pentru ca ei să fie eliberați a fost nevoie de multe eforturi, timp de mai multe săptămâni, și acest lucru

nu s-a putut realiza decât cu ajutor de la colegi și avocați. În cele din urmă, după ce fiecare membru al octetului sănătoșilor a fost eliberat, pe fișa lor a apărut aceeași evaluare finală: pacientul prezintă „schizofrenie în remisie”. Aceasta înseamnă că, indiferent de ceea ce se petrece, personalul mai crede încă în posibilitatea ca nebunia lor să erupă din nou într-o zi - deci nu aruncați halatele!

Evaluarea puterii situaționale

La un nivel subiectiv, putem spune că trebuie să fii în interiorul unei situații pentru a aprecia impactul său asupra ta și asupra celorlalte persoane care se află în aceeași situație. Nu poți face acest lucru privind din afară. Cunoașterea abstractă a situației, oricât de detaliată, nu cuprinde tonul afectiv al locului, particularitățile sale non-verbale, normele care își fac apariția sau implicarea egoului și excitația care însoțesc statutul de participant. Este diferența între a fi spectator la un joc televizat și a fi concurent pe scenă. Este unul dintre motivele în virtutea cărora învățarea experiențială poate avea efecte atât de puternice cum sunt cele din demonstrațiile didactice ale domnișoarei Elliott și ale lui Ron Jones. Vă amintiți că atunci când patruzeci de psihiatri au fost invitați să emită o predicție relativ la rezultatul experimentului Milgram, ei au subestimat masiv puterea pe care o are impactul autorității. Ei au spus că numai 1 % din subiecți vor merge până la capăt, la nivelul maxim de șoc de 450 volți. Ați putut vedea cât de departe de adevăr au fost aceste estimări. Psihiatrii nu au putut aprecia pe deplin impactul psihologic al contextului social care îi determină pe oamenii obișnuiți să facă ceea ce nu ar face de obicei.

Cât de importantă este puterea situației? O trecere recentă în revistă a o sută de ani de cercetare în psihologia socială a compilat rezultatele obținute din peste douăzeci și cinci de mii de studii, cu opt milioane de subiecți.⁴⁰ Această compilație ambițioasă a folosit metoda statistică a metaanalizei, un rezumat cantitativ al datelor dintr-o serie variată de studii, care dezvăluie dimensiunile și consistența unor

astfel de rezultate empirice. În cele trei sute douăzeci și două de metaanalize distincte, rezultatul general este că acest corpus larg de cercetare în psihologia socială generează mărimi-efect substanțiale, că puterea situațiilor sociale este un efect constant și robust.

Acest set de date a fost reanalizat astfel încât să se concentreze numai pe cercetarea relevantă pentru înțelegerea acelor variabile și principii ale contextului social implicate atunci când oamenii obișnuiți se angajează în acte de tortură. Susan Fisk, cercetător la Universitatea Princeton, a găsit o mie cinci sute de mărimi-efect diferite care demonstrează impactul consistent și consecvent al variabilelor situaționale asupra comportamentului. Ea trage următoarea concluzie: „Dovezile psihologiei sociale subliniază puterea contextului social, cu alte cuvinte puterea situației interpersonale. Psihologia socială a acumulat un secol de cunoaștere de-a lungul unei serii variate de studii despre modul în care oamenii se influențează unii pe alții, în bine și în rău.”⁴¹

În cele ce urmează, despre mere, coșuri, sfori și afaceri

Acum a venit momentul în care ne vom aduna echipamentul analitic pentru a trece la îndepărtatele meleaguri ale Irakului, pentru a încerca să înțelegem un fenomen extraordinar al timpurilor noastre: abuzurile săvârșite asupra irakienilor deținuți la închisoarea Abu Ghraib și înregistrate pe suporturi digitale. Dezvăluirea acestor abuzuri împotriva umanității a trecut dincolo de camera secretă din Corpul 1 A, această prăvălie a ororilor, pentru a rezona în lumea întregă. Cum s-a putut întâmpla așa ceva? Cine este responsabil? De ce au fost făcute fotografiile care-i prezentau pe torționari înfăptuindu-și crimele? Acestea și multe alte întrebări au umplut paginile și spațiul mass-mediei luni de-a rândul. Președintele Statelor Unite a jurat „să ajungă în străfundurile acestei afaceri”. Numeroși politicieni și

specialiști au proclamat în cunoștință de cauză că toate acestea erau opera câtorva „mere stricate”. Abuzatorii nu erau nimic altceva decât o bandă de „soldați turbați”, sadici.

Intenția noastră este să reexaminăm ce și cum s-a întâmplat. Acum suntem pregătiți adecvat pentru a ne opune acestei analize *dispoziționale standard*, anume *identificarea* făptașilor răi cu niște „mere stricate” în coșul care altminteri se presupune că este bun, printr-o căutare a determinanților situaționali - natura acestui coș rău. Vom trece de asemenea în revistă unele dintre concluziile desprinse din diferite investigații independente ale acestor abuzuri, care ne duc dincolo de factorii situaționali, pentru a implica sistemul - militar și politic - în complexul nostru explicativ.

ABUZURILE ȘI TORTURILE DE LA ABU GHRAIB: A ÎNȚELEGE ȘI A PERSONALIZA ORORILE

„Studiul-reper Stanford furnizează un avertisment pentru toți operatorii din sistemul de detenție militară. [...] Psihologii au încercat să înțeleagă modul și motivele în virtutea cărora indivizii și grupurile care de obicei acționează uman pot uneori, în anumite circumstanțe, să acționeze cu totul altfel.”

Raportul comisiei independente Schlesinger¹

28 aprilie 2004, Washington D.C. Am ajuns în capitala națiunii reprezentând Asociația Psihologilor Americani la o întâlnire a Consiliului Președinților Societăților Științifice. Dacă nu călătoresc, în timpul săptămânii rareori am timp să mă uit la jurnalele de știri televizate. Când am început să butonez schimbând canalele la televizorul din camera mea de hotel, am dat peste ceva care mi-a înghețat sângele în vene. Pe ecran se succedau imagini incredibile, din programul CBS *60 Minutes II*.² Pe podeaua unei camere fusese clădită o

piramidă din bărbați goi, lungiți unul peste altul, și niște soldați americani stăteau rânjind deasupra grămezii formate din deținuții lor. O femeie-soldat târa un deținut gol de o lesă pe care acesta o avea legată în jurul gâtului. Alți deținuți păreau îngroziți, lăsând impresia că sunt pe punctul de a fi atacați de câini-lupi cu un aspect înspăimântător. Imaginile se succedau ca un show pornografic: deținuți goi erau puși să se masturbeze în fața unei femei-soldat care fuma și saluta aprobator; alții erau obligați să simuleze felația.

Părea de neconceput ca niște soldați americani să-și chinuiască, să-și umilească și să-și tortureze deținuții, obligându-i să adopte poziții homoerotice. Da, dar așa se întâmpla, iată. Seria de imagini incredibile a continuat: deținuți în picioare sau aplecați, cu capul acoperit de glugi verzi sau chiloți de femeie. Aceștia erau oare minunații tineri trimiși de Pentagon departe de țară, cu glorioasa misiune de a aduce democrația și libertatea într-un Irak recent eliberat de tiranul/torționarul Saddam Hussein?

Era uimitor să vezi că în multe dintre imaginile din acest show al ororilor apăreau și făptașii înșiși, alături de victimele lor. Una este să faci fapte rele și alta e să-ți înregistrezi culpabilitatea, prin fotografiile explicite și durabile. La ce se gândeau oare când făceau fotografiile lor „trofeu”? În cele din urmă a apărut ceea ce va deveni imaginea-marcă a torturii psihologice. Un deținut cu capul acoperit de o glugă stătea în echilibru precar pe o cutie înaltă de carton, cu brațele întinse în lateral și cu fire electrice atașate de degete. Evident, era făcut să creadă (de către sergentul Davis) că, dacă picioarele îi cedează și cade de pe cutie, va fi electrocutat. Gluga îl împiedica să vadă că firele nu erau legate la un generator electric. Erau electrozi falși, meniți să genereze anxietate și nu durere fizică. Nu știm cât timp a stat acolo, tremurând pentru viața lui, dar putem deja să ne imaginăm cât de traumatică este această experiență și să empatizăm cu bărbatul cu glugă.

Cel puțin douăsprezece instantanee au traversat ecranul; am vrut să închid televizorul, dar nu am putut să-mi desprind privirea, captată de puterea atât de vie a acelor imagini și de felul în care ele încălcau așteptările noastre. Înainte de a emite o ipoteză referitoare

la ceea ce ar fi putut induce un astfel de comportament la acești soldați, eram sigur, împreună cu restul națiunii, că tortura era opera câtorva „mere stricate”, izolate. Într-un interviu televizat, generalul Richard B. Myers, comandantul statului-major, a declarat că este surprins de aceste speculații și uluit de imaginile abuzurilor criminale. Totuși, a spus el, era sigur că nu există nici o dovadă că aceste abuzuri ar fi „sistematice”. Dimpotrivă, a susținut că erau opera izolată a câtorva „soldați turbați”. Deci, potrivit acestui purtător de cuvânt autoritar, 99,9% din soldații americani se comportau exemplar departe de țară. Adică nu trebuie să ne alarmăm dacă mai puțin de 1 % din ei sunt imperfecti, fiind capabili de asemenea abuzuri abominabile.

„Sincer, cred că toți suntem dezamăgiți de acțiunile câtorva oameni”, a spus generalul de brigadă Mark Kimmit, într-un interviu la emisiunea *60 Minutes II*. „În fiecare zi îi iubim pe soldații noștri,

Abuzurile și torturile de la Abu Ghraib

dar, sincer, sunt zile în care nu suntem totdeauna mândri de ei." Era liniștitor să știm că numai câțiva soldați „stricați”, servind pe post de gardieni în numeroasele închisori militare americane, se angajaseră în astfel de acte de tortură deșănțată.³

Dar, o clipă! Cum putea ști generalul Myers că acesta era un incident izolat înainte de a fi desfășurat o anchetă minuțioasă a sistemului de închisori militare din Irak, Afghanistan și Cuba? Dovezile abia fuseseră dezvăluite: nu existase suficient timp pentru a întreprinde o analiză minuțioasă și a face o astfel de afirmație în cunoștință de cauză. Era ceva neliniștitor în această declarație autoritară, *menită* să dezvinovățească sistemul și să dea vina pe cele câteva mere de la fundul coșului. *Afirmația* lui amintea de ceea ce le spun șefii poliției reprezentanților mass-media de fiecare dată când este dat în vileag un abuz al subordonaților asupra suspectilor - se dă vina pe câteva mere stricate, polițiști răi, pentru a abate atenția de ia normele și practicile uzuale din *camera* din spate a secțiilor de poliție. Această grabă de a atribui o judecată dispozițională de „băieți răi” celor câțiva agresori implicați este prea frecventă printre apărătorii sistemului. La fel, directorii de școli și profesorii folosesc aceeași modalitate de a da vina pe câțiva studenți „perturbatori”, în loc de a evalua efectele alienante ale cursurilor plicticoase sau

ale practicilor deficitare de la catedră ale anumitor profesori, care ar fi putut provoca aceste perturbări.

Secretarul general al Apărării, Donald Rumsfeld, a denunțat aceste acte ca fiind „teribile” și „incompatibile cu valorile națiunii noastre”. „Fără îndoială că fotografiile cu membri ai armatei americane pe care publicul le-a văzut au jignit și au indignat întreg Departamentul Apărării, a spus el. Orice răufăcători trebuie pedepsiți, procedurile trebuie examinate și problemele corectate.” Apoi a adăugat o declarație care scuza voalat armata, din cauza lipsei de instruire și de pregătire adecvată a polițiștilor militari rezerviști pentru o astfel de misiune dificilă. „Dacă cineva nu știe că a face ceea ce se vede în acele fotografii este rău, crud, brutal, indecent și împotriva valorilor americane, nu știu ce fel de instruire li se poate oferi pentru a-i învăța.”⁴ Totuși, Rumsfeld a redefinit rapid natura acestor acte: „abuz”, nu „tortură”. El a spus: „Ceea ce s-a întâmplat până acum este un abuz, ceva ce cred că este tehnic diferit de tortură. Nu voi folosi termenul «tortură».”⁵ E timpul pentru o altă pauză în această relatare: la ce anume se referea Rumsfeld, din punct de vedere tehnic?⁶

Pe când aceste imagini se vehiculau în toată lumea, la televiziune, la ore de vârf, pe primele pagini ale ziarelor, ale revistelor și pe site-urile web, președintele Bush a lansat un program fără precedent de control al pagubelor, pentru a proteja reputația armatei și a administrației sale, mai ales a secretarului Apărării. El a declarat că își va face datoria, deschizând anchete independente care vor „ajunge în străfundurile acestei afaceri”. M-am întrebat dacă președintele va ordona și investigații care să ajungă la „capul” acestui scandal, pentru a ne permite să vedem tot tabloul, nu numai rama. Așa se părea, de vreme ce directorul-adjunct al operațiunilor coaliției în Irak, generalul de brigadă Mark Kimmit, a declarat public: „Mi-ar plăcea să vă spun aici că sunt singurele cazuri de abuz asupra deținuților de care am aflat, dar știm că au mai fost și altele de când suntem aici, în Irak.” (Oare aceste lucruri nu contrazic afirmația generalului Myers, că acesta a fost un incident izolat și nu are caracter sistematic?)

De fapt, de la izbucnirea scandalului Abu Ghraib au fost descoperite atât de multe cazuri de abuz, tortură și crimă, încât în

aprilie 2006 existau peste patru sute de anchete militare care investigau asemenea acuzații, conform locotenent-colonelului John Skinner, de la Departamentul Apărării al Statelor Unite.

Merită să mai consemnăm alte două reacții publice la fotografiile abuzurilor, una aparținând unei faimoase personalități media, cealaltă exprimând „indignarea” unui congressman al Statelor Unite. Pentru ultraconservatorul om de televiziune Rush Limbaugh, gazda unui faimos talk-show, fotografiile cum este cea a unei piramide de deținuți goi par a fi ceva mai mult decât o farsă studentească. „Nu este diferit de ceea ce se întâmplă la inițierea în frăția *Skull and Bones* (o societate secretă de la Universitatea Yale), iar noi o să distrugem viețile oamenilor pentru asta și ne vom obstrucționa eforturile militare și suntem gata să-i punem la zid [pe soldații acuzați] pentru că s-au distrat puțin. Știți că în acești oameni se trage în fiecare zi? Vorbesc despre niște oameni care s-au distrat, *oamenii ăștia*. Ați auzit vreodată de descărcare emoțională? De nevoia de a reduce puțin presiunea, dând drumul la puțin abur?”⁷

Tortura ca descărcare emoțională? Catharsis pentru soldații stresați? Distracție pentru a mai reduce presiunea? Acestea au fost justificările acestei celebrități influente pentru groaznicele acte de tortură. O mică diferență între „ritualurile de inițiere” în frăția de la universitate și scenele de tortură de la Abu Ghraib este, desigur, aceea că amatorii de inițiere pot să aleagă dacă vor să îndure bătaia de joc ca o mărturie a angajamentului lor de a deveni membri ai societății secrete de la colegiu. Nu sunt supuși cu forța, fără consimțământul lor prealabil, unei astfel de umiliri și torturi din partea unei forțe de ocupație inamice, ostile.

Congresmanul James Inhofe (republican din Oklahoma), membru al Comisiei pentru Serviciile Armate a Senatului, în fața căreia a fost audiat secretarul Rumsfeld, a fost indignat. Totuși, el a recunoscut că a fost „mai indignat de indignarea” cauzată de fotografiile decât de ceea ce reprezentau ele. Inhofe a dat vina pe victime, care ar fi meritat abuzul, și pe mass-media care au făcut publice imaginile. „Știți că acești deținuți nu se află acolo pentru încălcarea Codului Rutier. Dacă sunt în Corpurile de celule 1A sau 1B, atunci

înseamnă că sunt criminali, teroriști, rebeli. Mulți dintre ei au vărsat probabil sânge american și noi aici suntem atât de preocupați de tratamentul care este aplicat unor astfel de indivizi." El și-a continuat atacul afirmând că, publicând indignarea cauzată de prezentarea fotografiilor, mass-media determină continuarea violențelor împotriva americanilor pretutindeni în lume.⁸

Pentagonul a folosit un raționament similar în efortul său de a bloca publicarea acestor imagini. Totuși, raportul intern al armatei, realizat de general-maior Donald Ryder, a pus la îndoială punctul de vedere conform căruia deținuții erau violenți, observând că unii irakieni erau încarcerați perioade lungi pur și simplu pentru că își exprimaseră „neplăcerea sau reaua intenție” față de forțele Statelor Unite. Alte relatări au evidențiat faptul că mulți dintre deținuți erau „civili nevinovați” (conform superintendentului închisorii, generalul de brigadă Janis Karpinski). Ei fuseseră ridicați în razii efectuate de armată în orașe în care avuseseră loc activități insurgente. În urma acestor razii, toți membrii de sex masculin ai familiilor, inclusiv copiii, erau încarcerați în cea mai apropiată închisoare militară și apoi de obicei erau duși la Abu Ghraib pentru interogatoriu.

Deși am văzut multe imagini ale unor abuzuri extreme, în perioada documentării despre tortură în Brazilia și în timp ce-mi pregăteam cursurile pe această temă, am fost frapat aici imediat de ceva ce era diferit și totuși familiar la imaginile din închisoarea cu nume exotic, „Abu Ghraib”. Diferența se referea la detașarea jucăușă și lipsa de rușine afișate de făptași. Erau doar „jocuri și distracții”, așa cum s-a exprimat aparent nerușinat soldatul Lynndie England, a cărei față zâmbitoare contrazicea haosul din jur. Totuși, mă urmărea ideea că era și ceva familiar în toate acestea. Cu șocul recunoașterii, am realizat că vederea un ora dintre aceste imagini m-a făcut să retrăiesc cele mai rele scene din timpul experimentului Stanford. Erau pungile de hârtie trase pe capul deținuților, nuditatea, jocurile de umilire sexuală, care cuprindeau „călărirea cămilei” sau bărbați puși să sară unii peste alții, cu organele genitale la vedere. Aceste abuzuri fuseseră impuse de studenții-gardieni colegilor lor studenți-deținuți.

în plus, exact ca în studiul nostru, cele mai cumplite abuzuri aveau loc în timpul turei de noapte! Mai mult, în ambele cazuri deținuții erau în arest preventiv, înainte de proces.

Era ca și cum scenariul cel mai negru al experimentului nostru ar fi fost pus în practică timp de mai multe luni, în condiții oribile, în locul închisorii noastre simulate pentru un interval scurt de timp, relativ liniștit. Am văzut ce li se poate întâmpla unor băieți buni atunci când sunt imersați într-o situație care virtual le oferă putere absolută în ceea ce privește îndeplinirea misiunii. În studiul nostru, gardienii nu urmaseră vreo instruire prealabilă pentru rolurile lor și avuseseră parte de o supraveghere minimală a personalului pentru a reduce abuzurile psihologice asupra deținuților. Imaginându-mi ce s-ar fi putut întâmpla dacă toate constrângerile care operau în cadrul nostru experimental ar fi fost înlăturate, am știut că la închisoarea Abu Ghraib fuseseră puse în joc forțe situaționale puternice și acționaseră forțe sistemice dominante. Cum aș putea vreodată să aflu adevărul despre contextul comportamental în acea situație atât de îndepărtată sau să descopăr ceva despre sistemul care a creat-o și a menținut-o? Mi se părea clar că sistemul se lupta acum puternic pentru a-și ascunde propria complicitate la tortură.

cum înțelegem abuzurile fără sens

Structura experimentului Stanford pune în evidență faptul că la început gardienii noștri au fost „mere bune”, care au început să se strice cu timpul din cauza unor forțe situaționale puternice. În plus, mi-am dat seama mai târziu că eu și echipa mea de cercetare eram responsabili pentru sistemul care a făcut ca această situație să acționeze așa de eficient și de distructiv. Noi nu am asigurat constrângeri adecvate, de la vârf pe traiectorie descendentă, pentru a preveni abuzurile asupra deținuților și am stabilit o agendă și niște proceduri

care au încurajat un proces de dezumanizare și dezindividualizare ce-i stimula pe gardieni să fie creativi în ceea ce privește găsirea unor noi modalități de a acționa rău. Apoi am putut mobiliza puterea sistemului pentru a pune capăt experimentului atunci când acesta a început să scape de sub control și o voce lucidă m-a forțat să-mi recunosc responsabilitatea pentru abuzuri.

Dimpotrivă, atunci când încercăm să înțelegem abuzurile care au avut loc la Abu Ghraib, pornim de la capătul procesului, cu faptele dovedite. De aceea trebuie să facem o analiză inversată. Trebuie să determinăm ce fel de oameni au fost acești gardieni *înainte* de a li se da misiunea de a păzi deținuții în acele blocuri de celule ale închisorii din Irak. Putem stabili dacă gardienii au adus cu ei în închisoare anumite patologii, și care ar fi acelea, pentru a separa tendințele lor dispoziționale de ceea ce ar fi putut trezi în ei situația respectivă? Apoi, putem descoperi care este contextul comportamental care li s-a impus? Care a fost realitatea socială a gardienilor în acel cadru și în acel moment?

În fine, trebuie să descoperim ceva despre structura de putere responsabilă pentru crearea și susținerea condițiilor de muncă și de viață ale tuturor celor din închisoare - deținuți irakieni și gardieni americani deopotrivă. Ce justificare poate aduce sistemul pentru utilizarea acestei închisori pentru a găzdui „deținuți” pe termen nedefinit, fără asistență legală, și pentru a-i interoga folosind „tactici coercitive”? La ce niveluri a fost luată decizia de a face abstracție de prevederile Convenției de la Geneva și de cele ale regulamentelor militare referitoare la deținuți, respectiv de interzicerea oricăror acțiuni crude, inumane sau degradante față de aceștia? Acele regulamente oferă standardele fundamentale de comportament în orice democrație, fie că este vorba despre timpuri de război sau despre tratamentul deținuților în timp de pace. Națiunile le practică nu atât din bunăvoință caritabilă, cât pentru a se asigura că propriii lor soldați vor avea parte de un tratament decent atunci când vor fi capturați ca prizonieri de război.

Deoarece nu am formație de reporter de investigație și nu am mijloacele pentru a călători la Abu Ghraib sau de a intervieva

participanții-cheie la aceste abuzuri, nu aveam prea multe motive să sper că voi da de capătul acestui fenomen psihologic incitant. Ar fi fost o rușine să nu pot avea un punct de vedere asupra acestei violențe aparent fără sens bazându-mă numai pe cunoașterea mea specială, din „interior”, dobândită când am fost directorul „închisorii Stanford”. În ceea ce privește anchetarea abuzurilor instituționale, din paradigma experimentului Stanford am aflat că trebuie să evaluăm diferiți factori (dispoziționali, situaționali și sistemici) care au dus la rezultatul comportamental pe care vrem să îl înțelegem. Eram de asemenea curios să aflu și cine a fost cel care a atras atenția asupra abuzurilor petrecute în acea închisoare.

Joe Darby, eroul care a tras semnalul de alarmă, un tip obișnuit

Tânărul soldat care a atras atenția asupra aceluia „mic atelier al ororilor” și a expus în fața opiniei publice reprobabilele fapte a fost un rezervist în vârstă de douăzeci și patru de ani, Joe Darby. Acest tânăr este un erou deoarece i-a forțat pe oficialii armatei să recunoască existența unor astfel de practici abuzive și să acționeze pentru a le stopa în toate închisorile. Darby făcea parte din aceeași Companie 372 de Poliție Militară ca și cei care au lucrat în tura de noapte din închisoare, dar el nu participa la aceeași misiune.

Într-o zi, prietenul său, caporalul Charles Graner, i-a arătat un CD cu sute de imagini și filme realizate de el și de alți gardieni. Câteva dintre imagini făcuseră deja înconjurul unității; unele erau chiar expuse ca *screensaver* de computer. La început Darby a fost amuzat; a considerat „destul de nostimă” imaginea unei piramide de irakieni goi care-și arătau fundurile. Dar pe măsură ce se uita mai mult, devenea din ce în ce mai neliniștit de ceea ce vedea. A simțit că nu este bine ca americanii să facă lucruri atât de îngrozitoare altor oameni, chiar dacă aceștia erau străini încarcerați într-o zonă de război. „Mă gândeam mereu la asta. După aproape trei

zile, am luat hotărârea să predau fotografiile", relatează Darby. Această decizie l-a chinuit, sfâșiat fiind între loialitatea față de prietenii săi și imperativele conștiinței morale. Darby a cunoscut-o pe Lynndie England în perioada de instrucție de bază. Totuși, a spus el, ceea ce a văzut „încălca tot ceea ce credeam eu personal și tot ceea ce am fost învățat despre lege".

Astfel că în acea zi de ianuarie 2004 el a făcut un salt uriaș pentru omenire, începând cu înmânarea unui plic obișnuit care conținea un bilet anonim și o copie a CD-ului unui agent al Diviziei de Investigații Criminale (DIC). Ulterior i-a mărturisit agentului special Tyler Pieron (comandant al Investigațiilor Criminale ale Armatei SUA la închisoarea Abu Ghraib) că el a fost cel care a pus CD-ul în plic și era dispus să vorbească mai pe larg cu DIC. Darby a dorit să rămână anonim atât timp cât continua să lucreze la Abu Ghraib, de teama răzbunării provocate de faptul că-i trădase astfel pe camarazii lui.⁹

Tânărul a avut nevoie de un enorm curaj pentru a atrage atât de pregnant atenția, știind că acest lucru înseamnă probleme pentru colegii de la Compania 372 care apăreau pe CD. Totuși, în vreme ce alții făceau rele, Darby a făcut ceea ce era corect.

Trebuie să mai ținem seama și de faptul că statutul său militar era la baza ierarhiei, un specialist rezervist. El înfrunța deschis ceea ce se întâmpla într-o închisoare aflată sub conducere militară - o închisoare care, așa cum am descoperit ulterior, era un centru special *pentru interogatorii, creat* de însuși secretarul Apărării pentru a obține „informații operative de la teroriști și insurgenți". Darby a avut nevoie de multă tărie pentru a înfrunța sistemul.¹⁰

Meri în floare în capitala țării

Brusc, șansa mi-a surâs. Un fost student de la Stanford, care lucra acum la Radioul Public Național din Washington D.C., a recunoscut paralelele între fotografiile de la Abu Ghraib și cele pe care le arătasem eu la cursul despre experimentul Stanford. M-a căutat la

hotelul unde eram cazat în capitală, pentru a-i oferi un interviu, la puțin timp după ce povestea fusese dată publicității. Cheia interviului era compararea scuzei administrației, cea cu „mărul stricat”, cu o alternativă, anume „coșul stricat”, metaforă pe care o derivasem din similaritatea între situația de la Abu Ghraib și experimentul Stanford. Multe alte interviuri la televiziune, radio și în ziare au folosit curând acest prim interviu de la postul național de radio pentru a extrage fragmente care legau merele de coșurile stricate. Comentariul meu era căutat de mass-media pentru că putea fi ilustrat cu imagini din experimentul nostru cu închisoarea.

Pe de altă parte, această publicitate națională i-a amintit lui Gary Myers, avocatul unuia dintre gardienii din poliția militară, că studiul meu era relevant prin evidențierea determinantilor externi ai comportamentului abuziv de care era acuzat clientul său. Myers m-a invitat să fiu martor expert pentru sergentul Ivan („Chip”) Frederick II, polițistul militar responsabil de tura de noapte în Corpurile 1A și 1B. Am fost de acord, în parte pentru a avea acces la toate informațiile care îmi erau necesare pentru a înțelege pe deplin rolurile celor trei elemente implicate în analiza atributivă a acestui comportament straniu: Persoana, Situația și Sistemul care a pus persoana în locul respectiv pentru a comite astfel de crime.

Cu această informație de fond speram să pot aprecia mai bine tranzacțiile dinamice care au declanșat aceste aberații. La proces, am fost de acord să ofer asistență adecvată clientului lui Myers. Totuși, am arătat clar că eu mă aflu de partea lui Joe Darby, care a fost suficient de curajos pentru a da în vileag abuzurile, mai mult decât oricare dintre cei implicați în făptuirea lor.¹¹ În aceste condiții, m-am alăturat echipei care îl apăra pe sergentul Frederick și am pornit într-o călătorie spre inima întinericului.

Să începem analiza noastră prin a obține o imagine mai clară despre locul unde s-au desfășurat faptele, închisoarea Abu Ghraib - din punct de vedere geografic, istoric, politic, precum și în ceea ce privește structura și funcționarea sa operațională recentă. Apoi putem trece la examinarea soldaților și a deținuților în contextul lor comportamental.

locul: închisoarea abu ghraib

La treizeci și doi de kilometri vest de capitala Irakului, Bagdad, și la câțiva kilometri de Fallujah, se află orașul irakian Abu Ghraib (sau Abu Ghurayb), unde este amplasată închisoarea. Orașul face parte din triungiul sunnit, centru al insurgenței violente împotriva ocupației americane. În trecut, închisoarea era numită de mass-media occidentale „Centrul pentru tortură al lui Saddam”, pentru că fusese locul din care, în timpul guvernului Ba'ath, Saddam Hussein comanda torturarea și uciderea „disidenților” în timpul unor execuții publice care aveau loc de două ori pe săptămână. Există acuzații conform cărora unii dintre acești deținuți politici și de drept comun erau folosiți pentru experimente asemănătoare cu cele naziste, parte a unui program irakian de înarmare chimică și biologică.

În fiecare moment, cincizeci de mii de oameni erau deținuți în acest complex tentacular, al cărui nume înseamnă „casa strămoșilor străni”. Locul a avut întotdeauna o reputație proastă, pentru că a fost folosit ca azil psihiatric pentru deținuți grav perturbați, înainte de epoca neurolepticelor. Construit de o firmă britanică în 1960, ei se întindea pe 1,15 kilometri pătrați și avea de jur împrejur douăzeci și patru de turnuri de pază. Era un mic oraș, împărțit în cinci zone împrejmuite cu ziduri, fiecare destinată unui tip special de deținuți. În centrul curții deschise se afla un imens turn de o sută douăzeci și doi de metri înălțime. Spre deosebire de majoritatea închisorilor americane, construite în zone rurale izolate, Abu Ghraib se află la vedere, în fața unor clădiri mari de apartamente și birouri. Înăuntru, celulele erau aglomerate chiar și cu câte patruzeci de oameni închiși într-un spațiu de patru metri pătrați și trăind în cele mai grele condiții.

Colonelul Bernard Flynn, comandantul închisorii Abu Ghraib, a descris cât de aproape se afla închisoarea de cei care o atacau: „Este o țintă de mare vizibilitate deoarece suntem într-o vecinătate proastă. Tot Irakul este o vecinătate proastă. [...] Există un turn construit atât de aproape de cartier, încât putem să ne uităm în dormitoare, în balcoane. Pe acele acoperișuri și în balcoane erau lunetiști care

trăgeau în soldații din turnuri. Așa că suntem continuu în alertă și încercăm să apărăm obiectivul și să-i ținem pe rebeli afară, să-i împiedicăm să intre."¹²

După ce Statele Unite au răsturnat guvernul lui Saddam în martie 2003, numele închisorii a fost schimbat pentru a fi disociat de trecutul său infam, devenind Bagdad Central Confinement Facility (BCCF) - inițiale care apar în multe dintre rapoartele anchetelor. Când regimul lui Saddam s-a prăbușit, toți deținuții, inclusiv criminali, au fost eliberați și închisoarea a fost devastată; tot ce a putut fi mișcat din loc a fost furat: uși, ferestre, cărămizi, orice lucru și-a găsit hoțul. Dintr-o întâmplare, care nu a fost relatată de mass-media, grădina zoologică din orașul Abu Ghraib a fost și ea deschisă și toate animalele sălbatice au fost eliberate. Un timp, lei și tigrii au rătăcit pe străzi, până ce au fost capturați sau uciși. Un fost șef de birou CIA, Bob Baer, a descris scena la care a fost martor în această celebră închisoare. „Am vizitat Abu Ghraib la câteva zile după ce a fost eliberată. A fost cea mai oribilă imagine pe care am văzut-o. Mi-am zis: «Dacă există un motiv valabil pentru a scăpa de Saddam Hussein, acesta este Abu Ghraib.»" Sinistra lui relatare continuă: „Erau cadavre mâncate de câini, torturi. Știți, electrozi care ieșeau din zid. Era un loc înspăimântător."¹³

Deși oficiali britanici de rang înalt au recomandat ca închisoarea să fie demolată, autoritățile Statelor Unite au decis s-o reclădească repede, pentru a putea fi folosită la încarcerarea celor suspecți de prea vag definitele „crime împotriva coaliției”, a celor bănuți a fi lideri ai rezistenței și a unor criminali de toate felurile. De acest pestrî grup de deținuți se ocupau gardieni irakieni cu un caracter dubios. Mulți dintre cei care erau păziți aici erau cetățeni irakieni nevinovați ridicați în raiduri aleatorii ale armatei sau la punctele de control de pe autostradă pentru „activități suspecte”. Erau și familii întregi, bărbați, femei și adolescenți care ar fi trebuit interogați pentru a obține de la ei informații despre rezistența anticoaliției, care lua amploare. Odată arestați și găsiți nevinovați după interogatoriu, ei tot nu erau eliberați, pentru că armata se temea că se vor alătura abia atunci rezistenței sau fiindcă *nimeni nu voia* să-și asume responsabilitatea pentru o astfel de decizie.

Turnul - ținta atacurilor cu mortiere

Impozantul turn de o sută douăzeci și doi de metri din centrul închisorii a devenit curând ținta atacurilor cu mortiere care aveau loc aproape în fiecare noapte, lansate de pe clădirile din apropiere, în august 2003, un astfel de atac a ucis unsprezece soldați care dormeau în corturile din apropiere. În alt atac, un obuz a pătruns într-un cort plin de soldați, printre care și colonelul Thomas Pappas, șeful uneia dintre brigăzile de informații staționate în închisoare. Deși Pappas a scăpat nevătămat, tânărul său șofer a fost sfărtecat de explozie și a murit, împreună cu alți soldați. Pappas a fost atât de afectat de această oroadă, încât de atunci nu și-a mai dat jos vesta antiglonț. Mi s-a spus că purta vesta antiglonț și casca chiar și atunci când făcea duș. Ulterior a fost declarat „inapt pentru luptă” și a fost eliberat din funcție. Starea sa mentală în curs de deteriorare nu i-a permis să asigure supravegherea de o necesitate vitală pentru soldații săi în misiune în închisoare. După terifiantul atac cu mortiere, Pappas a încartiruit majoritatea soldaților săi în interiorul zidurilor închisorii, în partea apărută, ceea ce însemna că aceștia dormeau de obicei în celule mici, la fel ca ale deținuților.

Relatările despre moartea camarazilor și atacurile continue ale lunetiștilor, atacurile cu grenade și mortiere au creat o frică de fond printre toți cei care erau în misiune în închisoare, aceasta fiind supusă atacurilor uneori și de douăzeci de ori pe săptămână, în cursul cărora erau uciși atât soldații americani, cât și prizonierii irakieni și deținuții. Cu timpul, atacurile au distrus o parte din complexul închisorii și au lăsat clădiri carbonizate și resturi peste tot, la vedere.

Bombardamentele erau atât de frecvente, încât au devenit parte a mediului suprarealist al nebuniei de la Abu Ghraib. Joe Darby își amintește discuțiile cu prietenii, în care încercau să-și imagineze dimensiunea și locul de proveniență a proiectilului după sunetul pe care-l scotea la lansare: era de 60 sau 80 mm ori poate de 120 mm. Totuși acea amortizare psihică în fața morții nu a durat la infinit. Darby mărturisește: „Cu câteva zile înainte ca unitatea mea să părăsească Abu Ghraib, din senin, pentru prima dată, oamenii au

Început să-și facă griji despre atacurile cu mortiere. Era ciudat. Se înghesuiau cu toții după zid. M-am surprins pe mine însumi ghemuit într-un colț, rugându-mă. Amorțeala se disipa. Acesta este unul din lucrurile de care trebuie să-ți amintești atunci când te uiți la poze. Toți amorțisem, în diverse feluri."

Potrivit unui informator de rang înalt care a lucrat acolo timp de mai mulți ani, închisoarea *rāmāne* un loc foarte periculos pentru cei care lucrează sau sunt găzduiți în incinta ei. În 2006 comandamentul militar s-a decis în cele din urmă s-o abandoneze, dar a fost prea târziu pentru a repara prejudiciile cauzate de decizia precedentă, de a o repune în funcțiune.*

Spre disperarea soldaților, Abu Ghraib nu avea canalizare. În această închisoare sfâșiată de război nu existau canale de scurgere, doar găuri săpate în pământ și toalete ecologice. Chiar și așa, nu erau suficiente toalete afară pentru a face față nevoilor tuturor soldaților și deținuților. Ele nu erau golite cu regularitate, așa că refulau și în condițiile extreme de temperatură de vară mirosul era oribil pentru toată lumea. Nu exista nici un sistem adecvat de țevi pentru duș; apa era raționalizată; nu exista săpun; curentul electric se întrerupea regulat, deoarece generatoarele nu funcționau la parametri normali. Deținuții duhneau, ca toată clădirea care îi întemnița, în timpul ploilor abundente de vară, când temperaturile treceau de 45°C, închisoarea devenea un adevărat cuptor. În timpul furtunilor de nisip, particulele fine de praf pătrundeau în plămâniilor tuturor, provocând congestii și infecții virale.

După ce s-a luat decizia demolării turnului înalt, pentru a elimina această țintă vizibilă, s-a redus frecvența atacurilor cu mortiere, dar demolarea imensei construcții a contribuit la creșterea grămezii de moloz, gunoaie și degradare din închisoare.

Nici calitatea mâncării nu compensa în vreun fel celelalte deficiențe. Chiar dacă instituția fusese de curând renovată de Armata Statelor Unite, nu exista popotă. La mai bine de doi ani după

* Închisoarea Abu Ghraib a fost închisă oficial la 15 august 2006 și toți deținuții rămași au fost trimiși la Camp Cropper, în apropierea aeroportului din Bagdad (n. tr.).

ocuparea închisorii Abu Ghraib, soldații aflați aici în misiune erau obligați să mănânce rații termostabilizate și gustări reci. În cele din urmă o sală de mese a fost construită în decembrie 2003. Rezumând, nu pot exprima scena mai bine decât a făcut-o un ofițer însărcinat cu anchetele militare de acolo, care mi-a spus cât de oribil era să lucrezi într-un astfel de loc: „Mult timp a semănat cu iadul pe Pământ.”¹⁴

Optzeci de acri de iad

Pasionații de istorie ne amintesc că o închisoare și mai îngrozitoare a fost creată și întreținută de armata americană în timpul războiului civil și chiar după aceea. Camp Douglas a fost închisoarea, aflată la câțiva kilometri de Chicago, în care au fost trimiși mii de prizonieri confederați. Aceasta a fost construită precar pe un pământ mlăștinos, cu resurse inadecvate, o conducere nehotărâtă și laxă, fără directive clare legate de tratamentul care trebuia aplicat prizonierilor de război și o mare ostilitate la adresa acestor „trădători” confederați din partea civililor locali și a unui mic batalion de gardieni care supravegheau nu mai puțin de cinci mii de prizonieri. Camp Douglas a devenit cunoscut drept „Cei optzeci de acri de iad” deoarece mii de prizonieri au murit aici, ca sclavii, din pricina inaniției, a bătăilor, torturii, maltratării intenționate și a unei cohorte de boli contagioase și virale. Iadul echivalent din Sud, pentru soldații unioniști luați prizonieri, a fost mai bine cunoscută închisoare Andersonville.¹⁵

Noul comandant sosește ia post, dar nu este de văzut

În iunie 2003 un nou ofițer a fost pus în fruntea acestui dezastru. Generalul de brigadă în rezervă Janis Karpinski a fost numit comandant al Brigăzii 800 de Poliție Militară, care opera la închisoarea Abu Ghraib și răspundea de toate celelalte închisori militare din Irak.

Numirea a fost ciudată din două motive: Karpinski era singurul comandant de sex feminin din zona de război și nu avea absolut nici o experiență în ceea ce privește conducerea vreunui sistem de detenție. Acum ea trebuia să conducă trei închisori mari, șaptesprezece închisori din Irak, opt batalioane de soldați, sute de gardieni irakieni, trei mii patru sute de rezerviști fără experiență și Centrul special de interogare din Corpul 1 A. Era o solicitare copleșitoare pentru umeri unui ofițer atât de neexperimentat.

Conform mai multor surse, Karpinski și-a părăsit curând postul de la Abu Ghraib din cauza pericolelor pe care le implica și a condițiilor de viață îngrozitoare și s-a retras în siguranță, la Camp Victor, în apropiere de aeroportul din Bagdad. Deoarece ea lipsea de la fața locului în cea mai mare parte a timpului, în închisoare nu exista nici o supraveghere autoritară care să acționeze în fiecare zi. Mai mult, ea afirmă că responsabilii de rang înalt în ierarhie i-au spus că Corpul 1A este un „loc special” și nu se află sub supravegherea ei directă așa că nu l-a vizitat niciodată.

Existența la conducere a unei femei care comanda numai cu numele a încurajat și atitudinile sexiste printre soldați, ceea ce a dus la prăbușirea ordinii și disciplinei militare obișnuite. „Subordonații de la Abu Ghraib ai generalului Karpinski nesocoteau uneori ordinele și nu impuneau ca obligatorii uniformă și salutul, ceea ce se adăuga la standardele laxe care dominau în închisoare”, a spus unul dintre membrii brigăzii. Soldatul, care a vorbit în condiții de anonimat, a adăugat că de obicei comandanții operativi ignorau ordinele generalului Karpinski, spunând că nu au de ce să o asculte, pentru că e femeie.”¹⁶

O sarcină pe care ea a îndeplinit-o, într-un fel, consta în „trieri” săptămânale, prin care decidea care prizonieri trebuie să fie eliberați, fie pentru că nu erau periculoși, fie pentru că probabil nu aveau formații utile și nu erau nici insurgenți, nici criminali. Totuși, mi s-a spus că generalul Karpinski opera în modul cel mai conservator și mai sigur, eliberând relativ puțini deținuți, în timp ce în fiecare zi erau aduși alții; de aceea, populația închisorii a continuat să se mărească. Mai rău, în timp ce erau puțini cei care plecau, exista un

influx constant de prizonieri noi de la alte închisori, ca atunci când Camp Bucca a fost supraaglomerat.

Când populația închisorii a crescut la peste zece mii în primele șase luni ale mandatului lui Karpinski, printre cei deținuți aici erau treizeci de minori, cu vârste cuprinse între zece și șaptesprezece ani. Pentru acești copii nu existau programe educaționale, dar nici celule separate. „Ți se rupea inima să vezi în ce condiții trăiau acești tineri, luni în șir”, spunea un observator. În plus, nu se făcea nimic pentru a se asigura condiții separate pentru prizonierii bolnavi psihic sau pentru cei care sufereau de o serie de maladii contagioase, ca TBC.

Este curios, atunci, că date fiind condițiile îngrozitoare de la Abu Ghraib, generalul Karpinski a oferit o relatare pozitivă într-un interviu acordat ziarului *St Petersburg Times* în decembrie 2003. Ea a spus că pentru mulți dintre irakienii închiși la Abu Ghraib „condițiile de viață sunt acum mai bune decât traiul lor de acasă”. Și a adăugat: „La un moment dat eram îngrijorați că nu vor mai vrea să plece.” Totuși, chiar în vreme ce generalul Karpinski dădea un astfel de interviu vesel și triumfal, generalul-maior Antonio Taguba conducea o anchetă determinată de raportarea a numeroase incidente, „abuzuri criminale sadice, flagrante și gratuite” săvârșite de soldații ei din Compania 372 de Poliție Militară, din tura de noapte de la Corpul 1A.

Ulterior, generalul Karpinski a fost admonestată, suspendată din funcție, sancționată oficial și înlăturată de la comandă. Ea a fost de asemenea retrogradată la rangul de colonel și s-a retras din serviciul activ. A fost primul ofițer găsit vinovat în ancheta privind abuzurile asupra prizonierilor - pentru păcatele sale prin omisiune și ignoranță. Nu pentru ceva ce ar fi făcut, ci pentru ceea ce nu a făcut.

În autobiografia ei, *Armata unei femei*, Karpinski redă propria versiune asupra situației.¹⁷ Ea relatează vizita unei echipe militare de la Guantanamo, avându-l în frunte pe generalul-maior Geoffrey Miller, care i-a spus: „Vom schimba natura interogatoriilor la Abu Ghraib.” Aceasta însemna „să renunțe la mănuși”, să înceteze cu blândețea față de acești suspecți de participarea la rezistență și să înceapă utilizarea unor tactici care vor furniza „informații operative” necesare în războiul împotriva teroriștilor și insurgenților. Miller a mai

insistat ca numele oficial al închisorii să nu mai fie Dispozitivul de detenție central din Bagdad (Baghdad Central Confinement Facility - BCCF) și să revină la denumirea inițială, care era încă temută de populația irakiană - închisoarea Abu Ghraib.

Ea mai observă și că general-locotenentul Ricardo Sanchez, comandantul forțelor americane în Irak, i-a dat o lecție despre felul în care trebuie să-i trateze pe deținuți: „Sunt ca niște câini și în momentul în care le dai voie să creadă că sunt mai mult decât niște câini, ai pierdut controlul asupra lor.” Din punctul de vedere al lui Karpinski, superiorii ei, generalii Miller și Sanchez, au stabilit un program nou de dezumanizare și tortură la Abu Ghraib.¹⁸

persoana: vt-1 prezint pe „chip” frederick

L-am întâlnit pe Chip Frederick pe 30 septembrie 2004, când avocatul lui, Gary Myers, a aranjat ca eu să petrec o zi cu el și cu soția lui, Martha, în San Francisco. În timp ce noi am avut o convorbire detaliată, care a durat patru ore, Martha a vizitat locurile, după care am luat masa la mine acasă, în Russian Hill. De atunci am întreținut o corespondență activă cu Chip Frederick, am purtat convorbiri telefonice și am schimbat mesaje electronice cu Martha și cu *sora* mai mare a lui Chip, Mimi Frederick.

După ce am examinat toate fișele și rapoartele care existau despre el, am aranjat ca un psiholog clinician militar (dr Alvin Jones) să efectueze o evaluare psihologică a lui Frederick (septembrie 2004).¹⁹ Am revăzut aceste date, precum și o evaluare independentă în orb la testul MMPI, efectuată de un expert în domeniu, în plus, am administrat o doză de stres psihologic în momentul interviului și un expert în problema stresului la locul de muncă a evaluat independent datele. Să începem cu câteva informații generale, să adăugăm datele personale din partea familiei și unele

dintre autoevaluările recente ale lui Frederick; apoi vom trece în revistă evaluările psihologice propriu-zise.

Chip avea treizeci și șapte de ani în acel moment și era fiul unui miner de șaptezeci și șapte de ani din Virginia de Vest și al unei casnice de șaptezeci și trei de ani. A crescut în orașelul Oakland, Maryland. O descrie pe mama lui ca foarte afectuoasă și încurajatoare și despre tatăl său spune că era foarte bun cu el. Una dintre amintirile lui preferate este lucrul la diverse vehicule în garaj, alături de tatăl său. Sora lui mai mare, Mimi, de patruzeci și opt de ani, este asistentă medicală. El s-a căsătorit cu Martha în Virginia, în iunie 1999; s-au cunoscut pe când ea era formator la o instituție de corecție la care lucra el. Chip a devenit astfel tatăl vitreg al celor două fiice ale Marthei.

Toată viața lui. Chip a participat cu regularitate la serviciile religioase la biserica baptistă, cel puțin la interval de două duminici. Se considera o persoană morală și spirituală, chiar după ce se implicase în abuzurile de la Abu Ghraib. Înainte de a pleca în Irak asistase la colegiul local și a continuat să meargă la cursuri la Ailegheny College din Maryland, dar fără a le încheia. Era în medie un elev de nota șapte, nu a lipsit de la nici un curs și-i plăcea să învețe lucruri noi. Totuși, Chip este mai degrabă genul sportiv decât cel intelectual: juca baschet, baseball, fotbal american și fotbal european în liceu. Ca adult, a continuat să joace softball, pe post de jucător de câmp de stânga, fiind mai bun țințaș decât aruncător. Principalele sale hobby-uri sunt vânătoarea și pescuitul. Este un om popular, are mulți prieteni vechi cu care a rămas în relații de-a lungul anilor și pe care-i consideră oameni „pentru care ți-ai da viața”. Chip a mai spus că era în relații apropiate cu nepoții și nepoatele sale. În general, este un familist; contează pe familie și membrii acesteia au putut mereu să se bazeze pe el. O iubește pe soția sa Martha, pe care o descrie drept „perfectă”, o „femeie foarte puternică” și le iubește pe fiicele acesteia „ca și cum ar fi ale mele”.

Chip este sănătos și în formă fizică bună. Nu a avut nici o operație, nu a avut nevoie de consiliere psihologică și nu a luat medicamente

pentru probleme psihice. Singura confruntare cu legea a avut-o la nouăsprezece ani, când a fost arestat pentru „tulburarea liniștii” și a plătit o amendă de cinci dolari, pentru că a țipat prea tare și prea mult la un meci în Virginia. Fumează rar, bea doar câteva beri pe săptămână și nu a folosit niciodată droguri.

Chip se descrie astfel: „Foarte liniștit, uneori timid, cu picioarele pe pământ, sentimental, agreabil, per ansamblu un om bun.”²⁰ Totuși este important să observăm unele autodescrieri suplimentare. De obicei Chip se teme să nu fie respins de ceilalți și astfel într-o neînțelegere el adesea renunță, pentru a fi acceptat; se răzgândește pentru a le face pe plac celorlalți, pentru ca aceștia să nu fie „furioși pe mine sau să mă urască”. Ceilalți pot să îl influențeze chiar și atunci când el crede că s-a hotărât. Nu-i place să fie singur; îi face plăcere să fie printre oameni și este deprimat când este singur, chiar și pentru puțin timp.

O parte din studiile mele despre timiditate oferă suport empiric pentru această legătură între timiditate și conformitate. Am descoperit că studenții timizi sunt susceptibili să renunțe la propria lor opinie și să fie de acord cu alții, a căror părere este diferită de a lor, atunci când cred că vor fi nevoiți să-și apere deschis punctul de vedere; dar nu se conformează dacă nu au a se teme de o confruntare publică.²¹

Omul este un superpatriot - în fiecare zi ridică drapelul american în fața casei și îl coboară la apus. Oferă steagul cadou prietenilor și rudelor. „Am cumpărat mai multe drapele pentru a le da rudelor, colegilor de la locul de muncă și le-am ridicat în Kuwait, pe fiecare dintre ele. Cred că aveam nouă sau zece, le ridicam când eram la Bagdad și le-am trimis soției mele”, a spus el în timpul interviului. Lui Chip Frederick „i se face pielea de găină” și „i se umplu ochii de lacrimi” atunci când aude imnul național. De curând mi-a scris din celula sa de la închisoare: „Sunt mândru să spun că cea mai mare parte a vieții mele de adult mi-am petrecut-o servindu-mi patria. Eram pregătit să mor pentru patria mea, pentru familia și prietenii mei [...] voiam să fiu cel care face diferența.”²² (Trebuie să recunosc că astfel de sentimente par puțin exagerate în ochii cuiva care este *mai* precaut cu vâna patriotică, așa cum sunt eu.)

Sora lui, Mimi, face următoarea declarație despre fratele ei mai mic:

A fost o încântare pentru mine să cresc alături de Chip. Îmi lipsește numai trei luni ca să fiu cu unsprezece ani mai în vârstă decât el. Chip era o persoană liniștită. Era atent cu prietenii săi. Se gândea *mereu la* sentimentele celorlalți și niciodată nu a fost răzbunător. Era cârcotaș și-i plăceau farsele. Era în stare să-i dea câinelui unt de arahide și s-ar fi tăvălit de râs! Chip făcea sport și era un jucător de echipă. Filosofia lui de viață era onestitatea - și încă mai crede cu toată puterea în ea - responsabilitatea și credibilitatea; părinții noștri l-au învățat să fie moral și să creadă în valori. Îmi amintesc că l-am văzut plecând în armată la frageda vârstă de șaptesprezece ani, era doar un copil, pentru a se întoarce un tânăr adult, demonstrând aceleași abilități pe care le prețuiește așa de mult. Îi place să vâneze și să pescuiască în timpul liber. Îi plac sporturile, NASCAR, motociclismul și îi place să-și petreacă timpul împreună cu familia.²³

Dosarul lui Frederick de la serviciul de corecție și din armată

Înainte de a fi activat pentru a se prezenta la datorie în Irak, Chip Frederick a lucrat în calitate de ofițer de corecție într-o închisoare mică, de securitate medie, Buckirigham Correctional Ceriter din Dillwyn, Virginia, timp de opt ani, din decembrie 1996. Era ofițer de etaj, responsabil cu supravegherea a șaizeci - o sută douăzeci de deținuți. În timp ce studia la Academia de Poliție, a cunoscut-o pe Martha, unul dintre instructorii lui. Singura pată din dosarul lui este o mustrare pe care a primit-o o dată, deoarece purta o uniformă nepotrivită. Totuși, aceasta este echilibrată de o citare pentru meritul de a fi împiedicat sinuciderea unui deținut. Înainte de a deveni ofițer de corecție, Frederick a lucrat la confecționarea ochelarilor, la compania Bausch & Lomb.

Am putut trece în revistă multe dintre evaluările performanțelor lui, realizate anual de Departamentul de Corecție din Virginia. Un rezumat al observațiilor-cheie făcute de mai mulți ofițeri evaluatori oferă o idee despre modul în care Chip a trecut prin anii de formare pentru a deveni ofițer de corecție. În mod tipic, el a depășit așteptările la aproape toți indicatorii de performanță.

„Ofițerul Frederick a realizat cu succes această (sic!) misiuni încredințate în perioada de probă. El a îndeplinit toate standardele de performanță stabilite.” „Ofițerul Frederick manifestă inițiativă și se descurcă foarte bine în activitate” (aprilie 1997).

O pată negativă din dosarul lui de performanță în Departamentul Corecțional din Virginia sună așa: „Angajatul trebuie să fie mai constant în realizarea cerințelor postului și să impună numărătoarea deținuților în poziție de dreptți” (noiembrie 1997). Pe toate celelalte șase dimensiuni, el este cotate „conform așteptărilor”, dar numai „satisfăcător, însă are nevoie de îmbunătățire” pe dimensiunea inițierii și realizării procedurilor de numărătoare a deținuților. (Vă amintiți procedura de numărătoare din experimentul Stanford?)

În rest, comentariile sunt pozitive: „Este un ofițer *foarte bun* și prezintă abilități de lider.” „Prestația lui depășește așteptările”

(noiembrie 1998). (Această apreciere se aplica și ia manipularea cheilor și echipamentului. La toate celelalte criterii, „la nivelul așteptărilor“.)

„Ofițerul Frederick îndeplinește toate criteriile și are potențialul de a fi un excelent ofițer.” „Ofițerul Frederick se achită excelent de sarcina de a controla deținerea, controlul și siguranța deținuților.” „Ofițerul Frederick este întotdeauna curat, cu ținuta regulamentară, pantofii lustruiți și se pare că este mândru de uniforma lui” (noiembrie 1999).

„Ofițerul Frederick operează și activează într-o manieră sigură și corectă. Când i se dă o misiune într-o locație specială, păstrează zona curată și gata de inspecție.” „Ofițerul Frederick este întotdeauna îmbrăcat adecvat misiunii din tura lui. Își menține aspectul profesional.” „Lucrează bine atât cu colegii, cât și cu deținuții. Are o cunoaștere amănunțită a muncii sale și are direcții de lucru și proceduri stabile. Îi ajută pe ceilalți să-și realizeze sarcinile profesionale” (octombrie 2000).

Per ansamblu, aceste evaluări sunt pregnant pozitive, până la punctul în care performanța lui Chip Frederick „depășește așteptările”. Totuși, este instructiv să remarcăm o conduită-cheie a unuia dintre aceste rapoarte finale: „Nu au existat factori incontrollabili de către angajat, care să-i afecteze performanța.” Este important să ținem minte acest lucru, deoarece voi argumenta că „factorii situaționali pe care el nu-i poate controla” sunt chiar cei care îi vor submina performanțele la Abu Ghraib.

În evaluările finale ale lui Frederick din mai 2001, calificativele sale au fost mari: „Ofițerul Frederick se achită foarte bine de sarcina de responsabil de etaj. El comunică foarte bine cu deținuții din această zonă și cu forțele de intervenție.” „Ofițerul Frederick prezintă un standard înalt de conduită și aspect profesional.” „Ofițerul Frederick se achită foarte bine de sarcina de a impune toate directivele scrise.” „Ofițerul Frederick se achită foarte bine de sarcina de a realiza numărătoarea deținuților.”

Este evident că Frederick a devenit un ofițer corecțional valoros, foarte eficient atunci când avea de urmat proceduri explicite și directive scrise. Este clar că a învățat la locul de muncă și că a

beneficiat de pe urma supravegherii și feedback-ului oferit de supervizorii lui. Este de asemenea un om pentru care sunt importante aspectul și îngrijirea, ca și păstarea unei conduite profesionale adecvate. Aceste calități, centrale în identitatea personală a lui Chip, vor fi puse la încercare de condițiile oribile de la închisoarea Abu Ghraib, pe care le-am menționat deja, și care au fost chiar mai rele în tura de noapte din Corpul 1A.

Chip a intrat în armată în 1984, pentru bani, pentru experiență și pentru a fi cu prietenii săi. Înrolarea părea o faptă patriotică în acel moment. El a activat timp de alți unsprezece ani în Garda Națională, în unitatea de inginerie de luptă, și a adăugat alți zece ani în poliția militară, în rezervă. Singurul reper negativ în dosarul său a fost o întârziere la apel, la începutul carierei. După ce a fost activat, prima sa deplasare la datorie a fost în Kuwait, în mai 2003, și apoi într-un orașel de la sud de Bagdad, Hilloth, unde a activat împreună cu șase prieteni apropiați în Compania 372 de Poliție Militară. Era sergent operativ, cu însărcinarea de a trimite patrula.²⁴

Misiunea era grozavă, localnicii ne iubeau. Nu au avut loc incidente majore sau răniri. A fost liniște până când am plecat (postul a fost preluat de forțele poloneze ale coaliției). Am intenționat să învăț ceva despre cultura locală, am învățat puțină arabă și am dorit să am interacțiuni cu populația. Am trimis pachete de dulciuri copiilor „mei” (din acel sat). Copiii „mei” mă aclamau mereu.

Frederick mai relatează că este în continuare mândru că a putut să-i facă pe acei copii să zâmbească prin simplul fapt că-i asculta și își găsea timp să se joace cu ei.²⁵

În acest timp, el a putut să-și satisfacă dorința copleșitoare de ordine, „semicălcându-și uniforma”. Aceasta însemna că, după ce o spăla și o usca, o pune sub un placaj sub saltea și dormea pe ea o săptămână. Era singurul soldat care avea dungă la pantaloni și era tachinat pentru aceasta, dar nu-i păsa, „pentru ca așa sunt eu; nu-mi place să fiu șleampăt”. El se descrie ca un perfecționist căruia îi place ca lucrurile să fie mereu „clare, limpezi și curate”.

înclinația lui spre curățenie era atât de puternică, încât uneori „o înnebunea pe soția lui”. Din nefericire, timpul era prea puțin și motivele inexistente pentru o astfel de curățenie în închisoarea Abu Ghraib, unde el a sosit la începutul lui octombrie 2003.

O indicație despre serviciul exemplar prestat de soldatul Chip Frederick pentru națiune apare atunci când trecem în revistă numeroasele distincții pe care le-a primit cu timpul. Printre ele: Medalia de merit a armatei (obținută de trei ori); Medalia rezerviștilor (de patru ori); Medalia Apărarea Națională (de două ori); Medalia rezerviștilor cu indicatorul „M”*; Ordinul pentru dezvoltare profesională a subofițerilor; Ordinul pentru serviciul forțelor armate; Ordinul formării peste hotare pentru rezerviști (de două ori); Medalia războiului global împotriva terorismului și Medalia expediționară a războiului global împotriva terorismului. Era aproape să primească Steaua de Bronz pentru modul eficient în care a tratat un incident armat cu un deținut sirian de la Abu Ghraib; decorația nu i s-a mai decernat, după ce au apărut dezvăluirile despre abuzuri. Acestea sunt recomandări impresionante, din punctul meu de vedere, mai ales pentru o persoană despre care se va afirma ulterior că este un „soldat turbat”.

evaluări psihologice²⁶

Coeficientul de inteligență al lui Chip se înscrie în medie, pe scările combinate ale performanțelor verbale și non-verbale la testele standard.

Trei instrumente de evaluare a personalității și funcționării emoționale cuprind scale de validare care monitorizează felul în care persoana testată se descrie pe sine de-a lungul itemilor testului, detectând minciuna, răspunsurile defensive și pe cele falsificatoare. În ceea ce

* De la mobilizare - medalia se acordă pentru mobilizările din *rezervă* (n. tr.).

privește funcționarea psihică, Chip nu a prezentat tendința de a se descrie într-o lumină excesiv pozitivă sau negativă. Totuși, este important să subliniem concluzia: „Scalele de validitate indică faptul că pacientul s-a prezentat ca un individ cu virtute morală”, conform psihologului militar care a realizat evaluarea. În plus, aceste teste standardizate indică faptul că Frederick „nu are tendințe sadice sau patologice”. Această concluzie sugerează că atribuirea dispozițională a vinei, împotriva lui, în calitate de „măr stricat”, de către cei care vor să dezinvovățească *armata* și administrația nu are nici o bază în realitate.

Rezultatele testelor sugerează că una dintre motivațiile centrale ale pacientului este aceea de a stabili și menține relații care-i oferă susținere și încredere. Se așteaptă din partea lui să fie îndatoritor, docil și conciliant, în timp ce caută relații în care se poate baza pe alții pentru susținere emoțională, afecțiune, îngrijire și securitate. Este foarte probabil ca atitudinea lui să fie împăciuitoare și el va încerca să evite conflictele. În această privință va avea o tendință generală de a ezita să-și exprime sentimentele negative, de frică să nu-i îndepărteze cumva pe ceilalți. El va prezenta o nevoie exagerată de securitate și atașament, precum și de cineva care să aibă grijă de el și nu se va simți în largul lui atunci când este singur. Acest lucru stă, în parte, la baza tendinței sale de a se supune dorințelor celorlalți, pentru a-și menține starea de siguranță.²⁷

Evaluarea independentă a personalității lui Chip Frederick, efectuată de un psiholog clinician expert, dr Larry Beutler, indică un acord substanțial cu concluziile trase de psihologul clinician al armatei. În primul rând el remarcă faptul că „rezultatele evaluării pot fi considerate indicatori rezonabil de valizi și fideli pentru modul lui de funcționare actuală [al lui Frederick]”.²⁸ Dr Beutler subliniază: „Trebuie să mai remarcăm și faptul că nu există nici o dovadă a unei patologii majore. [...] El nu manifestă vreo patologie serioasă a personalității sau o patologie din axa 1.

Aceasta înseamnă că nu prezintă dovezi de personalitate psihopată care l-ar predispune să se comporte abuziv în cadrul muncii

sale fără să resimtă vinovăție. El intră de asemenea în „aria normală, sănătoasă” în ceea ce privește schizofrenia, depresia, isteria și toate celelalte forme majore de patologie psihologică.

Totuși, dr Beutler mai spune și că, după părerea sa, un sindrom de trăsături psihologice existente suscită îngrijorări legate de capacitatea sa de conducere în situații complexe, solicitante, cum sunt cele pe care le-a întâlnit la Abu Ghraib.

Aceste simptome [ale lui Frederick] sunt susceptibile să-i afecteze abilitatea de a răspunde la situații noi și îi pot reduce flexibilitatea și capacitatea de a se adapta la schimbare. Este probabil ca el să fie indecis, nesigur și să se bazeze pe alții pentru a-l ajuta să ia decizii. [...] El caută asigurări legate de valoarea proprie și recunoașterea eforturilor sale și este dependent de alții care să îl ajute să alcătuiască și să respecte o listă de priorități sau să ia decizii. [...] Se lasă ușor condus de alții și, în ciuda eforturilor de a „face ceea ce este corect”, este probabil să se lase controlat excesiv de circumstanțe, autorități și de presiunile din partea semenilor.

Din aceste rapoarte rezultă că sergentul Chip Frederick ar putea fi un bun „lider social-emoțional”, dar nu un „lider operativ”, o distincție folosită de cercetătorii capacității de conducere pentru a face diferența între două stiluri contrastante în acest sens. Un lider social-emoțional este sensibil la nevoile celor din organizația sa și se angajează în activități care vor promova o calitate pozitivă a statutului de membru al grupului. Pe de altă parte, un lider operativ se concentrează pe aspectele mai formale ale conducerii, pe stabilirea listelor de priorități și a standardelor, împărțirea de sarcini și furnizarea unui feedback informațional, în vederea îndeplinirii scopurilor grupului. În mod ideal, un lider de grup trebuie să posede ambele trăsături, dar adesea misiunea este împărțită între mai mulți lideri, fiecare fiind mai bun la unul sau altul dintre respectivele seturi de atribute. În situații ambigue, care implică solicitări ale căror caracteristici sunt mereu în schimbare și care nu au obiective explicite, grupurile au nevoie de lideri operativi eficienți,

mai mult decât de lideri social-emoționali buni - este un exemplu clasic pentru condițiile din tura de noapte de la Corpul 1A. Oricât de bun ar fi fost Chip în circumstanțele anterioare de conducere și corecție, el era pur și simplu omul nepotrivit pentru sarcina complexă de lider în acea tură, în acel moment, în acel loc.

Chip Frederick a răspuns și la evaluarea primară a tipului și dimensiunii surmenajului psihologic al unui individ într-un cadru organizațional. El a făcut acest lucru imaginându-și situația sa de *muncă așa cum era* la Abu Ghraib. Inventarul de Surmenaj Maslach (MBI) identifică trei aspecte ale relației unei persoane cu un anumit cadru de muncă: epuizare emoțională, cinism și eficiență personală. A fost dezvoltat de Christina Maslach (amintiți-vă de eroina din experimentul Stanford). Instrumentul a fost ulterior rafinat și extins, în cercetarea pe care ea a întreprins-o împreună cu dr Michael Leiter, cel care a realizat o analiză „oarbă” a reacțiilor lui Frederick (aceasta înseamnă că psihologul nu știa cine este „clientul” său și care era exact cadrul său de activitate)²⁹

Potrivit lui Leiter, scorurile lui Chip revelează un profil neobișnuit de surmenaj, după aceste trei dimensiuni. De obicei, gradele înalte de epuizare, cinismul ridicat și un simț redus al eficienței personale la locul de muncă apar împreună în caracterizarea stresului legat de muncă. Totuși, Chip dădea puține semne de cinism sau de evaluare negativă a eficienței personale la lucru. Totuși, el manifestă epuizare emoțională extremă.

Profilul a indicat o persoană care trece printr-o epuizare extremă, aceasta fiind trăsătura definitorie a surmenajului. Mai specific, instrumentul de măsură indică o persoană seacă emoțional și obosită cronic. Ciclurile de refacere nu-i asigură odihnă sau relaxare suficientă pentru a-i permite să-și reîncarce bateriile, creând condiții de oboseală cronică. Este evident că starea sa actuală este contrară identității individului: ei crede despre sine că este capabil să facă față cerințelor serioase, dar este copleșit în circumstanțele concrete. [...] Per ansamblu, acest profil indică o persoană care trece printr-o perioadă de surmenaj la locul de muncă, specific situației respective

de lucru. Profilul sugerează că în circumstanțe de lucru diferite el ar putea fi un membru productiv și entuziast al grupului său.

Cercetarea din psihologia cognitivă arată că performanța la o varietate de sarcini este subminată de anumite condiții, cum ar fi stresul cronic și acumularea de sarcini diferite în același timp, care impun o solicitare excesivă a resurselor cognitive ale persoanei. Memoria, rezolvarea de probleme, ca și judecata și adoptarea deciziilor au toate de suferit atunci când capacitatea obișnuită a minții este extinsă dincolo de limite.³⁰ Voi afirma că nivelul obișnuit al capacităților sale cognitive a fost într-adevăr depășit de încărcătura neobișnuită impusă de cerințele situaționale cărora trebuia să le facă față noaptea, la acest nou loc de muncă copleșitor.

Având aceste date în minte, să ne concentrăm asupra „circumstanțelor de lucru” la care se face aluzie în raportul dr Leiter. Din punctul de vedere al lui Chip, ce însemna să lucrezi în Corpul 1A, în tura de noapte? Îl invit pe cititor să adopte aceeași conduită mentală pe care a folosit-o mai devreme în călătoria noastră, atunci când și-a imaginat că este participant sau subiect la mai multe experimente de psihologie socială. Încercați să călcați pe urmele lui Chip timp de câteva luni, din octombrie până în decembrie 2003.

Un măr stricat sau o așchie nu departe de trunchi?

Înainte de a renunța la analiza noastră dispozițională pentru a lua în considerare forțele situaționale, trebuie să ținem minte că acest tânăr nu a intrat în respectiva situație cu NICI O patologie. În dosarul său nu am descoperit absolut nici un element care ar putea induce previziunea că Frederick s-ar angaja în vreo formă de comportament abuziv, sadic. Dimpotrivă, în dosarul lui există multe lucruri care sugerează că, dacă nu ar fi fost forțat să lucreze și să trăiască într-o situație anormală, el ar fi fost soldatul american model, de pe afișele din centrele de recrutare. Ar fi putut fi folosit cu onestitate în locul pseudoeroilor fabricați ai armatei, soldații Jessica Lynch

și Pat Tillman.³¹ Armata l-ar fi putut folosi pe sergentul Ivan Frederick pe post de superpatriot care și-a iubit țara și a fost gata să-și dea pentru ea și ultima picătură de sânge. Ar fi putut fi cel mai bun măr în coșul lor bun.

Într-un sens, Chip Frederick ar fi putut să fie și unul dintre participanții la experimentul Stanford, despre care știm că erau tineri buni, normali și sănătoși - înainte de a intra în subsolul acelei închisori. Deși nu se află la același nivel de inteligență cu ei și nu provine din același mediu al clasei mijlocii ca ei, poate fi comparat cu respectivii studenți în virtutea faptului că a pornit la drum ca *tabula rasa*, care va fi imediat gravată adânc de cadrul patologic al închisorii. Care era Situația care a adus la suprafață tot ce era mai rău în acest soldat altminteri bun? Cum și-a putut ea pune amprenta de neșters pentru a-i distorsiona funcționarea mentală și comportamentală? Care era natura „coșului” în care a fost aruncat acest măr odinioară „bun”?

situatia: coșmaruri și jocuri de noapte în corpul ia

Deoarece avea deja experiență în mediul corecțional, sergentul Frederick a fost desemnat să conducă un mic grup de polițiști militari în tura de noapte de la Abu Ghraib. El trebuia să supravegheze activități în patru corpuri din „zona periculoasă”, adică în interiorul structurii de beton, nu în tabăra de corturi înconjurată cu sârmă ghimpată. Una dintre aceste tabere era Camp Vigilant (redenumită ulterior Camp Redemption), care avea patru corpuri separate. În Corpul 1A (Alpha) exista o zonă amenajată special pentru interogarea deținuților. Interogatoriile erau conduse de obicei de angajați civili, unii ajutați de traducători (angajați de Titan Corporation) și supravegheați superficial de serviciul de informații *militare*, CIA și alte instituții asemănătoare.

La începutul lui octombrie 2003, sergentul Chip Frederick răspundea de circa patru sute de deținuți - atunci când Compania sa 372 de Poliție Militară în Rezervă (cu baza în Cresaptown, Maryland) a înlocuit Compania 72 de Poliție Militară a Gărzii Naționale. Inițial, el putea face față misiunilor complexe care îi reveneau, chiar dacă exista o creștere evidentă față de cei aproximativ o sută de deținuți de securitate medie pe care îi avea sub comandă acasă. Totuși, la puțin timp după ce președintele Bush a declarat „misiunea îndeplinită”, în locul susținerii din partea cetățenilor irakieni, a izbucnit iadul. Rebeliunea și terorismul împotriva americanilor și a coaliției au ieșit de sub control. Nimeni nu a anticipat cât de extinse, cât de coordonate și cât de periculoase vor fi acestea și că vor continua să sporească până la a scăpa de sub orice control.

Răzbunarea pentru moartea unui număr atât de mare de soldați s-a amestecat liber cu teama și nesiguranța legate de modul în care se putea opri această escaladare. Au fost emise ordine pentru a-i prinde pe toți suspecții din orașele în care izbucnea câte o rebeliune. Aceasta a însemnat arestări masive ale unor familii întregi, mai ales ale bărbaților adulți. Sistemul de detenție nu era capabil să proceseze în mod adecvat această nouă solicitare. Înregistrarea dosarelor deținuților și a valorii lor potențiale pentru interogatoriu a căzut în subsidiar și resursele de bază au devenit inadecvate, sub presiunea unei populații de deținuți care s-a dublat în noiembrie și aproape s-a triplat, la peste o mie, în decembrie.

Lui Chip i s-a cerut să se ocupe de toți; în plus, îi avea în subordine pe cei aproximativ doisprezece polițiști militari și trebuia să-i supravegheze pe cei aproape șaptezeci de polițiști irakieni care păzeau mai mult de o mie de cetățeni irakieni închiși pentru diverse delict civile. Polițiștii irakieni, care lucrau în Corpurile 2, 3 și 4, erau celebri pentru contrabanda cu arme și alte produse pe care le furnizau deținuților, în schimbul unei taxe. Deși vârsta medie a deținuților era de aproximativ douăzeci de ani, erau acolo aproape cincizeci de adolescenți și copii, chiar și de zece ani, precum și oameni în vârstă de peste șizeci de ani - toți fiind închiși împreună în celule imense. Deținutele, prostituate și soții de generali și alți lideri importanți din

partidul lui Saddam, erau găzduite în Corpul 1B (*Bravo*). Fiecare dintre pavilioanele Alpha și Bravo adăpostea circa treizeci de deținuți în același timp. Pe scurt, a comanda acest dispozitiv complex fără resurse adecvate și în condițiile unei explozii a numărului de deținuți străini constituia o mare povară pentru o persoană a cărei experiență anterioară se limita la supravegherea a o sută de deținuți civili de securitate medie într-un orașel din Virginia.

Instruire și răspundere

Zimbardo: „Vă rog să-mi spuneți despre instruirea dumneavoastră pentru postul de gardian, de lider al gardienilor în această închisoare.”³²

Frederick: „Nici una. Când am fost mobilizați la Fort Lee am urmat un curs de sensibilizare culturală, de aproximativ patruzeci și cinci de minute, și vorbea în general despre cum să nu discutăm politică, religie, să nu le spunem «arăbeți», «cămilari», «capete de prosop» sau «turbane».

Z.: „Cum ați descrie supervizarea de care ați avut parte și cât de responsabil v-ați simțit față de superiorii dumneavoastră?”

Frederick: „Zero.”

Z.: „Cine era superiorul dumneavoastră direct, cui raportați?”

Frederick: „Sergentul-major Snyder. Eu comandam patru corpur și el mă comanda pe mine și tot așa mai sus în ierarhie. Următorul era căpitanul Brinson, deasupra lui era căpitanul Reese; deasupra lui Reese era locotent-colonelul Phillabaum.”

Tura lui Frederick începea la ora 16.00 și dura douăsprezece ore, până la 4.00 dimineața. El a continuat relatând că puțini dintre acești ofițeri erau vreodată prezenți în Corpul Alpha pe timp de noapte; nici măcar nu-și făceau scurte apariții la începutul turei. El nu se bucura de nici o supervizare din partea sergentului Snyder, deoarece superiorul său nu avea pregătire profesională în sistemul corecțional. Totuși, în mai multe rânduri Chip a oferit sugestii și a recomandat schimbări necesare lui Snyder, Brinson și Reese.

Z.: „Ați făcut recomandări?"

Frederick: „Da, despre modul de lucru în închisoare. Să nu lege deținuții cu cătușe de ușile celulelor, să nu mai țină deținuții goi, cu excepția celor care se automutilează, am spus că nu ne putem ocupa de deținuții cu boli mentale. [...] Unul dintre primele lucruri pe care le-am cerut imediat ce am sosit acolo au fost regulamentele, procedurile operative. [...] Găzduiam minori, bărbați, femei și bolnavi psihic, toți laolaltă, este o încălcare a codului militar."

Z.: „Deci ați încercat să mergeți în sus pe ierarhie?"

Frederick: „Spuneam aceste lucruri fiecărui om care intra și despre care credeam că avea un anumit rang. [...] De obicei îmi ziceau: «Vezi ce poți face, ține-o tot așa» - așa funcționează Poliția Militară."

Chip povestea că alteori era luat în răs sau muștrat de superiori pentru că se plângea. îi spuneau că, date fiind condițiile din zona frontului, el trebuie să se descurce cum poate mai bine. Sigur că nu era închisoarea din Kansas sau Dillwyn, Virginia. Nu vor exista niciodată proceduri scrise clar, politici oficiale sau directive structurate. Nu exista nimic din suportul procedural de care Chip Frederick avea nevoie pentru a fi genul de lider care spera el că va fi în cea mai importantă misiune din viața lui. Era pe cont propriu, fără nici un sistem de sprijin pe care să se poată baza. Pentru el, acestea erau cele mai rele condiții de lucru posibile, date fiind trebuințele și valorile sale de bază, așa cum s-au evidențiat din evaluările la care a fost supus. Este o rețetă sigură pentru eșec. Și nu era decât începutul.

Muncă de noapte non-stop

Acest soldat nu numai că trebuia să lucreze jumătate de zi, dar trebuia să facă acest lucru șapte zile din șapte, patruzeci de zile la rând! Apoi avea o singură zi liberă, urmată de două săptămâni solicitante, înainte de a putea obține o zi liberă la fiecare patru nopți de serviciu. Nu-mi pot imagina un loc de muncă în care acest program nu ar fi considerat inuman. Din pricina crizei de personal de corecție pregătit și poate din cauză că superiorii săi nu au apreciat

volumul copleșitor de muncă de fiecare zi, nu a existat nici o recunoaștere sau o preocupare pentru stresul de muncă al lui Chip Frederick și pentru potențialul său surmenaj. El trebuia să facă ceea ce voiau ei și pur și simplu să înceteze să se mai plângă superiorilor.

Unde se ducea el la ora 4.00 dimineața, când se termina tura sa de douăsprezece ore? Se ducea să doarmă în altă parte a închisorii - într-o celulă!! Dormea într-o celulă de șase metri pătrați fără toaletă, unde mișunau șobolanii. Era murdară pentru că nu existau suficiente materiale pentru curățenie și nici suficientă apă pentru a o spăla. Chip Frederick mi-a spus în timpul interviului:

„Nu găseam materiale pentru a ține locul curat. Canalizarea era proastă. Dejecțiile erau adunate în toalete ecologice. Peste tot erau gunoaie și mucegai. [...] Era oribil acolo. Erau membre umane în clădire. [...] Era o haită de câini sălbatici care bântuiau (era acolo încă de pe vremea când cei executați de Saddam fuseseră îngropați pe teritoriul închisorii, iar câinii le dezgropau rămășițele). Știți, eram atât de epuizat mental când ieșeam din tură, încât nu mai voiam altceva decât să dorm.”

Nu lua micul dejun și nici prânzul și adesea nu mânca decât o dată pe zi, rații termostabilizate sau hrană rece nu prea gustoasă - erau rații militare pregătite astfel încât să poată fi mâncate direct din cutie. „Porțiile erau mici, din cauza numărului mare de soldați de hrănit. Am mâncat tone de brânză și biscuiți”, povestește Chip. Alte probleme de sănătate și-au făcut apariția la acest tânăr athletic și sociabil atunci când a încetat să mai facă exerciții fizice din cauză că era prea obosit și nu a *mai putut* socializa cu prietenii săi, ca urmare a conflictelor legate de orarul de lucru. Viața lui se învârtea din ce în ce mai mult în jurul muncii de supraveghere în bloc și al rezerviștilor din Poliția Militară care lucrau sub comanda lui. Aceștia au devenit repede ceea ce se numește în psihosociologie „grup de referință”, un nou grup de apartenență care a început să aibă mare influență asupra lui. El era profund implicat într-o „situație totală” de genul celor pe care psihologul Robert Lay Lifton le descrisese anterior ca facilitând *controlul asupra minții în culte și în lagărele de prizonieri de război din Coreea de Nord*.

Multe alte persoane în scena de fiecare seară

Cei doi rezerviști din Poliția Militară (Military Police - MP) care lucrau cel mai frecvent în tura de noapte din Corpul Alpha erau caporalul Charles Graner Jr. și specialistul Megan Ambuhl. Granerera responsabil direct de Corpul 1A în tura de noapte, deoarece Frederik trebuia să se deplaseze permanent pentru a supraveghea celelalte corpuri. Atunci când nu erau de serviciu, specialistă Sabrina Harman îi înlocuia. Uneori era de serviciu și sergentul Javal Davis. Soldatul Lynndie England era un funcționar care nu avea această misiune, dar făcea frecvent vizite acolo, pentru a fi împreună cu iubitul ei, Charles Graner. Ea și-a sărbătorit împlinirea a douăzeci și unu de ani în Corpul 1 A. Specialistul Armin Cruz, din Batalionul 325 de Informații Militare, se afla și el frecvent în acea aripă.

Mai erau și „dresorii de câini”, care veneau din când în când în incintă pentru a-și folosi animalele fie pentru a-i intimida pe deținuți, ca să vorbească, fie pentru a-i forța să iasă din celulele lor dacă erau suspectați că au arme. Cinci astfel de echipe au fost trimise la Abu Ghraib în noiembrie 2003, după ce se antrenaseră la închisoarea Guantanamo Bay. (Doi dintre acești soldați-dresori care au fost ulterior găsiți vinovați de abuz asupra deținuților erau sergentul Michael Smith și sergentul Santos Cardona.) Aripa mai era vizitată ocazional și de medici și asistente, atunci când apărea o problemă medicală specială. Erau prezenți și câțiva angajați civili ai Titan Corporation, care realizau interogatoriile deținuților suspectați că ar deține informații despre vreo rebeliune sau despre activități teroriste. Aceștia cereau adesea traducători care să-i asiste în interacțiunile cu suspectii deținuți. Uneori, în cazul unor interogatorii speciale, se mai afla acolo și personal FBI, CIA și de Informațiile militare (Military Intelligence - MI).

Așa cum ne putem aștepta, vizitatori de înalt rang militar se aflau rar pe acolo la miezul nopții. Comandantul Karpinski nu a vizitat niciodată Corpul 1 Alpha sau Bravo în timpul lunilor în care Chip fusese de serviciu sau, dacă a făcut-o, el nu a știut. Alți câțiva ofițeri și-au făcut scurte apariții uneori la începutul serii. Chip s-a folosit de aceste rare ocazii pentru a raporta probleme legate de închisoare

și pentru a sugera schimbări despre care spera că pot fi făcute - dar nici una nu a prins contur. Numeroase alte *persoane, care nu* erau în uniformă militară și nu aveau ecusoane cu nume, au trecut prin aceste două blocuri. Nimeni nu avea misiunea de a le cere acreditările, deci aceste persoane operau într-un anonim total. Împotriva regulilor de conduită militară, civilii care lucrau cu contract dădeau ordine gardienilor din Poliția Militară, legat de lucrurile pe care le doreau rezolvate în vederea pregătirii unui anume deținut, pentru interogatoriu. Soldații aflați la datorie nu ar trebui să primească ordine de la civili. Însă linia de demarcație între soldați și civili devenea din ce în ce mai neclară pe măsură ce se folosea tot mai mult personal cu contracte civile pentru îndeplinirea unor roluri de care până atunci se ocupau cei de la Informațiile militare.

Scrisorile și mesajele electronice trimise de Chip acasă arată clar că una dintre funcțiile-cheie pe care el și alți rezerviști din Poliția Militară din Corpul 1A trebuia să o îndeplinească era să-i ajute pe anchetatori să-și facă mai eficient meseria. „Serviciul de informații militare ne-a încurajat și ne-a spus: «Bine lucrat»." „De obicei ei nu permit altor persoane să-i privească atunci când iau un interogatoriu. Dar le place felul în care eu conduc închisoarea, așa că au făcut o excepție." El era mândru să relateze că oamenii săi erau pricepuți la ceea ce li se ceruse să facă, anume să-i „înmoaie" pe deținuți, pentru ca aceștia să ofere informațiile pe care le voiau anchetatorii. „Ajutăm ancheta făcându-i să vorbească, prin felul în care ne purtăm cu ei. [...] Am avut o rată foarte înaltă de succes cu stilul nostru de a-i face să cedeze. De obicei sfârșesc prin a ceda în câteva ore."

Mesajele lui Chip către casă remarcă de repetate ori că echipele de informații militare, care includeau ofițeri CIA, lingviști și anchetatori angajați cu contracte civile dominau toate acțiunile care aveau loc la subsolul din Abu Ghraib. El mi-a spus că nu ar putea identifica pe nici unul dintre acești anchetatori, deoarece ei se făceau deliberat anonimi. Rareori își spuneau numele, nu aveau pe uniformă ecuson de identificare, de fapt cei mai mulți dintre ei nici măcar nu purtau uniforme militare. Relatarea lui Chip coroborează

relatările din presă despre climatul creat de insistența generalului Sanchez că cel mai bun mod de a obține informații operative de la deținuți este folosirea unor metode extreme de interogare.

Unele reguli destinate personalului militar american din închisoare făceau ca oamenii să le fie mai ușor să eludeze responsabilitatea propriilor acțiuni - un alt factor care ar fi putut deschide poarta abuzurilor. Conform unei circulare nedatate, cu titlul „Directive operaționale”, referitoare la blocul de celule de înaltă securitate (Corpul 1 A), „acronimul MI nu va fi folosit în zonă”.

„În plus, se recomandă ca întreg personalul militar din aria de segregare să aibă grijă ca acești deținuți să aibă cât mai puține cunoștințe despre adevăratele lor identități. Se recomandă folosirea uniformelor sterilizate (curățate de orice formă de identificare), iar în aria de segregare membrii personalului nu trebuie să se adreseze unii celorlalți cu adevăratul lor nume și rang.”³³

Anchetele armatei au arătat că descrierile lui Frederick despre strategiile extreme folosite în închisoare erau adevărate. S-a descoperit astfel că anchetatorii i-au încurajat pe membrii rezervei ai Poliției Militare să-i pregătească fizic și mental pe deținuții irakieni pentru interogatoriu.³⁴ Granița stabilită prin tradiție între activitatea Poliției Militare, care se ocupa numai cu procedurile de detenție, și personalul de Informații militare, care lucrează la culegerea de informații, a fost permeabilizată atunci când acești rezerveți au fost recrutați pe post de asistenți, pentru a-i pregăti pe deținuți pentru interogatoriul coercitiv. Agenții de Informații militare au fost deci vinovați de unele dintre cele mai grave abuzuri. De exemplu, pentru a obține informații de la un general irakian, anchetatorii l-au udat din cap până în picioare pe fiul său de șaisprezece ani, l-au murdărit cu noroi și pe urmă l-au târât afară în frig, gol. Sergentul Samuel Provenance (Compania Alpha, Batalionul 302 Informații militare) a relatat mai multor agenții de știri că doi dintre anchetatori au abuzat sexual o tânără și că alți membri ai personalului știau de acest abuz. Vom vedea în capitolul următor că abuzuri mult mai grave au fost comise de numeroși soldați și civili, care se adaugă la cele ale polițiștilor militari din tura de noapte din echipa lui Chip Frederick.

„Sper că ancheta (având ca obiect abuzul asupra deținuților) îi cuprinde nu numai pe cei care au comis crimele, ci și pe unii dintre oamenii care ar fi putut încuraja astfel de crime", a spus generalul de brigadă Mark Kimmit, adjunct al directorului Operațiunilor Coaliției în Irak, în interviul acordat lui Dan Rather în emisiunea *60 Minutes II*. „Deoarece cu siguranță ei împărtășesc un anumit grad de responsabilitate." (Sistemul a funcționat foarte încet atunci când a fost vorba de acuzarea și anchetarea propriilor săi oficiali.)

Chip Frederick se mai ocupa și de cincisprezece până la douăzeci de „deținuți-fantomă", listați ca proprietate AAG (altă agenție guvernamentală). Deoarece se presupunea că sunt oficiali de rang înalt care dețineau informații valoroase, anchetatorilor li se lăsase mână liberă să folosească toate mijloacele necesare pentru a obține de la ei informații operative. Acești deținuți erau „fantomă" pentru că nu exista nici o înregistrare oficială despre existența lor în acel loc, nu erau listați oficial și nu aveau legitimații de identificare. În timpul discuției noastre, Chip Frederick a mărturisit: „Am văzut cum unul dintre ei a fost ucis de Delta Force. L-au omorât pe tipul acela. Mi s-a părut că nimănui nu i-a părut de asta. Nimeni nu se sinchisea de ceea ce se întâmpla acolo."³⁵

Acest „tip" era un deținut-fantomă care a fost bătut *grav* de forțele SEALs *are* Marinei, apoi atârnat de un cârlig în timpul interogatoriului luat de un agent CIA, sufocat până la moarte, apoi împachetat în gheață, acoperit cu plastic, după care un medic i-a făcut o injecție intravenoasă în braț, pentru ca ucigașii să poată susține că era bolnav și a fost dus la spital dimineața. Înainte de a fi abandonat undeva de un șofer de taxi, unii dintre polițiștii militari din tura de noapte (Graner și Harman) s-au fotografiat cu el, ca un suvenir, ca amintire. (Vom trece în revistă acest caz, mai detaliat, în capitolul care urmează.) Totuși, faptul că au asistat la acest abominabil abuz și la altele asemănătoare săvârșite de diverși vizitatori în Corpul 1A a avut cu siguranță o consecință asupra polițiștilor militari din tura de noapte: a stabilit o nouă normă socială de acceptabilitate a abuzului. Dacă era posibil să comiți o crimă și să scapi nepedepsit, ce rău mai era să-i plesnești

pe unii deținuți sau să-i umilești punându-i să stea în poziții jenante? s-au gândit ei.

Factorul frică

Erau multe lucruri care inspirau frică în spatele acelor ziduri de închisoare - nu numai deținuților, ci și lui Chip Frederick și altor gardieni. La fel ca în majoritatea închisorilor, deținuții care au timp și îndemânare confecționează arme din tot ce le pică în mână. Aici armele erau făcute din metal obținut din paturi sau ferestre sfărâmate, cioburi de sticlă și periute de dinți ascuțite. Cu mai puțină îndemânare și mai mulți bani, deținuții puteau mitui gardienii irakieni pentru a le furniza arme de foc, cuțite, baionete și muniție. Contra unei sume, acești gardieni transmiteau bilete și scrisori din partea și pentru familie. Frederick a fost avertizat de oamenii din Compania 72 de Poliție Militară, pe care unitatea lui a înlocuit-o, că mulți dintre gardienii irakieni erau corupți - chiar îi ajutau pe deținuți în încercările de evadare, oferindu-le informații despre securitate, hărți ale închisorii, haine și arme. Ei făceau și trafic de droguri pentru deținuți. Deși Frederick se afla, cu numele, la comanda acestor gardieni, ei refuzau să facă rondul blocului și de obicei stăteau la mese în afara lui, fumând și discutând. Acest lucru trebuie adăugat la toate celelalte surse ale constantei frustrări a lui Frederick și ale stresului său legat de menținerea securității în închisoare.

Deținuții obișnuiau să-i atace pe gardieni verbal și fizic; unii aruncau în ei cu fecale sau le zgâriau fețele cu unghiile. Una dintre cele mai groaznice și neașteptate serii de evenimente au avut loc în această aripă pe 24 noiembrie 2003, când un polițist irakian a introdus prin contrabandă un pistol, muniție și o baionetă în celula unui presupus rebel sirian. Mica trupă a lui Chip a avut un schimb de focuri cu el și a reușit să îl rețină fără să îlucidă. Totuși, evenimentul a atras atenția tuturor să fie mereu vigilenți și chiar să se teamă de atacuri mortale îndreptate împotriva lor.

Revolte ale deținuților aveau loc ca urmare a calității slabe a mâncării, care adesea era insuficientă și imposibil de mâncat. Răscoale puteau apărea și când atacurile cu mortiere explodau în „aria vulnerabilă” de la Abu Ghraib. Așa cum am menționat, închisoarea era bombardată zilnic și erau răniți atât gardienii, cât și deținuții, unii fiind chiar uciși în aceste atacuri cu mortiere. „Mă temeam mereu, mi-a mărturisit Chip. Atacurile cu mortiere și rachete și schimburile de focuri mă înspăimântau. Nu fusesem niciodată pe front înainte de Abu Ghraib.” *Totuși, el trebuia să se stăpânească și să se comporte curajos, dată fiind poziția sa de autoritate asupra deținuților și a polițiștilor militari și irakieni. Situația cerea ca Frederick să-și ascundă frica, să aibă un aer calm, sigur și atent. Conflictul între aparența sa exterioară, serioasă și calmă, și tumultul lui interior se accentua pe măsură ce închisoarea se aglomera cu deținuți și din partea superiorilor sporeau cerințele de a obține „informații operative” de la aceștia.*

Pe lângă această frică înăbușită. Chip Frederick suporta stresul și surmenajul generate de cerințele complexe ale noului său post, pentru care el era total nepregătit și neantrenat. Țineți seama și de marea discrepanță dintre valorile sale centrale - ordine, claritate, curățenie - și haosul, mizeria și dezordinea care îl înconjurau. Deși se presupunea că se află la comandă în Corpurile 1A și B, el relatează că se simțea „slab” deoarece „nimeni nu lucra cu mine. Nu puteam face schimbări în modul în care era condus acel loc”. El a început să se simtă anonim pentru că „nimeni nu asculta punctul meu de vedere. Era clar că nu exista nimeni care să poată fi făcut responsabil”. Mai mult, cadrul fizic în care se afla conferea anonim *prin* simpla lui urâtenie. Anonimatul locului se combina cu anonimatul persoanei, deoarece pentru cei de acolo a devenit o normă să nu mai poarte uniforma militară completă atunci când erau de serviciu. În jurul lor, cei mai mulți vizitatori și anchetatori civili intrau și ieșeau fără să prezinte acte de identitate. Nu se putea identifica direct persoana aflată la comandă și numeroșii deținuți purtând salopete portocalii sau dezbrăcați. Era cel mai potrivit cadru generator de dezindividualizare pe care mi-l pot imagina.

Paralele cu gardienii din experimentul Stanford

După ce am trecut în revistă cadrul de lucru, putem începe să identificăm paralele între stările psihologice prin care au trecut Chip Frederick și camarazii lui și cele trăite de gardienii din experimentul Stanford. Procesele de dezindividualizare create de anonimatul persoanei și anonimatul locului sunt evidente. Dezumanizarea deținuților apare ca urmare a numerelor, goliciunii impuse și aspectului uniform, dar și ca efect al *incapacității* gardienilor de a le înțelege limba. Unul dintre polițiștii militari din tura de noapte, Ken Davis, a relatat, într-un documentar ulterior pentru televiziune, felul în care dezumanizarea le era inculcată ca mod de gândire.

„Noi nu am fost niciodată instruiți să fim gardieni. Superiorii spuneau: folosiți-vă imaginația. Frângeți-le voința. Vrem să-i găsim frânți când ne întoarcem. Îndată ce veneau deținuții, le trăgeau imediat saci pe cap. Le puneau cătușe de cauciuc, îi aruncau la pământ, pe unii îi dezbrăcau. Tuturor ni se spunea: nu sunt decât niște câini. (Recunoașteți expresia?) Cultivând această imagine despre oameni, dintr-odată începi să te uiți la ei ca și cum ar fi mai puțin umani și începi să le faci lucruri pe care nici nu le-ai visat. Țsta a fost momentul în care a devenit înspăimântător.”³⁶

Plictiseala domnea în ambele contexte carcerale, în lungile ore de gardă din acele nopți când totul era sub control. Plictiseala era un motiv puternic pentru a întreprinde acțiuni care să genereze puțină excitație, un soi de „căutare de senzații” controlată. Ambele grupe de gardieni au decis, din proprie inițiativă, să „facă să se întâmple lucruri” despre care ei credeau că vor fi interesante sau amuzante.

Această situație era agravată, desigur, de lipsa de instruire specifică misiunii în cazul acestei însărcinări complexe și dificile și de lipsa de supraveghere din partea unui personal adecvat, ceea ce făcea ca responsabilitatea să nu mai fie necesară. În ambele închisori, directivele de operare a sistemului dădeau gardienilor permisiunea de a exercita o putere totală asupra deținuților. În plus, gardienii se temeau că deținuții vor evada sau se vor revolta, așa cum se temeau și gardienii noștri de la Stanford, deși, desigur, cu consecințe mai

puțin grave. Evident, închisoarea Abu Ghraib era un mediu mult mai amenințător decât închisoarea noastră relativ liniștită de la Stanford. Totuși, așa cum a arătat experimentul, comportamentul abuziv din partea gardienilor și agresivitatea lor față de deținuți se intensificau pe timp de noapte, culminând cu o serie de acte sexuale, homofobe, impuse deținuților. Același lucru era adevărat, în moduri extreme și mai perverse în Corpul 1 A. Mai mult, în ambele cazuri, cele mai rele abuzuri s-au petrecut în tura de noapte, atunci când gardienii simțeau că sunt cel mai puțin observați de autorități, deci sunt liberi de constrângerile lor elementare.

Trebuie să arătăm clar că astfel de forțe situaționale cum sunt cele descrise aici nu i-au incitat direct pe gardieni să facă rele, ca în paradigma de cercetare Milgram. Cu excepția unor încurajări venite din partea unor anchetatori civili pentru a-i „înmuia” pe deținuți și a-i face vulnerabili, forțele situaționale de la Abu Ghraib - și de la închisoarea Stanford - au fost cele care au generat *eliberarea* de sub constrângerile sociale și morale obișnuite. Pentru ambele grupe de gardieni din tura de noapte a devenit clar că pot adopta nepedeșiți multe comportamente care altfel ar fi fost tabu, deoarece responsabilitatea era difuză; nimeni nu i-a luat la întrebări când normele recente au făcut acceptabil un comportament odinioară de neconceput. Este fenomenul „când pisica nu-i acasă, șoarecii joacă pe masă”. Ne aduce aminte de *împăratul muștelor* al lui Golding, în care, adulții supraveghetori lipsind, zănaticii mascați au creat haos. Ar trebui să ne mai amintească și de cercetarea despre anonimată și agresivitate relatată în capitolul anterior.

Este instructiv să remarcăm unele dintre concluziile la care a ajuns comisia independentă de anchetă condusă de James Schlesinger, care a comparat cele două situații carcerale. Am fost surprins să descopăr paralele pe care acest raport le face între condițiile carcerale simulate la Stanford și cele mult prea reale din închisoarea Abu Ghraib. Într-o anexă de trei pagini (G) raportul descrie sursele de stres psihologic, factorii care au stat la baza tratamentului inuman aplicat deținuților și factorii social-psihologici implicați atunci când oameni care de obicei se poartă uman încep să se comporte inuman cu ceilalți.

Potențialul apariției tratamentului abuziv asupra deținuților în timpul războiului global împotriva terorismului era pe de-a-ntregul previzibil pe baza unei înțelegeri fundamentale a principiilor psihologiei sociale, împreună cu luarea în considerare a unui mare număr de factori de mediu riscanți." (Cei mai mulți lideri nu cunoșteau acești factori de risc.)

Astfel de condiții nu-i scuză și nu-i disculpă pe indivizii care s-au angajat în comportamente deliberat imorale sau ilegale [chiar dacă] anumite condiții au sporit posibilitatea tratamentelor abuzive.

Descoperiri din domeniul psihologiei sociale sugerează că dinamica operațiilor cu deținuții și condițiile de război implică riscuri inerente pentru apariția abuzurilor și de aceea trebuie să fie abordate cu mare precauție, planificare și instruire atentă.

Studiul-reper Stanford [...] oferă o pildă-avertisment relativ calmă pentru toate operațiile de detenție militară. Dimpotrivă, în operațiunile de detenție militară, soldații lucrează în condiții stresante de luptă care sunt departe de a fi calme.

Psihologii au încercat să înțeleagă cum și de ce indivizii și grupurile care de obicei se poartă uman pot uneori, în anumite circumstanțe, să se comporte altfel.

Printre conceptele de psihosociologie identificate de ancheta Schlesinger care ne ajută să explicăm de ce apar comportamentele abuzive se numără dezindividualizarea, dezumanizarea, imaginea dușmanului, gândirea de grup, dezangajarea morală și facilitarea socială. Am discutat toate aceste procese mai devreme, referitor la experimentul Stanford, și ele au acționat și la Abu Ghraib, cu excepția „gândirii de grup”. Nu cred că acest mod de gândire deviat (care promovează consensul de grup în jurul poziției liderului) caracteriza gardienii din tura de noapte, deoarece ei nu-și planificau sistematic abuzurile.

„Gândirea de grup” este un concept dezvoltat de fostul meu profesor de la Yale, psihologul Irving Janis, pentru a explica deciziile proaste luate în grupurile compuse din oameni inteligenți. Astfel de grupuri suprimă dezacordul în favoarea armoniei grupului, atunci când este vorba despre un grup amiabil, coeziv, care nu include puncte de vedere divergente și are un lider directiv. Dezastruoasa invazie a Cubei de la Golful Porcilor (1961) este un excelent exemplu de gândire de grup în cabinetul președintelui John Kennedy. Mai recent, gândirea de grup a acționat atunci când comunitatea serviciilor de informații (CSI) din SUA și administrația Bush au împărtășit ideea că Irakul deține arme de distrugere în masă (ceea ce a declanșat războiul împotriva Irakului). „Personalul CSI implicat în chestiunea armelor de distrugere în masă ale Irakului a demonstrat mai multe aspecte ale gândirii de grup: examinarea unui număr mic de opțiuni, culegerea de informații selective, presiunea de a se conforma grupului sau de a ascunde criticile, precum și raționalizarea colectivă.” Baza pentru această concluzie a Comitetului pentru Informații al Senatului este disponibilă online (vezi notele).³⁷

Într-o analiză independentă publicată de revista *Science*, psihosociologul Susan Fiske și colegii ei susțin poziția adoptată de ancheta Schlesinger. Ei trag concluzia că: „Faptele de la Abu Ghraib au fost în parte rezultatul unor procese sociale obișnuite, nu ale unei răutăți individuale extraordinare.” Printre procesele sociale identificate se află: conformitatea, obediența socializată față de autoritate, dezumanizarea, prejudecata *emoțională*, stresorii *situaționali* și escaladarea graduală a abuzurilor de la minim la extrem.³⁸

Un fost soldat din Irak oferă mai multe informații despre relevanța experimentului Stanford pentru a înțelege pe de o parte dinamica comportamentală desfășurată în închisorile militare din Irak și pe de altă parte de ce este decisivă o capacitate de conducere puternică.

Domnule profesor Zimbardo,

Am fost soldat (agent de contrainformații) în unitatea care a fondat Camp Cropper, primul dispozitiv de detenție instalat în Bagdad după căderea regimului Ba'ath. Pot să fac legături sigure între

studiul dumneavoastră cu închisoarea și observațiile mele de pe terenul din Irak. Am avut de-a face pe scară largă atât cu Poliția Militară, cât și cu deținuții și am văzut multe exemple ale situațiilor pe care le descrieți în studiu.

Totuși, spre deosebire de soldații de la Abu Ghraib, unitatea noastră a avut o conducere competentă și lucrurile nu au ajuns nici pe departe la nivelul atins la Abu Ghraib. Conducătorii noștri știau regulile, au stabilit standarde și au asigurat supraveghere pentru a se asigura că regulile sunt respectate. Încălcărilor regulilor erau investigate și, dacă era cazul, infractorii erau pedepsiți. Misiunile de detenție sunt dezumanizante pentru toți cei implicați. Cred că după primele două săptămâni am devenit insensibil. Implicarea activă din partea liderilor noștri ne-a împiedicat să uităm cine suntem și de ce suntem acolo. Oricum, mi-a plăcut să citesc rezumatul experimentului dumneavoastră: mi-a adus mai multă claritate în gândire.

Cu sinceritate,
Terrence Plakias³⁹

Dinamica sexuală în Corpul IA

Una dintre trăsăturile neobișnuite ale alcătuirii turei de noapte din Corpul Alpha era amestecul de gardieni tineri, bărbați și femei. Trebuie remarcat faptul că în această cultură a tinerilor adulți nesupravegheați, femeile erau atrăgătoare. Să adăugăm la acest amestec încărcat emoțional pe tânăra Lynndie England, care venea pentru a fi împreună cu prietenul ei, Charles Graner. England și Graner s-au dedat curând la escapade sexuale toride, pe care le fotografiau și le filmau. La un moment dat ea a rămas însărcinată și a născut. Totuși, trebuie să fi fost ceva și între Graner și o femeie gardian de douăzeci și nouă de ani, Megan Ambuhl, deoarece ulterior cei doi s-au căsătorit - după ce el a fost condamnat la închisoare.

Mass-media, care s-au concentrat asupra triumphiului England-Graner-Ambuhl, nu s-au referit prea mult la faptul că printre deținuții

irakieni erau prostituate care pot fi văzute pozând cu sânii goi pentru rezerviștii care le fotografiau. În plus, erau mii de deținuți irakieni bărbați goi, în parte ca urmare a strategiei de umilire impuse din ordinul autorităților superioare și în parte pentru că nu existau suficiente uniforme galbene de închisoare. În mod ironic, unii dintre deținuți erau obligați să poarte chiloți roz de femeie în loc de lenjerie masculină, din cauza unei erori în comanda înaintată furnizorilor. Nu mai era de făcut decât un pas până la a-i forța pe deținuți să poarte acești chiloți pe cap, ca o formă amuzantă de umilire.

În ciuda cererii lui Chip Frederick de a separa astfel de deținuți tineri de adulți, câțiva deținuți irakieni au fost acuzați că au violat un băiat de cincisprezece ani care stătea în aceeași celulă cu ei. Gardianul Sabrina Harman a scris cu pixul pe piciorul unuia dintre acești bărbați: *I am a Rapeist* (sic*). Pe altul a desenat cu rujul o față, în jurul sfârcurilor bărbatului, numărul lui de identificare fiind marcat și el cu rujul pe pieptul gol. Atmosfera sexuală era explozivă. Există dovezi că un polițist militar a sodomizat un deținut cu un tub fluorescent și posibil cu o coadă de mătură. Deținuții de sex masculin erau frecvent amenințați cu violul de anumiți gardieni. Alte dovezi implică un polițist militar bărbat în violarea unei deținute. Locul devenea mai curând un bordel decât o închisoare militară.

James Schlesinger, care a condus una dintre numeroasele anchete independente, a descris ceea ce a văzut și a auzit despre activitățile nocturne ale turei de noapte: „Era ca *Animal House*” (filmul cu acest nume). Era o situație care escalada în spirală, scăpând de sub orice control.

Chip Frederick își amintește că abuzurile au avut loc în următoarea ordine cronologică:

1-10 octombrie 2003: nuditate, legare cu cătușe de ușile celulelor, purtare de lenjerie feminină. Toate acestea se întâmplau încă de la înlocuirea Companiei 72 de Poliție Militară.

* „Sunt un violetor” (eroare de ortografie) (n. tr.).

1-25 octombrie. Poziții sexuale (în prezența MI - legați cu cătușe câte doi, goi). Un soldat necunoscut care era acolo a susținut că era de la Gitmo și i-a arătat lui *Graner* unele poziții stresante folosite la Gitmo.

8 noiembrie. Revoltă la pavilionul Ganci (unul dintre complexurile separate din închisoarea Abu Ghraib). Șapte deținuți au fost mutați în zona grea (Corpul 1A). Ei avuseseră mai multe arme și plânuiau să ia ostatic un polițist militar și să-l ucidă. Aceasta a fost noaptea piramidei, a atacurilor, a pozițiilor sexuale și a masturbării. Câinii au apărut cam pe atunci.

Ca urmare a unei anchete amănunțite, raportul generalului Antonio Taguba listează o serie de abuzuri și torturi atribuite diferiților

membri ai acestei unități de Poliție Militară în Corpurile 1A și 1B.³⁶
Acuzațiile din raportul său includ:

- a. spargerea unor tuburi cu fluid luminescent și turnarea lichidului fosforic pe deținuți;
- b. amenințarea deținuților cu un pistol de 9 mm *încărcat*;
- c. turnarea de apă rece pe deținuții goi;
- d. lovirea deținuților cu o coadă de mătură și un scaun;
- e. amenințarea deținuților de sex masculin cu violul;
- f. îngăduința dată unui gardian MP să coasă rana unui deținut rănit după ce a fost izbit de un perete al celei sale;
- g. sodomizarea unui deținut cu un tub cu fluid luminescent și posibil cu o coadă de mătură;
- h. folosirea câinilor militari pentru a-i speria și intimida pe deținuți cu amenințări de atac; într-un caz câinii chiar au mușcat un deținut.

Abuzul intenționat asupra deținuților exercitat de personalul din Poliția Miliară a inclus următoarele acte:

- a. lovirea deținuților cu pumnul, palma și piciorul; sărituri pe picioarele lor goale;
- b. filmarea și fotografierea nud a deținuților și deținutelor;
- c. plasarea deținuților cu forța în mai multe poziții explicit sexuale, pentru a fi fotografiați;
- d. forțarea deținuților să se dezbrace și menținerea lor goi timp de mai multe zile în șir;
- e. forțarea deținuților de sex masculin să poarte lenjerie feminină;
- f. forțarea deținuților de sex masculin să se masturbeze în timp ce sunt fotografiați și filmați;
- g. poziționarea deținuților de sex masculin sub formă de grămadă și apoi sărituri pe ei;
- h. așezarea unui deținut gol pe o cutie de provizii, cu un sac pe cap, și atașarea de fire electrice de degetele sale de la mâini și de la picioare, precum și de penis, pentru a simula tortura prin electrocutare;

- i. prinderea unei zgărzi cu lesă la gâtul unui deținut și poza cu o femeie soldat care ține lesa;
- j. un gardian făcând sex cu o deținută;
- k. folosirea câinilor militari (fără botniță) pentru a intimida și înfricoșa deținuții și, în cel puțin un caz, mușcarea și rănirea gravă a unui *deținut*;
- l. fotografierea deținuților irakieni morți.

„Aceste date sunt susținute amplu de mărturiile scrise furnizate de mai mulți suspectți, declarațiile scrise oferite de deținuți și declarațiile martorilor”, încheie generalul Taguba.⁴⁰

Atenționări

S-ar părea că o astfel de listă de infracțiuni și delictе militare este decisivă pentru acuzați. Totuși, în același raport, generalul Taguba concluzionează că acești polițiști militari au fost puși de superiorii

lor să se angajeze în unele dintre aceste abuzuri. El declară că: „Anchetatorii de la *Informațiile militare și* din alte agenții ale guvernului Statelor Unite au cerut activ ca gardienii MP să creeze condiții fizice și mentale care să favorizeze interogarea martorilor.”

Raportul anchetei generalului-maior George Fay merge chiar mai departe, furnizând o declarație și mai acuzatoare despre rolul activ jucat de personalul MI în aceste abuzuri. Raportul lui precizează că, timp de șapte luni, „se pare că personalul de la Informațiile Militare a cerut, a încurajat, a sancționat pozitiv sau a solicitat personalului de Poliție Militară (gardienii din tura de noapte) să-i abuzeze pe deținuți și/sau a participat la aceste abuzuri și/sau a încălcat procedurile de anchetă și legea.”⁴¹ Vom trece mai amănunțit în revistă raportul generalului Taguba în capitolul următor, pentru a sublinia modul în care el se concentrează asupra scăpărilor sistemului și complicității acestuia în abuzuri.

Noaptea de 25 octombrie 2003

În jurul miezului nopții, în Corpul 1 A, trei deținuți irakieni au fost scoși din celulele lor, făcuți să se târască pe jos goi, legați unii de alții cu lanțuri și forțați să simuleze acte sexuale. Una dintre fotografiile abuzurilor înfățișează acest ghem de deținuți înconjurat de șapte soldați care îi priveau. Protagonistii-cheie sunt un anchetator, Ramon Kroll, și un specialist al armatei, Armin Cruz. Printre cei identificați ca observatori pasivi era polițistul militar Ken Davis. El s-a uitat la toate acestea și pur și simplu s-a îndepărtat (îi va părea rău ulterior că nu a intervenit imediat). Alt observator a fost rezervistul MI Israel Rivera, care a descris scena ca un incident de tip „împăratură muștelor”. Nici el nu a intervenit, dar în ziua următoare Rivera a raportat despre Davis și Kroll. Ca urmare, ei au fost deferiți Curții Marțiale, Cruz primind opt luni de închisoare, iar Kroll, zece. Tatăl lui Cruz a fost primul cubanez care a absolvit Academia Militară West Point. *A fost raportată și prezența lui Graner la incident, dar nu a fost identificat ca unul dintre abuzatori.*

Ceea ce a declanșat acest abuz a fost zvonul că respectivii deținuți au violat un băiat deținut și acesta a fost pedeapsa pentru delict. Frederick a relatat că și el a fost mâhnit de incident, deoarece se plânsese superiorilor că astfel de violuri se vor întâmpla dacă sunt ținute adolescenți alături de deținuți adulți. În mod ironic, ancheta militară care a urmat a arătat că zvonul era fals sau cel puțin acești trei deținuți nu fuseseră implicați în nici un viol.

Un documentar sugestiv despre acest eveniment ca exemplu de abuz în tura de noapte a fost difuzat la emisiunea *Fifth Estate* a Canadian Broadcast Company (16 noiembrie 2005). Relatarea completă cu mărturii emoționante și detalii de fond se găsește pe site-ul web al companiei - vezi note.⁴²

Catalizatorul Graner

Pentru tura de noapte de la închisoarea Abu Ghraib, caporalul în rezervă Charles Graner este ceea ce era gardianul „John Wayne” pentru tura noastră de noapte din închisoarea Stanford. Ambii au fost catalizatori, facilitând abuzurile. „John Wayne” a trecut mult dincolo de limitele rolului său, realizând „mici experimente” pe cont propriu. Caporalul Graner și-a depășit cu mult rolul, abuzând deținuții atât fizic, cât și psihic. În mod semnificativ, Graner și „John Wayne” erau lideri carismatici care iradiu încredere și o atitudine dură, inflexibilă, care îi influența pe ceilalți din tura lor. Cu toate că sergentul Chip Frederick era superiorul lui militar, Graner a preluat comanda reală a Corpului 1 A, chiar și atunci când Chip era prezent. Se pare că ideea originală de a face fotografiile i-a aparținut și multe dintre poze au fost făcute cu camera lui digitală.

Graner, un membru al corpului de rezervă al Marinei, a lucrat ca gardian de închisoare în timpul Războiului din Golf - fără incidente. A participat la Operațiunea Furtună în Deșert și a lucrat în cel mai mare lagăr de prizonieri de război timp de șase săptămâni, tot fără incidente. „Era unul dintre băieții care ne țineau moralul ridicat”, spune unul dintre membrii companiei. Alt camarad și-l amintea pe

Graner ca un „băiat amuzant, sociabil și pus mereu pe glume”, adăugând: „din câte am văzut, nu avea o latură malefică.” Totuși, potrivit altui membru din unitatea lui Graner, o confruntare potențial violentă între el și alți soldați, pe de o parte, și deținuții irakieni de cealaltă parte a fost împiedicată numai de superiori, care au preluat controlul și au predat comanda soldaților disciplinați ai unității.

Un vecin de-al lui Graner care-l cunoștea de treizeci de ani a adăugat la evaluarea sa pozitivă: „Era un băiat cu adevărat bun. Nu am decât lucruri bune de zis despre Chuck. Niciodată nu a făcut nimănui vreo problemă.” Mama lui și-a consemnat sentimentele de mândrie în albumul lui de liceu: „Mereu ne-ai dat motive de mândrie, mie și tatălui tău. Ești cel mai bun.”⁴³

Totuși, de cealaltă parte a balanței atârnă un Graner despre care se spune că și-a abuzat fizic soția, care în final a divorțat. Relatări din mass-media arată că a fost citat disciplinar de mai multe ori pe când a lucrat ca ofițer corecționar într-o închisoare de maximă securitate.

În tura de noapte din Corpul 1A, toate constrângerile externe asupra comportamentului antisocial al lui Graner dispăruseră. Hao-sul și intimitățile întâmplătoare înlocuiau disciplina militară; nicăieri nu se vedea ceva care să semene cu o structură puternică de autoritate și, cu încurajări constante din partea Informațiilor militare și a anchetatorilor civili de a-i „înmuia” pe deținuți înainte de interogatoriu, Graner era deja ispășit.

Charles Graner era total implicat sexual în acest cadru permisiv, lax. Avea o legătură sexuală cu Lynndie England, imortalizând-o în multe fotografii. El a determinat-o pe o prizonieră irakiană să-și expună sânii și sexul, în timp ce el o fotografia. Cineva a relatat că Graner i-a forțat pe prizonieri să se masturbeze în grup și le-a ordonat celorlalți, care erau goi, să se târască la pământ pentru „ca organele lor genitale să se frece de podea” în timp ce striga la ei să sunt „poponari în călduri”.⁴⁴ În plus, Graner a fost cel care a avut ideea îngrămădirii prizonierilor goi, sub formă de piramidă. Și când alți nefericiți cu pungi pe cap au fost constrânși să se masturbeze în fața unor soldați de ambele sexe, Graner i-a spus în glumă lui Lynndie England că „șirul de prizonieri masturbându-se este un cadou de ziua ta”.⁴⁵

După procesul său, Chip Frederick mi-a scris despre Graner: „Nu dau toată vina pe el. Avea un fel de a te face să crezi că totul era OK. îmi pare foarte rău pentru ce am făcut și dacă m-aș putea întoarce în octombrie 2003, aș proceda altfel. [...] Aș vrea să fi fost mai puternic.”⁴⁶

Specialistul Matthew Wisdom, cel care a raportat pentru prima oară abuzurile către superiorii săi în noiembrie 2003 (deși plângerea lui a fost ignorată), a depus mărturie în procesul lui Graner. El a spus că lui Graner îi plăcea să bată deținuții, că râdea, fluiera și cânta în timp ce-i abuza. Când specialistul Joe Darby l-a întrebat pe Graner despre un foc de armă care a fost tras în incintă, acesta i-a înmânat două CD-uri pline cu fotografiile incriminatoare. Neliniștit de imoralitatea scenelor înfățișate acolo, Darby l-a întrebat ce semnificau pentru el. Graner a răspuns: „Creștinul din mine spune că e greșit, dar ofițerul corecțional zice: îmi place să fac un adult să se pișe pe el.”

Chip Frederick regretă încă faptul că a căzut sub influența lui Graner. Iată un exemplu de situație în care este evidentă validitatea predictivă a tendinței personalității lui Chip de a se conforma. Să ne amintim concluziile evaluării sale psihologice: Chip se teme de obicei să nu fie respins de ceilalți, așa că, la orice dezacord, el adesea renunță, pentru a fi acceptat; se răzgândește pentru a fi pe plac celorlalți, astfel ca ei „să nu se supere pe mine și să nu mă urască”. Ceilalți pot să-l influențeze chiar și atunci când el crede că s-a hotărât. Din nefericire, hotărârile sale erau subminate de stres, frică, epuizare și de influența lui Graner.

O imagine alternativă despre Charles Graner

În filmul clasic japonez al lui Kurosawa, *Rashomon*, același eveniment este descris în moduri diferite de mai mulți oameni care l-au trăit. Am spus deja că așa s-a petrecut cu experimentul Stanford. *Gardianul* „John Wayne” și deținutul Doug-8612 au declarat ulterior în presă că ei „se făceau” doar că sunt sadici sau,

respectiv, că înnebunesc. Mai recent, fostul gardian Hellmann a prezentat o altă versiune a acțiunilor sale.

Pe atunci, dacă m-ați fi întrebat despre efectul pe care îl cream, aș fi spus: ei, bine, aștia trebuie să fie niște papă-lapte. Ori sunt slabi, ori simulează. Pentru că nu-mi venea să cred că ceea ce făceam eu putea chiar să determine pe cineva să aibă o cădere nervoasă. Era ca și cum ne jucam cu ei, știți. Hai să fim păpușari. Hai să-i facem pe oamenii aștia să *facă* lucruri.⁴⁷

Alți deținuți și gardieni din experimentul Stanford au relatat fie că a fost o experiență îngrozitoare, fie că nu a fost mare lucru. Într-o anumită măsură, realitatea este în mintea privitorului. Totuși, la Abu Ghraib, consensul asupra realității dintre armată, justiția militară și media a avut un impact dramatic asupra vieții oamenilor.

Charles Graner a fost descris de la începutul anchetei ca adevăratul „măr stricat” din coș, un individ sadic, rău, lansat în abuzuri arbitrare asupra deținuților. Istoricul său privind neregulile dintr-o închisoare în care lucrase anterior a fost prezentat ca o dovadă că el venise în Corpul 1A înzestrat cu o natură violentă, antisocială. Era o afirmație iresponsabilă vânturată în presă.

Dimpotrivă, examinarea dosarului lui Graner de la Institutul de corecție din Greene County, Pennsylvania arată că el nu a fost niciodată acuzat, suspectat sau citat disciplinar pentru vreo jignire sau maltratare a vreunui deținut.

Un contrast și mai dramatic între Graner-monstrul iresponsabil și Graner-bunul soldat se regăsește în evaluarea performanței sale în timpul lunii-cheie a abuzurilor asupra deținuților. În 16 noiembrie 2003, într-un Formular de Consiliere pentru Dezvoltare (4856) oferit lui Graner de comandantul plutonului, căpitanul Brinson, el este evidențiat pentru felul în care se *achită* de *misiunea* lui.

Caporal Graner, faci treabă bună în Corpul 1A al Instituției Corecționale din Bagdad ca subofițer în zona de deținere MI. Ai primit felicitări din partea unităților MI de acolo și mai ales din partea

locotierent-colonelului [înnegrit; probabil locotinent-colonelul Jordan]. Continuă să lucrezi la acest nivel și ne vei ajuta astfel să reușim în misiunea noastră, a tuturor.

El este avertizat să poarte uniforma militară și să mențină aspectul corect (ceea ce nimeni din acea aripă nu făcea). O a doua atenționare recunoaște nivelul ridicat de stres în care el și alții lucrează acolo. Lui Graner i se cere să fie atent la efectele pe care un astfel de stres le poate avea asupra comportamentului său, *mai ales* cu privire la utilizarea forței în raportul cu anumiți deținuți. Totuși, versiunea lui Graner despre modul corect de utilizare a forței este acceptat de ofițerul său. „Sunt de acord 100% cu hotărârea ta, dacă tu crezi că trebuie să te aperi”, adaugă ofițerul. (Un fișier PDF al acestui raport de consiliere este disponibil; vezi notele.)⁴⁸

Rezervistul MP Ken Davis a oferit o relatare surprinzătoare, pozitivă, despre interacțiunea pe care a avut-o cu Graner.

Într-o seară, după ce a ieșit din tură, el [Graner] era răgușit.

Eu am spus: „Graner, ai răcit?”

Și el răspunde: „Nu.”

Eu spun: „Atunci ce ai?”

Și el zice: „Trebuie să strig și să le fac deținuților lucruri despre care cred că sunt imorale și greșite etic. Ce crezi că ar trebui să fac?”

Eu spun: „Atunci nu le mai face.”

El răspunde: „Nu am de ales.”

Eu întreb: „Ce vrei să zici cu asta?”

El zice: „De fiecare dată când o bombă explodează dincolo de sârmă sau dincolo de gard, ei intră și-mi zic: alți americani mor acum.

Dacă nu ne ajuți, sângele lor va fi și pe mâinile tale.”⁴⁹

Deoarece se știa de nivelul înalt de stres din Corpul 1 A, am putea presupune că a fost convocat personal psihiatric pentru a-i ajuta pe soldați să facă față în mod constructiv acestor tulburări. A existat un psihiatru la Abu Ghraib timp de câteva luni, dar el nu a tratat și nu a consiliat pe nici unul dintre polițiștii militari care aveau nevoie de

ajutorul lui, și nici nu a lucrat cu vreunul dintre deținuții bolnavi psihic. În loc de acestea, se relatează că principala sa funcție era să asiste personalul din serviciile de Informații militare pentru a face interogatoriile mai eficiente. Megan Ambuhl a afirmat că „nu sunt plângeri credibile de sodomie sau viol, nu au fost nici fotografii sau înregistrări video ale unor astfel de acte, cel puțin nu ale vreunuia dintre cei șapte polițiști militari implicați în această anchetă.” Ea continuă: „Am toate fotografiile și înregistrările video de la începutul anchetei. Am petrecut aproape treisprezece ore pe zi în acea clădire. Nu s-a întâmplat nici un viol sau sodomie.”⁵⁰ Vom ști vreodată ce s-a petrecut cu adevărat acolo și cine sau ce este de vină pentru ororile de la Abu Ghraib?

„fotografiile-trofeu”: depravarea documentată digital

În războaiele între națiuni și în confruntările cu soldații, criminalii, poliția și gardienii au fost adesea brutali, abuzând, torturând și ucigându-și „dușmanii”, suspectii sau deținuții. Ne putem aștepta ia (dar nu și accepta) astfel de acțiuni în zonele de război, atunci când se riscă vieți la datorie și când abuzurile sunt conduse de „străinii” care se opun soldaților noștri. Nu ne așteptăm și nu acceptăm un astfel de comportament din partea agenților guvernelor democratice atunci când nu există o amenințare iminentă la adresa vieții lor și atunci când deținuții sunt vulnerabili și neînarmați.

În consecință, mulți americani au fost neliniștiți când, în urmă cu câțiva ani (martie 1991), o înregistrare video televizată a prezentat un grup de ofițeri de poliție din Los Angeles (LAPD) bătând de repetate ori un motociclist afro-american, Rodney King. I s-au aplicat peste cincizeci *de* lovituri de baston în timp ce el zăcea la pământ neajutorat, iar douăzeci și patru de polițiști priveau bătaia

și unii dintre ei ajutau, ținându-l pe King jos, punându-și picioarele pe spatele lui.

În analiza ei despre puterea imaginilor în societatea modernă, Susan Sontag spune:

De mult timp - cel puțin șase decenii - fotografiile au depus mărturie despre felul în care sunt evaluate și rememorate conflictele importante. Muzeul memoriei occidentale este acum în mare parte vizual. Fotografiile au o putere inegalabilă de a determina ceea ce ne amintim din evenimente și acum pare probabil ca, pentru oamenii de pretutindeni, asociația definitivă despre războiul lansat preventiv de Statele Unite în Irak anul trecut va fi reprezentată de fotografiile torturării deținuților irakieni de către americani în cea mai infamă dintre închisorile lui Saddam Hussein, Abu Ghraib.⁵¹

Conținutul acelor imagini, continuă Sontag, este reprezentativ pentru cele mai mari excese ale unei culturi care și-a pierdut *rușinea*, ai cărei cetățeni sunt expuși zilnic la emisiuni TV cum este cea a lui Jerry Springer și altele asemănătoare, în care participanții se întrec în a se umili în mod public. Ea acuză cultura americană că admiră puterea și dominanța fără limite. Sontag ilustrează nerușinarea acestei culturi referindu-se la eticheta „șoc și oroare” pusă de Pentagon pe atacurile sale împotriva Bagdadului în martie 2003, înaintea bătăliei. (De atunci, unii critici au propus o alternativă: „rușinos și oribil”, pentru a caracteriza ceea ce armata și corporațiile civile iresponsabile au făcut Irakului.)

Imaginile digitale care au venit de la Abu Ghraib au avut un impact unic asupra oamenilor din toată lumea. Niciodată până atunci nu am văzut o astfel de dovadă vizuală a abuzurilor sexuale și a torturii săvârșite de gardieni, imaginea unor bărbați și femei desfătându-se cu faptele lor abominabile și apoi având îndrăzneala de a se fotografia și de a-și înregistra actele brutale. Cum au putut face așa ceva? De ce au dat acestor abuzuri semnătura lor personală?

Puterea digitală

Un răspuns simplu este că noua tehnologie digitală face din fiecare om un fotograf de instantanee. Ea oferă feedback imediat, nu cere timp de dezvoltare și deci de așteptare și pozele pot fi imediat trimise altora, prin internet, fără cenzura laboratoarelor de dezvoltat. Datorită faptului că aceste aparate sunt atât de mici, cu capacitate mare și relativ accesibile ca preț, ele sunt practic peste tot, astfel, încât este ușor pentru oricine să facă sute de fotografii pe loc. Așa cum blogurile de pe internet și site-urile personale permit oamenilor obișnuiți să înregistreze momente inedite de faimă efemeră, la fel se întâmplă și cu „posesia” unor imagini foto neobișnuite, care pot fi distribuite în toată lumea pe internet.

Să ținem seama de faptul că un site porno îi încurajează pe bărbați să trimită imagini ale soțiilor și prietenelor goale, pentru a fi publicate în schimbul accesului gratuit la înregistrările video porno.⁵² Soldații sunt și ei invitați să ofere fotografiile din zonele de conflict în schimbul aceluiași acces gratuit la pornografie și mulți dintre ei fac asta. Un semn de avertisment pentru „imagini sângeroase” este atașat unora dintre aceste imagini, cum ar fi cele ale unui grup de soldați americani zâmbind și bătând palma în fața rămășițelor arse ale unui irakian, cu titlul „Arzi, iubite, arzi în flăcări”.

Fotografii-trofeu din alte epoci

Astfel de imagini ne aduc aminte de „fotografiile-trofeu” care înfățișează bărbați și femei de culoare linșaji și arși de vii în Statele Unite între anii 1880 și 1930, în timp ce martorii și făptașii pozau pentru aparatul de fotografiat. În capitolul anterior am văzut că aceste imagini sunt emblematice pentru dezumanizare în stadiul ei cel mai rău, deoarece, în afară de faptul că înfățișează tortura și uciderea americanilor de culoare pentru „crime” adesea imaginare împotriva albilor, fotografiile care depun mărturie despre

aceste evenimente au devenit cărți poștale, pentru a fi vândute și trimise prietenilor și rudelor. Unele dintre imagini prezentau copii mici zâmbind, aduși de părinții lor să asiste la chinul bărbaților și femeilor de culoare ucși cu violență. Un catalog documentar cu multe dintre aceste cărți poștale se găsește în cartea recentă *Fără refugiu*.⁵³

Astfel de fotografii-trofeu au fost făcute și de soldații germani în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, înfățișând atrocitățile comise împotriva evreilor polonezi și a rușilor. Am remarcat în capitolul anterior că și „oamenii obișnuiți”, polițiști germani în rezervă care inițial rezistaseră invitației de a executa prin împușcare familii întregi de evrei, au ajuns, cu timpul, să-și fotografieze faptele ucigașe, în calitate de călăi.⁵⁴ Există încă documente vizuale ale unor astfel de execuții cu călăul lor cu tot, așa cum se poate vedea în cartea Janinei Struck *Fotografiind Holocaustul*.⁵⁵ Masacrul turcilor asupra armenilor este și el documentat cu fotografii, conținute într-un website dedicat acestui genocid.⁵⁶

Alt gen de fotografii-trofeu comune în epoca anterioară formulării drepturilor animalelor înfățișează vânători și pescari exultând alături de prada lor reprezentată de pești, tigri sau urși grizzly. Îmi amintesc că l-am văzut pe Hemingway într-o astfel de postură. Totuși, fotografia emblematică pentru vânătorul neînfriecat de safari îl prezintă pe președintele american Ted Roosevelt care stă mândru în spatele unui rinocer uriaș pe care tocmai l-a împușcat. Alta îl arată pe fostul președinte cu fiul său, Kermit, stând călare pe un bizon de apă, într-o poză nonșalantă, cu picioarele încrucișate și cu pușca în mână.⁵⁷ Astfel de fotografii-trofeu erau declarații publice despre puterea omului și dominația lui asupra marilor fiare ale naturii, învinse de îndemânarea, curajul și tehnologia sa. În mod curios, în aceste fotografii învingătorii apar mai degrabă încruntați, rareori zâmbesc; sunt învingători într-o luptă împotriva unor adversari formidabili. Într-un anumit sens, ei pozează ca micul David cu praștia sa în fața uriașului căzut, Goliat.

Exhibiționiști pozând pentru voyeuri

Fețele rânjite ale multora dintre gardienii din tura de noapte de la Abu Ghraib sugerează o altă dimensiune a fotografiilor-trofeu: exhibiționismul. Unele fotografii par ca și cum abuzurile erau numai suporturi la îndemână pentru ca exhibiționiștii să înregistreze extremele la care pot ajunge în acel cadrul neobișnuit. Acești exhibiționiști par că anticipează un public de voyeuri fervenți care vor savura aceste extravagante. Totuși, ei nu și-au dat seama că transmiterea și distribuirea facilă fac ca aceste imagini digitale să devină independente de fotograf; ei vor pierde controlul asupra celor care vor ajunge să le vadă - și astfel au fost prinși de autorități.

Cu excepția imaginii emblematice a torturării unui bărbat cu glugă cu electrozi la mâini, precum și a pozelor cu câini amenințându-i pe deținuți, celelalte fotografii-trofeu sunt de natură sexuală. Legătura dintre tortură și sexualitate le conferă o calitate pornografică deranjantă, dar fascinantă pentru mulți dintre cei care le văd. Suntem cu toții invitați în pivnița sado-maso pentru a ne uita mai de *aproape* la aceste excese în acțiune. Deși priveliștea abuzurilor este oribilă, oamenii continuă să le privească.

Am fost surprins să descopăr dimensiunile voyeurismului satisfăcut acum via World Wide Web. Un site numit simplu www.voyeurweb.com pretinde că atrage 2,2 milioane de vizitatori în fiecare zi.

Motive complexe și dinamică socială

Comportamentul uman este complex, astfel că adesea există mai mult decât un singur motiv pentru fiecare act și la Abu Ghraib cred că aceste imagini digitale au fost produsul unor motive multiple și al unei dinamici interpersonale, care se adaugă la sexualitate și exhibiționism. Status și putere, răzbunare și pedeapsă, dezindividualizare a celor neajutorați - este posibil ca toate acestea să fi fost implicate în abuzuri și în fotografierea acestora. În plus, trebuie să ținem seama că unele dintre ele au fost de fapt aprobate tacit și puse la cale de anchetatori.

Fotografiile înscenate folosite pentru a-i amenința pe deținuți

Există un motiv simplu pentru fotografiile-trofeu de la Abu Ghraib - anchetatorii civili și militari le-au cerut polițiștilor militari să pozeze pentru ele. O versiune a dramei, potrivit ofițerului în retragere Janis Karpinski, și raportată anterior de unii dintre soldații acuzați, a fost că inițial ideea de a face fotografiile era aceea de a le utiliza drept amenințare, pentru a ajuta la interogatoriu. „Ei au înscenat acele fotografii, pentru a obține mărturii, pentru a «grăbi lucrurile»", a spus Karpinski (4 mai 2006, în timpul unei mese rotunde la Universitatea Stanford). „Ei ar fi scos laptopurile, ar fi arătat fotografiile și le-ar fi spus deținuților: începe să vorbești sau mâine o să fii tu la baza piramidei. Era cu intenție, metodic.”⁵⁸

Desigur, este clar că în unele dintre fotografiile cineva pozează cu intenție: polițiștii militari zâmbesc la aparat, salută sau arată spre ceva anume din cadru. Fotografia dezumanizantă cu Lynndie England târând un deținut pe jos, de o lesă, are foarte probabil o astfel de origine. Totuși, tot ce era necesar pentru ca facilitarea socială să preia

controlul a fost ca *un* oficial să dea polițiștilor militari permisiunea de a face fie și numai una dintre aceste fotografii ale abuzurilor. Această permisiune a deschis poarta spre o nouă activitate nocturnă: a dat naștere și mai multor scene de rău creativ la lucru. Odată pornit procesul, nu i se mai putea întrevădea un sfârșit, pentru că le mai *alunga* plictiseala, *le oferea răzbunare*, *demonstra* putere, *le dădea* distracție și jocuri sexuale - până ce Joe Darby a tras alarma și a pus capăt spectacolului.

Fotografiile de la Abu Ghraib

Profesorul de literatură comparată Judith Butler ne invită să interpretăm din alt punct de vedere semnificația fotografiilor de la Abu Ghraib, renunțând a vedea în ele un capriciu al unui polițist militar. Mai degrabă, susține ea, polițiștii militari erau „fotografi implicați” ale căror imagini reflectau valorile de bază ale armatei lor: homofobia, misoginismul și dominanța asupra dușmanilor.⁵⁹

A obține status, a te răzbuna

Să recunoaștem statusul în general redus al rezerviștilor în ierarhia militară, status care era și mai degradant pentru un polițist militar desemnat să facă parte din tura de noapte la o închisoare oribilă. Ei își dădeau seama că se află la fundul butoiului, lucrând în condiții mizerabile, primind ordine de la civili, și nu puteau recurge la sprijinul unor autorități cărora să le pese suficient de mult încât să verifice ce se întâmplă acolo. Singurii care aveau un status mai redus decât ei erau deținuții.

De aceea, natura abuzurilor, ca și înregistrarea lor serveau la stabilirea dominanței sociale neechivoce a fiecărui gardian asupra tuturor deținuților, prin această comparație cu inferiorii. Tortura și abuzul erau exerciții de putere pură, pentru a demonstra controlul absolut asupra inferiorilor. Unii dintre acești gardieni aveau nevoie de fotografii pentru a se convinge de superioritatea lor și pentru a face public statutul lor dominant printre cei de seama lor, prin intermediul fotografiilor. Acestea le dădeau „dreptul de a se lăuda”. Este de asemenea probabil că rasismul era implicat într-o anumită

măsură, cu atitudini generale negative față de arabi, ca un „altul” foarte diferit. Acesta era un mod de a transfera ostilitatea generată de atacurile teroriste din 11 septembrie asupra tuturor oamenilor cu pielea măslinie, de origine arabă.

Un motiv mai direct, împărtășit de mulți soldați, era răzbunarea pentru camarazii uciși sau grav răniți de rebelii irakieni. Este evident că s-a ajuns la acte de răzbunare împotriva acelor deținuți care s-au revoltat sau despre care s-a spus că au violat un adolescent. De exemplu, cei șapte deținuți îngrămădiți în piramidă au fost trimiși în Corpul 1A după ce se revoltaseră în Camp Ganci și au rănit o femeie MP. Umilirea și lovirea lor a fost pentru „a le da o lecție” despre consecințele pierderii controlului. De exemplu, singurul deținut pe care l-a lovit vreodată Chip Frederick a fost cel pe care l-a izbit cu pumnul în piept pentru că a fost acuzat că a aruncat piatra care a rănit-o pe femeia MP. Obligarea deținuților să simuleze felajia sau să se masturbeze în fața femeilor-soldat și apoi înregistrarea acestei umiliri erau mai mult decât o simplă tactică de înjosire. Erau scenariile sexuale ale polițiștilor militari ca răzbunare destinată deținuților despre care ei credeau că au depășit limitele.

Deziridividualizarea și efectul Mardi Gras

Totuși, cum explicăm concepția lui Lyndie England că erau doar „jocuri și distracții”? În acest caz, cred că este implicată *deziridividualizarea*. Anonimatul persoanei și cel al locului, pe care le-am remarcat anterior, pot crea o stare mentală alterată care, combinată cu difuziunea responsabilității pentru acțiunile proprii, induce dezindividualizare. Actorii se implică în acțiunile fizice de mare intensitate fără o planificare rațională și fără să țină seama de consecințe. Trecutul și viitorul cedează locul unui prezent imediat, unei perspective hedoniste asupra timpului. Este un spațiu mental în care emoția domină asupra rațiunii și constrângerile impuse de obicei pasiunilor slăbesc.

Este „efectul Mardi Gras”: a trăi pentru un moment sub o mască îți ascunde identitatea și lasă frâu liber pornirilor libidinale, violente și egoiste, care de obicei sunt restricționate. Atunci comportamentul explodează ca răspuns la cerințe situaționale imediate, fără să existe

o conspirație sau premeditare. Am văzut ce s-a întâmplat când fenomenul *împăratul muștelor* a fost adus în laboratorul meu de la Universitatea New York, când femeile dezindividualizate administrau în voie șocuri electrice din ce în ce mai puternice unor victime inocente. El a fost recreat și printre unii dintre gardienii de la închisoarea Stanford. În aceste situații, ca și la Abu Ghraib, constrângerile sociale standard împotriva agresivității și acțiunilor antisociale sunt suspendate, pe măsură ce oamenii dobândesc experiența unor domenii din ce în ce mai largi de libertate comportamentală.

La fel cum eu nu mi-am încurajat gardienii să acționeze sadic, nici armata nu și-a încurajat gardienii să se angajeze în abuzuri sexuale împotriva deținuților. Totuși, în ambele situații a prevalat o normă generală de permisivitate, care a creat senzația că gardienii pot face aproape tot ce le place, deoarece nu sunt responsabili personal și pot să scape nepedepsiți pentru orice fapte, fiindcă nimeni nu-i supraveghează. În acel context, raționamentul moral tradițional este redus, acțiunile vorbesc mai tare decât lecțiile de mult învățate și impulsurile dionisiace suprimă raționalitatea apolinică. Dezangajarea morală a operat pentru a schimba peisajul mental și emoțional al celor prinși în această rețea.

Abuzuri comparabile ale soldaților de elită britanici și americani

Dacă aceste principii social-psihologice despre care cred că operează în acea tură de noapte de la Corpul 1A nu sunt specifice individului, ci situației, ar trebui să găsim abuzuri similare în alte cadre asemănătoare, săvârșite de soldați diferiți în aceeași zonă de conflict, într-adevăr, există cel puțin două exemple verificate de astfel de comportamente - fiecare aproape trecut cu vederea de mass-media americane.

Soldații britanici staționați la închisoarea Basra din Irak au abuzat și ei sexual de deținuții lor, forțându-i să simuleze sodomia unii cu alții, după ce i-au dezbrăcat la piele. Fotografiiile lor au șocat publicul britanic, căruia nu i-a venit să creadă că tinerii săi ar putea vreodată să facă lucruri atât de îngrozitoare și chiar să le înregistreze. Faptul

că unul dintre abuzatori era un erou decorat într-o luptă anterioară a fost o încălcare încă și mai grosieră a așteptărilor publicului britanic. Și mai rău, și mai la obiect, a fost ceea ce au relatat știrile BBC pe 29 iunie 2004: „Soldații britanici făceau schimb de fotografii cu abuzuri. În rândul trupelor britanice s-au făcut schimburi cu sute de fotografii care prezentau acte de brutalitate împotriva deținuților irakieni.” Mai mulți soldați, membri ai Regimentului Lancashire al regiunii - corp militar de elită -, au trimis unele dintre imagini ziarului *Daily Mirror*, una dintre ele înfățișând un deținut cu capul acoperit cu o glugă, lovit cu patul puștii, cu o armă îndreptată spre cap și pe care soldații urinau. Soldații au pretins că existau mult mai multe fotografii ale unor astfel de abuzuri, pe care le schimbau între ei, într-o „cultură a schimbului de imagini”. Comandanții militari le-au distrus însă, atunci când au fost găsite în bagajele lor, când părăseau Irakul.

În ediția din 12 mai 2004 a emisiunii *60 Minutes II*, Dan Rather de la CBS a difuzat o înregistrare video filmată de un soldat american care a dezvăluit condițiile, similare, de la Camp Bucca și Abu Ghraib. Filmul înfățișează disprețul manifestat de un tânăr soldat de sex feminin pentru deținuții irakieni. Ea spune: „Deja am avut doi deținuți care au murit [...] dar cui îi pasă? Doi indivizi mai puțin pe capul meu!” Mai mulți soldați care au fost la Camp Bucca și care sunt acuzați de abuz asupra deținuților i-au spus lui Rather că „problema începea cu ierarhia superioară - aceeași care comanda și la Abu Ghraib atunci când au fost făcute fotografiile torturilor și abuzurilor.”⁵⁰

Alt exemplu înregistrat pentru o astfel de pierdere a controlului a implicat soldați americani din Divizia 82 Aeropurtată, staționați la baza operativă avansată (FOB) Mercury de lângă Fallujah. Era locul în care rebelii și alți captivi erau închiși temporar înainte de a fi trimiși la Abu Ghraib. „[Cetățenii din Fallujah] ne spuneau «cigasi maniaci» pentru că știau că, dacă erau prinși și închiși la noi înainte de a merge la Abu Ghraib, pentru ei însemna iadul.” Această relatare a unui sergent continuă prin a descrie cum „nenoroceau o PSC (persoană sub control)”, prin bătaie și tortură severă. El continuă: „Toată lumea din tabără știa ce să facă: vrei să scapi de frustrare, te duci la cortul cu PSC. Era un sport, într-un fel.”

Alt sergent de la aceeași unitate a prezentat motivele sale pentru abuz, care presupunea ruperea picioarelor deținuțului cu o bătă de baseball din metal: „în unele zile ne plictiseam și îi puneam pe toți să stea într-un colț, apoi îi obligam să formeze o piramidă. Asta era înainte de Abu Ghraib, dar era la fel. Făceam asta ca să ne amuzăm.”

Căpitanul Ian Fishback, ofițer în această „unitate de elită”, mărturisește organizației Human Rights Watch (septembrie 2005) despre abuzurile pe scară largă care aveau loc în acea închisoare asupra deținuților. El a admis că și soldații săi imortalizau groaznicele lor fapte prin imagini digitale. „La [FOB Mercury] au spus că au avut fotografii asemănătoare cu cele de la Abu Ghraib, și pentru că semănau atât de bine cu ce s-a întâmplat la Abu Ghraib, soldații le-au distrus. Le-au ars. Citatul exact era: «Ei [soldații de la Abu Ghraib] intraseră în bucluc pentru aceleași lucruri pe care noi am fost îndemnați să le facem, deci am distrus fotografiile.»”⁶¹

Ne vom mai întâlni cu căpitanul Fishback în capitolul următor, unde vom vedea descrierea detaliată a acestuia a abuzurilor săvârșite de unitatea lui care se potrivesc cu cele din Corpul 1 A, cu excepția abuzului sexual.

judecarea sergentului ivan frederick

Echipa de investigatori și procurori militari a investit un zel considerabil în pregătirea cazurilor împotriva fiecăruia dintre cei șapte polițiști militari acuzați. (Dacă comandamentul militar responsabil de Abu Ghraib ar fi investit o mică parte a acestei atenții și a acestor resurse pentru supravegherea și menținerea disciplinei, nu ar mai fi fost nevoie de aceste procese.) Planul lor de joc era simplu

și convingător. După ce au adunat suficiente dovezi și mărturii, au făcut oferte de înțelegere cu fiecare dintre acuzați, prin care cele mai dure sentințe posibile puteau fi reduse dacă se declarau vinovați și depuneau mărturie împotriva camarazilor lor din Poliția Militară. Procesele au început cu cei mai puțin implicați, ca Jeremy Sivits, pentru a „spune totul” despre fiecare dintre ceilalți, continuând până la principalii trei acuzați: Frederick, Graner și England.

Împotriva lui Frederick s-au reținut cinci acuzații. Într-o stipulare a faptelor, parte a înțelegerii, acuzatul le-a acceptat drept adevărate, susceptibile de a fi dovedite și documentate cu dovezi admisibile:

Conspirație pentru maltratarea deținuților. Acuzațiile de conspirație sunt de obicei greu de probat în procesele civile fără dovezi fizice, scrise, audio sau video despre planificarea actelor respective. Totuși, în cazul polițiștilor militari, conspirația consta în participarea la o *înțelegere non-verbală* cu alți MP în Corpul 1A al zonei grele. Aceasta implică existența unei „conspirații fără cuvinte” între acuzat și Davis, Graner, Ambuhl, Harman, Sivits și England. Se spune despre ei că, în calitate de grup, au fost de acord să „se angajeze în acte specifice cu scopul de a maltrata deținuții (subordonați), ceea ce este o încălcare a articolului 93 din Codul Uniform de Justiție Militară”. Cum au făcut asta? Cu coada ochiului, dând din cap sau prin gesturi cu mâna? Și, de asemenea, înseamnă că s-au angajat în aceste activități concertat și de aceea, retrospectiv vorbind, trebuie să fi existat o conspirație *a priori*?

Neglijarea îndatoririlor. Ca subofițer responsabil, Frederick „avea datoria de a-i trata pe toți deținuții cu demnitate și respect și de a-i proteja în prezența sa de abuzuri, cruzime și maltratare”. El și-a neglijat toate aceste îndatoriri.

Maltratarea deținuților. Acest paragraf se referă la deținutul cu glugă și electrozi atașați de degete, care a fost făcut să creadă că, dacă va cădea de pe cutia pe care era forțat să stea, va fi electrocutat. Frederick a prins unul dintre electrozi de mâna stângă a

deținutului și a fotografiat evenimentul ca pe un „suvenir”. (În acuzație se menționează motivul pentru care acest deținut, poreclit „Gilligan”, a fost obligat să stea în picioare pe cutie timp îndelungat într-o poziție stresantă. El era ținut „treaz ca parte a unui program de gestionare a somnului. Gestionarea somnului include de obicei exercițiul fizic riguros ca modalitate de a-l ține pe un deținut treaz înainte de a fi interogat.”) Mai sunt și alte specificări ale maltratării mai multor deținuți: piramida umană și plasarea unui deținut, poreclit „Căcăcilă” (pentru că se acoperea cu fecale) între două tărgi (într-o încercare de a-l determina să renunțe la acest obicei), și așezarea pentru fotografie stând în picioare deasupra deținutului. (Trebuie menționat că medicii au recomandat acest tratament: legarea deținuților instabili psihic între două tărgi, pentru a evita ca ei să se autorănească; deci nu a fost ideea lui Frederick, el respectând protocolul medical.)

Agresiune prin lovire. Frederick a lovit un deținut cu pumnul în piept „cu destulă forță ca să-i provoace acestuia dificultăți de respirație”. (Acest deținut era unul dintre rebelii aduși în Corpul 1A după încercarea de evadare și lovirea unei femei polițist militar în Camp Ganci.)

Acte indecente cu alte persoane. Această acuzație se referă la forțarea mai multor deținuți să se masturbeze în fața unui grup de soldați bărbați și femei și a altor colegi de suferință, în timp ce erau fotografiați. „În circumstanțele existente, comportamentul acuzatului a fost de natură să discrediteze forțele armate și a prejudiciat ordinea și disciplina” - astfel continuă comentariul fotografiilor în actul de acuzare. „Aceste fotografii și alte imagini luate de acuzat și de ceilalți conspiratori au fost făcute din motive personale. Imaginile au fost salvate pe computerele personale și nu în scopuri oficiale.”

Procesul

Procesul lui Frederick a avut loc la Bagdad (20,21 octombrie 2004), în ciuda motiunii apărării, care a cerut strămutarea lui în Statele

Unite. Deoarece eu am refuzat să merg într-un loc atât de periculos, m-am dus la Baza Navală de la Napoli, unde am depus mărturie într-o videoconferință, dintr-o încăpere de înaltă securitate. Era un cadru dificil, deoarece, în primul rând, mărturia mea a fost distorsionată de ecou și în al doilea rând, imaginile de la proces care apăreau pe ecranul video încremeneau uneori. Dificultatea era agravată și de faptul că vorbeam spre un ecran TV, nu interacționam cu judecătorul. Pentru a face lucrurile încă și mai dificile, mi s-a spus să nu folosesc notițele în timpul mărturiei, ceea ce însemna să-mi amintesc sutele de pagini ale celor cinci rapoarte de anchetă pe care le citisem cu atenție, plus toate celelalte informații de fond pe care le adunasem despre Frederick și despre condițiile din Corpul 1A.

Pentru că Frederick se declarase deja vinovat, mărturia mea se *concentra* pe specificarea influențelor situaționale și sistemice asupra comportamentului său, influențe induse prin acțiunea unui cadru anormal asupra unui tânăr normal. Am prezentat și rezultatele evaluării psihologice, aspectele pozitive ale trecutului său înainte de a primi misiunea în Corpul 1A și fragmente din convorbirea pe care am avut-o cu el. Am făcut aceste lucruri în ideea de a susține concluzia că Frederick nu avea tendințe patologice atunci când a intrat în acest context comportamental. Am spus că *situația a* fost cea *care a* generat comportamentele sale aberante, pentru care îi pare rău și de care este vinovat.

Am mai spus clar și că, încercând să înțeleg ce impact au avut dinamicile sociale situaționale asupra acțiunilor lui Frederick, încerc să fac o analiză conceptuală care de obicei nu este luată în seamă suficient atunci când se pronunță sentințele. În plus, prezentându-mi competențele și relevanța pentru acest caz, am schițat principalele trăsături și câteva paralele între experimentul Stanford și mediul abuzurilor de la închisoarea Abu Ghraib. (Mărturia mea completă apare la paginile 294-330 ale *Stenogramelor procesului lui Ivan „Chip” Frederick*, octombrie 2004. Din păcate, nu există o versiune online.)

Procurorul, maiorul Michael Holley, a respins argumentul meu situațional. El a susținut că Frederick cunoștea diferența dintre bine

și rău, avea instruire militară adecvată și, în esență, a făcut o alegere rațională de a adopta în comportamentele imorale și prejudiciante de care era acuzat. Astfel, el a dat toată vina pe predispoziția lui Frederick de a face deliberat rău, negând astfel orice influențe situaționale sau sistemice. El a mai spus că prevederile Convenției de la Geneva erau în vigoare și soldații ar fi trebuit să-i cunoască limitele. Acest lucru nu este adevărat: vom vedea în capitolul următor că președintele George Bush și consilierii lui au schimbat definiția acestor deținuți, precum și pe a torturii, într-un set de circulare legale care au făcut Convenția de la Geneva caducă în timpul acestui „război împotriva terorii”.

Verdictul

Judecătorul militar, colonelul James Pohl, a avut nevoie doar de o oră pentru a pronunța verdictul „vinovat” la toate capetele de acuzare. Frederick a fost condamnat la opt ani de închisoare. Mărturia mea, ca și elocventa pledoarie a avocatului său, Gary Myers, nu au avut nici o influență asupra sentinței. Toți factorii situaționali și sistemici pe care i-am prezentat în detaliu au avut prea puțină valoare pe scena relațiilor publice internaționale stabilite de armată și de ierarhia administrației Bush. Ei trebuiau să arate lumii și poporului irakian că sunt „aspri cu infracțiunile” și pedepsesc sever această mână de soldați turbați, „merele stricate” din coșul armatei americane, altminteri bune. Numai după ce toți vor fi judecați, condamnați și încarcerați, numai atunci această pată de pe imaginea armatei americane se va putea estompa.⁶²

Charles Graner a refuzat să se declare vinovat și a primit o sentință de zece ani. Într-o serie complicată de procese, Lynndie England a fost condamnată la trei ani de închisoare. Jeremy Sivits a primit un an, iar Javal Davis, șase luni. Sabrina Harman a scăpat cu o sentință ușoară de șase luni, pe baza dovezilor de comportament favorabil irakienilor înainte de a fi trimisă în misiune la Abu Ghraib. În fine, Megan Ambuhl a fost pusă în libertate.

Câteva comparații relevante

Nu există nici o îndoială că abuzurile comise de Chip Frederick au provocat suferință fizică și emoțională deținuților lăsați în grija lui, umilind și mâniind familiile acestora. El a pledat vinovat și a fost găsit vinovat, dându-i-se o sentință aspră. Din perspectiva iraniană, a fost o sentință prea indulgentă; din punctul meu de vedere a fost prea severă, date fiind circumstanțele care au facilitat și susținut abuzurile. Totuși, este instructiv să comparăm sentința lui cu cea a altui soldat din alt război, care a fost găsit vinovat de crime capitale împotriva civililor.

Una dintre petele mai vechi pe mândria armatei Statelor Unite a apărut în timpul Războiului din Vietnam, când soldații din Compania Charlie au invadat satul My Lai în căutarea unor luptători ai Vietcong. Nu i-au găsit, dar stresul cronic, frustrările și temerile militarilor au explodat într-o furie inimaginabilă împotriva civililor locali. Peste cinci sute de femei, copii și bătrâni vietnamezi au fost uciși cu focuri de armă automată trase de la distanță mică sau au fost arși de vii în colibe lor; multe femei au fost violate și masacrate. Unele dintre ele au fost chiar scalpate! Descrieri terifiante ale acestor atrocități sunt făcute cu seninătate de unii dintre acești soldați în filmul *Interviuri cu veteranii de la MyLai*. Seymour Hersh prezintă detaliat masacrul în cartea sa, *My Lai 4*, care l-a demascat public pentru prima dată, un an mai târziu.

Un singur soldat a fost judecat de un tribunal militar pentru aceste crime: locotenentul William Calley Jr. Superiorul său, căpitanul Ernest Medina, care a participat la această misiune de „caută și distruge” și care a raportat că a tras personal în civili, nu a fost nici măcar pus sub acuzare. Căpitanul Medina, poreclit „Câinele turbat”, era cu adevărat mândru de oamenii săi din Compania Charlie, susținând: „Am devenit cea mai bună companie din batalion.” Poate a fost o judecată prematură.

Locotenentul Calley a fost găsit vinovat de uciderea a o sută nouă civili vietnamezi la My Lai. Sentința inițială de închisoare pe viață a fost redusă la trei ani și jumătate, pe care i-a petrecut în

cazarmă, sub formă de arest la domiciliu; el nu a fost încarcerat nici măcar o zi. Publicul larg nu știe că ulterior el a fost exonerat pentru aceste crime în masă și s-a întors în comunitatea lui, începând să susțină conferințe și devenind un onorabil om de afaceri. Poate că lucrurile ar fi stat cu totul altfel dacă ar fi fost un simplu soldat și nu un ofițer. Ar fi fost oare la fel dacă ar fi existat „fotografii-trofeu” făcute de soldații din Compania Charlie, fotografiile care ar fi făcut să devină viu și real ceea ce nu reușesc să transmită cuvintele despre astfel de atrocități? Eu cred că nu.

Alt set de comparații relevante sunt cele între polițiștii militari din tura de noapte și alți soldați care au fost recent acuzați și condamnați de instanțe militare pentru diferite delictе. Este clar faptul că, deși condamnați pentru delictе similare sau chiar mai grave, sentințele date acestora din urmă au fost mult mai blânde.

Sentința maximă a *sergentului Frederick* pentru delictеle sale putea fi de zece ani de închisoare, lăsare la vatră dezonorantă (DD) și degradarea până la cel mai mic grad (E1). Acceptând să pledeze vinovat, el a primit opt ani de închisoare, DD, E1 și retragerea tuturor plăților și drepturilor, inclusiv anularea a douăzeci și doi de ani de contribuții la fondul de pensii.

Caporalul Berg a fost găsit vinovat de omor prin neglijență, autorănire și declarații false și ar fi putut primi unsprezece ani de închisoare. Sentința lui a fost de numai optsprezece luni și E1.

Sergentul clasa 1 Price a fost găsit vinovat de agresiune, maltratare și obstrucționarea justiției. Sentința maximă era de opt ani de închisoare, DD, E1. Însă a fost sancționat doar cu reducerea rangului până la cel de sergent - nici o zi de închisoare, fără DD.

Caporalul Graner a fost găsit vinovat de agresiune, maltratare, conspirație non-verbală, acte indecente și neglijență la datorie. Sentința

maximă era de cincisprezece ani de închisoare, DD, E1. A primit zece ani de închisoare, DD, E1.

Soldatul Brand a fost găsit vinovat de agresiune, maltratare, declarații false sub jurământ, schilodire. Sentința maximă: șaisprezece ani de închisoare, DD, E1. A primit *numai* reducerea rangului la E1.

Sergentul (numele este secret) a fost găsit vinovat de atac, folosire ilegală a armei de foc, jaf, neglijență la datorie. Sentința maximă: douăzeci și patru de ani și jumătate de închisoare, DD, E1. A primit numai o scrisoare de mustrare.

Soldat Lynndie England a fost găsită vinovată de conspirație, maltratare și acte indecente. Sentința maximă: zece ani de închisoare, DD, E1. A primit trei ani de închisoare.

Sergentul clasa 1 Perkins a fost găsit vinovat de atac grav, atac și lovire și obstrucționarea justiției. Sentința maximă: unsprezece ani și jumătate, DD, E1. A primit numai șase luni închisoare, reducerea rangului la cel de sergent.

Căpitanul Martin a fost găsit vinovat de atac, atac grav, obstrucționarea justiției și comportament nepotrivit pentru un ofițer. Sentința maximă: nouă ani de închisoare. A primit patruzeci și cinci zile de închisoare.

Este clar că instrumentele de măsură ale justiției militare nu au fost echilibrate pentru aceste delikte comparabile. Cred că fotografiile-trofeu au fost cele care au atârnat considerabil mai greu în balanță în sentința pronunțată împotriva polițiștilor militari din tura de noapte. Pentru un set complet de astfel de comparații și o listă cu *șaiszeci* de soldați care au fost judecați de tribunalele militare, plus sentințele lor, ca și pentru alte clarificări legate de dosarul abuzurilor de la Abu Ghraib, puteți consulta website-ul: <http://www.supportmpscapegoats.com>.

transformarea gardianului ivan frederick în deținutul nr. 789689

În încercarea de a descrie efectul Lucifer, ne-am concentrat pe înțelegerea transformării caracterului uman. Poate că una dintre cele mai serioase și mai rare transformări imaginabile are loc atunci când cineva trece de la o poziție de putere, în calitate de gardian, la una de totală lipsă de putere, ca deținut. Acesta este tristul caz al unui fost priceput ofițer corecțional, soldat conștiincios și soț iubitor. El a fost foarte afectat, aproape zdrobit de verdictul dat împotriva lui de tribunalul militar și de tratamentul crud de care a avut parte în închisoare. Chip Frederick este acum redus la un număr - 789689 -, un deținut din „Warehouse Road”, în închisoarea Fort Leavenworth. După ce a fost condamnat la Bagdad, Chip a fost trimis în Kuwait, unde a fost dus la carceră, chiar dacă nu reprezenta nici un pericol, nici pentru sine și nici pentru alții. El descrie condițiile de acolo ca amintindu-i din închisoarea Abu Ghraib; apoi situația lui s-a înrăutățit când a fost închis la Fort Leavenworth.

Lui Chip i s-au administrat medicamente pentru insomnie, depresie și atacuri de anxietate, de care suferea de când a izbucnit scandalul. Totuși, în închisoarea din Kansas i s-a refuzat orice medicație, fiind forțat să „se dezintoxice”. Aceasta însemna să nu doarmă și să fie mereu sub stres. „Nu cred că mai pot, nu cred că mai suport”, spunea el de Crăciun, în 2004.⁶³

A fost trimis într-o celulă mică și rece, cu numai două pături subțiri și fără pernă, obligat să îmbrace ciorapi murdari, purtați, și lenjerie pătată de urină și fecale. Tratamentul lui subuman a fost și mai drastic atunci când a fost mutat în Texas pentru procesul unui camarad polițist militar. Soldații i-au smuls de pe uniformă cele nouă panglici de onoare pe care le obținuse în peste douăzeci de ani de serviciu militar, în timp ce el privea, cu lacrimi în ochi. Mai mult, ca să-i pună sare pe rană, a fost adus în fața tribunalului, astfel ca mass-media să-l vadă în zdrențe. În fiecare zi i se

amintește că nu faci lucruri care umilesc armata Statelor Unite fără să fii drastic pedepsit.

Acum, după ce s-au încheiat toate procesele „celor șapte de la Abu Ghraib”, tratamentul aplicat lui Chip Frederick s-a ameliorat. Face cursuri de frizer în închisoare, pentru a învăța o nouă meserie, deoarece nu va mai putea lucra niciodată ca ofițer corecțional. „Mi-ar fi plăcut să fiu reprimat în Armată, pentru a mă întoarce și a dovedi ce pot. Eu nu am renunțat niciodată și cred că puteam face o diferență. [...] Eram gata să mor pentru țara mea, pentru familia și prietenii mei. Voiam să fiu cel care face diferența. [...] Sunt mândru că am fost în serviciul patriei mele o bună parte din viața mea de adult.”⁵⁴

Vedeți paralela cu Stew-819, deținutul din cadrul experimentului Stanford care insista să se întoarcă în închisoarea noastră pentru a le arăta colegilor că nu este un deținut rău? Ne amintește și de un experiment clasic în psihologia socială, care a arătat că loialitatea unui individ față de un grup este cu atât mai mare cu cât inițierea în acest grup a fost mai grea.⁶⁵

Și viața Marthei Frederick a fost zdruncinată de aceste procese, încercări și necazuri. Vă amintiți poate că ea este ofițer corecțional în închisoarea din Pennsylvania, unde ei s-au cunoscut. „Abu-Irak este groapa inumanului și Abu a devenit mormântul în care a intrat viața mea așa cum o știi. [...] Niciodată nu voi mai avea o viață normală, așa cum o știam eu odinioară. Viața a devenit o luptă continuă pentru a mă ridica deasupra dărâmăturilor aceluia loc, financiar și mental.”⁶⁶

Un alt efect al acestei povești triste este decizia recentă a Marthei de a divorța de Chip, din cauza poverii financiare și emoționale pe care trebuie să o îndure. Această decizie este pentru el încă o lovitură devastatoare. Totuși, ea rămâne constantă în sprijinul pe care i-l acordă. Mi-a scris: „Am stat lângă el, în fața lui și-n spatele lui tot timpul. Și voi continua să fac asta, chiar dacă am rupt legăturile căsniciei. Dar pur și simplu nu mai pot continua să trăiesc în acest gol.”⁶⁷

În fin al, mai există și un alt răspuns trist la întrebarea dacă a meritat aplicarea acelor interogatorii abuzive. Au furnizat ele oare

informațiile operative cerute de comandamentul militar și civil? Poate, deși e puțin probabil, poate că au furnizat ceva informații, dar nu atât de multe și de importante încât să justifice pagubele aduse imaginii morale a Americii sau suferința celor interogați și impactul psihologic de durată asupra anchetatorilor. Desigur, cei din administrație vor spune că au obținut ceea ce căutau, dar că sunt informații secrete, deci nu ne vor putea spune niciodată cât de mult au ajutat tehnicile coercitive în războiul lor împotriva terorismului și în războiul secundar împotriva insurgenților. Nu sunt imuni la minciună, pentru a-și acoperi urmele. Totuși, cei mai mulți experți în tortură și anchete polițienești sunt de acord că astfel de abuzuri fizice comise cu tactici de umilire și degradare produc ra-reori dovezi demne de încredere. Obții mărturisiri și confesiuni construind o relație, nu intimidând, câștigând încrederea celui alt, nu exacerbându-i ura.

V-am prezentat reacțiile negative ale unora dintre soldații care au participat la aceste interogatorii militare. Erau prea mulți deținuți nevinovați, care nu aveau nici o informație utilă de oferit; erau prea puțini anchetatori instruiți, încă și mai puțini traducători și exista o presiune prea mare de sus pentru a obține informații imediat - fără nici un comentariu. Specialistul în științe politice și expert în tortură Darius Rejali a făcut publice îndoielile sale referitoare la validitatea unor astfel de proceduri de anchetă folosite în toate bazele militare din Irak, Gitmo și Afghanistan. El susține că există un consens în jurul ideii că, în condiții de coerciție fizică, oamenii spun orice. Veți găsi declarații privind acest efect în documente oficiale ale guvernului SUA, inclusiv în Manualul de interogatorii al Armatei SUA (FM 30-15), Manualul Kubark al CIA (1963) și Manualul de Exploatare a Resurselor Umane (1985). Într-unul dintre eseurile sale de pe Salon.com, Rejali afirmă că tortura poate exercita o atractivitate obscură, dându-i anchetatorului plonjat în acest proces o excitație ca de drog, dar lăsând în urma ei o moștenire de distrugere care nu se poate estompa decât după câteva generații.⁶⁸

note finale

În capitolul următor, centrul nostru de interes se va muta de la soldații individuali prinși într-un cadru comportamental inuman, pentru a lua în considerare rolul pe care l-a jucat sistemul în crearea condițiilor care au favorizat abuzurile și torturile de la Abu Ghraib și din multe alte închisori militare. Apoi vom examina complexe influențe sistemice care au operat pentru a crea și susține o „cultură a abuzului”. În primul rând, vom trece în revistă fragmente din mai multe investigații militare independente asupra abuzurilor. Acest lucru ne va permite să evaluăm măsura în care investigațiile au implicat variabile de sistem, cum sunt deficiențele de conducere, insuficiența sau lipsa instruirii specifice misiunii, inadecvarea resurselor și prioritatea reprezentată de interogare-mărturisire, în calitate de contribuitori majori la ceea ce s-a întâmplat în acea tură de noapte de la Abu Ghraib. Apoi vom examina rapoartele Human Rights Watch despre alte abuzuri comparabile, unele chiar mai grave, recunoscute de ofițeri ai Diviziei 82 aeropurtate de elită din Irak. Ne vom lărgi căutarea pentru a investiga modurile în care ierarhiile militare și guvernamentale au creat situații similare în alte închisori militare, pentru a facilita „războiul împotriva terorismului” și „războiul împotriva insurgenților”. Putem face acest lucru cu ajutorul interviurilor și analizelor raportate într-un documentar PBS Front/ine, „O chestiune de tortură” (18 octombrie 2005), care detaliază rolul administrației Bush și al ierarhiei militare în aprobarea torturilor de acest fel la închisoarea Guantanamo Bay și apoi transferarea lor la Abu Ghraib și mai departe.

În capitolul următor voi trece de la rolul de specialist în științele comportamentului devenit reporter de investigații, pe care l-am jucat în capitolul de față, la cel de procuror. Voi acuza anumiți membri ai ierarhiei militare de deturnarea autorității lor pentru a face operațională tortura la închisoarea Guantanamo Bay și a exporta apoi aceste tactici la Abu Ghraib. Ei au dat Poliției Militare și Informațiilor militare permisiunea de a utiliza aceste tactici de tortură - pentru care se folosesc termeni asanați, edulcorați - și nu au asigurat conducerea,

supravegherea, responsabilizarea și instruirea specifică misiunii, necesare polițiștilor militari în acea tură de noapte la Corpul 1 A. Voi afirma că astfel ei sunt vinovați atât prin ceea ce au făcut, cât și prin ceea ce au omis.

Aducând Sistemul în fața unei judecăți ipotetice, vom sfârși prin a-i pune pe lista justiției pe președintele Bush și pe consilierii săi, din cauza rolului lor în redefinirea torturii ca procedeu acceptabil, ca o tactică necesară în războiul lor omniprezent și nebulos împotriva terorismului. Ei mai sunt acuzați și de scoaterea rebelilor capturați și a tuturor „străinilor” aflați sub arest militar de sub protecția oferită de Convenția de la Geneva. Secretarul Apărării, Rumsfeld, este acuzat de crearea centrelor de interogare în care „deținuții” au fost supuși unei serii de „abuzuri” extrem de coercitive, cu scopul dubios de a obține de la ei mărturii și informații. El este probabil responsabil și de alte violări ale standardelor morale americane, cum este programul guvernamental extraordinar de trimitere a deținuților valoroși în alte țări, al căror potențial lucrativ este exploatat, în sensul în care acestea admit folosirea torturii.

Intenționez să arăt că Sistemul, de la Bush la Cheney și Rumsfeld și de aici în jos, de-a lungul ierarhiei, a pus fundațiile acestor abuzuri. Dacă este așa, atunci noi, ca societate democratică, avem multe de făcut pentru a asigura prevenirea pe viitor a abuzurilor, insistând ca sistemul să-și modifice trăsăturile structurale și politice operaționale în centrele sale de interogare.

Vom încheia următorul capitol într-o notă optimistă, deoarece la Abu Ghraib s-a pus într-adevăr la punct un plan pentru a-i instrui mai bine pe polițiștii militari, personalul MI și pe anchetatorii în exercițiul funcției. Colegul meu psiholog, colonelul Larry James, a fost trimis acolo în mai 2004 pentru a institui un nou set de proceduri operaționale care vor stopa probabil tipul de violențe pe care le-am examinat în acest capitol. De un interes special este hotărârea ca toți polițiștii militari și alți membri relevanți ai personalului să vizioneze DVD-ul cu experimentul Stanford, ca parte a instruirii lor. Cum s-a ajuns la acest lucru și ce efect are - iată câteva dintre veștile bune care vor veni din acest loc izvorâtor de vești rele.

Acest aspect pozitiv ne va duce apoi în capitolul final, unde vom încerca să echilibrăm o parte din aspectele negative cu care ne-am confruntat în lunga noastră călătorie, cu ajutorul a *două* perspective încurajatoare despre felul în care pot fi deprinse câteva modalități de a rezista influențelor nedorite asupra comportamentului nostru, și apoi despre celebrarea eroilor și a eroismului.

În final, recunosc că pentru unii lideri poate părea exagerat ca eu să pun accentul pe paralela între micul nostru experiment de la Stanford, într-o închisoare simulată, și periculoasele realități ale unei închisori din zona de conflict. Nu deosebiri fizice contează, ci dinamicile psihologice de bază, care sunt comparabile.⁶⁹ Voi arăta în continuare că mulți anchetatori independenți au făcut astfel de comparații, ca în Raportul Schlesinger (citat la începutul acestui capitol) și raportul fostului ofițer de marină specialist în criptografie, Alan Hensley. În analiza sa asupra celor acuzați de aceste abuzuri, Hensley concluzionează:

În cazul Abu Ghraib, un model descris în detaliu în studiul Zimbardo, construit din factori virtual identici, precum și dovezile empirice rezultate din el au fost disponibile, pentru a emite cu cea mai mare siguranță predicția că acest lanț de evenimente se va produce fără deliberare conștientă din partea participanților.⁷⁰

Vreau să pun capăt acestei faze a călătoriei noastre cu analiza șefului biroului de la Bagdad al revistei *Newsweek*, Ron Nordland, despre ceea ce crede el că a decurs prost într-un război care a început cu intenții bune.

Ce a mers rău? Multe lucruri, dar cel mai mare punct de cotitură a fost scandalul Abu Ghraib. Din aprilie 2004, eliberarea Irakului a devenit un exercițiu disperat de control al pagubelor. Abuzurile asupra deținuților de la Abu Ghraib au îndepărtat o mare parte a publicului irakian. Și culmea este că ele nici nu au funcționat. Nu există nici o dovadă că toate aceste maltratări și umiliri au salvat fie și o singură viață de american sau că au dus la capturarea vreunui mare terorist, în ciuda pretențiilor armatei că închisoarea a furnizat „informații operative”.⁷¹

SISTEMUL ADUS ÎN FAȚA JUDECĂȚII: COMPLICITATEA COMANDANȚILOR

Pledoaria finală patriotică a procurorului militar, maiorul Michael Holley, în procesul sergentului Ivan Frederick ne ajută să stabilim cadrul analizei referitoare la folosirea torturii asupra „combatanților ilegali” și asupra deținuților din închisorile militare din Irak, Afghanistan și Cuba.

V-aș reaminti, domnule, că și dușmanul se luptă pentru un moral bun, la fel cum ne luptăm și noi și acesta poate fi un punct în jurul căruia inamicii noștri ar putea să se unească în viitor. Și v-aș mai ruga să vă gândiți la dușmanii care se pot preda, în viitor. Este ceea ce noi ne dorim, în mod ideal. Vrem ca ei să fie atât de intimidați de puterea de luptă a armatei Statelor Unite, încât să se predea. Dar dacă un deținut - sau mai degrabă un inamic - crede că va fi umilit și supus unui tratament degradant, de ce nu ar continua să se lupte până la ultima [lui] suflare? Luptând așa, el va lua viețile soldaților noștri, care altminteri ar trăi. Acest tip de comportament [al polițiștilor militari acuzați] are impact pe termen lung și în cele

din urmă se repercutează asupra soldaților, marinarilor, aviatorilor noștri, care ar putea fi capturați în viitor, precum și asupra tratamentului de care vor avea ei parte - și nu spun mai mult.

Procurorul continuă prin a evidenția că miza acestui proces și a celorlalte în care este judecat „grupul celor șapte de la Abu Ghraib” este însăși Onoarea Armatei.

În final, domnule, onoarea armatei Statelor Unite este în același timp prețioasă și perisabilă. Avem o încredere sacră în armata Statelor Unite, în toate armatele, dar în mod special în aceasta; pentru ea purtăm această mare responsabilitate și putere, puterea de a impune forța asupra celorlalți. Și unicul lucru care ne desparte de condiția de a impune puterea în mod nedrept și de a deveni un rival, o bandă, un grup de tâlhari este acela că avem acest simț al onoarei, simțul că facem ceea ce este corect, că urmăm ordinele care ni se dau și facem un lucru onorabil, iar acest comportament [abuzurile și tortura de la Abu Ghraib] degradează toate aceste lucruri. Și noi, ca oricare altă armată, avem nevoie de un standard moral înalt, la care să ne raliem.¹

Declarația mea finală în procesul Frederick a fost spontană, fără text scris. Am creionat câteva argumente-cheie care vor fi dezvoltate în acest capitol, furnizând o perspectivă completă pentru teoriile conform cărora forțe situaționale puternice și sistemice operau pentru a determina aceste abuzuri. Mai mult, de la încheierea procesului (octombrie 2004) au apărut alte dovezi care arată clar complicitatea unei serii de comandanți militari la abuzurile și tortura din Corpul 1A de la Abu Ghraib. Iată textul declarației mele:

Raportul Fay și raportul Taguba indică faptul că acest abuz ar fi putut fi prevenit dacă armata ar fi folosit resursele și preocuparea pe care le-a desfășurat pentru acest proces - Abu Ghraib nu s-ar fi întâmplat vreodată. Dar Abu Ghraib a fost tratat cu indiferență. Nu avea nici o prioritate, avea aceeași prioritate redusă pentru

securitate ca muzeul arheologic din Bagdad (ale cărui comori au fost prădate după ce Bagdadul a fost „eliberat”, în timp ce soldații asistau pasiv). Amândouă sunt obiective militare de prioritate redusă și primul s-a întâmplat să erupă în aceste nefericite circumstanțe. Deci cred că armata este judecată aici, în special toți ofițerii aflați în ierarhie deasupra sergentului Frederick, care ar fi trebuit să știe ce se întâmplă, care ar fi trebuit să prevină aceste fapte, ar fi trebuit să le oprească și ar fi trebuit să se confrunte cu ele. Ei sunt singurii care ar trebui judecați. Sau, dacă sergentul Frederick este responsabil într-o anumită măsură, sentința lui, oricare ar fi aceea, cred că trebuie să fie moderată de responsabilitatea întregii ierarhii.²

În acest capitol, calea noastră va urma mai multe direcții, care ar trebui să ne conducă la dezvăluirea, în spatele ecranului întunecat al disimulării, a rolului central deținut în drama de la Abu Ghraib de mai mulți jucători-cheie - regizorii, scenariștii și directorii de scenă care au făcut posibilă această piesă tragică. Într-un anumit sens, polițiștii militari nu erau decât actori, „șapte personaje în căutarea unui autor” sau a unui regizor.

Sarcina noastră este de a determina care au fost presiunile sistemice care s-au exercitat din afară asupra situației din interiorul blocului pentru interogatorii de la Abu Ghraib. Trebuie să identificăm părțile implicate la toate nivelurile ierarhice în crearea condițiilor responsabile pentru implozia caracterului uman al acelor polițiști militari. Prezentând cronologia acestor forțe întrețesute, voi face schimb de roluri, de la cel de expert pentru apărare la cel de procuror. În această calitate, voi prezenta un nou fel de rău modern, „răul administrativ”, care constituie fundația pentru complicitatea ierarhiei politice și militare la aceste abuzuri și torturi.³ Atât organizațiile publice, cât și cele private, deoarece operează într-un cadru legal și nu într-unui etic, pot provoca suferință și chiar moartea oamenilor, urmând raționamente reci pentru a împlini scopurile urmărite de ideologia lor, un plan major, o ecuație costuri-beneficii sau un calcul pentru profit. În aceste condiții, scopurile justifică întotdeauna mijloace eficiente.

investigațiile asupra abuzurilor de la abu ghraib demască deficiențe ale sistemului

Ca răspuns la numeroasele relatări referitoare la abuzuri, nu numai la Abu Ghraib, dar și la închisorile militare pretutindeni din Irak, Afghanistan și Cuba, Pentagonul a realizat cel puțin douăsprezece anchete oficiale. Am urmărit îndeaproape jumătate dintre ele, pregătindu-mi rolul în apărarea sergentului Ivan Frederick. În acest capitol, voi marca cronologic unele din aceste rapoarte-cheie și voi pune în evidență concluziile lor, cu citate exacte. Astfel, ne vom face o idee despre felul în care niște ofițeri de rang înalt și oficiali ai guvernului au evaluat cauzele torturii și abuzului. Deoarece toate aceste anchete, cu excepția uneia singure, au fost comandate de armată cu instrucțiuni precise de a se concentra asupra făptașilor, cele mai multe dintre ele nu au acuzat lideri militari și politici pentru rolul lor în crearea condițiilor care au condus la aceste abuzuri. Singura excepție a fost Raportul Schlesinger, care a fost ordonat de secretarul Apărării, Rumsfeld.

Căutând mai degrabă la baza decât la vârful ierarhiei, perspectiva acestor rapoarte este limitată și ele nu sunt nici atât de independente și nici atât de non-partizane pe cât ar fi de dorit. Totuși, ele ne oferă un punct de plecare în cazul nostru împotriva ierarhiei militare și administrative, pe care apoi îl vom completa cu rapoarte din media și de la agenții, precum și cu mărturiile la prima *mână* ale soldaților implicați. (Pentru o cronologie completă a abuzurilor de la Abu Ghraib și rapoartele anchetelor, vezi linkul din Note.⁴)

Raportul Ryder a fost primul care a transmis un semnal de atenționare

Șeful Poliției Militare, generalul-maior Donald Ryder, a pregătit primul raport (6 noiembrie 2003) la ordinul generalului Sanchez.

Ryder a fost riumit în august pentru a prezida o echipă de evaluare, la cererea unității de investigații criminale a armatei. Această unitate poartă indicativul CJTF-7 - o forță a Departamentului Apărării care cuprinde mai multe servicii: armată, marină, corpul pușcașilor marini, aviație și personal civil al Departamentului Apărării.

Acest document trece în revistă întregul sistem al închisorilor din Irak și recomandă modalități de îmbunătățire a acestuia. La sfârșit, Ryder concluzionează că au existat încălcări serioase ale drepturilor omului, ca și inadecvări „la nivelul sistemului” în privința instruirii și resurselor umane. Acest raport a suscitat îngrijorări referitoare la neclaritatea granițelor între polițiștii militari care aveau doar datoria să-i păzească pe deținuți, pe de o parte, și echipele de la Informațiile militare a căror misiune era de a-i interoga pe deținuți. MI încercau să-i incite pe MP să se angajeze în activități menite să-i „pregătească” pe deținuți pentru interogatoriu.

Această tensiune între MI și MP data din războiul din Afghanistan, unde MP au lucrat cu MI pentru a „crea condițiile favorabile pentru interviurile care urmau”, un eufemism pentru acțiunile menite să frângă voința deținuților. Ryder a cerut stabilirea procedurilor „pentru a defini rolul soldaților din Poliția Miliară [...] separând clar acțiunile gardienilor de cele ale personalului de informații militare”. Raportul său ar fi trebuit să atragă atenția tuturor celor responsabili de sistemul de închisori militare.

În ciuda acestei contribuții valoroase, „Ryder și-a subminat propriul avertisment”, conform părerii jurnalistului Seymour Hersh, spunând că situația nu a ajuns încă la un punct critic. Deși unele proceduri nu au fost respectate, a spus el, nu a găsit „unități de Poliție Militară care au folosit cu intenție practici de detenție inadecvate”. Amintiți-vă că acest raport a apărut atunci când cele mai flagrante abuzuri din Corpul 1A atingeau apogeul, în toamna lui 2003, dar înainte de dezvăluirea specialistului Joe Darby (13 ianuarie 2004). Articolul lui Hersh din revista *New Yorker* (5 mai 2004), care a făcut public scandalul, spune în final despre raportul Ryder: „Ancheta sa a fost în cel mai bun caz un eșec și în cel mai rău caz o acțiune de mușamalizare.”⁵

Raportul Taguba este amănunțit și dur⁶

imediat ce faimoasele fotografii au parvenit comandanților militari și echipei de investigații criminale, în ianuarie 2004, generalul Sanchez a fost forțat să treacă dincolo de acțiunea întreprinsă de Ryder pentru a scoate armata basma curată. El l-a numit pe generalul Antonio M. Taguba pentru a realiza o investigație completă a acuzațiilor de abuz asupra deținuților, evadări neraportate ale deținuților și numeroase deficiențe în materie de disciplină și responsabilitate. Taguba a realizat o muncă admirabilă, într-o anchetă detaliată și extinsă care a fost dată publicității în martie 2004. Deși intenția era ca ea să rămână secretă, deoarece lansa acuzații directe de neglijență în serviciu la adresa unor ofițeri, dar și a altora, și deoarece conținea ca dovezi unele din „fotografii”, raportul era prea suculent pentru a nu ajunge în mass-media (probabil contra unor sume mari).

Raportul Taguba a „transpirat” în ziarul *New Yorker*, acolo unde principalele sale descoperiri și fotografiile au fost publicate în articolul lui Hersh, dar acest lucru s-a întâmplat numai după ce pozele au ajuns și la producătorii emisiunii *60 Minutes II* și au fost prezentate în ediția din 28 aprilie 2004. (Vă amintiți că acestea au reprezentat motto-ul aventurii mele.)

Taguba nu a pierdut deloc timpul, contestând raportul celui-lalt general. „Din nefericire, multe dintre *problemele sistemice* care au apărut în timpul evaluării [lui Ryder] sunt aceleași care fac subiectul acestei investigații”, scrie el. (Italicele au fost adăugate pentru subliniere.) „De fapt, multe dintre abuzurile suferite de deținuți au avut loc în timpul sau în preajma perioadei de evaluare.” Raportul Taguba continuă: „Contrar datelor din raportul generalului-maior Ryder, eu am aflat că personalul din Compania 372 Poliție Militară, Brigada 800 Poliție Militară, a primit instrucțiuni pentru a schimba procedurile din instituție pentru a «crea condițiile» pentru interogatoriile MI.” Raportul lui a arătat clar că ofițerii de la *Informațiile militare, agenții CIA, persoanele* cu contracte private și OGA (din alte agenții guvernamentale)

„au cerut în mod activ ca gardienii MP să creeze condiții fizice și mentale pentru interogarea martorilor”.

În sprijinul afirmației sale, Taguba citează declarațiile sub jurământ ale unor gardieni despre complicitatea personalului de la Informațiile militare și a anchetatorilor.

Specialistul Sabrina Harman, din Compania 372 MP, a raportat în declarația ei depusă sub jurământ în privința incidentului în care un deținut a fost așezat pe o cutie cu fire electrice atâr-nate de degetele de la mâini și de la picioare, precum și de penis, „că datoria ei era să-i mențină pe deținuți treji”. Ea a spus că MI vorbeau cu caporalul Grainer (sic): „MI voiau să-i facem să vorbească. Este datoria lui Grainer (sic) și a lui Frederick să facă lucruri pentru MI și OGA, pentru a-i determina pe acești oameni să vorbească.”

Taguba a prezentat mărturia sergentului Javal Davis despre ceea ce a observat referitor la influența MI și OGA asupra gardienilor MP:

„Am văzut deținuți din secțiunea de detenție a MI, aripa 1A, obligați să facă diferite lucruri chestionabile din punct de vedere moral. Ni s-a spus că în aripa 1A există reguli și POS (proceduri operative standard) diferite. Niciodată nu am văzut un set de reguli sau POS pentru acea secțiune, erau doar zvonuri. Soldatul responsabil pentru 1A era caporalul Graner. El a declarat că agenții și soldații MI îi cereau să facă diverse lucruri, dar scris nu era nimic de care să se poată plânga (sic).” Când a fost întrebat de ce regulile din 1 A/1 B erau diferite de cele din restul aripilor, sergentul Davis a declarat: „Restul aripilor cuprind deținuți obișnuiți, iar în 1A/1B sunt deținuți ai Informațiilor militare.” întrebat de ce nu i-a informat pe superiorii săi despre acest abuz, sergentul Davis a declarat: „Deoarece am presupus că, dacă făceau lucruri ieșite din comun sau în afara directivelor, cineva ar fi spus ceva. (Observați că apare încă o dată răul reprezentat de inacțiune.) Deci aripa aparținea MI și se părea că personalul MI aprobă abuzul.” Sergentul Davis a mai spus

că a auzit MI insinuând la urechea gardienilor că trebuie să-i abuzeze pe deținuți. Întrebat ce anume au spus MI, el a declarat: „Înmuiați-l pe individul ăsta pentru noi.” „Asigurați-vă că va avea o noapte proastă.” „Asigurați-vă că primește tratamentul.” El susține că aceste comentarii au fost făcute în fața caporalului Granier (sic) și a sergentului Frederick. În final, sergentul Davis a spus: „Din câte am înțeles, personalul MI l-a felicitat pe Granier (sic) pentru felul în care a tratat deținuții. Exemple erau formule ca: «Bună treabă, cedează foarte repede. Răspund la fiecare întrebare. În sfârșit, dau informații bune.» și «Continuă așa.» Lucruri de felul ăsta.”

Declarația dată lui Taguba de specialistul Jason Kennel, Compania 327 MP, amintește de gardienii din experimentul meu de la Stanford, care le luau deținuților saltelele, cearșafurile, hainele și pernele ca pedeapsă pentru încălcări ale regulilor:

„L-am văzut goi, dar MI ne spuneau să le luăm saltelele, cearșafurile și hainele.” El nu și-a putut aminti cine din MI i-a cerut să facă asta, dar a comentat: „Dacă voiau să fac ceea ce-mi cereau, trebuia să-mi dea ordine scrise.” Ulterior el a fost informat că: „Nu putem face nimic care să-i pună pe deținuți în situații rușinoase.”

Acesta este numai un exemplu pentru inconsecvențele continue între realitatea situației abuzive și încurajarea neoficială adresată de MI și de alții din respectivul bloc polițiștilor militari, ca să-i abuzeze în continuare pe deținuți. În timp ce pe de o parte dădeau ordine verbale de abuz, pe de altă parte declarația publică oficială insista că „nu tolerăm abuzarea deținuților sau orice altceva în afara tratării lor umane”.

Interesant pentru stabilirea unor paralele cu experimentul Stanford este accentul pus de raportul Taguba pe necesitatea de uniformitate la „numărători”. Să ne reamintim rolul central pe care au ajuns să-l joace „numărătorile”, ca ocazii pentru abuz asupra deținuților noștri din experiment. „Felul în care Batalionul 320 MP realiza numărătorile fizice ale deținuților duce lipsă de

standardizare." Raportul continuă acuzând lipsa de standardizare la numărătoare:

Fiecare aripă dintr-o locație dată făcea numărătorea altfel. În unele li se cerea deținuților să se alinieze în șiruri de câte zece, în altele trebuia să stea pe coloane sau deținuții erau mutați la un capăt al holului și numărați în timp ce treceau la celălalt capăt.

Raportul Taguba specifică faptul că înalți lideri militari cărora li s-a atras atenția în legătură cu abuzarea extremă a deținuților au recomandat Curtea Marțială, dar nu au trecut la acțiune. Deoarece ei aveau cunoștință de abuzuri, inacțiunea lor a întărit astfel impresia că nu vor exista pedepse pentru abuzarea deținuților.

Alt exemplu evident pentru faptul că nivelul ierarhic superior al brigăzii nu avea nici o comunicare cu soldații și nici nu asigura eficiența lor tactică se referă la incidentul de abuz asupra deținuților care a avut loc în Camp Bucca, Irak, pe 12 mai 2003. [...] O anchetă extinsă a Diviziei de Investigații Criminale (DIC) a evidențiat faptul că patru soldați din Batalionul 320 MP au lovit și bătut acești deținuți, în urma unei misiuni de transport de la baza aeriană Talii. [...]

Împotriva acestor soldați au fost preferate formularea de acuzații pe baza Codului Uniform de Justiție Militară și efectuarea unei anchete pe baza articolului 32*, condusă de locotenent-colonel Gentry. El a recomandat Curtea Marțială pentru toți cei patru acuzați, recomandare sprijinită și de generalul de brigadă Karpinski. În ciuda acestui abuz dovedit, nu există nici o dovadă că generalul de brigadă Karpinski a încercat să le amintească soldaților din Brigada 800 MP de cerințele Convenției de la Geneva referitoare la tratamentul deținuților sau a întreprins ceva pentru a se asigura că astfel de abuzuri nu se vor mai repeta. Nu există vreo dovadă nici că

* Potrivit procedurilor militare ale Statelor Unite, ancheta pe baza articolului 32 se face pentru a stabili dacă abaterile de la Codul Militar sunt suficient de serioase pentru ca acuzatul să fie remis Curții Marțiale (n. tr.).

locotenent-colonelul Phillabaum, comandantul soldaților implicați în abuzurile de la Camp Bucca, a avut vreo inițiativă pentru a se asigura că soldații lui sunt corect instruiți în legătură cu tratamentul deținuților.

Ceea ce avem aici este o absență de comunicare, de instruire și de conducere

Taguba oferă multe exemple pentru a demonstra că soldații și polițiștii militari nu erau bine instruiți și nu li s-au dat resursele și informațiile de care aveau nevoie pentru a-și îndeplini dificila funcție de gardieni în închisoarea Abu Ghraib. Raportul menționează:

În brigada 800 MP și unitățile subordonate există o lipsă generală de cunoaștere, implementare, accentuare a cerințelor de bază legale, regulamentare, doctrinare și de comandă. Tratamentul deținuților politici și a celor de drept comun, după procesarea inițială, era inconsecvent de la un loc de detenție la altul, de la bloc la bloc, de la tabără la tabără și *chiar de la tură la tură, în toată brigada 800 MP*. (Italicele au fost adăugate pentru a sublinia diferențele între turele de zi și cele de noapte de la Corpul 1A.)

Raportul continuă:

Instituțiile de detenție de la Abu Ghraib și Camp Bucca și-au depășit semnificativ capacitatea maximă prevăzută, în timp ce corpul de gardieni duce lipsă de personal și resurse. Acest dezechilibru a contribuit la înrăutățirea condițiilor de viață, la evadări și la lipsa de responsabilitate în mai multe locuri de detenție. Supraaglomerarea închisorilor limitează și abilitatea de a-i identifica și separa pe liderii deținuților, care pot organiza evadări și revolte în interiorul închisorii.

În raport se identifică apoi una dintre problemele ridicate de Chip Frederick în aripa sa, respectiv cea a numeroșilor civili neidentificați care intră și ies și le dau ordine lui și celorlalți membri ai personalului.

În general, civilii angajați de guvernul Statelor Unite (Titan Corporation, CACI etc.), cetățenii unor țări și angajații locali nu par să fie supravegheați adecvat în interiorul instituției de detenție de la Abu Ghraib. În timpul inspecției noastre acolo, aceștia circulau peste tot, având acces liber în aria deținuților. Prezența civililor în costume variate, civile și de camuflaj, în interiorul și în jurul zonei deținuților, creează confuzie și este posibil să fi contribuit la dificultățile în procesul de responsabilizare și de detectare a evadărilor.

Taguba dă mai multe exemple de deținuți care evadează sau se revoltă și descrie confruntări mortale între polițiștii militari și deținuți. În fiecare caz, raportul repetă concluzia: „Echipei de anchetă nu i-au fost furnizate informații despre descoperirea acestor incidente, factorii declanșatori sau acțiunile corective.” Raportul ia act și de o revoltă majoră a deținuților care a avut consecințe letale, una dintre cele menționate de Chip Frederick ca preludiu la transferul liderilor revoltei la Corpul 1 A, unde au fost apoi abuzați.

24 noiembrie 2003. Revoltă și împușcarea a doisprezece deținuți. [...] Se presupune că mai mulți deținuți au declanșat o revoltă în jurul orei 13.00 în toate blocurile din tabăra Ganci. Consecințele au fost împușcarea mortală a trei deținuți, rănirea a nouă dintre ei și a nouă soldați americani. O anchetă 15-6 condusă de colonelul Bruce Falcone (Brigada 220 MP, comandant-adjunct) a ajuns la concluzia că deținuții s-au revoltat protestând împotriva condițiilor de viață, că revolta a devenit violentă, că utilizarea forței non-letale era ineficientă și, după ce comandantul Batalionului 320 MP a executat *Golden Spike*, planul de urgență, a fost autorizată folosirea forței letale.

Ce sau cine era de vină pentru această revoltă și pentru folosirea forței letale pentru a o stăpâni? Taguba trage concluzia că erau implicate mai multe probleme. El notează:

Factorii care au contribuit au fost lipsa de instruire temeinică a gardienilor, POS slabe sau insuficiente, lipsa unei numărători formale

înainte de schimbarea turei, lipsa de repetiții și de antrenament, amestecul de încărcături letale și mai puțin letale ale armelor, lipsa rapoartelor postacțiune, comunicarea deficitară și neînțelegerea regulilor de angajament, supraaglomerarea, lipsa de standardizare a uniformelor și deficiențele de comunicare între comandanți și soldați.

Taguba a fost îngrijorat în mod special de faptul că instruirea evident inadecvată a brigăzii de Poliție Militară nu a fost niciodată corectată, deși situația era bine cunoscută comandamentului militar.

Consider că brigada 800 MP nu a fost instruită adecvat pentru o misiune care implica operarea unei închisori sau instituții penale din complexul Abu Ghraib. Așa cum a demonstrat comisia de evaluare Ryder, și eu sunt de acord că unitățile Brigăzii 800 MP nu au primit instruirea specifică în perioada de mobilizare. Unitățile de Poliție Militară nu au primit misiuni precise înainte de mobilizare și în timpul instruirii postmobilizare și de aceea nu s-au putut antrena pentru misiuni specifice. Instruirea realizată la locul de mobilizare a fost dezvoltată (sic) și implementată la nivelul companiei, lipsind cu desăvârșire sau într-o măsură foarte mare direcționarea și supervizarea la nivelul batalionului și brigăzii; aceasta consta în principal în sarcini obișnuite și instruire pentru impunerea legii. Totuși, nu am găsit nici o dovadă că nivelul ierarhic superior, deși era la curent cu această deficiență, ar fi cerut vreodată instruire specifică pentru corecție de la comandantul Școlii de Poliție Militară, de la Instituția de Detenție a Armatei SUA din Mannheim, Germania, de la șeful Poliției Militare a Armatei sau de la Batalionul *Disciplinar* al Armatei SUA de la Forth Leavenworth, Kansas. [...]

Această anchetă arată că generalul de brigadă Karpinski și echipa ei nu au alocat corect resursele pe toată aria de operațiuni comune din Irak. Instituția centrală de detenție din Bagdad (BCCF Abu Ghraib) adăpostea în mod normal șase-șapte mii de deținuți, fiind operată de un singur batalion. La polul opus, închisoarea pentru deținuți de mare vizibilitate găzduiește doar circa o sută de deținuți și este condusă tot de un singur batalion. [...]

În afară de faptul că personalul era mult subdimensionat, calitatea vieții soldaților în misiune la Abu Ghraib era extrem de slabă. Nu existau săli de mese, magazine, frizerii sau dispozitive MWR (Moral, Welfare and Recreation - pentru moral, bună dispoziție și recreere). Aveau loc numeroase atacuri cu mortiere, atacuri aleatorii cu arme ușoare și grenade, iar în închisoare exista o amenințare serioasă Sa adresa vieții soldaților și deținuților. Complexul de detenție era și el supraaglomerat și brigăzii îi lipseau resursele adecvate și personalul pentru a rezolva probleme logistice serioase. În fine, ca urmare a asocierilor din trecut și familiarității între soldații brigăzii, se pare că adesea prietenia prevalează asupra relațiilor adecvate între lider și subordonat.

Taguba atrage atenția asupra comandanților neglijenți și ineficienți

Una dintre trăsăturile excepționale ale raportului generalului Antonio Taguba, în comparație cu toate celelalte anchete asupra abuzurilor de la Abu Ghraib, este disponibilitatea lui de a-i identifica pe acei comandanți care nu și-au exercitat corect comanda militară - meritând astfel o formă de pedeapsă militară. Merită să evidențiem aici unele dintre motivele în virtutea cărora generalul a acuzat mulți lideri militari pentru rolul lor în crearea unei comenzi devenite mai degrabă parodie decât un model de conducere militară. Aceștia au fost liderii care ar fi trebuit să furnizeze structura disciplinară pentru neajutorații polițiști militari.

În legătură cu misiunea Brigăzii 800 MP la Abu Ghraib, consider că aici au existat un conflict clar și lipsă de comunicare între, pe de o parte, comandantul Brigăzii 205 MI care controla baza operativă avansată (FOB - Forward Operations Base) Abu Ghraib (BCCF) după 19 noiembrie 2003 și, pe de altă parte, comandantul Brigăzii 800 MP, care controla operațiunile cu deținuții în interiorul FOB. Nu a existat o delimitare clară a responsabilității între comenzi, a existat prea puțină coordonare la nivelul de comandă și a lipsit integrarea celor două funcții. Coordonarea avea

loc la cel mai de jos nivel posibil, cu prea puțină supraveghere din partea comandanților. [...]

Batalionul 320 MP a fost stigmatizat ca unitate din cauza unui abuz anterior asupra deținuților, care a avut loc în mai 2003 la Dispozitivul de Detenție de la Bucea Theater (TIF), când se afla sub comanda locotenent-colonelului Phillabaum. În ciuda acestor deficiențe dovedite atât în calitate de comandant, cât și de lider, generalul de brigadă Karpinski a permis locotenent-colonelului Phillabaum să rămână la comandă în cel mai tulburat batalion al ei, păzind de departe cel mai mare număr de deținuți din Brigada 800 MP. [...]

Numeroși martori au declarat că S-1, maiorul Hinzman, și S-4, maiorul Green, au fost esențialmente disfuncționali, dar în ciuda numeroaselor plângeri, acești ofițeri nu au fost înlocuiți, ceea ce a avut un efect pernicios asupra eficienței și moralului personalului brigăzii. Mai mult, ofițerul jurist al comandantului de brigadă, locotenent-colonelul James O'Hare, pare să ducă lipsă de inițiativă și nu este dispus să accepte responsabilitatea pentru vreuna dintre acțiunile sale. Locotenent-colonelul Gary Maddocks, ofițerul executiv al brigăzii, nu a supravegheat adecvat personalul brigăzii, nu a stabilit prioritățile acestuia, nu a întreprins acțiuni corective deschise atunci când acestea erau necesare și nu a supravegheat funcțiile zilnice ale personalului. [...]

În plus, numeroși ofițeri și subofițeri au fost muștrați/cițați pentru erori de conduită în această perioadă.

Din lectura analizei lui Taguba, trebuie să trag concluzia că Abu Ghraib era o „grădină zoologică” la nivelul *ofițerilor*, dar și în tura de noapte a rezerveștilor MP din Corpul 1A. Doisprezece ofițeri și subofițeri au fost muștrați sau cițați (nu foarte grav) pentru erori de conduită, neglijență la datorie, lipsă de responsabilitate și abuz de alcool. Un exemplu grăitor este căpitanul Leo Merck, comandantul Companiei 870 MP, care a făcut fotografii nud cu soldații de sex feminin de sub comanda sa, fără știrea acestora. Un al doilea exemplu implică subofițeri care au tras gratuit cu armele M-16 în timp ce coborau din mașini, aruncând în aer fără voia lor, din neglijență, un *rezervor* de combustibili

Taguba a recomandat ca doisprezece dintre acești indivizi cu poziții de comandă, care ar fi trebuit să fie modele de rol pentru soldații și rezervații de sub comanda lor, să fie „înlăturați de la comandă/de la datorie și să primească un Memorandum de mustrare pentru ofițeri de rang”.

Raportul lui citează multe exemple specifice de erori de conducere pentru fiecare dintre următorii:

General de brigadă Janis L. Karpinski, comandant al Brigăzii 800 MP; colonel Thomas M. Pappas, comandant al Brigăzii 205 MI; locotenent-colonel (poliție) Jerry L. Phillabaum, comandantul Batalionului 320 MP; locotenent-colonel Steven L. Jordan, fost director al Centrului Unitar de Interogare și ofițer de legătură cu Brigada 2005 MI la Abu Ghraib; maior David W. DiNenna, S-3, Batalionul 320 MP și căpitan Donald J. Reese, comandant, Compania 372 MP.

Alți ofițeri de nivel inferior citați de Taguba sunt importanți pentru pozițiile lor în Corpul 1 A. Printre ei: locotenent Lewis C. Raeder, comandant de pluton, Compania 372 MP; sergent-major Marc Emerson, sergent operativ, Batalionul 320 MP; prim-sergent Brian G. Lipinski, Compania 372MP și sergent clasa întâi Shannon K. Snider, sergent de pluton, Compania 372 MP.

Raportul Taguba a enunțat o justificare comună pentru mustrarea celor care ar fi trebuit să conducă operațiunile din Corpul 1A - Reese, Raeder, Emerson, Lipinski și Snider. Fiecare dintre ei a fost acuzat că:

- nu s-a asigurat că soldații de sub comanda sa directă știu și înțeleg protecția asigurată deținuților de prevederile Convenției de la Geneva referitoare la tratamentul prizonierilor de război;
- nu și-a supravegheat adecvat soldații care lucrează și „vizitează” Corpul 1 din zona grea de la Abu Ghraib (BCCF);
- nu a stabilit corect și nu a impus standarde de bază pentru eficiență și responsabilitate;
- nu s-a asigurat că soldații de sub comanda lui directă sunt antrenați corect în operațiunile de internare și relocare.

Iată deci argumente care susțin afirmațiile lui Chip Frederick și ale altor gardieni MP din tura lui, anume că nu aveau de fapt habar de ceea ce este adecvat și ceea ce este inacceptabil în materie de pregătire a deținuților pentru interogatoriu.

Totuși, culpabilitatea nu le aparține doar militarilor. Această anchetă *arată și că mai mulți anchetatori și interpreți civili, care i-au implicat în mod incorect pe polițiștii militari în interogatoriile deținuților din Corpul 1 A, au contribuit personal la abuzuri.* Printre ei, raportul Taguba identifică următorii vinovați: maior Steven Stepanowicz, anchetator cu contract civil, CACI, Brigada 205 Informații militare, și maior John Israel, interpret cu contract civil, CACI, Brigada 205 Informații militare.

Stepanowicz este acuzat de a fi „permis și/sau cerut polițiștilor militari, care nu erau instruiți în tehnicile de interogare, să faciliteze interogatoriile «creând condiții» care nu erau nici autorizate și nici în acord cu regulile/politicile aplicabile. El știa cu claritate că instrucțiunile lui echivalau cu *abuzul fizic.*” (Sublinierea îmi aparține.) Este exact ceea ce au raportat Frederick și Graner că au fost încurajați să facă de către acești civili care păreau să fie la comanda principalei acțiuni din Corpul 1 A: obținerea de informații operative prin interogarea deținuților cu orice mijloace.

Efectul modelului negativ al „răului prin inacțiune” este revelat și de admonestarea de către Taguba a sergentului Snider pentru că „nu a raportat fapta unui soldat de sub comanda sa, care a abuzat deținuții călcând pe mâinile și picioarele lor goale în prezența sa”.

Înainte de a părăsi raportul Taguba pentru a trece la unele dintre descoperirile altor anchete independente, trebuie să tragem o concluzie despre culpabilitatea unor ofițeri militari și lucrători civili care nu au fost încă judecați pentru abuzurile de la Abu Ghraib.

Mai mulți soldați ai armatei americane au comis acte abominabile și grave încălcări ale legislației internaționale la Abu Ghraib/ BCCF și Camp Bucca, Irak. Mai mult, conducători-cheie din brigăzile 800 MP și 205 MI nu s-au supus regulamentelor stabilite, politicilor și directivelor de comandă în ceea ce privește prevenirea abuzurilor

asupra deținuților la Abu Ghraib (BCCF) și Camp Bucca în perioada august 2003-februarie 2004.

Mai exact, îi suspectez pe colonelul Thomas M. Pappas, locotenent-colonelul Steve L. Jordan, maiorul Steven Stepanowicz și maiorul John Israel că au fost, *f/le direct, fie indirect, responsabili de abuzurile de la Abu Ghraib (BCCF)* și recomand cu insistență o acțiune disciplinară imediată, cum este cea descrisă în paragrafele precedente, ca și inițierea unei anchete după procedura 15 pentru a determina dimensiunile complete ale culpabilității lor. (Sublinierea îmi aparține.)

Raportul Milolashek li învinovățește pe cei puțini

General-locotenent Paul T. Milolashek, inspector general al armatei, a trecut în revistă nouăzeci și patru de cazuri confirmate de abuz asupra deținuților din Afghanistan și Irak, precum și condițiile care au contribuit la aceste încălcări ale politicilor militare ale Statelor Unite (10 februarie 2004). Chiar dacă raportul identifică numeroase exemple de decizii defectuoase ale comandanților de rang înalt și ale ofițerilor militari, care au contribuit la aceste abuzuri, generalul Milolashek a concluzionat că abuzurile nu au rezultat dintr-o *politică* militară și nu au fost erori ale vreunui ofițer de rang înalt. Dimpotrivă, el a atribuit întreaga vină pentru comiterea acestor abuzuri în exclusivitate soldaților de rang inferior. Raportul Milolashek arată că aceste nouăzeci și patru de cazuri de abuz asupra deținuților în închisorile militare din Afghanistan și Irak se datorează pur și simplu „unor acțiuni neautorizate ale câtorva indivizi”. Astfel, inspectorul general a absolvit clar întreaga ierarhie superioară de orice responsabilitate. Cele nouăzeci și patru de cazuri de abuz trec deci mult dincolo de limitele turei de noapte din Corpul 1A.

Această „mușamalizare” la nivel înalt trebuie să fie luată împreună cu raportul Ryder ca un pachet „sacul cu peticul”. Totuși, înainte de a trece mai departe, este important să confruntăm această concluzie a generalului, după care vârful ierarhiei nu împărtășește responsabilitatea pentru aceste fapte, cu inconsecvențele din celelalte

descoperiri ale raportului. Raportul remarcă faptul că trupele au primit „directive ambigue de la comandament legate de tratamentul aplicat deținuților”. În plus, că politicile de interogare stabilite erau „neclare și conțineau ambiguități”. Mai observă și că decizia comandanților superiori (din închisorile irakiene) de a se baza pe directive de la închisoarea Guantanamo Bay (Gitmo) a fost greșită. Deținuții de la Gitmo erau considerați „combatanți străini” valoroși, care ar fi putut deține informații operative ce trebuiau extrase pentru lupta împotriva terorismului și insurgenței. Secretatul Rumsfeld a schițat un set de tactici rigide de interogare pentru a fi folosite cu acei deținuți; totuși, ele au fost „transportate” peste ocean spre închisorile din Irak și spre deținuții de rând. Raportul Milolashek afirmă că această acțiune a ofițerilor superiori „pare să contrazică termenii deciziei lui Rumsfeld, care postula explicit că directivele se aplică numai interogatoriilor de la Guantanamo; și acest lucru a dus la folosirea unor tehnici de interogare de «risc înalt», care lăseau un spațiu considerabil pentru erori de aplicare, mai ales în condițiile de mare stres din zona de luptă”.

Raportul Fay/Jones plasează vina mai sus și în afară⁷

General-locotenentul R. Jones l-a asistat pe general-maiorul George R. Fay în misiunea de a conduce o investigație asupra afirmațiilor că Brigada 205 de Informații militare era implicată în abuzurile *asupra* deținuților de la Abu Ghraib. Ei au mai investigat și dacă vreoa organizație sau un personal mai înalt poziționat decât comandamentul brigăzii au fost implicate în vreun fel în acele abuzuri.⁸ Deși raportul lor avansează atribuirea dispozițională standard, anume de a da vina pe făptuitorii individuali ai abuzurilor - acel „grup mic de soldați și civili corupți moral” -, el extinde cauzalitatea la factorii situaționali și sistemici într-un mod revelator.

„Evenimentele de la Abu Ghraib nu pot fi înțelese izolate, ca într-un vacuum.” Aceasta este pista urmată de Fay/Jones pentru a descrie felul în care „mediul operațional” a contribuit la abuzuri.

într-un mod compatibil cu analiza social-psihologică pe care am propus-o, raportul lor continuă detaliind puternicele forțe situaționale și sistemice care operează în interiorul și în jurul cadrului comportamental. Analizați semnificația următoarelor trei paragrafe extrase din raportul lor final:

General-locotenentul Jones a aflat că, deși ofițerii superiori nu au comis abuzuri la Abu Ghraib, ei poartă responsabilitatea pentru lipsa de supraveghere în acea închisoare, deoarece nu au răspuns prompt rapoartelor Comitetului Internațional al Crucii Roșii și au emis circulare care nu au oferit directive clare pentru a fi executate la nivel tactic.

General-maiorul Fay a aflat că din 25 iulie 2003 până în 6 februarie 2004, douăzeci și șapte membri ai Brigăzii 205 MI ar fi cerut, ar fi încurajat, ar fi trecut cu vederea sau ar fi solicitat personalului MP să abuzeze deținuții și/sau *au participat la abuzul asupra deținuților și/sau* au încălcat procedurile de interogare stabilite, legile și regulamentele aplicabile în timpul operațiunilor de interogare de la Abu Ghraib. (Sublinierea îmi aparține.)

Liderii unităților campate la Abu Ghraib sau cei care supravegheau soldații și unitățile de la Abu Ghraib nu și-au supravegheat subordonații și nici nu au oferit supervizare directă în această misiune importantă. Ei nu și-au disciplinat corespunzător soldații. Acești lideri nu au învățat din greșelile lor și nu au furnizat instruire specifică misiunii. [...] Absența unei conduceri eficiente a fost un factor care a împiedicat descoperirea din timp și întreprinderea de acțiuni pentru a preveni atât incidentele de abuz violent/sexual, cât și pe cele care țin de erori de interpretare/confuzie. [...] *Abuzurile nu s-ar fi întâmplat dacă ar fi fost urmată doctrina și ar fi fost realizată instruirea specifică misiunii.* (Sublinierea îmi aparține.)

Acest raport comun al generalilor trece în revistă mai mulți factori despre care ei au considerat că au contribuit la abuzurile de la Abu Ghraib. Sunt identificați șapte factori, cu contribuții de bază la abuzuri:

- „predispozițiile criminale ale indivizilor" (așa-zisele predispoziții ale polițiștilor militari rezerviști);
- „erorile de conducere" (factori sistemici);
- „relații disfuncționale de comandă în cadrul brigăzii și la eșaloanele superioare" (*factori sistemici*);
- „implicarea mai multor agenții/organizații în operațiunile de interogare de la Abu Ghraib" (factori sistemici);
- „lipsa unei selectări, certificări și apoi integrări eficiente a interogatorilor/analizatorilor/lingviștilor" (factor sistemic);
- „lipsa unei înțelegeri clare a rolurilor și responsabilităților MP și MI în operațiunile de interogare" (factori situaționali și sistemici);
- „lipsa siguranței și securității la Abu Ghraib" (factor situațional și sistemic).

Raportul Fay/Jones arată astfel că șase din cei șapte factori care au contribuit la abuzuri țin de sistem și situație și numai unul este factor dispozițional. Apoi raportul continuă prin a extinde acest punct de vedere punând în evidență numeroase deficiențe ale sistemului, care au jucat roluri-cheie în facilitarea abuzurilor.

Dacă privim dincolo de responsabilitatea personală, responsabilitatea liderilor și a comandamentului, problemele sistemice au contribuit și ele la crearea mediului instabil în care s-au produs abuzurile. Raportul listează câteva zeci de deficiențe sistemice specifice, de la chestiuni de doctrină și politici până la probleme de comandă și control și chestiuni de resurse și instruire.

Cooperarea cu activitățile ilegale CIA ca „muncă în echipă"

Am fost surprins să descopăr în acest raport critici deschise, publice, la adresa rolului jucat de CIA în interogatoriile abuzive, care se presupune că erau clandestine.

Lipsa sistematică de responsabilizare pentru acțiunile de interogatoriu și pentru deținuți greva toate operațiunile cu deținuți de

la Abu Ghraib. Este neclar cum și sub ce autoritate a putut plasa CIA deținuți cum este DEȚINUTUL-28* de la Abu Ghraib, deoarece nu exista nici un memorandum de înțelegere pe acest subiect între CIA și CJTF-I Jordan că ar trebui să li se permită să *opereze în afara regulilor și procedurilor locale stabilite*. (Sublinierea îmi aparține.)

Să ne oprim o clipă pentru a lăsa să rezoneze această declarație, înainte de a vedea cum a fost rezolvată chestiunea legăturilor armatei cu CIA. Fay/Jones observă: „Atunci când colonelul Pappas a ridicat chestiunea modului în care CIA folosește Abu Ghraib, cu colonelul Blotz, acesta din urmă l-a încurajat pe colonelul Pappas să coopereze cu CIA, deoarece făceau toți parte din aceeași echipă. Colonelul Blotz l-a sfătuit și pe locotenent-colonelul Jordan să coopereze.

Crearea unui mediu de lucru nesănătos

Modul în care a contribuit la un mediu nesănătos o astfel de muncă de acoperire „pe deasupra și pe dedesubtul legii” din partea agenților CIA este elaborat în raportul Fay/Jones cu o analiză psihologică:

Moartea DEȚINUTULUI-28 și incidente de felul celui care a implicat prezența armei încărcate în camera de interogatoriu erau bine cunoscute în comunitatea americană (atât MI, cât și MP) de la Abu Ghraib. Speculațiile și resentimentele au apărut pe fondul lipsei de responsabilitate personală, din conștiința faptului că există persoane care se află deasupra legilor și regulamentelor. Resentimentul a contribuit la mediul nesănătos care a existat la Abu Ghraib. Moartea DEȚINUTULUI-28 rămâne neelucidată.

Este notată în trecere folosirea operațională a anonimatului ca scut de protecție pentru ca un criminal să scape nepedepsit. „Ofițerii CIA care operau la Abu Ghraib foloseau nume false și nu și-au dezvăluit niciodată adevărata identitate.”

* Ulterior vom avea mai multe de spus despre acest deținut, Manadel al-Jamadi (n.a.).

Când cele spuse de polițiștii militari în apărarea lor se dovedesc adevărate

Ancheta Fay/Jones confirmă afirmațiile lui Chip Frederick și ale altor polițiști militari din tura de noapte, anume că multe din acțiunile lor abuzive au fost încurajate și susținute de mai mulți indivizi care lucrau pentru Informațiile militare în unitatea lor.

Polițiștii militari acuzați au afirmat că acțiunile lor au avut la bază instrucțiunile MI. Deși afirmațiile sunt *pro domo*, ele au o anumită bază reală. *Mediul creat la Abu Ghraib a contribuit la apariția unor astfel de abuzuri și la faptul că ele nu au fost descoperite de o autoritate mai înaltă o lungă perioadă.* Ceea ce a început ca nuditate și umilire, stres și exercițiu fizic s-a transformat în agresiune sexuală și fizică din partea unui grup mic de soldați și civili corupți moral și nesupravegheați. (Sublinierea îmi aparține.)

Acești generali-anchetatori au evidențiat de repetate ori rolurile importante jucate de factorii sistemici și situaționali în abuzuri. Totuși, ei nu pot renunța la atribuirea dispozițională a făptașilor ca o minoritate de indivizi „corupți moral”, așa-zisele „mere stricate” dintr-un coș altminteri fără probleme, plin-ochi de „comportamentul nobil al mării majorități a soldaților noștri”.

Câini cumsecade care săvârșesc fapte murdare

Raportul Fay/Jones a fost unul dintre primele care au detaliat și au culpabilizat câteva dintre tacticile „acceptate/folosite”, pentru a facilita interogatoriile eficiente. De exemplu, se remarcă aici că utilizarea câinilor a fost importată de general-maiorul Geoffrey Miller de la închisoarea Gitmo din Cuba, dar raportul adaugă: „Folosirea câinilor în interogatorii pentru «a-i înspăimânta» pe deținuți nu era autorizată”.

Câinii, care inițial aveau botniță, au fost aduși pentru a înspăimânta deținuții; nu a trecut mult până când li s-a scos botnița pentru a amplifica sentimentul de teamă. Raportul Fay/Jones a identificat un interogator civil (numărul 21, un angajat CACI) care folosea un

câine fără botniță în timpul unui interogatoriu și care a țipat la polițiștii militari, când animalul era folosit împotriva unui deținut, „să-l ducă acasă”. Pentru a arăta că animalul poate să sfâșie diverse lucruri, a fost asmuțit asupra saltelei deținutului. Alt anchetator (soldatul 17, Batalionul 2 MI) este acuzat de a nu fi raportat folosirea improprie a câinilor, la care ar fi fost martor atunci când dresorul i-a permis unuia dintre ei să „turbeze” sperii doi deținuți adolescenți, câinele fiind trimis fără botniță în celula lor. Acest anchetator nu i-a raportat nici pe cei doi dresori care se întreceau cum să-i sperie mai tare pe deținuți, până la punctul de a defeca în pantaloni. Ei pretindeau că i-au făcut deja pe mai mulți prizonieri să urineze pe ei atunci când erau amenințați de câini.

Deținuții dezbrăcați sunt deținuți dezumanizați

Folosirea nudității ca stimul pentru a menține cooperarea deținuților a fost importată din închisorile din Afghanistan și Guantamo. Atunci când a venit timpul de a folosi această tactică la Abu Ghraib, raportul Fay/Jones notează că „directivele autorității și opiniile legale corecte au devenit neclare. S-a transferat pur și simplu folosirea nudității în teatrul de operațiuni irakian. Folosirea vestimentației ca stimul incitant (nuditatea) este semnificativă, deoarece a contribuit la escaladarea «dezumanizării» deținuților și a creat cadrul pentru noi abuzuri, mai grave [din partea polițiștilor militari]”.

Când separarea devine izolare

Deși general-locotenentul Sanchez a aprobat tactica „izolării” pe lungi perioade a anumitor deținuți, se pare că el intenționa de fapt „separarea” lor de ceilalți prizonieri. Cu toate acestea, în zona dificilă de la Abu Ghraib, vorbele lui Sanchez au fost luate ca atare și mulți deținuți au fost total izolați, ca la carceră, de orice contact cu exteriorul, în afara „îngrijirilor cuvenite și hrănirii din partea gardienilor MP, precum și interogatoriilor MI”. Fay/Jones observă: „Aceste celule aveau o ventilație deficitară, nu aveau lumină și adesea deveneau excesiv de încinse sau de reci. Folosirea camerelor de izolare în zona dificilă de la Abu Ghraib nu era controlată sau

monitorizată îndeaproape. Fără instruire corespunzătoare, fără directive clare, fără experiență în această tehnică, atât MP, cât și MI au lărgit limitele spre alte și alte abuzuri - deprivarea senzorială și condiții de viață nesigure sau nesănătoase."

Atribuirea vinei: ofițeri, MI, interogatori, analiști, interpreți, traductori și medici

Raportul Fay/Jones se încheie stabilind culpabilitatea tuturor celor pe care ancheta i-a făcut responsabili pentru abuzarea deținuților la Abu Ghraib - douăzeci și șapte de indivizi, identificați cu numele sau codul de identificare. Pentru mine, semnificativ este numărul mare de oameni care știau despre abuzuri, la care au fost martori, la care chiar au participat în diferite moduri, și nu au făcut nimic pentru a le preveni, opri sau raporta. Ei au oferit polițiștilor militari „dovada socială” că este bine să continue, indiferent de ce aveau de gând să facă. Fețele lor zâmbitoare, tăcute, reprezentau un suport social din partea întregii echipe generale de investigare, care și-a dat acordul pentru abuzurile care ar fi trebuit să primească semnale de sancțiune, încă o dată, vedem cum răul prin inacțiune facilitează răul prin acțiune.

Adesea medicii și asistentele medicale s-au făcut vinovați de a nu fi ajutat victimele aflate în nevoie, de a fi fost martori pasivi la brutalități, și chiar de fapte mult mai grave. Ei semnav certificate de deces false și dădeau declarații mincinoase în ceea ce privea natura rănilor. Au încălcat jurământul lui Hipocrat și „și-au vândut sufletele pentru nimicuri”, potrivit profesorului de medicină și bioetică Steven H. Miles, în cartea sa *Jurământul trădat*,⁹

În fruntea listei de vinovați identificați de raportul Fay/Jones se află încă o dată ineptul colonel Pappas, cu douăsprezece acuzații, și locotenent-colonelul Stephen Jordan (directorul Joint Interrogation Debriefing Center). Următorii ofițeri, care nu sunt pe lista de vinovați a lui Taguba, sunt identificați ca vinovați de Fay/Jones: maiorul David Price (ofițer operativ la același centru), maiorul Michael Thompson (ofițer operativ adjunct la respectivul centru) și căpitanul Carolyn Wood, ofițer responsabil pentru elementul de control al investigațiilor (ICE) la respectivul centru.

Înainte de a trece în revistă unele dintre acțiunile reprobabile ale celor din partea de jos a distribuției, care au jucat atât rolul de regizori, cât și pe cel de public pentru cei șapte acuzați de la Abu Ghraib, este bine să ne oprim pentru o clipă ca să analizăm soarta căpitanului Carolyn Wood. În calitate de lider al Brigăzii 519 MI pe când era numai locotenent, Wood a avut un rol important, dar l-a jucat foarte prost. La închisoarea Bagram din Afghanistan, Wood a autorizat noi metode de interogatoriu mai dure care, nu se știe cum, s-au încheiat cu bătăi serioase administrate deținuților, într-un caz cu uciderea unui deținut și în altul cu agresarea sexuală a unei deținute de către trei dintre anchetatorii ei din MI. Raportul Fay/Jones notează: „Căpitanul Wood ar fi trebuit să aibă cunoștință de potențialul de abuz asupra deținuților la Abu Ghraib”, deoarece știa despre abuzurile anterioare ale soldaților ei din MI. Totuși, Wood a primit Steaua de Bronz pentru Merit după misiunea din Afghanistan și o altă Stea de Bronz și o promovare ca urmare a revelațiilor despre abuzurile de la Abu Ghraib.¹⁰ Dacă un astfel de lider obține înalte distincții, atunci ce înseamnă conducere necorespunzătoare în acest corp de armată?

Lipsa de intervenție din partea martorilor - numeroși observatori ai abuzurilor din Corpul 1A - a contribuit la perpetuarea abuzurilor. Printre cei identificați ca martori ai abuzurilor, dar care nu au făcut nimic în privința lor, au fost următorii:

- soldatul 15, anchetator MI, și soldatul 22 (care i-a auzit pe polițiștii militari spunând că folosesc deținuții ca „saci de box”, lovindu-i până la pierderea cunoștinței);
- soldatul 24, analist de informații (prezent în timpul abuzurilor asupra deținuților în mai multe fotografii);
- soldatul 25, anchetator (care „a crezut că e amuzant” când dresorii de câini îi speriau pe deținuți, aceștia alergând în celulele lor urmăriți de animale. Ea a mai fost prezentă și când a fost formată o piramidă din deținuți goi);
- soldatul 20, sanitar (care a fost martor la abuzarea deținuților și a văzut fotografii cu piramida de oameni goi);

- soldatul 01 sanitar (și ea a văzut piramida umană atunci când a fost chemată să acorde ajutor medical).

Mai sunt incluse persoanele menționate anterior care au văzut atacurile cu câini și nu au pus nici o întrebare dresorilor și nici nu au raportat abuzurile.

Mulți alții nu s-au mulțumit să fie martori tăcuți, ci s-au alăturat cu entuziasm trupei. Un analist militar (soldatul 10) a aruncat apă pe trei deținuți goi; un anchetator (soldatul 19) a participat activ la abuzul celor trei deținuți din fotografii, le-a aruncat cu mingi de polistiren în organele genitale, a turnat apă pe ei și le-a dat polițiștilor militari instrucțiuni să abuzeze un deținut care a fost ulterior găsit „pe podea, gol, cu glugă pe cap, gemând”. Raportul Fay/Jones identifică alt anchetator implicat personal: „Soldatul 29 l-a văzut pe Granger pe când pocnea un deținut; ea a văzut un *screensaver* cu imaginea a șapte deținuți goi într-o piramidă umană; a văzut cum s-au făcut fotografiile, știa că polițiștii militari i-au administrat unui deținut un duș rece, l-au pus să se rostogolească în praf și apoi l-au forțat să stea în frig până când s-a uscat; ea însăși a dezbrăcat un deținut și l-a dus afară în frig într-o noapte de iarnă.”

Cel mai grăitor fapt în favoarea apărării lui Chip Frederick este că această anchetatoare e acuzată că le-a dat polițiștilor militari instrucțiuni pentru a maltrata/abuza deținuții. S-a demonstrat că ea i-a spus asta sergentului Frederick atunci când deținuții nu cooperaseră la un interogatoriu - ceea ce „se pare că a dus la abuzarea lor ulterioară” (conform raportului Fay/Jones.)

Această anchetă amănunțită efectuată de doi generali de armată ar trebui să pună capăt oricăror afirmații conform cărora polițiștii militari din tura de noapte de la Corpul 1A au abuzat și torturat deținuții numai pe baza motivațiilor personale deviate sau a impulsurilor sadice. Dimpotrivă, imaginea care rezultă înfățișează o cauzalitate multiplă. Mulți alți soldați și civili sunt identificați și implicați în diferite moduri în abuzuri și tortură. Unii erau făptași, alții doar facilitatori și unii observatori care nu au raportat abuzurile. În plus, vedem că un număr mare de ofițeri sunt considerați ca fiind

responsabili pentru aceste abuzuri, din pricina deficiențelor lor de conducere și prin crearea situației haotice, imposibile, în care Chip Frederick și cei de sub comanda lui s-au pomenit implicați.

Această anchetă nu îl implică direct pe generalul Sanchez. Totuși, el nu a fost considerat totalmente nevinovat, conform generalului Paul J. Kern, care le-a spus reporterilor: „Nu l-am găsit vinovat pe generalul Sanchez, dar îl găsim responsabil pentru ceea ce s-a întâmplat și pentru ceea ce nu s-a întâmplat.”¹¹ Este un joc de cuvinte foarte interesant: generalul Sanchez nu este „vinovat”, ci doar „responsabil” pentru tot! Noi nu vom fi la fel de îngăduitori cu acest ofițer.

În continuare, ne vom îndrepta atenția asupra unei anchete speciale ordonate de Rumsfeld și condusă nu de un alt general, ci de fostul secretar al Apărării James Schlesinger. Această comisie nu a făcut noi investigații independente, ci interviuri cu comandanți militari și șefi ai Pentagonului; raportul ei ne oferă indicii importante pentru cazul pe care îl construim.

Raportul Schlesinger identifică vinovați¹²

Acesta este ultimul raport de anchetă pe care îl vom prezenta. El oferă dovezi valoroase pentru cazul nostru, pentru influențele situaționale și sistemice care au contribuit la abuzurile de la Abu Ghraib. De un interes special sunt precizările sale despre numeroase neajunsuri în operarea centrului de detenție, culpabilitățile de comandă și conducere pe care le stabilește și revelațiile despre ascunderea de către armată a fotografiilor abuzurilor după ce Joe Darby a dat CD-ul cu fotografii unui responsabil militar cu anchetele criminale.

Ceea ce mi s-a părut lucrul cel mai neașteptat și cel mai de apreciat în acest raport este secțiunea dedicată relevanței cercetării socio-psihologice pentru înțelegerea abuzurilor de la Abu Ghraib. Din nefericire, această secțiune este cuprinsă într-un appendice (G) și de aceea nu e citită de mulți. Addenda la raportul Schlesinger mai prezintă și paralelele evidente între situația de la Abu Ghraib și abuzurile care au avut loc în timpul experimentului Stanford.

Abuzuri militare pe scară largă

În primul rând, raportul remarcă natura extinsă a „abuzului” în toate dispozitivele armatei Statelor Unite. (Termenul „tortură” nu a fost utilizat niciodată.) La acel moment, noiembrie 2004, erau trei sute de incidente de presupuse abuzuri asupra deținuților în zona operativă comună, în șaiszeci și șase dintre ele fiind stabilit „abuzul” săvârșit de forțele din Guantanamo și Afghanistan și alte cincizeci și cinci în Irak. O treime dintre aceste incidente erau legate de interogatorii, relatându-se cel puțin cinci cazuri de deces survenit în timpul desfășurării lor. Alte douăzeci și patru cazuri de deces erau încă sub investigație în acea perioadă. Această aritmetică sinistră pare să umple „golul” la care se refereau Fay și Jones în raportul lor despre abuzurile din Corpul 1A. Deși au constituit cel mai vizibil exemplu de abuzuri săvârșite de soldați, se poate ca ele să fi fost mai puțin oribile decât crimele și mutilările din alte dispozitive de detenție militare, pe care le vom vizita ulterior.

Domenii cu probleme majore și condiții care se înrăutățesc

Raportul Schlesinger a identificat cinci domenii cu probleme majore care au contribuit la crearea contextului abuzurilor. Acestea sunt:

- instruirea inadecvată misiunii pentru soldații MP și MI;
- neajunsurile echipamentului și resurselor;
- presiunea asupra anchetatorilor pentru a obține „informații operative” (cu personal fără experiență și fără instruire și cu deținuți care rămâneau în custodie chiar și nouăzeci de zile înainte de a fi interogați);
- capacitate de conducere „slabă”, neexperimentată, într-o structură confuză, excesiv de complexă;
- CIA operând după reguli proprii, fără a da seamă nimănui din structura militară de comandă.

Raportul mai specifică un număr de condiții dominante care au exacerbât sarcina dificilă a soldaților de la închisoarea Abu Ghraib, mai ales a celor din zona grea, din Corpul 1A. Raportul listează

următoarele condiții cu impact asupra personalului de Poliție Militară și Informații militare din acel corp:

- teama care îi afecta continuu pe polițiștii militari, deoarece dispozitivul se afla frecvent sub foc cu mortiere și grenade propulsate de rachete;
- încercările de evadare ale deținuților erau numeroase;
- mai multe revolte în închisoare;
- lipsa gravă de resurse pentru MI și MP;
- lipsa de coeziune și conducere la nivel mediu în MI și MP;
- unitățile de rezervă MI și MP au pierdut subofițeri și alte categorii de personal prin rotația către Statele Unite și/sau schimbarea misiunii;
- soldații MP din 372 nu erau instruiți pentru misiunea de a păzi deținuți;
- erau foarte solicitați deoarece aveau de-a face cu un număr mare de deținuți;
- Brigada 800 MP era printre unitățile cu cea mai redusă prioritate și nu avea capacitatea de a depăși neajunsurile cu care se confrunța;
- lipsa disciplinei; standardele de comportament nu erau stabilite sau impuse;
- nu exista o demarcare clară a responsabilității între comandanți, iar coordonarea era redusă; structură de comandă laxă și disfuncțională;
- lideri slabi și ineficienți; liderii de la nivel înalt nu au reușit să asigure subordonaților instruire și supervizare corespunzătoare;
- o parte a personalului medical nu a raportat abuzurile asupra deținuților, aprobându-le tacit, în calitate de martori;
- „secretarul Rumsfeld a declarat public că a dat ordin ca un deținut să fie ținut în secret la cererea directorului Agenției Centrale de Informații." Această acțiune oferă un model de înșelăciune la cele mai înalte niveluri de comandă, care a fost imitată în multiple feluri de alte persoane aflate în posturi de comandă la Abu Ghraib.

Aici avem din nou o deficiență de conducere

Încă o dată, acest raport evidențiază eșecul total al conducerii la toate nivelurile și contribuția acestuia la abuzurile polițiștilor militari din faimoasa tură de noapte.

Comportamentul aberant în timpul turei de noapte din Corpul de celule 1 de la Abu Ghraib ar fi putut fi evitat cu instruire corespunzătoare, conducere și supraveghere.

Aceste abuzuri [...] reprezintă un comportament deviant și un eșec al capacității de conducere și al disciplinei.

Au mai existat abuzuri nefotografiate în timpul interogatoriilor și abuzuri în interogatorii în alte locuri în afară de Abu Ghraib.

Totuși, abuzurile nu au fost cauzate doar de eșecul anumitor indivizi de a urma standardele cunoscute. La baza lor stă mai mult decât incapacitatea câtorva lideri de a impune disciplina corespunzătoare. *Există atât responsabilitate instituțională, cât și personală la niveluri mai înalte.* (Sublinierea îmi aparține.)

La nivel tactic, suntem de acord cu concluzia anchetei Fay/Jones că personalul din Informațiile militare împărtășește și el responsabilitatea pentru abuzurile de la Abu Ghraib.

Structura de comandă neclară de la Abu Ghraib a fost exacerbată de relațiile confuze la nivelul superior al ierarhiei.

Structura neclară a lanțului de comandă stabilit de Combined Joint Task Force-7, capacitatea de conducere deficitară și lipsa de supraveghere au contribuit la atmosfera de la Abu Ghraib și au permis săvârșirea abuzurilor.

La nivelul conducerii existau fricțiuni și lipsă de comunicare între brigăzile 800 MP și 205 MI în vara și toamna anului 2003. [...] Lipsa disciplinei și standardele de comportament nu erau stabilite sau impuse. S-a instalat un climat de comandă lax și disfuncțional.

Au existat deficiențe serioase de comandă în ambele unități, de la subofițeri la nivel de batalion și brigadă. Comandanții ambelor brigăzi știau sau ar fi trebuit să știe despre abuzurile care aveau loc și ar fi trebuit să ia măsuri pentru prevenirea lor.

Necomunicând soldaților standardele, politicile și planurile, liderii au aprobat tacit comportamentul abuziv față de deținuți.

Conducerea ineficientă din partea generalului aflat la comanda Brigăzii 800 MP, precum și a ofițerului de comandă al Brigăzii 205 MI a permis abuzurile de la Abu Ghraib.

Suntem de acord cu opinia lui Jones că general-locotenentul Sanchez și generalul-maior Wojdakowski nu au asigurat supravegherea corespunzătoare a personalului superior în operațiunile de detenție și interogare.

Comisia independentă consideră că deficiențele de conducere ale generalului de brigadă Karpinski au contribuit la instalarea în închisoare a condițiilor care au dus la abuzuri.

Ascunderea fotografiilor abuzurilor

Comisia Schlesinger mai menționează în trecere felul în care armata a răspuns la dezvăluirile privind abuzul și tortura din fotografiile pe care Darby le-a înmânat ofițerului său superior. În mod interesant, comisia folosește expresii care evită să culpabilizeze vreun oficial pentru neglijență și încălcare a legii. A existat o încercare de mușamalizare prin minimalizarea sensului și importanței acestor dovezi incriminatorii ale torturii și abuzului.

Oficialii care au văzut fotografiile pe 14 ianuarie 2004 nu și-au dat seama de semnificația lor și nu au recomandat ca ele să fie arătate unor oficiali de rang înalt. Pe baza raportului interimar către CJTF-7 și Comandamentul Central la mijlocul lui martie 2004: „Acești ofițeri și personalul lor nu au apreciat impactul fotografiilor ca indicând deficiențe care trebuie transmise rapid superiorilor. Încă o dată, rezistența de a transmite vești proaste mai sus în lanțul ierarhic a fost un factor care a împiedicat înștiințarea secretarului Apărării.”

Generalul Richard Myers, șeful comandamentului forțelor armate, a încercat să amâne prezentarea publică a fotografiilor la televiziunea CBS în aprilie 2004, deci trebuie să-și fi dat seama că ele sunt „probabil semnificative”. Totuși, așa cum am menționat,

acest înalt general s-a simțit liber să afirme public că el știa că aceste evenimente nu sunt „sistematice”, ci se datorează mai degrabă acțiunilor criminale ale câtorva „mere stricate”.

Psihologia socială a tratamentului inuman aplicat altor persoane

Dintre numeroasele anchete asupra abuzurilor din dispozitivele militare de detenție, raportul Schlesinger este singurul care oferă o examinare detaliată a chestiunilor etice implicate și care rezumă sursele de stres psihologic și forțele situaționale care operează la închisoarea Abu Ghraib. Din nefericire, ambele chestiuni sunt trecute la sfârșitul raportului, în anexa H despre „etică” și G pentru „stresori și psihologie socială”, deși ar fi trebuit să fie evidențiate.

O relevanță personală are identificarea de către comisie a paralelelor între experimentul Stanford și abuzurile de la Abu Ghraib. Să trecem în revistă pe scurt principalele chestiuni ridicate de această secțiune a raportului Schlesinger.

Potențialul de apariție a tratamentului abuziv al deținuților în timpul războiului global împotriva terorismului era previzibil pe baza unei înțelegeri fundamentale a principiului principiilor psihologiei sociale (sic) și a conștientizării numeroșilor factori de risc din mediu. [...] Descoperiri din domeniul psihologiei sociale sugerează că situațiile de război și dinamica operațiunilor cu deținuții prezintă riscuri inerente de maltratare a oamenilor și de aceea trebuie să fie abordate cu cea mai mare precauție și cu o planificare și o instruire atentă.

Totuși, raportul observă că cea mai mare parte a liderilor militari nu sunt familiarizați cu astfel de factori de risc importanți. În plus, raportul Schlesinger evidențiază că înțelegerea bazelor psihologice ale comportamentului abuziv nu-i scuză pe făptași - așa cum am afirmat și eu anterior: „Astfel de condiții nu-i scuză și nu-i absolvă pe cei care s-au angajat în comportamente deliberate imorale

sau ilegale (chiar dacă) anumite condiții au mărit probabilitatea apariției tratamentelor abuzive."

Lecțiile experimentului Stanford

Raportul Schlesinger proclamă cu îndrăzneală că „reperul reprezentat de studiul Stanford oferă un avertisment pentru toate operațiunile de detenție militară". Făcând deosebirea față de mediul relativ benign din experimentul Stanford, raportul evidențiază că „în operațiunile de detenție militară, soldații lucrează în condiții de stres de luptă, care sunt departe de a fi benign". Implicația este că ne putem aștepta ca acele condiții de luptă să genereze din partea Poliției Militare abuzuri și mai grave decât cele pe care le-am observat în experimentul nostru cu falsa închisoare. Raportul Schlesinger continuă să exploreze chestiunea centrală cu care ne-am confruntat de-a lungul călătoriei noastre în căutarea efectului Lucifer.

„Psihologii au încercat să înțeleagă cum și de ce indivizii și grupurile care de obicei se comportă uman pot uneori, în anumite circumstanțe, să se comporte diferit." Printre conceptele avansate pentru a explica de ce apar comportamentele abuzive printre indivizii care de obicei se comportă uman se numără următoarele: dezindividuaizarea, dezumanizarea, imaginea inamicului, gândirea de grup, dezangajarea morală, facilitarea socială și alți factori de mediu.

Un astfel de factor de mediu identificat a fost practica foarte răspândită de a dezbrăca deținuții. „îndepărtarea hainelor ca tehnica de interogatoriu s-e extins mult, sfârșind prin a genera obiceiul ca anumiți deținuți să fie ținuti dezbrăcați perioade lungi la Abu Ghraib." În analiza fină pe care o face asupra motivelor pentru care această practică a nudității impuse a jucat un rol cauzal în abuzurile săvârșite asupra deținuților de polițiștii militari și alte persoane din Corpul 1 A, raportul Schlesinger notează că intenția inițială a fost de a-i face pe cei încarcerați să se simtă mai vulnerabili și să devină mai cooperanți cu anchetatorii lor. Totuși, raportul descrie cum această tactică a sfârșit prin a se adăuga la condițiile dezumanizante din acea aripă.

Cu timpul, „este probabil că această practică a avut un impact psihologic și asupra gardienilor și anchetatorilor. Portul hainelor este o practică socială inerentă și de aceea dezbrăcarea ar fi putut avea consecința nedorită de a dezumaniza deținuții în ochii celor care interacționau cu ei. [...] Dezumanizarea coboară barierele morale și culturale care de obicei împiedică tratamentul abuziv [...] al altor persoane”.

Două elemente sunt comune acestor rapoarte de anchetă, precum și a altora neincluse aici. Ele menționează o varietate de factori situaționali și de mediu care au contribuit la abuzurile de la Abu Ghraib. De asemenea, identifică o serie de contributory sistemici și structurali la aceste abuzuri. Totuși, deoarece au fost efectuate la solicitarea unor persoane de rang înalt din armată sau chiar a secretarului Apărării, Donald Rumsfeld, autorii acestor rapoarte se opresc cu un pas înainte de a atribui vreo vină eșaloanelor din vârful ierarhiei.

Pentru o perspectivă mai clară asupra imaginii de ansamblu, părăsim această fundamentare a cazului nostru și trecem la un raport recent al Human Rights Watch (HRW), cea mai importantă organizație mondială care militează pentru apărarea drepturilor omului (vezi www.hrw.org).

raportul human rights watch: „nu sunt acuzați pentru tortură?”¹³

„Nu sunt acuzați pentru tortură?” este titlul provocator al raportului Human Rights Watch - aprilie 2005 - care subliniază necesitatea unei anchete cu adevărat independente asupra numeroaselor abuzuri, torturi și crime săvășite asupra deținuților de către personalul civil și militar al Statelor Unite. Se cere o anchetă asupra tuturor arhitecților unor astfel de politici care au dus la *încălcări arbitrare* ale drepturilor omului.

Putem să ne gândim că temnița de la Abu Ghraib și dispozitivele similare de la Gitmo și alte închisori militare din Afghanistan și din Irak au fost create de „arhitecți” de rang înalt: Bush, Cheney, Rumsfeld și Tenet. Apoi au venit „justificatorii”, avocații care au produs un nou limbaj și noi concepte care au legalizat „tortura” în moduri și cu mijloace inedite - consilierii juridici ai președintelui: Alberto Gonzales, John Yoo, Jay Bybee, William Taft și John Ashcroft. „Maiștrii” construcției torturii au fost lideri militari precum generalii Miller, Sanchez, Karpinski și subordonații lor. În final au venit tehnicienii, muncitorii însărcinați să ducă la bun sfârșit truda zilnică de interogatorii coercitive, abuzuri și tortură - soldații de la Informațiile militare, operatorii CIA, colaboratorii civili și anchetatorii militari, translatorii, medicii și Poliția Militară, inclusiv Chip Frederick și camarazii săi din tura de noapte.

La puțin timp după revelațiile fotografice ale abuzurilor de la Abu Ghraib, președintele Bush a promis că „răufăcătorii vor fi aduși în fața justiției”.¹⁴ Totuși, raportul HRW arată că în fața justiției au fost aduși numai polițiștii militari de rang inferior și nici unul dintre cei care au creat politicile, au furnizat ideologia și au permis ca aceste abuzuri să aibă loc.

În lunile care au trecut de atunci, încheie raportul HRW, a devenit clar că torturi și abuzuri au avut loc nu numai la Abu Ghraib, ci și în alte zeci de dispozitive de detenție din toată lumea, că în multe cazuri abuzul s-a soldat cu moartea sau traumatizarea severă a deținutului și că un mare număr de victime au fost civili care nu aveau nici o legătură cu Al-Qaeda sau cu terorismul. Există de asemenea dovezi despre abuzuri în „locații secrete” din străinătate și despre trimiterea de către autorități a unor suspecți în închisori din țări din toată lumea, în care este probabil să se practice tortura. În acest moment totuși, singurii răufăcători care au fost aduși în fața justiției sunt cei de la baza ierarhiei. Dovezile cer mai mult. Dar un zid de imunitate îi înconjoară pe arhitecții politicilor, responsabili pentru schemele mai largi de abuz.

Așa cum demonstrează acest raport, sunt din ce în ce mai multe dovezi care arată că lideri civili și militari de rang înalt - inclusiv secretarul Apărării Donald Rumsfeld, fostul director CIA George Tenet, general-locotenent Ricardo Sanchez, fostul comandant din Irak, și general-maior Geoffrey Miller, fostul comandant al lagărului de deținuți de la Guantanamo Bay, Cuba - au luat decizii și au emis directive care au facilitat încălcări grave și extinse ale legii. Circumstanțele sugerează că aceștia fie știau, fie ar fi trebuit să știe că astfel de încălcări au avut loc din cauza acțiunilor lor. Există de asemenea din ce în ce mai multe date care sugerează că, atunci când au fost confrunțați cu dovezile ce arătau că au avut într-adevăr loc abuzuri, ei nu au făcut nimic pentru a le opri.

Metodele coercitive aprobate de oficiali de rang înalt și folosite pe larg în ultimii trei ani includ tactici pe care Statele Unite le-au condamnat în repetate rânduri ca barbarie și tortură, atunci când erau practicate de alții. Chiar manualul de luptă al armatei condamnă unele dintre aceste metode, considerându-le tortură.

Deși multe dovezi relevante rămân secrete, o serie de revelații apărute în ultimele douăsprezece luni, prezentate aici, creează deja un caz puternic pentru o anchetă amănunțită, cu adevărat independentă, a ceea ce au făcut oficialii, a ceea ce știau ei și a felului în care au răspuns atunci când au aflat despre extinderea acestor abuzuri.

Oricât de neliniștitoare ar fi imaginile abuzurilor și torturilor săvârșite de polițiștii militari din tura de noapte din Corpul 1A, ele pălesc în comparație cu numeroasele cazuri de ucidere a deținuților de către soldați, personal CIA și alți civili. „Dacă Statele Unite doresc să spele păcatele de la Abu Ghraib, trebuie să-i ancheteze pe cei de la vârf care au ordonat sau au trecut cu vederea abuzurile și să expună clar ceea ce a autorizat președintele, a declarat Reed Brody, consilier special al Human Rights Watch. El adaugă că Washingtonul trebuie să respingă, o dată pentru totdeauna, maltratarea deținuților în numele războiului împotriva terorii.”¹⁵

Mulți abuzatori, prea puțini pedepsiți, ofițerii scapă basma curată

Să facem bilanțul dimensiunilor abuzurilor asupra deținuților din Irak, Afghanistan și Guantanamo Bay, Cuba. O declarație recentă a armatei indică faptul că peste șase sute de acuzații de abuzuri asupra deținuților au fost raportate începând cu octombrie 2001. Din acestea, o sută nouăzeci nu au fost investigate niciodată sau nu se cunoaște vreo investigație asupra lor - „abuzatorii-fantomă”. Cel puțin patru sute zece alte acuzații au fost investigate cu următoarele consecințe:

O sută cincizeci de acuzați au suferit sancțiuni disciplinare, șaptezeci și nouă au fost judecați de Curtea Marțială, cincizeci și patru au fost găsiți vinovați, zece au fost condamnați la mai mult de un an de închisoare, treizeci au primit mai puțin de un an, paisprezece nu au petrecut nici o zi la închisoare, zece au fost achitați, cincisprezece cazuri se judecă încă sau acuzațiile au fost retrase, șaptezeci și unu au suferit pedepse disciplinare administrative sau non-judiciare. Dacă însumăm, rezultă că cel puțin două sute șazeci de anchete au fost închise sau aveau un statut neclar în aprilie 2006, când a fost publicat raportul.¹⁶ Unul dintre dresorii de câini, sergentul Michael Smith, a fost condamnat la șase luni de închisoare pentru folosirea lor fără botniță pentru a chinui deținuții. El a susținut că „asculta ordinele de a-i înmuia pe deținuți pentru interogatoriu”. Se raportează despre el că a spus că „soldații nu trebuie să fie blânzi și mângâietori”, și el nu era deloc așa.¹⁷

Nu există nici o dovadă că armata a încercat vreodată să acuze fie și un singur ofițer sub doctrina responsabilității în comandă* (adică pentru acte săvârșite sub responsabilitatea de comandă) pentru abuzuri instigate personal sau pentru cele ale subordonaților

* Doctrina responsabilității în comandă implică responsabilizarea ierarhică în cazurile de crime de război. A fost stabilită prin convențiile IV și X de la Haga care au fost aplicate pentru prima dată de către Curtea Supremă germană din Leipzig după Primul Război Mondial (n. tr.).

(în 10 aprilie 2006). În raportul detaliat asupra tuturor abuzurilor investigate, numai cinci ofițeri au fost învinuiți pentru delict, nici unul însă sub doctrina responsabilității în comandă. Un căpitan de *armată a* fost acuzat de neglijarea îndatoririlor soldată cu moartea a doi deținuți în Afghanistan - acuzațiile au fost retrase. Un locotenent de *marină a* fost acuzat de agresiune și neglijarea îndatoririlor soldate cu moartea unui deținut-fantomă, Manadel al-Jamadi. A fost achitat. Alți trei ofițeri, un locotenent, un căpitan și un maior, au fost condamnați de Curtea Marțială pentru abuz asupra deținuților, fie participând direct la abuzarea lor, fie ordonând trupelor să execute astfel de abuzuri. Unul dintre ei a primit o sentință de numai patruzeci și cinci de zile de închisoare, altul două luni, iar al treilea a fost eliberat. Comandamentul militar este blând cu ofițerii care greșesc, folosind audierile non-judiciare și muștrările administrative, care sunt de obicei destinate unor delict minore. Lucrurile stau la fel în peste șaptezeci de cazuri de abuzuri criminale grave, inclusiv zece omucideri și douăzeci de cazuri de agresiune. O astfel de blândețe se extinde și la personalul operativ CIA în cel puțin zece cazuri de abuz și la douăzeci de lucrători cu contracte civile care lucrau pentru Agenție sau armată. Devine astfel evident că abuzul asupra deținuților este larg răspândit, dincolo de Abu Ghraib și, mai mult, că există o deficiență generală de responsabilitate în comandă în oricare dintre numeroasele cazuri de abuz și tortură. (Vezi notele pentru accesul la întregul raport despre abuzuri și deficiențele de trimitere în judecată a ofițerilor vinovați.)¹⁸

HRW merge în sus pe scara ierarhică

După documentarea detaliată a abuzurilor pe scară largă săvârșite de soldații din brigăzile MP și MI, CIA și civilii angajați ca anchetatori, HRW merge cu acuzațiile de responsabilitate criminală pentru crime de război și tortură aproape până la vârful ierarhiei.

În timp ce în calea anchetării unui secretar al Apărării aflat în funcție și a altor oficiali de rang înalt stau în mod evident obstacole politice de netrecut, natura crimelor este atât de gravă și dovezile sunt atât de numeroase, încât evitarea trecerii la următorul nivel ierarhic ar fi pentru Statele Unite o abdicare de la responsabilitate. Dacă cei care au creat sau au autorizat directivele ilegale nu sunt trași la răspundere, toate protestele de „dezgust” emise de președintele George W. Bush și de alții cu referire la fotografiile de la Abu Ghraib nu vor avea nici un sens. Dacă nu există o responsabilitate reală pentru aceste crime, în viitor făptuitorii de atrocități din toată lumea vor indica tratamentul pe care americanii l-au aplicat deținuților pentru a respinge criticile legate de propriul lor comportament. Într-adevăr, dacă un guvern atât de dominant și de influent cum este cel al Statelor Unite sfidează pe față legile împotriva torturii, pentru alții aceasta este o invitație virtuală de a face același lucru. Credibilitatea de care are atâta nevoie Washingtonul, ca promotor al drepturilor omului, a fost afectată de dezvăluirile asupra torturii și va mai fi afectată dacă tortura continuă să fie urmată de imunitate pentru cei care fac politicile.¹⁹

Lipsirea de imunitate a celor care au creat politicile ilegale

Atât legislația Statelor Unite, cât și cea internațională recunosc principiile de „responsabilitate în comandă” sau „responsabilitate a superiorului” prin care indivizii investiți cu autoritate civilă sau militară pot fi aduși în justiție pentru crimele comise de personalul aflat sub comanda lor. Trei elemente sunt necesare pentru a fi stabilită o asemenea culpabilitate. În primul rând trebuie să existe o relație clară superior-subordonat. În al doilea rând, superiorul trebuie să fi știut sau să fi avut motive să știe că subordonatul era pe punctul de a comite un delict sau l-a comis deja. În al treilea rând, superiorul trebuie să nu fi luat măsurile necesare și corecte pentru a preveni crima sau pentru a-l pedepsi pe făptuitor.

Crimele de război și tortura sunt pedepsite în termenii Documentului pentru Crime de Război din 1996, al Documentului Antitortură din 1996 și al Codului Uniform de Justiție Militară (UCMJ). Human Rights Watch continuă afirmând că există un caz *prima fade* care permite deschiderea anchetei criminale împotriva a patru oficiali: secretarul Apărării Donald Rumsfeld; șeful CIA George Tenet; general-locotenent Ricardo Sanchez și general-maior Geoffrey Miller.

Aici pot numai să schițez unele dintre justificările pentru responsabilizarea acestor oficiali pentru actele de tortură și abuz comise sub supravegherea lor - o descriere completă și dovezile sunt furnizate de raportul HRW.

în boxa acuzaților: secretarul Apărării Donald Rumsfeld

Rumsfeld a spus unei Comisii pentru Serviciile Armate a Congresului: „Aceste evenimente s-au desfășurat sub supravegherea mea, ca secretar al Apărării, sunt responsabil pentru ele, îmi asum întreaga responsabilitate.”²⁰

HRW afirmă: „Secretarul Rumsfeld trebuie să fie anchetat sub doctrina «responsabilității în comandă» pentru crimele de război și tortura săvârșite de trupele Statelor Unite în Afghanistan, Irak și Guantanamo.” Secretarul Rumsfeld a creat condițiile pentru ca trupele să *comită* crime de război și torturi neglijând și discreditând Convenția de la Geneva.²¹ El a făcut acest lucru aprobând tehnici de interogare care au încălcat Convenția de la Geneva, precum și Convenția împotriva Torturii, și aprobând ascunderea deținuților de Comitetul Internațional al Crucii Roșii. HRW continuă:

Din primele zile ale războiului din Afghanistan, secretarul Rumsfeld a luat cunoștință, din ședințe, rapoarte ale Comitetului Internațional al Crucii Roșii, rapoarte referitoare la drepturile omului și relatări din presă, de faptul că trupele comiteau crime de război, inclusiv acte de tortură. Totuși, nu există nici o dovadă că el și-ar fi

exercitat vreodată autoritatea și ar fi avertizat că trebuie să se pună capăt maltratării deținuților. Dacă ar fi făcut acest lucru, multe dintre crimele comise de forțele Statelor Unite ar fi putut fi evitate.

O investigație ar determina și dacă tehnicile ilegale de interogare aprobate de secretarul Rumsfeld pentru Guantanamo au fost folosite concret pentru a impune deținuților un tratament inuman, înainte ca el să-și retragă aprobarea de a le folosi fără a i se cere permisiunea. Ar mai examina și dacă secretarul Rumsfeld a aprobat un program secret care a încurajat coerciția fizică și umilirea sexuală a deținuților irakieni, așa cum afirmă jurnalistul Seymour Hersh. Dacă oricare dintre acestea două sunt adevărate, secretarul Rumsfeld ar putea să se confrunte, în afară de responsabilitatea în comandă, cu acuzația de a fi instigat la crime împotriva deținuților.

Rumsfeld a autorizat o listă de metode de interogare care încălcau Convenția de la Geneva și Convenția împotriva Torturii; acestea au fost folosite asupra deținuților de la Guantanamo Bay, apoi au fost transferate și la alte închisori militare din Afghanistan și Irak. Printre directivele sale referitoare la pregătirea deținuților pentru interogare se aflau următoarele:

- folosirea pozițiilor stresante (cum ar fi statul în picioare) pentru maximum patru ore în izolare, până la treizeci de zile;
- deținutului i s-ar putea pune o glugă pe cap în timpul transportului și interogării;
- privarea de lumină și stimuli auditivi;
- îndepărtarea tuturor obiectelor care aduc confort (inclusiv obiectele religioase);
- îngrijiri forțate (raderea părului de pe față etc.);
- îndepărtarea hainelor;
- folosirea fobiilor individuale ale deținuților (cum ar fi frica de câini) pentru a induce stres.

În plus, procedurile operative standard susțineau expunerea deținuților la condiții extreme de căldură, frig, lumină și zgomot.

Comitetul Internațional al Crucii Roșii (CICR) a avertizat Departamentul Apărării în repetate rânduri despre tortura și abuzul deținuților, în mai și iulie 2003 (înainte de expunerea publică de la Abu Ghraib) și încă o dată în februarie 2004.²²

CICR a raportat sute de afirmații legate de abuzuri asupra deținuților în mai multe locații militare, făcând repetate cereri de a se întreprinde măsuri imediate pentru corectarea lor. Aceste abordări îngrijorate au fost ignorate, abuzurile s-au agravat și inspecțiile CICR au fost reduse. În raportul din februarie 2004, prezentat confidențial oficialilor forțelor Coaliției, apar următoarele agresii împotriva „persoanelor protejate lipsite de libertate” în timpul detenției lor în custodia forțelor Coaliției:

- brutalitate la capturare și în timpul custodiei inițiale, uneori ducând la moarte sau rănire gravă;
- coerciție fizică sau psihologică în timpul interogării pentru a obține informații;
- detenție solitară prelungită în celule lipsite de lumină;
- folosire excesivă și disproporționată a forței, ducând la moarte sau rănire în timpul detenției.

Raportul CICR se încheie cu un avertisment clar că secretarul Apărării ar fi trebuit să ia cunoștință de acest lucru, dar aparent nu a făcut-o. „Practicile descrise în acest raport de douăzeci și patru de pagini sunt interzise de Dreptul Umanitar Internațional. Ele impun atenție serioasă din partea Dispozitivelor Corecționale. Aceste dispozitive trebuie în special să-și revizuiască politicile și practicile, să întreprindă acțiuni corective și să îmbunătățească tratamentul aplicat prizonierilor de război și altor persoane protejate aflate sub autoritatea lor.”

Și Amnesty International a luat în considerare, întocmind propriul său raport amănunțit, detenția și tortura în Irak. Ea somează autoritățile din Irak, Statele Unite și Marea Britanie să „întreprindă pași urgenți, concreți, pentru a se asigura că sunt respectate drepturile umane fundamentale ale tuturor deținuților din Irak. În mod

deosebit aceste autorități trebuie să pună urgent la punct măsurile adecvate de protejare a deținuților de tortură sau de maltratare"/

Mark Danner, profesor de jurnalism la Universitatea Californie Berkeley, a trecut în revistă toate documentele relevante pentru cartea sa *Tortură și adevăr: America, Abu Ghraib și războiul împotriva terorismului*. Din ancheta sa detaliată, Danner concluzionează „Atunci când citești documentele, se vede că secretarul Apărării Donald Rumsfeld a fost implicat personal în aprobarea procedurilor care au trecut dincolo de limitele a ceea ce este admis în legislația militară - și în cea civilă, de altfel - atunci când este vorba despre ceea ce li se poate face deținuților.”²⁴

în boxa acuzațiilor: fostul director al CIA, George Tenet

HRW aduce mai multe acuzații fostului director CIA George Tenet. Sub direcția lui Tenet și, se spune, cu autorizarea lui specifică, Agenția Centrală de Informații (CIA) a torturat deținuți prin „submersiune” (suspectul este ținut sub apă până la limita înecului) și prin neadministrarea medicației necesare. Alte tactici despre care se spune că au fost utilizate de CIA sunt simularea sufocării, „poziții stresante”, bombardament cu lumină și zgomot, privare de somn și încredințarea deținuților că se află pe mâna unor guverne străine despre care se știe că obișnuiesc să practice tortura. Sub conducerea lui Tenet, CIA a „predat” deținuți altor guverne, care i-au torturat. Sub direcția lui Tenet, CIA a plasat deținuții dincolo de protecția legii, în locații secrete în care aceștia au fost reduși la lipsa completă de apărare, fără resurse și medicamente, fără contact cu lumea exterioară și aflați complet la mila celor care-i țineau captivi. Acești deținuți, aflați pe termen lung în detenție de tip *incommunicado*, au fost făcuți cu adevărat „dispăruți”.

Să ne amintim că ancheta Fay/Jones a concluzionat că „practicile de detenție și interogare ale CIA au dus la pierderea răspunderii, abuz, reducerea cooperării între agenții și o mistică nesănătoasă care

a otrăvit și mai mult atmosfera de la Abu Ghraib". Într-adevăr, CIA a operat după propriile reguli și dincolo de lege.

Sub direcția lui Tenet, CIA a mai dezvoltat și o practică extinsă de folosire a „deținuților-fantomă”. Câți erau? Nu vom ști niciodată sigur, dar generalul Paul Kern, ofițerul superior care a supravegheat ancheta Fay/Jones, a spus Comisiei Senatului pentru Serviciile Armate: „Numărul [deținuților-fantomă] este de câteva zeci, poate chiar o sută.” CIA a avut la Abu Ghraib un număr de deținuți neînregistrați, pe care i-a ascuns de CICR.

Locotenent-colonelul Steven Jordan, veriga a doua în ierarhia efortului de strângere de informații de la Abu Ghraib în perioada în care aveau loc abuzurile, le-a spus anchetatorilor militari că „alte agenții guvernamentale” și o forță de elită secretă „obișnuiau să aducă deținuți pentru scurte perioade” și că prizonierii erau ținuti fără număr de internare, fără ca numele lor să fie înregistrate. Astfel de practici reprezintă violări ale legislației internaționale.²⁵

„Omul de gheață”

Raportul Fay/Jones menționează unul dintre aceste cazuri „fantomă”: în noiembrie 2003, un deținut irakian pe nume Manadel al-Jamadi, adus la închisoare de trupele SEALs ale marinei și interogată de un agent CIA, nu a fost niciodată înregistrat în mod oficial. Jamadi a fost „torturat până la moarte”, dar cauza decesului său a fost ascunsă într-un mod cu totul neobișnuit.

Reporterul de investigații Jane Mayer a făcut lumină asupra rolului sinistru jucat de CIA în această omucidere și această teribilă mușamalizare. Articolul ei fascinant „Un interogatoriu mortal” din revista *New Yorker* (14 noiembrie 2005) ridică următoarea problemă: „Poate CIA să ucidă legal un deținut?”

Cazul al-Jamadi este deosebit de important pentru noi, în efortul de a înțelege contextul comportamental de la Abu Ghraib în care au lucrat Chip Frederick și ceilalți „soldați turbați”. Ei erau implicați într-un mediu în care vedeau, ca o regulă, cum deținuții-fantomă erau brutalizați, torturați și unii chiar uciși. Ei au fost martori la felul în care făpțașii „scăpau nepedepsiți pentru crimă”.

în comparație cu ceea ce s-a întâmplat cu acest deținut-fantomă, Manadel al-Jamadi, poreclit „Omul de gheață”, ceea ce au făcut ei cu deținuții lor trebuie să li se fi părut chiar „jocuri și distracții”. Ei știau că acest om a fost bătut, strangulat și apoi congelat.

Al-Jamadi era o așa-zisă țintă „de mare valoare” pentru interogare, deoarece se spunea că el i-ar fi aprovizionat pe rebeli cu explozibili. O echipă SEALS a marinei l-a capturat în casa lui de lângă Bagdad pe 4 noiembrie 2003, la ora 2.00 dimineața. El s-a ales cu un ochi învinețit, o tăietură pe față și poate șase coaste fracturate, ca urmare a unei lupte violente. Trupele SEALS l-au predat în custodia CIA la Abu Ghraib, pentru un interogatoriu condus de Mark Swanner. Acest operator CIA, însoțit de un translator, l-a luat pe al-Jamadi într-o celulă a închisorii, l-a dezbrăcat și a început să strige la el, somându-l să spună unde sunt armele.

Conform articolului lui Mayer din *New Yorker*, Swanner le-a spus polițiștilor militari să-l ducă pe deținut la Corpul 1 Alpha, la camera dușurilor, pentru interogatoriu. Doi dintre polițiștii mihtari au primit

ordine (de la acest civil anonim) să-l încătușeze pe deținut de zid, chiar dacă în acel moment el era total pasiv. Li s-a spus să-l spânzure de brațe într-o poziție de tortură cunoscută sub numele de „spânzurarea palestiniană” (practicată pentru prima oară de Inchiziția spaniolă, care o denumea *strappado*). După ce ei au părăsit camera, își amintește un polițist militar, „am auzit multe țipete”. Peste mai puțin de o oră, Manadel al-Jamadi era mort.

Walter Diaz, polițistul militar de serviciu, a declarat că nu era nevoie să fie atârnat așa, deoarece era încătușat și nu opunea rezistență. Când Swanner le-a spus polițiștilor militari să coboare mortul de pe perete, „sângele îi șiroia pe nas și pe gură, ca dintr-un robinet”, a relatat Diaz.

Acum problema CIA era ce să facă cu cadavrul victimei. Căpitanul Donald Reese, comandantul MP, și colonelul Pappas, comandantul MI, au fost anunțați despre acest „incident nefericit” care s-a petrecut în tura lor. Ei nu trebuiau însă să-și facă griji, deoarece CIA a luat situația în propriile-i mâini dibace. Al-Jamadi a fost ținut în camera dușurilor până a doua zi dimineață, împachetat în gheață și legat cu bandă adezivă transparentă pentru a întârzia descompunerea cadavrului. A doua zi un sanitar a pus o perfuzie în brațul „Omului de gheață” și a cerut scoaterea lui de acolo pe targă, ca și cum ar fi fost în viață, dar bolnav, pentru a nu-i neliniști pe ceilalți deținuți, cărora ii s-a spus că a suferit un atac de cord. Un taximetrist local a luat cadavrul și l-a dus la o destinație necunoscută. Toate dovezile au fost distruse și nu există nici o înregistrare scrisă, deoarece al-Jamadi nu a fost niciodată trecut în registrele oficiale. Trupele SEALS ale marinei au fost exonerate de contribuția lor la tratamentul aplicat lui al-Jamadi, cadrul sanitar nu a fost identificat și, după toți acești ani, Mark Swanner continuă să lucreze pentru CIA, fără nici o acuzație penală împotriva lui! Cazul este ca și închis.

Printre imaginile de groază din camera digitală a caporalului Graner au existat mai multe fotografii în care același „Om de gheață” a fost înregistrat pentru posteritate. În primul rând, era o fotografie a atrăgătoarei și zâmbitoarei specialiste Sabrina Harman

care se apleacă asupra trupului bătut al lui al-Jamadi, cu degetul mare ridicat. Apoi Graner s-a implicat și el, pentru a adăuga un zâmbet aprobator, înainte ca „Omul de gheață” să se topească. Cu siguranță că toți ceilalți polițiști militari din tura de noapte au știut ce se întâmplase. Dacă asemenea lucruri se pot întâmpla și pot fi tratate atât de abil, atunci temnița din Corpul 1 Alpha era „camera de joacă” în care se putea face orice. Dacă ei nu ar fi făcut aceste fotografii și dacă Darby nu ar fi tras alarma, probabil că lumea nu ar fi aflat niciodată despre ce s-a întâmplat în acel loc odinioară secret.

Totuși, CIA continuă să lucreze nestingherită de legile care ar trebui să o împiedice să tortureze și să ucidă oameni, chiar și în războiul global împotriva terorismului. *În mod ironic, Swanner a recunoscut că nu a obținut nici o informație utilă de la acest deținut-fantomă ucis.*

Această implicare a CIA în tortură nu este ceva nou și este evidentă în analiza istoricului Alfred McCoy, din cartea sa recentă despre rolul CIA, de la războiul rece la războiul împotriva terorii. Potrivit lui McCoy, fotografiile șocante ale abuzurilor de la Abu Ghraib nu sunt ceva nou. În viziunea sa:

Dacă ne uităm mai bine la aceste imagini pixelate, putem vedea genealogia tehnicilor de tortură ale CIA, de la originile lor din anii cincizeci până la perfecțiunea lor de astăzi. Într-adevăr, fotografiile din Irak ilustrează practicile standard de interogare în interiorul gulagului global al închisorilor secrete CIA care au operat, cu autoritate executivă, de la începutul războiului antiterorist. Aceste fotografii și investigațiile ulterioare pe care le-au declanșat oferă semne grăitoare că CIA era atât agenția conducătoare la Abu Ghraib, cât și sursa torturilor sistematice practicate la Guantanamo, în Afghanistan și Irak. În această lumină, cei nouă soldați judecați de Curtea Marțială pentru abuzurile de la Abu Ghraib nu au făcut decât să asculte ordinele primite. Responsabilitatea pentru acțiunile lor se află mult mai sus în ierarhie.²⁶

în boxa acuzațiilor: general-locotenent Ricardo Sanchez

Ca și Rumsfeld, generalul-locotenent Ricardo Sanchez și-a recunoscut și el sus și tare responsabilitatea: „în calitate de comandant superior în Irak, accept responsabilitatea pentru tot ce s-a întâmplat la Abu Ghraib.”²⁷ Totuși, o astfel de responsabilitate ar trebui să atragă consecințe corespunzătoare și să nu fie folosită ca un gest public de operetă. HRW îl include pe acest comandant la vârful printre cei patru care ar trebui să fie judecați pentru tortură și crime de război. Raportul spune:

General-locotenent Sanchez ar trebui anchetat pentru crime de război și tortură, atât ca principal făptaș, cât și sub doctrina „responsabilității în comandă”. Generalul Sanchez a autorizat metode de interogare care violează Convențiile de la Geneva și Convenția împotriva Torturii. Potrivit Human Rights Watch, el a știut sau ar fi trebuit să știe că trupele de sub comanda sa directă comiteau torturi și crime de război, dar nu a luat măsuri eficiente pentru a opri aceste acte.

Îl pun pe generalul Sanchez în boxa acuzațiilor în această carte deoarece, conform raportului HRW, „el a promulgat reguli și tehnici de interogare care încălcau Convențiile de la Geneva și Convenția împotriva Torturii și a știut sau ar fi trebuit să știe că trupele de sub comanda sa directă comiteau torturi și crime de război”.

Deoarece la închisoarea Guantanamo Bay nu au fost obținute prea multe „informații operative”, în ciuda lunilor de interogatorii, exista o presiune asupra tuturor pentru a obține astfel de informații de la teroriști, imediat și prin orice mijloace. Mark Danner a amintit de un mesaj electronic trimis de căpitanul William Ponce, ofițer MI, colegilor lui, prin care îi soma să furnizeze o „listă cu doleanțe pentru tehnici de interogare” până la mijlocul lui august 2003. Căpitanul și-a încheiat mesajul cu o previziune sinistă asupra a ceea ce urma să se întâmple la Abu Ghraib: „Pentru acești deținuți, gentlemenii își scot mânușile.” Mesajul lui continuă: „Colonelul

Boltz [comandant-adjunct MI în Irak] a spus clar că vrem ca acești indivizi să fie zdrobiți. Crește numărul pierderilor noastre și trebuie să începem să adunăm informații pentru a-i proteja pe camarazii noștri de alte atacuri."²⁸

Generalul Geoffrey Miller, numit recent comandant al dispozitivelor de detenție de la Gitmo, a condus o echipă de specialiști care au vizitat Irakul în septembrie 2003. Misiunea lui era să transmită noile politici aspre de interogare generalilor Sanchez, Karpinski și altor ofițeri. Potrivit lui Karpinski, „Generalul Miller l-a împuns cu degetul în piept pe Sanchez și i-a spus că vrea informații”.²⁹ Miller a putut să-i ia tare pe ceilalți ofițeri numai cu evidentul sprijin al lui Rumsfeld și al altor generali de rang înalt, bazat pe așa-zisele sale succese de la Gitmo.

Sanchez a formulat regulile pentru interogatoriu într-un memorandum din 14 septembrie 2003, introducând măsuri mai dure decât cele practicate de polițiștii militari și de personalul său de informații militare.³⁰ Unele dintre scopurile sale declarate explicit erau „generarea fricii, dezorientarea deținuților și instituirea șocului de captură”. Aceste noi tehnici, care au venit de la Rumsfeld via Miller, includeau:

- prezența câinilor militari: exploatează frica arabilor de câini, menținând în același timp securitatea în timpul interogatoriu-lui. Câinii vor purta tot timpul botniță și se vor afla sub controlul dresorului, pentru a preveni contactul cu deținutul;
- managementul somnului: deținuților trebuie să li se acorde minimum patru ore de somn în douăzeci și patru de ore și nu trebuie să depășească șaptezeci și două de ore neîntrerupt;
- țipete, muzică zgomotoasă și controlul luminii: folosite pentru a induce frică, pentru a-l dezorienta pe deținut și pentru a prelunge stresul de captură. Volumul trebuie controlat pentru a preveni vătămările;
- poziții stresante: folosirea posturilor fizice (șezând, în picioare, în genunchi, aplecat etc.) nu mai mult de o oră per utilizare. Folosirea tehnicilor nu va depăși patru ore și se va asigura odihnă adecvată între poziții;

- drapel fals: convingerea deținutului că este interogat de indivizi dintr-o altă țară decât Statele Unite.

Raportul Schlesinger a arătat că douăsprezece dintre tehnicile lui Sanchez treceau dincolo de cele acceptate în Manualul Armatei 34-52 și erau chiar mai dure decât cele aprobate pentru Guantanamo. Memorandumul lui Sanchez a fost dat publicității în martie 2005, ca răspuns la un proces FDIA. A apărut la un an după ce generalul Sanchez a mințit Congresul în mărturia sa dată sub jurământ (mai 2004) că nu a ordonat sau aprobat niciodată folosirea intimidării cu câini, a privării de somn, a excesului de zgomot sau inducerea fricii. El ar trebui să fie judecat pentru toate motivele prezentate.

Punctul de vedere al unui soldat despre măsura în care exista o implicare directă a comandamentului militar în orchestrarea abuzurilor împotriva deținuților vine din partea lui Joe Darby, eroul nostru care a tras alarma. „La comandament nimeni nu știa despre abuzuri deoarece nimănui de acolo nu-i păsa îndeajuns încât să afle. Aceasta era adevărata problemă. Întreaga structură de comandă era neglijentă, comandanții trăiau fiecare în propria sa lume mică. Deci nu a fost nici o conspirație - a fost neglijență, pur și simplu. Habar n-aveau, la naiba.”³¹ Personajele din conducerea armatei l-au forțat pe generalul Sanchez să se pensioneze anticipat (1 noiembrie 2006), din cauza rolului lui în scandalul Abu Ghraib. El a recunoscut: „Acesta este motivul-cheie, singurul motiv, pentru care am fost obligat să mă pensionez” (*Guardian Unlimited*, 2 noiembrie 2006, *US General Says Abu Ghraib Forced Him Out*).

în boxa acuzaților: general-maior Geoffrey Miller

HRW afirmă că „generalul-maior Geoffrey Miller, în calitate de comandant al închisorii de înaltă securitate de la Guantanamo Bay, Cuba, ar trebui să fie anchetat pentru potențiala sa responsabilitate în crimele de război și actele de tortură comise acolo împotriva deținuților”.

Mai mult, el „știa sau ar fi trebuit să știe că trupele de sub comanda lui comiteau crime de război și acte de tortură împotriva deținuților de la Guantanamo". În plus, „generalul Miller este suspectat de a fi propus pentru Irak metode de interogare care au fost cauza torturilor și crimelor de război comise la Abu Ghraib".

Generalul Miller a fost comandant al Joint Task Force-Guantanamo (JTF-GTMO) din noiembrie 2002 până în aprilie 2004, atunci când a devenit adjunct al comandantului Operațiunilor de Detenție din Irak, poziție pe care a deținut-o până în 2006. El a fost trimis la Gitmo pentru a-l înlocui pe generalul Rick Baccus, despre care superiorii credeau că „răsfăță" deținuții, insistând ca directivele Convenției de la Geneva să fie respectate cu strictețe. Pe scurt, fostul „Camp X-Ray" a fost transformat în „Camp Delta" cu cei șase sute douăzeci și cinci de deținuți, o mie patru sute MI și MP și multă, multă tensiune.

Miller a fost un inovator și a dezvoltat echipe specializate de interogare care pentru prima oară combinau personal MI și personal de pază aparținând MP - permeabilizând o graniță care până atunci fusese de netrecut în armată. Pentru a pătrunde în mințile deținuților, Miller se baza pe experți. „El a adus specialiști în științe comportamentale, psihologi și psihiatri (atât civili, cât și militari). Aceștia căutau vulnerabilitățile psihologice, punctele slabe, căi de manipulare a deținuților, pentru a-i determina să coopereze, căutând totodată vulnerabilitățile psihice și culturale."³²

Folosind dosarele medicale ale deținuților, anchetatorii lui Miller încercau să le provoace depresie, să-i dezorienteze și să-i zdrobească. Aceștia rezistau, existau greve ale foamei, cel puțin paisprezece deținuți s-au sinucis la început, iar în următorii ani câteva sute au încercat s-o facă.³³ Recent, trei deținuți Gitmo s-au spânzurat în celule cu cearșafurile; nici unul nu fusese acuzat oficial, după ce fuseseră ținuți acolo mai mulți ani. În loc să recunoască astfel de acte drept semne de disperare, un purtător de cuvânt le-a luat în răs, tratându-le drept un truc de relații publice, pentru a obține atenție³⁴. Un amiral de marină a afirmat că nu sunt acte de disperare, ci mai degrabă „un act de război asimetric împotriva noastră".

Noile echipe de interogare ale lui Miller au fost încurajate să devină mai agresive, dată fiind autorizarea oficială din partea lui Rumsfeld de a folosi cele mai aspre tehnici recomandate vreodată soldaților americani. Abu Ghraib urma să devină noul laborator de experimente al lui Miller, care își va testa ipotezele despre mijloacele necesare pentru a obține „informații operative” de la deținuții rezistenți. Rumsfeld a venit la Gitmo împreună cu ajutorul său, Stephen Cambone, pentru a se întâlni cu Miller și a se asigura că joacă toți aceeași carte.

Să ne amintim că generalul Karpinski a relatat că Miller îi spusese: „Trebuie să tratați deținuții ca pe niște câini. Dacă ei cred că sunt altceva decât niște câini, ați pierdut efectiv controlul asupra interogatoriului încă de la început. Și funcționează. Așa facem la Guantanamo Bay.”³⁵

Se relatează că generalul Karpinski a afirmat că Miller „a venit acolo și mi-a spus că o să «gitmotizeze» operațiunile de detenție [de la Abu Ghraib]”.³⁶ Colonelul Pappas își amintește că Miller i-a spus că utilizarea câinilor s-a dovedit benefică la Gitmo pentru a crea atmosfera necesară obținerii de informații de la deținuți și că folosirea câinilor „cu sau fără botniță” era „OK”.³⁷

Pentru a fi sigur că ordinele sale vor fi respectate, Miller a scris un raport și s-a asigurat că echipa lui a lăsat un CD cu instrucțiuni detaliate care trebuiau urmate. Generalul Sanchez a autorizat aceste noi și aspre reguli, elaborate pe baza multora dintre tehnicile folosite la Guantanamo. Generalul de armată veteran Paul Kem evidențiază problemele create printr-o astfel de aplicare a tacticilor aprobate la Gitmo pentru Abu Ghraib. „Cred că s-a creat confuzie. Adică am găsit în computerele din Abu Ghraib circularele pe care secretarul Apărării Rumsfeld le scrisese pentru Guantanamo și nu pentru Abu Ghraib. Și acest lucru a generat confuzie.”³⁸ Pentru toate aceste motive, generalul Geoffrey Miller se adaugă seriei noastre de acuzații pentru crimele lor împotriva umanității.³⁹

În acuzațiile sale, Human Rights Watch s-a oprit cu un pas înainte de a ajunge în vârful ierarhiei pentru abuzurile și torturile de la Abu Ghraib: vicepreședintele Dick Cheney și președintele George W.

Bush. Eu nu voi fi atât de ezitant. Ceva mai târziu, o să adaug aceste două persoane pe lista celor judecați aici. Ei vor fi acuzați pentru rolul lor în stabilirea agendei care a redefinit natura torturii, a suspendat protecția acordată deținuților aflați sub incidența legilor internaționale și a încurajat CIA să se angajeze într-o serie de tactici ilegale și letale, din cauza obsesiei pentru așa-zisul „război împotriva terorismului”.

Totuși, în primul rând trebuie să vedem dacă abuzurile din Corpul 1A au fost un incident izolat, opera câtorva „mere stricate”, sau comportamentul reprobabil a făcut parte dintr-un tipar mai larg de abuzuri aprobate tacit și practicate pe scară largă de multe cadre militare și civile implicate în capturarea, detenția și interogarea celor suspecți de insurgență. Eu susțin că acest coș cu mere a început să se strice de la vârful spre bază.

tortură, tortură peste tot, și haos în jur

La fel cum a făcut și a doua zi după ce au fost date publicității pentru prima oară fotografiile abuzurilor, generalul Richard Myers, șeful statului-major interarmate, continuă să nege o implicare la nivel sistemic în abuzuri, continuând în același timp să dea toată vina pe „cei șapte polițiști militari de la Abu Ghraib”. El a declarat public (pe 25 august 2005): „Cred că am avut cel puțin cincisprezece anchete la Abu Ghraib și am terminat cu asta. Adică, a fost doar un moment - dacă a fost numai tura de noapte de la Abu Ghraib, și așa a fost, înseamnă că doar un mic procent de gardieni au participat la asta, ceea ce este un indiciu destul de bun că nu a fost o problemă generalizată.”⁴⁰

O fi citit el vreunul dintre aceste rapoarte? Dacă ne referim numai la secțiunile rapoartelor anchetelor independente pe care le-am rezumat aici, nu poate fi mai clar că abuzurile au trecut mult dincolo

de acei câțiva polițiști militari care apar în imaginile din Corpul 1A. Aceste investigații au implicat lideri militari, anchetatori civili, personal din MI și CIA în crearea condițiilor care au generat abuzurile. Mai rău, aceștia au participat ei înșiși la alte abuzuri, chiar mai periculoase.

Vă veți aminti de comisia Schlesinger care a prezentat detaliat cincizeci și cinci de cazuri de abuzuri asupra deținuților pe tot cuprinsul Irakului, și nu mai puțin de douăzeci de situații de deces al prizonierilor aflați încă sub investigații. Raportul Taguba a găsit numeroase exemple de abuzuri criminale arbitrare care reprezintă „abuzarea *sistematică* și ilegală a deținuților” la Abu Ghraib (sublinierea îmi aparține). Alt raport al Pentagonului cuprinde patruzeci și patru de afirmații despre astfel de crime de război la Abu Ghraib. Comitetul Internațional al Crucii Roșii a informat guvernul că tratamentul aplicat deținuților în toate închisorile sale militare a implicat coerciție psihică și fizică echivalentă cu tortura. Apoi, ei relatează că astfel de metode folosite de anchetatorii de la Abu Ghraib „păreau să fie parte a procedurilor operative standard ale personalului din MI pentru a obține mărturisiri și a extrage informații”. Și tocmai am trecut în revistă cele mai recente statistici privind mai mult de șase sute de cazuri de abuz raportate în închisorile militare din Irak, Afghanistan și Cuba. Sună oare asta ca „doar câteva mere stricate” într-o singură închisoare putredă?

Dezvăluiri despre numeroase abuzuri asupra deținuților înainte de Abu Ghraib

Deși atât comandamentele administrative militare, cât și cele civile au încercat să izoleze abuzurile și torturile din Irak, făcând din ele o aberație a câtorva soldați răi care lucrau în tura de noapte la Corpul 1A în toamna lui 2003, noi documente ale armatei contestă aceste afirmații. Uniunea Americană a Libertăților Civile a dat publicității (pe 2 mai 2006) documente ale armatei care arată că oficiali guvernamentali superiori știau despre cazuri extreme de

abuzuri asupra deținuților în Irak și Afghanistan cu două săptămâni înainte de scandalul Abu Ghraib. O informare intitulată „Afirmatii despre abuzuri asupra deținuților în Irak și Afghanistan” datată 2 aprilie 2004 a detaliat șaiszeci și două de anchete care aveau loc în acel moment în cazuri de ucidere a deținuților de către forțele militare americane.

Cazurile includ agresiune, lovire cu pumnii și picioarele, bătăi, execuții simulate, agresiune sexuală asupra unei deținute, amenințarea cu uciderea unui copil irakian „pentru a trimite un mesaj altor irakieni”, dezbrăcarea deținuților, bătaia și șocurile electrice, aruncarea cu pietre în copii irakieni legați cu cătușe, sufocarea deținuților și interogatorii luate sub amenințarea cu arma. Cel puțin douăzeci și șase de cazuri s-au soldat cu moartea deținuților. Unele au fost judecate deja de Curtea Marțială. Aceste abuzuri s-au petrecut dincolo de Abu Ghraib și au afectat Camp Cropper, Camp Bucca și alte centre de deținere din Moșul, Samara, Bagdad, Tikrit, ca și Orgun-E din Afghanistan. (Vezi notele pentru raportul complet al ACLU.)⁴¹

Un raport al Pentagonului despre cea de-a douăsprezecea anchetă legată de abuzurile armatei, condusă de generalul de brigadă Richard Formica, relevă că trupele de operațiuni speciale ale Statelor Unite au continuat să folosească o serie de tactici dure, neautorizate, împotriva deținuților vreme de patru luni la începutul lui 2004. Acest lucru se petrecea la mult timp după abuzurile de la Abu Ghraib din 2003 și după ce a fost interzisă folosirea lor. Unii deținuți erau hrăniți doar cu pesmeți și apă chiar și șaptesprezece zile, erau ținuți dezbrăcați, închiși timp de o săptămână în celule atât de mici încât nu puteau nici să stea în picioare și nici să se întindă pe jos, erau ținuți înghețați, privați de somn și supuși bombardării senzoriale, în ciuda acestor descoperiri, nici unul dintre soldați nu a primit măcar o mustrare. Formica a crezut că abuzul nu era „deliberat” sau cauzat de o „deficiență personală”, ci de o „deficiență legată de tactica inadecvată”. La această mușamalizare el a mai adăugat că, pe baza observațiilor sale, „nici unul dintre deținuți nu părea epuizat din cauza acestui tratament”.⁴² *Uimitor!*

Puşcaşii marini ucid cu sânge rece civili irakieni

M-am concentrat pe înţelegerea naturii coşului rău al închisorilor, care poate să-i corupă pe gardienii buni, dar există şi un coş mai mare, letal, respectiv războiul. În toate conflagraţiile, în toate timpurile, în fiecare ţară, războaiele transformă oameni obişnuiţi, chiar buni, în ucigaşi. Pentru aceasta sunt instruiţi soldaţii să îi ucidă pe cei despre care li s-a spus că sunt duşmanii lor. Totuşi, în stresul extrem reprezentat de condiţiile de luptă, cu oboseală, frică, mânie, ură şi răzbunare, oamenii pot să-şi piardă busola morală şi să treacă dincolo de uciderea combatanţilor inamici. Dacă disciplina militară nu este strict menţinută şi fiecare soldat nu ştie care este responsabilitatea pentru acţiunile sale, aflate sub supravegherea ofiţerilor superiori, furia este eliberată în orgii inimaginabile, cu violuri şi uciderea civililor şi a soldaţilor. Ştim că aceste lucruri s-au întâmplat în cazul My Lai şi al altor masacre ale armatei, mai puţin cunoscute, cum ar fi cele săvârşite de Tiger Force în Vietnam. Această unitate de elită a lăsat în urma ei o serie de şapte luni de atrocităţi, execuţii asupra civililor neînarmaţi.⁴³ Din păcate, brutalitatea războiului care se întinde de la câmpul de bătălie la oraş s-a manifestat încă o dată în Irak.⁴⁴

Experţii militari avertizează că, atunci când trebuie să lupte cu un duşman fantomatic în ostilităţi asimetrice, devine din ce în ce mai greu să se menţină disciplina. Atrocităţi au loc în orice război şi sunt comise de cea mai mare parte a forţelor de ocupaţie, chiar şi de cele mai tehnologizate. „Lupta înseamnă stres şi comportamentul criminal îndreptat împotriva civililor este un simptom clasic al stresului de luptă. Dacă aduci suficient de mulţi soldaţi în suficient de multe lupte, unii dintre ei vor ucide civili”, potrivit unui oficial de rang înalt dintr-o instituţie de cercetări şi previziuni militare.⁴⁵

Trebuie să recunoaştem că soldaţii sunt ucigaşi bine antrenaţi care au trecut cu succes peste o experienţă de învăţare intensă în taberele de instruire, iar câmpul de bătălie a fost terenul lor de testare. Ei trebuie să înveţe să-şi reprime antrenamentul moral anterior, ghidat de porunca „să nu ucizi”. Noua instruire militară menită să le

reprogrameze creierul pentru a accepta uciderea în vreme de război ca un răspuns natural este cunoscută sub numele de știință a „ucidologiei”. Acest termen, inventat de locotenent-colonelul (în rezervă) Dave Grossman, acum profesor de științe militare la West Point, este prezentat în cartea sa *Despre ucidere* și pe site-ul său web.⁴⁶

Totuși, uneori „știința de a crea ucigași” poate să scape de sub control și să facă din crimă ceva obișnuit. Să luăm în considerare reacțiile unui soldat în vârstă de douăzeci și unu de ani care tocmai a ucis în Irak un civil care a refuzat să oprească la un control pe șosea. „A fost o nimica toată. Aici a ucide oameni este ca și cum ai zdrobi furnici. Adică, vreau să spun, omori pe cineva și este OK. Să mergem să îuăm o pizza. Adică, eu credeam că a ucide pe cineva este o experiență care-ți schimbă viața. Când am făcut-o, a fost cam așa: „în regulă, asta e.”⁴⁷

Pe 19 noiembrie 2005 o mină a explodat în orașul Haditha, ucigând un pușcaș marin și rănind alți doi soldați. În orele următoare, se relatează că au fost uciși de un dispozitiv explozibil improvizat cincisprezece civili irakieni, conform unei anchete a armatei. Cazul a fost închis, căci mulți irakieni sunt uciși în acest fel aproape în fiecare zi. Totuși, un localnic (Taher Thabet) a filmat trupurile ucise de gloanțe ale unor civili și a dat pelicula biroului din Bagdad al revistei Time. S-a declanșat, drept urmare, o anchetă serioasă asupra uciderii a douăzeci și patru de civili de către acel batalion de pușcași marini. Se pare că pușcașii au pătruns în trei case și i-au ucis metodic cu focuri de armă și grenade pe majoritatea celor întâlniți în cale, inclusiv șapte copii și patru femei. Ei au mai ucis prin împușcare un șofer de taxi și patru studenți care opriseră taxiul pe drumul apropiat.

A existat în mod clar o încercare de mușamalizare din partea ofițerilor superiori, atunci când au realizat că acestea sunt crime neprovocate săvârșite asupra civililor de pușcași marini care au încălcat regulile angajamentului. În martie 2006, comandantul batalionului și doi dintre comandanții de companii au fost înlăturați de la comandă, iar unul dintre ei a spus că este o „victimă politică”. Mai multe anchete sunt în desfășurare în momentul scrierii acestei cărți și este posibil să fie găsiți vinovați și alți comandanți de rang înalt.

Este important să adăugăm la cumplita relatare că acești pușcași marini din Plutonul 3, Compania Kilo, erau soldați experimentați, la al doilea sau al treilea tur la datorie. Anterior ei se angajaseră în lupte aprige în Fallujah, unde aproape jumătate dintre camarazii lor au fost uciși sau răniți grav în luptă. Deci înainte de masacrul de la Haditha creșteau în ei mânia și dorința de răzbunare.⁴⁸

Războiul este un iad pentru soldați, dar întotdeauna este mai rău pentru civilii din zonele de conflict, atunci când soldații își pierd frânele morale și se poartă crud cu ei. În alt incident recent aflat sub investigație, forțele Statelor Unite au ucis nu mai puțin de treisprezece civili în orașelul Ishaqi, din Irak. Unii au fost găsiți legați și împușcați în cap, inclusiv mai mulți copii. Oficialii armatei americane au recunoscut că au fost ucise persoane „necombatante”, numind aceste pierderi „victime colaterale” (încă un exemplu de etichetare eufemistică asociată cu dezangajarea morală).⁴⁹

Imaginați-vă ce se întâmplă atunci când un ofițer superior le dă soldaților permisiunea de a ucide civili. Patru soldați acuzați de uciderea a trei bărbați irakieni neînarmați în timpul unui raid într-o casă din orașul Tikrit, Irak, primiseră de la comandantul lor de brigadă, colonelul Michael Steele, recomandarea de a „ucidă toți rebelii, toți teroriștii de sex masculin”. Soldatul care a raportat despre această nouă regulă a fost amenințat de colegii lui, în caz că ar fi spus cuiva despre uciderea prin împușcare.⁵⁰

Una dintre cele mai îngrozitoare orori ale războiului este violarea de către soldați a femeilor civile nevinovate, așa cum s-a întâmplat în masacrul din Rwanda săvârșit de milițiile Hutu asupra femeilor Tutsi. O nouă relatare a unor brutalități și mai oribile a apărut în Irak, unde un grup de soldați americani (din Divizia 101 Aeropurtată) sunt acuzați de un tribunal federal de violarea unei adolescente, după ce i-au ucis părinții și sora mai mică, împușcând-o apoi și pe ea în cap și arzându-le cadavrele. Există dovezi clare că ei au premeditat săvârșirea acestui atac sângeros, schimbându-și hainele, renunțând la uniformă (pentru a nu fi recunoscuți), după ce au pus ochii pe față la un control în trafic, și apoi au trecut la uciderea familiei, înainte de a abuza de ea. Inițial, armata îi invinuse pe rebeli de crimă.⁵¹

Această suspendare a autocenzurii împotriva cruzimii este mult prea obișnuită printre soldații din zonele de conflict și nu se limitează la armata Statelor Unite. Soldații britanici au fost filmați bățând adolescenți irakieni. Cameramanul, caporal în respectiva unitate, poate fi auzit râzând, îndemnându-i pe camarazii lui să facă haz de abuzurile lor. Evident, șeful guvernului, Tony Blair, a promis o anchetă asupra a ceea ce unul dintre purtătorii săi de cuvânt militari descrie drept acțiuni limitate la „un număr infim de soldați”.⁵² Cel puțin el a avut decența de a nu utiliza metafora „merelor stricate”.

Să mergem acum dincolo de generalizările abstracte, statistici și anchete miliare, pentru a asculta mărturia mai multor anchetatori ai armatei americane despre ceea ce au văzut și ce au făcut ei înșiși pentru a-i abuza pe deținuți. Așa cum vom vedea, ei relatează oficial despre abuzurile pe scară largă și modalitățile de tortură la care au fost martori și pe care le-au practicat personal.

Vom trece deci în revistă programul dat publicității recent, care se aplica la Gitmo și care permitea tinerelor anchetatoare, numite de media „animatoare-torționare”, să folosească, în arsenalul lor de tactici de interogare, o serie variată de farmece sexuale. Prezența și tacticile lor trebuie să fi avut aprobarea comandanților, deoarece anchetatoarele nu se puteau decide să se „manifeste sexual” din proprie inițiativă. Apoi, vom afla că nu numai polițiștii militari rezerviști de rang inferior din Corpul 1A s-au datat la acte abominabile de abuz, ci și soldați de elită și ofițeri au săvârșit acte încă și mai brutale de violență împotriva deținuților.

În final, vom vedea că aria de incidență a torturii este virtual infinită, deoarece Statele Unite „extrădează” tortura în alte țări, în cadrul unor programe cunoscute sub numele de „predare”, „predare extraordinară” și chiar „predări inverse”. Vom descoperi că nu numai Saddam și-a torturat poporul, ci și Statele Unite și noul regim irakian au săvârșit torturi asupra cetățenilor de ambele sexe, în închisori de pe tot cuprinsul Irakului. Nu putem decât să avem compasiune pentru irakieni, pentru care torturile vin împachetate cu atâtea etichete diferite.

Urmează: martorii acuzării

Specialistul Anthony Lagouranis (în retragere) a fost anchetator al armatei timp de cinci ani (2001-2005) cu stagiu în Irak în 2004. Deși a fost la început staționat la Abu Ghraib, Lagouranis a fost numit la o unitate specială de strângere de informații care deservea dispozitivele de detenție din tot Irakul. Atunci când vorbește despre „cultura abuzului” care se insinua în interogatoriile de pe tot cuprinsul Irakului, baza lui de date este la nivelul țării și nu este specifică Corpului 1A.⁵³

Urmează sergentul Roger Brokaw (în retragere), care a lucrat șase luni în Abu Ghraib ca anchetator, începând cu primăvara lui 2003. Brokaw relatează că puțini dintre cei cu care a vorbit, circa 2%, erau periculoși sau făceau parte din rezistență; cei mai mulți dintre ei erau aduși sau identificați de polițiști irakieni care aveau ceva cu ei sau pur și simplu nu îi plăceau. Ambii spun că unul dintre motivele pentru care culegerea de informații era atât de ineficientă era acela că închisorile gemeau de oameni care nu aveau nici o informație de dat. Mulți fuseseră ridicați în razii, în care erau arestați toți membrii de sex masculin ai unei familii din zonele cu activitate insurgentă. Deoarece existau relativ puțini anchetatori instruiți sau translați, până în momentul în care acești deținuți erau chestionați, orice informație pe care ar fi putut-o avea era deja „rece” și depășită.

O mare frustrare a apărut din cauza acestor eforturi atât de mari pentru atât de puține rezultate concrete. O asemenea frustrare a dus la multă agresivitate, așa cum prevede și vechea ipoteză frustrare-agresivitate. Timpul trecea; rebeliunea se amplifica; sporeau presiunile exercitate de comandantii militari, care intuiau nerăbdarea șefilor civili. Culegerea de informații era vitală.

Brokaw: „Fiindcă ridicau oameni pentru orice, cum le venea. Erau cote, norme care prevedeau numărul de oameni interogați pe săptămână și de rapoarte trimise superiorilor.”

Lagouranis: „Rareori obțineam informații utile de la deținuți; pun acest lucru pe seama faptului că primeam cetățeni nevinovați, care nu aveau informații de oferit.”

Brokaw: „Și 98% din oamenii cu care am vorbit nu aveau de ce să se afle acolo. îi adunau cu toptanul; intrau în câte o casă, scoateau toți oamenii afară și-i aruncau în închisoare. Colonelul Pappas, există presiuni din partea lui pentru a obține informații. «Să obținem informații, să salvăm viața încă unui soldat. Dacă avem, știți, dacă găsim aceste arme, dacă îi găsim pe acești rebeli, vom salva vieți de soldați.» Eu cred că asta a permis anchetatorilor și polițiștilor militari să facă acestor oameni orice le trecea prin minte, pentru a-i înmuia."

Brokaw relatează și că acel mesaj despre „scoaterea mănușilor” s-a propagat în jos de-a lungul ierarhiei, pentru a da sens acestei metafore împrumutate din box.⁵⁴

Brokaw: „Am auzit cuvintele: «o să ne scoatem mănușile». Colonelul Jordan a spus asta într-o seară, la una dintre întâlnirile noastre. «Ne scoatem mănușile. O să le arătăm ăstora, știți voi, cine e șeful.» Și se referea la deținuți."

Pe măsură ce rebeliunea împotriva coaliției devenea din ce în ce mai serioasă și mai extinsă, creștea și presiunea asupra personalului din Informațiile militare și din Poliția Militară pentru a obține acele atât de dorite informații operative. Un martor anonim a spus pentru emisiunea PBS *Frontline* (18 octombrie 2005): „Cele mai multe dintre abuzurile din Irak nu au fost fotografiate și astfel ele nu vor suscita niciodată indignare. Și asta face ca lucrurile să fie și mai rele, deoarece în multe locuri din Irak, pe banca din spate a unui Humvee sau într-un container, nu există camere de filmat. Sau de fotografiat. Sau video. Nimeni nu se uită peste umărul tău, astfel că poți face tot ce vrei."

Lagouranis adaugă câteva detalii: „Acum se întâmplă peste tot în Irak. Cum am spus, oamenii torturează alți oameni în casele lor. Unitățile de infanterie torturează oameni în casele lor. Folosesc tot felul de lucruri, cum ar fi arsurile, așa cum am spus. Sfărâmă picioarele oamenilor cu toporul. Sparg oase, rup coaste. Sunt lucruri serioase." El continuă: „Când unitățile merg la casele oamenilor și fac aceste raiduri, rămân în casă și-i torturează." Brokaw a asistat la unele dintre aceste abuzuri: „Am văzut ochi învinețiți și buze

sparte și unii dintre ei trebuiau tratați pentru rosături grave la mâini și picioare."

Cât de departe li se permitea trupelor MI și MP să meargă în căutare de informații?

Lagouranis: „În parte încercau să obțină informații, dar în parte era doar sadism. Vrei să împingi din ce în ce mai departe și să vezi până unde poți merge. Este natural ca oamenii să ajungă la un nivel intens de frustrare atunci când stai cu cineva asupra căruia simți că ai control și putere totală și nu poți să-l determini să facă ceea ce vrei tu. Și faci asta toată ziua, în fiecare zi. Și la un moment dat, vrei să începi să crești miza."

Ce se întâmplă când la acest amestec instabil se adaugă frica intensă și răzbunarea, în calitate de catalizatori psihologici?

Lagouranis: „Dacă ești cu adevărat furios pentru că ești bombardat tot timpul - cu rachete, trag în noi cu grenade propulsate de rachete - nu ai ce face. Și oamenii mor în jurul tău din cauza acestui dușman nevăzut. Și astfel intri în camera de interogatoriu cu omul ăsta, despre care crezi că ar fi putut face aceste lucruri și, știi, vrei să mergi cât de departe poți."

Cât de departe au mers de fapt?

Lagouranis: „Îmi amintesc de ofițerul-șef responsabil cu dispozitivul de interogare. El a auzit că trupele SEALS folosesc apă cu gheață pentru a reduce temperatura deținutului. Și îi făceau - știți, în fine, îi luau temperatura rectală pentru a fi siguri că nu moare, îl țineau în pragul hipotermiei." Recompensa pentru comunicarea informației cerute era dezghețarea deținutului înainte de a muri!

Modelarea socială, o altă tactică psihologică puternică, a fost pusă în practică atunci când acest anchetator a folosit o practică similară toată noaptea în interiorul unui container rece de metal care servea drept cameră de interogare.

Lagouranis a continuat: „Așa că îi țineam în pragul hipotermiei în acest mediu - ceea ce ei numeau «manipularea mediului» - cu muzica (urlând) și lumini intermitente. Și apoi aduceam câinii și-i asmuțeam împotriva deținuților. Chiar *dacă totul era controlat* - câinii aveau botniță, erau ținuți de un dresor - aceștia nu știau,

pentru că erau legați la ochi. Câinii sunt ciobănești germani foarte mari. Deci, când pun deținutului o întrebare și nu-mi place răspunsul lui, îi semnez dresorului, iar câinele latră și sare pe deținut, dar nu îl poate mușca... uneori își udă salopetele de frică, știți. Mai ales pentru că sunt legați la ochi. Nu pot să-și dea seama - este o postură groaznică. Mi s-a ordonat să fac asta și l-am pus pe ofițerul-șef să semneze fiecare lucru pe care îmi cerea să-l fac."

Dezangajarea morală facilitează comportamente care de obicei ar fi autocenzurate de oamenii morali. Lagouranis își amintește cum se petreceau aceste lucruri în cazul lui:

„Fiindcă te simți ca și cum ai fi cu adevărat în afara societății normale, știți? Familia, prietenii nu sunt acolo ca să vadă ce se întâmplă. Și e ca și cum fiecare ar participa la această - cum să-i zic - psihoză, sau, în lipsă de un cuvânt mai bun - la această halucinație despre ceea ce faci acolo. Și ceea ce pare OK, pe măsură ce te uiți în jur, începe să se sfărâme, știți? Adică, am simțit pe pielea mea asta. Îmi amintesc cum eram în acel container din Moșul. Am fost cu un tip (un deținut interogat) toată noaptea. Și te simți așa de izolat, izolat moral, încât chiar simți că i-ai putea face tot ce vrei tipului ăstuia și poate chiar vrei să faci."

Acest tânăr anchetator, care trebuie să trăiască tot restul vieții cu conștiința răului pe care l-a făcut ca parte a serviciului în slujba țării sale, descrie cum violența are felul ei de a escalada, de a se hrăni pe sine.

Lagouranis: „Și vrei continuu să împingi puțin mai departe limitele, și apoi încă puțin, să vezi cât de departe poți să mergi. Și se pare că face pur și simplu parte din natura umană. Adică, sunt sigur că ați citit studii realizate în închisorile americane în care pui un grup de oameni să comande alt grup de oameni, le dai control asupra lor și curând se ajunge la cruzime și tortură, știți? E destul de obișnuit." (Putem presupune că se referă la închisoarea din Universitatea Stanford - dacă este așa, atunci experimentul Stanford capătă un statut de mit urban ca „închisoare reală.")

Nevoia unei conduceri puternice pentru a pune capăt abuzurilor este esențială, după părerea lui Lagouranis: „Am văzut [cruzime

și abuz] în fiecare dispozitiv de detenție în care am mers. Dacă nu există o conducere cu adevărat, dar cu adevărat solidă, care să spună «Nu vom tolera abuzurile»... în fiecare închisoare ar fi abuzuri. Și chiar printre oameni ca polițiștii militari care nu încearcă să obțină informații - ei fac asta numai pentru că este ceva ce oamenii fac acolo, dacă nu sunt controlați fie din interior, fie de sus."

După ce a văzut cazuri încă și mai rele de „abuzuri din partea pușcașilor marini Force Recon în North Babel", Lagouranis nu a mai putut suporta. El a început să scrie rapoarte despre abuzuri, documentându-le cu fotografii ale rănilor și cu declarații sub jurământ ale deținuților; apoi a trimis toate aceste informații de-a lungul ierarhiei pușcașilor marini. Cum au fost primite aceste acuzații? Ca și în cazul plângerilor înaintate de Chip Frederick superiorilor săi despre condițiile disfuncționale de la Abu Ghraib, nici o persoană de pe lanțul de comandă nu a răspuns plângerilor acestui anchetator.⁵⁵

Lagouranis: „Nimeni nu a ajuns vreodată să se uite la materialele astea; nimeni nu a venit să vorbească cu mine despre ele. M-am simțit pur și simplu ca și cum aș fi trimis aceste rapoarte despre abuzuri în vânt. Și nimeni nu le-a investigat; nu au putut să le investigheze sau poate nu au vrut." (O astfel de tăcere oficială face ca întreaga situație să miroasă urât.)

Poate că motivele tăcerii superiorilor la cererile venite din partea acestui tânăr anchetator au fost nesiguranța și conflictul de la vârful ierarhiilor. Au existat neînțelegeri în legătură cu cât de departe trebuie să i se permită „torturii" să meargă în interogatoriile coercitive.

FBI a intrat în conflict cu CIA cu privire la ceea ce ei au considerat a fi modalități greșite de a trata suspectii, mai ales pe cei „valoroși". Un astfel de raport critic se află într-un memorandum FBI:

Către cartierul general FBI. Am intrat în camerele de interogare și am găsit un deținut înlănțuit de mâini și de picioare în poziție fetală pe podea, fără scaun, fără mâncare, fără apă. De cele mai multe ori deținuții urinaseră sau defecaseră pe ei și au fost lăsați acolo optsprezece sau douăzeci și patru de ore sau chiar mai mult.

Un caz special care arată cât de departe poate să meargă o echipă de interogare de la Guantanamo Bay este înregistrat pentru „deținutul 063”. Numele său era Mohamed al-Qahtani și se credea că era „cel de-al douăzecilea terorist din atacurile de la 11 septembrie”, care ar fi participat la deturnarea avioanelor. El a fost abuzat în aproape toate modurile imaginabile. A fost făcut să urineze pe el, a fost privat de somn și de mâncare zile la rând și a fost terorizat într-un atac cu câini feroce. Rezistența lui continuă a fost tratată cu noi abuzuri. Deținutul 063 a fost forțat să poarte sutien și un chilot tanga de femeie pe cap. Anchetatorii își băteau joc de el făcându-l homosexual, l-au legat o lesă și l-au pus să facă giumbușlucuri de animal. O anchetatoare l-a încălecat pe al-Qahtani sperând să îl excite și apoi să-l pedepsească pentru încălcarea preceptelor lui religioase. Reporterii de investigație de la *Time* au dezvăluit cu lux de amănunte, oră cu oră, chiar minut cu minut, jurnalul interogării secrete a lui al-Qahtani, care a durat luni de zile.⁵⁶ Este un amestec de tactici crude și brutale cu unele sofisticate, dar și cu unele pur și simplu idioate sau stupide. Orice detectiv bun ar fi obținut mai mult de la acest deținut în mai puțin timp, folosind tactici mai puțin imorale.

Aflând de acest interogatoriu, consilierul juridic general al marinei, Alberto Mora, a fost afectat de ceea ce el a considerat a fi practici ilegale nedemne de orice militar sau guvern. Într-o declarație elocventă, care oferă cadrul esențial pentru a aprecia ce înseamnă tolerarea unor astfel de interogatorii abuzive, Mora a spus:

Dacă cruzimea nu mai este declarată ilegală, ci, dimpotrivă, este aplicată ca tactică, ea alterează relația fundamentală a omului cu guvernul. Se distruge întreaga noțiune de drepturi ale omului. Constituția recunoaște că omul are un drept la demnitate personală, drept inerent, care nu este acordat de stat sau de lege și care include dreptul de a nu fi tratat cu cruzime. Acest drept se aplică tuturor ființelor umane, chiar și celor desemnate „combatanți ilegali inamici”. Dacă se face această excepție, întreaga Constituție se prăbușește. Este o problemă care implică transformare.⁵⁷

Ceea ce te rog să iei acum în considerare, dragă cititorule, în rolul tău de jurat, este comparația între unele dintre aceste tactici plănuite și cele despre care s-a spus că au originea în așa-zisele „minți pervertite” ale polițiștilor militari din Corpul IA, înfățișate în fotografiile lor. Alături de numeroasele fotografii de deținuți cu chiloți de femeie pe cap se află oribila imagine a lui Lynndie England târând pe podea un deținut, ținându-l de lesa pe care acesta o purta în jurul gâtului. Acum pare rezonabil să tragem concluzia că lesa, chiloții de pe cap și scenariul dezumanizant au fost împrumutate după ce fuseseră folosite anterior de CIA, de echipele speciale de interogare de la Gitmo ale generalului Miller, și au devenit tactici de interogare general acceptate, practicate peste tot în zonele de război. Dar fără fotografii!

Soldații de elită fac și ei asta: Divizia 82 Aeropurtată sparge oase și arde fotografiile

Poate cel mai impresionant martor pentru cazul meu împotriva întregii structuri de comandă este căpitanul Ian Fishback, un absolvent al Academiei Militare West Point, decorat, căpitan într-o unitate aeropurtată de elită în Irak. Iată cum începe recenta sa scrisoare adresată senatorului John McCain, în care se plânge de abuzurile în continuă escaladare săvârșite împotriva deținuților:

Sunt absolvent al Academiei West Point, la datorie actualmente în calitate de căpitan de infanterie. Am participat la două campanii de luptă cu Divizia 82 Aeropurtată, una în Afghanistan și alta în Irak. Cât timp am fost la datorie în războiul global împotriva terorismului, acțiunile și declarațiile superiorilor mei m-au făcut să cred că politica Statelor Unite nu cere aplicarea Convențiilor de la Geneva în Afghanistan sau Irak.

Într-o serie de interviuri cu Human Rights Watch, căpitanul Fishback a dezvăluit în detaliu consecințele tulburătoare ale acelei

confuzii referitoare la limitele legale impuse interogatorilor. Mărturia lui este suplimentată de doi sergenți din unitatea lui de la Baza Operativă Avansată (FOB) de la Camp Mercury, în apropiere de Fallujah.⁵⁸ (Deși le-am menționat în capitolul anterior, voi oferi aici o versiune mai amănunțită, precum și contextul revelațiilor căpitanului Fishback).

În scrisoarea adresată senatorului McCain, Fishback depune mărturie despre obiceiul lovirilor aplicate peste fața și corpul deținuților înainte de interogare, despre turnarea pe fața prizonierului a unor produse chimice corozive, despre ținutarea deținuților în poziții care duc la colaps fizic și despre exercițiile fizice forțate care îi făceau pe aceștia să-și piardă cunoștința. Îi îngrămădeau pe deținuți în piramide la Abu Ghraib. Astfel de abuzuri au avut loc înainte, în timpul și după scandalul care a izbucnit legat de abuzurile de la Abu Ghraib.

Fishback: „Când eram la Baza Operativă Avansată (FOB) Mercury, am avut deținuți îngrămădiți sub formă de piramidă; nu erau goi, dar erau așezați sub formă de piramidă. Am avut deținuți forțați să facă exerciții fizice stresante cel puțin două ore continuu. [...] A fost un caz în care pe un deținut s-a turnat apă rece și apoi a fost lăsat afară peste noapte. (Încă o dată, așa cum a relatat Lagouranis, aici este o tactică de expunere la elemente extreme.) A mai fost un caz în care un soldat a luat o bătă de baseball și a lovit cu ea un deținut peste picioare, foarte tare. Toate lucrurile astea le aflu de la subofițerii mei.”

Fishback a depus mărturie că abuzul a fost comandat și acoperit de ofițerii comandanți. „Trebuia numai să mi se spună: «Ăștia au detonat săptămâna trecută o bombă artizanală.» Și așa îi aranjam. Rău de tot îi aranjam. Dar trebuie să înțelegeți, asta era norma.” (Amintiți-vă de discuția noastră precedentă despre normele emergente în anumite situații în care unele practici noi din standardul la care fiecare trebuie să se plieze și să se conformeze.)

Unul dintre sergenții lui Fishback a mărturisit: „Toată lumea din tabără știa: dacă vrei să te eliberezi de frustrare, te prezinți la cortul

PUC (deținuții erau numiți *persons under control* - PUC). Într-un fel, era un sport. Într-o zi, [un sergent] apare acolo și spune unui PUC să se țină de un stâlp. Apoi îi spune să se aplece și-i rupe piciorul cu un minibaston Louisville, o bătă de metal. Atât timp cât nici un PUC nu murea, se tot întâmpla. Ne limitam la brațe și picioare rupte."

Uimitor, Fishback relatează că și soldații lui și-au filmat și fotografiat abuzurile asupra deținuților.

[La Baza Operativă Avansată Mercury] se spunea că au fotografii similare cu ceea ce s-a întâmplat la Abu Ghraib și pentru că erau așa de asemănătoare cu ce s-a întâmplat acolo, soldații le-au distrus. Le-au ars. Ei [soldații de la Abu Ghraib] intrau în bucluc pentru aceleași lucruri pe care ne puneau pe noi să le facem, așa că am distrus fotografiile.

În final, căpitanul Fishback a început o campanie de șapte-sprezece luni în care a raportat superiorilor îngrijorările și plângerile sale - campanie care s-a soldat cu aceeași lipsă de reacție cu care se confruntaseră și anchetatorul Anthony Lagouranis și sergentul Ivan Frederick. El a acționat public, adresând o scrisoare senatorului McCain, ceea ce a întărit opoziția acestuia la adresa suspendării Convenției de la Geneva de către administrația Bush.

Sigur că alarma istorică trasă de Fishback nu l-a făcut deloc mai simpatic în ochii superiorilor săi. El a fost trimis acasă, la Fort Bragg, Carolina de Nord, și a fost sechestrat acolo pentru a fi interogat de armată. Totuși, el nu este dispus să cedeze la presiunile lor, așa cum se poate deduce din ultima frază a scrisorii trimise de căpitanul Fishback senatorului McCain:

Dacă ne abandonăm idealurile în fața adversității și agresiunii, atunci aceste idealuri nu au fost niciodată ale noastre. Aș fi mai degrabă dispus să mor în luptă decât să renunț fie și la cea mai mică parte din ideea care este „America”.

„Animatoare-torționare” dansează erotic pentru deținuții de la Gitmo

Următorul nostru martor dezvăluie o nouă formă de depravare pe care armata (probabil împreună cu CIA) a dezvoltat-o în închisoarea Gitmo. „Sexul era folosit ca o armă pentru a crea un efect de pârgăhie între deținut și credința sa islamică”, relatează Erik Saar, un translator militar care lucra în acea închisoare. Acest tânăr soldat a venit la Guantanamo Bay plin de fervoare patriotică, crezând că poate ajuta în războiul împotriva terorismului. Totuși, curând a realizat că nu ajuta deloc; tot ceea ce se petrecea acolo era „o greșeală”. Într-un interviu radio pentru emisiunea lui Amy Goldman *Democracy now* (5 aprilie 2005), Saar a oferit detalii despre tacticile sexuale folosite împotriva deținuților, tactici la care a fost martor direct. Pe baza acestui interviu, el a dezvoltat un expozeu de dimensiunile unei cărți, intitulat *în spatele sârmei ghimpate: mărturia directă a unui soldat de la Informații militare despre viața la Guantanamo*.⁵⁹

În timpul celor șase luni cât a lucrat acolo, Saar, care vorbește fluent araba, trebuia să traducă pentru deținut ceea ce întreba și ce spunea anchetatorul oficial și apoi să repete interogatorului, în engleză, răspunsurile prizonierului. Era un „rol de tip Cyrano” care cerea ca el să folosească termenii perfecți pentru a transmite sensul exact al intențiilor anchetatorului și deținutului. Noul truc presupunea folosirea unei anchetatoare seducătoare. Saar relatează:

„Anchetatoarea îi incita sexual pe deținuții interogați, pentru a-i face să se simtă necurați; le mănjea fețele cu cerneală roșie, făcându-i să creadă că era sângele ei menstrual. Își scotea bluza, încerca să-l excite pe bărbat, își atingea sânii și-l întreba: «Ce zici, ce crede Allah când tu ești excitat de o femeie necredincioasă?» Își freca sânii de spatele lui și vorbea despre părțile corpului ei. Apoi îi spunea că apa din celula lui era închisă și deci nu se putea spăla ca să scape de sângele ei de pe fața lui, ca să-l vadă toți. Deținutul era șocat și înfuriat.”

Saar și-a părăsit postul pentru că s-a convins că o astfel de strategie de interogare „era total ineficientă și nu respecta valorile

democrației noastre".⁶⁰ Ziarista de la *New York Times*, Maureen Dowd, le-a numit „animatoare-torționare” pe anchetatoarele de la Gitmo care-și foloseau nuriile asupra deținuților pentru a obține de la ei informații și mărturisiri.⁶¹ Să mergem „în spatele sârmei ghimpate” pentru mai multe detalii despre felul în care se desfășura un astfel de interogatoriu.

Saar relatează o întâlnire zguduitoare, care poate fi clasificată la rubrica militară „Invadarea spațiului intim de către o femeie”. Victima era un saudit de douăzeci și unu de ani de „mare valoare” care petrecea foarte mult timp în celula sa, rugându-se. Înainte ca procedura să înceapă, anchetatoarea, „Brooke”, și Saar au fost „curățați” ștergându-li-se numele de pe uniforme pentru a-și păstra anonimatul. Apoi Brooke a spus: „Deținutul cu care urmează să vorbim e un mare rahat și s-ar putea să fim obligați să iuțim puțin lucrurile” deoarece, așa cum a evidențiat ea, „am început să primesc lături în cap de sus pentru că el nu vorbește. Trebuie să încercăm ceva nou în seara asta.” Despre acest deținut saudit se credea că ar fi luat lecții de zbor împreună cu pirații aerului de la 9/11, deci era de mare valoare. Saar observă că „atunci când anchetatorii militari interogau un deținut care nu coopera, ei voiau imediat să încingă lucrurile: țipau, îl înfruntau, jucau rolul polițistului rău, uitau să-i consemneze spusele.

Brooke a continuat: „Trebuie să-l fac să simtă că este absolut obligatoriu să coopereze cu mine și că nu are alte opțiuni. Cred că trebuie să-l facem să se simtă atât de îngrozitor de murdar, încât să nu se mai poată duce înapoi în celula lui și să-și petreacă noaptea rugându-se. Trebuie să punem o barieră între el și Dumnezeu lui.”⁶² Pentru că deținutul nu i-a răspuns la întrebări, anchetatoarea s-a dezlănțuit.

„Spre surprinderea mea, exclamă Saar, ea a început să-și desfacă nasturii de la bluză, încet, provocator, aproape ca o stripteuză, scoțând la iveală un tricou maro de armată, foarte strâmt, care țipa pe sânii ei. A mers încet în spatele lui și a început să-și frece sânii de spatele lui.” îl provoca pe deținut: „Îți plac țâțele astea mari, americane, Farik? Văd că începe să ți se întărească. Ce-o fi crezând Allah

acum?" Apoi s-a mutat în fața lui și, punându-și mâinile pe sâni, spunea: „Nu-ți plac țâțele astea mari?" Când deținutul și-a întors privirile, uitându-se la Saar, ea i-a provocat masculinitatea: „Ești homo? De ce te tot uiți la el? El crede că am niște țâțe grozave. Nu-i așa?" (Saar dă din cap afirmativ).

Deținutul rezistă, scuipând spre ea. Netulburată, anchetatoarea mai strânge puțin șurubul. Își desface pantalonii, spunându-i deținutului:

Farik, știi că sunt la ciclu? Ce-ar fi să te ating acum?" (își scoate mâna din chiloți, care pare plină de sânge. Îl mai întreabă o dată cine i-a cerut să învețe să piloteze, cine l-a trimis la școala de pilotaj.) „Nenorocitul", a șuierat ea, mângîindu-i fața cu ceea ce el credea că e sângele ei menstrual. „Ce-or să creadă frații tăi dimineață când o să vadă sângele menstrual al unei femei americane pe fața ta? Apropo, am închis apa în celula ta noaptea asta, ca sângele să fie tot acolo mâine", i-a aruncat înainte să părăsim camera. Femeia făcuse ceea ce credea ea că e mai bine pentru a căpăta informațiile pe care le cereau șefii. [...] „Ce naiba am făcut? Ce naiba facem noi aici?"

Într-adevăr, o foarte bună întrebare. Totuși, nu a existat niciodată un răspuns clar pentru Saar și pentru nimeni altcineva.

Alte revelații ale unor crime și abuzuri la Gitmo

Erik Saar dezvăluie alte câteva practici înșelătoare, contrare eticii și legalității. El și alți membri ai echipelor de interogare primiseră ordine stricte să nu vorbească niciodată în prezența observatorilor de la Crucea Roșie Internațională. I se ordonase să stea departe de ei. Despre „deținuții-fantomă" spune: „Erau o grămadă, noi nu aveam nici o idee cum și de ce au venit la Gitmo. Nu exista nici o dovadă a culpabilității lor. Mulți erau deprimați." O altă revelație a sa a fost că: „La Gitmo se mai aflau și copii mici, ținuți în afara taberei principale

Delta. Nu aveau nici o valoare pentru interogatoriu, dar erau ținuți acolo mult timp." Nimeni nu mai raportase vreodată despre copii deținuți la Gitmo, care trebuie să fi fost aduși acolo din Irak și Afghanistan.

Când erau programate vizite ale demnitarilor, care voiau să asiste la o interogare „tipică”, erau create „cadre false”. Era aranjat un cadru fictiv, care să facă scena să pară normală și obișnuită. Aceasta amintea de lagărul-model pentru evrei creat de naziști în lagărul de concentrare de la Teresienstadt (Cehoslovacia), pentru a-i înșela pe observatorii Crucii Roșii Internaționale și ai altor organizații, făcându-i să creadă că toți deținuții erau fericiți că au fost mutați în acest loc. Eric Starr descrie că totul era „curățat” în cadrul scenografic „A-OK”:

Unul dintre lucrurile pe care le-am aflat când m-am alăturat echipei de informații a fost că atunci când are loc o vizită VIP, adică un general sau un funcționar guvernamental superior, de la una dintre agențiile de informații, sau chiar o delegație a Congresului, se făceau eforturi concertate pentru a le explica anchetatorilor că trebuie să găsească un deținut care fusese până atunci cooperant și să-l aducă la camera de interogatoriu în momentul în care veneau VIP-urile și stăteau în camera de observație. Esențialmente, trebuiau să găsească pe cineva cooperant, cu care să poată sta la masă și să aibă un dialog cursiv, pe cineva care dăduse în trecut informații adecvate, și să reia acel interogatoriu pentru VIP-urile aflate în vizită.

În esență, asta era o jignire pentru un profesionist în domeniul informațiilor. Și nu cred că eram singurul care credeau asta, ca să fiu sincer, deoarece în comunitatea de informații întreaga ta existență este menită să furnizeze strategiilor informațiile necesare pentru a lua deciziile corecte. Asta este esența comunității de informații, să furnizeze pur și simplu informațiile corecte. Și această idee de a crea o lume fictivă pentru ca Gitmo să arate într-un anume fel pentru vizitatori, când în realitate era ceva cu totul diferit, submina ceea ce noi, în calitate de profesioniști, încercam să facem în informații.

Supervizorii puteau urmări orice interogatoriu din orice cameră, printr-o oglindă unidirecțională, dar „rareori se întâmpla așa”, după Saar. Ședințele importante de interogatoriu, cu deținuți de mare valoare, trebuiau înregistrate cu camere video ascunse. Dacă ar fi fost așa, atunci ofițerii superiori ar fi putut fi la fel de neliniștiți ca și translatorul de astfel de tactici sexuale perverse și le-ar fi pus capăt. Nu se întâmpla așa, spune Saar:

Existau camere video în boxele de interogatoriu, dar ședințele nu erau înregistrate; generalul [Geoffrey] Miller credea că înregistrarea poate provoca numai probleme cu legea. Imaginea video era transmisă pur și simplu la un ecran din camera de observație. În majoritatea covârșitoare a ședințelor, singurii care știau ceea ce se petrecuse în boxă erau anchetatorul, traducătorul și deținutul.

„Exportarea torturii”

Dovezi suplimentare despre răspândirea torturii clandestine ca mijloc de a forța obținerea de informații de la suspecții rezistenți sunt date la iveală în programele secrete CIA care expediau rapid deținuții în țări străine care fuseseră de acord să facă acest serviciu murdar Statelor Unite. Într-o tactică numită „predare” sau „predare extraordinară”, zeci, poate chiar sute de „teroriști de mare valoare” (TMV) au fost duși în câteva țări străine, adesea cu avioane de linie închiriate de CIA.⁶³ Președintele Bush a autorizat, se pare, Agenția să aranjeze ca deținuții aflați în custodie să „dispară” sau „să fie predați” unor țări în care uzul torturii este bine cunoscut (și dovedit de Amnesty International).⁶⁴ Astfel de deținuți erau ținuți *incommunicado* în închisori secrete, pe termen lung, în „locații nedezvăluite”. În „predările inverse” autoritățile străine arestau „suspecți” în contexte non-combat, în afara câmpului de luptă și îi transferau sub custodie, de obicei la închisoarea Guantanamo Bay, fără protecția de bază oferită de legislația internațională.

Președintele Centrului pentru Drepturi constituționale, Michael Ratner, spune despre acest program:

Numesc asta exportarea torturii. Aceasta înseamnă că în așa-zisul război împotriva terorismului, CIA ridică oameni din lume, de oriunde vrea, și dacă nu dorește să se angajeze ea însăși în tortură sau în interogatoriu, indiferent ce termen vreți să folosiți, îi trimite în altă țară, cu care agențiile noastre de informații au o legătură strânsă: poate fi Egiptul, poate fi Iordania.⁶⁵

Un ofițer superior CIA responsabil de acest program de predare a fost Michael Scheuer. Acesta relatează:

Am dus oamenii în țările lor de origine, din Orientul Mijlociu, dacă acele țări aveau un proces legal pentru ei și dacă erau dispuse să îi ia. Respectiva persoană urma să fie tratată corespunzător legilor acelei țări, nu legilor Statelor Unite, ci legislației din, alegeți, Maroc, Egipt, Iordania.⁶⁶

Evident, tacticile de interogare folosite în acele țări includeau tehnici de tortură despre care Statele Unite nu voiau să știe, atât timp cât cu ajutorul lor se obțineau informații utile. Totuși este dificil, în era noastră înalt tehnologizată, să ții ascuns atât timp un astfel de program. Unii dintre aliații Americii au investigat cel puțin treizeci de zboruri suspectate de a fi fost angajate de CIA în cadrul programului de export al torturii. Ancheta a revelat că suspectii-cheie erau transportați în tabere din Europa de Est care datau din era sovietică.⁶⁷

Din punctul meu de vedere, aceste programe de export al torturii nu arată că operatorii de informații CIA și ai armatei ezitau să tortureze deținuții, ci că ei credeau că agenții din alte țări știu cum să facă mai bine acest lucru. Aceștia au perfectat practica interogatoriului de „gradul trei” mai mult timp decât au făcut-o americanii. Am evidențiat aici numai un mic eșantion din abuzurile mult mai extinse săvârșite asupra tuturor tipurilor de deținuți din închisorile

militare americane, pentru a respinge afirmația administrației conform căreia astfel de abuzuri și torturi nu erau „sistematice”.

Rapoartele de autopsie și constatările de deces ale deținuților din dispozitive din Irak și Afghanistan arată că aproape jumătate din cele patruzeci și patru de cazuri de deces au avut loc în timpul sau după interogatoriile luate de trupele SEALS ale marinei, de Informațiile militare sau de CIA. Aceste omucideri au rezultat din tactici de interogare abuzive care includeau acoperirea capului cu glugi și cagule, sufocare, strangulare, lovire cu obiecte contondente, scufundarea în apă, privarea de somn și manipulări la temperaturi extreme. Directorul executiv al Uniunii Americane a Drepturilor Civile, Anthony Romero, a arătat clar: „Nu se poate pune la îndoială faptul că interogatoriile s-au soldat cu decese. Oficialii de rang înalt care știau despre tortură au stat pasivi și cei care au creat și au sprijinit aceste tactici trebuie trași la răspundere.”⁶⁸

mergând până la vârf: responsabilitatea lui cheney și a lui bush

În lunile care au urmat publicării fotografiilor de la Abu Ghraib a devenit din ce în ce mai evident că acest tipar de abuzuri nu a fost rezultatul acțiunilor unui soldat izolat care a încălcat regulile. A fost rezultatul deciziilor luate de administrația Bush, de a manipula regulile, de a le ingora sau înlătura. Politicile administrative au creat climatul pentru Abu Ghraib și pentru abuzurile împotriva deținuților, în toată lumea, în numeroase moduri.

Această declarație sumară a Human Rights Watch în raportul său „Statele Unite: Nepedepsiți pentru tortură?” (5 aprilie 2005), ne determină să ne concentrăm asupra vârfului lungii ierarhii, până la vicepreședintele Dick Cheney și președintele George Bush.

Războiul împotriva terorismului a creat cadrul pentru schimbarea paradigmei despre tortură

Urmând linia precedentelor deficiențe prezidențiale - „războiul substantivelor” - împotriva sărăciei și drogurilor, administrația Bush a declarat „război terorii” după atacurile de la 11 septembrie 2001. Premisa centrală a acestui nou război a fost existența unei amenințări de bază la adresa „securității naționale” și a „patriei”, amenințare căreia trebuie să i se răspundă cu toate mijloacele necesare. Această fundație ideologică a fost folosită de aproape toate națiunile ca un mijloc de a obține susținerea populară și militară pentru agresiune, ca și pentru represiune. A fost utilizată pe scară largă și de dictaturile de dreapta din Brazilia, Grecia și din alte state în anii șazezici și șaptezeci pentru a justifica torturile și execuțiile cetățenilor puși la index ca „dușmani ai statului”.⁶⁹ Creștin-democrații de dreapta din Italia au folosit „strategia tensiunii” și la sfârșitul anilor șaptezeci pentru a exacerba teama de actele de teroare din partea Brigăzilor Roșii (comuniști radicali) ca mijloc de control politic. Desigur, exemplul clasic este etichetarea aplicată de Hitler evreilor, acuzați că au stat la originea colapsului economic german al anilor treizeci. Ei erau amenințarea internă care a justificat programul extern de cucerire și a făcut necesară exterminarea lor atât în Germania, cât și în toate țările ocupate.

Frica este arma psihologică de predilecție a Statului pentru a-și determina cetățenii să-și sacrifice libertățile de bază și protecția oferită de lege în schimbul securității promise de guvernul atotputernic. Frica a fost elementul coeziv central care a obținut susținerea majoritară din partea publicului și a Congresului pentru un război preventiv împotriva Irakului și ulterior pentru menținerea nechibzuită a unei serii diverse de politici administrative ale administrației Bush. În primul rând, frica a fost răspândită în stil orwellian, avertizând că arsenalul de „arme de distrugere în masă” al lui Saddam Hussein va fi folosit pentru a lansa un atac nuclear împotriva Statelor Unite și a aliaților săi. De exemplu, în ajunul votului din Congres pentru rezoluția privind războiul din Irak, președintele Bush a spus națiunii

și Legislativului de ce este Irakul o „națiune rea”, care amenință securitatea Statelor Unite. „Conștienți fiind de aceste realități, remarca Bush, americanii nu trebuie să ignore amenințarea care crește în jurul nostru. În fața dovezilor clare ale acestui pericol, nu putem aștepta verificarea finală - arma care fumează - care poate veni în forma ciurpercii nucleare.”⁷⁰ Norul nuclear nu a fost atras de Saddam, ci de echipa lui Bush, asupra Americii.

În următorii ani, toți membrii-cheie ai administrației Bush s-au constituit într-un ecou al acestor grave avertismente, discurs după discurs. Un raport a fost pregătit de Divizia de Investigații Speciale a Comitetului pentru Reforma Guvernamentală pentru Henry A. Waxman, cu privire la declarațiile publice ale administrației Bush în privința Irakului. Raportul a folosit o bază de date publică, cu declarații ale lui Bush, Cheney, Rumsfeld, ale secretarului Colin Powell și ale consilierului pe probleme de securitate națională Condoleezza Rice. Acești cinci oficiali au dat două sute treizeci și șapte de declarații false și înșelătoare despre amenințarea irakiană, în o sută douăzeci și cinci de apariții publice, în medie cincizeci pentru fiecare. În luna septembrie 2002, prima comemorare a atacurilor de la 11 septembrie, administrația Bush a făcut aproape cincizeci de declarații publice eronate și înșelătoare.⁷¹

În analiza sa de investigație, autorul Ron Suskind, laureat al Premiului Pulitzer, urmărește pe larg felul în care administrația Bush a prezentat războiul împotriva terorii, până la declarația lui Cheney făcută imediat după incident: „Dacă există un risc de 1% ca oamenii de știință pakistanezi să ajute Al-Qaeda să construiască sau să dezvolte o armă nucleară, trebuie să tratăm acest lucru ca pe o certitudine, în răspunsul nostru. Nu contează ce analiză facem... contează răspunsul nostru.” Suskind scrie în cartea sa *Doctrina lui 1%*: „Deci vedem exprimat acum un standard de acțiune care va defini evenimentele și răspunsurile din partea administrației în anii care vor urma.” El continuă prin a observa că, din nefericire, vastul guvern federal nu operează eficient sub noi forme de stres, cum este acest război împotriva terorii, și în condițiile de disonanță cognitivă create de insurgența și rebeliunea neașteptate din partea popoarelor

captive. „Are trebuințe de a proteja, programe urgente, reguli care spun cine face ce și cine reprezintă acțiunile față de cetățeni, față de șef: realizează multe lucruri, e adevărat, dar adesea se definește prin disfuncțiile sale. Și acest lucru înseamnă că minte și deformează, ascunde ceea ce poate, uneori din motive de autoconservare, deoarece fără încrederea dumneavoastră [a cetățenilor] ea nu înseamnă mai mult decât niște clădiri de birouri.”⁷²

O altă metodă de răspândire a fricii se poate vedea în politizarea sistemului de avertizare asupra alarmelor teroriste (cod de culori) inițiat de Departamentul Securității Interne al administrației Bush. Cred că la început intenția acestuia a fost de a sen/i, așa cum fac toate avertismentele de dezastre, la mobilizarea cetățenilor pentru a se pregăti în vederea amenințării. Totuși, cele unsprezece avertismente vagi nu s-au concretizat în vreun sfat realist pentru acțiune din partea cetățenilor. În prezența amenințării cu un uragan, oamenilor li se spune să se evacueze; avertizați de iminența unei tornade, știm că trebuie să ne retragem în adăpost; însă avertizați că va veni cândva, undeva, un atac terorist, ni se spune pur și simplu să fim „mai vigilenți” și desigur să ne vedem de treabă ca de obicei. Nu a existat niciodată vreo explicație publică sau vreun raport post-factum atunci când, pe rând, aceste numeroase amenințări nu s-au materializat, în ciuda așa-numitelor „surse credibile”. Mobilizarea forțelor naționale pentru fiecare creștere a nivelului amenințării costă cel puțin un miliard de dolari pe lună și a creat stres inutil și anxietate în rândul populației. În final, transmiterea prin mass-media a nivelurilor de amenințare cu coduri de culoare a fost mai puțin un sistem valid de avertizare și mai mult o modalitate costisitoare a guvernului de a asigura și de a susține frica de terorism a națiunii - în absența vreunui atac terorist.

Autorul existențialist francez Albert Camus a arătat că frica este o metodă: teroarea produce frica și frica îi împiedică pe oameni să gândească rațional. Îi face să gândească în termeni abstracți despre dușman, teroriști, insurgenți care ne amenință și care trebuie de aceea distruși. Odată ce am început să gândim despre oameni ca o clasă de entități, de abstracțiuni, ei se topesc devenind „fețe ale

dușmanului", iar impulsurile primitive de a-i ucide și tortura ies la suprafață chiar printre oamenii de obicei pașnici.⁷³

Sunt cunoscut pentru criticile mele la adresa acestor „amenințări fantomatiche”, pe care le consider disfuncționale și periculoase, dar există dovezi că popularitatea lui Bush în sondaje crește corelat cu emiterea unor astfel de avertismente.⁷⁴ Problema este că, stârnind și susținând frica de inamicul din fața porților, administrația Bush l-a putut instala pe președinte în calitate de comandant-șef atot-puternic al națiunii în război.

Numindu-se „comandant-șef” și extinzându-și mult puterile acordate de Congres, președintele Bush și consilierii săi au ajuns să creadă că sunt deasupra legilor naționale și internaționale și că, de aceea, oricare dintre politicile lor este legală pur și simplu prin enunțarea ei într-o nouă interpretare legală oficială, reformulată. Semințele florii răului care s-a deschis în acea temniță neagră de la Abu Ghraib au fost sădite de administrația Bush în cadrul triumfghiular format din amenințările la adresa securității naționale, frica și vulnerabilitatea cetățenilor și interogatoriile/torturile pentru a câștiga războiul împotriva terorismului.

Vicepreședintele Dick Cheney ca „vicepreședinte al torturii”

Un editorial din *Washington Post* l-a numit pe Dick Cheney „vicepreședintele torturii” din cauza eforturilor sale de a combate și în final de a modifica amendamentul McCain la mandatul de autorizare a bugetului Departamentului Apărării.⁷⁵ Acest amendament cerea ca prizonierilor aflați în custodie militară americană să le fie aplicat un tratament uman. Cheney a făcut un lobby intens pentru a obține o excepție de la lege pentru CIA, pentru a da posibilitatea acestor servicii de a folosi orice mijloace li se par necesare pentru a extrage informații de la subiecți. Cheney a argumentat că un astfel de mandat leagă mâinile ofițerilor CIA, expunându-i la o eventuală punere sub acuzare pentru eforturile lor în cadrul războiului global

împotriva terorismului. (Și am avut o imagine despre cât de brutale și letale pot fi eforturile lor.)

Legea propusă de senatorul John McCain, fost prizonier de război din Vietnam care a trecut el însuși prin ororile torturii, interzice folosirea torturii și a tratamentelor crude, inumane și degradante de către orice agenție guvernamentală. Ea mai cere și ca toate interogatoriile militare să se conformeze Manualului Armatei pentru Interogatoriile în scopul obținerii informațiilor (FM 34-52). Mandatul a trecut de Senat cu nouăzeci de voturi „pentru” și nouă „împotrivă” și a fost susținut printr-o scrisoare adresată lui McCain de peste douăsprezece comandanți militari de vârf din armată și marină. Aceștia au afirmat că Manualul Armatei este „standardul de aur” verificat și adevărat, care trebuie să fie urmat consecvent.

Și, ca un post-scriptum, acești generali și amirali cred că: „Acolo unde alte agenții, cu excepția Departamentului Apărării, dețin și interoghează deținuți, nu trebuie să existe lacune legale care să permită tratamente crude și degradante.”⁷⁶

McCain adoptă o perspectivă largă asupra torturii și a necesității de a redresa busola morală a Americii. Într-un eseu personal din revista *Newsweek* despre „Adevărul asupra torturii”, McCain susține că:

Acesta este un război al ideilor, o luptă pentru a promova libertatea în fața terorii în locuri în care conducerea opresivă a dat naștere răului din care a rezultat terorismul. Abuzul asupra deținuților ne cheamă la o datorie teribilă în acest război al ideilor. El devine inevitabil public și astfel amenință postura noastră morală. [...] Maltratarea deținuților ne face mai mult rău decât ne fac dușmanii noștri.⁷⁷

Este improbabil ca adoptarea acestei legi să-l facă pe Cheney să renunțe la susținerea pasionată acordată CIA pentru folosirea tuturor mijloacelor pe care le au la dispoziție pentru a obține mărturisiri și informații de la suspecții de terorism deținuți în secret. Așa stau lucrurile, dacă ținem seama de adeziunea fermă a

lui Cheney la credințele pe care le-a exprimat la puțin timp după atentatele din 11 septembrie. Într-un interviu televizat la emisiunea *Meet the Press* de la NBC, vicepreședintele Cheney a făcut o declarație remarcabilă:

Trebuie să lucrăm, totuși, și pe latura obscură, dacă vreți. Trebuie să trecem și prin umbrele lumii informațiilor. Mare parte din ceea ce trebuie făcut aici trebuie să se facă în liniște, fără nici o discuție, folosind sursele și metodele disponibile agențiilor noastre de informații, dacă vrem să avem succes. Aceasta este lumea în care operează acești oameni și astfel va fi vital pentru noi să folosim toate mijloacele pe care le avem la dispoziție pentru a ne atinge obiectivul.⁷⁸

Într-un interviu la postul național de radio, fostul șef al personalului pentru secretarul de stat Colin Powell, colonelul Lawrence Wilkerson, a acuzat echipa Cheney-Bush de emiterea unor directive care au dus la abuzarea deținuților de către soldați în Irak și Afghanistan. Wilkerson a schițat calea pe care au luat-o aceste directive:

A fost limpede pentru mine că se poate urmări clar traseul de la biroul vicepreședintelui [Cheney] prin secretarul Apărării [Rumsfeld] până la comandanții operativi, în termeni bine aleși - care pentru soldatul de pe teatrul de operațiuni însemnau două lucruri: nu obținem suficiente informații bune, iar voi trebuie să intrați în posesia dovezilor și, apropo, iată câteva moduri în care probabil le veți primi.

Wilkerson s-a mai referit și la David Addington, consilierul lui Cheney, „un militant ferm în favoarea ideii de a-i permite președintelui, în calitate de comandant-șef, să se abată de la prevederile Convenției de la Geneva”.⁷⁹ Acest lucru ne duce chiar la vârful puterii.

Președintele George W. Bush, în calitate de „comandant-șef al războiului”

În calitate de comandant al unui război cu final deschis împotriva terorismului global, președintele George W. Bush s-a bazat pe o echipă de consilieri legali pentru a stabili o legitimitate pentru un război preventiv de agresiune împotriva Irakului, pentru a redefini tortura, pentru a crea noi reguli de angajament, pentru a limita libertățile cetățenilor prin așa-zisul Act PATRIOT și pentru a autoriza urmărirea directă a cetățenilor americani și ascultarea convorbirilor acestora. Ca de obicei acest lucru este făcut în numele protejării sacrei securități a patriei în războiul global împotriva a știți deja ce. Echipa sa de consilieri legali era formată din: Alberto R. Gonzales, consilier prezidențial (ulterior promovat la rangul de procuror general); John You, asistent adjunct al procurorului general, și Jay S. Bybee, asistent al procurorului general (ambii de la Departamentul de Justiție), John Ashcroft, procuror general, și William H. Taft, consilier legal la Departamentul de Stat.

Alberto Gonzales a oferit președintelui următorul raționament legal (memorandum, 25 ianuarie 2002): „Natura noului război pune un mare accent pe alți factori, ca abilitatea de a obține rapid informații. [...] Din punctul meu de vedere, această nouă paradigmă face ca limitările stricte trasate de Convenția de la Geneva asupra interogării deținuților inamici să fie depășite.”

Memorandumurile despre tortură

Un memorandum din 1 august 2002 al Departamentului de Justiție, cunoscut în presă sub numele de „memorandumul despre tortură”, a definit „tortura” îngust, nu în termenii a ceea ce constituie ea, ci în termenii consecințelor sale extreme. Acesta stipula că durerea fizică trebuie să fie „de o intensitate echivalentă cu durerea care însoțește o rană fizică gravă, cum ar fi blocarea unui organ, afectarea unei funcții a organismului sau chiar moartea”. Potrivit

acestui memorandum, pentru a acuza pe cineva de tortură este necesar să fi existat „intenția specifică” de a provoca „durere sau suferință fizică sau mentală”. „Tortura mentală” a fost definită îngust pentru a include numai acele acte care se soldează cu „vătămarea psihică semnificativă, de durată semnificativă, respectiv luni sau ani”.

Memorandumul continuă prin a afirma că precedentă ratificare a statutului antitortură din 1994 ar putea fi considerată neconstituțională, deoarece ar interfera cu puterea președintelui în calitatea de comandant-șef. Alte directive din partea avocaților Departamentului de Justiție i-au dat președintelui puterea de a interpreta Convenția de la Geneva pentru a corespunde scopurilor administrației în războiul împotriva terorii. Beligeranții capturați în Afghanistan, soldați talibani, cei suspecți de a face parte din Al-Qaeda, rebelii și toți cei ridicați în razii și luați în custodie nu sunt considerați prizonieri de război și de aceea nu li se acordă nici una dintre protecțiile legale la care are dreptul un prizonier de război. În calitate de „inamici non-combatanți”, ei pot fi ținuți la infinit în orice instituție din lume, fără sprijin legal sau fără să li se aducă acuzații specifice. În plus, se pare că președintele a aprobat programul CIA privind teroriștii de mare valoare „dispăruți”.

Dovezile sunt circumstanțiale, dar convingătoare. De exemplu, în cartea sa *Starea de război: Istoria secretă a CIA și a administrației Bush*, James Risen concluzionează că există „o înțelegere secretă între oficiali superiori ai administrației pentru a-l izola pe Bush și pentru a-l face recuzabil” în privința implicării CIA în noile tactici extreme de interogare.⁸⁰

O descriere mai puțin amabilă a relației dintre președintele Bush și echipa lui de consilieri legali vine din partea unui specialist în legislație, Anthony Lewis, după ce a trecut amănunțit în revistă toate memorandumurile disponibile.

Memorandumurile aminteau de sfaturile unui avocat al Mafiei pentru un naș local, cu privire la modul în care poate fenta legea fără a ajunge la închisoare. Evitarea punerii sub acuzare este

literalmente una dintre temele memorandumurilor. [...] Altă temă din memorandumuri, una încă și mai neliniștitoare, este aceea că președintele poate ordona torturarea deținuților chiar dacă acest lucru este interzis de statutul federal și de Convenția Internațională împotriva Torturii, la care au aderat și Statele Unite.⁸¹

Cititorii sunt invitați să consulte toate materialele relevante pe care le-am indicat aici (rapoartele anchetelor, raportul Comitetului Internațional al Crucii Roșii și altele) împreună cu toate cele douăzeci și opt de „memorandumuri în legătură cu tortura” ale consilierilor legali ai președintelui Bush, ale lui Rumsfeld, Colin Powell, Bush și ale altora care au pregătit calea pentru legitimarea torturii în Afghanistan, Guantanamo și Irak. În acest remarcabil volum de o mie două sute patruzeci și nouă de pagini editat de Karen Greenberg și Joshua Dratel, *Actele torturii: Drumul spre Abu Ghraib*, este expus întregul traseu al memorandumurilor, dezvăluindu-se pervertirea abilităților juridice realizată de avocații guvernamentali.⁸² Volumul ne oferă o idee despre felul în care aceste „abilități care au făcut atât de multe pentru a-i apăra pe americani în această țară, cea mai «legalizată» din lume, pot fi folosite abuziv pentru cauza răului”.⁸³ Editorii exprimă în termeni lipsiți de ambiguitate semnificația acestor documente, astfel încât cetățenii să înțeleagă motivele și intențiile liderilor aleși și altor oficiali guvernamentali.

În timp ce proverbialul drum spre iad este pavat cu bune intenții, memorandumurile guvernamentale adunate în această publicație demonstrează că drumul spre purgatoriul care este Guantanamo Bay sau Abu Ghraib a fost pavat cu intenții hotărât rele. Politicile care au dus la escaladarea abuzurilor asupra deținuților, mai întâi în Afghanistan, apoi la Guantanamo Bay și ulterior în Irak, au fost produsul a trei scopuri periculoase menite să faciliteze detenția unilaterală și neînfrânată, interogarea, abuzul, judecarea și pedepsirea deținuților: (1) dorința de a plasa deținuții în afara jurisdicției vreunui tribunal sau a vreunei legi; (2) dorința de a abroga Convenția de la Geneva referitoare la tratamentul aplicat persoanelor arestate în contextul

ostilităților armate; și (3) dorința de a-i absolvi pe cei care au implementat aceste politici de orice responsabilitate legală pentru crime de război în fața legilor americane și internaționale.

Într-adevăr, orice pretenție de bună-credință - cum ar fi că aceia care au formulat politicile au exagerat pentru că urmăreau cu prea mare ardoare scopul securității în fața a ceea ce este cu adevărat o amenințare teroristă autentică - este negată prin faptul că autorii acestor strategii își recunosc mai mult decât tacit scopul ilegal. [...] Mesajul pe care îl poartă aceste memorandumuri este neîndoielnic: acestor strategii nu le place sistemul justiției noastre, cu verificările și dezbaterile ei, cu drepturi și limite, pe care au jurat să-l respecte. Antipatia și neîncrederea în sistemele noastre de justiție civilă și militară sunt clar non-americane.⁸⁴

Profesorul de drept Jordan Paust (fost căpitan, corpul de Justiție Militară al Statelor Unite) a consemnat despre consilierii legali ai lui George W. Bush care au pregătit aceste justificări pentru torturarea deținuților: „De la finele epocii naziste nu au mai fost atât de mulți avocați atât de clar implicați în crime internaționale privind tratamentul și interogarea persoanelor deținute pe timp de război.”

În fruntea listei consilierilor se află procurorul general Alberto Gonzales, care a ajutat la conceperea unui memorandum legal care interpretează „tortura” ca durere fizică „echivalentă ca intensitate cu durerea care însoțește răni fizice grave, cum ar fi blocaj la nivelul unui organ, afectarea unei funcții a corpului sau chiar moartea.” Gonzales și președintele Bush nu au repudiat acest memorandum, care oferă o concepție extremă despre tortură, înainte de dezvăluirea fotografiilor de la Abu Ghraib. Zelul lui Gonzales pentru extinderea puterilor prezidențiale în cadrul războiului împotriva terorismului a fost comparat cu acela al influentului avocat nazist Carl Schmitt. Ideea lui Schmitt referitoare la eliberarea guvernului național de sub constrângerile legale în perioadele de urgență a facilitat suspendarea Constituției germane și i-a dat lui Hitler puteri discreționare. Biograful său notează că, deși Gonzales este o persoană simpatică, făcând impresia unui „om obișnuit”, fără tendințe sadice sau psihopate,⁸⁵

în rolul său instituțional, memorandumurile lui juridice sunt responsabile pentru suspendarea libertăților civile și interogarea brutală a suspecților de terorism prin încălcarea legilor internaționale.⁸⁶

Forța operativă a Departamentului de Investigații Criminale se opune interogatoriilor de la Gitmo

Potrivit unei relatări recente de la MSNBC, lideri ai Forței operative a Departamentului de Investigații Criminale au spus că au avertizat de repetate ori oficiali de rang înalt ai Pentagonului (de la începutul anului 2002 și continuând mai mulți ani după aceea) că tehnicile aspre de interogare folosite de o echipă de informații separată nu vor produce informații valide și s-ar putea constitui în crime de război, punând națiunea într-o situație jenantă atunci când vor deveni publice. Preocuparea și sfatul dat de acești investigatori cu experiență au fost masiv ignorate de toți cei din ierarhia care se ocupa de anchetele de la Gitmo și Abu Ghraib, ei preferând formele intense, coercitive, de interogare. Alberto J. Mora, fostul consilier general al armatei, a ieșit la rampă în sprijinul membrilor forței sale operative: „Ceea ce mă face foarte mândru de acești oameni este că ei au spus: «Noi nu vom participa la asta, chiar dacă ni se ordonă.» Ei sunt eroi și nu există nici un alt fel de a-i descrie. Ei au demonstrat un curaj personal enorm și integritate personală în apărarea valorilor americane și a sistemului pentru care trăim cu toții.” în final, acești investigatori nu au putut opri abuzurile, ci au putut doar să le încetinească, determinându-l pe secretarul Apărării Rumsfeld să renunțe la unele dintre cele mai aspre tactici ale sale de interogare.⁸⁷

Obsesia războiului împotriva terorismului

Se vede că obsesia lui Bush pentru războiul împotriva terorismului l-a propulsat mai mult pe panta descendentă descrisă de spusele senatorului Barry Goldwater: „Extremismul pentru apărarea

libertății nu este un viciu [...] moderația în urmărirea dreptății nu este o virtute." Corespunzător, președintele Bush a autorizat supravegherea cetățenilor americani de către Agenția pentru Securitate Națională (National Security Agency - NSA) fără mandate legale. În această mare operațiune de foraj pentru date, NSA a adunat un volum imens de informații din convorbiri telefonice și trafic pe internet și a trimis aceste date FBI-ului pentru investigații - copleșindu-i capacitățile de procesare eficientă.⁸⁸

O astfel de supraveghere cere „acces pe ușa din spate” la toate releele de telecomunicații majore de pe pământ american care transmit convorbirile internaționale și cere cooperarea secretă a celor mai mari companii naționale de telecomunicații, conform unui raport detaliat din *New York Times*.⁸⁹ Articolul a revelat excesele inerente investiției președintelui cu o astfel de putere, fără limitările verificărilor și dezbaterilor legale sau în Congres. Se detaliază și se explică o comparație între sentimentul lui Bush de a fi deasupra legii și acela al fostului președinte Richard Nixon, care a „dat drumul câinilor supravegherii cetățenilor în casele lor în anii șaptezeci” și și-a apărat decizia prin afirmația: „Dacă președintele face acest lucru înseamnă că nu este ilegal.”⁹⁰ Bush spune acum același lucru, cu același sentiment al imunității în fața pedepsei.

Acest sentiment de a fi deasupra legii se vede și din folosirea fără precedent de către Bush a „ordonanțelor prezidențiale”. În procesul de aprobare a unei legi care a trecut prin Congres, președintele își afirmă prerogativa de a nu i se cere să respecte legea pe care a semnat-o. George Bush a folosit această tactică mai mult decât orice alt președinte în istoria Statelor Unite, de peste șapte sute cincizeci de ori, pentru a nu se supune statutelor care au trecut prin Congres, atunci când acestea intră în conflict cu interpretarea pe care el o dă Constituției. Aceasta include plasarea restricțiilor sale personale asupra amendamentului McCain împotriva torturii.⁹¹

Totuși, asumarea de către președintele Bush a puterii executive a fost atacată într-o decizie recentă a Curții Supreme, care îi limitează autoritatea. Aceasta repudiază planurile administrației Bush de a supune deținuții de la Guantanamo judecății unor comisii (tribunale)

militare, deoarece acestea nu erau autorizate de statutul federal și încălcau legislația internațională. „Această hotărâre a marcat cea mai semnificativă limită impusă până acum expansiunii administrative a puterii prezidențiale.”⁹²

Paradoxal, în dorința de a scăpa lumea de răul terorismului, administrația Bush a devenit ea însăși un exemplu strălucitor al „răului administrativ”. Este o organizație care provoacă durere și suferință până la moarte, în timp ce folosește intenționat proceduri formale, raționale și eficiente pentru a ascunde natura a ceea ce face - ignorând mijloacele de a justifica ceea ce ea consideră a fi scopuri de ordin înalt.⁹³

Alte exemple pentru felul în care funcționează acest mecanism al răului administrativ se referă la exterminarea evreilor de către nazisti în Holocaust, la rolul NASA în dezastrul navei *Challenger*, la promovarea țigărilor care dau dependență de către conducerea companiei American Tobacco și „experții științifici” angajați de ea, precum și practicile frauduloase ale Enron și ale altor companii corupte. Răul administrativ este sistemic, într-un anumit sens se poate spune că el există dincolo de orice persoană, din momentul în care politicile sale sunt instituite și procedurile sale preiau controlul. Totuși, așa spune, organizațiile trebuie să aibă lideri și acei lideri trebuie trași la răspundere pentru crearea sau menținerea unui astfel de rău.

Cred că un sistem constă în acei agenți și agenții a căror putere și ale căror valori creează sau modifică regulile și așteptările legate de „comportamentele aprobate” în sfera sa de influență. Într-un sens, sistemul este mai mult decât suma părților și liderilor lui, care cad de asemenea sub puternicele sale influențe. În alt sens, totuși, indivizii care joacă roluri-cheie în crearea unui sistem care se angajează într-o conduită ilegală, imorală și non-etică trebuie să fie trași la răspundere în ciuda presiunilor situaționale exercitate împotriva lor.

Președintele Bush și consilierii săi au fost capabili să altereze Protocolul asupra Crimelor de Război (din 1996), presând Congresul să adopte Mandatul Comisiilor Militare din 2006 (Hotărârea 3930 a Senatului), pe care el l-a semnat în 17 octombrie 2006. Acest act a fost redactat în parte pentru a respinge decizia Curții Supreme în cazul Hamdan versus Rumsfeld, care a acuzat folosirea de către

administrație a tribunalelor militare în procesele împotriva deținuților de la închisoarea Guantanamo Bay. Acest nou Mandat al Comisiilor Militare furnizează o serie de practici controversate legate de deținerea de către Statele Unite și tratamentul aplicat „combatanților inamici ilegali”. Celor care sunt numiți așa nu le sunt asigurate nici drepturile militare ale soldaților și nici cele ale civililor din dreptul civil. Președintelui i se conferă drepturi lărgite, ca pe timp de război, pentru a desemna pe oricine în această categorie, inclusiv cetățeni americani care-și pierd astfel dreptul de *habeas corpus* și protecția oferită de Convențiile de la Geneva. Ei pot să fie închiși pe termen nelimitat, judecați numai de un tribunal militar al cărui judecător poate folosi numai dovezi circumstanțiale, obținute chiar fără mandat de percheziție, tribunal care poate da verdictul de vinovăție cu o majoritate de numai două treimi din membrii săi. În plus, actul mai conține cel puțin două trăsături contestabile: permite multe tactici de interogare care merită cel puțin calificativul de „umilitoare” și-i protejează retroactiv pe toți oficialii guvernamentali care ar putea fi implicați în „crime împotriva umanității”, inclusiv în uciderea deținuților aflați sub interogatoriu de către operatorii CIA și de alții. (Astfel, practic toate abuzurile săvârșite de polițiștii militari la Abu Ghraib sunt permise acum, deoarece ar putea fi considerate „umilitoare”, nu tortură.)

Respectarea Protocolului asupra Crimelor de Război și a Convențiilor de la Geneva ar trebui să fie indispensabilă pentru acele națiuni civilizate care aleg să trăiască potrivit legii și nu potrivit regulilor puterii și tiraniei. Mandatul Comisiilor Militare este o „lege arbitrară, care în viitor se va înscrie printre minusurile democrației americane, ca o nouă versiune, a generației noastre, a Actelor împotriva Străinilor și Rebelilor*”, potrivit unui editorial din *New York Times* (28 septembrie 2006). Unde este acum indignarea din partea cetățenilor și a oamenilor iubitori de libertate de pretutindeni?⁹⁴

* Alien and Sedition Acts au fost adoptate în 1798 de guvernul federal, în timpul războiului nedecarat cu Franța. Cei care le-au propus au pretins că ele sunt menite să protejeze Statele Unite de cetățenii puterilor inamice și să oprească actele de rebeliune ce slăbesc guvernarea (n. tr.).

juriul este rugat să comunice verdictul

Ați citit aici mărturiile mai multor martori oculari, ca și fragmente-cheie din rapoartele celor mai importante anchete independente, împreună cu părți din analizele extinse ale Human Rights Watch, Crucii Roșii, Uniunii Americane a Drepturilor Civile, Amnesty International și PBS *Frontline* despre natura abuzului și torturii deținuților aflați în custodia armatei Statelor Unite.

Credeți acum că maltratarea deținuților din Corpul 1A de la Abu Ghraib de către sergentul Ivan „Chip” Frederick și alți polițiști militari din tura de noapte a fost o aberație, un incident izolat cauzat doar de aceste câteva „mere putrede”, acești așa-ziși „soldați turbați”?

Sau credeți acum că astfel de abuzuri și torturi erau parte a unui program „sistematic” de interogare coercitivă? Dimensiunile abuzurilor și torturii din aceste interogatorii se întind mai adânc și mult dincolo de acel timp și spațiu, precum și dincolo de actorii din tura de noapte de la Corpul 1A din Abu Ghraib?

Data fiind vina recunoscută a polițiștilor militari acuzați de abuzurile fotografiate, credeți acum că asupra lor s-au exercitat suficiente forțe situaționale („un coș stricat”) și presiuni din partea sistemului („împletitorii de coșuri rele”) încât să le fie reduse pedepsele?

Doriți și sunteți dispuși să-i judecați pentru complicitate la abuzurile de la Abu Ghraib, din multe alte dispozitive militare și din închisorile conduse în secret de CIA, pe următorii membri de rang înalt ai comandamentului armatei: general-maior Geoffrey Miller, general-locotenent Ricardo Sanchez, colonel Thomas Pappas și locotenent-colonel Steven Jordan?⁹⁵

Doriți și sunteți dispuși să-i judecați pentru complicitate la abuzurile de la Abu Ghraib, din multe alte dispozitive militare și din închisorile conduse în secret de CIA, pe următorii membri de rang înalt ai comandamentului pdlitic: fostul șef CIA George Tenet și secretarul Apărării Donald Rumsfeld?

Sunteți gata să-i judecați pentru complicitate la abuzurile de la Abu Ghraib, din multe alte dispozitive militare și din închisorile conduse în secret de CIA pe următorii membri de rang înalt ai comandamentului politic: vicepreședintele Dick Cheney și președintele George W. Bush?

Acuzarea și-a încheiat pledoaria

(Totuși, puteți citi și nota despre un tribunal recent care a judecat administrația Bush pentru „crimele ei împotriva umanității”).⁹⁶

În timp ce deliberați, țineți seama de această secțiune finală referitoare la o încercare pozitivă a sistemului militar de a recunoaște necesitatea unei instruirii corespunzătoare a gardienilor, precum și a unor constrângeri instituționale eficiente asupra abuzurilor de putere în interogarea deținuților. Dacă aceste proceduri s-ar fi instituit de la început, probabil că abuzurile de la Abu Ghraib nu s-ar fi petrecut.

experimentul stanford merge la abu ghraib ca ghid de instruire împotriva supralicitării puterii și pierderii temporare a umanității

În timpul lungului zbor din Hawaii până la Bagdad, colonelul de armată Larry James a vizionat iar și iar, „de vreo douăzeci și patru de ori”, DVD-ul cu experimentul Stanford, *Furie tăcută*. „Ce a greșit Zimbardo?” „Ce ar fi trebuit să facă altfel pentru a preveni abuzurile din închisoarea sa?” El a ridicat aceste întrebări deoarece se afla pe drumul spre o misiune specială - Să *reparăm Abu Ghraib!* Dr James este un distins psiholog clinician, care a fost timp de ani

de zile șef al Departamentului de Psihologie de la Walter Reed Army Medical Center. I s-a încredințat această sarcină în mai 2004, din ordinul generalului-maior Geoffrey Miller, cu care lucrase la închisoarea Guantanamo Bay, Cuba. (Da, este același general ale cărui strategii și tactici anterioare au făcut atât de mult rău în ambele închisori.)

În calitate de director însărcinat cu științele comportamentului, James raporta direct generalului-maior Geoffrey Miller. Ca unul dintre ofițerii cu cele mai înalte ranguri din închisoare, James a făcut ca politicile și procedurile sale să fie puse imediat în practică. Când am aflat că se îndreaptă către Abu Ghraib, i-am dat câteva exemplare din noul nostru DVD. El a sugerat ca eu să-l însoțesc în misiune, dar mă temeam prea mult de pericol pentru a merge cu el. L-aș fi însoțit cu plăcere, dacă nu ar fi fost mediul letal din acea închisoare și care exista în tot Irakul. Am avut o convorbire cu James la întoarcerea lui, întrebându-l care ar fi fost, după el, cele mai bune strategii preventive pentru a ne asigura că nu se vor comite noi abuzuri.⁹⁷

În general, scopul lui era acela de a pune la punct proceduri care să creeze și să mențină ordinea și disciplina în această închisoare și care să respecte criteriile Asociației Corecționale Americane. El a aranjat vizite la închisoarea Abu Ghraib și la Camp Bucca pentru un locotenent-colonel de armată care era șeful Departamentului de științe ale comportamentului la Batalionul disciplinar (Leavenworth, Kansas) și pentru un inspector *in situ* al Asociației Corecționale Americane. Toate descoperirile și recomandările lor au fost implementate. Datorită evaluării pe care ei au făcut-o condițiilor, a fost construit un spital psihiatric pentru deținuți și la Abu Ghraib a fost trimisă o echipă de profesioniști în sănătatea mentală pentru a oferi servicii deținuților - pentru prima oară.

Apoi el a stabilit câteva reguli de bază pentru sine:

1. Nu face rău.
2. Menține totul sigur, fizic și psihologic; serviciile de sănătate trebuie să reflecte standardele adoptate de Asociația Corecțională Americană.

3. Menține totul legal; respectă toate principiile Codului Justiției Militare.
4. Menține totul etic; asigură-te că nimeni nu este niciodată prejudiciat și întreabă-te mereu: „Am făcut oare ceva care să încalce standardele etice ale Asociației Psihologilor Americani?”
5. Urmărește eficiența; creează condițiile care transformă „interogatoriile” în „interviuri” de tip detectivistic cu deținuții, făcute pentru a obține informațiile necesare pentru a salva viețile americanilor în mod neabuziv.

Colonelul James a inspectat locațiile pe timp de noapte și în momente aleatorii, a discutat cu gardienii și cu personalul, fiind mereu la curent cu abuzurile, greșelile sau comportamentele neconforme cu ordinea și disciplina. Ei a lucrat personal pentru a pune capăt problemelor sau comportamentelor greșite sau, dacă nu putea rezolva vreo problemă, raporta preocupările sale direct generalului.

După examinarea fiecărui aspect al închisorii, colonelul Larry James a stabilit următoarele șapte niveluri ale supravegherii închisorii și regulilor referitoare la tratamentul și interogarea prizonierilor la Abu Ghraib, care pot fi extinse și la alte locații asemănătoare:

1. Tot timpul trebuie să existe supraveghere din partea ofițerilor superiori, inclusiv în turele de noapte.
2. „Interogatoriile” trebuie să fie înlocuite cu „interviuri” urmând modelul unei investigații detectiviste la secția de poliție. Niciodată interviul nu trebuie condus de o singură persoană; trebuie să fie prezente două în cabina de interviu, cel puțin anchetatorul și translatorul. În felul acesta ei se pot verifica reciproc și este disponibil un feedback dublu.
3. O procedură scrisă de tip „să nu” trebuie să specifice care sunt acțiunile interzise și cele permise în timpul interviurilor cu deținuții, eliminând orice ambiguitate legată de ce se poate și ce nu se poate face sau justifica.
4. Pentru toți cei implicați în aceste interviuri trebuie să se ceară „instruire specifică misiunii”.

5. Cabinele pentru interviu trebuie să fie deschise supravegheării prin oglinzi unidirecționale, care permit observarea de pe culoar, de către ofițeri și de către alții, a ceea ce se întâmplă în cabină; toate interviurile trebuie să fie înregistrate video pentru analiză ulterioară și verificare administrativă.
6. Poliția Militară va patrula în întregul dispozitiv la intervale aleatorii raportând regulat superiorilor și făcându-i atenții pe gardieni și anchetatori că sunt mereu supravegheați. (James a aranjat ca doi psihologi militari să fie „ambasadorii lui mobili”.)
7. Sunt necesare mai multe niveluri de supraveghere, ca și controlul medical al fiecărui deținut care urmează să fie interviuat, înainte și după interviu, pentru a raporta orice semn de schimbare a stării medicale drept consecință a procedurii de interviu. La fel, un avocat militar trebuie să treacă în revistă toate procedurile, împreună cu alte niveluri de supraveghere prevăzute din construcția sistemului.

Deși nu a făcut parte din aceste proceduri oficiale, Larry James i-a încurajat pe polițiștii militari să vizioneze *Furie tăcută: Experimentul Stanford*, și să discute mesajul acestuia despre abuzul de putere, deoarece putea avea legătură cu noul lor rol de gardieni într-o închisoare.

Ar fi fost el oare capabil să instaleze proceduri de supraveghere atât de puternice înainte de dezvăluirea abuzurilor? E greu de spus, dar cred că este improbabil să se fi gândit cineva să creeze această misiune. Dacă acest set de proceduri ar fi fost instalat, ar fi scăzut probabilitatea ca abuzurile să se petreacă? Cu siguranță, deoarece astfel de condiții ar fi eliminat confuzia și difuziunea responsabilității, evidențiindu-se supravegherea comportamentului fiecăruia. (Desigur, acest lucru se extinde la ceea ce ar fi trebuit să se întâmple în experimentul Stanford.)

Este bine că au fost implementate multe practici care par eficiente, dar au contat ele? Răspunsul lui James a fost: „Variabila mea dependentă este că nu au mai existat abuzuri de la instalarea acestor reguli” (noiembrie 2005).

De atunci, Pentagonul a decis să închidă închisoarea de la Abu Ghraib, eliberându-i pe unii dintre deținuți și transferându-i pe alții la Camp Cropper. Consilierul juridic la vârf al Marii Britanii a cerut recent Statelor Unite închiderea închisorii de la Guantanamo Bay (care de-a lungul anilor a avut în total șapte sute cincizeci și nouă de deținuți, conform Departamentului Apărării).⁹⁸ El crede că acest centru de detenție a devenit un simbol internațional al nedreptății. Conform procurorului general Peter Goldsmith, faptul că acel lagăr se bazează pe tribunale militare nu este compatibil cu angajamentul britanic pentru principiul unui „proces corect în acord cu standardele internaționale”.⁹⁹ Cel mai proeminent magistrat de anchetă din Spania, Baltasar Garzon, a cerut și el SUA să desființeze această închisoare, care este o „insultă la adresa țărilor care respectă legile”. El spune că din relele Inchiziției, Spania a învățat că „tortura și degradarea nu funcționează ca tehnici de anchetă”.¹⁰⁰

Colonelul Larry James a fost răsplătit cu Steaua de Bronz pentru serviciul său militar special. Este pentru mine o mare plăcere să închei acest capitol salutând realizarea colegului și prietenului meu. Aș fi vrut ca el să fie mandatat să facă acest lucru cu câțiva ani în urmă.

să între soarele

Ei, bine, am ajuns la capătul călătoriei pe care am făcut-o împreună. Apreciez perseverența dumneavoastră de a continua, în ciuda acestor confruntări cu unele dintre cele mai rele lucruri ale naturii umane. Pentru mine a fost deosebit de greu să revăd scenele de abuz din experimentul Stanford. La fel de greu a fost să mă confrunt cu propria ineficiență în ajutorul dat pentru a obține un verdict mai bun în cazul lui Chip Frederick. Ca un etern optimist, sunt mereu afectat atunci când trebuie să mă confrunt cu toate relele genocidului.

masacrelor, linșajelor, torturii și ale altor lucruri oribile pe care oamenii le fac oamenilor.

În faza finală a călătoriei noastre, vom lăsa soarele să intre, pentru a lumina aceste unghere întunecate ale psihicului uman. Este timpul să accentuăm ceea ce este pozitiv și să eliminăm negativul. Voi face acest lucru în două moduri. În primul rând, veți primi câteva sfaturi chibzuite despre cum să rezistați acelor influențe sociale pe care nu le doriți și de care nu aveți nevoie, dar care vă bombardează zilnic pe dumneavoastră și pe cei mai mulți dintre noi. Recunoscând puterea forțelor situaționale de a ne influența să ne comportăm rău în numeroase contexte, evidențiez și faptul că nu suntem sclavi puterii lor. Înțelegând cum operează astfel de forțe, putem rezista, putem să ne opunem, putem să le împiedicăm să ne ducă în ispite nedorite. O astfel de cunoaștere ne poate elibera de sub brațul puternic al conformității, complianței, persuasiunii și altor forme de influență și coerciție socială.

După ce am explorat, în călătoria noastră, slăbiciunile, fragilitățile și prea ușoarele transformări ale caracterului uman, sfârșim într-o notă pozitivă, celebrând eroismul și eroii. Sper că acum sunteți gata să acceptați premisa că, sub imperiul unor forțe puternice sistemice și situaționale, oamenii obișnuiți, chiar buni, pot fi seduși, recrutați, inițiați în comportări rele. Dacă este așa, sunteți gata să acceptați și premisa reciprocă, anume că fiecare dintre noi este un potențial erou, aflat în așteptarea situației care îi va permite să arate că „are ceea ce-i trebuie?” Urmează să aflăm cum să rezistăm tentațiilor și cum să celebrăm eroii.

CUM REZISTĂM INFLUENȚELOR SITUAȚIONALE ȘI CELEBRAREA EROISMULUI

„Fiecare ieșire este o intrare în altă parte.”

TOM STOPPARD, *Rosencrantz și Guildenstern sunt morți*

Am ajuns la sfârșitul călătoriei noastre prin cele mai negre locuri care încarcerează mințile semenilor noștri. Am fost martori la condițiile care aduc la lumină latura brutală a naturii umane și am fost surprinși de ușurința și de dimensiunile cruzimii pe care oamenii cumsecade le pot arăta altora. Din punct de vedere conceptual, ne-am concentrat pe o mai bună înțelegere a felului în care au loc astfel de transformări. Deși răul poate să existe în orice context, noi am examinat amănunțit terenul pe care el germinează în închisori și războaie. Acestea devin în mod tipic creuzete în care autoritatea, puterea și dominanța sunt amestecate și, odată acoperite de plapuma secretului, ne suspendă umanitatea și ne jefuiesc de calitățile pe care noi, oamenii, le apreciem cel mai mult - compasiunea, blândețea, cooperarea și iubirea.

Cum rezistăm influențelor situaționale și celebrarea eroismului

Mare parte din călătoria noastră s-a desfășurat în închisoarea simulată pe care colegii mei și cu mine am creat-o în subsolul departamentului de psihologie de la Universitatea Stanford. În doar câteva zile și nopți, ceea ce este virtual un paradis, anume Palo Alto, California, și Universitatea Stanford, au devenit un iad. Tineri sănătoși au dezvoltat simptome patologice care reflectau stresul extrem, frustrarea și disperarea pe care le resimțeau în calitate de deținuți. Omologii lor, desemnați aleator să îndeplinească rolurile de gardieni, au trecut de nenumărate ori granița dintre jocul frivol de rol și abuzurile serioase asupra „deținuților”. În mai puțin de o săptămână, micul nostru „experiment”, un simulacru de închisoare condusă de psihologi, s-a estompat spre fundalul conștiinței noastre colective, pentru a fi înlocuit de o realitate cu deținuți, gardieni și o conducere a închisorii care părea remarcabil de reală pentru noi toți. Era o închisoare condusă de psihologi, nu una condusă de stat.

Examinarea detaliată pe care am realizat-o aici pentru a ilustra natura acestor transformări și care până acum nu fusese niciodată complet elaborată este menită să-l aducă pe fiecare cititor cât se poate de aproape de acel loc special unde putem opune puterea persoanei puterii instituționale. Am încercat să las să transpară o senzație a proceselor care se desfășurau, prin care o serie de variabile situaționale aparent minore, cum sunt rolurile sociale, regulile, normele, uniforme și alte lucruri de acest fel, au ajuns să aibă un impact atât de puternic asupra tuturor celor prinși în sistemul lor.

La nivel conceptual, am propus să luăm mai mult în considerare procesele situaționale și sistemice și să le acordăm o pondere mai mare decât o facem de obicei atunci când încercăm să înțelegem unele comportamente aberante și aparente schimbări de personalitate. Comportamentul uman este mereu supus forțelor situaționale. Acest context este cuprins într-unui mai larg, macrocosmic; adesea un sistem particular de putere este creat pentru a se menține și susține pe sine. Analizele tradiționale ale celor mai mulți dintre cercetători, inclusiv ale instituțiilor legale, religioase și medicale, se concentrează *asupra actorului ca* unic agent cauzal. În consecință, ele minimalizează sau pierd din vedere impactul variabilelor situaționale

și al determinantilor sistemici care modelează rezultatele comportamentale și îi transformă pe actori.

Să sperăm că exemplele din această carte și informațiile care le susțin vor arunca o provocare rigidei erori de atribuire fundamentale, care desemnează calitățile interioare ale oamenilor drept principală sursă a acțiunilor lor. Am adăugat nevoia de a recunoaște atât puterea situației, cât și eșafodajul comportamental furnizat de sistem, care animă și menține contextul social.

Am trecut de la o închisoare simulată la realitatea de coșmar a ceea ce a fost închisoarea Abu Ghraib din Irak. Paralele surprinzătoare au apărut între procesele social-psihologice la lucru în ambele închisori, cea simulată și cea prea-reală. La Abu Ghraib, obiectivul nostru analitic s-a concentrat asupra unui tânăr, sergentul Ivan „Chip” Frederick, care a trecut printr-o triplă transformare: de la bunul soldat la gardianul cel rău din închisoare și apoi la deținutul în suferință. Analiza noastră a scos la iveală, ca și în experimentul Stanford, acei factori dispoziționali, situaționali și sistemici care au jucat un rol crucial în întreținerea abuzurilor și torturii la care Frederick și alți membri ai personalului militar sau civil li supuneau pe deținuții aflați în custodia lor.

Am trecut apoi de la poziția mea de cercetător imparțial al domeniului științelor sociale la rolul de procuror. Procedând astfel, v-am prezentat dumneavoastră, cititori-jurați, crimele eșaloanelor superioare ale comandamentului armatei și ale administrației Bush, devenite complice la crearea condițiilor care au făcut posibile astfel de abuzuri și torturi arbitrare pe scară largă, în majoritatea închisorilor militare americane. Punctul de vedere pe care l-am furnizat nu neagă nici responsabilitatea și nici vinovăția acestor polițiști militari; explicațiile și înțelegerea nu le scuză faptele greșite. Dar înțelegerea modului în care s-au petrecut evenimentele și aprecierea forțelor situaționale care operează asupra soldaților implicați poate să ducă la moduri proactive de a modifica circumstanțele care au incitat un astfel de comportament inacceptabil. Pedepsirea nu este suficientă. „Sistemele stricate” creează „situații stricate”, iar ele facilitează „mere stricate” care determină „comportamente stricate” chiar și la oamenii buni.

Pentru ultima oară, să definim Persoana, Situația și Sistemul. Persoana este un actor pe scena vieții, a cărei libertate comportamentală este determinată de înzestrarea proprie - genetică, biologică, fizică și psihologică. Situația este contextul comportamental care, prin funcțiile de retribuție și normative, are puterea de a da sens și identitate rolurilor și statutului actorului. Sistemul constă în acei agenți și agenții ale căror ideologie, valori și putere creează situații și dictează rolurile și așteptările pentru comportamentele aprobate ale actorilor din interiorul sferelor sale de influență.

În această fază finală a călătoriei noastre vom lua în considerare sfaturi despre felul în care pot fi prevenite și combătute forțele situaționale negative care acționează asupra noastră, a tuturor, din când în când. Vom explora în ce mod putem rezista influențelor pe care nu le vrem și de care nu avem nevoie, dar care se abat zilnic asupra noastră. Nu suntem sclavi ai forțelor situaționale. Dar trebuie să învățăm metode de a rezista și de a ne opune lor. În toate situațiile pe care le-am explorat împreună a existat întotdeauna o minoritate care s-a menținut fermă. A venit timpul să încercăm să sporim rândurile acesteia, gândindu-ne cum au fost capabile aceste persoane să reziste.

Dacă v-am făcut într-o anumită măsură să credeți că în anumite circumstanțe dumneavoastră înșivă ați putea să vă comportați la fel cum au făcut-o participanții la cercetarea schițată aici și din închisoarea reală de la Abu Ghraib, acum vă cer să vă gândiți dacă vă puteți privi pe dumneavoastră înșivă ca pe un erou. Vom celebra binele din natura umană, eroii dintre noi.

să învățăm cum să rezistăm influențelor nedorite

Oamenii care suferă de tulburări paranoide au mari dificultăți atunci când se pune problema de a se conforma, de a asculta sau de a răspunde unui mesaj persuasiv, chiar dacă este oferit

de terapeutul lor bine-intenționat sau de cei dragi. Cinismul și neîncrederea lor creează o barieră de izolare care îi protejează de implicarea în cele mai multe dintre contactele sociale. Deoarece au o rezistență atât de încăpățânată la presiunile sociale, ei oferă un model extrem de imunitate la influență, deși, evident, plătesc un mare preț psihic. La celălalt capăt al scalei se află oamenii peste măsură de naivi, necondiționat creduli, care sunt ținte ușoare pentru orice escroc.

Printre ei sunt numeroși americani care, la un moment dat al vieții lor, cad pradă înșelătoriilor, fraudelor și jocurilor piramidale. Nu mai puțin de 12% din americani sunt înșelați de escroci în fiecare an, pierzându-și uneori economiile de o viață. Este foarte probabil ca această cifră să fie împărțită de cele mai multe națiuni. Deși majoritatea celor păcăliți au peste cincizeci de ani, deci se află la un moment al vieții în care ar trebui să domine înțelepciunea, mulți oameni de toate vârstele sunt înșelați de escroci prin telemarketing și în schemele de fraudă din sănătate și jocurile tip loterie.¹

Să ne amintim farsa cu autoritatea falsă făcută unei adolescente la un restaurant McDonald's, descrisă în capitolul 12. Desigur că v-ați întreat: „Cum au putut să fie așa de proști, ea și acei adulți induși în eroare de acel telefon”? Ei, bine, aceeași farsă a funcționat în multe alte localuri, determinând personalul să urmeze orbește falsa autoritate. Câte persoane au fost înșelate? Amintiți-vă, este vorba despre douăsprezece lanțuri de restaurante, în șaiszeci și opt de locații, în treizeci și două de state!² Un asistent-manager dintr-un restaurant McDonald's, care a fost înșelat de farsorul de la telefon, ne spune tuturor: „Dacă nu ești în acea situație, în acel moment, cum să știi ce ai face? Nu știi ce ai face.”³

Ideea este că, în loc să ne distanțăm de indivizii care au fost înșelați, presupunând că aceștia prezintă în interiorul lor atribute dispoziționale negative - sunt proști, naivi -, trebuie să înțelegem de ce și cum au fost total înșelați niște oameni întocmai ca noi. Atunci ne vom afla în postura de a ne opune și de a răspândi vigilența și metodele de a rezista în fața unor astfel de farse.

Dualitatea: detașare versus implicare

În condiția umană există o dualitate de bază: detașare versus implicare, suspiciune cinică versus angajament. Detașarea de alții, de teamă să nu cumva să fim „trași în piept”, este o poziție defensivă extremă; dar este adevărat că, cu cât suntem mai deschiși la persuasiunea care vine din partea altora, cu atât mai probabil este ca aceștia să ne înșele. Totuși, implicarea alături de alții, deschisă și pasionată, este esențială pentru fericirea umană. Vrem să avem sentimente puternice, să avem încredere totală, să acționăm spontan, să ne simțim legați de ceilalți. Vrem să fim „saturați” de viață. Cel puțin o parte a timpului, vrem să ne suspendăm facultățile de evaluare și să abandonăm rezerva primitivă. Vrem să dansăm cu pasiune alături de Zorba Grecul.⁴

Totuși, trebuie să evaluăm în mod regulat dacă și unde merită să ne implicăm social. Pentru fiecare dintre noi, provocarea este aceea de a oscila cât mai bine între doi poli, imersiunea completă și distanța potrivită. A ști când să rămânem implicați alături de ceilalți, când să susținem o cauză sau o relație și să-i fim loiali, mai degrabă decât să renunțăm la ea, iată o chestiune delicată cu care ne confruntăm mereu. Trăim într-o lume în care unele persoane vor să ne folosească. În aceeași lume se află și alții care vor cu adevărat ca noi să împărtășim ceea ce cred ei că sunt scopuri mutual avantajoase. Cum putem ști care vor una și care vor cealaltă? Aceasta este întrebarea, dragul meu Hamlet, draga mea Ofelia.

Înainte de a începe să discutăm despre mijloacele specifice de combatere a influențelor care vor să ne controleze mintea, trebuie să luăm în considerare altă posibilitate: vechea iluzie a *invulnerabilității personale*.⁵ Ei? Da, ei pot fi influențați. *Eu nu!* Călătoria noastră psihologică ar fi trebuit să vă convingă că majoritatea oamenilor pot fi păcăliți de gama de forțe situaționale pe care le-am pus în evidență. Dar nu și dumneavoastră, sigur? Este greu să extindem lecțiile pe care le-am învățat, de la o evaluare intelectuală la modificarea propriilor noastre coduri de conduită. Ceea ce este ușor de aplicat în mod abstract „altora” nu este ușor de aplicat în

exemplu concret, la propria persoană. Noi suntem diferiți. Așa cum nu există două amprente care să aibă configurații identice, la fel nu există doi oameni care să aibă caracteristici genetice, de dezvoltare și de personalitate identice.

Diferențele individuale trebuie celebrate, dar în fața unor forțe situaționale puternice și comune, ele se îngustează, sunt comprimate. În astfel de situații, specialiștii în științele comportamentului pot să emită predicții despre ceea ce vor face majoritatea oamenilor, fără să știe nimic despre indivizii care vor fi cuprinși în grup, cunoscând numai natura contextului lor comportamental. Ar trebui să fie clar că psihologia, oricât de bună ar fi ea, nu poate prezice cum se va comporta fiecare individ într-o situație dată - există întotdeauna un anumit grad de variație individuală care nu poate fi trecut cu vederea. De aceea, puteți respinge lecția pe care urmează să o învățăm, ca fiind inaplicabilă la persoana proprie: sunteți un caz special, capătul atât de atipic al distribuției normale. Totuși, trebuie să știți că faceți aceasta cu riscul de a fi surprinși fără apărare.

Sfatul meu despre ceea ce ar trebui făcut atunci când întâlnim un „ticălos împutit” deghizat în om cumsecade sau într-o bătrânică drăguță a fost modelat de-a lungul mai multor decenii, din multe experiențe personale. Am fost un copil sfrijit și bolnăvicios încercând să supraviețuiască pe străzile dure din South Bronx, astfel încât a trebuit să învăț trucuri de bază: acestea constau în a-ți da seama rapid cum se vor comporta anumiți oameni în anumite situații. Am ajuns suficient de bun în această artă pentru a deveni lider de gașcă, echipă sau clasă. Apoi am fost instruit de o șefă fără scrupule, un personaj de tip Fagin*, asupra modului în care pot să-i înșel pe spectatorii de teatru, luându-le pălăriile și paltoanele când ei nu doreau să mi le dea, și cum să-i manipulez să-mi dea bacșiș pentru a le căpăta înapoi, chiar dacă nu era nevoie de bani pentru asta. Ca învățăcel al ei, am căpătat experiență în a vinde niște programe de teatru foarte scumpe, deși se găseau versiuni gratuite, precum

* Personaj din *Oliver Twist* de Charles Dickens, un evreu care îi pune pe copii să cerșească și să fure în cele mai creative moduri (n. tr.).

și în a-i îndopa pe copii cu tone de dulciuri și băuturi, dacă părinții nu-i supravegheau atunci când se apropiau de standul cu bomboane. Am fost instruit și în tehnica de a vinde reviste din ușa în ușa, de a suscita milă, și deci și vânzări, din partea locuitorilor empatici. Ulterior, am studiat tacticile folosite de poliție pentru a obține mărturiile din partea suspectilor, precum și pe cele utilizate de cei care recrutează adepți pentru feluritele secte. Studiile mele au continuat având drept obiect tacticile de control asupra mentalului folosite de sovietici, metodele comunistilor chinezi în Războiul din Coreea și reformele masive instituite de ei la nivel național. Am studiat și manipulatorii de minți de-ai noștri, locali, de la CIA, din programul finanțat de stat MKULTRA⁶, precum și charisma mortală a lui Jim Jones asupra discipolilor lui religioși (descrisă în capitolele anterioare).

Am consiliat, dar am și învățat de la cei care au supraviețuit experiențelor din diferite secte. În plus, m-am angajat într-o cercetare de-o viață în domeniul persuasiunii, compliantței, disonanței și proceselor de grup. Scrierile mele legate de aceste subiecte cuprind un manual pentru activiștii pentru pace în timpul Războiului din Vietnam, plus diferite texte de bază despre schimbarea de atitudine și influența socială.⁷ V-am relatat toate aceste detalii despre mine pentru a susține credibilitatea comunicatorului în raport cu informația care urmează să fie furnizată.

Promovarea altruismului prin experimentul cu autoritatea virtuoasă

Să ne imaginăm un experiment de autoritate Milgram inversat. Scopul nostru este de a crea un cadru în care oamenii se vor confrunța cu cerințe din din ce în ce mai intense *de a face bine!* Participanții ar fi ghidați să se comporte în moduri din ce în ce mai altruiste, deplasându-se încet, dar cu siguranță mai mult decât și-ar fi imaginat, spre acțiuni mereu mai pozitive, prosociale. Putem înlocui o paradigmă instituită în scopul de a facilita cufundarea lentă în rău cu o alta, destinată ascensiunii lente spre bunătațe. Cum putem formula

un cadru experimental în care să fie posibil acest lucru? Să ne imaginăm un astfel de experiment dificil. Pentru început, să ne închipuim că aranjăm pentru fiecare participant o ierarhie de experiențe sau acțiuni care se întind pe o gamă care începe de la acte pozitive puțin mai ample decât obișnuiește subiectul să facă și continuă spre acțiuni din ce în ce mai „bune”. Extremele virtuții îl împing în sus spre angajarea în acțiuni care la început îi păreau inimaginabile.

Ar putea exista o dimensiune temporală în structura experimentului, pentru acei cetățeni ocupați care nu practică virtutea pentru că s-au convins că pur și simplu nu au timp de irosit cu fapte bune. Primul „buton” al Generatorului de Bunătate ar putea fi alocarea a zece minute pentru a scrie un bilețel de mulțumiri unui prieten sau o carte poștală pentru a ura sănătate unui coleg. Următorul nivel ar fi acordarea a douăzeci de minute pentru a da sfaturi unui copil cu probleme. În această paradigmă, creșterea presiunii ar putea apoi impune acordul participantului de a alocă treizeci de minute din timpul său pentru a citi o poveste unei menajere analfabete. Scara altruismului urcă spre petrecerea unei ore meditănd un elev slab, apoi spre a face oficiul de babysitter pentru câteva ore, ca să permită unei mame singure să-și viziteze propria mamă bolnavă, apoi a lucra o seară la o cantină socială, la ajutorul dat veteranilor șomeri, la rezervarea unei părți din zi pentru a duce la grădina zoologică un grup de copii orfani, a fi disponibil pentru a vorbi cu veterani răniți în război care se întorc acasă și așa mai departe, tot mai sus, pas cu pas, spre angajamentul de a oferi din ce în ce mai mult din prețiosul timp propriu, în fiecare săptămână, pentru cauze din ce în ce mai nobile. Oferirea pe parcurs a unor modele sociale care sunt deja angajate în sarcinile cerute sau care iau inițiativa de a trece în avans la nivelul următor ar trebui să încurajeze obediența față de o autoritate virtuoaasă, nu-i așa? Ar merita încercat, mai ales că, din câte știu, nu s-a făcut niciodată ceva de genul acestui experiment.

În mod ideal, experimentul nostru de bunătate socială s-ar încheia când persoana ar face ceva ce inițial nu și-ar fi imaginat să facă vreodată. Drumul nostru spre bunătate ar putea include și contribuții la crearea unui mediu sănătos și posibil de susținut, care ar

merge de la acte minimale de conservare sau reciclare până la activități substanțiale, cum ar fi a dăruii bani, timp și implicare personală pentru cauze ecologiste. Vă invit să dezvoltați această noțiune într-o serie de domenii în care societatea ar avea mult de câștigat dacă mai multe persoane ar „parcurge toată calea”, făcând bine fără nici o ideologie de susținere, pentru că, așa cum știm din teoria disonanței - credința urmează comportamentul. Determinați-i pe oameni să realizeze acțiuni pozitive și acestea vor genera principiile de bază necesare pentru a le justifica. Se spune că învățații Talmudului au predicat nu pentru ca oamenii să aibă credință înainte de a se ruga, ci ca să facă cele de trebuință pentru a-i determina să înceapă să se roage, convinși fiind că după aceea ei vor ajunge să creadă în lucrurile pentru care se roagă și în divinitatea căreia îi adresează rugăciunile.

Cercetările confirmă efectul Milgram invers asupra altruismului

Așa cum am menționat, acest experiment Milgram inversat nu a fost niciodată efectuat. Să presupunem că am încerca să facem un astfel de experiment în laborator sau chiar în casele și în comunitățile noastre. Ar funcționa? Putem folosi puterea autorității și situației pentru a produce virtute? Bazat pe ceea ce știi despre ființele umane și despre principiile influenței sociale, cred că am reuși să facilităm comportamentele altruiste folosind principiile de bază ale influenței sociale. (Vezi notele pentru repere.)⁸

Experimentul Milgram inversat descris aici combină trei tactici simple de influențare bine studiate și documentate de psihologii sociali: tactica piciorului în prag, modelarea socială și autoetichetarea ajutorării. Mai mult, cercetătorii au descoperit că aceste tactici pot fi folosite pentru a promova tot felul de comportamente prosoziale - de la cedarea banilor câștigați cu greu la extinderea comportamentului de reciclare și chiar la donarea de sânge la următoarea acțiune a Crucii Roșii.

„Ascensiunea lentă, pas cu pas, către bunătate" folosește ceea ce psihologii sociali numesc tactica „picioare în prag" (PIP). Această tactică începe prin a-i cere cuiva să îndeplinească o rugăminte banală (pe care cei mai mulți oameni sunt gata să o realizeze imediat), solicitându-i-se apoi să accepte o alta, legată de prima, dar mult mai amplă (care a reprezentat de fapt adevăratul scop).⁹ Demonstrația clasică a acestei practici a fost făcută în urmă cu mai mult de patruzeci de ani de Jonathan Freeman și Scott Fraser.¹⁰ Ei au cerut locuitorilor din suburbii să plaseze câte un panou mare și urât, pe care scria „Conduceți cu atenție", în îngrijitele lor curți. Mai puțin de 20% din cei rugați au făcut acest lucru. Totuși, trei sferturi dintre proprietarii de case au fost de acord să plaseze acest semn în curtea lor dacă în urmă cu două săptămâni făcuseră un pas mic și plasaseră în ferestre un semn nederanjant, de nici opt centimetri, care îndemna șoferii să conducă prudent. Aceeași abordare funcționează și cu alte comportamente prosociale. De exemplu, cercetătorii au descoperit că simpla semnare a unei petiții determină creșterea susținerii materiale acordate handicapatilor, completarea unui scurt chestionar mărește disponibilitatea oamenilor de a-și dona organele după moarte, conservarea unei mici cantități de energie îi face pe proprietari să economisească ulterior mai multă energie, iar o mică declarație de angajament făcută în public duce la accentuarea comportamentului de reciclare a produselor din hârtie.¹¹ Mai mult, acest efect PIP poate fi sporit legând unele de altele o serie de cerințe din ce în ce mai mari, adică punând două picioare în prag - ca în experimentul nostru Milgram inversat de promovare a altruismului.¹²

Experimentul Milgram inversat a folosit și modelele sociale pentru a încuraja comportamentul prosocial. În experimentul Stanford și la închisoarea Abu Ghraib exista o abundență de modele negative care susțineau comportamentul abuziv. Inversarea puterii modelelor sociale, pentru a favoriza acțiunile pozitive, poate fi la fel de eficientă în ceea ce privește obținerea unor rezultate dezirabile. Cercetătorii au aflat că modelele de rol altruiste cresc probabilitatea ca persoanele din jurul lor să se angajeze în comportamente pozitive, prosociale. Iată o parte dintre descoperiri: s-a constatat

că modelele de rol social duc la creșterea volumului donațiilor către Armata Salvării, favorizează acordarea de ajutor unui necunoscut care a făcut o pană de cauciuc; reduc rata agresivității și promovează răspunsurile non-violente; diminuează comportamentul de poluare a mediului prin aruncarea de gunoaie, sporesc donațiile financiare în favoarea copiilor săraci și duc la disponibilitatea de a împărtăși cu alții resursele proprii.¹³ Dar iată un mic sfat: amintiți-vă să și faceți ceea ce predicați. Modelele sunt mai convingătoare decât cuvintele. De exemplu, într-un set de experimente, copiii au fost expuși unui model adult care le predica fie lăcomia, fie caritatea, într-o predică persuasivă. Apoi adultul a trecut la practicarea fie a acțiunilor lacome, fie a celor caritabile. Rezultatele au arătat că respectivii copii prezentau o probabilitate mai mare de a face ceea ce făcea modelul și nu ceea ce spunea acesta.¹⁴

Înțelepciunea anterior menționată, a celor care studiază Talmudul, este compatibilă cu alt principiu de influențare socială care se află la baza experimentului Milgram inversat: aplică unui om o etichetă de identitate care îți convine, iar ulterior el va face exact ceea ce vrei să obții de la el. Spunând cuiva că este de ajutor, altruist și bun, persoana respectivă va adopta cu mai mare probabilitate comportamente de ajutor, altruiste și de bunătate față de ceilalți. În experimentul Stanford i-am distribuit aleator pe tineri în rolurile de deținut și respectiv de gardian; curând ei au preluat manierele și comportamentele legate de acele roluri. Astfel, atunci când îi spunem cuiva că este o „persoană generoasă”, crește posibilitatea ca respectivul individ să răspundă pozitiv la cererea de a face donații - de pildă pentru a preveni scleroza multiplă. Dând oamenilor de înțeles că sunt persoane bune, le mărim disponibilitatea de a-l ajuta pe un necunoscut căruia i-au scăpat cârdușii pe jos, de exemplu. Cei care capătă identitatea proeminentă de „donatori de sânge” sunt mai dispuși să continue să doneze sânge unui străin pe care nu se așteaptă să-l cunoască sau să-l întâlnească vreodată.¹⁵

Unul dintre marile avantaje ale speciei noastre este abilitatea de a explora și a înțelege lumea socială, ca apoi să folosim ceea ce știm pentru a ne face viața mai bună. De-a lungul acestei cărți am văzut

puterea pe care o are situația de a produce răul. Cred că putem să exploatăm aceleași principii de bază, folosind însă puterea situației pentru a produce bunătate. Mă tem pentru viitorul umanității dacă punctul meu de vedere este o eroare sau dacă nu vă voi convinge să-l acceptați. Vă pot oare sugera să faceți chiar azi un mic pas pentru realizarea experimentului Milgram inversat în propria dumneavoastră viață? Cred că sunteți chiar persoana care poate face acest lucru și le poate servi altora drept model de rol în privința transformării lumii noastre într-una cu un viitor pozitiv. Dacă nu dumneavoastră, atunci cine?

Un program în zece pași pentru a rezista influențelor nedorite

Dacă luăm în considerare unele dintre principiile psihologiei sociale care au favorizat relele pe care le-am văzut de-a lungul călătoriei noastre, atunci să folosim încă o dată - așa cum am făcut cu exemplul Generatorului de Bunătate - variante ale acelor principii pentru a-i face pe oameni să accentueze binele și să elimine negativul din viața lor. Dată fiind extinderea diferitelor tipuri de influență, ar fi necesar să ne adaptăm rezistența la fiecare tip. Combaterea unor angajamente greșite și disonante necesită tactici diferite de strategiile menite să ne mărească gradul de complianță. Confruntarea cu vorbitorii persuasivi ne forțează să folosim principii diferite de cele de care avem nevoie în relația cu cei care ne dezumanizează sau ne dezindividualizează. Modalitățile de a scurtcircuita gândirea de grup sunt și ele diferite de cele care modifică impactul recrutaților asidui.

Am dezvoltat un astfel de compendiu pentru dumneavoastră; el oferă mai multă profunzime și specificitate decât poate cuprinde acest capitol. Soluția este să vi-l ofer gratuit online pe website-ul special creat ca un partener al acestei cărți - www.LuciferEffect.com. În acest fel, puteți să îl citiți în voie, să luați notițe, să verificați referințele pe care este bazat și să puneți la cale scenarii pentru aplicarea acestor

strategii de rezistență în viața dumneavoastră. Astfel, odată ce ce ați întâlnit o anumită tactică de influențare socială folosită asupra dumneavoastră sau a cuiva cunoscut, puteți să recurgeți la acest ghid pentru a găsi soluții care să vă arate ceea ce trebuie să faceți data viitoare ca să fiți într-o poziție mai bună pentru a face față provocării respective.

Iată programul meu în zece pași către rezistența la impactul influențelor sociale indezirabile și în același timp către promovarea flexibilității personale și a virtuților civile. El folosește idei care acționează asupra diferitelor strategii de influențare și furnizează modalități simple și eficiente de a le face față. Cheia rezistenței constă în dezvoltarea a trei elemente: conștiința de sine, senzitivitatea în raport cu situația și trucerile de cartier. Veți vedea în ce fel sunt ele hotărâtoare pentru aceste strategii generale de rezistență.

„Am făcut o greșală!” Să începem prin a încuraja oamenii să-și recunoască propriile greșeli, în primul rând față de ei înșiși și apoi față de ceilalți. Acceptați că a greși este omenește. Ați făcut o eroare de judecată; decizia dumneavoastră a fost greșită. Atunci când ați hotărât așa, ați avut toate motivele să credeți că era corect, dar acum știți că ați greșit. Spuneți cuvintele magice: „îmi pare rău”; „îmi cer scuze”; „lertați-mă”. Spuneți-vă în forul dumneavoastră interior că veți învăța din propriile greșeli, că veți face ceva mai bun. Nu continuați să irosiți bani, timp și alte resurse pentru niște investiții proaste. Treceți mai departe. Dacă facem acest lucru în mod deschis, ni se reduce trebuința de a ne justifica sau de a ne raționaliza greșelile, și astfel scade și nevoia de a continua să susținem acțiuni rele sau imorale. Mărturisirea unei greșeli scurtcircuitează motivația de a reduce disonanța cognitivă; disonanța se evaporă atunci când are loc o confruntare cu realitatea. „Tăierea momelii” în loc de „menținerea încăpățânată a cursului” atunci când acesta este greșit prezintă unele costuri pe termen scurt, dar pe termen lung duce întotdeauna la succes. Să ne gândim câți ani a continuat Războiul din Vietnam, mult timp după ce armata și oficialii administrației, precum secretarul apărării John McNamara, știau deja că războiul nu avea sens și nu putea fi câștigat.¹⁶ Câte mii de vieți s-au pierdut din cauza

unei astfel de persistențe încăpățânate în greșeală, în vreme ce recunoașterea eșecului și erorii ar fi putut să le salveze?! Ce bine ne-ar face tuturor dacă liderii politici ar fi capabili să admită că au făcut erori similare în Irak? Este mai mult decât o decizie politică aceea de a „salva obrazul” negând greșelile, în loc să salvăm viețile soldaților și civililor - este un imperativ moral.

„îmi folosesc mintea.” în multe contexte, oamenii inteligenți fac lucruri prostești deoarece nu sesizează unele trăsături-cheie din cuvintele sau acțiunile agenților de influență și nu observă indicii situaționale evidente. Prea des funcționăm pe pilot automat, folosind scenarii scrise de alții, care au fost bune pentru noi în trecut, fără să ne oprim vreodată pentru a evalua dacă ele sunt adecvate aici și acum.¹⁷ Urmând sfatul unei cercetătoare de la Harvard, Ellen Langer, trebuie să ne transformăm starea obișnuită de neatenție în conștientizare, mai ales în situații noi.¹⁸ Nu ezitați să trimiteți semnale de trezire spre cortexul dumneavoastră; în situațiile familiare continuă să domine vechile obiceiuri, chiar dacă între timp ele au devenit inactuale sau greșite. Trebuie să ne amintim să nu ne trăim viețile pe pilot automat, ci să ne luăm totdeauna un „moment zen”, pentru a reflecta la sensul situației imediate, pentru a gândi înainte de a acționa. Niciodată nu intrați fără să vă folosiți mintea în situații în care îngerii și oamenii de bun-simț se tem să pășească. Pentru rezultate mai bune în rezistența dumneavoastră, adăugați în comportament și „gândirea critică”.¹⁹ Cereți dovezi care să susțină afirmațiile; cereți ca ideologiile să fie suficient de elaborate pentru a vă permite să diferențiați retorica de substanță. Încercați să aflați dacă mijloacele recomandate justifică scopurile potențial dăunătoare. Imaginați-vă scenarii ale sfârșitului, cu consecințele viitoare ale practicilor actuale. Respingeți soluțiile simple ca remedii urgente pentru probleme personale sau sociale complexe. Susțineți gândirea critică cât mai timpuriu în viața copiilor, atrăgându-le atenția asupra reclamelor înșelătoare, asupra afirmațiilor partizane și a perspectivelor distorsionate care li se prezintă. Ajutați-i să devină niște consumatori de cunoaștere mai înțelepți și mai vigilenți.²⁰

„Sunt responsabil.” Asumarea răspunderii pentru deciziile și acțiunile proprii îl așază pe actor pe locul șoferului, la bine și la rău. Permițând altora să-și compromită propria responsabilitate, să o difuzeze, facem din ei puternici șoferi de pe locul din spate; astfel mașina va merge nesăbuit înainte, fără un conducător responsabil. Devenim mai rezistenți la influențe sociale indezirabile menținând întotdeauna un simț al responsabilității personale și acceptând să fim trași la răspundere pentru acțiunile noastre. Obediența față de autoritate este mai puțin oarbă în măsura în care suntem conștienți că difuziunea responsabilității nu face altceva decât să deghizeze complicitatea noastră individuală în realizarea unor acțiuni chestionabile. Conformarea dumneavoastră la normele grupurilor antisociale este scurtcircuitată în măsura în care nu permiteți difuzarea responsabilității, refuzând s-o atribuiți întregii bande, fraternității sau corporații. Imaginați-vă întotdeauna un viitor în care faptele de azi vor fi judecate și nimeni nu va accepta să vă dezvinovați spunând că nu făceați altceva decât să „urmați ordine” sau că „toată lumea făcea la fel”.

„Îmi voi afirma identitatea unică.” Nu îngăduiți altora să vă dezindividualizeze, să vă pună într-o categorie, într-o cutie, într-un sertar, să vă transforme într-un obiect. Afirmati-vă individualitatea; dedarați-vă numele și poziția politicos, tare și răspicat. Insistați ca și ceilalți să procedeze la fel. Stabiliți contact vizual (scoateti-vă ochelarii de soare care ascund ochii) și oferiți informații despre dumneavoastră care vă susțin identitatea unică. Găsiți un teren comun cu persoanele dominante în situațiile de influență și folosiți-l pentru a mări similaritățile. Anonimatul și secretul ascund faptele incorecte și subminează legăturile dintre oameni. Ele pot forma solul germinativ din care rodește dezumanizarea și, așa cum știm, dezumanizarea creează terenul propice pentru scandalagii, violatori, torționari, teroriști și tirani. Faceți un pas dincolo de autoindividualizare. Lucrați la schimbarea condițiilor sociale care îi fac pe oameni să se simtă anonimi. Dimpotrivă, susțineți practici care îi fac pe ceilalți să se simtă speciali, astfel ca și ei să aibă un sentiment de valoare personală. Nu îngăduiți niciodată și nu practicați stereotipurile negative - cuvintele și etichetele pot fi distrugătoare.

„Respect autoritatea dreaptă, dar mă revolt împotriva celei nedrepte.” În orice situație, străduiți-vă să faceți distincție între persoanele cu autoritate care merită respect datorită experienței lor, înțelepciunii, ascendentului de vârstă sau statutului lor special și acele figuri autoritare nedrepte care ne cer obediența fără să aibă vreo substanță. Mulți dintre cei care îmbracă mantia autorității sunt pseudolideri, falși profeți, escroci, autopromotori care nu ar trebui să fie respectați, ci să li se răspundă cu nesupunere și expunere deschisă la evaluări critice. Părinții, profesorii și liderii religioși ar trebui să joace roluri mai active pentru a-i învăța pe copii să facă această diferențiere critică. Tinerii ar trebui să fie politicoși și respectuoși atunci când astfel de atitudini sunt justificate, dar să fie copii buni și înțelepți rezistând acelor autorități care nu merită respectul lor. Procedând astfel se va reduce obediența lipsită de judecată față de autoritățile autoproclamate, ale căror priorități nu sunt în interesul nostru.

„Vreau să fiu acceptat de grup, dar pun preț pe independența mea.” Atracția pe care o prezintă acceptarea din partea unui grup social este mai puternică decât cea exercitată de inelul mitic din *Stăpânul inelelor*. Puterea dorinței de a fi acceptat îi va determina pe unii să facă aproape orice pentru asta și să meargă chiar până la extreme pentru a evita respingerea din partea Grupului. Suntem într-adevăr animale sociale și de obicei legăturile sociale sunt în favoarea noastră și ne ajută să atingem scopuri importante, pe care nu le-am putea realiza singuri. Totuși, există momente când conformitatea față de o normă de grup este contraproductivă pentru binele social. Este imperativ să determinăm când trebuie să urmăm norma și când să o respingem. La urma urmelor, fiecare trăiește în propria sa minte, într-o splendoare solitară, și de aceea trebuie să dorim și să fim gata să ne declarăm independența, în ciuda respingerii sociale pe care o poate suscita acest act. Nu este ușor, mai ales pentru tinerii cu imagini de sine nesigure sau pentru adulții a căror imagine de sine se suprapune pe imaginea profesiei lor. Presiunile exercitate asupra lor pentru a fi „jucător de echipă”, pentru a-și sacrifica propria moralitate pentru binele echipei, sunt aproape irezistibile. Este necesar să facem pasul înapoi, să obținem

părerii din exterior și să găsim noi grupuri care vor susține independența noastră și ne vor promova valorile. Întotdeauna va exista pentru noi un alt grup, diferit și mai bun.

„Voi fi mai atent la cadrul de prezentare.” Cel care face rama devine artistul sau falsificatorul de artă. Modul în care sunt prezentate problemele are adesea mai multă putere de influențare decât argumentele persuasive din interiorul acestor probleme. În plus, este posibil ca un astfel de cadru eficient să nici nu pară a fi un cadru, ci doar sunete, imagini, slogane și logouri. Ele ne influențează fără să fim conștienți de ele și ne modelează orientarea în raport cu ideile sale cheie pe care le promovează. De exemplu, votanților care erau în favoarea reducerii beneficiilor de pe seama taxei pe proprietate li s-a cerut să voteze împotriva unei „taxe pe moarte”; taxa era exact aceeași, dar termenul care o definea era diferit. Dorim lucrurile care ne sunt prezentate ca fiind „rare”, chiar dacă de fapt ele există din belșug. Ne sunt antipatice lucrurile prezentate ca pierderi potențiale și preferăm ceea ce ne este prezentat ca un câștig, chiar dacă raportul prognozelor pozitive față de cele negative este același.²¹ Nu vrem un risc de 40% să pierdem X în favoarea lui Y, dar vrem șansa de 60% să câștigăm Y în defavoarea lui X. În scrierile sale, lingvistul George Lakoff arată clar că este crucial să fim atenți la puterea cadrului de prezentare și să fim vigilenți pentru a face față influențelor sale insidioase asupra emoțiilor, gândurilor și voturilor noastre.²²

„O să-mi echilibrez perspectiva asupra timpului.” Putem fi determinați să facem lucruri pe care nu le intenționăm cu adevărat, dacă îngăduim să ne lăsăm prinși într-un prezent expandat. Atunci când încetăm să ne mai bazăm pe sentimentul de angajament făcut în trecut și pe sentimentul de responsabilitate pentru viitor, deschidem poarta tentațiilor situaționale de a ne angaja în excese de genul *împăratul muștelor*. Dacă nu „mergi cu curentul” atunci când alții în jurul tău sunt abuzivi sau și-au pierdut controlul, te bazezi pe o perspectivă temporală care se întinde dincolo de hedonismul orientat pe prezent sau de fatalismul prezentului. Ești gata să te angajezi într-o analiză costuri/beneficii a acțiunilor, în funcție de

consecințele lor în viitor. Sau poți rezista fiind suficient de conștient de un cadru din trecut care conține valorile și standardele tale personale. Dezvoltând o perspectivă temporală echilibrată în care trecutul, prezentul și viitorul pot fi evocate în acțiune în funcție de situația și sarcinile care se ivesc, te afli într-o poziție mai bună pentru a acționa responsabil și înțelept decât atunci când perspectiva temporală este deformată prin aplecarea către un singur cadru temporal sau două. Puterea situației slăbește atunci când trecutul și viitorul intervin conjugat pentru a controla excesele prezentului.²³ De exemplu, cercetarea indică faptul că acei non-evrei din Olanda care i-au ajutat pe compatrioții evrei să se ascundă de naziști nu s-au angajat în raționalizări, așa cum au făcut vecinii lor care căutau motive pentru a nu ajuta. Acești eroi s-au bazat pe structuri morale derivate din trecutul lor și nu au pierdut niciodată din vedere un viitor în care ei vor privi înapoi la această teribilă situație și vor fi forțați să se întrebe dacă au făcut bine atunci când au ales să nu cedeze în fața fricii și a presiunii sociale.²⁴

„Nu voi sacrifica libertățile personale sau civile pentru iluzia securității.” Nevoia de securitate este un determinant puternic al comportamentului uman. Putem fi manipulați să ne angajăm în acțiuni care ne sunt străine, atunci când suntem confrunțați cu așa-zise amenințări la adresa securității noastre sau cu promisiunea de a căpăta securitate în raport cu acest pericol. Cel mai des, promotorii diferitelor influențe dobândesc putere asupra noastră oferindu-ne contractul faustian: o să fiți în siguranță față de rău dacă veți ceda acestei autorități o parte din libertatea voastră, fie personală, fie civică. Ispititorul mefistofelic va afirma că puterea lui de a vă salva depinde de micile sacrificii pe care le fac toți oamenii, sacrificarea unui drept mărunț sau a unei mici libertăți. Respingeți acest târg. Nu sacrificați niciodată libertățile personale pentru promisiunea securității, deoarece sacrificiile sunt adevărate și imediate, iar securitatea este o iluzie îndepărtată. Acest lucru este adevărat în aranjamentele maritale tradiționale, ca și în devotamentul bunilor cetățeni față de interesele națiunii lor atunci când liderul promite siguranță cu prețul unui sacrificiu colectiv care presupune

suspendarea unor legi, a intimității și a libertăților. Clasică lucrare a lui Erich Fromm *Evadarea din libertate* ne-a amintit că acesta este primul pas pe care-l face un lider fascist, chiar într-o societate care este, cu numele, democratică.

„Mă pot opune sistemelor nedrepte.” Indivizii ezită în fața intensității sistemelor pe care le-am descris: sistemele militare și de detenție, cele ale bandelor, sectelor, fraternităților, corporațiilor și chiar ale familiilor disfuncționale. Dar rezistența individuală, în concordanță cu rezistența altor persoane care au aceleași idei, pot face diferența. Următoarea secțiune din acest capitol va schița portretul unor indivizi care au schimbat sistemele, fiind dispuși să-și asume riscul de a trage semnalul de alarmă în legătură cu corupția din interiorul lor sau lucrând în mod constructiv pentru a le schimba. Rezistența poate implica îndepărtarea fizică de „situația totală” în care toate informațiile și recompensele/pedepsele sunt controlate. Ea poate presupune contestarea mentalității tip „gândire de grup” și capacitatea de a demonstra toate acuzațiile făcute. Poate implica obținerea de ajutor din partea altor autorități, consilieri, reporteri de investigație sau compatrioți revoluționari. Sistemele au o putere enormă de a rezista la schimbare și de a supraviețui chiar atacurilor corecte. Aici este unul dintre locurile în care actele individuale de eroism, de provocare a sistemelor nedrepte și a celor care fac din ele „coșuri rele” sunt abordate cel mai bine dacă respectivii indivizi solicită și altora să se alăture cauzei lor. Sistemul poate redefini opoziția individuală ca fiind delirantă, poate vedea o pereche de oponenți ca pe un caz de *folie âdeux*, dar cu trei oameni de partea ta, devii o forță redutabilă.

Acest program în zece pași este de fapt numai un set de debut pe calea clădirii rezistenței și opoziției față de influențele indezirabile și încercările ilegite de persuasiune. Așa cum am menționat, un set complet de recomandări și referințe relevante bazate pe rezultatele cercetărilor poate fi găsit pe site-ul web *The Lucifer Effect*, la „Ghid pentru a rezista în fața influenței”.

Înainte de a trece la stația finală a călătoriei noastre, celebrarea eroilor și eroismului, aș vrea să adaug un post-scriptum format

din două recomandări generale. În primul rând, nu perpetuați păcate venale și transgresiuni minore, cum ar fi a trișa, a minți, a bârfi, a răspândi zvonuri, a râde la glumele rasiste sau sexiste, a tachina și a intimida. Ele pot deveni primii pași către abateri mai grave. Ele servesc drept minifacilitatori pentru gândirea și acțiunea distructivă îndreptate împotriva semenilor. În al doilea rând, moderați partizanele din interiorul grupurilor. Aceasta înseamnă să acceptați că grupul dumneavoastră este special, dar în același timp să respectați diversitatea pe care o oferă celelalte grupuri. Apreciați pe deplin minunea varietății și variabilității umane. Adoptarea unei astfel de perspective vă va ajuta să reduceți biasurile de grup care duc la tratarea cu dispreț a celorlalți, la prejudecată și stereotip, precum și la răul care este dezumanizarea.

paradoxurile eroismului

O tânără provoacă un bărbat cu autoritate, mai în vârstă decât ea, forțându-l să-și recunoască complicitatea la fapte reprobabile care sunt săvârșite sub supravegherea lui. Confruntarea ei merge mai departe și ajută la stoparea abuzurilor săvârșite de gardieni asupra deținuților nevinovați. Se poate numi acțiunea ei „eroică”, deoarece faptul că o mulțime de alte persoane care fuseseră martore la nenorocirea deținuților nu acționaseră împotriva sistemului atunci când au realizat excesele acestuia?

Am vrea să celebrăm eroismul și eroii, în calitate de acte speciale realizate de oameni speciali. Totuși cea mai mare parte a oamenilor care sunt plasați pe un astfel de plan înalt insistă că ceea ce au făcut ei nu a fost special, ci un lucru pe care oricine ar fi trebuit să-l facă în situația respectivă. Ei refuză să se considere „eroi”. Poate că o astfel de reacție provine de la noțiunea sădită în noi că eroii sunt supraoameni, superiori celor obișnuiți. Poate că aici este mai mult decât modestia lor. Poate este mai degrabă

concepția greșită, dar generală, despre ceea ce îți trebuie ca să fii eroinic.

Să privim acum la ceea ce este mai bun în natura umană și la transformarea obișnuitului în eroinic. Vom examina concepții și definiții alternative ale eroismului, vom propune un mod de a clasifica diferite feluri de acțiuni eroice; apoi vom elabora pe baza unor exemple care intră în aceste categorii și în final vom alcătui un tabel de contraste între banalitățile răului și cele ale eroismului. Dar în primul rând să ne întoarcem la persoana și acțiunea care au inițiat acest capitol și au pus capăt experimentului Stanford.

Să ne amintim (din capitolul 8) de Christina Maslach, proaspăt doctor la departamentul de psihologie de la Universitatea Stanford, cu care eu aveam o relație romantică. Când a văzut un șir de deținuți înlănțuiți unii de alții, duși la toaletă cu pungi pe cap, în timp ce gardienii le dădeau ordine, și a fost martoră la aparenta mea indiferență la suferința lor, ea a explodat.

Relatarea ei ulterioară despre ceea ce a simțit în momentul respectiv și modul în care și-a interpretat ea acțiunile ne spun foarte multe despre complexul fenomen de eroism.²⁵

Ceea ce a căpătat el [Zimbardo] din partea mea a fost o incredibilă izbucnire emoțională (eu sunt de obicei o persoană mai degrabă rezervată). Eram mâniaoasă și înspăimântată și plângeam. Am spus ceva de genul: *Ce le faci tu băieților ăloră e groaznic!*

Deci ce este important să deducem din rolul meu de „Terminator” al experimentului Stanford? Cred că sunt mai multe teme, pe care aș vrea să le evidențiez. În primul rând, totuși, să spun despre ce nu este vorba aici. Contrar mitului american standard (și uzat), experimentul Stanford nu este povestea unui individ solitar care înfruntă majoritatea. Mai degrabă este o poveste despre majoritate - despre felul în care orice persoană care a avut vreun contact cu studiul despre închisoare (participanți, cercetători, observatori, consultanți, familii și prieteni) a fost complet absorbită de el. Cheia aici este puterea situației de a copleși personalitatea și cele mai bune intenții.

Deci de ce reacția mea a fost atât de diferită? Răspunsul, cred, ține de două lucruri: eu am intrat târziu în situație și eram un *outsider*. Spre deosebire de ceilalți, eu nu am fost un participant benevol la studiu. Spre deosebire de toți ceilalți, eu nu aveam un rol definit social în respectivul context carceral. Spre deosebire de toți ceilalți, eu nu eram acolo în fiecare zi, implicându-mă pe măsură ce situația se schimba și escalada treptat. Astfel, situația în care am intrat eu la sfârșitul săptămânii nu era cu adevărat „aceeași” ca pentru toți ceilalți - mie îmi lipseau istoria lor consensuală anterioară, locul și perspectiva lor. Ei interpretau situația ca păstrându-se încă în limitele normalității; din punctul meu de vedere nu era așa - era o casă de nebuni.

Ca *outsider*, eu nu aveam opțiunea unor reguli sociale specifice pe care le puteam încălca, astfel că dezacordul meu a luat o formă diferită: punerea sub semnul întrebării a situației. Această provocare a fost văzută de unii ca o acțiune eroică, dar la acel moment nu am perceput-o astfel. Dimpotrivă, era o experiență înspăimântătoare și solitară să fii deviantul: mă îndoiam de judecata mea asupra situațiilor și oamenilor deopotrivă, și poate și de valoarea mea în calitate de cercetător în psihologia socială.

Apoi Christina dă o definiție profundă. Pentru ca un act de sfidare personală să fie demn de a fi considerat „eroic”, el trebuie să încerce să schimbe sistemul, să corecteze o nedreptate, să îndrepte ceva rău.

A trebuit să mă gândesc, în sinea mea, ce aş face dacă Phil ar continua experimentul Stanford în ciuda opoziției mele hotărâte. M-aş fi dus la autoritățile mai înalte, la șeful departamentului, la decan sau la Comitetul pentru Cercetarea Subiecților Umani pentru a trage semnalul de alarmă în legătură cu această situație? Nu pot să spun cu certitudine, și mă bucur că nu s-a ajuns la asta. Dar privind în urmă, acțiunea ar fi fost esențială în raport cu transpunerea valorilor mele în acțiuni semnificative. Dacă cineva se plânge de o nedreptate și plângerea duce doar la modificări cosmetice,

în timp ce situația curge neschimbată, atunci acel dezacord și acea nesupunere nu valorează prea mult.

Ea detaliază un argument care a fost ridicat în discuția noastră despre cercetarea lui Milgram, acolo unde se spune că dezacordul verbal era singurul balsam pentru ego-ul „profesorului”, pentru a-l face să se simtă mai bine în legătură cu groaznicele lucruri pe care le făcea „elevului”. Pentru a sfida autoritatea este însă necesară *nesupunerea comportamentală*. Totuși, în acest caz nu exista nesupunere mai semnificativă decât o retragere tăcută, pe măsură ce fiecare profesor-făptaș ieșea din situația neliniștitoare fără să o schimbe semnificativ. Abordarea Christinei despre ceea ce ar fi trebuit să facă minoritatea eroică după ce s-a opus figurii autoritare nu a fost niciodată prezentată atât de elocvent:

Ce a însemnat pentru studiul Milgram clasic faptul că o treime dintre participanți nu s-au supus și au refuzat să facă tot ce li se cerea? Să presupunem că nu era un experiment; să presupunem că „scenariul de acoperire” invocat de Milgram ar fi fost adevărat, că respectivii cercetători ar fi studiat rolul pedepsei în învățare și memorie și ar fi testat aproape o mie de participanți într-o serie de experimente, pentru a răspunde la întrebările lor practice despre valoarea educațională a pedepsei judicios administrate. Dacă cineva nu s-ar fi supus, dacă refuza să continue, era plătit și pleca în tăcere, atunci acțiunea sa eroică nu i-ar fi împiedicat pe următorii nouă sute nouăzeci și nouă de participanți să treacă prin aceleași situații neplăcute. Ar fi fost un eveniment izolat fără impact social, dacă nu includea trecerea la pasul următor, acela de a provoca întreaga structură a experimentului. Nesupunerea individului trebuie să se transforme în nesupunere sistemică, menită să forțeze schimbarea în situație sau în ceea ce o produce, nu numai în unele condiții de operare. Pentru situațiile malefice este chiar prea ușor să coopereze intențiile bunilor disidenți sau pe cele ale rebelilor eroici acordându-le medalii pentru faptele lor și un-cec cadou pentru a-și păstra opiniile pentru ei.

Din ce sunt făcuți eroii și eroismul?

Când nu devine „erou” o persoană care se angajează într-o acțiune care poate fi considerată act eroic, după criteriile pe care le vom enunța imediat? Apoi, în ce circumstanțe actul acestei persoane nu ar fi considerat eroic, ci laș?

Acțiunea Christinei a avut consecința pozitivă de a pune capăt unei situații care scăpase de sub control și începuse să facă mai mult rău decât se intenționase la început. Ea nu se consideră o eroină, pentru că nu a făcut altceva decât să-și exprime sentimentele și credințele personale care au fost transpuse (de mine, în calitate de cercetător principal) în rezultatul pe care ea îl dorise. Ea nu a trebuit să „tragă semnalul de alarmă” către autorități mai înalte pentru a interveni ca să oprească experimentul scăpat de sub control.

Să comparăm statutul ei cu cel al unor potențiali eroi din respectivul studiu, deținuții Clay-416 și „Sergentul”. Fiecare dintre ei sfi-dase deschis autoritatea gardienilor și suferise considerabil pentru asta. Greva foamei a lui Clay a reprezentat o provocare la adresa controlului complet exercitat de gardieni și ar fi trebuit ca restul celor aflați în aceeași condiție ca și el să i se ralieze, pentru a-și apăra drepturile. Nu s-a întâmplat așa. Și refuzul „Sergentului” de a rosti obscenități în public, în ciuda hărțuirilor gardianului „John Wayne”, ar fi trebuit să fie văzut de ceilalți „deținuți” ca o sfidare eroică și ar fi trebuit ca ei să i se alăture și să nu cedeze la un astfel de abuz. Încă o dată, nu s-a întâmplat așa. De ce? În ambele cazuri ei au acționat singuri, fără să-și împărtășească valorile sau intențiile cu ceilalți deținuți, fără să le ceară sprijinul sau recunoașterea. De aceea, pentru gardieni a fost ușor să-i eticheteze ca „turbulenți” și să facă din ei vinovații responsabili pentru privările la care i-au supus pe ceilalți deținuți. Acțiunile lor pot fi considerate eroice, dar ei nu pot fi considerați eroi deoarece nu au acționat pentru a schimba întregul sistem abuziv.

Alt aspect al eroismului este suscitată de exemplul lor. Eroismul și statutul eroic sunt întotdeauna atribuire sociale. O persoană diferită de actorul însuși conferă respectiva onoare respectivului

individ și respectivei fapte. Trebuie să existe consens social în legătură cu semnificația și consecințele importante ale unui act pentru ca el să fie considerat eroid și pentru ca agentul său să fie numit erou. Dar așteptați! Nu vă grăbiți! Unui atentator sinucigaș, care moare în acțiunea sa de a ucide evrei civili nevinovați, în Palestina i se conferă statut de erou, iar în Israel unul de demon. La fel, agresorii pot fi prezentați ca luptători eroici pentru libertate sau ca agenți lași ai terorismului, în funcție de cel care face atribuirea.²⁶

Aceasta înseamnă că definițiile eroismului sunt întotdeauna dependente de cultură și perioadă. Și în zilele noastre păpușarii pun în scenă legenda lui Alexandru cel Mare pentru copiii din sate îndepărtate din Turcia. În orașele în care au fost instalate avanposturile sale și soldații lui s-au căsătorit cu localnicele, Alexandru este un mare erou, dar în cele care au fost doar cuccerite în căutarea lui neostoită de a domina lumea, același Alexandru este descris ca un mare ticălos, la mai bine de o mie de ani de la moartea lui.²⁷

Mai mult, pentru a deveni parte a istoriei unei culturi, actul eroid al unui erou trebuie să fie înregistrat și păstrat de învățați și de cei care au puterea de a scrie istoria sau de a o transmite într-o tradiție orală. Popoarele sărace, indigene, colonizate au mai puțini eroi recunoscuți pe scară largă, pentru că actele lor nu au fost înregistrate.

Definirea eroului și a eroismului

Eroismul nu a fost niciodată cercetat sistematic în științele comportamentale.²⁸ Eroii și eroismul par a fi concepte cel mai bine explorate de literatură, artă, mitologie și cinematografie. Surse multiple de date documentează relele existenței umane: omucideri și sinucideri, rate ale criminalității, populațiile din închisori, nivelurile sărăciei și rata de bază a schizofreniei într-o populație dată. Date cantitative similare pentru activitățile umane pozitive nu sunt la fel de ușor de găsit. Nu înregistrăm câte acte de caritate,

bunătate sau compasiune s-au întâmplat în comunitate pe parcursul unui an. Numai ocazional aflăm despre un act eroic. Astfel de rate de bază aparent scăzute ne fac să credem că eroismul este rar și că eroii sunt cu adevărat excepționali. Totuși, interesul pentru binele din natura umană a cunoscut o revigorare datorită noilor rigori de cercetare și empirice enunțate de mișcarea pentru o psihologie pozitivă. Condușă incisiv de Martin Seligman și colegii săi, această mișcare a creat o schimbare de paradigmă, către accentuarea laturilor pozitive ale naturii umane și minimizarea concentrării atât de îndelungate a psihologiei asupra laturilor negative.²⁹

Concepțiile despre eroism acceptate curent pun accentul în primul rând pe riscul fizic, fără a se referi la alte componente ale actului eroic, cum ar fi noblețea scopului și actele nonviolente de autosacrificiu. Din analiza pe care psihologii pozitivisti o fac virtuților umane emană un set de șase categorii majore de comportament benefic care se bucură de recunoaștere aproape universală, în orice cultură. Lista cuprinde: înțelepciunea și cunoașterea, curajul, umanismul, dreptatea, temperanța și transcendența. Dintre acestea, curajul, dreptatea și transcendența reprezintă caracteristicile generale ale eroismului. Transcendența include credințe și acțiuni care trec dincolo de limitele sinelui.

Eroismul se concentrează pe ceea ce este drept în natura umană. Ne interesează povestirile eroice deoarece ele servesc drept repere puternice pentru a ne aminti că oamenii pot rezista răului, pot să nu cedeze ispitelor, pot să se ridice deasupra mediocrității și să asculte chemarea spre acțiune și devotament atunci când alții ezită să acționeze.

Multe dicționare moderne descriu eroismul ca „îndrăzneală” sau „bravură” și acestea la rândul lor sunt descrise drept curaj, iar curajul ne aduce încă o dată înapoi la eroism. Totuși, dicționarele mai vechi se străduiau să disece conceptul, oferind distincții subtile între cuvintele folosite pentru a descrie actele eroice. De exemplu *Webster's Revised Unabridged Dictionary* din 1913 asociază eroismul cu bravura, curajul, tăria de spirit, destoinicia, vitejia și

îndrăzneala.³⁰ Ca parte a definiției tuturor acestor cuvinte, editorul dicționarului a încercat să se asigure că cititorul înțelege deosebiri între ele.

Curajul este fermitatea spiritului și măreția sufletului care se confruntă cu pericolele, fără frică. Bravura este curajul îndrăzneț și impetuos, cum este al cuiva care are mereu în vedere recompensa și-și manifestă curajul în acțiuni îndrăznețe. Tăria de spirit este adesea prezentată ca un „curaj pasiv”, constând în obișnuința de a se confrunta cu pericolele și de a îndura suferințele cu spiritul rezistent, neînfrânt. Vitejia este curajul manifestat în război (împotriva oponentilor vii) și nu poate fi aplicat la confruntările personale; nu se folosește niciodată la figurat. Destoinicia este curajul ferm, neabătut. Îndrăzneala este curajul aventuros, care caută pericolul cu spiritul puternic și voios.

Dicționarul merge mai departe în elaborarea acestor note de subsol cu exemple: un bărbat poate manifesta curaj, tărie de spirit sau destoinicie în încercările obișnuite ale vieții ca și în război. Vitejia, bravura și îndrăzneala se arată în confruntările armate. Vitejia ține numai de război; bravura se poate demonstra și în confruntările personale; îndrăzneala se poate manifesta fie în atac, fie în apărare, dar în ultimul caz apărarea se transformă de regulă în atac. Eroismul poate pune în aplicare toate aceste moduri ale curajului. Este disprețul pentru pericol care nu vine din ignoranță sau superficialitate în evaluare, ci dintr-o devoțiune nobilă pentru o cauză mare și o încredere dreaptă în capacitatea personală de a ne confrunta cu pericolul în spiritul unei astfel de cauze.³¹

Eroi militari

În istorie, cele mai multe exemple de eroism au subliniat acte de curaj care presupun bravură, îndrăzneală și riscul de moarte sau de răni fizice grave. Conform psihologilor Alice Eagly și Selwyn Becker, combinarea curajului cu noblețea scopului duce în mai mare măsură la etichetarea cuiva ca erou decât curajul pur și simplu.³² Ideea de

noblețe în eroism este adesea tacită și vagă. În general, riscul vieții și integrității sau sacrificiul personal sunt mult mai vizibile. Idealul eroului de război a reprezentat o temă începând cu epica antică și sfârșind cu jurnalismul modern.

Ahile, conducătorul grecilor în războiul troian, este adesea preamărit ca arhetip al eroului de război.³³ Implicarea lui Ahile în luptă s-a bazat pe angajamentul lui față de un cod militar care definea acțiunile sale ca îndrăznețe. Totuși, în timp ce actele lui erau eroice, motivația lui dominantă era căutarea gloriei și a renumelui care să-l facă nemuritor în memoria oamenilor.

Istoricul Lucy Hughes-Hallet susține: „Un erou se poate sacrifica pentru ca să poată trăi ceilalți sau ca el însuși să trăiască pe veci în memoria celorlalți. [...] Ahile ar fi dat orice, inclusiv viața, pentru a-și afirma propria unicitate, pentru a-și investi propria viață cu semnificație și pentru a scăpa de soarta uitării.”³⁴ Dorința de a-și risca ființa fizică în schimbul unei recunoașteri durabile de-a lungul generațiilor poate părea o relicvă din alte vremuri, dar ea merită să fie luată serios în considerare în evaluarea noastră despre comportamentul eroic modern.

Acest punct de vedere istoric mai sugerează și că eroii au ceva special, cu care s-au născut. Hughes-Hallet spune: „Sunt oameni, scrie Aristotel, atât de divini, de excepționali, încât în mod natural, prin dreptul conferit de darurile lor extraordinare, ei transcend orice judecată morală sau control constituțional: «Nu există lege care să-i cuprindă pe bărbații de un asemenea calibru: ei înșiși sunt legea.»” O definiție a eroismului se desprinde din această concepție aristoteliană: „Este expresia unui spirit superb. Este asociat cu curajul, integritatea și disprețul pentru compromisul constrângător în care majoritatea non-eroică își duce viața - atribute considerate în general nobile. [...] [Eroii sunt] capabili de ceva memorabil - victoria asupra unui dușman, salvarea unui neam, păstrarea unui sistem politic, realizarea unei călătorii - ceva ce *nimerii altcineva* (sublinierea îmi aparține) nu ar fi putut realiza.”³⁵

Această concepție a unei prestații militare proeminente care îl deosebește pe un războinic de ceilalți persistă până în zilele

noastre în armată. Departamentul Apărării din Statele Unite recunoaște eroismul conferind diverse medalii pentru acte considerate a fi deasupra și dincolo de datorie. Cea mai înaltă dintre acestea este Medalia de Onoare, conferită până acum unui număr de aproximativ trei mii patru sute de soldați.³⁶ Regulile care guvernează acordarea ei subliniază rolul îndrăznelii și destoiniciei, al disponibilității de a intra fără ezitare în focul luptei, care deosebesc performanța respectivului individ de a celorlalți soldați.³⁷ La fel, armata britanică conferă Crucea Victoria, cea mai înaltă medalie pentru eroism, pentru a aprecia vitejia în fața inamicului.³⁸

Idealul eroului militar este exprimat clar în alte contexte și îi include pe aceia care de obicei își riscă la datorie sănătatea și viața: ofițerii de poliție, pompierii și paramedicii. Insigna purtată de pompieri este o versiune a Crucii de Malta, o recunoaștere simbolică a crezului eroic al cavalerilor medievali. Crucea de Malta în forma ei originală rămâne un simbol al îndrăznelii militare; ea este preluată de Crucea Victoria britanică și, din 1919 până în 1942, de Crucea Tiffany, o versiune a Medaliei de Onoare oferită de Marina Militară a Statelor Unite.

Eroi civili

Dacă Ahile este arhetipul eroului de război, Socrate deține același rang ca erou civic. Învățătura lui era atât de amenințătoare pentru autoritățile din Atena, încât el a devenit ținta cenzurii și în cele din urmă a fost judecat și condamnat la moarte pentru că a refuzat să renunțe la opiniile sale. Comparând eroismul militar al lui Ahile cu eroismul civil al lui Socrate, devine clar că, în timp ce actele eroice sunt de obicei făcute în serviciul altora sau al principiilor morale fundamentale ale unei societăți, eroul lucrează de obicei la confluența dintre forțele constructive și cele distructive. Hughes-Hallet sugerează că „aripile șansei sunt acoperite cu penele morții”. El sugerează că eroii se expun pericolului de moarte în căutarea nemuririi. Atât Ahile, cât și Socrate, exemple puternice de eroism, merg până la

moarte servind codurile de conduită, divergente, pe baza cărora au ales să trăiască.

Opțiunea lui Socrate de a muri pentru idealurile sale servește ca un memento normativ etern despre puterea eroismului civil. Ni se spune că în momentul condamnării sale, Socrate a invocat imaginea lui Ahile, în apărarea deciziei sale de a muri mai degrabă decât a se supune unei legi arbitrare care ar pune capăt opoziției sale față de sistem. Exemplul său ne amintește de eroismul similar al patriotului din războiul de independență a SUA, Nathan Hale, a cărui moarte sfidătoare va fi folosită ulterior pentru a ilustra un tip de acțiune eroică.

Gândiți-vă la fapta de curaj a „rebelului necunoscut” care a stat în fața unui șir de șaptesprezece tancuri ce se îndreptau spre el și care aveau misiunea de a dispersa adunarea pentru libertate a Mișcării Democratice din China în Piața Tian an Men (5 iunie 1989). Acest tânăr a oprit pentru treizeci de minute înaintarea mortală a unei coloane de tancuri și apoi a urcat pe primul, spunând, se pare, celui care îl conducea: „De ce ați venit aici? Orașul meu este în haos din cauza voastră. Duceți-vă înapoi, întoarceți-vă și nu mai ucideți poporul meu.” Anonimul „om din fața tancului” a devenit instantaneu

un simbol internațional al rezistenței; el s-a confruntat cu onoare cu testul suprem de curaj personal și a trasat pentru totdeauna imaginea mândră a unui individ care sfidează un tăvălug militar. Imaginea acestei confruntări a fost transmisă în toată lumea (fotografie AP de Jeff Widener) și a făcut din el un erou universal. Au apărut istorisiri contradictorii despre ceea ce s-a întâmplat cu el ca urmare a acțiunii sale, unii relatând că a fost arestat, alții că a fost executat sau că a scăpat, rămânând în anonimat. Indiferent ce s-a întâmplat cu el, statutul lui de erou civil a fost recunoscut atunci când Omul de pe Tanc a fost inclus în lista celor o Sută cei mai influenți oameni ai secolului XX, alcătuită de revista *Time* (aprilie 1998).

Riscul fizic cerut civililor care acționează eroic diferă de actele eroice ale unui soldat, pompier sau sanitar deoarece profesioniștii sunt legați de datorie și de un cod de conduită; în plus, ei sunt antrenați. Astfel, pot exista deosebiri între standardele pentru eroismul cu risc fizic legat de datorie și cel nelegat de datorie, dar stilul de angajament și potențialul sacrificiu pe care-l cere datoria sunt asemănătoare.

Eroii civili care realizează acte ce implică riscuri fizice imediate sunt recunoscuți și primesc premii, cum este Carnegie Hero Award în Statele Unite și Crucea Sf. Gheorghe în Marea Britanie.³⁹ Autoritățile britanice și cele australiene recunosc și ele acțiunile eroice care implică grupuri.⁴⁰ De exemplu, Australia a recunoscut „un grup de liceeni care au prins și au reținut un atacator înarmat după un atentat cu o arbaletă asupra unui alt licean la Tomaree High School, Salamander, New South Wales” în 2005, oferind o mențiune pentru bravură de grup. Mențiunea este oferită „pentru un act de bravură colectivă, realizat de un grup de persoane în circumstanțe extraordinare, care este considerat demn de a fi recunoscut”. încă o dată, un concept aparent simplu este extins de la comportamentul unui erou solitar la cel al unui erou colectiv, aspect pe care îl vom examina în curând.

Eroi de risc fizic versus eroi de risc social

O definiție oferită de psihologi citează riscul fizic ca trăsătură definitorie pentru eroi. Pentru Becker și Eagly, eroii sunt „indivizi care aleg să-și asume riscuri în numele unui alt om sau al mai multora, în ciuda posibilității de a muri sau de a suferi consecințe fizice grave de pe urma acestor acțiuni.⁴¹ Alte motive de eroism, cum ar fi eroismul motivat de principii, sunt recunoscute, dar nu sunt elaborate. Pare ciudat că psihologii promovează un prototip atât de îngust de eroism și exclud alte forme de risc personal care ar putea să treacă și ele drept acte eroice, cum ar fi riscul carierei, sau posibilitatea de a fi închis ori de a-și pierde statutul. O provocare la adresa definiției lor a venit din partea lui Peter Martens, care a observat că aceasta selectează eroii în numele unei idei sau al unui principiu - componenta nobilă a eroismului care distinge eroul aristotelian de masa proletariatului.⁴²

Senatorul John McCain, el însuși un erou care a rezistat și nu a oferit informații militare în ciuda unor torturi extreme, crede că noțiunea de eroism ar putea fi lărgită dincolo de riscul fizic și de suferință. McCain afirmă că: „[...] standardul curajului este reprezentat, așa cum cred că se și cuvine, de actele care implică risc la adresa vieții sau integrității ori o altă vătămare personală gravă, în numele altora sau pentru a apăra o virtute - un standard atins adesea de eroismul de pe câmpul de luptă, dar care cu siguranță că nu este limitat la vitejia marțială.”⁴³ Fiecare dintre aceste definiții ale comportamentului eroic face o comparație între eroismul fizic și cel civil, arătând deosebirile critice dintre ele.

Diferențele concepției despre eroism conduc la ideile de curaj, dreptate și transcendență pe care Seligman și colegii lui le-au dezvoltat ca parte a sistemului lor de clasificare a virtuților și atuurilor. De exemplu, virtutea curajului este clădită din patru forțe caracteriale: autenticitatea, bravura (în mare asemănătoare destoiniciei), persistența (similară tăriei de spirit) și entuziasmul. Dreptatea este și ea consemnată ca o altă virtute. Echitatea, capacitatea de conducere și munca în echipă sunt subsumate acestei virtuți. În practică, conceptul de

serviciu în slujba unei cauze sau ideal nobil este adesea în ultimă instanță o chestiune de dreptate, de exemplu, abolirea sclaviei. În cele din urmă, transcendența este o altă virtute care frizează eroismul, fiind acea putere care forțează legătura cu un univers mai amplu și conferă sens acțiunilor și existenței noastre. Chiar dacă nu este articulată în literatura despre eroism, transcendența poate fi legată de concepția de tărie de spirit în comportamentul eroic, așa cum apare în dicționarul Webster din 1913. Transcendența poate permite unui individ implicat în actul eroic să rămână detașat de consecințele negative, anticipate sau revelate, asociate cu comportamentul lui. Pentru a fi eroic, individul trebuie să se ridice deasupra riscului imediat și pericolelor pe care eroismul le induce cu necesitate, fie redefinind natura riscului, fie alterând semnificația riscului prin apelul la valori „de ordin mai înalt”.

O nouă taxonomie a eroismului

Stimulat de ideile inspirate de comportamentele eroice asociate experimentului Stanford, am început o explorare completă a acestui subiect interesant, în dialogurile cu tânărul meu coleg psiholog, Zeno Franco. În primul rând am lărgit conceptul de risc eroic, apoi am propus o definiție extinsă a eroismului și am generat o nouă taxonomie a eroismului. Pare evident că riscul sacrificiului nu trebuie limitat la o amenințare imediată la integritatea fizică sau la adresa vieții. Componenta riscantă a eroismului poate fi orice amenințare serioasă la adresa calității vieții. De exemplu, eroismul poate presupune persistența într-un comportament, deși există cunoștința unor amenințări pe termen lung la adresa stării de sănătate sau a unor amenințări cu consecințe financiare grave, cu pierderea statutului social sau economic ori cu ostracizarea. Deoarece astfel definiția eroismului se extinde considerabil, a mai părut necesar și să eliminăm unele forme de eroism aparent care de fapt ar putea să nu fie eroice, ci mai degrabă „pseudoeroice”.

În cartea sa *Imaginea: Un ghid pentru pseudoevenimentele din America*, Daniel Boorstin deplânge confluența modernă dintre eroism și celebritate. „Cu două secole în urmă, când apărea un om de seamă, ceilalți căutau scopul divin din el; astăzi căutăm agentul lui de presă. [...] Printre frustrările ironice ale vremurilor noastre, nimic nu este mai uimitor decât aceste eforturi pe care le facem pentru a ne satisface așteptările extravagante de măreție umană. Degeaba creăm sumedenie de celebrități artificiale, acolo unde natura a plantat un singur erou.”⁴⁴

Alt exemplu pentru ceea ce nu este eroismul poate fi văzut într-o carte pentru copii despre eroii americani, care oferă cincizeci de asemenea exemple.⁴⁵ Povestirile eroice înfățișează de fapt un grup de activități sau de roluri care sunt necesare, dar insuficiente, pentru a garanta un adevărat statut de erou. Toate exemplele sunt modele de rol considerate demne de urmat, dar numai unele dintre ele îndeplinesc cerințele definiției statutului de erou. Nu toți disidenții, războinicii sau sfinții sunt eroi. Eroul trebuie să încarneze o combinație de noblețe deliberată și sacrificiu potențial. Uneori indivizilor li se acordă un statut de erou pe care nu-l merită prin acțiunile lor, ei devenind eroi pentru un anumit scop al unei agenții sau al unui guvern. Acești „pseudoeroi” sunt creații media promovate de forțe puternice ale sistemului.⁴⁶

Eroii sunt răsplătiți în mai multe feluri pentru faptele lor, dar dacă ei anticipează un beneficiu secundar în momentul respectivelor acțiuni, trebuie neapărat descalificați de la statutul eroic. Totuși, dacă beneficiile secundare sunt dobândite în urma acțiunii lor, fără o anticipare prealabilă sau vreo motivație spre a le atinge, actul este susceptibil să fie eroic. Ideea este că un act eroic este sociocentric și nu egocentric.

Eroismul poate fi definit ca având patru trăsături-cheie: (a) persoana trebuie să se angajeze voluntar în actul eroic; (b) actul trebuie să implice un risc sau un sacrificiu potențial, cum ar fi o amenințare la adresa vieții, o amenințare imediată la adresa integrității fizice, o amenințare pe termen lung la adresa sănătății sau riscul social determinat de posibilitatea unei degradări serioase a calității vieții;

(c) actul trebuie să fie realizat în serviciul unuia sau al mai multor oameni sau al comunității în ansamblu și (d) trebuie ca la momentul acțiunii să nu existe anticiparea vreunui beneficiu secundar, extrinsec.

Eroismul în serviciul unei idei nobile nu este de obicei atât de dramatic precum eroismul de risc fizic. Totuși, eroismul de risc fizic este adesea rezultatul unei decizii instantanee, un moment de acțiune. Apoi, eroismul de risc fizic implică de obicei probabilitatea și nu certitudinea unei răniri grave sau a morții. Individul care realizează actul iese în general din situația respectivă după o perioadă scurtă. Pe de altă parte, se poate spune că unele forme de eroism civil sunt mai eroice decât formele de eroism de risc fizic. Oameni ca Nelson Mandela, Martin Luther King Jr. și dr Albert Schweitzer s-au supus încercărilor activității eroice în mod conștient, voluntar și în cunoștință de cauză, zi după zi, cea mai mare parte a vieții lor. În acest sens, riscul asociat cu eroismul de risc fizic se poate numi mai corect *pericol*, în timp ce riscul implicat în eroismul civil este considerat *sacrificiu*.

Sacrificiul implică un preț care nu este limitat în timp. În mod tipic, eroii civili au ocazia să-și revizuiască atent acțiunile și să cum-pănească consecințele deciziilor lor. Fiecare ar fi putut alege să se retragă din respectiva cauză pentru care a militat, deoarece prețul pe care trebuia să îl plătească pentru acțiunile sale devenise prea împovăraător; cu toate acestea, ei nu s-au retras. Activitățile lor au avut consecințe serioase - arestare, încarcerare, tortură și risc pentru membrii familiei, chiar asasinare.

Revenind la definiția pe care dicționarul Webster din 1913 o dă eroismului, putem spune că susținerea celor mai înalte idealuri civile în fața pericolelor este conceptul-nucleu al eroismului. Asumarea riscului fizic este numai un mijloc de a înfrunta pericolele întâlnite atunci când sunt realizate acte eroice. Ni se amintește că eroismul „[...] este disprețul pentru pericol, nu din ignoranță sau superficialitate nepăsătoare, ci dintr-un *nobil devotament pentru o cauză mare* (sublinierea îmi aparține) și o încredere justă în propria capacitate de a se confrunta cu pericolul în spiritul unei astfel de cauze”.

Pericolul poate fi o amenințare imediată la adresa vieții sau poate fi insidios, lată una dintre declarațiile lui Nelson Mandela la începutul celui de-al douăzeci și șaptelea an petrecut în închisoare din cauză ca s-a opus apartheidului.

În timpul vieții mele m-am dedicat luptei poporului african. Am luptat împotriva dominației albilor și a dominației negrilor. Am prețuit idealul unei societăți democratice și libere în care toate persoanele să trăiască împreună în armonie și cu șanse egale. Este un ideal pe care sper să-l realizez și să trăiesc pentru el. Dar dacă este nevoie, este un ideal pentru care sunt gata să mor.⁴⁷

Pe baza acestei definiții mai flexibile a eroismului, eu și Zeno Franco am creat o taxonomie de lucru care cuprinde douăsprezece subcategorii de eroism, două în cadrul tipului de risc fizic, militar, și zece subcategorii civile, de risc social. În plus, taxonomia stabilește caracteristici de diferențiere pentru fiecare dintre cele douăsprezece tipuri de eroi, ca și forma de risc cu care se confruntă și oferă câteva exemple din surse istorice și contemporane.

Taxonomia a fost dezvoltată a *priori*, pe baza deducțiilor și a consultării literaturii. Ea nu are bază empirică și nici nu este rigidă, ci constituie mai degrabă un model de lucru deschis modificărilor datorate unor noi date de cercetare, precum și unor considerații și completări ale cititorilor. Va deveni clar că subcategoriile, definițiile, riscurile și exemplele oferite sunt profund determinate de cultură și epocă. Ele reflectă perspectiva europeană-americană, de clasă medie, adultă și postmodernă. Încorporarea altor perspective o va extinde și o va îmbogăți cu siguranță.

	Subtip	Definiție	Risc/ sacrificiu	Exemple
Eroism militar - îndrăzneală, bravură, vitejie	1. Militari sau membri ai altor servicii care implică datorie. Eroi de risc fizic	Indivizii sunt implicați în cariere militare sau de situații de urgență care presupun expunerea repetată la evenimente de mare risc: actele eroice trebuie să depășească limitele datoriei	Rănire gravă Moarte	Ahile Deținătorii Medaliei de Onoare Hugh Thompson Administratorul James Stockdale
Eroism civil	2. Eroi civili, care nu au o datorie în acest sens. Eroi de risc fizic	Civili care încearcă să salveze alte persoane de la vătămare fizică sau de la moarte, punându-și în mod conștient în pericol propria viață	Rănire gravă Moarte	Eroii Carnegie
Eroism social - tărie de caracter, curaj, destoinicie	3. Personalități religioase	Serviciu religios devotat de-a lungul întregii vieți, încarnare a celor mai înalte principii sau atingerea unor noi culmi religioase-spirituale. Adesea eroul respectiv servește drept învățător sau exemplu public de devoțiune	Sacrificiu de sine pe calea ascezei Lezarea sentimentului religios	Buddha Mahomed Sf. Francisc din Assisi Maica Tereza

	Subtip	Definiție	Risc/ sacrificiu	Exemple
Eroism social - tărie de caracter, curaj, destoinicie	4. Personalități politico-religioase	Lideri religioși care s-au implicat politic pentru a da naștere unor schimbări pe plan mai larg sau politicieni care au un sistem de credințe spirituale profunde, de care țin seama în practica lor politică	Asasinat încarcerare	Mohandas Gandhi Martin Luther King Jr. Nelson Mandela Rev. Desmond Tutu
	5. Martiri	Figuri religioase sau politice care în mod conștient (adesea deliberat) își pun viațile în pericol în serviciul unei cauze	Moarte sigură sau aproape sigură în serviciul unei cauze sau al unui ideal	Iisus Socrate Ioana d'Arc Jos6 Marti Steve Biko
	6. Lideri politici sau militari	În mod tipic conduc o națiune sau un grup într-o perioadă dificilă; servesc drept liant pentru a unifica națiunea, oferă o viziune și pot să încarneze calități care sunt considerate necesare pentru supraviețuirea grupului	Asasinare Opoziție Înlăturarea din post prin vot Campanii de defăimare încarcerare	Abraham Lincoln Robert E. Lee Franklin Roosevelt Winston Churchill Vădav Havel

	Subtip	Definiție	Risc/ sacrificiu	Exemple
Eroism social - tărie de caracter, curaj, destoinde	7. Aventurier/ explorator/ deschizător de drumuri - descoperitor	Un individ care explorează o zonă geografică necunoscută sau folosește metode de transport noi și neverificate	Sănătatea fizică Rănirea gravă Moartea Costuri în materie de oportunități (prelungirea călătoriei)	Ulise Alexandru cei Mare Amelia Earhart Iuri Gagarin
	8. Erou al științei (descoperitor)	Un individ care explorează un domeniu necunoscut al științei, care folosește metode de cercetare noi și neverificate sau descoperă noi informații științifice considerate valoroase pentru umanitate	Inabilitatea de a-i convinge pe alții de importanța descoperirilor lor Ostracizare profesională Pierderi financiare	Galileo Galilei Edison Mărie Curie Einstein
	9. Bunul samaritean	Indivizi care intervin pentru a-i ajuta pe cei care au nevoie, în condițiile în care situația implică circumstanțe care descurajează altruismul; poate să nu implice riscuri fizice imediate	Sanțiuni punitive din partea autorităților Arestare Tortură Moarte Costuri în materie de oportunități Ostracizare	Salvatorii din timpul Holocaustului Harriet Tubman Albert Schweitzer Richard Clark Richard Rescorla

	Subtip	Definiție	Risc/ sacrificiu	Exemple
Eroism social - tărie de caracter, curaj, destoinicie	10. Outsideri/ persecutați	Indivizi care depășesc un handicap sau condiții potrivnice și reușesc în ciuda acestor circumstanțe, oferind un model pentru ceilalți	Eșec Respingere Dispreț Invidie	Horatio Alger Helen Keller Eleanor Roosevelt Rosa Parks
	11. Eroi ai birocrației	Angajați ai unor mari organizații aflați în conflict cu diverse agenții: implică în mod tipic persistența principiilor, în ciuda unor presiuni intense	Periclitarea unei cariere în care au investit cu grijă Ostracizare profesională Pierderea statutului social Pierderea credibilității Riscuri pentru sănătate	Louis Pasteur Edward Tolman Barry Marshall
	12. Cei care trag semnalul de alarmă	Indivizi care au cunoștință despre activități ilegale sau non-etice dintr-o organizație și care raportează existența acestor activități, <i>fără să se aștepte la vreo răsplată</i>	Periclitarea unei cariere în care au investit cu grijă Ostracizare profesională Pierderea statutului social Pierderea credibilității Reprimare fizică	Ron Ridenhour Cynthia Cooper Coleen Rowley Deborah Layton Christina Maslach Joe Darby Sherron Watkins

Câteva exemple de profiluri de eroi

Dacă vom purice puțină carne pe oasele goale ale eroismului, vom umaniza conceptul și în același timp vom ilustra multiplele sale forme. Voi descrie doisprezece eroi deosebit de interesanți sau pe care îi cunosc personal. După ce am afirmat că situațiile fac eroii, putem folosi câțiva markeri situaționali pentru a le grupa - de pildă cum sunt apartheidul, mccarthyismul, războaiele din Vietnam și Irak și suicidurile/omucidările în masă din Jonestown.

Eroi ai apartheidului

În avangarda eforturilor de a promova libertatea și demnitatea umană sunt acele tipuri speciale de eroi dispuși să se angajeze într-o luptă de o viață împotriva opresiunii sistemului. În timpurile noastre, Mohandas Gandhi și Nelson Mandela și-au asumat roluri eroice care au dus la angajarea lor în demontarea a două sisteme apartheid. Gandhi și-a început rezistența pasivă în fața autorității britanice din India în anul 1919. A fost încarcerat timp de doi ani. În următorii douăzeci de ani, Gandhi a luptat pentru eliberarea Indiei, tratamente egale pentru membrii sistemului indian de caste și toleranță religioasă. Cel de-al Doilea Război Mondial a amânat realizarea autodeterminării Indiei, dar în 1948 țara lui și-a celebrat în sfârșit independența față de Marea Britanie. Gandhi a fost asasinat la puțin timp după aceea, dar a devenit un exemplu pentru rezistența non-violentă și de durată la opresiune.⁴⁸

Africa de Sud a dezvoltat în 1948 o structură de apartheid formalizată, legalizată, care a dominat până în 1994 și care a făcut din populația neagră autohtonă o masă virtuală de sclavi. Nelson Mandela a fost judecat în 1962 pentru instigare la grevă și mitinguri de protest, precum și pentru alte acuzații. El și-a petrecut următorii douăzeci și șapte de ani în celebra închisoare Robben Island. În perioada în care a fost închis, Mandela și ceilalți deținuți politici au folosit sistemul închisorii pentru a crea o situație de rezistență atât reală, cât și simbolică, menită să energizeze eforturile populației din Africa de Sud și din lumea întreagă pentru a pune capăt sistemului de

apartheid. El a fost capabil să transforme identitățile autogenerate ale mai multor generații de deținuți, făcându-i să înțeleagă că sunt deținuți politici, care acționează cu demnitate pentru a susține o cauză dreaptă. Concomitent însă, el a ajutat la transformarea atitudinilor și convingerilor multor gardieni, precum și la provocarea întregului sistem de detenție.⁴⁹

Eroi ai anti-mccarthyismului

Începând cu anii cincizeci și până la căderea Zidului Berlinului, în 1990, amenințarea comunismului global a fost ceea ce este acum frica de terorismul global - ea dicta în SUA politica națională, incita la războaie și determina o risipă enormă de resurse și vieți. Este important să ne amintim de mccarthyism deoarece a fost o formă de control cvasigubernamental represiv, autoritar, care a avut loc într-o democrație matură. Cei care au refuzat isteria anticomunistă promovată în Statele Unite de senatorul Joe McCarthy și de Comitetul pentru Activități Neamericane nu au primit niciodată recunoașterea durabilă, universală, de care s-au bucurat Gandhi sau Mandela. Totuși, opoziția lor față de nedreptate îndeplinește criteriile definiției noastre.

În toiul erei McCarthy, Universitatea California a inițiat un „jurământ de loialitate”; tuturor cadrelor didactice li s-a cerut să îl semneze. Profesorul de psihologie Edward Tolman a refuzat să semneze jurământul și a condus un mic grup de cadre didactice care s-au opus acestei măsuri. Pe 18 iulie 1950, Tolman a trimis o scrisoare de protest președintelui Universității California, Robert Sproul. În luna august a aceluiași an, conducerea Universității California a concediat treizeci și unu de profesori, printre care și pe Tolman, pentru refuzul de a semna jurământul de loialitate. Ulterior în acea lună, profesorii au intentat proces pentru reprimirea lor la universitate (cazul Tolman versus Underhill). În 1952, Curtea Supremă a statului a decis în favoarea non-semnatarilor. În timpul disputei jurământului de loialitate, Tolman i-a încurajat pe alți membri ai facultății să semneze jurământul și să lase lupta împotriva acestuia în seama lui și a altora care își pot permite (financiar) să continue lupta.

Tolman, un academician cu vorba blândă care nu avea în spate un istoric de implicare politică, a devenit profund respectat pentru atitudinea sa curajoasă de mulți profesori și alți membri ai personalului din Universitatea California.⁵⁰

Alți eroi din era McCarthy sunt jurnaliști de investigație, ca George Seldes și I.F. Stone, și caricaturiști precum Herb Block și Daniel Fitzpatrick. În această perioadă, numele lui I.F. Stone a fost menționat pe o listă a Subcomisiei pentru Securitate Internă a Senatului, care cuprindea optzeci și doi de „sponsori activi și hotărâți ai organizațiilor Frontului Comunist”. Ca o consecință a plasării sale pe această listă neagră, Stone a fost obligat să intenteze proces pentru a-și recăpăta legitimația de presă.⁵¹

Dacă trecem de la imaginara amenințare comunistă cu care s-au confruntat Statele Unite la amenințarea zilnică, palpabilă, și la cruzimea care caracterizează dominația exercitată de un regim comunist la nivel național, îl găsim pe Vâdav Havel. Acesta este extraordinar în sensul în care este extraordinar și Dalai Lama, și este obișnuit în sensul în care este obișnuit un fost mașinist la teatru și un scriitor. Totuși, el a fost arhitectul „Revoluției de Catifea” care a doborât regimul comunist ceh în 1989. Înainte de a convinge în sfârșit guvernul că varianta lui totalitară de comunism distrugea tot ceea ce însemna Cehoslovacia, Havel a fost întemnițat în mod repetat timp de aproape cinci ani. El a fost o figură majoră în elaborarea manifestului Carta 77 și în organizarea mișcării pentru drepturile omului din Cehoslovacia, la care au participat intelectuali, studenți și muncitori. Ca un susținător pasionat al rezistenței nonviolente, Havel este celebru pentru articularea conceptului de „posttotalitarism” care îi provoca pe concetățenii lui să creadă că au puterea de a schimba un regim represiv pe care îl susțineau fără să-și dea seama, supunându-se pasiv autorității lui. În scrisorile pe care le-a scris din închisoare soției sale și în discursurile sale, Havel a evidențiat că primul pas spre răsturnarea unei ordini sociale și politice inacceptabile este acela ca populația să realizeze că trăiește confortabil într-o minciună. Acest om nepretențios, timid a fost numit președinte de Adunarea Federală și, atunci când guvernul comunist a cedat în

cele din urmă în fața puterii poporului, Vâclav Havel a fost ales în mod democratic primul președinte al noii Republici Cehe. El continuă acum, în calitate de cetățean de rând, celebru, să se opună nedreptății politice și să susțină eforturile pentru pacea globală.⁵²

Eroi ai Războiului din Vietnam

Două tipuri diferite de eroism militar în condiții extrem de dure apar în acțiunile lui James Stockdale și Hugh Johnson. Stockdale, un fost coleg la Hoover Institute (și lector invitat la cursul meu despre controlul asupra minții), s-a ridicat până la rangul de viceamiral înainte de a muri la optzeci și unu de ani, în iulie 2005. Este considerat de mulți drept unul dintre cele mai clare exemple de eroism militar din secolul XX, pentru că a îndurat ședințe de tortură extremă, de repetate ori, timp de șapte ani de prizonierat, și nu a cedat niciodată în fața trupelor Vietcong care îl luaseră captiv. Cheia supraviețuirii sale se baza pe vechea lui formare filosofică; aceasta îi permitea să evoce în minte învățăturile filosofilor stoici, în special ale lui Epictet și Seneca. Concentrarea l-a făcut capabil să se distanțeze psihic de tortură și de durerea pe care nu o putea controla și să-și focalizeze gândirea în jurul lucrurilor pe care le putea controla în mediul carceral în care se afla. El și-a creat un cod de conduită propriu, la care el și alți deținuți au aderat prin voință proprie. Supraviețuirea în condițiile de traumă extremă cerea ca voința individului să nu fie niciodată zdrobită de dușman, ca atunci când Epictet a fost torturat de romani, cu mii de ani înainte.⁵³

Hugh Johnson s-a distins prin curaj extrem într-o luptă aproape mortală - împotriva propriilor soldați! Unul dintre cele mai groaznice evenimente din istoria armatei SUA a fost masacrul de la My Lai, care a avut loc pe 16 martie 1968 în timpul Războiului din Vietnam. În jur de cinci sute patru civili vietnamezi au fost adunați și uciși în satul Son My (My Lai 4 și My Khe 4) de soldații americani și de ofițerii lor din Compania Charlie, căpitanul Ernest Medina și locotenentul William Calley Jr.⁵⁴ Ca răspuns la pierderile armatei în ambuscade, comandamentul militar a dat ordin să fie distrus „Pinkville”, un nume de cod pentru un sat comunist Vietcong. Negăsind nici un luptător

inamic acolo, soldații i-au adunat pe toți locuitorii satului - bărbați în vârstă, femei, copii, sugari - și au tras în ei cu mitralierele până ce i-au ucis (unele victime au fost arse de vii, violate și scalpate).

În timp ce se desfășura acest masacru, un elicopter pilotat de subofițerul Hugh Johnson Jr., care zbura deasupra pentru a asigura acoperirea aeriană, a aterizat pentru a ajuta un grup de civili vietnamezi care păreau să mai fie în viață. Pe când Johnson și cei doi membri ai echipajului său s-au întors la elicopter, după ce au instalat marcaje cu fum, au văzut cum căpitanul Medina și alți soldați alergau să-iucidă pe răniți. Johnson și-a pilotat elicopterul înapoi în satul My Lai, unde soldații erau pe punctul de a arunca în aer o colibă plină de vietnamezi *răniți*. El a ordonat să înceteze masacrul și a amenințat că deschide focul de sus, cu mitralierele elicopterului, asupra oricărui soldat sau ofițer american care refuză să asculte ordinul său.

Deși locotenentii de la fața locului îi erau superiori în grad, Thompson nu a permis ierarhiei să-i sugrume moralitatea. Când a ordonat să fie scoși civilii din buncăr, un locotenent s-a împotrivit, spunând că pot fi scoși de acolo cu grenadele. Refuzând să dea înapoi, Thompson a replicat: „Se poate mai bine decât așa. Ține-ți oamenii pe loc. Armele mele sunt îndreptate asupra voastră.” Apoi a ordonat să mai vină două elicoptere, pentru evacuarea medicală a celor unsprezece vietnamezi răniți. Elicopterul lui s-a întors pentru a salva un copil pe care-l reperase într-o grămadă de săteni morți. Numai după ce Thompson a raportat superiorilor săi masacrul au fost date ordine de încetare a focului.⁵⁵

Ca urmare a intervenției sale dramatice și a acoperirii media de care a avut parte, Thompson a devenit *persona non grata* în armată și drept pedeapsă i s-a cerut să participe cu elicopterul său la cele mai periculoase misiuni, de repetate ori. A fost doborât de cinci ori, și-a fracturat coloana vertebrală și a suferit traume psihologice de durată de pe urma experiențelor sale de coșmar. A fost nevoie de treizeci de ani pentru ca armata să recunoască faptele eroice ale sale și ale *camarazilor săi*, Glenn Andreotta și Lawrence Colburn, acordându-le Medalia Soldatului, cea mai înaltă distincție militară

pentru curaj care nu implică un contact direct cu inamicul. Hugh Thompson a murit în ianuarie 2006. (în mod paradoxal, locotenentul Calley a fost tratat ca un erou în unele cercuri, iar în cinstea lui a fost creat și un cântec, care a intrat în Top 40 *Billboard* în 1971,⁵⁶)

Cei care trag semnalul de alarmă în Vietnam și Irak și femeile de pe frontul de acasă

Forme de eroism mai puțin dramatice apar atunci când un individ confruntă verbal un sistem cu știri pe care acesta nu vrea să le audă, în acest caz cu complicitatea ofițerilor și a soldaților în abuzurile și crimele săvârșite asupra civililor. Doi astfel de soldați sunt Ron Ridenhour, care a dezvăluit masacrul de la My Lai, și Joe Darby, rezervistul a cărui acțiune eroică a expus abuzurile și torturile de la Abu Ghraib.

Deși ofițerii implicați în episodul My Lai au căutat să mușamalizeze atrocitatea, Ron Ridenhour, un soldat care fusese trimis recent în Vietnam, a făcut tot ce a putut ca să o dezvăluie. El aflase despre evenimente de la alți soldați care fuseseră la locul faptei, le-a investigat independent în Vietnam și a continuat să facă acest lucru și după ce s-a întors acasă. Ridenhour a trimis o scrisoare membrilor Congresului și oficialilor de la Departamentul Apărării, afirmând că era nevoie de o anchetă publică asupra masacrului de la My Lai. În scrisoarea sa, Ridenhour susține clar că „în calitate de cetățean conștient, nu am nici o dorință de a păta imaginea soldatului american în fața lumii”. Totuși, el a insistat că o anchetă era esențială (la un an după incident). Ridenhour își demonstrează atitudinea principial-eroică în scrisorile adresate acestor oficiali: „Rămân irevocabil convins că, dacă dumneavoastră și cu mine credem în principiile de dreptate și egalitate în fața legii pentru toți oamenii, oricât de umili ar fi ei, acest lucru formează coloana vertebrală a țării noastre; de aceea trebuie să inițiem o anchetă extinsă și publică asupra acestei chestiuni, conjugându-ne eforturile în acest sens.”⁵⁷

Ca urmare a expozeului unui tânăr reporter de investigație, Seymour Hersh, care a obținut materiale valoroase de la Ridenhour, a fost ordonată o amplă anchetă, ale cărei rezultate umplu cele

patru volume ale Raportului Peers (14 martie 1970). Deși au fost identificați în jur de douăzeci de ofițeri implicați în diverse moduri în acest masacru, numai locotenentul William Calley Jr. a fost condamnat pentru crime (pedeapsa lui, inițial închisoare pe viață, a fost limitată la trei ani și jumătate de arest la domiciliu și ulterior a fost grațiat.)⁵⁸ Apropo, Ridenhour a devenit jurnalist, dar mi-a mărturisit într-o conversație că întotdeauna a simțit că mulți oameni din Washington D.C. îl privesc cu neîncredere pentru că a dezvăluit masacrul de la My Lai.

Acum știm foarte bine care au fost evenimentele care au circumscris abuzurile săvârșite asupra deținuților din zona grea de la Abu Ghraib, Corpul 1 A, de polițiștii militari și de alte persoane implicate în colectarea de informații. Acestui comportament scandalos i s-a pus capăt atunci când imagini dramatice ale torturilor, umilirilor și violenței au fost aduse în atenția comandanților militari. Cel care a făcut acel lucru extraordinar, care a determinat încetarea acestor fapte, era un tânăr cât se poate de obișnuit. Ceea ce a făcut el a cerut multă tărie de caracter, după părerea surselor mele din armată, deoarece era un specialist rezervist de rang inferior care a atras atenția unui superior că sub comanda lui se petrecea ceva oribil.

Când s-a uitat prima oară la imaginile de pe CD-ul pe care i-l dăduse camaradul său Charles Graner, lui Darby i s-a părut că erau destul de nostime. „Pentru mine, acea piramidă de irakieni goi este de răs, când o vezi prima oară. [...] Când a răsărit așa în fața mea, am răs”, își amintește Darby într-un interviu recent⁵⁹. Totuși, pe măsură ce vedea din ce în ce mai multe astfel de imagini - pe cele explicit sexuale, pe cele care înfățișau bătaii și pe toate celelalte - emoțiile lui s-au schimbat. „Nu mi-au căzut bine. Nu mă puteam împiedica să mă gândesc la ele. După vreo trei zile, am luat hotărârea să predau acele fotografii.” Pentru Darby a fost o decizie grea, deoarece el a realizat pe de-a-ntregul conflictul moral în fața căruia se afla. „Trebuie să înțelegeți: nu sunt un turnător. [...] Dar pentru mine lucrurile astea săriseră calul. Trebuia să aleg între ceea ce știam că este corect din punct de vedere moral și loialitatea mea față de alți soldați. Nu puteam să le împac pe amândouă.”⁶⁰

Darby se temea de răzbunare din partea soldaților din compania lui, dacă nu ar fi rămas anonim în această acțiune.⁶¹ A făcut o copie a CD-ului, a dactilografiat o scrisoare anonimă despre fotografiile, a pus totul într-un plic simplu, pe care l-a înmânat unui agent de la Divizia de Investigații Criminale, spunând pur și simplu că l-a găsit abandonat în biroul lui. La puțin timp după aceea, agentul special Tyler Pieron l-a încolțit și l-a făcut să recunoască: „Eu le-am pus acolo”; apoi a dat o declarație sub jurământ. A putut să-și mențină anonimul până ce secretarul Apărării Donald Rumsfeld a „scăpat” numele lui pe neașteptate în timpul audierilor din 2004 în fața Congresului, pe tema acestor abuzuri - în timp ce Darby lua cina împreună cu sute de soldați în sala de mese. A fost măturat de acolo și în cele din urmă ascuns sub custodie militară pentru următorii câțiva ani. „Dar nu regret nimic”, a spus Darby recent. „M-am împăcat cu decizia mea încă înainte de a preda fotografiile. Știam că nu o să mă bucur de simpatie dacă oamenii vor afla că eu am fost.”

Dezvăluirile au condus la o serie de anchete asupra abuzurilor din închisoare și din toate celelalte dispozitive militare în care existau deținuți. Acțiunile lui Darby au oprit tortura și abuzul și au condus la schimbări semnificative în felul în care era condusă închisoarea Abu Ghraib.⁶²

Dar nu toată lumea consideră că ceea ce a făcut Darby a fost cel mai corect lucru. Pentru mulți oameni, chiar și pentru unii din orașul său, actul prin care Darby a atras atenția asupra abuzurilor este nepatriotic, neamerican și frizează trădarea. „Facem un erou dintr-un șobolan trădător” - așa suna un titlu din *New York Post*. Chiar și cei care nu sunt supărați din pricina faptului că el a tras semnalul de alarmă sunt surprinși că tocmai el a putut fi un erou, deoarece era un tânăr banal, dintr-o familie săracă, un student mediocru și chiar ridiculizat în școală. Profesorul de istorie din liceu al lui Darby și antrenorul lui de fotbal american, Robert Ewing, veteran din Vietnam, rezumă elocvent aceste reacții:

Unele persoane sunt supărate pentru ceea ce a făcut - i-a dat în vileag - și din cauza a ceea ce s-a întâmplat cu acei angajați.

mazilirea lor. Ei ar putea spune că ceea ce au făcut gardienii pălește în comparație cu asta. Dar [...] dacă noi, în calitate de țară, de cultură, credem în anumite valori, atunci nu poți să scuzi acel comportament. Dacă o să-l mai văd vreodată o să-i spun că sunt foarte mândru. Și pe măsură ce trece timpul, din ce în ce mai mulți americani vor realiza și ei acest lucru.⁶³

M-am alăturat inițiativei ca Darby să primească Mențiunea Prezidențială din partea Asociației Psihologilor Americani în 2004. El nu a putut accepta această onoare deoarece, împreună cu soția și *mama* lui, a trebuit să *rămână* timp de un an într-un program de protecție al armatei, din cauza numeroaselor amenințări cu răzbumarea. Darby a fost în cele din urmă recunoscut ca erou la nivel național în 2005, când a primit Premiul John F. Kennedy pentru curaj. La decernarea premiului, Caroline Kennedy, președintele JFK Library Foundation, a spus: „Indivizii care sunt dispuși să-și asume riscuri personale pentru a promova interesul național și a respecta valorile democrației americane ar trebui să fie recunoscuți și încurajați în toate departamentele guvernului. Națiunea noastră este îndatorată specialistului din armata americană John Darby pentru că a apărut legea pe care noi toți o îmbrățișăm, ca națiune.”

Provocările la adresa sistemelor de autoritate nu sunt legate de sex; femeile sunt la fel de susceptibile ca bărbații să tragă semnalul de alarmă împotriva crimelor și nedreptăților. Revista *Time* a onorat trei astfel de femei, alegându-le drept „personalități ale anului 2002” pentru curajoasa sesizare a unei fraude majore corporatiste și a incompetenței FBI. Cynthia Cooper, auditor intern la WorldCom, este responsabilă pentru dezvăluirea unor practici contabile frauduloase prin care au fost omise de la înscrierea în registrele companiei a unor pierderi în valoare de 3,8 miliarde de dolari. După luni de investigații intense, adesea în timpul nopții, pentru a evita să fie depistată, Cooper și echipa ei de auditori au dezvăluit practicile frauduloase, acest lucru ducând la concedierea și trimiterea în judecată a unor membri ai personalului superior al companiei.⁶⁴

Sherron Watkins, vicepreședinte al aparent prosperei corporații Enron, a tras și ea semnalul de alarmă în legătură cu actele de corupție pe scară largă care aveau loc la nivelul acelei corporații și care implicau falsificarea registrelor pentru a crea aparența unui mare succes, mascând eșecurile. Firma de contabilitate Arthur Andersen, care până atunci avea o reputație bună, era și ea implicată în enormul scandal.⁶⁵ În calitate de consilier juridic al FBI, Coleen Rowley a tras alarma în legătură cu ignorarea de către FBI a plângerilor venind din partea biroului ei, pentru a cerceta o persoană pe care o identificaseră ca potențial terorist și care s-a dovedit a fi unul dintre cei care au pus la cale atacurile din 11 septembrie. Aceste „trei femei obișnuite, dar cu fler și curaj deosebit” au riscat mult provocând sistemul puterii.⁶⁵

Eroii de la Jonestown

Debbie Layton și Richard Clark au fost doi supraviețuitori dintre cei nouă sute treisprezece cetățeni americani care au murit în sinuciderile și crimele în masă care au avut loc în Jonestown, Guyana, la 18 noiembrie 1978. Debbie provenea dintr-o familie relativ înstărită, educată, caucaziană, din Oakland, California, în timp ce Richard a venit la San Francisco din Mississippi, unde își avea umilele origini afro-americane. Ambii au devenit prietenii mei atunci când au sosit în Bay Area, după ce scăpaseră de ororile coșmarului de la Jonestown. Ambii se pot numi eroi, fiecare în felul lui, Debbie pentru că a tras semnalul de alarmă și Richard în calitate de bun samaritean.

Debbie a intrat în congregația Templul Poporului a reverendului Jim Jones pe când avea optsprezece ani. i-a fost un discipol fidel timp de mai mulți ani și în cele din urmă a devenit secretar financiar al Templului. În această calitate, i s-a încredințat mutarea unor depozite de mai multe milioane în conturi bancare secrete din Elveția. Mama și fratele ei, Larry, erau și ei membri ai Templului. Dar cu timpul ea a început să realizeze că Jonestown semăna mai degrabă cu un lagăr de concentrare decât cu utopia promisă, unde ar fi trebuit să triumfe armonia rasială și un stil de viață acceptabil. Aproape o mie de membri fideli erau supuși la muncă grea,

semiinaniție și abuz sexual. Gardieni înarmați îi înconjurau și spionii se infiltrau în viețile lor. Jones îi forța să facă repetiții regulate pentru sinucidere, denumite „Noaptea albe”, care au speriat-o pe Debbie, ajutând-o să înțeleagă că el îi pregătea de fapt pentru o sinucidere în masă.

Asumându-și un risc considerabil, ea a decis să fugă din Jonestown și să transmită mesajul despre potențiala sa putere distructivă rudelor îngrijorate și guvernului. Ea nu a putut nici măcar să o pună în gardă despre planul ei de evadare pe mama ei bolnavă de teamă că reacția ei emoțională l-ar putea alerta pe Jones. După un set complex de *manevre*, Debbie a evadat și a făcut imediat tot ce a putut pentru a alerta autoritățile în legătură cu condițiile abuzive de la Jonestown și pentru a le avertiza despre ceea ce ea credea că va fi o tragedie iminentă.

În iunie 1978, a remis guvernului Statelor Unite o declarație sub jurământ, avertizând despre potențiala sinucidere în masă. Cele treizeci și șapte de puncte detaliate ale acesteia începeau astfel: „Amenințarea și posibilitatea unei sinucideri în masă a membrilor Templului Poporului. Eu, Deborah tayton Blakey, declar următoarele, pasibilă fiind de pedeapsă pentru sperjur: scopul acestei declarații este de a atrage atenția guvernului Statelor Unite despre existența unei situații care amenință viețile unor cetățeni americani care locuiesc în Jonestown, Guyana.”

Șase luni mai târziu, previziunea ei s-a adeverit. Din nefericire, rugămintele de ajutor au fost tratate cu scepticism de oficialii guvernamentali, care au refuzat să creadă că o astfel de poveste bizară poate fi reală. Totuși, câteva rude preocupate au crezut-o și l-au încurajat pe kongresmanul de California, Leo Ryan, să inițieze o anchetă. Reporterii, un cameraman și câteva rude ale membrilor Templului l-au însoțit pe Ryan în vizita sa. Când era pe punctul de a se întoarce acasă cu o evaluare pozitivă asupra a ceea ce fusese înșelat să creadă că sunt condiții ideale de viață, i s-au alăturat mai multe familii care au decis să dezerteze, sub protecția lui. Dar era prea târziu. Jones, devenit paranoid, credea că desertorii vor dezvălui lumii exterioare adevărul despre Jonestown.

El a comandat uciderea congresmanului și a unor persoane din anturajul acestuia și apoi a ordonat ca discipolilor lui să le fie distribuite sucuri amestecate cu cianură. Infamul său discurs de ultimă oră a fost redat în capitolul 12; o versiune completă este disponibilă online, pe site-ul Jonestown.⁶⁷

Debbie Layton a scris o relatare elocventă despre modul în care ea și atâția alții au fost prinși de farmecele persuasive ale acestui predicator diabolic. Transformarea luciferică a lui Jim Jones, dintr-un predicator religios cumsecade într-un înger exterminator, este prezentată cutremurător în cartea ei, *Otrava seducătoare*.⁶⁸ Am afirmat în altă parte că există paralele remarcabile între tacticile de control mental folosite de Jones și cele descrise în romanul clasic al lui George Orwell, *1984*, care ar putea face din fenomenul Jonestown un experiment de teren pentru cel mai extrem control asupra minții - poate chiar sponsorizat de CIA.⁶⁹

Am ajutat la consilierea lui Richard Clark și a prietenei sale, Diane Louie, după ce s-au întors la San Francisco, scăpând de sinuciderea în masă. Richard era un om simplu, pragmatic, un observator nu foarte volubil, dar sensibil, al oamenilor și locurilor. El a spus că în clipa în care a ajuns la Jonestown și-a dat seama că ceva nu era în regulă. Nimeni nu zâmbea în această Țară a Făgăduinței. Toți erau înfometați în acest ținut al belșugului. Oamenii vorbeau în șoaptă și nu râdeau niciodată. Nu numai că munca trecea înaintea jocului, dar ea nu lăsa niciodată timp pentru joc. Vocea lui Jones se revărsa deasupra taberei zi și noapte, în direct sau în înregistrări. Cuplurile erau separate în barăci diferite și chiar perechilor căsătorite le era interzis să facă sex fără aprobarea lui Jones. Nimeni nu putea pleca de acolo deoarece nimeni nu știa unde de află, în mijlocul unei jungle dintr-o țară străină, la mii de kilometri de casă.

Richard Clark a conceput un plan. El s-a oferit voluntar pentru o muncă pe care nimeni nu o voia, în „cocină” - o parte izolată a taberei întinse. Locul era ideal pentru ca Richard să scape de *continua retorică amorțitoare* a lui Jones și să caute o cale spre libertate, prin junglă. Odată ce a plănuit încet și precaut această

evadare, el i-a spus Diariei despre ea și a adăugat că, atunci când va veni momentul, vor evada împreună. Sfidând programul de spionaj pe scară largă al lui Jones, Richard a luat decizia hotărât riscantă de a spune câtorva familii despre evadarea plănuită. În dimineața de duminică, 18 noiembrie, Jones a ordonat tuturor să-și ia o zi liberă pentru a sărbători întoarcerea în America a congresmanului Ryan, cu mesajul despre lucrările de succes realizate de această utopie socialistă și agricolă. Pentru Richard, era semnalul de plecare. El și-a adunat grupul de opt și, pretinzând că se duc la picnic, i-a condus prin junglă până într-un loc sigur. În momentul în care ei ajunseseră în capitala Georgetown, toți prietenii și rudele lor muriseră.

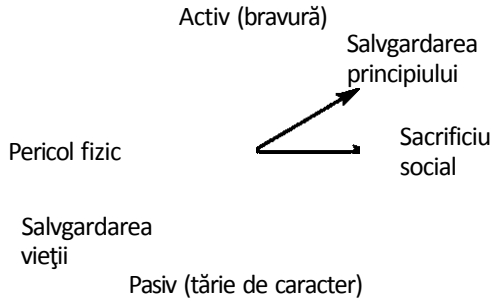
Richard Clark a murit recent, din cauze naturale, știind că a luat decizia corectă de a se încrede în propria sa intuiție, în trucerile lui de stradă și în „detectorii de discrepanță”. Dar mai ales a fost mulțumit că a salvat viețile celor care l-au urmat pe el, un erou obișnuit, pe drumul de ieșire din inima întunericului.⁷⁰

Un model cvadridimensional al eroismului

Bazat pe conceptele de curaj și pe modelele de comportament eroic prezentate aici, poate fi generat un model elementar al eroismului. În interiorul cadrului motivațional general al unei anumite persoane, eroismul poate fi descris pe trei continuuuri: tip de risc/sacrificiu; stil de angajament și scop. Axa tipul de risc/sacrificiu este prinsă cu un capăt de riscul fizic și cu celălalt de riscul social. La fel, stilul de angajament sau abordarea se ancorează la un capăt de abordarea activă (bravura) și la celălalt capăt de abordarea pasivă (a tăriei de spirit). Pe a treia dimensiune, scopul este descris ca fiind în serviciul salvării vieții sau a unui ideal. Deși ele sunt sinonime în anumite privințe - salvarea vieții este de asemenea o idee nobilă -, distincția este importantă în acest context. Primele trei dimensiuni ale acestui model sunt descrise în ilustrația de mai jos. O vom adăuga ulterior și pe a patra.

Cadru motivațional și decizional

TIP DE RISC / SACRIFICIU

Să poziționăm trei tipuri diferite de eroi în acest model: Nathan Hale, Maica Tereza și Robert Rescorla. Eroul din războiul de independență a Statelor Unite, Nathan Hale, a operat ca spion în rândurile britanicilor înainte de a fi prins. Deși sunt patriotice, astfel de activități nu sunt în sine eroice. Dacă ele ar fi trecut neobservate, Hale nu ar fi devenit niciodată un erou american. El a devenit un personaj eroic doar în momentul executării sale de către britanici, o moarte acceptată cu demnitate. „Regret că nu am decât o viață pe care să o dau pentru țara mea”, acestea au fost vorbele lui de adio. În acel moment, Hale a arătat o mare tărie de spirit, sacrificându-și viața în serviciul unui principiu.

Un tip de eroism diferit poate fi găsit în viața și opera Maicii Tereza. Activitățile ei nu pot fi rezumate la un singur act, cum a fost sfidarea lui Nathan Hale la execuția sa. Mai degrabă se poate spune că actele ei eroice se întind pe parcursul multor decenii. Eforturile ei pentru a le da muribunzilor săraci șansa de a muri într-o stare de grație, grația catolică, s-a bazat pe serviciul în slujba unui principiu (compasiunea), în care ea era implicată activ și perpetuu. Sacrificiile pe care le-a făcut - sărăcia, castitatea și dăruirea

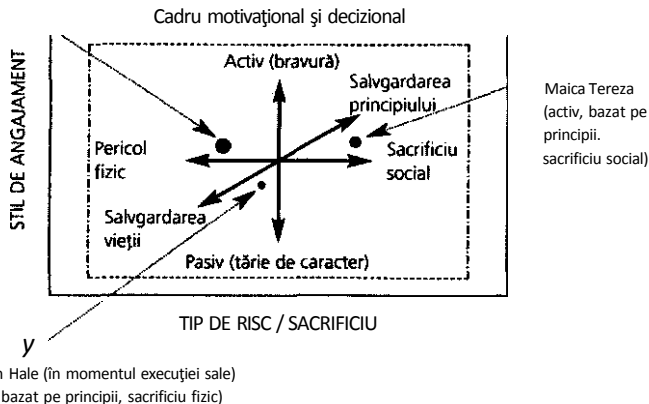
de sine în favoarea celorlalți - au clădit pentru ea calea ascetică spre glorie.

Cel de-al treilea erou pe care trebuie să îl plasăm în grila noastră multidimensională este Richard Rescorla. El a fost directorul securității la birourile Morgan Stanley din World Trade Center (WTC) din New York în momentul atacurilor teroriste din 11 septembrie. Veteran din Vietnam decorat (Steaua de Argint, Inima Purpurie și Stele de Bronz pentru Vitejie și Serviciu Merituos), se spune despre Rescorla că, prin acțiunile sale decisive, a salvat viețile a mii de angajați care lucrau în clădire. Rescorla a sfidat autoritățile WTC ordonând angajaților din birourile sale să evacueze clădirea în loc să asculte ordinul de a rămâne pe loc. Relatările arată că, în timpul evacuării etajelor 44-74 din WTC turnul 2, Rescorla i-ar fi calmat pe angajați vorbind la portavoce, spunându-le să nu mai vorbească la celulare și să continue să coboare scările. Rescorla, doi paznici instruiți de el și alți trei angajați de la Morgan Stanley au murit în momentul imploziei clădirii. Despre Rescorla și echipa lui se spune că au salvat viețile a două mii opt sute de angajați care au ieșit din WTC-2 înainte ca aceasta să se prăbușească.⁷¹ În contrast cu eroismul unei figuri precum Nathan Hale, actul lui Rescorla a fost activ și a fost executat direct în serviciul salvagădării vieții; gloria a cerut și de la el sacrificiul fizic suprem.

Nathan Hale, Richard Rescorla și Maica Tereza constituie aspecte diferite ale idealului eroic. Diferențierea între acțiunile lor aruncă lumină asupra diversității faptelor care îndeplinesc enigmaticul standard al eroismului. Acțiunile lor sunt înscrise în modelul nostru despre eroism.

A patra dimensiune care poate fi adăugată în acest model este cea a temporalității. Cineva poate deveni erou printr-o acțiune de moment sau, dimpotrivă, eroismul poate fi creat în timp. Eroismul acut, dobândit printr-o singură acțiune, este descris în contextul războinic drept bravură - un act de curaj într-o singură bătălie. Prin contrast, eroismul militar cronic, curajul arătat de fiecare dată în bătălie, se numește vitejie. Nu există însă termeni comparabili pentru a desemna durata în eroismul civil, poate deoarece calitatea dramatică a eroismului demonstrat în situații periculoase nu este la fel de evidentă în sfera civilă. Printre eroii civici, putem face diferența

Richard Rescorla
(activ, salvagardarea vieții, sacrificiu fizic)

Între eroismul limitat în timp, situațional, de moment, cum este al celor care trag semnalul de alarmă, și eroismul cronic demonstrat de un angajament de durată în serviciul societății, cum este cel al lui Martin Luther King Jr.

Eroismul colectiv, o chestiune de grad

Personajul eroid solitar, aidoma șerifului curajos dintr-un western, care se confruntă cu o bandă de răufăcători, este susținut relativ des de grupuri de oameni care lucrează la unison în urgențe, dezastre și situații care cer acțiuni concertate. Mișcarea aboliționistă Underground Railroad, care ducea sclavii din Sud spre libertate, în orașele din Nord, a putut funcționa numai cu eforturile coordonate ale mai multor oameni care au acționat punându-și viețile în pericol. La fel, primii care răspund la dezastre sunt de obicei voluntarii, cetățeni care acționează în echipe cu organizare minimă. La fel ca „omul de pe tanc”, mulți indivizi care lucrează în armonie colectivă sunt anonimi. Ei înfruntă pericolul fără să aștepte notorietate personală, ci doar pentru a răspunde chemării la serviciu în folosul comunității.

Un exemplu special pentru acest fel de eroism colectiv s-a petrecut în zborul 93 al United Airlines, deturnat de teroriști pe 11 septembrie 2001. La început, pasagerii, crezând că avionul se întoarce la aeroport, s-au supus normei stând pe locurile lor. Dar când unii dintre ei au fost alertați de apeluri primite la celular despre prăbușirea altor avioane peste World Trade Center și Pentagon, a apărut o nouă normă. Câțiva pasageri s-au strâns în spatele avionului și au plănuit să preia controlul cabinei. Unul dintre ei vorbea la mobil cu un operator al companiei telefonice, care l-a auzit spunând „Să trecem la treabă” înainte să se întrerupă convorbirea. Datorită acțiunii lor concertate, avionul nu a atins ținta plănuită de teroriști, Casa Albă sau Capitolul. Totuși, aeronava s-a prăbușit pe un câmp din preajma orașului Pittsburgh, Pennsylvania. Acel câmp este acum marcat ca un monument al eroismului colectiv de ordinul cel mai înalt.⁷²

contraste eroice: extraordinar versus banal

„Faima nu e o floare ce crește pe pământ muritor.”

JOHN MILTON

Concepției tradițional acceptate, conform căreia eroii sunt oameni excepționali, trebuie să îi adăugăm acum o perspectivă opusă - unii eroi sunt oameni obișnuiți care au făcut ceva extraordinar. Prima imagine este mai romantică și este favorizată în miturile antice și mass-media moderne. Ea sugerează că eroul a făcut ceva ce nu ar fi făcut sau nu ar fi putut să facă oamenii obișnuiți aflați în aceeași situație. Aceste superstaruri trebuie să se fi născut cu o genă a eroismului. Ei sunt excepția de la regulă.

A doua perspectivă, pe care putem să o numim „regula este excepția”, ne îndeamnă să examinăm interacțiunea între situație

și persoană, dinamica la impulsul căreia individul a acționat eroid la un anumit moment și într-un anumit loc. O situație poate funcționa drept catalizator încurajând acțiunea sau poate reduce barierele care stau în calea acțiunii, cum ar fi formarea unei rețele de susținere socială. Este remarcabil faptul că în cele mai multe cazuri oamenii care s-au angajat în acțiuni eroice resping repetat numele de erou, așa cum am văzut în cazul Christinei Maslach.

Eroii unor asemenea fapte susțin că nu au făcut altceva decât să întreprindă o acțiune care părea necesară în momentul respectiv. Ei sunt convingși că oricine ar fi acționat la fel sau le este greu să înțeleagă de ce alții nu au făcut așa. Nelson Mandela a spus: „Nu am fost un Mesia, ci un om obișnuit care a devenit lider ca urmare a unor circumstanțe extraordinare.”⁷³ Fraze ca aceasta sunt folosite de oameni de la toate nivelurile societății, care au acționat eroid: „Nu eram un om deosebit”; „Am făcut ceea ce trebuia făcut.” Acestea sunt refrenele războinicului „obișnuit”, cotidian, ale eroului nostru „banal”. Să punem o astfel de banalitate pozitivă în contrast cu ceea ce Hannah Arendt ne-a învățat să numim „banalitatea răului.”

Despre banalitatea răului

Conceptul s-a născut din observațiile lui Arendt la procesul lui Adolph Eichmann, judecat pentru crime împotriva umanității deoarece a contribuit la orchestrarea genocidului evreilor europeni, în *Eichmann la Ierusalim: Un raport despre banalitatea răului*, Arendt formulează ideea că astfel de indivizi nu trebuie văzuți ca niște excepții, niște monștri sau sadici perversi. Ea spune că astfel de atribute dispoziționale, aplicate în mod tipic autorilor de fapte rele, servește la separarea lor de restul comunității umane. Dimpotrivă, Eichmann și alții ca el, susține Arendt, ar trebui demascați în ordinarul lor. Atunci când realizăm acest lucru, devenim mai conștienți că astfel de oameni sunt un pericol răspândit, ascuns, în orice societate. Apărarea lui Eichmann a susținut că el nu a făcut altceva

decât să îndeplinească ordine. Despre motivele și conștiința acestui criminal în masă, Arendt notează:

În privința motivelor sale de bază, el era perfect sigur că nu era ceea ce numea un *innerer Schweinehund*, un porc de câine în suflet, adică un ticălos până în străfundurile inimii. În ceea ce privește conștiința sa, el își amintea perfect că ar fi avut remușcări dacă nu ar fi făcut ceea ce i se ordonase să facă - să trimită la moarte milioane de bărbați, femei și copii, cu mare zel și cea mai meticuloasă grijă.

Lucrul cel mai izbitor în relatarea lui Arendt despre Eichmann este faptul că părea din toate punctele de vedere absolut normal și total banal:

Șase psihiatri i-ar fi dat certificat de normalitate - „este mai normal, oricum, decât sunt eu după ce l-am examinat pe el”, se spune că ar fi exclamat unul dintre ei, în timp ce altul a constatat că întregul său aspect psihologic, atitudinea față de soția și copiii lui, față de mamă și tată, frați, surori și prietenii lui era „nu numai normală, ci și cât se poate de dezirabilă”.⁷⁴

Iată acum concluzia devenită între timp clasică a Hannei Arendt:

Problema cu Eichmann era tocmai că atât de mulți alții erau ca el și că majoritatea nu erau nici perversi și nici sadici, ci erau, și sunt încă, teribil și terifiant de normali. Din punctul de vedere al instituțiilor noastre legale și al standardelor morale de judecată, această normalitate era mult mai terifiantă decât toate atrocitățile laolaltă, deoarece implică faptul că acest nou tip de criminal, care este de fapt *hostis generis humani*, comite crimele în circumstanțe care fac aproape imposibil pentru el să știe sau să simtă că face ceva rău.⁷⁵

Și aici a venit replica ei percutantă, care descrie mersul demn al lui Eichmann spre spânzurătoare:

Era ca și cum în acele ultime minute el rezuma lecția pe care o învățasem din lungul său curs despre răutatea umană - lecția despre înspăimântătoarea banalitate a răului, care sfidează deopotrivă cuvântul și gândul.⁷⁶

Ideea că „oamenii obișnuiți” pot comite atrocități a fost dezvoltată pe larg de istoricul Christopher Browning, așa cum am remarcat. El a dezvăluit acte de anihilare sistematică și personală a evreilor în orașele îndepărtate din Polonia, săvârșite de sute de oameni din Batalionul 101 de Poliție în rezervă trimis acolo din Hamburg, Germania. Acești familiști de vârstă medie din clasa muncitoare și clasa de mijloc au împușcat mii de evrei neînarmați - bărbați, femei, bătrâni și copii - și au asigurat deportarea în lagăre de exterminare a altor mii. Totuși, Browning afirmă în cartea lui că toți erau „oameni obișnuiți”. El crede că politicile de crimă în masă ale regimului nazist „nu erau evenimente aberante sau excepționale, care tulbură ocazional suprafața vieții cotidiene. Așa cum demonstrează povestea Batalionului 101, crimele în masă și rutina s-au contopit. Normalitatea însăși a devenit excesiv de anormală”.⁷⁷

Psihologul Ervin Staub are un punct de vedere asemănător. Cercetările ample efectuate l-au determinat să tragă concluzia că: „Răul născut din gândirea normală și comis de oamenii obișnuiți este norma, nu excepția.”⁷⁸ Cruzimea trebuie atribuită originilor sale sociale mai mult decât determinantilor „characterologici” sau „personalităților defectuoase”, potrivit analizei lui Zygmunt Bauman asupra ororilor Holocaustului. El crede și că excepția de la această normă este reprezentată de acei rari indivizi care au capacitatea de a-și afirma autonomia morală, rezistând solicitărilor din partea autorităților distructive. Până când este pusă la încercare, o astfel de persoană este rareori conștientă că posedă această putere ascunsă.⁷⁹

Altă calitate a banalității răului ne conduce în vizuina torționarului, pentru a vedea dacă astfel de oameni, a căror misiune este aceea de a folosi toate mijloacele necesare pentru a frânge voința, rezistența și demnitatea victimelor sunt cumva altceva decât ticăloși patologici. Cei care i-au studiat pe torționari sunt

de acord că în general, înainte de a se apuca de meseria lor sordidă, acești oameni nu se deosebesc de populația generală în ceea ce privește mediul de proveniență sau predispozițiile. John Conroy, care a studiat bărbați implicați în tortură din trei locații diferite, din Irlanda, Israel și Chicago, trage concluzia că în toate cazurile „acte inimaginabile” au fost comise de „oameni obișnuiți”. El susține că tortionarii acționează din voința comunității pe care o reprezintă, suprimându-i dușmanii.⁸⁰

Din analiza ei aprofundată asupra soldaților instruiți de junta militară greacă pentru a fi tortionari în serviciul statului (1967-1974), colega mea, psihologul grec Mika Haritos-Fatouros, trage concluzia că nimeni nu se naște tortionar, ci devine, prin instruire. La întrebarea „Din cineva ieși un tortionar eficient?” ea răspunde: „Din oricine.” în câteva luni, tineri obișnuiți din sate au fost „înarmați” prin instruirea lor în probleme de cruzime pentru a acționa ca niște brute capabile să săvârșească cele mai oribile acte de umilire, să creeze durere și suferință oricui poartă eticheta de „dușman” și care este, desigur, cetățean al aceleiași patrii.⁸¹ Astfel de concluzii nu se limitează la o națiune, ci sunt comune multor regimuri totalitare. Noi am studiat „lucrătorii în domeniul violenței” din Brazilia, polițiști care au torturat și au ucis cetățeni brazilieni în numele juntei militare aflate la putere. Pe baza tuturor dovezilor pe care le-am putut aduna, și ei erau „oameni normali”.⁸²

Despre banalitatea eroismului⁸³

Vom susține acum ideea că majoritatea oamenilor care devin făptuitori ai răului sunt direct comparabili cu cei care devin făptuitori de acte eroice, în sensul în care sunt deopotrivă oameni normali, medii. Banalitatea răului are un echivalent în banalitatea eroismului. Nici unul dintre aceste atribute nu este consecința directă a tendințelor dispoziționale; nu există atribute speciale interioare, nici patologice și nici ale bunătății, care există în psihicul sau în genoul uman. Ambele condiții apar în anumite situații particulare, în

anumite momente când forțele situaționale joacă un rol covârșitor în deplasarea anumitor indivizi de-a lungul liniei decizionale, de la inacțiune la acțiune. Există un moment decizional hotărâtor, când o persoană este prinsă într-un vector de forțe care emană dintr-un context comportamental. Aceste forțe concură pentru a mări probabilitatea ca o persoană să facă rău altora sau, dimpotrivă, să acționeze pentru a-i ajuta pe alții. Decizia ei poate să nu fie planificată conștient sau luată rațional. Cel mai des, forțele situaționale relativ puternice împing, ca un impuls, persoana respectivă spre acțiune. Printre vectorii de acțiune situaționali se află: presiunile de grup și identitatea de grup, difuziunea responsabilității pentru acțiune, concentrarea temporală asupra momentului imediat, fără conștiința consecințelor create de acest act.

O temă comună în relatările despre creștinii europeni care i-au ajutat pe evrei în timpul Holocaustului poate fi rezumată ca „banalitatea bunătății”. Ceea ce ne surprinde încă o dată este numărul acestor binefăcători care au făcut ceea ce trebuia făcut fără să se considere eroi, care au acționat pur și simplu dintr-un simț al decenței banale. Caracterul obișnuit al bunătății lor este frapant în contextul incredibilului rău al genocidului sistematic săvârșit de naștiți la o scară pe care lumea nu o mai văzuse vreodată.⁸⁴

Pe parcursul călătoriei noastre am încercat să arăt că gardienii din Poliția Militară care au abuzat deținuții de la Abu Ghraib și gardienii din experimentul Stanford, care și-au abuzat la rândul lor deținuții, ilustrează o transformare temporară, de tip *împăratul muștelor*, din indivizi obișnuiți în agenți ai răului. Trebuie să-i vedem alături de cei la care comportamentul rău este de durată și de tiranii pe scară largă - Idi Amin, Stalin, Hitler și Saddam Hussein. Eroii momentului se deosebesc și ei de eroii de-o viață.

Acțiunea eroică a Rosei Parks de a refuza să stea în partea destinată oamenilor de culoare din spatele unui autobuz din Alabama, a lui Joe Darby de a demasca torturile de la Abu Ghraib sau a personalului de securitate care a acționat prompt în dezastrul de la World Trade Center sunt acte de bravură care au loc în anumite momente și locuri. Dimpotrivă, eroismul lui Mohandas Gandhi sau

al Maicii Tereza constă în acte de vitejie repetate de-a lungul unei vieți. Eroismul cronic este față de eroismul acut ceea ce este vitejia față de bravură.

Această percepție sugerează că oricare dintre noi poate la fel de ușor să devină erou sau făptaș al răului, în funcție de modul în care ne influențează forțele situaționale. Imperativ devine să descoperim cum să limităm, să controlăm și să prevenim acele forțe situaționale și sistemice care îi propulsează pe unii dintre noi spre patologia socială. Dar la fel de important este ca fiecare societate să favorizeze „imaginația eroică” a cetățenilor ei. Acest lucru se realizează transmițând mesajul că orice persoană este un „erou în așteptare”, pe care se poate conta că va face ceea ce trebuie atunci când vine momentul decisiv. Întrebarea hotărâtoare pentru fiecare dintre noi este dacă să acționăm pentru a-i ajuta pe ceilalți, pentru a preveni prejudicierea lor, sau să nu acționăm deloc. Ar trebui să pregătim multe cununi de laur pentru toți cei care-și vor descoperi rezervorul intern de puteri și virtuți ascunse care îi face capabili să iasă în față și să acționeze împotriva nedreptății și cruzimii și pentru a-și apăra valorile și principiile.

Corpul larg de studii asupra determinantilor situaționali ai comportamentului antisocial, pe care le-am trecut aici în revistă, culminând cu cercetările lui Milgram asupra puterii autorității și cu experimentul Stanford asupra puterii instituționale, arată măsura în care oamenii normali, obișnuiți, pot fi determinați să se angajeze în acte de cruzime împotriva altor persoane nevinovate.⁸⁵ Totuși, în aceste studii și în multe altele, în timp ce majoritatea ascultă, se conformează, se pliază, este convinsă și sedusă, există întotdeauna o minoritate care rezistă, care nu este de acord: sunt disidenții, non-obedienții. Într-un sens, eroismul constă în abilitatea de a rezista forțelor situaționale puternice care îi prind cu ușurință în capcană pe cei mai mulți oameni.

Este oare personalitatea celor care rezistă diferită de personalitatea celor care ascultă orbește?⁸⁶ Sunt ei oare precum Clark Kent, a cărui aparență normală ascunde puterile extraordinare ale lui Superman? Deloc. Mai degrabă, concepția despre banalitatea eroismului

susține că aceia care săvârșesc faptele eroice ale momentului nu sunt esențialmente diferiți de cei, majoritari, care sunt seduși cu ușurință. Nu există prea multe cercetări empirice pe care să ne bazăm astfel de afirmații. Deoarece eroismul nu este un fenomen simplu care poate fi studiat sistematic, el sfidează definițiile clare și datele colectate pe teren. Actele eroice sunt efemere, imprevizibile și aprecierea lor e evident retrospectivă. Deoarece eroii sunt de obicei intervievați la intervale de luni sau ani după apariția comportamentului lor eroic, nu există studii prospective a ceea ce fotograful Henri Cartier-Bresson ar putea numi „momentul decisiv” al acțiunii eroice.⁸⁷ În general nu știm care este matricea de decizie a eroilor în momentul în care ei aleg să se angajeze în acțiuni marcate de risc.

În mod evident, comportamentul eroic este suficient de rar pentru a nu fi ușor de previzionat prin vreo evaluare psihologică a personalității. Aceste scale măsoară diferențele interindividuale între oameni în cadrele lor comportamentale standard, obișnuite, și nu în cadrul atipic care adesea incită la fapte eroice.

Locotenentul Alexander (Sandy) Nininger este un exemplu de soldat-erou care s-a angajat într-o luptă extraordinară, neînfricată, pe viață și pe moarte, în timpul teribilei bătălii de la Bataan din al Doilea Război Mondial. Acest absolvent al Academiei Militare West Point în vârstă de douăzeci și trei de ani s-a oferit voluntar pentru a merge la „vânătoare” de lunetiști japonezi, acolo unde era lupta mai aprigă. Cu grenade, o pușcă, o armă semiautomată și o baionetă, Nininger a ucis de unul singur mulți soldați japonezi, într-o luptă intensă corp la corp, și a continuat să lupte, deși a fost rănit în repetate rânduri. Abia după ce a distrus un buncăr inamic s-a prăbușit și a murit. Eroismul său i-a adus Medalia de Onoare, post-mortem, prima acordată în acel război.

Ceea ce ne interesează pe noi la acest erou este că nimic din trecutul său nu ar fi prezis că el se va implica într-un asemenea masacru. S-a consemnat despre acest tânăr intelectual, liniștit, sensibil că ar fi spus că nu ar putea ucide niciodată pe cineva din ură. Totuși, a ucis de nenumărate ori, fără să-și facă griji pentru propria lui siguranță. Dacă i s-ar fi făcut toate testele de personalitate

disponibile, ar fi prezis ele declanșarea acestui comportament neașteptat de violent? În rezumatul său asupra testelor de personalitate, autorul Malcolm Gladwell presupune că dosarul lui Nininger ar fi putut avea grosimea unei cărți de telefon, dar „dosarul lui ar fi spus prea puțin despre singurul lucru care ne interesează în cel mai înalt grad. Pentru acesta, ar fi trebuit să mergem cu el în junglele din Bataan". Pe scurt, trebuie să înțelegem Persoana în cadrul Situației.⁸⁸

eroismul validează legăturile umane

Din motive pe care nu le înțelegem pe deplin, plasați în circumstanțe speciale, sute de oameni obișnuiți din toată lumea iau decizia de a se comporta eroic. În fața acestui fenomen, perspectiva pe care o adoptăm aici pare să minimalizeze mitul eroului și să facă din ceva special ceva banal. Nu este așa totuși, deoarece poziția noastră recunoaște că actele de eroism sunt într-adevăr speciale și rare. Eroismul susține idealurile unei comunități și servește ca ghid extraordinar, oferind un model de rol exemplar pentru comportamentul prosocial. Banalitatea eroismului înseamnă că toți suntem eroi în așteptare. Este o decizie pe care cu toții am putea fi chemați să o luăm la un moment dat. Cred că făcând din eroism un atribut egalitarist, al naturii umane, mai degrabă decât o trăsătură rară a unei minorități alese, putem favoriza actele eroice în fiecare comunitate. „Toată lumea are posibilitatea de a deveni erou, într-un grad mai mare sau mai mic. Uneori oamenii nu-și dau seama de asta. Pentru unii ar putea fi un gest mic, de pildă să țină deschisă o ușă și să spună «Bună ziua». Toți suntem eroi pentru cineva", susține jurnalistul Caro! Depino.⁸⁹

Această nouă temă a universalității eroilor obișnuiți ne încurajează să-i reconsiderăm pe eroii comuni dintre noi, pe cei al căror sacrificiu cotidian ne îmbogățește viețile. Viziunea cinică a lui Daniel Boorstin despre celebritățile create de mass-media cedează în

fața unei aprecieri profunde a eroilor de fiecare zi, care nu sunt celebrați și care muncesc printre noi.

În această viață de iluzie și cvasiiluzie, persoana cu virtuți solide care poate fi admirată pentru ceva mai substanțial decât faima se dovedește adesea a fi eroul necelebrat: profesorul, sora medicală, mama, polițistul cinstit, cei care muncesc în locuri izolate, prost plătite, fără glorie, fără publicitate. Și în mod paradoxal, ei pot rămâne eroi tocmai pentru că rămân necelebrați.⁹⁰

Și astfel, mesajul de despărțire pe care-l putem deriva din lunga noastră călătorie spre inima întunericului și înapoi este că faptele eroice și oamenii care le fac ar trebui celebrați. Ei creează legături esențiale între noi; ei creează Legăturile umane. Răul care persistă printre noi trebuie să fie înfruntat și în cele din urmă învins de binele mai mare din inima noastră, a tuturor, și de deciziile personale eroice ale Domnului Oarecare și Doamnei Oarecare. Nu este un concept abstract, dar așa cum ne amintește poetul rus Aleksandr Soljenițin, fost deținut în Gulagul stalinist: „Granița dintre bine și rău se află în centrul inimii fiecărui om. Și cine vrea să distrugă o bucată din propria-i inimă?”⁹¹

Vă mulțumesc pentru că ați făcut această călătorie împreună cu mine.

C/ao, Phil Zimbardo

.C. Escher, *Cirde Limit IV* © 2006 The M.C. Escher Company-Holland.
Toate drepturile rezervate, www.mcescher.com

n o t e

1. Psihologia răului: transformări caracteriale situaționale

1. John Milton, *Paradisul pierdut*, în *John Milton: Complete Poems and Major Prose*, ed. MY Hughes, Odyssey Press, New York, 1667/1957, citat în Cartea 1, p. 254; descrierea conferinței demonice a lui Satana în Cartea 2, II, 44-389.

2. Elaine Pagels, *The Origin of Satan*, Random House, New York, 1995.

3. D. Frankfurter, *Evil Incarnate: Rumors of Demonic Conspiracy and Satanic Abuse in History*, Princeton University Press, Princeton, NJ, 2006.

4. Alte cărți care merită examinate pentru alte perspective psihologice asupra răului sunt: R.F. Baumeister, *Evil: Inside Human Cruelty and Violence*, Freeman, New York, 1997; A.G. Miller, editor, *The Social Psychology of Good and Evil*, Guilford Press, New York, 2004; M. Shermer, *The Science of Good & Evil: Why People Cheat, Gossip, Care, Share and Follow the Golden Rule*, Henry Holt, New York, 2004; E. Staub, *The Roots of Evil: The Origins of Genocide and Other Group Violence*, Cambridge University Press, New York, 1989; J. Waller, *Becoming Evil: How Ordinary People Commit Genocide and Mass Killing*, Oxford University Press, New York, 2002.

5. Există un corp voluminos de literatură de specialitate în psihologia culturală care compară diferențele de comportament și valori dintre societățile care pot fi descrise ca având o orientare mai independentă și mai individualistă și cele care sunt mai interdependente și mai colectiviste. Un punct de pornire bun privind felul în care aceste perspective diferite influențează concepțiile despre sine se găsește la Hazel Markus și Shinobu Kitayama (2003). „Models of Agency: Sociocultural Diversity in the Construction of Action”,

în *Nebraska Symposium on Motivation*, V. Murphy-Berman & J. Berman (editori), University of Nebraska Press, Lincoln, Nebraska.

6. Una dintre cele mai bune referințe despre conceptul de esențialisism așa cum este folosit de psihologi se găsește în cartea lui Susan Gelman din 2003, *The Essential Child: Origins of Essentialism in Everyday Life*, Oxford University Press, New York.

Altă sursă valoroasă privind modurile în care concepția noastră despre inteligență ca trăsătură esențială (fixă) versus incrementală (variabilă) afectează succesul în multe domenii se găsește în rezumatul din 2006 al lui Carol Dweck al deceniilor de cercetare, *Mindset: The New Psychology of Success*, Random House, New York.

7. O abordare constructivă despre cum trebuie tratată violența în școli se găsește în lucrarea colegului meu psiholog Elliot Aronson. El folosește puterea cunoștințelor din psihologia socială pentru a oferi o hartă pentru schimbarea mediului social al unei școli, astfel încât compasiunea și cooperarea să înlocuiască respingerea și competiția: E. Aronson, *Nobody Left to Hate: Teaching Compassion After Columbine*, Worth, New York, 2000.

8. *The Malleus Maleficarum of Kramer and Sprenger* („*The Witches Hammer*”). Editat și tradus de reverendul Montague Summers, Dover, New York, 1486/1948. Scris de doi teologi germani dominicani, Heinrich Kramer și Jakob Sprenger.

9. Trebuie să credităm acest produs nefericit al elucubrației teologice pentru moștenirea de violență împotriva femeilor. Istoricul Anne Barstow identifică sursele folosirii ei sistemice și ale acceptării largi a violenței masculine împotriva femeilor în puterea bărbatului, întărită de Biserică și de stat, care a dat naștere „vânătorii de vrăjitoare”.

Anne Barstow, *Witchcraze: A New History of European Witch Hunts*, HarperCollins, San Francisco, CA, 1995.

10. C. Wright Mills, *The Power Elite*, Oxford University Press, New York, 1956, pp. 3-4.

11. Sam Keen, *Faces of the Enemy: Reflections on the Hostile Imagination* (ediție adăugită), Harper & Row, New York, 1986/2004.

Vezi de asemenea DVD-ul produs de Bill Jersey și Sam Keen. Mai multe informații sunt disponibile la www.samkeen.com.

12. L.W. Simons, „Genocidul și știința doveziei”, *National Geographic*, ianuarie, 2006, 28-35. Vezi și analizele privind omuciderea în masă din capitolul de D.G. Dutton, E.O. Dozankowski și M.H. Bond, „Extreme Mass

Homicide: From Military Massacre to Genocide", *Agression and Violent Behavior*, voi. 10, mai-iunie 2005, 437-473.

Acești psihologi academicieni susțin că factorii politici și istorici modelează alegerea unui grup-țintă în masacrele militare, genocid și măcelul politic. Această selecție se bazează pe credința unui avantaj prealabil incorect luat sau primit în trecut de către acel grup. Violența este justificată astfel ca răzbunare împotriva acestui „grup canceros”. În schimb, această percepție justifică uciderea unor oameni nonviolenți pe baza viitorului lor risc asumat și a pericolului pe care-l reprezintă față de ofensatori, care acum sunt atacatorii ofensivi.

13. Unele dintre relatările sumbre de utilizare a violului ca armă de terorizare are la bază o femeie supranumită „Ministrul violului” de către investigatorul Peter Landesman în raportul său minuțios din 2003 din *New York Times Magazine*. (Toate citatele următoare sunt din acest raport.)

14. Jean Hatzfeld, *Machete Season: The Killers in Rwanda Speak*, Farrar, Straus and Giroux, New York, 2005.

15. R. Dallaire și B. Beardsley, *Shake Hands with the Devil: The Failure of Humanity in Rwanda*, Carroll and Graf Publishers, New York, 2004.

16. Psihologul Robert Jay Lifton, autorul cărții *The Nazi Doctors*, susține că violul este deseori o unealtă deliberată de război, pentru a produce o suferință continuă și o umilință extremă care afectează nu doar victima individuală, ci și pe toți cei din jurul ei. „O femeie este văzută ca simbol al purității. Familia are la bază acest simbol. Atacul brutal asupra ei îi stigmatizează pe toți. Toate acestea perpetuează umilirea, reverberând printre supraviețuitori și rudele lor. În acest mod, violul este mai rău decât moartea.” Landesman, p. 125. Vezi și A. Stiglmayer, ed., *Mass Rape: The War Against Women in Bosnia-Herzegovina*, University of Nebraska Press, Lincoln, 1994.

17. Iris Chang, *The Rape of Nanking: The Forgotten Holocaust of World War II*, Basic Books, New York, citat din p. 6, 1997.

18. A. Badkhen, „Atrocities Are a Fact of All Wars, Even Ours”, *San Francisco Chronicle*, 13 august 2006 și D. Nelson și N. Turse, „A Tortured Past”, *Los Angeles Times*, 20 august 2006.

19. A. Bandura, B. Underwood & M.E. Fromson, „Disinhibition of Aggression Through Diffusion of Responsibility and Dehumanization of Victims”, *Journal of Research in Personality*, 9, 253-269, 1975. Participanții au crezut că ceilalți studenți despre care se presupunea că se află în cameră erau electrocuțați când ei apăseau levierule; așa-numitele „animale” și nici ceilalți nu primeau șocuri electrice.

20. Albert Bandura a citat într-un articol din *New York Times* din studiul nostru privind dezangajarea morală la personalul din închisori asociat cu executarea condamnaților la moarte. Benedict Casey, „In the Execution Chamber the Moral Compass Waves”, *New York Times*, secțiunea F, 7 februarie, 2006.

Vezi M.J. Osofski, A. Bandura & P.G. Zimbardo, „The Role of Moral Disengagement in the Execution Process”, *Law and Human Behavior*, 29, 371-393, 2005.

21. Am explorat de curând aceste teme în discursul meu de acceptare a premiului Fundației Havel Vision 97, primit pe 5 octombrie 2005, de ziua de naștere a lui Václav Havel, fost președinte al Republicii Cehe și liderul ei revoluționar eroic. Vezi Philip G. Zimbardo, „Liberation Psychology in a Time of Terror”, Praga: Fundația Havel, 2005. Online: www.zimbardo.com/Thavel-awardlecture.pdf.

22. Rabindranath Tagore, *Stray Birds*, Macmillan, Londra, 1916, p. 24.

2. Arestările-surpriză de duminică

1. Această cercetare și teoria dezindividualizării a fost rezumată în capitolul *meu* din 1970; „The Human Choice: Individuation, Reason and Order Versus Deindividuation, Impulse, and Chaos”, W.J. Arnold & D. Levine (editori), *1969 Nebraska Symposium on Motivation*, University of Nebraska Press, Lincoln, NE, 1990, pp. 237-307. Un articol mai recent despre vandalism poate fi găsit în: P.G. Zimbardo, „Urban Decay, Vandalism, Crime and Civic Engagement”, F. Bolenius (editor), *Schrumpfende Städte/Shrinking Cities*, Philipp Oswalt, Berlin, 2005.

2. Cercetătorul Scott Fraser a condus echipa de cercetare din Bronx, iar Ebbe Ebbesen a condus echipa de cercetare din Palo Alto.

3. *Time Magazine*, „Diary of an Abandoned Automobile”, 12 octombrie, 1968.

4. A trebuit să obținem aprobarea poliției locale pentru a face acest studiu de teren, așa că m-au informat despre grija vecinilor pentru mașina abandonată care acum era furată - de mine.

5. Teoria „ferestrelor sparte”, de a reduce criminalitatea prin restabilirea ordinii în cartier, a fost prezentată pentru prima dată de James Q. Wilson și George L. Kelling, „The Police and Neighborhood Safety”, *The Atlantic Monthly*, pp. 22-38, martie, 1982.

6. Am ajutat la elaborarea unui program menit să-i pregătească pe activiștii antirăzboi să suscite susținerea cetățenilor pentru candidații pacifiști la următoarele alegeri, folosind strategii de bază din psihologia socială și tactici de persuasiune și complianță. Împreună cu Bob Abelson, fostul meu profesor de la Yale, am prezentat aceste idei într-un manual operațional.

R.P. Abelson & P.G. Zimbardo, *Canvassing for Peace. A Manual For Volunteers*, Society for the Psychological Study of Social Issues, Ann Arbor, MI, 1970.

7. Prima dintre aceste confruntări dintre poliție și studenții din campus a avut loc la Universitatea Wisconsin în octombrie 1967, când studenții au protestat împotriva recrutărilor făcute de Dow Chemical, compania care fabrica bombele cu napalm, care distrugeau pământul și civilii din Vietnam. Și acolo, președintele universității a acționat în grabă, bazându-se pe poliția orașului pentru a restrânge demonstrațiile studenților; forțele de ordine i-au atacat însă cu gaze lacrimogene, i-au bătut cu bastoanele și i-au împrăștiat. Îmi amintesc o imagine extrem de vie: doisprezece polițiști care băteau un singur student prăbușit, cei mai mulți cu fețele acoperite de măști de gaze sau fără jachetele după care puteau fi identificați. Anonimat plus autoritate este rețeta dezastrului. Acest eveniment i-a mobilizat pe studenții din Statele Unite. Cei mai mulți nu fuseseră implicați politic sau în activități similare - spre deosebire de studenții europeni, care au demonstrat împotriva restricțiilor impuse de guverne privind accesul la educația publică și a altor nedreptăți.

Într-o zi de mai, în 1970, la Universitatea Kent din Ohio, studenții au început să protesteze împotriva extinderii războiului din Vietnam de către Richard Nixon și Henry Kissinger în Cambodgia. Unii studenți au dat foc unei clădiri. O mie de gardieni publici, care au primit ordinul de a ocupa campusul, au atacat protestatarii cu gaze lacrimogene. Guvernatorul statului Ohio, James Rhodes, a spus la televizor: „Vom eradică problema, nu vom trata simptomul.” Această remarcă nefericită a oferit cadrul conceptual pentru reacțiile extreme ale gardienilor publici împotriva studenților care generau problema - și care avea să fie „eradicată”, fără negociere sau reconciliere.

Când un grup de studenți neînarmați s-a adunat pe 4 mai și s-a îndreptat spre șaptezeci de gardieni cu baionete la arme, unul dintre soldați s-a speriat și a tras direct în ei. Într-o secundă, cei mai mulți gardieni au început să tragă în studenți. În trei secunde, s-au tras șazezici și șapte de focuri! Patru studenți au fost uciși; opt au fost răniți, unii grav. Printre

morți și răniți se aflau niște studenți care nu demonstau, ci doar erau în drum spre ore, dar în linia focului. Unul dintre aceștia a fost Sandra Schewer, împușcată la circa o sută douăzeci de metri distanță, și, în mod ironic, Bill Schroeder, un student care nu protesta, dar a devenit o „victimă colaterală”.

Un soldat a spus mai târziu: „Mintea îmi spunea că nu este bine ce fac, dar am tras într-un individ și el a căzut.” Nimeni nu a fost socotit vinovat pentru aceste crime. O fotografie-simbol a acestui eveniment prezenta o studentă care țipa de groază, deasupra corpului căzut la pământ al unui coleg. Evenimentul a mobilizat și mai multe demonstrații antirăzboi în Statele Unite.

Mai puțin cunoscut decât masacrul de la Universitatea Kent este un eveniment similar care a avut loc doar zece zile mai târziu, la Colegiul de Stat Jackson din Mississippi, unde trei studenți de culoare au fost uciși și doisprezece răniți de sute de focuri de armă trase de Garda Națională, care ocupase campusul.

Spre deosebire de aceste întâlniri letale, cele mai multe dintre activitățile din timpul grevei naționale a studenților din mai 1970 au fost relativ pașnice, deși au existat câteva cazuri de violență. În multe situații, autoritățile de stat au luat măsuri pentru a evita violența. În California, guvernatorul Ronald Reagan a închis pentru patru zile toate cele douăzeci și opt de campusuri din universități și colegii. Au fost trimiși gardieni în campusurile universităților din Kentucky, Carolina de Sud, la Urbana în Illinois, și în Wisconsin, la Madison. Au existat confruntări la Berkeley, la Universitatea din Maryland și în alte locuri. La Colegiul de Stat Fresno din California, o bombă a distrus un centru de calculatoare în valoare de un milion de dolari.

8. Acest program a fost inițiat de o facultate de la Stanford și de un grup de studenți și sprijinit de consiliul orășenesc din Palo Alto, înaintea căruia am apărut la o întâlnire pentru a urgenta eforturile proactive de reconciliere.

9. Descrierea pregătirilor pentru arestările de duminică efectuate de poliția din Palo Alto nu se bazează pe înregistrări ale acțiunilor noastre din acel moment, ci mai degrabă pe amintirile mele și pe intenția de a crea o linie narativă rezonabilă. Descrierea mea privind procedurile experimentale și conceptele raționale pentru cercetarea noastră combină ceea ce am explicat în prealabil căpitanului Zurcher și directorului de la televiziunea KRON, pentru a coopera la filmarea arestărilor, și cameramanului, înainte de a merge la secția de poliție și ceea ce-mi amintesc că le-am spus

ofițerilor care au efectuat arestările în acea dimineață. Vreau să transmit aceste informații vitale cititorilor fără a fi prea pedant sau formal. Motivul complet al efectuării acestui studiu se baza pe motive teoretice, acelea de a testa impactul relativ al factorilor dispoziționali, de personalitate, versus factorii situaționali, în înțelegerea transformărilor comportamentale în contexte comportamentale noi. Acest lucru va deveni evident în capitolele următoare.

10. Celelalte trei scenarii au fost create pe baza informațiilor disponibile despre trei dintre deținuții noștri, obținute din CV-ul lor, din interviuri și din observațiile făcute în timpul arestării lor. În mod clar, mi-am permis o licență creativă, extrapolând respectivele informații pentru a crea aceste scenarii. Totuși, vom vedea că unele dintre ele corespund cu comportamentul lor ulterior, ca deținuți.

3. Să înceapă ritualurile degradante de duminică

1. Dacă nu se specifică altceva, toate dialogurile dintre deținuți și gardieni sunt preluate din transcrierile înregistrărilor video făcute în timpul experimentului. Numele deținuților și ale gardienilor au fost modificate, pentru a le ascunde adevărata identitate. Materialele legate de experimentul Stanford la care se face referire în această carte și toate datele și analizele originale sunt păstrate la Arhivele Istoriei Psihologiei Americane din Akron. Materialele viitoare vor fi donate, de asemenea, și păstrate permanent la Arhive drept Documentele Philip Zimbardo. Informația de contact pentru Arhive este www.uakron.edu sau ahap@uakron.edu. Experimentul Stanford a fost subiectul unor discuții media extinse și unii dintre participanți au ales să-și dezvăluie identitatea. Totuși, aceasta este prima dată când am decis să scriu atât de detaliat despre experiment, pentru un public larg. De aceea m-am hotărât să schimb numele tuturor deținuților și gardienilor, pentru a le ascunde adevărata identitate.

2. Aceste reguli au fost niște extinderi ale celor pe care Jaffe și colegii săi studenți le-au elaborat pentru proiectul de la cursul meu de Psihologie socială în acțiune, în primăvara trecută. Ei au creat o închisoare simulată în cămin. Pentru acel curs, studenții au ales, dintr-un set de zece proiecte experimentale sugerate de mine, fiecare investigând aspecte ale comportamentului indivizilor în instituții, cum ar fi azilurile pentru bătrâni, cultele și socializarea în rolurile de deținuți și gardieni. Jaffe și aproximativ doisprezece studenți au ales închisoarea ca parte a cercetării lor, au elaborat și

condus o închisoare simulată în cămin la sfârșitul săptămânii - cu rezultate dramatice, care au stimulat inițierea experimentului Stanford.

Pentru închisoarea simulată amenajată de acești studenți, le-am dat câteva sfaturi, dar nu am cunoscut toate detaliile decât atunci când și-au prezentat proiectul la oră, după încheierea experimentului. Am fost uimit de intensitatea sentimentelor exprimate deschis în fața unui auditoriu numeros, sentimente de furie, frustrare, rușine și confuzie legate de comportamentul lor și al prietenilor lor în noile roluri. Am ținut cu ei o sesiune de raport, din care a reieșit că o situația se ambalase considerabil. Dar având în vedere autoselectarea studenților pentru acest proiect, nu era clar dacă era ceva neobișnuit în legătură cu ei sau cu situația de închisoare. Doar un experiment controlat cu atribuirea întâmplătoare a rolurilor de gardieni și deținuți ar putea separa dispozițiile de factorii situaționali. Acesta a fost unul dintre evenimentele care au determinat elaborarea experimentului meu, pe care l-am efectuat în vara următoare.

Raportul final al lui Jaffe privind studiul de grup din 15 și 16 mai 1971 este intitulat, simplu, „O închisoare simulată”, primăvara anului 1971. Raport nepublicat, Universitatea Stanford.

3. Raportul turei de gardă.

4. Evaluarea finală înregistrată.

5. Mesele planificate pentru prima săptămână la cantina Universității Stanford:

1. Duminică tocană de vită
2. Luni fasole cu chili
3. Marți pui la ceaun
4. Miercuri curcan
5. Joi porumb și felii de șuncă
6. Vineri spaghete cu carne

mic dejun: suc, cereale sau ouă fierte tare și un măr.

prânz: două felii de pâine cu salam, șuncă sau cremvurșt. Un măr, o prăjitură, lapte sau apă.

6. Jurnal retrospectiv.

7. Jurnal retrospectiv.

8. Jurnal retrospectiv.

9. Scrisori din arhive.

10. Citat din interviul de la NBC *Chronolog*, noiembrie 1971.

11. Jurnal retrospectiv.

12. Transcriere a înregistrării video din timpul întâlnirii gardienilor.

4. Revolta de luni a deținuților

1. Citatele din acest capitol și din celelalte privind experimentul Stanford provin dintr-o varietate de surse pe care încerc să le identific atunci când consider necesar. Printre aceste date arhivate se numără: transcrieri ale înregistrărilor video filmate în timpul experimentului; rapoartele gardienilor, pe care unii dintre ei le-au completat la sfârșitul turei; interviurile finale de la sfârșitul studiului; rapoartele finale de evaluare făcute după ce participanții au plecat acasă și s-au reîntors după câteva săptămâni; jurnale retrospective pe care unii dintre ei ni le-au trimis în diferite momente după terminarea studiului; interviuri înregistrate audio; interviuri oferite programului *Chronolog* de la NBC în septembrie 1971, observații personale și reflecții pe care eu, Craig Haney și Christina Maslach le-am publicat ulterior. Acest citat provine dintr-un raport de evaluare final.

2. Dacă nu există o altă menționare, acesta și alte dialoguri dintre deținuți și gardieni sunt preluate din transcrieri ale înregistrărilor video filmate în timpul experimentului.

3. Rapoarte ale gardienilor.

4. Jurnal retrospectiv.

5. Jurnal retrospectiv.

6. Această afirmație a deținutului 8612 este unul dintre cele mai dramatice evenimente din tot studiul. Pentru ca această simulare să funcționeze, toată lumea trebuia să se poarte ca și cum ar fi fost o închisoare și nu o simulare experimentală. Într-un fel, acest lucru implică autocenzura tacită și consimțământul de a încadra toate evenimentele în metafore de închisoare și nu în unele experimentale. Implică faptul ca toată lumea să știe că este doar un experiment, dar toți să se poarte ca și cum ar fi o închisoare adevărată. 8612 zdruncină acest cadru, strigând că nu este o închisoare, ci doar un experiment simulat. În mijlocul haosului din acel moment s-a făcut brusc liniște, când el a adăugat un exemplu concret, dar straniu, privind motivele pentru care aceasta nu este o închisoare - pentru că în închisorile adevărate nu ți se iau hainele și patul. Apoi alt deținut îl provoacă deschis, spunând: „Ba da.” După acest schimb de replici, se restabilește regula autocenzurii și restul deținuților, gardienii și echipa continuă cu limita autoimpusă de exprimare a adevărului. Pentru o prezentare detaliată a operațiunii de autocenzură, vezi textul recent al lui Dave Miller. D.T. Miller, *An Invitation to Social Psychology: Expressing and Censoring the Self*, Thompson Wadsworth, Belmont, CA, 2006.

7. Jurnal retrospectiv.
8. Interviu înregistrat.
9. Nu este clar ce înseamnă „contract” în acest caz. Vezi informația de pe web site-ul studiului la www.prisonexp.org pentru următoarele materiale experimentale: descrierea cercetării, dată participanților; consimțământul pe care l-au semnat și aplicația pentru Comitetul de Cercetare a Subiecților Umani de la Stanford.
10. Jurnal retrospectiv.
11. Jurnal retrospectiv.
12. Jurnal retrospectiv.
13. Citat de la p. 228 a capitolului nostru despre amintirile privind experimentul Stanford. P.G. Zimbardo, C. Maslach & C. Haney, „Reflections on the Stanford Experiment: Genesis, Transformations, Consequences”, în T. Blass (editor), *Obedience to Authority: Current Perspectives on the Milgram Paradigm*, Erlbaum, Mahwah, NJ, 1999, pp. 193-237.
14. *Ibid.*, p. 229.
15. Interviu final.

5. Necazul dublu de marți: vizitatori și scandalagii

1. Dacă nu există o altă menționare, toate dialogurile dintre deținuți și gardieni sunt preluate din transcrieri ale înregistrărilor video filmate în timpul experimentului.

2. Raportul gardienilor.
3. Interviu de la *Chronolog* NBC (1971).
4. Jurnal retrospectiv.
5. Jurnal retrospectiv.
6. Interviu final înregistrat cu dr Zimbardo.
7. Jurnal retrospectiv.
8. Jurnal retrospectiv.
9. Această bursă ONR mi-a finanțat cercetarea despre dezindividualizare (vezi capitolul 13) și a fost extinsă pentru a acoperi experimentul cu închisoarea. A fost bursa ONR: N001447-A-0112-0041.

10. Vezi Leon Festinger, *A Theory of Cognitive Dissonance*, Stanford University Press, Stanford, CA, 1957. Vezi și volumul de cercetări scris de studenții mei de la NYU, de colegi și de mine, în Philip G. Zimbardo (editor), *The Cognitive Control of Motivation*, Scott, Foresman, Glenview, IL, 1969.

11. Vezi Irvig Janis și Leon Mann, *Decision Making: A Psychological Analysis of Conflict, Choice, and Commitment*, Free Press, New York, 1977.

6. Miercuri totul scapă de sub control

1. Toate dialogurile dintre gardieni, deținuți, echipă și preot sunt preluate din transcrierile înregistrărilor făcute în acea vreme, la care se adaugă note din jurnal și amintirile mele personale. Numele preotului a fost modificat, pentru a-i ascunde identitatea, dar restul informațiilor despre el și interacțiunile lui cu deținuții și cu mine sunt neschimbate, în măsura posibilului.

2. Vom vedea exact aceeași reacție în capitolul 14, când un gardian adevărat, sergentul Frederick de la Abu Ghraib, se plânge de lipsa de directive clare care a generat libertatea pe care o are în ceea ce privește deținuții.

3. Raportul gardienilor.

4. Jurnal retrospectiv.

5. Interviu final înregistrat cu dr. Zimbardo.

6. Interviu de la *Chronolog* NBC.

7. Aduug că persoana care m-a văzut discutând problema dezumanizării deținuților și a puterii gardienilor a fost avocatul celebrului deținut politic radical de culoare, George Jackson. Am primit o scrisoare de la el, într-o sâmbătă după-amiază, prin care mă invita să fiu martor expert pentru clientul său, care urma să se prezinte la proces curând, pentru presupusa ucidere a unui gardian în cazul fraților Soledad. Voia să-l intervievez pe clientul său, care era închis într-o carceră din penitenciarul San Quentin, numit în mod ironic „Centrul de adaptare maximă” (poate este un titlu împrumutat din 1984 al lui George Orwell). Sâmbătă, diferite evenimente m-au împiedicat să accept invitația, dar m-am implicat serios în câteva alte procese ulterioare. Un proces federal a numit Centrul de adaptare un loc de „pedeapsă crud și neobișnuit”. În plus, am fost martor expert într-un al doilea proces care a ajuns să fie numit cazul crimei-conspirație „Șase din San Quentin”, ținut la Curtea de Justiție Marin County - cu liniile sale elegante schițate de Frank Lloyd Wright, care contrastau aproape comic cu cele ale Centrului de adaptare maximă.

8. Evaluare finală.

9. Am avut o audiere ținută de comisia de eliberare condiționată, miercuri, care va fi prezentată în detaliu în următorul capitol. Totuși, nici un

deținut nu a fost eliberat condiționat, nu sunt sigur la ce se referă „Sergentul”, în afară de cei doi deținuți care au fost eliberați din cauza reacțiilor extreme de stres. Poate că gardienii le-au spus celorlalți deținuți că cei doi au fost eliberați condiționat, pentru a le întreține speranțele. „Securitate maximă” înseamnă că stau în Gaură.

10. Evaluarea finală a deținuților.

11. Când derulez din nou caseta acestei scene, îmi dau seama brusc că acest gardian care joacă o versiune proprie a rolului făcut celebru de Strother Martin, crudul gardian din *Luke mână rece*, chiar arată și se mișcă mai degrabă ca actorul Powers Boothe când interpreta rolul infamului Jim Jones din filmul *Guyana Tragedy*.

7. Puterea de a elibera

1. Carlo Prescott a deschis ziua cu următorul monolog ținut în fața celorlalți membri ai comisiei de audiere. „Comisiile de audiere obișnuiesc să refuze eliberarea condiționată chiar și candidaților ideali, adică oamenilor care s-au prezentat în fața comisiei după ce au fost la școală, la terapie, la consiliere. Refuză pe un tip pentru că este sărac, pentru că a recidivat, pentru că locul din care provine nu-i oferă sprijin, pentru că părinții lui au murit, pentru că nu are venituri, doar pentru că nu le place fața lui sau pentru că a tras în degetul unui polițist. Și iau un tip care este un deținut ideal și care nu a avut niciodată necazuri... un deținut ideal - și-l refuză de trei, patru, cinci și șase ori. Băieții tineri, care se vor întoarce în închisoare, care vor fi modelați și derutați de închisoare astfel încât nu se vor *integra din nou în societate*, sunt eliberați mult mai repede decât indivizii care se poartă natural, care nu intră în bucluc și care reușesc să fure destul astfel încât să nu intre iar în închisoare. Acum, sună nebunește, dar totul se reduce la asta - închisoarea este o mare afacere. Închisorile au nevoie de deținuți. Oamenii care intră în închisoare și se repun pe picioare nu se întorc aici, sunt prea multe lucrurile pe care le pot face. Dar cei care ajung aici în urma unor condamnări nedefinite [...] când le spui (ca membru al comisiei de eliberare) «Am marja asta în care să joc jocuri», de fapt spui «comisia de eliberare nu trebuie să se uite la circumstanțele cele mai evidente, care sunt...»”

2. Dacă nu se menționează altceva, toate dialogurile dintre deținuți și gardieni sunt preluate din transcrierile înregistrărilor video făcute în

timpul experimentului; asta include toate citatele din audierile comisiei de eliberare condiționată.

3. Am participat la câteva dintre audierile comisiei de eliberare condiționată din închisoarea Vacaville, California, ca parte a proiectului Avocatului public, condus de biroul de avocatură al lui Sidney Wollinsky din San Francisco. Proiectul a fost elaborat pentru a stabili funcția comisiilor de audiere în sistemul nedeterminat de condamnare care era conștientizat atunci în Departamentul de Corecție din California. În acel sistem, judecătorii puteau stabili o serie de perioade petrecute în închisoare pentru o condamnare, de pildă cinci-zece ani, în locul unei sentințe fixe. Totuși, deținuții primeau de obicei sentința maximă, nu cu o medie.

A fost trist pentru mine să observ cum fiecare deținut se străduia să convingă comisia formată din doi membri că merită să fie eliberat, în cele două minute acordate apelului său. Unul dintre membrii comisiei nici măcar nu era atent pentru că citea dosarul următorului deținut din lungul șir care trebuia audiat în fiecare zi, iar celălalt se uita la dosar poate pentru prima oară. Dacă eliberarea era refuzată, cum se întâmpla de cele mai multe ori, atunci deținutul trebuia să aștepte încă un an înainte de a apărea din nou în fața comisiei. Notițele mele indicau că un determinant major al probabilității de eliberare consta în dimensiunea temporală exprimată de întrebarea de deschidere. Dacă întrebarea se referea la trecutul deținutului - detalii despre crimă, victimă, proces sau neazuri din închisoare - nu exista eliberare. Totuși, dacă era întrebat despre ce face acum în mod constructiv pentru a fi eliberat mai devreme sau despre planurile sale de viitor după eliberare, atunci posibilitatea de eliberare condiționată sporea. Poate că ofițerul din comisie deja se hotărâse și punea întrebările, în mod inconștient, pentru a obține mai multe dovezi că un deținut nu merita eliberarea, punând în lumină gravitatea crimei sale trecute. Dacă, dimpotrivă, în dosarul deținutului văzuse ceva promițător, atunci concentrarea pe viitor îi dă deținutului ocazia să vorbească timp de câteva minute despre potențialul său optimist.

4. Demonstrația lui Jane Elliott despre ochi albaștri/ochi căprui este relatată în: W. Peters, *A Class Divided Then and Now* (ediție adăugită), Yale University Press, New Haven, CT, 1971/1985. Peters a fost implicat în filmarea ambelor documentare care au primit premii, documentarul de la ABC News „The Eye of the Storm” (disponibil la Guidance Associates, New York) și documentarul de la PBS *Frontline*, „A Class Divided” (disponibil la PBS, Virginia).

5. Citatul extins din spusele lui Carlo este extras dintr-un interviu de la NBC *Chronolog*, luat de producătorul Larry Goldstein, înregistrat la Stanford, în septembrie 1971, bătut la mașină de secretara mea Rosanne Sausotte, dar din păcate nefolosit în emisiunea transmisă la televizor.

6. George Jackson, *Soledad Brothers: The Prison Letters of George Jackson*, Bantam Books, New York, 1970 citat de la pp. 119-120.

8. Confruntările cu realitatea de joi

1. Visul lucid este o stare de semiconștiență pe care o are cel care visează, când monitorizează și chiar ajunge să controleze visul în timp ce acesta se desfășoară. O referire recentă la acest fenomen interesant se găsește în cartea colegului meu, S. LaBerge, *Lucid dreaming: A Concise Guide to Awakening in Your Dreams and in Your Life*, Sounds True Press, Boulder, CO, 2004.

2. Interviul înregistrat cu Curt Banks.

3. Evaluarea finală a gardienilor.

4. Evaluarea finală a deținuților.

5. Evaluarea finală a gardienilor.

6. Evaluarea finală a gardienilor.

7. Evaluarea finală a gardienilor.

8. Interviul de la NBC *Chronolog*, septembrie 1971. „Varnish” era un student în anul III la Economie.

9. Evaluarea finală a gardienilor.

10. Jurnalul retrospectiv al gardienilor.

11. „A lucra după reguli” (pentru o definiție de bază, vezi <http://en.wikipedia.org/wiki/Work-to-rule>).

Ca politică, a lucra după reguli era alternativa la greve. Pentru că lucrătorii din serviciile de urgență, precum polițiștii și pompierii, sunt dați afară imediat sau înlocuiți dacă fac grevă, ei au fost nevoiți să găsească alternative. Aparent, primul precedent din Statele Unite împotriva organizării lucrătorilor din domeniile publice a fost celebra grevă a poliției din Boston, din 1919. Guvernatorul de Massachusetts, Calvin Coolidge, a dat afară o mie două sute de oameni din cauza grevei și a afirmat: „Nimeni nu are dreptul să facă grevă în domeniul public, niciodată, nicicând”, declarație citată frecvent. A căpătat popularitate astfel, lucru care l-a catapultat spre statutul de vicepreședinte și apoi președinte al Statelor Unite. În 1969 a existat un caz la poliția din Atlanta, când Fraternal Order of Police

a folosit o tactică similară de „domolire”, care pare identică cu a lucra după reguli. În acea vreme, activiștii „hippie” nu erau arestați de obicei și erau tratați blând de poliție, lucru larg acceptat, dar neoficial. Protestând pentru salarii și ore de muncă mai bune (printre altele), ordinul a început o „domolire”, împărțind amenzi acestor „hipioți” și altor infractori, care au paralizat sistemul administrativ și au împiedicat poliția să lucreze eficient. În acea vreme oamenii erau speriați de o recrudescență a infracționalității, iar poliția făcea negocieri pentru salarii și condiții mai bune (vezi Levi, mai jos).

Unele referințe sunt:

M. Levi, *Bureaucratic Insurgency: The Case of Police Unions*, Lexington Books, Lexington, MA, 1977.

Asociația Internațională a Căpitanilor de Poliție, *Police Unions and Other Police Organizations*, Arno Press New York și *New York Times*, 1971 (nr. 4, septembrie 1944).

12. Interviu final al deținuților.

13. Chestionarul postexperimental al deținuților.

14. Evaluarea finală a deținuților.

15. Tactica de a folosi greva foamei ca armă politică provine, conform istoricului politic Sheila Howard, de la primul care a făcut greva foamei, Terence MacSwiney (membru al Parlamentului). El era un proaspăt ales Lord Mayor of Cork, care a murit în urma grevei foamei în 1920, în căutarea unui statut politic, ca deținut. Gerry Adams (lider al Sinn Fein) observă că MacSwiney l-a inspirat direct pe Mahatma Gandhi (Cuvânt înainte la cartea lui Bobby Sands). Între 1976 și 1981 au existat multe perioade de astfel de greve ale foamei printre deținuții politici irlandezi, ultima devenind cea mai cunoscută, după ce au murit zece oameni. Printre ei se numărau șapte membri ai IRA, chiar unul dintre liderii ei, Bobby Sands, și trei membri ai INLA (Armata națională irlandeză de eliberare). Deținuții republicani (IRA/INLA) au făcut greva foamei în închisoarea Long Kesh (închisoarea „Labirint”), situată la sud de Belfast. Printre alte proteste din greva foamei se număra „protestul păturii”. El consta în refuzul de a purta uniforme de închisoare pentru că simbolizau statutul infracțional; în schimb, ei purtau pături albe, pentru a le ține de cald în timpul grevei foamei.

Bobby Sands a scris o serie de poeme și eseuri în închisoare; ele au inspirat sprijinul internațional pentru cauza politică a popoarelor ocupate, în special în Iran și în Palestina, în Orientul Mijlociu. La fel, steagurile

palestiniene flutură alături de tricolorul irlandez în Derry (predominant catolici/naționalști/republicani) și în zone din Belfast.

Referințe relevante:

Sheila Howard, *Britain and Ireland 1914-1923*, Gill and Macmillan, Dublin, 1983.

Gerry Adams, prefață la *BobbySands Writings from Prison*, Mercier Press, Cork, 1997.

Michael Von Tangen Page, *Prisons, Peace and Terrorism: Penal Policy in the Reduction of Political Violence in Northern Ireland, Italy, and the Spanish Basque Country, 1968-1997*, St Martin's Press, New York, 1998.

16. Evaluarea finală a deținuților.

17. Interviu final al deținuților.

18. Jurnalul retrospectiv al gardienilor.

19. Jurnalul retrospectiv al gardienilor.

20. Chestionarul postexperiment al deținuților.

21. Jurnalul retrospectiv al deținuților.

22. Citatul extins și cel următor sunt din eseu Christinei Maslach dintr-o colecție de trei, alături de cel al lui Craig Haney și al meu. P.G. Zimbardo, C. Maslach & C. Haney, „Reflections on the Stanford Prison Experiment: Genesis, Transformations, Consequences, T. Blass (editor), *Obedience to Authority: Current perspectives on the Milgram Paradigm*, Erlbaum, Mahwah, NJ, pp. 193-237, 1999. Citat din pp. 214-216.

23. *Ibid.*, pp. 216-217.

24. Bruno Bettelheim relatează un fenomen similar printre prizonierii din lagărele de concentrare naziste în care a fost închis în timpul primei faze ale Holocaustului, înainte ca ele să devină lagăre de exterminare. El relatează cum unii deținuți au renunțat la speranța de a supraviețui, devenind ca niște zombie. Descrierea sa emoționantă a supraviețuirii și capitulării în condiții oribile merită să fie inclusă în totalitate. Face parte din eseu „Owners of Their Face”, din cartea sa din 1979, *Surviving and Other Essays*, Alfred Knopf, New York.

„Lectura mea din Paul Celan a fost influențată de ce am aflat despre supraviețuirea în lagăr, observându-i pe alții și pe mine: nici chiar cel mai rău tratament aplicat de SS nu putea elimina voința de a trăi - atât timp cât cineva putea să-și păstreze voința de a continua și respectul de sine. Torturile puteau chiar să întărească hotărârea cuiva de a nu permite dușmanului mortal să-i distrugă dorința de a supraviețui și de a rămâne fidel sieși, pe cât o permiteau condițiile. Apoi, acțiunile SS ne umpleau de

furie, iar asta ne dădea senzația că suntem vii. Ne făcea și mai hotărâți să continuăm să trăim, ca într-o zi să fim capabili să înfrângem dușmanul.

[...] Toate acestea funcționau până la un punct. Dacă existau puține indicii sau nici unele că cineva sau lumea în general era profund preocupată de soarta prizonierului, capacitatea sa de a conferi o semnificație pozitivă semnalelor din lumea de afară dispărea la un moment dat și el se simțea uitat, lucru ce avea de obicei consecințe dezastruoase pentru voința sa și pentru capacitatea sa de a supraviețui. Doar o demonstrație foarte clară că nu era abandonat - și SS avea grijă ca prizonierii să primească foarte rar acest lucru și absolut deloc în lagărele de exterminare - refăcea, cel puțin pe moment, speranța celor care altminteri o pierduseră. Dar cei care atinseseră stadiul deplin de depresie și dezintegrare, cei care deveniseră cadavre ambulante pentru că motivația lor vitală devenise inoperantă - așa-zisii «musulmani» - nu puteau crede în ceea ce alții ar fi văzut ca dovezi că nu au fost uitați" (pp. 105-106).

9. Stingerea de vineri

1. Jurnalul retrospectiv al gardienilor.
2. Ceros era un boboc de optsprezece ani care se gândea să devină asistent social.
3. Raportul gardienilor privind incidentul.
4. Dacă nu se menționează altceva, toate dialogurile dintre deținuți și gardieni sunt preluate din transcrierile înregistrărilor video făcute în timpul experimentului.
5. Scrisoarea Avocatului public către mine, datată 29 august 1971.
6. Raportarea despre stresul provocat de incidentul critic a fost tratamentul primar în abordarea victimelor stresului traumatic, cum ar fi atacurile teroriste, dezastre naturale, viol și alte abuzuri. Totuși, dovezile empirice recente îi pun la îndoială valoarea terapeutică, indicând chiar situații în care este contraproductiv și duce la sporirea și prelungirea componentei emoționale negative a stresului. Când oamenii își eliberează emoțiile, în unele cazuri acest lucru contribuie la reînsuflețirea gândurilor negative, în loc să le atenueze.

Referințe relevante:

B. Litz, M. Gray, R. Bryant & A. Adler, „Early Intervention for Trauma: Current Status and Future Directions”, *Clinical Psychology: Science and Practice*, 9, 2000, pp. 112-134.

R. McNally, R. Bryant & A. Ehlers, „Does Early Psychological intervention Promote Recovery from Posttraumatic Stress?“, *Psychologkat Science in the Public Interest*, 4, 2003, pp. 45-79.

7. Jurnalul retrospectiv al deținuților.

8. Jurnalul retrospectiv al deținuților. Participanții au fost plătiți doar pentru o săptămână, nu și pentru a doua, cu cincisprezece dolari pentru fiecare zi ca deținuți și gardieni.

9. Jurnalul retrospectiv al gardienilor.

10. Evaluarea finală.

11. Evaluarea finală a deținuților.

12. Jurnalul retrospectiv al deținuților.

13. Jurnalul retrospectiv al deținuților.

14. Jurnalul retrospectiv al gardienilor.

15. Evaluarea finală a deținuților.

16. Jurnalul retrospectiv al deținuților.

17. Chestionarul postexperiment al gardienilor.

18. Jurnalul retrospectiv al gardienilor.

19. Jurnalul retrospectiv al gardienilor.

20. Chestionarul postexperiment al deținuților.

21. Jurnalul retrospectiv al gardienilor.

22. Interviu audio al gardienilor.

23. Jurnalul retrospectiv al gardienilor.

24. Transcrierea unui interviu pentru *Furie tăcută: Experimentul Stanford*.

25. Interviu de la NBC *Chronolog*, septembrie 1971.

26. Jurnalul retrospectiv al gardienilor.

27. Jurnalul retrospectiv al gardienilor.

28. Porecla „John Wayne” a gardianului Hellmann are o paralelă interesantă pe care am aflat-o de la colegul meu, John Steiner, profesor emerit de sociologie la Universitatea Sonoma și supraviețuitor al Holocaustului, adolescent când a fost deținut în lagărul de concentrare de la Buchenwald, timp de mai mulți ani. Când a aflat că deținuții noștri l-au poreclit pe unul dintre cei mai răi gardieni „John Wayne”, a povestit ceva din experiența lui. „Ei, bine, gardienii din lagăr erau toți anonimi pentru noi. Le spuneam «domnule locotenent» sau «domnule ofițer SS», dar nu aveau nume sau identitate. Totuși, pe unul dintre gardienii cei mai răi l-am poreclit. Trăgea în oameni fără motiv, îi omora și-i împingea în gardul electric. Violența sa era ca a unui cowboy din Vestul Sălbatic. Așa că l-am poreclit «Tom Mix», dar îi spuneam așa numai în spate.” Tom Mix

era cowboy-ul dur din anii treizeci și patruzeci, înlocuit de John Wayne în generațiile următoare.

29. Evaluarea finală a gardienilor.
30. Chestionarul postexperiment al gardienilor.
31. Chestionarul postexperiment al gardienilor.

10. Semnificația și mesajele experimentului Stanford: alchimia transformărilor caracteriale

1. Conceptul de neajutorare învățată provine inițial de la cercetările pe animale efectuate de Martin Seligman și asociații săi. Câinii din experimente de condiționare care primeau șocuri electrice pe care nu le puteau evita orice ar fi făcut au încetat în curând să mai încerce să evadeze, au părut că renunță și au acceptat șocurile - chiar și atunci când aveau posibilitatea să evadeze ușor. Cercetările ulterioare au relevat paralele cu oamenii care, după ce au fost supuși unor zgomote inevitabile, nu au făcut nimic pentru a stopa un zgomot stresant, deși ar fi putut s-o facă. Paralelele sunt evidente și în depresia clinică, la copiii și la soțiile abuzate, la prizonierii de război și la unii dintre bătrânii din aziluri.

Referințe:

M.E.P. Seligman, *Helplessness: On Depression, Development and Death*, Freeman, San Francisco, 1975.

D.S. Hiroto, „Loss of Control and Learned Helplessness”, *Journal of Experimental Psychology*, 102, 1974, pp. 187-193.

J. Buie, „Control”, *Studies Bode Better Health in Aging*, APA Monitor, iulie, 1988, p. 20.

2. Cele mai bune referințe pentru datele strânse și rezultatele lor analizate statistic se găsesc în primul articol științific pe care l-am publicat: Craig Haney, Curtis Banks și Philip Zimbardo, „Interpersonal Dynamiccs in a Simulated Prison”, *International Journal of Criminology and Penology*, voi. I, 1973, pp. 69-97.

Această revistă nu mai apare astăzi și pentru că nu este o publicație a Asociației Psihologilor Americani, nu există o arhivă disponibilă. Totuși un fișier PDF al articolului se găsește la www.prisonexp.org și www.zimbardo.com.

Vezi și P.G. Zimbardo, C. Haney, W.C. Banks & D. Jaffe, „The Mind is a Formidable Jailer: A Pirandellian Prison”, *New York Times Magazine*, 8 aprilie, 1973, p. 36; de asemenea P.G. Zimbardo, „Pathology of Imprisonment”, *Society*, 6, 1972, pp. 4, 6, 8.

3. T.W. Adomo, E. Frenkel-Brunswick, D.J. Levinson & R.N. Stanford, *The Authoritarian Personality*, Harper, New York, 1950.
4. R. Christie & F.L. Geis (editori), *Studies in Machiavellianism*, Academic Press, New York, 1970.
5. A.I. Comrey, *Comrey Personality Scales*, Educational and Industrial Testing Service, San Diego, 1970.
6. Figura 16.1, „Guard and Prisoner Behaviour" în P.G. Zimbardo & R.J. Gerrig, *Psychology and Life*, ediția 14, Harper Collins, New York, 1996, p. 587.
7. B. Bettelheim, *The Informed Heart: Autonomy in a Mass Age*, Free Press, Glencoe, IL, 1960.
8. J. Frankel, „Exploring Ferenczi's Concept of Identification with the Agressor: Its Role in Trauma, Everyday Life, and the Therapeutic Relationship", *Psychoanalytic Dialogues*, 12, 2002, pp. 101-139.
9. E. Aronson, M. Brewer & J.M. Carlsmith, „Experimentation in Social Psychology", în G. Lindzey & E. Aronson (editori), *Handbook of Social Psychology*, voi. I., Erlbaum, Hillsdale NJ, 1985.
10. K. Lewin, *Field Theory in Social Science*, Harper, New York, 1951.
- K. Lewin, R. Lippitt & R.K. White, „Patterns of Aggressive Behavior in Experimentally Created «Social Climates»", *Journal of Social Psychology*, 10, 1939, pp. 271-299.
11. Robert Jay Lifton, *The Nazi Doctors: Medical Killing and the Psychology of Genocide*, Basic Books, New York, 1986. Citat la p. 194.
12. Filmul *Luke mână rece* a fost lansat în Statele Unite în noiembrie 1967.
13. P.G. Zimbardo, C. Maslach & C. Haney, „Reflections on the Stanford Prison Experiment: Genesis, transformations, consequences", în T. Blass (editor), *Obedience to Authority: Current Perspectives on the Milgram Paradigm*, Erlbaum, Mahwah, NJ, 1999, pp. 193-237 (citat pp. 228, 229).
14. Interviu final, 19 august 1971.
15. R.J. Lifton, *Thought Reform and the Psychology of Totalism*, Harper, New York, 1969.
16. L. Ross & R. Nisbett, *The Person and the Situation*, McGraw-Hill, New York, 1991.
17. L. Ross, „The Intuitive Psychologist and his Shortcomings: Distortions in the Attribution Process", în L. Berkowitz (editor), *Advances in Experimental Social Psychology*, voi. 10, Academic Press, New York, 1977, pp. 173-220.

18. Vezi relatarea detaliată a acestor transformări de rol în descrierea lui Sarah Lyall din „To the Manor Accdimated”, *New York Times*, 26 mai 2002, p. 12.

19. *Ibid.*, RJ. Lifton, „The Nazi Doctors”.

20. *Ibid.*, Zimbardo, Maslach & Haney, citat p. 226.

21. A. Zarembo, „A Theater of Inquiry and Evil”, *Los Angeles Times*, 15 iulie 2004, pp. A1, A24-A25.

22. L. Festinger, *A Theory of Cognitive Dissonance*, Stanford University Press, Stanford, CA, 1957.

P.G. Zimbardo, & M.R. Leippe, *The Psychology of Attitude Change and Social Influence*, McGraw-Hill, New York, 1991.

P.G. Zimbardo, *The Cognitive Control of Motivation*, Scott, Foresman, Glenview, IL, 1969.

23. R. Rosenthal & L.F. Jacobson, *Pygmalion in the Classroom: Teacher Expectations and Pupils' Intellectual Development*, Hoit, New York, 1968.

24. V.W. Bernard, P. Ottenberg & F. Redl, „Dehumanization: A Composite Psychological Defense in Relation to Modern War”, în R. Perruci & M. Pilisuck (editori), *The Triple Revolution Emerging: Social Problems in Depth*, Little, Brown, Boston, 1968.

25. H.I. Lief & R.C. Fox, „Training for «detached concern» in Medical Students”, în H.I. Lief, V.F. Lief & N.R. Lief (editori), *The Psychological Basis of Practice*, Harper & Row, New York, 1963.

C. Maslach, „«Detached Concern» in Health and Social Service Professions”, articol prezentat la întâlnirea anuală a Asociației Psihologilor Americani, Montreal, Canada, 30 august, 1973.

26. P.G. Zimbardo, „Mind Control in Orwell's 1984: Fictional Concepts Become Operațional Realities in Jim Jones' Jungle Experiment”, în M. Nussbaum, J. Goldsmith & A. Gleason (editori), *1984: Orwell and Our Future*, Princeton University Press, Princeton, NJ, 2005, pp. 127-154.

27. Citat din anexa lui Feynman la Raportul Comisiei Rogers privind accidentul navetei spațiale *Challenger*. Vezi discuții privind această experiență în al doilea volum al cărții sale autobiografice: *What Do You Care What Other People Think? Further Adventures of a Curious Character* (as told to Ralph Leighton), Norton, New York, 1988.

28. G. Ziemer, *Education for Death: The Making of the Nazi*, Farrar, Straus and Giroux, New York, 1972.

29. E. Kogon, J. Langbein și A. Ruckerl (editori), *Nazi Mass Murder: A Documentary History of the Use of Poison Gas*, Yale University Press, New Haven, CT, 1993, pp. 5, 6.

30. Lifton, *The Nazi Doctors*, 1986, pp. 212, 213.

11. Experimentul Stanford: etică și extrapolare

1. Conceptul de „situație totală” ca una care exercită un impact puternic asupra funcționării umane a fost folosit de Erving Goffman în descrierea impactului instituțiilor asupra pacienților cu probleme psihice și asupra deținuților, și de Robert Jay Lifton în descrierea forței interogațiilor din China comunistă. Situațiile totale sunt cele în care individul este reținut fizic și apoi psihologic, în măsura în care toate informațiile și structurile de răsplătă sunt conținute între limitele sale înguste. Craig Haney și cu mine am extins acest concept pentru a acoperi liceele care uneori funcționează ca niște închisori.

E. Goffman, *Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*, Doubleday, New York, 1961.

R.J. Lifton, *Thought Reform and the Psychology of Totalism*, Norton, New York, 1969.

C. Haney, & P.G. Zimbardo, „Social Roles, Role-playing and Education: The High School as Prison”, în *Behavioral and Social Science Teacher*, voi. I, 1973.

2. P.G. Zimbardo, *Psychology and Life*, ediția 12, Scott, Foresman, Glenview, IL, 1989 (p. 689, tabelul de la „Ways We Can Go Wrong”).

3. L. Ross și O. Shestowsky, „Contemporary Psychology's Challenges to Legal Theory and Practice”, *Northwestern Law Review*, 97, 2003, pp. 108-114.

4. S. Milgram, *Obedience to Authority*, Harper & Row, New York, 1974.

5. D. Baumrind, „Some Thoughts on Ethics of Research: After Reading Milgram's «Behavioral Study of Obedience»”, *American Psychologist*, 19, 1964, pp. 421-423.

6. H.B. Savin, „Professors and Psychological Researchers: Conflicting Values in Conflicting Roles”, *Cognition*, 2, 1973, pp. 147-149.

Răspunsul meu pentru Savin a fost „On the Ethics of Intervention in Human Psychological Research: With Special Reference to the Stanford Prison Experiment”, *Cognition*, 2, pp. 213-256.

7. Vezi copia aprobării date de Comisia de Cercetări pe Subiecți Umani pe www.prisonexp.org la secțiunea Links.
8. Vezi L. Ross, M.R. Lepper, & M. Hubbard, „Perseverance in Self-perception and Social Perception: Biased Attributional Processes in the Debriefing Paradigm”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 32, 1975, pp. 880-892.
9. L. Kohlberg, *The Philosophy of Moral Development*, Harper & Row, New York, 1981.
10. Vezi cercetarea lui Neal Miller despre biofeedback și condiționare autonomică și exemplele sale despre modul în care cercetarea fundamentală poate oferi „dividente” aplicate: N.E. Miller, „The Value of Behavioral Research on Animals”, *American Psychologist*, 40, 1985, pp. 423-440. De asemenea N.E. Miller, „Introducing and Teaching Much-needed Understanding of the Scientific Process”, *American Psychologist*, 47, 1992, pp. 848-850.
11. P.G. Zimbardo, „Discontinuity Theory: Cognitive and Social Searches for Rationality and Normality - May Lead to Madness”, în *Advances in Experimental Social Psychology*, voi. 31, editor M. Zanna, Academic Press, San Diego, 1999, pp. 345-486.
12. Detalii despre filmul *Furie tăcută*: P.G. Zimbardo (scenarist și producător) & K. Musen (coscenarist și coproducător), *Furie tăcută: Experimentul Stanford*, Stanford, CA, rețeaua de televiziune instructivă Stanford, 1989.
13. Comunicare personală, e-mail, 5 iunie 2005.
14. C. Haney, „Psychology and Legal Change: The Impact of a Decade”, *Law and Human Behavior*, 17, 1993, pp. 371-398. C. Haney, „Infamous Punishment: The Psychological Effects of Isolation”, *National Prison Project Journal*, 8, 1993, pp. 3-21. C. Haney, „The Social Context of Capital Murder: Social Histories and the Logic of Capital Mitigation”, *Santa Clara Law Review*, 35, 1995, pp. 547-609. C. Haney, *Reforming Punishment: Psychological Limits to the Pain of Imprisonment*, American Psychological Association, Washington, D.C., 2006. C. Haney & P.G. Zimbardo, „The Past and Future of U.S. Prison Policy: Twenty-five Years after the Stanford Prison Experiment”, *American Psychologist*, 53, 1998, pp. 709-727.
15. P.G. Zimbardo, C. Maslach & C. Haney, „Reflections on the Stanford Prison Experiment: Genesis, Transformations, Consequences”, în T. Blass (editor), *Obedience to Authority: Current Perspectives on the Milgram Paradigm*, Erlbaum, Mahwah, NJ, 1999, pp. 193-237.
16. *Ibid.*, p. 220.

17. C. Maslach, „Burnout”, *Human Behavior*, septembrie 1976, pp. 16-22. C. Maslach, *Burnout: The Cost of Caring*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, NJ, 1982. C. Maslach, S.E. Jackson & M.P. Leiter, *The Maslach Burnout Inventory* (a treia ediție), Consulting Psychologist Press, Palo Alto, CA, 1996. C. Maslach & M.P. Leiter, *The Truth about Burnout*, Jossey-Bass, San Francisco, CA, 1997.

18. C. Maslach, J. Stapp & R.T. Santee, „Individuation: Conceptual Analysis and Assessment”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 49, 1985, pp. 729-738.

19. Curtis Banks a avut o carieră academică distinsă, obținând doctoratul în doar trei ani, devenind primul afro-american cu titlul de profesor titular la Catedra de Psihologie al Universității Princeton; s-a mutat apoi să predea la Universitatea Howard și prestează servicii valoroase de testare educațională; de asemenea, este editor fondator al *Journal of Black Psychology*. Din păcate, a murit prematur în 1998, de cancer. David Jaffe a avut și el o carieră distinsă în medicină, iar acum este director al departamentului de medicină de urgență de la spitalul pentru copii St Louis și profesor asociat de pediatrie la Universitatea Washington, St Louis, Missouri.

20. P.G. Zimbardo, „The Stanford Shyness Project”, în W.H. Jones, J.M. Cheek & S.R. Briggs (editori), *Shyness: Perspectives on Research and Treatment*, Plenum Press, New York, 1986, pp. 17-25). P.G. Zimbardo, *Shyness: What it is, What to Do About It*, Addison-Wesley, Reading, MA, 1977. P.G. Zimbardo & S. Radi, *The Shy Child*, McGraw Hill, New York, 1986. P.G. Zimbardo, P. Pilkonis, & R. Norwood, „The Silent Prison of Shyness”, *Psychology Today*, mai 1975, pp. 69-70, 72. L. Henderson & P.G. Zimbardo, „Shyness as A Clinical Condition: The Stanford Model”, în L. Alden & R. Crozier (editori), *International Handbook of Social Anxiety*, John Wiley & Sons, Sussex, Anglia, 2001, pp. 431-447.

21. *San Francisco Chronicle*, 14 februarie 1974.

22. A. Gonzalez, & P.G. Zimbardo, „Time in Perspective: The Time Sense We Learn Early Affects How We Do Our Jobs and Enjoy Our Pleasures”, *Psychology Today*, 19, martie 1985, pp. 21-26. P.G. Zimbardo & J.N. Boyd, „Putting Time in Perspective: A Valid, Reliable Individual-differences Metric”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 77, 1999, pp. 1271-1288.

23. G. Jackson, *Soledad Brothers: The Prison Letters of George Jackson*, Bantam Books, New York, 1970, p. 111.

24. P.G. Zimbardo, S. Andersen & L.G. Kabat, „Induced Hearing Deficit Generates Experimental Paranoia”, *Science*, 212, 1981, pp. 1529-1531. P.G. Zimbardo, S. LaBerge, & L. Butler, „Physiological Consequences of Unexplained Arousal: A Posthypnotic Suggestion Paradigm”, *Journal of Abnormal Psychology*, 102, 1993, pp. 466-473.

25. P.G. Zimbardo, „A Passion for Psychology: Teaching It Charismatically, Integrating Teaching and Research Synergistically, and Writing About It Engagingly”, în R.J. Sternberg (editor), *Teaching Introductory Psychology: Survival Tips From the Experts*, American Psychological Association. Washington, DC, 1997, pp. 7-34.

26. P.G. Zimbardo, „The Power and Pathology of Imprisonment”, *Congressional Record*, nr. 15, 25 octombrie 1971. Audieri la subcomitetul nr. 3 al comitetului judiciar, Casa Reprezentanților, Congresul 92, prima sesiune despre corecții, partea II, închisori, reforma închisorilor și drepturile deținuților, California. Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, 1971.

27. P.G. Zimbardo, 1974, „The Detention and Jailing of Juveniles” (audieri în fața comitetului Senatului Statelor Unite ale subcomitetului care investighează delincvența juvenilă, 10, 11 și 17 septembrie 1973), Washington D.C., U.S. Government Printing Office, pp. 141-161.

28. P.G. Zimbardo, „Transforming Experimental Research into Advocacy for Social Change”, în M. Deutsch și H.A. Hornstein (editori), *Applications of Social Psychology*, Hillsdale, Erlbaum, New Jersey, 1983, pp. 33-66.

29. P.G. Zimbardo (consultant, actor) & Larry Goldstein (producător), Garrick Utley (corespondent), „Deținutul 819 a făcut un lucru rău: experimentul Stanford”, Interviu de la televiziunea NBC *Chronolog*, 26 noiembrie 1971.

30. P.G. Zimbardo (actor), Jay Kernis (producător) și Lesley Stahl (corespondent), „Experimental Prison: The Zimbardo Effect”, *60minutes*, televiziunea NBC, 30 august 1998; P.G. Zimbardo (actor), seria „The Stanford Prison Experiment Living Dangerously”, *National Geographic*, mai 2004.

31. The Human Behavior Experiments difuzată pe 1 iunie 2006. Produsă de Jigsaw Productions. Scenarist și regizor Alex Gibney.

32. J. Newton & P.G. Zimbardo, 1975, „Corrections: Perspectives on Research, Policy, and Impact”. Raport nepublicat. Universitatea Stanford, Raport tehnic Z-13, februarie 1975. (Publicat și în *Adolescence*, 23 [76], iarna lui 1984, p. 911.)

33. C. Pogash, „Life Behind Bars Turns Sour Quickly for a Few Well-Meaning Napa Citizens”, *San Francisco Examiner*, 25 martie 1976, pp. 10-11.
34. Comunicare personală prin e-mail de la Gienn Adarns, 4 mai 2004 (tipărită cu permisiunea autorului).
35. S.H. Lovibond, X. Mithiran & W.G. Adarns, „The Effects of Three Experimental Prison Environments on the Behavior of Non-Convict Volunteer Subjects”, *Australian Psychologist*, 14, 1979, pp. 273-287.
36. A. Banuazizi, & S. Mohavedi, „Interpersonal Dynamics in a Simulated Prison: A methodological Analysis”, *American Psychologist* 17, 1975, pp. 152-160.
37. N.J. Orlando, „The Mock Ward: A Study in Simulation”, în *Behavior Disorders: Perspectives and Trends*, O. Milton și R.G. Wahlers (editori), a treia ediție, Lippincott, Philadelphia, 1973, pp. 162-170.
38. D. Derbyshire, „When They Played Guards and Prisoners in the US, It Got Nasty. In Britain, They Became Friends”, *The Daily Telegraph*, 3 mai 2002, p. 3.
39. M.G. Bloche, & J.H. Marks, „Doing unto Others as They Did to Us”, *New York Times*, 4 noiembrie 2005
40. J. Mayer, „The Experiment”, *The New Yorker*, 11 și 18 iulie 2005, pp. 60-71.
41. Geraid Gray și Alessandra Zielinski, „Psychology and U.S. Psychologists in Torture and War in the Middle East”, *Torture*, 16, 2006, pp. 128-33.
42. „Raportul Schlesinger”, în *The Torture Papers*, editori K. Greenberg și J. Dratel, Cambridge University Press, Marea Britanie, 2005, pp. 970-971. Vom avea mult mai multe de spus despre descoperirile acestei investigații independente în capitolul 15.
43. Cronică lui Richard Alvarez, „Stanford Prison Experiment” în revista *Cover*, septembrie 1995, p. 34.
44. Cronică lui Philip French despre „Das Experiment” în *The Observer*, online, 24 martie 2002.
45. Cronică lui Peter Bradshaw despre „Das Experiment” în *The Guardian*, online, 22 martie 2002.
46. Cronică lui Roger Ebert despre „Das Experiment” în *Chicago Sun Times*, online, 25 octombrie 2002.
47. Blake Gopnik, „A Cell with the Power to Transform”, *The Washington Post*, 16 iunie 2005, pp. C1, C5.
48. W. Mares, *The Marine Machine: The Making of the United States Marine*, Doubleday, New York, 1971.

12. Investigarea dinamicii sociale: putere, conformitate și obediență

1. C.S. Lewis (1898-1963), profesor de limba engleză medievală și renescentistă la Universitatea Cambridge, a fost și romancier, scriitor de cărți pentru copii și orator popular în probleme de morală și religie. În cea mai cunoscută dintre cărțile sale, *Scrisorile lui Screwtape* (1944), el a creat personajul unui diavol veteran care scrie din iad scrisori pentru a încuraja eforturile unui diavol novice greu încercat de munca sa pe pământ. „Cercul interior” a fost prelegerea aniversară susținută în fața studenților de la King's College, Universitatea din Londra, în 1944.

2. R.F. Baumeister & M.R. Leary, „The Need to Belong: Desire for Interpersonal Attachments as a Fundamental Human Motivation”, *Psychological Bulletin*, 117, 1995, pp. 427-529

3. R.B. Cialdini, M.R. Trost & J.T. Newsome, „Preference for Consistency: The Development of a Valid Measure and the Discovery of unor Surprising Behavioral Implications”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 69, 1995, pp. 318-328. Vezi și L. Festinger, *A Theory of Cognitive Dissonance*, Stanford University Press, Stanford, CA, 1957.

4. P.G. Zimbardo & S.A. Andersen, „Understanding mind Control: Exotic and Mundane Mental Manipulation”, în M. Langone (Ed.), *Recovery from Cults*, Norton Press, New York, 1993, pp. 104-125. Vezi și: A.W. Schefflin, & E.M. Opton Jr., *The Mind Manipulators: a non-fiction account*, Paddington Press, New York, 1978.

5. Alături de presiunile normative, sociale, de a concorda cu vederile altora, implicate sunt și forțe raționale, deoarece oamenii pot fi de folos pentru a furniza informații valoroase și înțelepciune. M. Deutsch și H.B. Gerard, „A Study of Normative and Informațional Social Influence upon Individual Judgement”, *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 51, 1955, pp. 629-636.

6. Associated Press (26 iulie 2005) „Mamă cod vîmătată de sex cu băieți de școală: ea spune că s-a simțit «din gașcă».” Se relatează despre petrecerile ei cu sex și droguri din octombrie 2003 până în octombrie 2004 în orașelul Golden, Colorado.

7. Biasurile *pro domo*, egocentrice și peste medie au fost cercetate pe larg. Pentru o trecere în revistă a principalelor efecte în diferite domenii de aplicare, vezi D. Myers, *Social Psychology*, ediția a 8-a, McGraw-Hill, New York, 2005, pp. 66-77.

8. E. Pronin, J. Krueger, K. Savitsky & L. Ross, „You Don't Know Me, But I Know You: The Illusion of Asymmetric Insight", *Journal of Personality and Social Psychology*, 81, 2001, pp. 639-656.

9. M. Sherif, M., „A Study of Some Social Factors in Perception", *Archives of Psychology*, 27, 1935, pp. 210-11

10. S.E. Asch, „Studies of Independence and Conformity: A Minority of One Against a Unanimous Majority", *Psychological Monographs*, 70, nr. 416, 1951 (în întregime).

S.E. Asch, „Opinions and Social Pressure", *Scientific American*, noiembrie 1955, pp. 31-35

11. M. Deutsch & H.B. Gerard, „A Study of Normative and Informational Social Influence upon Individual Judgement", *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 51, 1955, pp. 629-636.

12. G.S. Bems, J. Chappelow, C.F. Yin, G. Pagnoni, M.E. Martin-Skurski & J. Richards, „Neurobiological Correlates of Social Conformity and Independence During Mental Rotation", *Biological Psychiatry* 58, 1 august 2005, pp. 245-53; Sandra Blakeslee, „What Other People Say May Change What You See", *New York Times*, online: www.nytimes.com/2005/06/28/science/28brai.html, 28 iunie 2005.

13. S. Moscovici & C.Faucheux, „Social Influence, Conformity Bias and the Study of Active Minorities", în L. Berkowitz (ed.), *Advances in experimental social psychology*, voi. 6, Academic Press, New York, 1972, pp. 149-202.

14. E. Langer, *Mindfulness*, Addison-Wesley, Reading, MA, 1989.

15. C.J. Nemeth, „Differential Contributions to Majority and Minority Influence", *Psychological Review*, 93, 1986, pp. 23-32.

16. S. Moscovici, „Social Influence and Conformity", în G. Lindzey și E. Aronson (ed.), *The Handbook of Social Psychology*, ediția a 3-a, Random House, New York, 1985, pp. 347-412.

17. T. Blass, *Obedience to Authority: Current Perspectives on the Milgram Paradigm*, Erlbaum, Mahwah, NJ, 1999, p. 62.

18. În 1949, la liceul James Monroe din Bronx, New York, alături de mine stătea colegul meu de clasă, Stanley Milgram. Eram amândoi niște puști costelivi plini de ambiție și de dorința de a face ceva în viață pentru a scăpa din strânsoarea experienței noastre de ghetou. Stanley era tipul cel mic și isteț la care veneam toți pentru răspunsuri pline de autoritate. Eu eram tipul înalt și popular, puștiul numai zâmbet la care ceilalți veneau să caute sfaturi în chestiuni sociale. Încă de atunci eram amândoi niște

situaționiști în devenire. Eu tocmai revenisem la Monroe High după un an oribil petrecut la North Hollywood High School, unde am fost ostracizat și lipsit de prieteni (deoarece, am aflat mai târziu, circula un zvon că aș fi fost dintr-o familie mafiotă siciliană din New York), pentru a fi ales „Jimmy Monroe”, cel mai popular elev din clasa terminală de la liceul Monroe. Stanley și cu mine am discutat o dată despre modul în care s-a putut pe-trece acea transformare. Am fost de acord că nu eu mă schimbasesm, ci în acest caz ceea ce conta fusese situația. Când ne-am întâlnit, după mai mulți ani, în 1960, la Universitatea Yale, ca asistenți universitari începători, el la Yale, eu la Universitatea New York, am aflat că Stanley își dorise de fapt să fie popular, iar eu să fiu isteț. Atât despre dorințele neîmplinite.

Ar mai trebui să menționez și o recentă descoperire pe care am făcut-o legat de un alt element pe care îl împărtășesc cu Stanley. Eu am fost cel care a construit inițial un laborator la subsol, modificat ulterior pentru a deveni locul unde au fost realizate experimentele lui Milgram asupra obedienței (după ce el nu a mai putut folosi elegantul laborator de interacțiune al sociologului O.K. Moore). Eu folosisem laboratorul cu câțiva ani înainte, pentru un studiu pe care l-am făcut cu Irving Sarnoff: testarea predicțiilor freudiene despre diferențele dintre frică și anxietate în ceea ce privește efectele lor asupra afiliației sociale. Eu am încropit un mic laborator la subsolul clădirii, unde am predat cursuri de introducere în psihologie, cu un nume britanic delicios, Lynsly-Chittenden Hali. Este interesant și că atât experimentele sale, cât și experimentul Stanford s-au desfășurat la subsol.

19. T. Blass, *The Man Who Shocked the World*, Basic Books, New York, 2004, p. 116

20. Vezi R. Cialdini, *Influence*, McGraw-Hill, New York, 2001.

21. J.L. Freedman & S.C. Fraser, „Compliance Without Pressure: The Foot-in-the-Door-Technique”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 4, 1966, pp. 195-202.

Vezi și: S.J. Gilbert, „Another Look at the Milgram Obedience Studies: „The Role of the Graduated Series of Shocks”, *Personality and Social Psychology Bulletin*, 4, 1981, pp. 690-695.

22. E. Fromm, *Escape from Freedom*, Rinehart & Winston, New York, 1941.

În Statele Unite, frica de amenințările la adresa securității naționale reprezentate de atacurile teroriste, amplificată de oficialii guvernamentali, i-a determinat pe mulți cetățeni, Pentagonul și liderii naționali să accepte torturarea deținuților ca o metodă necesară pentru obținerea de

informații care pot preveni atacuri ulterioare. După cum voi argumenta în capitolul 15, acest raționament a contribuit la abuzurile săvârșite de gardienii americani la închisoarea Abu Ghraib.

23. H.C. Kelman și V.L. Hamilton, *Crimes of Obedience: Toward a Social Psychology of Authority and Responsibility*, Yale University Press, New Haven, CT, 1989.

24. Blass, *The Man Who Shocked the World*, 2004, Anexa C. „The Stability of Obedience Across Time and Place”.

25. C.L. Sheridan & R.G. King, „Obedience to Authority with an Authentic Victim”, *Proceedings of the annual convention of the American Psychological Association*, voi. 7 (partea 1), 1972, pp. 165-166.

26. M.T. Orne & C.H. Holland, „On the Ecological Validity of Laboratory Deceptions”, *International Journal of Psychiatry*, 6, 1968, pp. 282-293.

27. C.K. Hofling, E. Brotzman, S. Dalrymple, N. Graves & C.M. Pierce, „An Experimental Study in Nurse-Physician Relationship”, *Journal of Nervous and Mental Disease*, 143, 1966, pp. 171-180.

28. A. Krackow & T. Blass, „When Nurses Obey or Defy Inappropriate Physician Orders: Attributional Differences”, *Journal of Social Behavior and Personality*, 10, 1995, pp. 585-594.

29. E. Tarnow, „Self-Destructive Obedience in the Airplane Cockpit and the Concept of Obedience Optimization”, în T. Blass (ed.), *Obedience to authority*, 2000, pp. 111-123.

30. W. Meeus & Q.A.W. Raaijmakers, „Obedience in Modern Society: The Utrecht Studies”, *Journal of Social Issues*, 51, 1995, pp. 155-176.

31. Din *The Human Behavior Experiments*: transcriere: Sundance Lock, 9 mai, 2006, i'sg Saw Productions, p. 20. Transcrierea este disponibilă online la www.prisonexp.org/pdf/HBE-transcript.pdf.

32. Aceste citate și informații despre escrocheria cu percheziția corporală provin dintr-un articol informativ al lui Andrew Wolfson, „O farsă cât se poate de crudă” în *The Courier-Journal* (9 octombrie 2004, acces online la http://www.courier-journal.com/apps/pbcs.dll/article?AID=/20051009/NEWS01/510090392/1_OOSH0ax).

33. Citat dintr-un interviu televizat din 1979, într-o trecere în revistă a lui Rober V. Levine, iulie-august, 2004). „Milgram's Progress American Scientist Online”. Originalul în Tom Blass, *ibid.*, 2000, pp. 35-36.

34. R. Iones, „The Third Wave”, în A. Pines & C. Maslach (ed.), *Experiencing social psychology*, Knopf, New York, 1978, pp. 144-52.

Vezi și articolul scris de Ron Jones despre acest exercițiu online la www.vaniercollege.qc.ca/Auxilliary/Psychology/Frank/Thirdwave.html

35. *The Wave* (1981), docudrama pentru televiziune, regia Alexander Grasshoff.

36. W. Peters, *A dass Divided Then and Now* (ediție lărgită), Yale University Press, New Haven, CT, 1971; 1985. Peters a participat la filmarea ambelor documentare care au primit premii, cel produs de ABC News *The Eye of the Storm* (disponibil la Guidance Associates, New York) și documentarul follow-up produs de PBS *Frontline A Class Divided* (disponibil online la www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/divided/etc/view.html).

37. H.H. Mansson, "Justifying the Final Solution", *Omega: the Journal of Death and Dying*, 3, 1972, pp. 79-87.

38. J. Carlson, 1974, „Extending the Final Solution to One's Family", Raport nepublicat U. Hawaii, Manoa.

39. C.R. Browning, *Ordinary Men: Reserve Police Battalion 101 and the Final Solution in Poland*, HarperCollins, New York, 1993.

40. E. Staub, *The Roots of Evil: the Origins of Genocide and Other Group Violence*, Cambridge University Press, New York, 1989. Citate de la pp. 126, 127.

41. J.M. Steiner, „The SS Yesterday and Today: A Sociopsychological View", în J.E. Dimsdale (ed.), *Survivors, Victims and Perpetrators: Essay on the Nazi Holocaust*, Hemisphere Publishing Corporation, Washington DC, 1980, pp. 405-456 (citat p. 433).

Vezi și A.G. Miller (ed.), *The Obedience Experiments: A Case Study of Controversy in Social Science*, Praeger, New York, 1986.

42. D.J. Goldhagen, *Hitler's Willing Executioners*, Knopf, New York, 1999.

Vezi și recenzia lui Christopher Reed, „Ordinary German Killers" în *Harvard Magazine*, martie, aprilie 1999, p. 23.

43. H. Arendt, *Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil*, ediție revizuită și adăugită, Penguin Books, New York, 1994, pp. 25, 26, 252, 276. Următoarele citate provin din această sursă.

44. M. Huggins, M. Haritos-Fatouros și P.G. Zimbardo, *Violence Workers: Police Torturers and Murderers Reconstruct Brazilian Atrocities*, University of California Press, Berkeley, 2002.

45. M. Haritos-Fatouros, *The Psychological Origins of Institutionalized Torture*, Routledge, Londra, 2003.

46. Archdiocese of San Paulo, *Torture in Brazil*, Vintage, New York, 1998.

47. Site-ul oficial al Școlii Americilor este www.ciponline.org/facts/soa.htm/; vezi și un site critic: www.soaw.org/new/.

48. F. Morales, „The Militarization of the Police”, *CovertAction Quarterly*, 67, primăvară-vară 1999, p. 67.

49. Vezi bibliografia despre autorii atacurilor sinucigașe cu bombă - printre titlurile recomandate se află:

Ariei Merari, „Suicide Terrorism in the Context of the Israeli-Palestinian Conflict”, conferință la Institute of Justice, Washington DC, octombrie 2004.

Ariei Merari, „Israel Faang Terrorism”, *IsraelAffairs*, 11,2005, pp. 223-237.

Ariei Merari, „Suicidal Terorrism”, în R.I. Yufit & D. Lester (ed.), *Assessment, Treatment and Prevention of Suicidal Behavior*, Wiley, New York, 2005.

50. M. Sageman, 1 noiembrie 2004, *Understanding Terrorist Networks*. Citate din [http://www.fpri.org/enotes/20041101 .middleeast.sageman-understandingterroristnetworks.html](http://www.fpri.org/enotes/20041101.middleeast.sageman-understandingterroristnetworks.html)

Vezi și: M. Shermer, „Murdercide: Science Unravels the Mytt of Suicide Bombers”, *Scientific American*, 2006, p. 33.

A.B. Krueger, „Poverty Doesn't Create Terrorists”, *New York Times*, 29 mai 2003.

51. T. Joiner, *Why People Die by Suicide*, Harvard University Press, Harvard, MA, 2006.

Scott Atran, „Genesis of Suicide Terrorism”, *Science*, 299, 2003, pp. 1534-1539.

Mia M. Bloom, „Palestinian Suicide Bombing: Public Support, Market Share and Outbidding”, *Political Science Quarterly*, 119 (1), 2004, pp. 61-88.

Mia Bloom, *Dying to Kill: the Allure of Suicide Terrorism*, Columbia University Press, New York, 2005.

Dipak K. Gupta & Kusum Mundra, „Suicide Bombing as Strategical Weapon: An Empirical Investigation of Hamas and Islamic Jihad”, *Terrorism and Political Violence*, 17, 2005, pp. 573-598.

Shaul Kimi & Shemuel Even, „Who Are the Palestinian Suicide Bombers?”, *Terrorism and Political Violence*, 16, 2004, pp. 814-840.

Ami Pedhazur, „Toward an Analytical Model of Suicide Terrorism - A Comment”, *Terrorism and Political Violence*, 16, 2004, pp. 841-844.

Robert A. Pape, „The Strategic Logic of Suicide Terrorism”, *American Political Science Review*, 97, 2003, pp. 343-361.

Christopher Reuter, *My Life as a Weapon: A Modern History of Suicide Bombing*, Princeton University Press, 2004.

Andrew Silke, „The Role of Suicide in Politics, Conflict and Terrorism”, *Terrorism and Politiai Violence*, 18, 2002, pp. 35-46.

Jeff Victoroff, „The Mind of the Terrorist: A Review and Critique of Psychological Approaches”, *Journal of Conflict Resolution*, 49(1), 2005, pp. 3-42.

52. A. Merari „Psychological Aspects of Suicide Terrorism”, în *Psychology of Terrorism*, ed. B. Bogner, L.M. Brown, L. Beutler și P.G. Zimbardo, Oxford University Press, New York, 2006.

53. Jonathan Curiei: „The Mind of a Suicide Bomber”, *San Francisco Chronicle*, 22 octombrie 2006, p. E1, 6; citat p. E6.

54. T. McDermott, *Perfect Soldiers: The Hijackers: Who They Were, Why They Did It*, HarperCollins, New York, 2005.

55. M. Kakutani, „Ordinary, but for the Evil They Wrought”, *New York Times*, 20 mai 2005, p. B32.

56. Z. Coile, „«Ordinary British Lads»”, *San Francisco Chronicle* 14 iulie 2005, pp. A1, A10.

57. A. Silke, „Analysis: Ultimate Outrage”, *The Times*, Londra, 5 mai 2003.

58. Am aflat despre această experiență făcând cunoștință cu fratele unuia dintre puținele persoane care au scăpat din masacru: sora lui, Diane Louie, și cu prietenul ei, Richard Clark. Le-am oferit consiliere atunci când s-au întors la San Francisco și am aflat multe lucruri din relatările lor directe. Ulterior am devenit martor-expert pentru Lary Layton, acuzat de conspirație în uciderea congressmanului Ryan și prin el m-am împrietenit cu sora lui, Debbie Layton, o altă persoană care a rezistat eroic dominației lui Jim Jones. Vom afla mai multe despre ei în capitolul final, unde se discută despre eroism.

59. Transcrierea ultimului discurs al lui Jones, din 18 noiembrie 1978, este cunoscută sub numele de „caseta morții” („Death Tape” - FBI nr. Q042) și este disponibilă online gratis, prin amabilitatea Jonestown Institute din Oakland, California, transcrierea aparținând lui Mary McCormick Maaga (<http://jonestown.sdsu.edu/Aboutjonestown/Tapes/Tapes/Deathtape/Q042.maaga.html>).

60. M. Banaji, „Ordinary Prejudice”, *Psychological Science Agenda*, 8, 2001, pp. 8-16 (citat p. 15).

13. Cercetarea dinamicii sociale: dezindividualizare, dezumanizare și răul reprezentat de inacțiune

1. Jonathan Swift, *Gulliver's Travells and Other Works*, Routledge, Londra, 1906 [1727], Condamnarea proferată de Swift asupra semenilor săi apare indirect, prin atacuri verbale adresate alter-egoului său, Lemuel Gulliver, de către diferiți notabili pe care Gulliver îi întâlnește în călătoriile sale în Brobdingnag și aiurea. Noi, Yahoos, suntem descriși ca „niște creaturi diforme, dintre cele mai mârșave”. Mai aflăm și că neajunsurile noastre sunt dincolo de orice remediu deoarece „nu este suficient timp pentru a corecta viciele și nebuniile cărora Yahoos le sunt supuși, chiar dacă natura lor a fost capabilă de o dispoziție minimă către virtute și înțelepciune.”

2. R. Weiss, „Skin Cells Converted to Stem Cells”, *Washington Post*, 22 august 2005, p. A01

3. W. Golding, *Lord of the Flies*, Capricorn Books, New York, 1954. (în românește *Împăratul muștelor*, Editura Humanitas, București, 2006. Traducere de Constantin Popescu - n. tr.).

4. P.G. Zimbardo, „The Human Choice: Individuation, Reason and Order Versus Deindividuation, Impulse, and Chaos”, în W.J. Arnold & D. Levine (ed.), *1969 Nebraska Symposium on Motivation*, University of Nebraska Press, Lincoln, NE, 1970, pp. 237-307.

5. M.H. Bond & D.G. Dutton, „The Effect of Interaction Anticipation and Experience as a Victim on Aggressive Behaviour” *Journal of Personality*, 43, 1975, pp. 515-527.

6. R.J. Kiernan & R.M. Kaplan, „Deindividuation, Anonymity, and Pilfering”, lucrare prezentată la Western Psychological Association Convention, San Francisco, aprilie 1971.

7. S.C. Fraser, „Deindividuation: Effects of Anonymity on Aggression on Children”, raport nepublicat, University of Southern California, 1974. Relatât în P.G. Zimbardo, *Psychology and Life*, ediția a 10-a, Scott, Foresman, Glenview IL, 1979. Din nefericire, acest minunat studiu nu a fost niciodată publicat deoarece setul de date și materialele procedurale au fost distruse în incendiul care a devastat multe case în Malibu Hills din California, acolo unde aceste materiale fuseseră depozitate temporar.

8. E. Diener, S.C. Fraser, A.L. Beaman & R.T. Kelem, „Effects of Deindividuation Variables on Stealing among Halloween Trick-or-Treaters”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 33, 1976, pp. 178-183.

9. R.J. Watson Jr., „Investigation into Deindividuation Using a Cross-Cultural Survey Technique", *Journal of Personality and Social Psychology*, 25, 1973, pp. 342-345.

10. Printre referințele cele mai relevante în problema dezindividualizării:

E. Diener, „Deindividuation: Causes and Consequences", *Social Behavior and Personality*, 5, 1977, pp. 143-156.

E. Diener, „Deindividuation: The Absence of Self-Awareness and Self-Regulation in Group Members", în P.B. Paulus (ed.), *Psychology of Group Influence*, Erlbaum, Hillsdale, NJ, 1980, pp 209-242.

L. Festinger, A. Pepitone & T. Newcomb, „Some Consequences of Deindividuation in a Group", *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 47, 1952, pp. 382-389.

G. Le Bon, *The Crowd: A Study of the Popular Mind*, Transaction, Londra, 1995 [1895] (în românește *Psihologia mulțimilor*, Ed. Antet. București, trad. de Mariana Tabacu - n. tr.).

T. Postmes & R. Spears, „Deindividuation and Antinormative Behaviour: A Meta-Analysis", *Psychological Bulletin*, 123, 1998, pp. 238-259.

S. Prentice-Dunn & R.W. Rogers, „Deindividuation in Aggression", în R.G. Green & E.I. Donnerstein (ed.), *Aggression: Theoretical and Empirical Reviews*, Academic Press, New York, 1983, pp. 155-172.

S. Reicher & M. Levine, „On the Consequences of Deindividuation Manipulations for the Strategic Communication of Self: Identifiability and the Presentation of Social Identity", *European Journal of Social Psychology*, 24, 1994, pp. 511-524.

J.E. Singer, C.E. Brush & S.C. Lublin, „Some Aspects of Deindividuation: Identification and Conformity", *Journal of Experimental Social Psychology*, 1, 1965, pp. 356-378.

C.B. Spivey & S. Prentice-Dunn, „Assessing the Directionality of Deindividuated Behavior. Effects of Deindividuation, Modeling and Private Self-consciousness on Aggressive and Prosocial responses", *Basic and Applied Social Psychology*, 4, 1990, pp. 387-403.

11. E. Goffman, *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*, Prentice Hall, Englewood Cliffs, NJ, 1963.

12. Vezi C. Maslach & P.G. Zimbardo, „Dehumanization in Institutional Settings: «Detached Concern» in Health and Social Service Professions; The Dehumanization of Imprisonment", lucrare nepublicată prezentată la Convenția American Psychological Association, Montreal, Canada, 30 august 1973.

13. R. Ginzburg, *WOyears ofLynching*, Black Classic Press, Baltimore, MD, 1988. Pentru fotografiile de linșaje distribuite pe post de cărți poștale a se vedea *Without Sanctuary: Lynching Photography in America* de J. Allen, H. Aii, J. Lewis & L.F. Litwack, Twin Palms Publishers, Santa Fe, NM, 2.004.

14. Vezi H.C. Kelman, „Violence Without Moral Restraint: Reflections on the *Dehumanization* of Victims and Victimizers", *Journal of Social Issues*, 29, 1973, pp. 25-61.

15. B. Herbert, „«Gooks» to «Hajis»", *New York Times*, 21 mai 2004.

16. A. Bandura, B. Underwood & M.E. Fromson, „Disinhibition of Aggression through Diffusion of Responsibility and Dehumanisation of Victims", *Journal of Research in Personality*, 9, 1975, pp. 253-269.

17. Vezi vastele scrieri ale lui Albert Bandura despre dezangajarea morală, printre care:

A. Bandura, *Social foundations of Thought andAction: A social-cognitive theory*, Prentice Hali, Englewood Cliffs, NJ, 1986.

A. Bandura, „Mechanisms of Moral Disengagement", în W. Reich (ed.), *OriginsofTerrorism:Psychologies, Ideologies, Theologies, States of Mind*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990, pp. 161-191.

A. Bandura, „Moral Disengagement in the Perpetration of Inhumanities", *Personality and Social Psychology Review* (număr special despre Rău și violență), 3, 1999, pp. 193-209.

A. Bandura, „The Role of Selective Moral Disengagement in Terrorism", în F.M. Mogahaddam & A.J. Marsella (ed.), *Psychosocial Aspects of Terrorism: Issues, Concepts and Directions*, American Psychological Association Press, Washington, D.C., 2004.

A. Bandura, C. Barbaranelli, G.V. Caprara & C. Pastorelli, „Mechanisms of Moral Disengagement in the Exercise of Moral Agency", *Journal of Personality and Social Psychology*, 71, 1996, pp. 364-374.

M. Osofsky, A. Bandura & P.G. Zimbardo, „The Role of Moral Disengagement in the Execution Process", *LawandHuman Behavior*, 29, 2005, pp. 371-393.

18. J.P. Leyens și al., „The Emoțional Side of Prejudice: the Attribution of Secondary Emotions to In-groups and Out-goupS", *Personality and Social Psychology Review*, 4, 2000, pp. 186-197.

19. N. Haslam, P. Bain, L. Douge, M. Lee & B. Bastian, „More Human than You: Attributiong Humanness to Seif and Others", *Journal of Personality and Social Psychology*, 89, 2005, pp. 937-950 (citat de la p. 950).

20. Într-o relatare a Reuters News Service, o mamă Hutu în vârstă de treizeci și cinci de ani, pe nume Mukamkwaya, a spus că ea și alte femei au adunat în cerc copiii vecinilor lor Tutsi, pe care au ajuns să-i perceapă ca pe „dușmanii” lor. Cu gesturi crunt de hotărâte, ele i-au ucis în bătaie pe copiii încremeniți, cu bătele. „Nu au plâns pentru că ne cunoșteau”, relatează ea. „Doar făceau ochii mari. Am omorât prea mulți ca să pot spune câți au fost.” Dezangajarea ei morală presupunea credința că ceea ce făceau ea și celelalte femei ucigașe era „o favoare pentru acești copii”. Era mai bine pentru ei să moară acum, deoarece oricum aveau să devină orfani, fiindcă tații lor fuseseră măcelăriți cu macetele pe care guvernul le-a pus la dispoziția bărbaților Hutu și mamele lor fuseseră violate și ucise de aceiași Hutu. Copiii ar fi avut în fața lor o viață foarte grea, s-au gândit ea și alte mame Hutu, așa că i-au omorât în bătaie pentru a evita acest viitor crud.

21. Vezi S. Keen, *Faces of the Enemy: Reflectioris on the Hostile Imaginations*, HarperSanFrancisco, San Francisco, CA, 2004 [1991]. Este de urmărit și DVD-ul care se găsește împreună cu cartea (2004).

22. Din relatarea lui Harry Bruinius, *Better for All the World: The Secret History of Forced Sterilization and America's Quest for Racial Purity*, Knopf, New York, 2006.

23. Vezi: F. Galton, *Hereditary Genius: An Inquiry into Its Laws and Consequences*, ed. a II-a, Macmillan, Londra, 1892; Watts and Co. 1950; R.A. Solloway, *Democracy and Demigration: Eugenics and the Declining Birthrate in England, 1877-1930*, University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1990; Race Betterment Foundation, *Proceedings of the Third Race Betterment Conference*, Battle Race Betterment Foundation, Creek, MI, 1928; E. Black, *War Against the Weak: Eugenics and America's Campaign to Create a Master Race*, Four Walls Eight Windows, New York, 2003; E. Black, *IBM and the Holocaust: The Strategic Alliance Between Nazi Germany and America's Most Powerful Corporation*, Crown, New York, 2001.

24. M.L. King Jr., *Strength to Love*, Fortress Press, Philadelphia, 1963, p. 18).

25. B. Latane & J.M. Darley, *The Unresponsive Bystander: Why Doesn't He Help?*, Appleton-Century-Crofts, New York, 1970.

26. J.M. Darley & B. Latane, „Bystander Intervention in Emergencies: Diffusion of Responsibilities”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 8, 1968, pp. 377-383.

27. T. Moriarty, „Crime, Commitment and the Responsive Bystander: Two Field Experiments", *Journal of Personality and Social Psychology*, 31, 1975, pp. 370-376.
28. D.A. Schroeder, L.A. Penner, J.F. Dovidio & J.A. Piliavin, *The Psychology of Helping and Altruism: Problems and Puzzles*, McGraw-Hill, New York, 1995. Vezi și:
- C.D. Batson, „Prosocial Motivation: Why Do We Help Others?", în A.Tesser(ed.), *Advanced Social Psychology*, McGraw-Hill, New York, 1995, pp. 333-381.
- E. Straub, „Helping a Distressed Person: Social, Personality and Stimulus Determinants", în L. Berkowitz (ed.), *Advances in Experimental Social Psychology*, voi. 7, Academic Press, New York, 1974.
29. J.M. Darley & C.D. Batson, „From Jerusalem to Jericho: A Study of Situational Variables in Helping Behavior", *Journal of Personality and Social Psychology*, 27, 1973, pp. 100-108.
30. C.D. Batson și al., „Failure to Help in a Hurry: Callousness or Conflict?", *Personality and Social Psychology Bulletin*, 4, 1978, pp. 97-101.
31. Associated Press, „Abuse Scandal to Cost Catholic Church at Least \$ 2 Billion, Predicts Lay Leader", 10 iulie 2005. Vezi și filmul documentar *Deliver Us from Evil*, despre părintele Oliver O'Grady, condamnat pentru molestarea mai multor băieți și fete, de-a lungul unei perioade de douăzeci de ani în California de Nord. Cardinalul Roger Mahoney, care știa despre numeroase plângeri existente împotriva lui, nu l-a înlăturat pe O'Grady, ci îl transfera periodic în alte parohii, unde el continua să recruteze noi victime. (Filmul a fost regizat de Amy Berg; distribuit de Lionsgate Films, octombrie 2006.)
32. D. Baum, „Letter from New Orleans: The Lost Year," *The New Yorker*, 21 august 2006, pp. 44-59; D. Wiegand, „When the Levees Broke: Review of Spike Lee's Documentary" (*When the Levees Broke: A Requiem in Four Acts*, HBO-TV, 21, 22 august 2006), în *San Francisco Chronicle*, 21 august 2006, pp. F1-F4.
33. J. Lipman-Blumen, *The Allure of Toxic Leaders: Why We Follow Destructive Bosses and Corrupt Politicians - and How We Can Survive Them*, Oxford University Press, New York, 2005, citat p. IX.
34. L. Ross & R.E. Nisbett, *The Person and the Situation*, Temple University Press, Philadelphia, PA, 1991.
35. A. Bandura, *Self-Efficacy: the Exercise of Control*, Freeman, New York, 1997.

36. R. Kueter, *The State of Human Nature*, iUniverse, New York, 2005. Pentru un rezumat al efectelor psihologice ale culturii, vezi R. Brislin, *Understanding Culture's Influence on Behavior*, Harcourt Brace Jovanovich, Orlando, FL, 1993.

Vezi și H. Markus & S. Kitayama, „Culture and the Self: Implications for Cognitions, Emotion and Motivation”, *Psychological Review*, 98, 1991, pp. 224-253.

37. L. Ross & D. Shestowsky, „Contemporary Psychology's Challenges to Legal Theory and Practice”, *Northwestern University Law Review*, 97, 2003, pp. 1081-1114 (citat de la p. 1114).

Sunt valoroase și vasta trecere în revistă și analiza locului pe care îl ocupă situația în lege și economie realizată de doi specialiști în drept, Jon Hanson și David Yosifon, „The Situation: an Introduction to the Situational Character, Critical Realism, Power Economics and Deep Capture”, *University of Pennsylvania Law Review*, 129, 2003, pp. 152-346,

în plus, colaboratorul meu în cercetare, Craig Haney, a scris în detaliu despre nevoia includerii pe scară largă a factorilor contextuali în drept; vezi C. Haney, „Making Law Modern: Toward a Contextual Model of Justice”, *Psychology, Public Policy and Law*, 8, 2002, pp. 3-63.

38. M. Snyder, „When Belief Creates Reality”, în L. Berkowirz (ed.), *Advances in Experimental Social Psychology*, voi. 18, Academic Press, New York, 1984, pp. 247-305.

39. D.L. Rosenhan, „On Being Sane in Insane Places”, *Science*, 179, 1973, pp. 250-258.

40. F.D. Richard, D.F. Bond Jr. & J.J. Stokes-Zoota, „One Hundred Years of Social Psychology Quantitatively Described”, *Review of General Psychology*, 7, 2003, pp. 331-363.

41. S.T. Fiske, L.T. Harris & A.J.C. Cudy, „Why Ordinary People Torture Enemy Prisoners”, *Science (Policy Forum)*, 306, 2004, pp. 1482-1483 (citat de la pagina 1482). Vezi și analizele lui Susan Fiske din *Social Beings*, Wiley, New York, 2003.

14. Abuzurile și torturile de la Abu Ghraib: a înțelege și a personaliza ororile

1. „Final Report of the Independent Panel to Review DoD Detention Operations”. Raportul complet este disponibil pe site-ul experimentului

Stanford: www.prisonexp.org/pdf/SchlesingerReport.pdf. Acesta a apărut pe 8 noiembrie 2004.

2. Relatarea se află pe site-ul CBS *60 Minutes II*: <http://www.cbsnews.com/stories/2004/04/27/60II/main614063.shtml>

3. Există dovezi că generalul Myers în persoană l-a apelat telefonic pe Dan Rather cu 8 zile înainte de programarea la *60 Minutes II* a reportajului despre abuzurile de la Abu Ghraib, pentru a cere ca CBS să amâne această emisiune. Justificarea lui a fost evitarea pericolului cu care se vor confrunta „trupele noastre” și „efortul nostru de război”. CBS s-a conformat cererii lui Myers și a amânat difuzarea cu două săptămâni. În final au decis să transmită materialul atunci când rețeaua a descoperit că revista *New Yorker* pregătea publicarea unui reportaj detaliat al jurnalistului de investigații Seymour Hersh. Cererea a arătat că oficialii din armată erau ia curent cu „problemele de imagine” care ar putea fi create de iminentele revelații media.

4. D. Rumsfeld, Mărturie depusă în Congres: Donald Rumsfeld. Document Federal care exonerează Casa Albă, 2004. Disponibil la <http://www.highbeam.com/library/wordDoc.doc?docid=1 P1:94441824>.

D. Rumsfeld, Mărturie a Secretarului Apărării Donald H. Rumsfeld depusă în fața Senatului și Comisiei Casei Albe pentru Serviciile Armate, 7 mai 2004. Disponibil la <http://www.defenselink.mil/speeches/2004/sp20040507-secdef1042.html>.

5. Citat în „What's in a Word? Torture” de Adam Hochschild, *New York Times*, 23 mai 2004.

Susan Sontag oferă o elegantă provocare ideii că aceste fapte ar fi numai „abuzuri” și nu „tortură” în eseul ei: „Regarding the Torture of Others”, *New York Times Magazine*, 23 mai 2004, p. 25 ff.

6. Ministrul de Externe al Vaticanului, arhiepiscopul Giovanni Lajolo, are o perspectivă diferită: „Tortura? Pentru Statele Unite e o lovitură mai puternică decât au fost cele de la 11 septembrie. Doar că nu a fost dată de teroriști, ci de americani împotriva lor înșile.” Editorul ziarului de limbă arabă cu sediul la Londra *Al Quds Al Arabi* declara: „Eliberatorii sunt mai răi decât dictatorii. Pentru America, acesta este păiul care a rupt spina-reăa cămilei.”

7. *The Rush Limbaugh Show*, 4 mai 2004, „It's not about us; This is /var!” Vezi http://www.sourcewatch.org/index.php?title=Rush_Limbaugh.

8. Remarcile senatorului James Inhofe provin dintr-o audiere în fața Comisiei pentru Serviciile Armate a Senatului, din 11 mai 2004, în care

general-maior Taguba s-a adresat comisiei în chestiunea abuzului asupra deținuților din Irak; prima sa mărturie publică în fața comisiei bazată pe ancheta sa de șase mii de pagini (care a durat o lună și are nouă volume). Întreaga transcriere (cinci pagini internet) se găsește online pe site-ul Washington Post, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A17812-2004May11.html>.

9. Joseph Darby a dat primul său interviu despre rolul său în demascarea abuzurilor în fața lui Wil S. Hylton, de la revista *GQ* în septembrie 2006, intitulat „Prisoner of Conscience”. (Citatele aparținând lui Darby provin din această sursă.) Disponibil online la http://men.style.com/gq/features/landing?id=content_4785/.

10. Aici există o paralelă interesantă cu alt soldat, Ronald Ridenhour, care a tras alarma legat de masacrul din 1968 de la My Lai, Vietnam. Și el era un outsider care a intrat în scenă a doua zi după ce câțiva dintre camarazii lui au măcelărit cu brutalitate sute de civili vietnamezi. Îngrijorat atât de relatarea lor eroică despre atrocitate, cât și de violarea a ceea ce el considera a fi principiile fundamentale ale moralității reprezentate de America, Ridenhour a decis să facă aceste lucruri publice. Cererile sale repetate adresate ofițerilor superiori și membrilor Congresului, ca acest masacru să fie anchetat, au fost ignorate timp de peste un an. În final, perseverența lui Ridenhour a dat roade. Un tânăr reporter de investigații, Seymour Hersch, s-a implicat și a dat publicității faptele în cartea sa din 1970, *My Lai 4: A Report on the Massacre and its Aftermath*. Poate că nu este o întâmplare că același Seymour Hersch, acum mai în vârstă, a făcut publică istoria abuzurilor de la Abu Ghraib în articolul său din *New Yorker* (aprilie 2004) și în cartea sa *Chain of Command: The Road from 9/11 to Abu Ghraib*, 2004.

Post-scriptumul trist al faptei îndrăznețe a lui Darby a fost că el a trebuit pus sub custodie de protecție timp de mai mulți ani, deoarece mulți au vrut să îl ucidă pentru că a umilit armata. Soția și mama sa au trebuit să meargă cu el în ascunzătoare, deoarece și viețile lor erau amenințate.

11. Am dorit să inițiez un fond cu numele Eroul Joe Darby pentru a colecta donații la nivel național care să ajungă la Darby în momentul în care acesta va ieși din programul de protecție a martorilor. Un reporter de la *USA Today*, Marilyn Elias, a spus că ziarul ei va publica un reportaj despre acest „erou din ascunzătoare” și va menționa fondul Eroul dacă eu pot furniza o sursă către care oamenii pot să trimită donații. Timp de câteva luni am încercat zadarnic să conving mai multe organizații să fie

colectorul public pentru astfel de fonduri, inclusiv Amnesty International, banca din orașul natal al lui Darby, banca mea, Union Bank din Palo Alto, și asociația victimelor torturii. Fiecare dintre acestea a furnizat diferite motive, care păreau nesincere. L-am putut convinge pe președintele de atunci al American Psychological Association, Diane Halperin, să-i ofere lui Darby o Mențiune prezidențială la convenția anuală de APA, dar a existat o opoziție puternică din partea membrilor colegiului director. Era mult prea politic, pentru prea mulți oameni.

12. Citat din „A Question of Torture,” *PBS News Frontline*, 18 octombrie 2005.

13. CBS, *60 Minutes* //, 28 aprilie 2004.

14. Ofițerul de anchete criminale al armatei, Mărci Drewry, a fost informatorul meu în legătură cu condițiile care au existat la Abu Ghraib, din momentul în care a fost preluată de armată până la cel al anchetelor asupra abuzurilor de la Corpul 1A. Într-o serie de e-mailuri (16, 18, 20 septembrie 2005) și un interviu telefonic (8 septembrie 2005), ea mi-a oferit relatări directe despre „condițiile deplorabile, mizerabile cu care se confruntau atât polițiștii militari, cât și deținuții. Ea avea postul de ofițer operativ-asistent pentru Direcția de Investigații Criminale, care ancheta delictele ale soldaților americani în teatrul de război. Ofițerul Drewry a fost una dintre primele persoane care a văzut imaginile de pe CD-ul predat de Darby. Unitatea ei a început prima anchetă internă și a terminat-o în februarie 2004. Ea mi-a spus că vrea să iasă la iveală adevărul despre condițiile din închisoare, care i-ar fi putut influența pe polițiștii militari să se comporte așa cum s-au comportat.

15. *80 Acres of Hell*, program al televiziunii History Channel despre Camp Douglas, 3 iunie 2006.

16. Relatat în *Washington Times* (www.washingtontimes.com) „Iraq Prison Abuse Stains Entire Brigade”, 10 mai 2004.

17. Cartea lui Janis Karpinski, scrisă împreună cu Steven Strasser se numește *One Woman's Army: The Commanding General at Abu Ghraib Tells Her Story*, Miramax Press, New York, 2005.

18. Interviul la BBC Radio 4 cu Gen. Brig. Janis Karpinski, 15 iunie 2004. Ea a repetat aceste acuzații într-o conferință ținută la Universitatea Stanford, la care am fost gazdă, în 4 mai 2006.

19. Evaluarea psihologică a constatat într-un interviu cu psihologul militar, dr Alvin Jones, pe 31 august și 2 septembrie 2004, urmat de o baterie de teste psihologice, printre care Minnesota Multiphasic Inventory,

ediția a II-a (MMPI-2); Miilon Ciinical Multiaxial Inventory-111 și Wechsler Abbreviated Intelligence Scale (WASI). Raportul consultației psihologice oficiale și datele testelor mi-au fost trimise (21 septembrie) și înaintate dr Larry Beutler, șef al programului de formare doctorală de la Pacific Graduate School of Psychology, din Palo Alto, California, care a furnizat interpretarea independentă a testelor, în condiții de orb în privința statusului și numelui clientului testului. Eu am administrat Maslach Burnout Inventory (MBI) la reședința mea, în timpul interviului meu cu Chip și a fost trimis pentru interpretare unui expert în stresul la locul de muncă, dr Michael Leiter, de la Centrul pentru dezvoltare organizațională din Wolfville, Canada. Evaluarea lui formală a fost recepționată la 3 octombrie 2004. Și el a lucrat în orb în ceea ce privește backgroundul clientului testului.

20. Raportul consultației psihologice, 31 august 2004.

21. Vezi cartea mea pentru un rezumat general al acestei cercetări asupra timidității și altor studii înrudite. P.G. Zimbardo, *Shyness: What it is, What to do about it*, Perseus Books, Reading MA, 1977.

22. Scrisoare personală trimisă pe 12 iunie 2005.

23. Corespondență e-mail a lui Mimi Frederick din 21 septembrie 2005. Cu permisiunea de a fi citată.

24. Compania 372 de Poliție Militară a fost o unitate de rezerviști cu baza la Cresaptown, Maryland. Cea mai mare parte a membrilor acestei companii proveneau din orașele sărace din Appalachia, unde în presa locală apar frecvent anunțuri pentru recrutări în armată. Oamenii de acolo intră adesea în armată în adolescență, pentru a câștiga bani, pentru a vedea lumea sau pur și simplu pentru că este un mod de a părăsi orașul în care au crescut. Membrii Brigăzii 372 relatează că erau un grup unit. Vezi *Time Magazine*, „Special Report”, 17 mai 2004.

25. Interviul meu cu Chip, 30 septembrie 2004 și scrisoare personală din 12 iunie 2005.

26. Rezumatul raportului dr Alvin Jones în legătură cu interviul său și cu bateria de teste psihologice administrate lui Frederick (31 august-2 septembrie 2004).

27. Rezumatul dr Jones despre rezultatele tuturor testelor.

28. Acest citat și altele provin din „Test Interpretation of Client” din 22 septembrie 2004 realizată de dr Larry Beutler, într-un raport trimis mie.

29. Evaluarea dr Leiter mi-a fost furnizată pe 3 octombrie 2004 și se baza pe datele brute pe care i le-am trimis, reprezentând răspunsurile lui Chip la MBI - General Survey. Vezi C. Maslach & M.P. Leiter, *The Truth*

about Burnout, Jossey Bass, San Francisco, CA, 1997. Vezi și M.P. Leiter & C. Maslach, *Preventing Burnout and Building Engagement. A Complete Package for Organisational renewal*, Jossey Bass, San Francisco, CA, 2000.

30. Există o vastă literatură psihologică despre suprasolicitarea cognitivă și încărcătura de resurse cognitive. Câteva repere:

D. Kirsh, „A Few Thoughts on Cognitive Overload”, *Intellectica*, 30, 2000, pp. 19-51.

R. Hester & H. Garavan, „Working Memory and executive Function: The Influence of Content and Load on the Control of Attention”, *Memory & Cognition*, 33, 2005, pp. 221-233.

F. Pass, A. Renkl & J. Swelle, „Cognitive Load Theory: Instructional Implications of the Interaction between information Structures and Cognitive Architecture”, *Instructional Science*, 32, 2004, pp. 1-8.

31. Notele despre povestea soldatului Jessica Lynch provin dintr-un documentar BBC-2, care arată că armata SUA a falsificat și distorsionat practic tot ceea ce era legat de povestea ei eroică. Aceeași creație militară a unui pseudoerou s-a mai manifestat și cu fostul star al echipei din Liga Națională de fotbal american Arizona Cardinals, Pat Tillman, care a fost ucis de „focul prietenesc” tras de camarazii lui - acest lucru a fost ascuns până ce presiunile familiei sale au forțat dezvăluirea adevărului.

Emisiunea BBC despre Jessica Lynch a purtat numele „War Spin: The Truth About Jessica”, din data de 18 mai 2003 (reporter John Kampfner).

Transcrierea integrală a programului poate fi accesată online la <http://news.bbc.co.Uk/2/hi/programmes/correspondent/3028585.stm>.

Cazul lui Pat Tillman a fost acoperit într-o miniserie de două articole din *The Washington Post*

S. Coli, „Barrage of Bullets Drowned Out Cries of Comrades: Communication Breakdown, Plit Platoon Among Factors of «Friendly Fire»”, *The Washington Post*, 4 decembrie 2004, p. A01.

S. Coli, „Army Spun Tale Around Ill-Fated Mission”, *The Washington Post*, 5 decembrie 2004, p. A01.

Cele două articole se pot accesa online:

<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/artides/A35171-2004Dec4.html>

<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/artides/A35171-2004Dec5.html>

Tatăl lui Pat Tillman, Patrick, avocat, continuă să investigheze moartea fiului său. Un articol recent din *New York Times* oferă noi detalii despre caz:

M. Davey & S. Eric, „Two Years After Soldier's Death, Family's Battle is with Army”, *New York Times*, 21 martie 2006, p. A01.

Vezi și elocventa și puternica declarație a fratelui lui Pat, Kevin, care s-a înrolat în armată odată cu Pat în 2002 și a făcut serviciu militar împreună cu el în Irak și Afghanistan; titlul ei este „After Pat's Birthday”. Online: www.truthdig.com/report/item/2006901019_after-pats-birthday/.

32. Toate întrebările și răspunsurile provin din interviul dat în 30 septembrie 2004 la reședința mea, înregistrate și apoi transcrise (de asistentul meu Matt Estrada).

33. R.J. Smith & J. White, „General Granted Latitude at Prison: Abu Ghraib Used Aggressive Tactics”, *The Washington Post*, 12 iunie 2004, p. A01.

Online la: <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A35612-2004Jun11.html>.

34. Un anchetator militar veteran mi-a împărtășit punctul lui de vedere în chestiunea manipulării polițiștilor militari de către anchetatori, pentru a-i ajuta să obțină informațiile pe care le doreau: „AICI este tot clenciul. Anchetatorii fără scrupule (cum sunt, în ordine descendentă, anchetatori militari de ranguri joase, colaboratori, personal CIA) dispuși să joace rolul atribuit de noțiunile preconceptuate ale unor oameni gata să creadă în ei. Eu am întâlnit personal care avea misiune de detenție (în cazul meu era o companie de soldați de infanterie care aveau misiunea să conducă închisoarea) care aplica toate stereotipurile despre „anchetator” din cultura americană; totuși, atunci când mi-am luat un timp pentru a explica nu numai că eu nu mă comport așa cum bănuiau ei, ci și de ce nu fac astfel, ei nu numai că au înțeles perspectiva mea asupra lucrurilor, ci au fost de acord cu ea și *și-au modificat intenționat felul de a opera pentru a o susține*. Controlul unei ființe umane asupra alteia este o responsabilitate uriașă care trebuie învățată, exersată și înțeleasă, nu comandată.” Primit pe 3 august 2006; sursa preferă să rămână anonimă.

35. Interviul lui Chip Frederick cu mine, 30 septembrie 2004.

36. Declarația lui Ken Davis a făcut parte din documentarul „Experimente asupra comportamentului uman,” Sundance Channel, 1 iunie 2006.

37. I. Janis, „Groupthink”, *Psychology Today*, noiembrie 1971, pp. 43-46.

Concluziile Comisiei pentru informații a Senatului se găsesc la <http://intelligence.senate.gov/conclusions/pdf>.

38. S.T. Fiske, L.T. Harris & A.J. Cuddy, „Why Ordinary People Torture Enemy Prisoners”, *Science*, 306, 2004, pp. 1482-1483; citat de la pagina 1483.

39. Comunicare personală prin e-mail, 30 august 2006, cu permisiunea de a fi publicată. Cel care mi-a scris aceste rânduri lucrează acum în Biroul de Securitate al Departamentului Comerțului.
40. Raportul generalului Taguba a fost prezentat Congresului pe 11 mai 2004.
41. Vom avea mai multe de spus în următorul capitol despre raportul generalului-maior Fay, redactat împreună cu general-locotenent Jones. O parte a raportului Fay/Jones este prezentată în cartea *The Abu Ghraib Investigation: The Official Report of the Independent Panel and the Pentagon of the Shocking Prisoner Abuse in Iraq*, Steven Strasser (ed), Public Affairs, New York, 2004.
- Vezi întregul raport la <http://news.findlaw/hdocs/docs/dod/fay82504rpt.pdf>.
42. Canadian Broadcast Company Television News, *Fifth Estate*, „A Few Bad Apples: The Night of October 25, 2003”. Din 16 noiembrie 2005. (Online <http://cbc.ca/fifth/badapples/resource.html>)
43. Citate din articolul apărut în *Pittsburgh Post-Gazette* „Suspect in Prisoner Abuse Has a History of Troubles” de M.A. Fuoco, E. Blazina & C. Lash, 8 mai 2004.
44. Din mărturia unui analist de informații militare în audierea care a precedat procesul lui Graner.
45. în Stipularea faptelor, cazul Statele Unite versus Frederick, 5 august 2004.
46. Comunicare personală scrisă din partea lui Chip Frederick: 12 iunie 2005 din închisoarea Fort Leavenworth.
47. *Gardianul* „Hellmann” despre „Experimente asupra comportamentului uman”, 1 iunie 2006.
48. Traducere document (vezi pagina 783).
49. *Ibid.* Raportul polițistului militar Ken Davis referitor la „Experimente asupra comportamentului uman”.
50. Vezi site-ul: <http://www.Supportmpscapegoats.com>.
51. Susan Sontag, 23 mai 2004, „Regarding the Torture of Others”.
52. „Now that's fucked Up”: <http://www.nowthatsfuckedup.com/bbs/index.php> (și mai ales: <http://www.nowthatsfuckedup.com/bbs/ftopic41640.html>).
53. *No Sanctuary: Lynching Photography in America*, J. Allen, H. Als, J. Lawis & L.F. Litwack, *ibid.*
54. *Ordinary Men*, C.R. Browning, 1993.
55. Janina Struk, *Photographing the Holocaust: Interpretations of the Evidence*, Palgrave, New York, 2004.

FORMULAR DE CONSILIERE

Consultati FM 22-10 in vederea utilizării acestui formular

INFORMAȚII NECESARE CONFORM ACTULUI DE CONFIDENȚIALITATE DIN 1974

INSTITUȚIA: 5 USC 301. Regulamentul departamentului: 10 USC 3013. Secretariatul militar și E.O. 9397
SCOPUL PRINCIPAL: Ajută la desfășurarea activității de consiliere a subordonaților și la înregistrarea rezultatelor.
INTREBUINȚARE CURENȚA: Pentru înregistrarea evoluției subordonaților IAW FM 22-100. Comandanții vor utiliza formularul după caz.
DIVULGAREA CONȚINUTULUI: Este opțională.

PARTEA I - INFORMAȚII DE ORDIN ADMINISTRATIV

Nume, Prenume	Grad	Asigurarea socială nr.	Data consilierii
Graner, Charles	CPL/E-4		16 NOV 03
instituția		Numele și funcția consilierului	
Unitatea de poliție nr. 372		CPT • • • / Șef de pluton	

PARTEA AII-A - INFORMAȚII DE ORDIN GENERAL

Scopul consilierii: *(Liderul specifică scopul consilierii, de ex. consiliere în vederea dezvoltării profesionale sau a rezolvării unei sarcini precise și include rezultatele)*

Loc de desfășurare
o Corpul 1 al ICB

PARTEA A III-A - REZUMAT

Completați această secțiune în timpul sau imediat după ședința de consiliere.

Punctele-cheie ale discuției:

Caporal Graner, faci treabă bună în Corpul IA al Instituției Corecționale din Bagdad ca subofiter în zona de deținere MI. Ai primit multe felicitări din partea unităților MI de acolo și mai ales din partea locotenent-colonelului FIHH- Continuă să lucrezi la acest nivel și ne vei ajuta astfel să reușim în misiunea noastră comună.

Mă preocupă două chestiuni legate de prestația ta. În primul rând, s e r g e n t u j m i M vorbit despre ținuta ia datoriei. Cer ca toți soldații să poarte întotdeauna uniforma militară și să respecte standardele de ținută și îi încurajez să exceleze în aceste chestiuni dacă este posibil. Doresc să reimpun acest lucru în ceea ce te privește.

În al doilea rând, din cauza nivelului ridicat de stres asociat cu lucrul în Corpul 1, sunt preocupat ca acest lucru să nu-ți afecteze performanța. De multe ori ai de-a face cu deținuți de înaltă securitate care sunt de cea mai mare vatoare sub raportul informațiilor. Acești deținuți încearcă adesea să îi incite pe soldații noștri la acte de agresiune, provocându-i sau nerăspunzând comenzilor lor. În plus, Corpul 1 adăpostește celulele de izolare pentru deținuții din zona grea. Aceste celule sunt pline de deținuți ai căror comportament nespus și/sau agresiv a determinat plasarea lor la izolare. În plus, Corpul 1 adăpostește deținuți cu probleme psihice. Acești deținuți sporesc gradul de stres al muncii în Corpul 1.

Pe 14 noiembrie 2003 s-a înregistrat un incident care a implicat un deținut de înaltă securitate ale cărui acțiuni au reclamat, după exprimarea ta, uzul forței pentru a recăpăta controlul situației. În urma incidentului, deținutul a căpătat *julturi și tăieturi* pe față. În primul rând declar că ai dreptul inerent la autoapărare, drept care nu-ți poate fi răpi.

Sunt de acord 100% cu hotărârea ta. Dacă tu crezi că trebuie să te aperi. Ai declarat că acțiunile tale s-au desfășurat pe o traiectorie ascendentă, prin nivelurile de forță aprobate. Ai declarat că ai folosit nivelul de forță adecvat de-a lungul scalei stabilite pentru a stăpâni situația. Apoi ai declarat că ai încetat orice folosire a forței și ai cerut asistență medicală pentru deținut. Declarațiile altor polițiști militan care au lucrat cu tine în acea seară nu fac lumină în acest incident. Dacă nu se prezintă alte dovezi, accept versiunea ta asupra evenimentelor.

ALTE INSTRUCȚIUNI

Acest formular va fi distrus în cazul: încredințării unei misiuni noi (alta decât transferul pe motiv de reabilitare), separării la ITS sau pensionării, în legătură cu cerințele separării și înregistrarea pierderilor sau câștigurilor vezi instrucțiunile specifice și AR-636-200.

FORMULARUL 4856. Iunie 1999

EDIȚIA DIN Iunie 1985 ESTE DEPĂȘITĂ

56. Vezi www.armericide.am

57. Pentru mai multe detalii despre fotografiile-trofeu ale lui Theodore Roosevelt cu fiul său Kermit, vezi „On Safari with Theodore Roosevelt, 1909” în www.eyewitnesstohistory.com/tr/htm.

Interesant, deși expediția a fost înregistrată ca o campanie de „colectare” a mai multor specii animale, de fapt a fost un safari de *vânătoare* în care au fost măcelărite cinci sute douăsprezece animale, printre ele șaptesprezece lei, unsprezece elefanți și douăzeci de rinoceri.

Ca o ironie, nepotul lui Theodore Roosevelt, Kermit Jr., a fost șeful Operațiunii CIA Ajax din Iran, prima lovitură de stat dată cu succes de agenție, care, în 1953, l-a înlăturat de la putere pe primul-ministru (ales democratic) Mohammed Mossadegh. Motivul invocat de CIA pentru această primă lovitură de stat a fost amenințarea comunistă reprezentată de rămânerea la putere a lui Mossadegh.

Potrivit lui Stephen Kinzer, jurnalist veteran la *New York Times*, această operațiune a creat un tipar pentru următoarea jumătate de secol în care Statele Unite și CIA au înlăturat cu succes de la putere (sau au susținut înlăturarea) unor șefi de stat din Guatemala, 1954, apoi din Cuba, Chile, Congo, Vietnam și, cel mai relevant pentru povestea noastră, Saddam Hussein din Irak (2003). Kinzer mai notează că, după loviturile de stat, mediile din aceste țări au fost adesea marcate de instabilitate, rebeliune civilă și nenumărate violențe. Aceste operațiuni au avut un efect profund care reverberează până în ziua de azi. Imensa mizerie și suferința creată au întors regiuni întregi ale lumii împotriva Statelor Unite.

Pentru a închide cercul de la Operațiunea Ajax și recent de la zona de război din Irak, Statele Unite s-au angajat în altă misiune de contrainformații și poate chiar au făcut planuri de război împotriva Iranului. Seymour Hersh, prietenul nostru și jurnalistul de la *New Yorker* care a investigat My Lai și Abu Ghraib, a dat în vileag această revelație.

Vezi: http://www.newyorker.com/fact/content/7050124fa_fact

S. Kinzer, *All the Shah's Men: An American Coup and the Roots of Middle East Terror*, Wiley, Hoboken, NJ, 2003.

S. Kinzer, *Overthrow: America's Century of Regime Change from Hawaii to Irak*, Times Books, New York, 2006.

58. Citatul provine din notele pe care le-am luat în timpul conferinței prezidate de mine în care Janis Karpinski a vorbit, ca parte a unei sesiuni de comunicări cu tema „Crime împotriva umanității comise de administrația Bush”. (4 mai 2006).

Un anchetator militar veteran aruncă o umbră de îndoială asupra acestei versiuni de permisiune de la vârf acordată polițiștilor militari de anchetatori pentru a face fotografii: „Nu cred că această «permisiune», dacă a venit de la undeva, a venit din partea anchetatorilor. [...] în cei peste douăzeci de ani în care am fost anchetator și supervisor al operațiilor de interogare, am auzit despre majoritatea «abordărilor» care puteau exista și nu mi se pare credibil ca un anchetator nu numai să se angajeze intenționat într-un act ilegal de valoare îndoielnică pentru procesul de interogare, ci să conspire, în plus, cu alții și să depindă de încrederea lor.” Primit pe 3 august 2006; sursa preferă să rămână anonimă.

59. Judith Butler, „Torture, Sexual Politics, and the Ethics of Photography.” Conferință prezentată la simpozionul *Thinking Humanity After Abu Ghraib*, 20 octombrie 2006, Universitatea Stanford.

60. Această relatare CBS a abuzurilor de la Camp Bucca este disponibilă online la www.cbsnews.com/stories/2004/05/11/60ll/main616849.shtml.

61. Aceste relatări și multe altele sunt disponibile în raportul Human Rights Watch despre „leadership Failure: Firsthand Accounts of Torture of Iraqi Detainees by the U.S. Army's 82nd Airborne Division”, 24 septembrie, 2005.

Vezi <http://hrw.org/reports/2005/us0905/>.

62. Sentința de opt ani a lui Chip Frederick a fost redusă cu șase luni la ordinul comandantului general și cu alte optsprezece luni de către Comisia pentru grațiere și eliberare condiționată a Armatei (august 2006), pe baza diferitelor recursuri și justificări pentru clemență din declarațiile mele și ale numeroase altor persoane.

63. Genul de stres cu care s-a confruntat Chip pe timp de noapte la Corpul 1A și ulterior în timpul detenției sale poate avea un impact de durată asupra funcționării creierului și deci asupra stării dispoziționale, gândirii și comportamentului. Vezi Robert M. Sapolsky, „Why Stress Is Bad for Your Brain”, *Science*, 273, 1996, pp. 749-750.

64. Comunicare personală, 12 iunie, 2005.

65. E. Aronson & J. Mills, „The Effect of Severity of Initiation on Liking for a Group”, *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 59, 1959, pp. 177-181.

66. Comunicare personală, 25 februarie, 2005.

67. Comunicare personală, 15 iunie, 2005.

68. Darius M. Rejali, *Torture and Modernity: Seif, Society and State in Modern Iran*, Boulder, CO: Westview Press, 1994. Vezi și eseurile sale online la http://archive.salon.com/opinion/feature/2004/06/18/torture_methods/

index.html și http://archive.salon.com/opinion/feature/2004/06/18/torture_1/index.html.

69. Un ofițer de armată mi-a relatat: „Eu însumi am folosit expresia „devine Stanford” pentru a descrie comportamentul sadic noncaracteristic din partea unor persoane care comandau asupra altora.”

70. Hensley este expert certificat în stres traumatic și membru al Academiei Americane a Experților în Stres Traumatic, actualmente consilier al guvernului federal pentru operații psihologice și antiterorism. Hensley, doctorand la Universitatea Capella cu specializare în tulburarea de stres post-traumatic, a studiat pe larg abuzurile de la Abu Ghraib. El mai notează: „Fidelitatea aserțiunilor exprimate în această lucrare poate fi stabilită printr-o analiză similară a unui eșantion reprezentativ din unitatea acuzaților. O relație pozitivă a unor date similare ar putea indica validitatea efectului Zimbardo la închisoarea Abu Ghraib, explicând astfel comportamentul deviant” (p. 51). A.L. Hensley, „Why Good People Go Bad: A Psychoanalytic and Behavioral Assessment of the Abu Ghraib Detention Facility Staff” O strategie de apărare pentru Curtea Marțială prezentată la Consiliul pentru Apărare Zonală de la Washington D.C., pe 10 decembrie 2004.

71. R. Nordland, „Good Intentions Gone Bad”, *Newsweek*, 13 iunie 2005, p. 40.

15. Sistemul adus în fața judecății: complicitatea comandanților

1. Declarație finală, 21 oct. 2004, a maiorului Michael Holley (pp. 352-354). Procesul de la Curtea Marțială al sergentului Ivan Frederick, Bagdad, 20, 21 oct. 2005.

2. Declarația mea finală spontană, 21 oct, 2004, p. 329.

3. „Răul administrativ” operează prin faptul că agențiile se concentrează asupra dezvoltării procedurilor corecte; pașii corecți într-un proces care constituie cel mai eficient mijloc de a atinge un scop. Aceste administrații procedează astfel fără a recunoaște că mijloacele care servesc acelui scop sunt imorale, ilegale și non-etice. Ele sunt convenabil orbite de realitățile substanței abuzurilor și consecințelor odioase generate de politicile și practicile lor. Vinovații pentru răul administrativ pot fi corporațiile, poliția și departamentele corecționale, centrele militare și guvernamentele, ca și grupurile revoluționare radicale.

Așa cum am văzut cu patruzeci de ani în urmă în abordarea calculată a lui Robert McNamara a Războiului din Vietnam, abordarea unei atitudini științific-analitice, împreună cu o abordare tehnică-raționalistă-legalistă a problemelor sociale și politice, face ca o organizație și membrii acesteia să se angajeze într-un rău mascat și ascuns, din punct de vedere etic. Într-una dintre manifestările sale, statul sancționează angajamentul agenților săi în acțiuni considerate de obicei imorale, ilegale și rele, reformulându-le astfel încât să pară necesare pentru apărarea securității naționale. Așa cum Holocaustul și internarea în lagăre a cetățenilor japonezi-americani în timpul celui de-al Doilea Război Mondial sunt exemple de rău administrativ, tot astfel afirm că este și programul de tortură al administrației Bush ca parte a „războiului împotriva terorismului”.

Acest profund concept al „răului administrativ” a fost dezvoltat de Guy B. Adams și Danny L. Balfour în cartea lor provocatoare *Unmasking Administrative Evil*, ediție revizuită, M.E. Sharpe, New York, 2004.

4. O sursă bună în legătură cu cronologia evenimentelor de la Abu Ghraib și rapoartele anchetelor se poate găsi la: <http://www.globalsecurity.org/intell/world/iraq/abu-ghurayb-chronology.htm/>

5. Jurnalistul de investigație Seymour M. Hersh a lansat știrea despre abuzurile și torturile de la Abu Ghraib într-un articol din 5 mai 2004 din *New Yorker*, „Torture at Abu Ghraib. American Soldiers Brutalize Iraqis: How Far Does the Responsibility Go?”

Disponibil la <http://www.notinourname.net/war/torture-5may04.htm>

6. Disponibil la <http://news.findlaw.com/nytimes/docs/iraq/tagubarpt.html#ThR1.14>

7. O parte a raportului Fay/Jones este prezentat în Steven Strasser (ed.), *The Abu Ghraib Investigations: The Official Reports of the Independent Panel and the Pentagon on the Shocking Prisoner Abuse in Iraq*, Public Affairs, New York, 2004.

Vezi întregul raport la <http://news.findlaw.com/nytimes/hdocs/docs/dod/fay82504rpt.pdf>.

Vezi și Strasser și Whitney, *The 9/11 Investigations; Staff Reports of the 9/11 Commission: Excerpts from the House-Senate Joint Inquiry Report on 9/11: Testimony from Fourteen Key Witnesses*, Public Affairs, New York, 2004.

8. Se relatează că generalul John Abuzaid, comandant CENTCOM, a cerut ca un ofițer de rang mai înalt decât Fay să conducă ancheta, pentru a putea intervieva ofițeri superiori, ceea ce nu putea face maiorul Fay, potrivit regulamentelor militare, dar putea face general-locotenent Jones.

9. Steven H. Miles, *Oath Betrayed: Torture, Medical Complicity and the War on Terror*, Random House, New York, 2006.

10. Cazul căpitanului Wood este descris în detaliu în emisiunea CBC (Canadian Broadcast Company) News, *The Fifth Estate* „A Few Bad Apples”, 16 noiembrie 2005.

11. Eric Schmitt „Abuses at Prison Tied to Officers in Military Intelligence”, *The New York Times*, 26 august 2004.

12. Membrii Comisiei Independente pentru verificarea operațiilor de detenție ale Departamentului Apărării l-au citat pe secretarul Apărării Donald H. Rumsfeld, atunci când au predat raportul final, pe 24 august 2004. Cei patru membri ai comisiei erau: fostul secretar al Apărării Harold Brown; fostul deputat Tillie Fowler; generalul Charles A. Homer, Aviație (retr.), fostul secretar al Apărării James R. Schlesinger, șeful comisiei. Raportul complet, inclusiv Appendicele G, poate fi găsit la www.prisonexp.org/pdf/SchlesingerReport.pdf.

13. Vezi www.hrw.org. Altă sursă valoroasă este reportajul CBC (Canadian Broadcast Company) News, *The Fifth Estate* „A few bad apples”, 16 noiembrie 2005. Acesta s-a concentrat asupra evenimentelor de la Corpul 1A din noaptea de 25 octombrie 2003, când mai mulți soldați au torturat deținuți irakieni în timp ce alții asistau. Acesta este incidentul raportat în capitolul 14, care a început cu zvonul că acești deținuți au violat un băiat, care s-a dovedit fals. Site-ul CBC este sursă pentru: o cronologie a evenimentelor care au dus la acest abuz, articolele lui Seymour Hersh despre Abu Ghraib și memorandumurile lui Bush, Rumsfeld și Sanchez.

Online: <http://cbs.ca/fifth/badapples/resource.html>.

14. Declarația lui Bush se găsește la: <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2004/05/20040506-9.html>.

15. „Abu Ghraib only the «Tip of the Iceberg»”, *Human Rights Watch Report*, 27 aprilie 2005.

16. E. Schmitt, „Few Punished in Abuse Cases”, *New York Times*, 27 aprilie 2006, p. A24. Acest rezumat se bazează pe un raport complet realizat de Centrul pentru Drepturile omului și justiție globală al Universității New York, împreună cu Human Rights Watch și Human Rights First. Cercetarea lor compilează statisticile din circa o sută de mii de documente obținute conform Actului pentru Libertatea Informării. Ei notează că aproximativ două treimi din abuzuri au avut loc în Irak.

17. *CBS News Video Report*, 22 mai 2006, „Abu Ghraib Dog Handler Gets 6 Months”. Disponibil la www.cbsnews.com/stories/2006/03/22/iraq/main.1430842.shtml.

18. Vezi raportul complet al Human Rights First online: <http://humanrightsfirst.info/PDF/06425-etn-by-the-numbers.PDF>.

19. Vezi raportul complet al Human Rights Watch și citatele pe care le-am extras la <http://www.hrw.org/reports/2005/us0405/1.htm> (rezumat).

De la /2.htm până la /6.htm se află secțiunile adăugate acestui lung raport.

20. Donald Rumsfeld. „Congressional Testimony of Secretary of Defense Donald Rumsfeld”, audiere a Comisiei Senatului pentru Serviciile Armate pe tema maltratării deținuților irakieni, Federal News Service, 7 mai 2004.

21. <http://www.genevaconventions.org/>

22. Raport al Comisiei Internaționale a Crucii Roșii (CICR) despre Tratatamentul aplicat de forțele Coaliției prizonierilor de război și altor persoane protejate de Convențiile de la Geneva în Irak, în timpul arestării, deținerii și interogării. Februarie 2004.

(Online: http://download.reppublica.it/pdf/rapporto_crocerossa.pdf).

23. Raport al Amnesty International, 2006, „Beyond Abu Ghraib: Detention and Torture in Iraq” (online <http://webamnesty.org/library/print/ENGMDR140012006/>).

24. Citat al lui Mark Danner, din *ABC News Frontline* „A Question of Torture,” 18 octombrie 2005.

25. J. White, „Some Abu Ghraib Prisoners «ghosted»”, *The Washington Post*, 11 martie 2005.

26. A.W. McCoy, *A question of Torture: CIA Interrogation from the Cold War to the War on Terror*, Hoit, New York, 2006.

27. Mărturia generalului-locotenent Ricardo Sanchez în fața Comisiei Senatului pentru Serviciile Armate, audierea în legătură cu abuzul asupra deținuților din Irak, 19 mai 2004.

28. Mark Danner, *Torture and Truth: America, Abu Ghraib and the War on Terrorism*, The New York Review of Books, New York, 2004, p. 33.

29. Citat din interviul lui Karpinski la *ABC News Frontline*, „A question of Torture”, 18 octombrie 2005.

30. Memorandum de la general-locotenent Ricardo Sanchez către Comandamentul Central, Strategia de interogare și contrarezistență, 14 septembrie.

2003. Online: <http://www.adu.org/SafeandFree/SafeandFree.cfm?ID=17851&c=206>.

31. Interviu cu Joseph Darby, revista *GQ*, septembrie 2006.

32. Jane Mayer de la *New Yorker* citată la *ABC News Frontline*, „A Question of Torture”, 18 octombrie, 2005.

33. Mai recent, în iunie 2006, aproape nouăzeci de deținuți de la Gitmo au intrat în greva foamei pe termen nelimitat pentru a protesta împotriva falsului lor prizonierat. Un comandant al marinei a respins această acțiune, pe care a etichetat-o ca „nimic mai mult decât o acțiune care cere atenție”. Pentru a evita moartea deținuților, oficialii au fost nevoiți să înceapă un program zilnic de alimentare forțată a cel puțin șase dintre ei, care au fost hrăniți cu forța, prin tuburi introduse în nas. Acest procedeu în sine seamănă cu un nou fel de tortură, deși oficialii susțin că este „sigur și uman”.

Vezi reportajele lui Ben Fox, „Hunger Strike Widens at Guantanamo”, Associated Press, 30 mai 2006, și Andrew Selsky, „More Detainees Join Hunger Strike at Guantanamo”, Associated Press, 2 iunie 2006.

Într-un capitol anterior, am remarcat rolul grevelor foamei printre deținuții politici din Irlanda și în alte locații, pentru a face o paralelă cu tactica folosită de deținutul nostru Clay-416. Unul dintre cei mai celebrați dintre greviștii irlandezi ai foamei, care a murit pentru cauză, a fost Bobby Sands. Este remarcabil faptul că organizatorul grevelor foamei de la Gitmo, Binyam Mohammed al-Habashi, a proclamat că, dacă nu le sunt respectate cererile, el și ceilalți greviști ai foamei vor muri la fel ca Bobby Sands care „a avut curajul propriilor convingeri și s-a înfometat până la moarte. Nimeni nu trebuie să creadă o clipă că frații mei de aici au mai puțin curaj”. Vezi Kate McCabe, „Political Prisoner's Resistance from Ireland to Gitmo: «No less courage»”, www.CounterPunch.com, 5 mai 2006.

34. Associated Press, 12 iunie 2006, „Gitmo Suicides Comment Condemned. U.S. Officials' «Publicity Stunt» Remark Draw International Backlash”. Oficialul guvernamental era Colleen Graffy, adjunct al asistentului secretarului de stat american pentru diplomația publică. Ofițerul de marină era Henry Harris.

35. Citat din interviul lui Janis Karpinski la *ABC News Frontline*, „A Question of Torture”, 18 octombrie 2005. Relatat și în „Iraq Abuse «Ordered from the Top»”, BBC, 15 iunie 2004 - online la <http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/americas/3806713.stm>. Când Miller a sosit la Abu Ghraib, a spus: „în opinia mea, îi tratați prea bine pe deținuți. La Guantanamo, deținuții știu că noi suntem șefii și știu asta de la bun început. Trebuie să-i tratați

pe deținuți ca pe niște câini, și dacă gândiți sau simțiți altfel, ați pierdut controlul." Disponibil la www.truthout.org/docs_2006/012406Y.shtml.

36. Scott Wilson and Sewell Chan: „As Insurgency Grew, So Did Prison Abuse”, *The Washington Post*, 9 mai 2004.

Vezi și cartea lui Karpinski *One Woman's Army*, Hyperion, New York, 2005, pp. 196-205.

37. Jeffrey R. Smith „General Is Said to Have Urged Use of Dogs”, *The Washington Post*, 26 mai 2004.

38. Generalul Kern este citat în emisiunea *ABC News Frontline*, „A Question of Torture”, 18 octombrie 2005.

39. General-maior Geoffrey Miller s-a pensionat din armată pe 31 iulie 2006. El a ales să se retragă fără să caute o avansare sau cea de-a treia stea, deoarece numele lui fusese pătat de acuzațiile legate de rolul său direct în torturile și abuzurile de la Abu Ghraib și Gitmo, potrivit surselor militare și ale Congresului.

40. Declarația generalului Myers conform căreia el continuă să dea vina în exclusivitate pe polițiștii militari, „merele stricate”, pentru toate abuzurile de la Abu Ghraib, ignorând sau respingând toate dovezile din mai multe anchete independente care dezvăluie complicitatea pe scară largă a ofițerilor superiori și numeroasele deficiențe ale sistemului, indică fie perseverența lui rigidă, fie ignoranța lui. Disponibilă la www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/torture/etc/script.html

41. Au fost emise peste o sută de mii de pagini de documente guvernamentale care detaliază abuzurile și torturile săvârșite asupra deținuților. Ele pot fi căutate via motorul de căutare ACLU pentru accesul public la aceste documente:

www.adu.org/torturefoiasearch.

Știrea referitoare la Actul informativ al Armatei din aprilie 2004 se găsește la:

http://www.rawstory.com/news/2006/New_Army_documents_reveal_US_knew_0502.html.

42. Eric Schmitt, „Outmoded Interrogation Tactics Cited”, *The New York Times*, 17 iunie 2006, p. A11.

43. Ziarul *Toledo Blade* din Ohio și reporterii săi au primit un Premiu Pulitzer pentru investigațiile asupra atrocităților comise în Vietnam de Tiger Force, care, de-a lungul unei perioade de doi ani a lăsat în urmă un șir de crime și schingiuri asupra civililor care au fost ascunse de armată timp de treizeci de ani. Această unitate de comando a Diviziei 101 Aeropurtate a

fost una dintre cele mai decorate din Vietnam. Armata a investigat acuze legate de crimele lor de război, mutilări, torturi, crime și atacuri nediferențiate la adresa civililor, a găsit optsprezece soldați care este probabil să fi fost în culpă, dar nu a emis acuzații la adresa nici unuia dintre ei. Vezi „Buried Secrets, Brutal Truths” www.toledoblade.com.

44. Reporterul american Nir Rosen, care trăiește de trei ani în Irak și vorbește araba, chiar dialectul irakian al acestei limbi, relatează: „Ocupația a devenit o crimă vastă, extinsă, împotriva poporului irakian și cea mai mare parte a acesteia s-a săvârșit neobservată de poporul american și de media.” Vezi Nir Rosen, 27 iunie 2006, „The occupation of Iraqi Hearts and Minds”. Online la http://truthdig.com/dig/item/20060627_occupation_iraq_hearts_minds/

Vezi și comentariul pe aceeași temă al reporterului Haifer Zangana în ziarul *The Guardian* din Marea Britanie, 5 iulie 2006. Titlul lui provocator este: „All Iraq is Abu Ghraib. Our Streets Are Prison Corridors and Our Homes Cells as the Occupiers Go About Their Strategic Humiliation and Intimidation.”

45. Anna Badkhen „Atrocities Are a Fact of All Wars, Even Ours: It's Not Just Evil Empires Whose Soldiers Go Amok,” *San Francisco Chronicle*, 13 august 2006, pp. E1, E6. Citat de John Pike, director al GlobalSecurity.org pe p. E1.

46 Dave Grossman, *On Killing: The Psychological Cost of Learning to Kill in War and Society*, Little, Brown, Boston, 1995. Site-ul web al lui Grossman este www.killology.com.

47. Vicki Haddock „The Science of Creating Killers: Human Reluctance to Take a Life Can Be Reversed Through Training in the Method Known as Killology,” *San Francisco Chronicle*, 13 august 2006, pp. E1, E6. Citat de fostul soldat Steven Green, p. E1.

48. David S. Cloud „Marines May Have Excised Evidence on 24 Iraqi Deaths”, *The New York Times*, 18 august 2006; Richard A. Opiel, Jr. „Iraqi Leader Lambasts U.S. Military: He Says There Are Daily Attacks on Civilian By Troops”, *The New York Times*, 2 iunie 2006.

49. D.S. Cloud & E. Schmitt, „Role of Commanders probed in Death of Civilians”, *New York Times*, 3 iunie 2006.

L. Kaplow, „Iraqi's Video Launched Massacre Investigation”, *Cox News Service*, 4 iunie 2006.

50. MSNBC.COM, „Peers Vowed to Kill Him if He Talked, Soldier Says," știre Associated Press, 2 august 2006, disponibilă la www.msnbc.com/id/14150285.

51. Vezi T. Whitmore, „Ex-Soldier Charged with rape of Iraqi Woman, Killing of Family", Findlaw.com, 3 iulie 2006. Online la <http://news.findlaw.com/ap/0/51/07-04-2006/d493003212d3/a9c.html>; Julie Rawe și Apashim Ghosh, „A Soldier's Shame," *Time*, 17 iulie 2006, pp. 38-39.

52. BBC News, 12 feb. 2006, „Blair Promises Iraq «Abuse» Probe".

Reportaj și imagini video ale acestor abuzuri sunt disponibile online: <http://news.bbc.co.uk/1/hi/UK/4705482.STM>.

53. Citatele aparținând anchetatorilor Roger Brokaw și Anthony Lagouranis sunt luate din interviurile lor de la *ABC News Frontline*, „A Question of Torture", 18 octombrie 2005. Online: <http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/torture/interviews.html>.

54. Sintagma „A-ți scoate mânușile" se folosește în general pentru a desemna lupta cu mâinile goale, îndepărtând protecția furnizată de mânușile moi purtate de obicei în box. Colocvial, înseamnă a lupta dur și aprig, fără restricțiile impuse de regulile uzuale care guvernează astfel de lupte între adversari.

55. T.R. Reid „Military Court Hears Abu Ghraib Testimony: Wittness in Graner Case Says Higher-Ups Condoned Abuse", *The Washington Post*, 11 ianuarie 2005, p. A03. „Frederick, un sergent care a fost retrogradat la rangul de soldat după ce s-a declarat vinovat de abuzuri la Abu Ghraib, a spus că a consultat șase ofițeri superiori, de ia căpitani până la locotenent-colonei, în legătură cu acțiunile gardienilor, dar nu i s-a spus niciodată să se oprească. Frederick a mai relatat că un oficial CIA, pe care el l-a identificat drept „agentul Romero" i-a spus să „înmoaie" un suspect de rebeliune pentru a intra apoi la interogatoriu. Agentul îi spusese că nu-i pasă ce fac soldații, „dar numai nu-l omorâți" - a mărturisit Frederick. Disponibil la www.washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A62597-2005Jan10.html.

56. A. Zagorin & M. Duffy, „Time exclusive: Inside the Wire at Gitmo", *Time magazine*, 13 iunie 2005. Online: <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,1071284,00.html>.

57. Citat în Jane Mayer, „The Memo", *The New Yorker*, 27 februarie 2006, p. 35.

58. Detalii din interviurile cu căpitanul Fishback și cei doi sergenți se află în raportul Human Rights Watch „Leadership Failure: Firsthand Accounts of Torture of Iraqi Detainees by the Army's 82nd Airborne Division”, septembrie 2005, voi. 17, nr. 3 (G).

Online: <http://hrw.org/reports/2005/us0905/1.htm>.

Textul complet al scrisorii trimise de Fishback senatorului McCain a fost publicat în *Washington Post* pe 18 septembrie 2005. Online: <http://www.washingtonpost.com/wpdyn/content/article/2005/09/27/AR2005092701527.html>.

59. Eric Saar & Viveca Novak, *Inside the Wire: A Military Soldier's Eyewitness Account of Life at Guantanamo*, Penguin Press, New York, 2005.

60. Aceste citate provin din interviul dat de Saar la radio lui Amy Goodman, „Democracy Now”, Pacifica Radio, 4 mai, 2005. Online: <http://www.democracynow.org/article.pl?sid=05/05/04/1342253/>.

61. Maureen Dowd, „Torture Chicks Gone Wild”, *New York Times*, 30 ianuarie 2005.

62. Aceste citate aparținând lui Saar și anchetatoarei „Brooke” se află la pp. 222-228, din *Inside the Wire*.

63. Vezi fascinantul reportaj „The CIA's Torture Taxi” de A.C. Thompson și Trevor Paglen, *Bay Guardian* (San Francisco), 14 decembrie 2005, p. 15, 18. Această investigație indică un anumit avion Boeing (N313P), proprietate a unei companii private, care a avut drepturi fără precedent de aterizare la orice bază a armatei din lume și a cărui utilizare este urmărită până la răpirea cetățeanului german de origine libaneză Khaled El-Masri. Despre acesta s-a spus, potrivit expertului în drepturile omului al ACLU, Steven Watt, că ar fi unul dintre cele douăzeci și șase de avioane din flota CIA folosite pentru astfel de predări.

64. Vezi Human Rights Watch „The Road to Abu Ghraib”, A Human Rights Watch Report, iunie 2004. Online: <http://www.hrw.org/reports/2004/usa0604/>.

Vezi și John Barry, Michael Hirsch și Michael Isikoff „The Roots of Torture”, *Newsweek*, 24 mai 2004. Online: <http://msnbc.msn.com/id/4989433/site/newsweek/>. („Potrivit unor surse experte, directiva președintelui a autorizat CIA să organizeze o serie de închisori secrete aflate în afara Statelor Unite și să-i ancheteze pe deținuții de acolo cu o asprime fără precedent.”)

65. *Frontline*, The Torture Question, transcriere, p. 6.

66. *Ibid.*

67. Jan Silva, „Europe Prison Inquiry Seeks Data on 31 Flights: Romania, Poland Focus of Investigation into Alleged CIA Jails”, Associated Press, 23 noiembrie 2005.

68. Associated Press „21 Inmates Held Are Killed, ACLU Say”, 24 octombrie 2005. Raportul complet al ACLU „Operative Killed Detainees During Interrogation in Afghanistan and Iraq” (24.10.2005). Online la <http://www.adu.org/news/NewsPrint.cfm?ID=19298&c=36/>.

69. Vezi M. Huggins, M. Haritos-Fatouros și P.G. Zimbardo, *Violence Workers: Police Torturers and Murderers Reconstruct Brazilian Atrocities*, University of California Press, Berkeley, 2002.

70. White House, President Bush Outlines Iraqi Threat; remarci ale președintelui despre Irak (7 octombrie 2002).

71. „Iraq on the record: The Bush Administration's Public Statements on Iraq”, raport al Comisiei pentru Reforma Guvernamentală al Camerei Reprezentanților - divizia specială de investigații pentru minorități, 16 martie 2004.

Online www.reform.house.gov/min/.

72. Ron Suskind, „*The One Percent Doctrine: Deep Inside America's Pursuit of Its Enemies Since 9/11*”, Simon & Schuster, New York, 2006, p. 10.

73. Adam Gopnik, „Read it and Weep”, *The New Yorker*, 28 august 2006, pp. 21-22.

74. Philip Zimbardo și Bruce Kluger, „Phantom Menace: is Washington terrorising us more than Al Queda?”, *Psychology Today*, 36, pp. 34-36.

Rose McDermott și Philip Zimbardo elaborează această temă în capitolul numit „The Politics of Fear: The Psychology of Terror Alerts”, din B. Bonger, L. Beutler, L.M. Brown, J. Breckenridge și Philip Zimbardo (ed.), *Psychology and Terrorism*, Oxford University Press, New York, 2006, pp. 357-370.

75. *The Washington Post*, 26 octombrie 2005, p. A18.

76. Scrisoare trimisă pe 23 iulie 2005 senatorului John McCain de către treisprezece comandanți militari pensionați și ambasadorul Douglas Peterson. (Semnată în cele din urmă de douăzeci și opt de comandanți militari în retragere.) Disponibilă la www.humanrightsfirst.org/us_law/etn/pdf/mmccain-100305.pdf. Comentariile făcute McCain legat de această scrisoare pe holurile Senatului sunt disponibile la http://mccain.senate.gov/index.cfm?fuseaction=Newscenter.ViewPressRelease_Content_id=1611.

77. John McCain, „The Truth about Torture”, *Newsweek*, 21 noiembrie 2005.

78. Textul complet al remarcilor lui Dick Cheney despre „fața întunecată” făcute în emisiunea *Meet the Press with Jim Ruppert* în 16 septembrie 2001 la Camp David, Maryland poate fi găsit la <http://www.whitehouse.gov/vice-president/news-speeches/speeches/vp200T0916.html/>

79. Citat de Maureen Dowd, „System on Trial”, *New York Times*, 1 noiembrie 2005.

80. James Risen, *State of War: The Secret History of the CIA and the Bush Administration*, Free Press, New York, 2006.

81. Anthony Lewis, „Making Torture Legal”, *The Washington Post*, 17 iunie 2004. Online: <http://www.washingtonpost.com/wp-srv/nation/documents/dojinterrogationmemo20020801.pdf/>. Documentul adresat de Departamentul Apărării în 6 martie 2003 prin care Rumsfeld este sfătuit în legătură cu tacticile de interogare este și el disponibil online; www.news.findlaw.com/wp/docs/torture/30603wgrpt/.

82. K.J. Greenberg & J.L. Dratel (ed.), *The Torture Papers: the Road to Abu Ghraib*, Cambridge University Press, New York, 2005.

Vezi online o parte din acest material la <http://www.ThinkingPiece.com/pages/books.html>

83. Citat de Anthony Lewis, prefață la *The Torture Papers*, *ibid.* p. XIII.

Mai trebuie menționat și că un mic grup de avocați din Departamentul de Justiție, toți numiți în funcție de administrația Bush, s-au revoltat împotriva motivelor legale propuse pentru a-i da președintelui puteri virtual nelimitate pentru a spiona pe cetățeni și a-i tortura pe cei suspecți de a fi *dușmani*. Reporterii de la *Newsweek* au dezvăluit *această* „revoluție de palat” (februarie 2006) ca un act de „un curaj dramatic, liniștit”. Unii dintre acești avocați au plătit un preț important pentru vina de a fi apărut principiul unei națiuni guvernate de legi și nu de oameni - ei au fost ostracizați, li s-a refuzat avansarea și au fost încurajați să-și părească posturile.

84. Citat de Joshua Dratel, „The Legal Narrative” în *The Torture Papers*, *ibid.* p. XXI.

85. B. Minutaglio, *The President's Counselor: the Rise to power of Alberto Gonzales*, HarpersCollins, New York, 2006.

86. R.J. Gonzales, recenzie a cărții lui Minutaglio *The President's Counselor*, *San Francisco Chronicle*, 2 iulie 2006, pp. M1, M2.

87. Online: „Gitmo Interrogations Stark Battle Over Tactics: The Inside Story of Criminal Investigators Who Tried to Stop the Abuse”, MSNBC.COM, 23 octombrie 2006, www.msnbc.com/msn.com/id/15361458.

88. *New York Times*, „FBI Fed Thousands of Spy Tips. Report: Eavesdropping by NSA Flooded FBI, Led to Dead Ends”, 17 ianuarie 2006.

89. Eric Lichtblau & James Risen, „Spy Agency Mined Vast Data Trove, Officials Report”, *New York Times*, 3 decembrie 2005. Vezi și Adam Lipstak și Erich Lichtblau, „Judge Finds Wiretap Actions Violate the Law”, *The New York Times*, 18 august 2006.

90. Bob Herbert, „The Nixon Syndrome”, *The New York Times*, 9 ianuarie 2006.

91. C. Savage, „Bush Challenges Hundreds of Laws”, *The Boston Globe*, 30 aprilie 2006.

92. L. Greenhouse, „Justices, 5-3, Broadly Reject Bush Plan to Try Detainees”, *The New York Times*, 30 iunie 2006.

Unui avocat al Marinei desemnat să reprezinte un client-deținut de la Gitmo, administrația Bush i-a refuzat avansarea, deoarece și-a luat în serios datoria și s-a achitat de ea în mod onest. Locotent-comandant Charles Swift nu l-a determinat pe clientul său cetățean yemenit să se declare vinovat în fața unui tribunal militar, așa cum fusese presat să facă. În loc de aceasta el a tras concluzia că astfel de comisii sunt neconstituționale și a furnizat sprijinul său deciziei Curții Supreme de a le respinge, în cazul Hamdan versus Rumsfeld. Refuzul avansării sale a pecetluit finalul distinsei sale cariere militare de douăzeci de ani. Potrivit unui editorial din *New York Times*, „Apărându-l pe domnul Hamdan și depunând mărturie în fața Congresului începând cu iulie 2003, comandantul Swift a făcut tot ceea ce putea face un individ pentru a dezvălui nedreptățile enorme de la Guantanamo Bay și comisiile militare ilegale ale domnului Bush.” „The cost of Doing Your Duty”, *New York Times*, 11 octombrie 2006, p. A26.

93. Guy B. Adams & Danny L. Balfour, *Unmasking Administrative Evil*, M.E. Sharpe, New York, 2004. O lectură la fel de importantă pentru a înțelege dimensiunile dezastrului creat în Irak prin politicile greșite ale administrației Bush și prin negarea de către Pentagon a realităților de la nivelul câmpului de luptă: Thomas Ricks, *Fiasco: The American Military Adventure in Irak*, Penguin Books, New York, 2006.

94. Povestea originală a acestei încercări mascate de a strangula Actul împotriva Crimelor de Război a fost scrisă de R. Jeffrey Smith, „War Crimes

Act Changes Would Reduce Threat of Prosecution", *The Washington Post*, 9 august 2006, p. A1. Este relatat mai pe larg și dezvoltat de Jeremy Brecher și Brandan Smith în „Bush Aims to Kill War Crimes Act”, *The Nation*, online, 5 septembrie 2006. Disponibil la www.thenation.com/doc/2006/918brecher.

95. Locotenent-colonelul Jordan, care a supravegheat forțele însărcinate cu misiunea de a lua interogatorii la Abu Ghraib, a fost acuzat de șapte delictе și a fost găsit vinovat de abuz de către anchetatorii armatei - la mai mulți ani după ce acele abuzuri au ieșit la lumină. Se raportează despre el că a scăpat de problema abuzurilor construind un perete de placaj, ca să nu le vadă petrecându-se (conform unui raport în Salon. Com, 29 aprilie 2006. Colonelului Pappas i s-a acordat imunitate în fața acuzării, în schimbul mărturiei sale în cauza presupuselor delictе ale lui Jordan. General-maior Geoffrey Miller a invocat dreptul său constituțional împotriva autoincriminării atunci când a fost chemat să depună mărturie în cazuri înrudite, referitoare la folosirea câinilor pentru a-i amenința pe deținuți.

Un reportaj pe această temă, de Richard A. Serrano și Mark Mazzetti „Abu Ghraib Officer Could Face Charges: Criminal Action Would Be First in Army's Higher Ranks” se află în: *Los Angeles Times*, 13 ianuarie 2006.

96. În ianuarie 2006, a fost instituit la New York un tribunal al Comitetului Internațional de Anchetă asupra Crimelor împotriva umanității comise de administrația Bush a Statelor Unite. Printre alte acuzații emise de acest tribunal împotriva administrației Bush au fost următoarele șase capete, concordante cu acuzațiile de complicitate a comendurii aduse de mine împotriva lui Rumsfeld, Tenet, Cheney și Bush.

Tortură. Capul 1: Administrația Bush a autorizat folosirea torturii și abuzului, ca violare a legislației umanitare internaționale și a drepturilor omului și a dreptului constituțional și statutar.

Predări. Capul 2: Administrația Bush a autorizat transferul („predarea”) persoanelor aflate în custodia SUA către țări străine în care este cunoscută practica torturii.

Detenție ilegală. Capul 3: Administrația Bush a autorizat detenția pe termen nedefinit a persoanelor capturate în teatrele de luptă din străinătate și din alte țări aflate departe de orice zonă de luptă, refuzând acestor persoane protecția oferită de Convențiile de la Geneva asupra tratamentului

aplicat prizonierilor de război, precum și protecția din partea Constituției Statelor Unite.

Capul 4: Administrația Bush a autorizat arestarea și detenția câtorva zeci de mii de imigranți invocând diferite pretexte, ținându-i încarcerăți fără a exista vreun cap de acuzare sau proces, violându-se astfel legislația internațională a drepturilor omului, dar și drepturile civile garantate de Constituția Statelor Unite.

Capul 5: Administrația Bush a folosit forța militară pentru a aresta cetățeni americani și a-i menține în arest pe termen nelimitat, fără acuzații, refuzând acestor persoane dreptul de a ataca statutul lor de detenție în tribunale americane.

Crimă. Capul 6: Administrația Bush a comis crime, autorizând CIA să-i ucidă pe cei desemnați de președinte, cetățeni SUA sau ai altor state, oriunde în lume.

Pentru mai multe informații despre acest tribunal și concluziile sale vezi: www.bushcommissionindictments_files/bushcommission.org/indictments.htm. Se pot viziona trei înregistrări video ale mărturiilor date în fața Comisiei pentru Crimele Bush, vezi detalii la www.BushCommission.org.

97. Comunicare personală în timpul interviului cu col. Larry James, Honolulu, 25 aprilie 2005. James a trecut în revistă și a aprobat acuratețea acestei secțiuni.

98. Ororile de la Abu Ghraib nu s-au terminat pentru irakienii care mai sunt încă deținuți acolo - odată cu abandonarea închisorii de către americani, condiția lor este mai grea. O relatare recentă arată că noii lor gardieni irakieni și autoritățile irakiene îi torturează, aducându-i aproape de înfometare, hrănindu-i numai cu orez și apă, forțându-i să trăiască în mizerie, într-o căldură opresivă, înghesuiți în celule minuscule aproape douăzeci și patru de ore pe zi. Pe 6 septembrie 2006 au avut primele execuții în masă de după regimul lui Saddam Hussein a douăzeci și șapte de bărbați închiși în acel iad. Unii dintre deținuți spun că doresc să se întoarcă americanii la conducere. Relatarea completă este disponibilă online la www.theage.com.au/articles/2006/09/10/1157826813724.html.

99. Relatare dintr-un articol semnat de Vanora McWalters, „Britain's top legal adviser: Close Guantanamo, Symbol of Injustice,” *Los Angeles Times*, 11 mai 2006.

100. E. Sciolino, „Spanish Magistrate Calls on US to Close Prison at Guantanamo,” *New York Times*, 4 iunie 2006.

16. Cum rezistăm influențelor situaționale și celebrarea eroismului

1. Aceste date și altele în legătură cu ele se află într-o carte de referință publicată de Asociația Americană a Pensionarilor bazată pe vaste cercetări ale psihologului social Anthony Pratkanis asupra a sute de casete audio înregistrate cu escroci care încearcă să-și prindă în plasă potențialele victime. Vezi importanta lui carte plină de sfaturi specifice despre felul cum putem detecta o escrocherie și cum să nu-i cădem pradă:

Anthony Pratkanis & Doug Shadel, *Weapons of Fraud: A source Book for Fraud Fighters*, AARP Press, Seattle, Washington, 2005.

2. Andrew Wolfson, „A hoax most cruel”, *The Courier-Journal*, 9 octombrie 2005.

3. Citat aparținând fostul asistent manager Donna Summers din „The Human Behavior Experiments”, emisiune din 1 iunie 2006, Sundance TV Channel, Jigsaw Productions.

4. *Zorba Grecul* este un roman clasic de Nikos Kazantzakis, scris în 1952. Rolul lui Alexis Zorba a fost jucat de Anthony Quinn în filmul din 1964 cu același nume, regizat de Michael Cacoyannis, în care mai apare Alan Bates în rolul șefului timid, intelectual, în contrast cu extroversia fără limite a lui Zorba și cu dedicația acestuia de a-și trăi viața cu pasiune nestăvilă.

5. B.J. Sagarin, R.B. Cialdini, W.E. Rice și S.B. Serna, „Dispelling the Illusion of Invulnerability: The Motivations and Mechanisms of Resistance to Persuasion”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 83, 2002, pp. 526-541.

6. Programul MKULTRA sponsorizat în secret de CIA în anii cincizeci și șizeci este prezentat în John D. Marks, *The Search for the Manchurian Candidate: The CIA and Mind Control*, Times Book, New York, 1979. O prezentare mai detaliată se găsește în *The Mind Manipulators* de Alan W. Schefflin, Grosset and Dunlap, New York, 1978. Vezi cartea lui Alex Constantine *Virtual Government: CIA Mind Control Operations in America*, Feral House, Los Angeles, 1997, pentru o expunere completă a numeroaselor programe sponsorizate de CIA, cum este Operațiunea Mockbird, menită să influențeze presa americană și să programeze opinia publică.

7. O selecție a lucrărilor mele în diverse domenii ale influenței sociale se află în aceste publicații:

R.P. Abelson & P.G. Zimbardo, *Canvassing for peace: A Manual For Volunteers*, Society for the Psychological Study of Social Issues, Ann Arbor, MI, 1970.

P.G. Zimbardo, „Coercition and Compliance: the Psychology of Police Confessions”, în P. Perruci & M. Pilisuk (ed.), *The Triple Evolution Emerging*, Little, Brown, Boston, 1971, pp. 492-508.

P.G. Zimbardo, E.B. Ebbesen & C. Maslach, *Influencing Atitudes and Changing Behavior* (ed. a II-a), Addison Wesley, Reading, MA, 1977.

P.G. Zimbardo & C.F. Hartley, „Cults Go to High School: A Theoretical and Empirical Analysis of the Inițial Stage in the Recruitment Process”. *Cu/t/c Studies Journal*, 2, primăvară/vară 1985, pp. 91-147.

P.G. Zimbardo & S.A. Andersen, „Understanding Mind Control: Exotic and Mundane Mental Manipulations”, în M. Langone (ed.), *Recoveryfrom Cults*, Norton Press, New York, 1993, pp. 104-125.

P.G. Zimbardo & M. Leippe, *The Psychology of Attitude Change and Social Influence*, McGraw-Hill, New York, 1991.

8. Pentru mai multe date despre principiile de bază ale influențării sociale, vezi:

R.B. Cialdini, *Influence* (ed. a 4-a), Allyn & Bacon, Boston, 2001.

A.R. Pratkanis, „Social Influence Analysis: An index of Tactics”, în A.R. Pratkanis (ed.), *The Science of Social Influence: Advances and Future Progress*, Psychology Press, Philadelphia, 2007.

A.R. Pratkanis & E. Aronson, *Age of Propaganda: The Everyday Use and Abuse of Persuasion*, W.H. Freeman, New York, 2001.

Robert Levine, *The Power to Persuade: How We're Bought and Sold*, Wiley, New York, 2003.

Daryl Bem, *Beliefs, Attitudes, and Human Affairs*, Brooks/Cole, Belmont, CA, 1970.

Richard Petty și John Cacioppo, *Communication and Persuasion: Central and Peripheral Routes to Attitude Change*, SpringerVerlag, New York, 1986.

Steven Hassan, *Combatting Cult Mind Control*, Park Street Press, Rochester, VT, 1988.

Brad Sagarin și Sarah Wood, „Resistance to Influence”, în *The Science of Social Influence: Advances and Future Progress*, ed. A.R. Pratkanis, Psychology Press, Philadelphia, 2007.

9. J.M. Burger, „The Foot-in-the-Door Compliance Procedure: a Multiple-Process Analysis and Review”, *Personality and Social Psychology Review*, 3, 1999, pp. 303-325.

10. J. Freedman & S. Fraser, „Compliance Without Pressure: The Foot-in-the-Door Technique", *Journal of Personality and Social Psychology*, 4, 1966, pp. 195-202.

11. Pentru referințe legate de aplicații pro-sociale ale tacticii piciorului în prag vezi:

J. Schwarzwald, A. Bizman & M. Raz, „The Foot-in-the-Door Paradigm: Effects of Second Request Size on Donation Probability and Donor Generosity", *Personality and Social Psychology Bulletin*, 9, 1983, pp. 443-450.

B.J. Carducci & P.S. Deuser, „The Foot-in-the-Door technique: Inițial Request and Organ Donation", *Basic and Applied Social Psychology*, 4, 1984, pp. 245-249.

R.D. Katzev & T.R. Johnson, „Comparing the Effects of Monetary Incentives and Foot-in-the-Door Strategies in Promoting Residential Electricity Conservation", *Journal of Applied Social Psychology*, 14, 1984, pp. 12-27.

T.H. Wang & R.D. Katzev, „Group Commitment and Resource Conservation: Two Field Experiments on Promoting Recycling", *Journal of Applied Social Psychology*, 20, 1990, pp. 265-275.

R. Katzev & T. Wang, „Can Commitment Change Behavior? A Case Study of Environmental Actions", *Journal of Social Behavior and Personality*, 9, 1994, pp. 13-26.

12. M. Goldman, C.R. Creason & C.G. McCall, „Compliance Employing a Two-Feet-in-the-Door Procedure", *Journal of Social Psychology*, 1981, pp. 259-265.

13. Pentru referințe legate de efectele pro-sociale ale modelelor pozitive, vezi:

J.H. Bryan & M.A. Test, „Models and Helping: Naturalistic Studies in Aiding Behavior", *Journal of Personality and Social Psychology*, 6, 1967, pp. 400-407.

C.A. Kallgren, R.R. Reno & R.B. Cialdini, „A Focus Theory of Normative Conduct: When Norms Do and Do Not Affect Behavior", *Personality and Social Psychology Bulletin*, 26, 2000, pp. 1002-1012.

R.A. Baron & C.R. Kepner, „Model's Behavior and Attraction Toward the Model as Determinants of Adult Aggressive Behavior", *Journal of Personality and Social Psychology*, 14, 1970, pp. 335-344.

M.E. Rice & J.E. Grusec, „Saying and Doing: Effects on Observer Performance", *Journal of Personality and Social Psychology*, 32, 1975, pp. 584-593.

14. J.H. Bryan, J. Redfield & S. Mader, „Words and Deeds about Altruism and the Subsequent Reinforcement Power of the Model", *Child Development*, 42, 1971, pp. 1501-1508.

J.H. Bryan & N.H. Walbek, „Preaching and practicing generosity: Children's Actions and Reactions", *Child Development* 41, 1970, pp. 329-353.

15. Pentru referințe legate de etichetarea socială a identității, cunoscută și sub numele de *altercasting* - „distribuirea în rolul de alter" vezi

R.E. Kraut, „Effects of Social Labeling on Giving to Charity", *Journal of Experimental Social Psychology*, 9, 1973, pp. 551-562.

A. Strenta & W. DeJong, „The effect of a Prosocial Label on Helping Behavior", *Social Psychology Quarterly*, 44, 1981, pp. 142-147.

J.A. Piliavin & P.L. Callero, *Giving Blood*, Johns Hopkins University Press, Baltimore, MD, 1991.

16. Robert S. McNamara (și al.). *Argument Without End: In search of Answers to the Vietnam Tragedy*, Perseus Books, New York, 1999.

R.S McNamara & B. Van deMark, *In retrospect: The Tragic Lessons of Vietnam*, Vantage, New York, 1996.

Vezi și DVD-ul filmului lui Errol Morris *The Fog of War: Eleven Lessons from the Life of Robert S. McNamara*, 2004.

17. În 1979, când o bombă a explodat într-un magazin Woolworth's din orașul britanic Manchester, cea mai mare parte a oamenilor au scăpat, dar zece au murit în incendiu, deși ar fi putut să iasă în siguranță. Șeful pompierilor a relatat că ei au murit deoarece urmau un „scenariu de restaurant" mai degrabă decât un scenariu de supraviețuire. Terminaseră cina și așteptau nota - și nu se pleacă din restaurant până nu se plătește. Nimeni nu a vrut să se distanțeze de ceilalți, nici unul nu a vrut să fie diferit. Așa că au așteptat și au murit.

Acest eveniment este descris într-una dintre vignetele unei producții a televiziunii britanice în care am fost implicat, numite *The Human Zoo* - disponibilă la Insight Media, New York.

18. E.J. Langer, *Mindfulness*, Addison Wesley, Reading MA, 1989.

19. D.F. Halpern, *Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking* (ed. a 4-a), Erlbaum, Mahwah, NJ, 2003.

20. C. Poche, P. Yoder și R. Miltenberger, „Teaching Self-Protection to Children Using Television Techniques," *Journal of Applied Behavior Analysis*, voi. 21, 1988, pp. 253-261.

21. D. Kahneman & A. Tversky, „Prospect Theory: An Analysis of Decision Under Risk", *Econometrica*, 47, 1979, pp. 262-291.

A. Tversky & D. Kahneman, „Loss Aversion în Riskless Choice: A Reference-Dependent Model”, *Quarterly Journal of Economics*, 106, 1991, pp. 1039-1061.

22. G. Lakoff, *Don't Think of an Elephant. Know Your Values and Frame the Debate*, Chelsea Green Publishing, White River Junction, VT, 2004.

G. Lakoff & M. Johnson, *Metaphors We Live By* (ed a II-a), University of Chicago Press, Chicago, 2003.

23. P.G. Zimbardo & J.N. Boyd, „Putting Time in Perspective: a Valid, Reliable Individual Differences Metric”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 77, 1999, pp. 1271-1288.

24. Andre Stein, *Quiet Heroes: True Stories of the Rescue of Jews by Christians in Nazi-occupied Holland*, New York University Press, New York, 1991.

25. Acest pasaj provine de la paginile 216-220 ale reflecțiilor Christinei Maslach despre semnificația experimentului Stanford în capitolul scris împreună cu Craig Haney și cu mine.

P.G. Zimbardo, C. Maslach & C. Haney, „Reflections on the Stanford Prison Experiment: Genesis, Transformations, Consequences”, în T. Blass (ed.), *Obedience to Authority: Current Perspectives on the Milgram Paradigm*, Erlbaum, 2000, Manwah, NJ, pp. 193-237.

26. Sensurile alternative ale terorismului suicidar pot fi găsite într-o carte nouă a psihologului Fathali Mogaddam, *From the Terrorist's point of view: What They Experience and Why They Come to Destroy Us*, Praeger, New York, 2006.

27. Pentru detalii complete, vezi relatarea fascinantă a lui Micheal Wood în încercarea sa de a merge pe urmele călătoriei de cucerire a lui Alexandru: *In the Footsteps of Alexander The Great: A Journey from Greece to Asia*, University of California Press, Berkeley, 1997. Există și un remarcabil documentar BBC despre călătoria lui Wood, produs de Maya Vision (1997).

28. Multe din ideile prezentate în această secțiune au fost dezvoltate în colaborare cu Zeno Franco și sunt expuse pe larg în articolul pe care l-am scris împreună „Celebrating Heroism: A Conceptual Exploration”, 2006, pe cale de a fi publicat. Sunt implicat acum într-o nouă cercetare care încearcă să înțeleagă matricea decizională din momentul în care un individ rezistă presiunilor sociale de a se supune autorității. Primul meu studiu, în colaborare cu Piero Bocchiaro, a fost recent finalizat la Universitatea

Palermo, Sicilia, „Inquiry into Heroic Acts: The Decision to Resist Obeying Authority”.

29. M. Seligman, T. Steen, N. Park & C. Peterson, „Positive Psychology Progress”, *American Psychologist*, 60, 2005, pp. 410-421. Vezi și D. Strumpfer, „Standing on the Shoulders of Giants: Notes on Early Positive Psychology (Psychofortology)”, *South African Journal of Psychology*, 35, 2005, pp. 21-45.

30. ARTFL Project: 1913 Webster's Revised Unabridged Dictionary, 1913, extras în 10/2/2005 din http://humanities.uchicago.edu/orgs/ARTF17/forms_unrest/webster_form.html.

31. Adaptat din notele de subsol de definiție pp. 334 și 689.

32. A. Eagly & S. Becker, „Comparing the heroism of women and men”. *American Psychologist*, 60, 2005, pp. 343-344.

33. L. Hughes-Hallett, *Heroes*, HarperCollins, Londra, 2004.

34. *Ibid.* (citat p. 17) Trebuie să ne amintim și că după ce Ahile a murit și este o umbră, el îi spune lui Ulise că i-ar plăcea mai mult să fie servitorul viu al unui țăran decât un erou mort. Homer nu definește eroismul ca meșteșug în luptă și îndrăzneală, ci mai curând social, ca stabilirea și menținerea unor legături de fidelitate și serviciu mutual între bărbați. Un păstor de porci poate fi la fel de erou precum Ahile (și chiar așa se și întâmplă în *Odissea* lui Homer, unde un astfel de păstor îl protejează pe Ulise) dacă respectă regulile politeții și respectului reciproc. „Dacă vreodată tatăl meu Ulise v-a făcut vouă un bine, a făcut ceva pentru voi sau și-a ținut o promisiune față de voi, ajutați-mă”, spune Telemah când, aflat în căutarea tatălui său, îi vizitează pe eroii care au supraviețuit războiului troian. Punctul de vedere al lui Homer despre eroism este deci foarte diferit de cel al lui Hughes-Hallett.

35. Hughes-Hallett, *ibid.* (citată, pp. 5, 6) Aceasta este definiția pe care o dă Aristotel eroului „tragic”. Macbeth este un erou în acest sens - deși este rău și se știe că este rău. Eroul tragic trebuie să cadă pentru că el crede că „el este legea”, așa cum se vede la personajul Creon din *Antigona*.

36. Medal of Honor Citations, 2005, Extras 14/11/2005 din <http://www.army.mil/cmh-pg/moh1.htm>.

37. Codul Statelor Unite, Subtitlu B - Armată, Partea 11 - Personal, Capitolul 357 - Decorații și Premii.

38. „Victoria Cross”, disponibil la http://en.wikipedia.org/wiki/Victoria_cross.

39. M. Hebblethwaite & T. Hissey, „George Cross Database”, din <http://www.gc-database.co.uk/index.htm>.

40. Governor-General, Australian Bravery Decorations din http://www.titsanhonour.gov.au/honours_announcements.html, 2005.

41. S. Becker & A. Eagly, „The Heroism of Women and Men”, *American Psychologist*, 59, 2004, pp. 163-178 (citată p. 164).

42. Peter Martens, „Definitions and Omissions of Herosim”, *American Psychologist*, 60, 2005, pp. 342-343.

43. J. McCain & M. Salter, *Why Courage Matters*, Random House, New York, NY, 2004 (citată p. 14).

44. D.J. Boorstin, *The Image: A Guide to Pseudo-events in America*, Vantage Books, New York, NY, 1992 [1961] (citată pp 45, 76).

45. D. Denenberg & L. Roscoe, *50 American Heros Every Kid Should Meet*, Millbrook Press, Brookfield, CT, 2001.

46. Un exemplu de pseudoerosim de cea mai rea speță este exploatarea nerușinată de către Armata SUA a soldatului american Jessica Lynch. Prin falsuri și exagerări, Lynch a fost transformată, dintr-un tânăr soldat obișnuit, rănit, fără cunoștință, luat deținut, într-un erou *demn* de Medalia de Onoare, despre care se spune că a luptat cu mâinile goale împotriva capturatorilor ei brutali. A fost construit un scenariu în totalitate fabricat, deoarece armata avea nevoie de un erou în acel moment, în care în Irak erau prea puține știri bune care să poată fi trimise acasă. Un documentar BBC a dezvăluit numeroasele minciuni și înșelătorii implicate în crearea acestei eroine frauduloase. Totuși, povestea soldatului Lynch era pur și simplu prea bună pentru a nu fi spusă într-o docudramă NBC, în titluri de-o șchioapă în marile reviste și reluată în cartea ei. Spre meritul ei, Lynch a dezvăluit recent că toate acestea sunt minciuni militare.

Vezi: Documentar BBC America, 18 iulie 2003: Saving Pvt. Jessica Lynch.

Rick Bragg, *I am a soldier, too. The Jessica Lynch Story*, Vintage, New York, 2003.

47. A. Brink, *Leaders and Revolutionaries: Nelson Mandela*, 1998. Extras 14/10/05 din <http://www.time.com/time/time100/leaders/profile/mandela.html>.

48. D. Soccio, *Archetypes of Wisdom (ed. a II-a)*, Wadsworth, Belmont CA, 1995.

49. W.F.' Cascio & R. Kellerman, *Leadership Lessons from Robben Island: A Manifesto for the Moral High Ground*, Manuscris propus pentru publicare (2006).

50. G.A. Kimble, M. Wertheimer & C.L. White (ed.), *Portraits of Pioneers in Psychology*, American Psychological Association, Washington, DC, 1991.

51. V. Navasky, „I.F. Stone”, 2003. Extras 1 decembrie 2005, din <http://www.thenation.com/doc/20030721/navasky>.

52. Am avut șansa de a petrece mai multe zile cu Vacláv Havel, cu ocazia premiului pe care l-am primit din partea fundației sale, Havel Foundation Vision 97 pentru cercetarea și scrierile mele (octombrie 2005). Recomand colecția lui de scrisori trimise soției sale Olga din închisoare și fundalul politic furnizat în introducerea scrisă de Paul Wilson. Vadav Havel, *Letters to Olga: June 1979 - September 1982*, Knopf, New York, 1988.

53. D. Soccio, *Archetypes of Wisdom*, ITP, Belmont, CA, 1995.

54. S. Hersh, *My Lai 4: A report on the Massacre and its Aftermath*, Random House, New York, 1970.

Una dintre cele mai complete relatări despre masacrul din My Lai, inclusiv persoanele implicate, fotografiile și evenimentele care au dus la judecarea locotenentului William Calley Jr. este furnizată de Doug Linder în „Introduction to the My Lai Courts-Martial,” disponibil online la www.law.umkc.edu/faculty/projects/ftirals/mylai/MY1Jntro.htm/.

Fotografiile masacrului de la My Lai, cu femei, copii, sugari și bătrâni vietnamezi morți au fost făcute de un fotograf al armatei în misiune la Compania Charlie, Ronald Haeberle, folosind aparatul propriu, pe 16 martie 1968. El nu a fotografiat astfel de atrocități cu aparatul oficial, aparținând armatei. Fotografiile sale au dat în vileag mușamalizarea armatei, care pretindea că cei uciși erau insurgenți și nu oameni nevinovați, civili neînarmați uciși cu sânge rece. Totuși, spre deosebire de Abu Ghraib, nici una din fotografiile sale nu prezenta soldați americani pozând în timpul săvârșirii actelor de atrocitate.

55. T. Angers, *The Forgotten Hero of My Lai: The Hugh Thompson Story*, Acadian House Publishing, Lafayette, LA, 1999.

56. Versurile odei dedicate locotenentului Calley sunau așa: „Domnule, am urmat toate ordinele și am făcut tot ce am putut mai bine/ E greu să judeci cine-i dușmanul și greu să spui cine-i bun/ Totuși nu e printre noi nimeni care să nu fi înțeleș.”

57. Scrisoarea lui Ron Rindehour din 29 martie 1969 este reprodusă în David L. Anderson (ed.), *Facing MyLai: Moving Beyond the Massacre*, University of Kansas Press, Lawrence, KS, 1998 (citată pp. 201-206).

58. M. Bilton & K. Sim, *Four Hours in My Lai*, Penguin, New York, 1993.

59. Joe Darby a vorbit public pentru prima dată de la dezvăluirea atrocităților de la Abu Ghraib, într-un interviu cu Wil S. Hylton, din revista GQ, septembrie 2006, intitulat „Prisoner of Conscience” (Citatele din Darby provin din această sursă.) Disponibil online la http://men.style.com/gq/features/landing?id=content_4785/.

60. K. Zemicke, „Only a Few Spoke Up on Abuse as Many Soldiers Stayed Silent”, *New York Times*, 22 mai 2004, p. 1.

61. E. Williamson, „One Soldier's Unlikely Act: Family Fears for Man Who Reported Iraqi Prisoner Abuse”, *Washington Post*, 2004, p. A16.

62. Comunicare personală din partea colonelului Larry James, 24 aprilie 2005.

63. H. Rosin, „When Joseph Comes Marching Home. In a Western Mountain Town Ambivalence about the Son Who Blew the Whistle at Abu Ghraib”, *Washington Post*, 17 mai 2004, p. C01.

64. S. Pulliam & D. Solomon, „How Three Unlikely Sleuths Exposed Fraud at WorldCom”, *The Wall Street Journal*, 30 octombrie 2002, p. 1.

65. M. Swartz & S. Watkins, *Power failure: The inside Story of the Collapse of Enron*, Random House, New York, 2003.

66. R. Lacayo & A. Ripley, „Persons of the Year 2002: Cynthia Cooper, Collen Rowley and Sherron Watkins”, *Time Magazine*, 22 decembrie 2002.

67. Discursul final al lui Jim Jones din noiembrie 1978 este disponibil online. Vezi: <http://jonestown.sdsu.edu/aboutjonestown/Tapes/Tapes/DeathTape/death.html>.

68. D. Jayton, *Seductive Poison: A Jonestown Survivor's Story of Life and Death in the Peoples Temple*, Doubleday, New York, 2003.

Vezi și site-ul ei web: <http://www.deborahlayton.com/index/html/>

69. Ideile mele referitoare la tacticile de control asupra minții folosite de Jim Jones și cele din romanul *1984* al lui Orwell, împreună cu cele din programul CIA de control asupra minții. MKULTRA, pot fi găsite în capitolul meu, P.G. Zimbardo, „Mind Control in Orwell's 1984? Fictional Concepts Become Operational Realities in Jim Jones' Jungle Experiment”, în M. Nussbaum, J. Goldsmith & A. Gleason (ed.), *1984: Orwell and our Future*, Princeton, Princeton University Press, New Jersey, 2005.

O descriere detaliată a evenimentului Jonestown ca experiment susținut de CIA apare în teza lui Michael Meires, *Was Jonestown a CIA Medical Experiment? A Review of the Evidence*, E. Mellen Press, Lewinston, NY, iunie 1968 (Studies in American Religions Series, voi. 35).

70. Vezi noua relatare scrisă de mine împreună cu reporterul Dan Sullivan despre Richard Clark și Diane Louie.

D. Sullivan & P.G. Zimbardo, „Jonestown Survivors Tell Their Story”, *Los Angeles Times*, 9 martie 1979, partea 4, pp. 1, 10-12.

71. M. Grunwald, „A tower of courage”, *Washington Post*, 28 octombrie 2001, p. 1.

72. Zborul 93 United Airlines se îndrepta spre San Francisco dinspre New Jersey în dimineața de 11 septembrie 2001, când teroriști saudiți l-au deturnat. Dovezile Comisiei din 11 septembrie arată că pilotul, însoțitoarele de zbor și cel puțin șapte pasageri s-au luptat cu cei patru teroriști. Acțiunile lor au îndepărtat avionul de ținta lui probabilă, Capitoliul sau Casa Albă. Toți cei patruzeci și patru de oameni de la bord au murit atunci când avionul s-a prăbușit cu botul înainte pe un câmp pustiu din împrejurimile localității Shanksville, Pennsylvania. Prăbușirea rapidă (aproape 600 mph) a produs un crater adânc de treizeci și cinci de metri. Un film dramatic, *United Flight 93*, a fost produs de studiourile Universal în 2006.

73. Brink, „Leaders and Revolutionaries”, 1998.

74. H. Arendt, *Eichmann in Jerusalem: A report on the Banality of Evil* (ediție revizuită și completată), Penguin, New York, 1963/1994 (citat pp. 25-26).

75. Arendt (citat p. 276).

76. Arendt (citat p. 252).

77. C.R. Browning, *Ordinary Men: Reserve Police Battalion 101 and the Final Solution in Poland*, Harper Perennial, New York, 1992 (citat p. XIX).

78. E. Staub, *The Roots of Evil: The Origins of Genocide and Other Group Violence*, Cambridge University Press, New York, 1989 (citat p. 126).

79. Z. Bauman, *Modernity and the Holocaust*, Corneli University Press, Ithaca, 1989.

80. J. Conroy, *Unspeakable acts, Ordinary People: The Dynamics of Torture*, Knopf, New York, 2000.

81. M. Haritos-Fatouros, *The Psychological Origins of Institutionalized Torture*, Routledge, Londra, 2003.

82. M. Huggins, M. Haritos-Fatouros & P.G. Zimbardo, *Violence Workers: Police Torturers and Murderers Reconstruct Brazilian Atrocities*, University of California Press, Berkeley, 2002.

83. Această concepție despre banalitatea eroismului a fost prezentată pentru prima oară într-un eseu de Zimbardo în Edge 2006, un eveniment anual sponsorizat de John Brockman, care a invitat mai mulți

universitari să răspundă la o întrebare provocatoare, care în acel an a fost: ce idee vi se pare periculoasă? (<http://www.edge.org>)

84. Vezi Francois Rochat & Andre Modigliani, „Captain Paul Grue-ninger: the Chief of Police Who Saved Jewish Refugees by Refusing to Do his Duty”, în T. Blass (ed.), *Obedience to Authority: Current Perspectives on the Milgram Paradigm*, Erlbaum, Mahwah, NJ, 2000, pp. 191-110.

85. Stanley Milgram, *Obedience to authority: An experimental view*, Harper & Row, New York, 1974.

Alături de:

Philip Zimbardo, Craig Haney, William Curtis Banks & David Jaffe, „The Mind is a Formidable Jailer: A Pirandellian Prison”, *New York Times Magazine*, 8 aprilie 1973, pp. 36 ff.

86. Cercetarea asupra trăsăturilor corelate de personalitate care-i diferențiază pe „obedienți” de „sfidători” indică numai câțiva predictorii semnificativi. Persoanele care înregistrează scoruri înalte pe scala de personalitate autoritară (scala F) erau mai înclinate să asculte de autoritate, în timp ce sfidătorii aveau scoruri mai scăzute la scala F. Vezi A.C. Elms & S. Milgram, „Personality Characteristics Associated with Obedience and Defiance Toward Authoritative Command”, *Journal of Experimental Research in Personality*, 1, 1966, pp. 282-289.

A doua variabilă care poate influența tendința de a se supune sau nu este credința personală în controlul exercitat de forțele externe asupra propriei vieți versus controlul din interior, cu mai mare obediență printre cei care acceptă ideea că forțele externe controlează comportamentul, într-o cheie similară, printre creștinii participanți la cercetare, cea mai mare obediență se înregistra la cei care credeau în controlul divin asupra vieților lor, în timp ce aceia care înregistrau scoruri scăzute la credința în controlul divin extern tindeau să respingă atât autoritatea științifică, cât și pe cea religioasă. Vezi rezumatul lui Tom Blass, „Understanding Behavior in the Milgram Obedience Experiment: the Role of Personality, Situations and their Interactions”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 60, 1991, pp. 398-413.

87. E. Midlarsky, S.F. Jones & R. Corley, „Personality Correlates of Heroic Rescue During the Holocaust”, *Journal of Personality*, 73, 2005, pp. 907-934.

88. Malcolm Gladwell, „Personality Plus: Employers Love Personality Tests. But What Do They Really Reveal?”, *The New Yorker*, 20 septembrie 2004, p. 42. Disponibil online la www.gladwell.com/2004/2004_09_10_a_personality.html.

89. Carol S. DePino, „Heroism is a Matter of Degree", *El Dorado Times*, 17 ianuarie 2006 (online la <http://www.eldoradotimes.com/artides/2006/01/17/news/news6.txt>)

90. Boorstin, op. *cit* (citat p. 76).

91. Aleksandr Soljenițin, *Arhipelagul Guilag, 1918-1956*, Ed. Univers, București, 1997.

lista ilustrațiilor

- M.C. Escher, *Iluzia îngerilor și demonilor*
Poliția arestând un student deținut
Gardian în uniformă din cadrul experimentului Stanford (ES)
Deținuți ES aliniați pentru numărătoare
Comitetul pentru soluționarea plângerilor ES se întâlnește cu superintendentul Zimbardo
Activitate ES în desfășurare
Deținut ES suferă o cădere nervoasă
Deținut ES cu capul acoperit și încătușat așteaptă să intre la Comisia pentru eliberare condiționată
Deținut ES gol în celula sa
Diagramă ES ce compară comportamentul deținuților cu cel al gardienilor (de pe înregistrările video)
Fluturaș ce solicită adulți din New Haven pentru studiul lui Milgram asupra obedienței (prin amabilitatea Alexandrei Milgram și a Erlbaum Press)
„Elev” legat la aparatul de administrare a șocurilor în experimentul privind obediența
„Profesor” care administrează șocuri „elevului” ca răspuns la presiunile din partea autorității
închisoarea Abu Ghraib: Piramidă a deținuților, cu gardieni zâmbind
închisoarea Abu Ghraib: Gardian trăgând un deținut legat cu lesă
Sergentul Chip Frederick ținând mândru drapelul american în Irak
Deținuți de la Abu Ghraib forțați să simuleze sodomia și să se masturbeze
Cobănesc german fără botniță al armatei, îngrozind un deținut dezbrăcat
Gardian de la Abu Ghraib în celulă, cu fața pictată în stilul unui grup rock

Chip Frederick cu „Omul cu Glugă”, imagine reprezentativă a torturilor

Chip Frederick așezat pe deținutul „Căcăcilă”

Gardian de la Abu Ghraib fotografiat cu „deținutul-fantomă” asasinat
în Corpul 1A

Studentul chinez erou, „Omul din fața tancului”, și tancurile armatei

M.C. Escher, *Iluzia îngerilor și demonilor*

cuprins

<i>Cuvânt înainte</i>	5
<i>Prefață</i>	9
<i>Mulțumiri</i>	17
1 Psihologia răului: transformări caracteriale situaționale.....	21
2 Arestările-surpriză de duminică.....	50
3 Să înceapă ritualurile degradante de duminică.....	74
4 Revolta de luni a deținuților.....	99
5 Necazul dublu de marți: vizitatori și scandalagii.....	132
6 Miercuri totul scapă de sub control.....	161
7 Puterea de a elibera.....	206
8 Confruntările cu realitatea de joi.....	239
9 Stingerea de vineri.....	266
10 Semnificația și mesajele experimentului Stanford: alchimia transformărilor caracteriale.....	296
11 Experimentul Stanford: etică și extrapolare.....	346
12 Investigarea dinamicii sociale: putere, conformitate și obediență... ..	389
13 Cercetarea dinamicii sociale: dezindividualizare, dezumanizare și răul reprezentat de inacțiune.....	448
14 Abuzurile și torturile de la Abu Ghraib: a înțelege și a personaliza ororile.....	491
15 Sistemul adus în fața judecății: complicitatea comandanților.....	573
16 Cum rezistăm influențelor situaționale și celebrarea eroismului.....	669
<i>Note</i>	737
<i>Lista ilustrațiilor</i>	812